PAUL ANGHEL

ÎNTOARCEREA MORȚILOR

CARTEA ROMÂNEASCĂ

PAUL ANGHEL

ÎNTOARCEREA MORȚILOR

Cartea a IX-a din ciclul
„Zăpezile de-acum un veac“

„Deja s-au făcut propuneri ca să dăm în întreprindere îngroparea mai serioasă a cadavrelor, căci, după cum a zis d. Sturza, nu numai oamenii dar chiar şi vitele s-au îngropat într-un mod superficial..."

I. C. Brătianu (Discurs în Senat ianuarie 1878)

„Unde-s, dragă, morţii de as-noapte ? Nu întreb dac-au fost îngropaţi, dar întreb de ce nu i-ai pus separat pe listă ? !"

Carol Davila, inspectorul sanitar şef al Armatei (august 1877)

„Drumurile aparţin jumătate oamenilor şi jumătate umbrelor, numai că mulţi nu ştiu asta."

Li Fu-ien, cronicar din dinastia Tang

I

Cadavrul umflat de apă, care-şi începuse călătoria pe fluviu, pe lîngă Tabula traiană, plutea acum la vale. Nu-l revendica nimeni, nici un neam, plutea pe apa nimănui. Poposise un timp la Cazane, în clocotul talazurilor, mişcîndu-se înainte şi înapoi, în sus şi în jos, învîrtindu-se în loc, în jurul unei axe invizibile, pînă s-a despovărat cu totul de grăsimi. Ieşind din munţi, la lărgime, înainta mai uşor. Şuvoaiele din malul stîng, torenţii din malul drept, care iuţeau valurile, îl împingeau din creastă în creastă, părînd a-i imprima o mişcare proprie, deşi viteza fluviului descreştea o dată cu îndepărtarea de cataracte şi lăţirea apelor spre şes. După Corabia, în plinul cîmpiei, care devine o mare de apă, cadavrul arăta ca o insulă, el a şi trecut pe lîngă Insula Dinu, ocolind-o lent. Aici, printre schelete, agonizau sute de animale bolnave, deasupra cărora se vînturau stoluri triste de corbi. El nu s-a alipit insulei, s-a lăsat purtat de ape mai departe, ca un ostrov plutitor. Devenise între timp un ostrov ca oricare altul, unul dintre miile de ostroave călătoare, care se fac şi se desfac pe Dunăre, alcătuite din sloiuri, bucăţi de pămînt, grinzi de poduri, acoperişuri de case, trunchiuri de arbori, schelete de peşti, de vite, de păsări, toate în nealegere, nemaipăstrîndu-şi nici unul forma de la început, dîndu-se de-a rostogolul în marea revărsare. Nici cadavrul nu-şi mai păstrase forma, nu se ştia dacă era de om, de altă fiară, de bărbat sau de femeie. Plutea pe apă, saturat de

apă, descompus şi plin de viaţă. În el clocotea o altă viaţă, apărută brusc după cataclismul vieţii superioare, pe care o subminase parcă, pentru ca această viaţă informă să se reverse orb şi triumfător. Cadavrul tîra după el o lungă trenă de sînge, mîl, măciniş din fiinţele precedente, mraniţă udă, scurgeri urît mirositoare, din care se desfăşura înapoi o şi mai lungă nebuloasă, forfotind de tot soiul de animale mici, vizibile şi invizibile, extrem de lacome şi înmulţindu-se fantastic, un fel de alai ca de nuntă care atrăgea mereu alte roiuri, aeriene şi acvatice, cu miriade de vietăţi, toate urmîndu-l spre mare. Cometa plutitoare, urmărită şi de păsări, îşi ţinea drumul la firul apei, înaintînd harnic, apoi din ce în ce mai istovit, pe măsură ce rîurile din Carpaţi şi Balcani, tot mai largi şi mai leneşe, îşi revărsau în fluviu prisosurile de apă şi mîlurile.

Mîluri fertile, căci viaţa nu poate încolţi decît în viaţa anterioară, viaţa nu poate să apară decît în patul fertil pe care i-l oferă moartea, desfăşurîndu-i-l înainte, întinzîndu-i-l ca pe o şansă, singura din care ea însăşi ţîşneşte exuberant, convocată de porunca nunţii şi a morţii următoare. Viaţa prinde rădăcini numai în viaţa precedentă, într-un strat ca şi iluzoriu, pe care îl spală, de fiecare dată, nemilos, revărsările de primăvară.

Acestea sînt învolburate şi mari, nu cruţă nimic. Sterilitatea gheţarilor şi a zăpezilor se topeşte violent la incidenţa cu razele soarelui, care taie arterele ciclului vechi, glacial, slobozind mîlurile calde, făcătoare de civilizaţii vegetale şi animale, pe Nil, pe Gange, pe Fluviul Galben, pe Amazoane, pe Dunăre, pe toate fluviile care cad şi mor în nişte foarte despletite delte ce se sting în mările lumii. Uneori aceste mări fierbinţi ale lumii urcă pe marile fluvii înapoi, în sus, respirînd o dată cu ele, gură la gură. Doar în susul planetei, spre Polul Nord, mişcarea e inversă : marile fluvii ce curg spre obîrşia nopţii se dezgheaţă de la izvoarele sudice către vărsare, într-un spectacol paradoxal. Primăvara polară rîde rece, păşind peste genuni de gheţuri.

O altă lege îndrumă orgia dezgheţului în sudul cald, la Dunăre. De la Călăraşi înainte bălţile se ţin lanţ, alte insule se fac şi se desfac ; după Brăila, apele Siretului,

Prutului și Dunării, în amestecare, închipuie o primă deltă, întîie vamă a marilor prefaceri din apă, din pămînt și din aer, care nu vor întîrzia.

După așezarea mîlurilor și după zbicirea pămînturilor, apărea, de fiecare dată omul, care ieșea la arat. Acum Adam nu se ivea.

I-a ținut locul, în Senat, un tînăr domn în redingotă, supranumit Nepoțelul. Acesta, acaparînd tribuna, a adresat solemnei asistențe o întrebare retorică : „— Domnilor, nu iese nimeni la arat ?" Reacția a fost de contrariere și simultan de aprobare, ca și cum principala îndeletnicire a acelor domni, cei mai mulți aflați dincolo de amiaza vîrstei, ar fi fost aratul. Acei domni, brusc edificați asupra situației cu adevărat alarmante, s-au întors unii spre alții revoltați : constatau acum, ca printr-o revelație, că nu ieșise nimeni la arat ! „— Dar cum se poate una ca asta, ce face guvernul ? !" Nici guvernul nu ieșise la arat. Nu intrase nimeni cu plugul în cele peste două mii de moșii ale statului. Retorul și-a continuat filipica, în crescendo : „— Dar cum se poate așa ceva, domnilor, cînd singura noastră industrie este agricultura ? ! Căci nu lucrătorii fac o industrie, industria o face industriașul. Nu țăranii fac agricultura, ei doar muncesc cu mîinile, agricultura o face proprietarul de pămînt sau arendașul său. Or, domnilor, în aceste condiții, la noi nu mai are cine face agricultură." „— Și asta, a strigat cineva din tribuna publicului, fiindcă principalii agricultori sînt plecați la Paris !" Dar replica a fost repede ștearsă, ba chiar anulată de clopoțelul prezidentului, care s-a burzuluit sonor către public. Chestiunea era prea gravă ca să fie bagatelizată de un fitecine. Întrebarea a dezmeticit, a lăsat să intre frigul în sală, de unde fiorul, alarma, spaima de faliment — ca la industriași — a marilor plugari din Parlamentul Român. Vodă Carol fusese totuși scos de sub încriminarea de a nu fi ieșit la arat, Alteța-Sa nu era încă plugar, abia cumpărase în

urmă cu un an o întinsă moşie de munte. Era „agricultor de brazi şi cetini“, cum scrisese un jurnalist, căci poseda o moşie agricolă stearpă. Dar guvernul ? !

În banca guvernamentală se aflau ministrul Domeniilor ministrul de Război, ministrul Cultelor, un secretar de stat de la Finanţe şi chiar ministrul de Externe, şi el latifundiar. Onor domnul Brătianu iarăşi lipsea ; aceasta nu însemna însă că numele lui nu putea fi invocat. Dimpotrivă, faptul că în România, imediat după război, nu ieşise nimeni la arat, se datora, într-o măsură covîrşitoare, tocmai premierului care, fapt scandalos, plecase din ţară aiurea, ignorînd somaţiunea de a se introduce plugul în brazdă. Aula — frumoasă ca o sală de concert — a intrat în clocot, tribuna publicului vuia, acuşi-acuşi veneau căldurile ! ; ca să calmeze cît de cît clamoarea, conu Mihalache — el însuşi aflîndu-se în cauză — le-a imputat domnilor senatori că nu înţeleg situaţia : „— Dar, domnilor, a strigat ministrul de Externe, încă nu s-a curmat starea de război. Armata se află încă sub arme !“ „— Dar de ce nu s-a curmat starea de război ? Cu cine ne mai batem ? !“ l-au şicanat cîteva voci. „—Starea de război nu s-a curmat, a explicat Kogălniceanu, fiindcă încă nu s-a instaurat pacea. Au nu ştiţi oare că marile puteri n-au subscris actului de la San Stefano, pe care îl socotesc o înţelegere separată între doar doi parteneri ?“ „— De ce doi, cînd sînt trei ?“ a urlat cineva. „— Sînt mai mulţi de doi, dar se vede că noi nu intrăm la socoteală.“ „— Da, n-au intrat în socoteală toţi cei care au încrucişat armele, a răspuns ministrul de Externe, şi tocmai de aceea situaţiunea e complicată. Căci noi, cei refuzaţi de la pace, nu consimţim a fi împinşi la margine. Cît priveşte aratul, domnilor, te întrebi cum să mai ari şi unde, cînd ţara e plină de musafiri nepoftiţi !“ S-a făcut imediat linişte, în spaţiul muzical al aulei, încît s-ar fi putut auzi musca — prima muscă a sezonului ! — dar peste o clipă adunarea a luat foc : „— Cum nepoftiţi, cînd i-a poftit cineva ? ! Unde-i domnul Brătianu, ca să ne răspunză !“ „— Dacă-s nepoftiţi, de ce nu sînt poftiţi afară !“ „— Cum să-i pofteşti să iasă, cînd n-are cine le arăta uşa !“ „—Să iasă atunci guvernul afară, să-i arătăm uşa !“ Uşa prin care intrau şi ieşeau membrii guvernului se afla pe fundalul scenei, chiar în spatele tribunei, şi un

deget vindicativ a arătat-o. Generalul Cernat, ca ministru al armatei, şi-a strîns hîrtiile, s-a ridicat ostentativ, dînd să iasă. Kogălniceanu i-a făcut semn să rămînă pe loc : nu aşa se demisiona dintr-un guvern, individual, la primul impuls, ci, dacă era cazul, in corpore. Cernat s-a supus sugestiei şi a rămas în scaun. A deschis un dosar cu hîrtii necercetate, dar l-a închis la loc : numai cereri de concediu şi de permisie, de la militari de toate gradele. Un vînt cald sufla şi dinspre partea oştirii. O simţise din clipa cînd a dat cu ochii de jalbele din acel dosar, scrise „laba gîştii" de furierii de regiment şi subscrise cu degetul. Un şir de astfel de nume, dintr-o asemenea jalbă, care începea cu „Trăiţi, Dom' General", i s-a părut familiar. S-a uitat încă o dată peste jalbă, i-a recunoscut stereotipul :

„...cu respect vă rugăm să daţi ordin ca să plecăm acasă şi să pornim aratul..."

Generalul a pus hîrtia înapoi în mapă şi s-a întors spre tribună, unde se ilustra un alt orator : „— Şi-a ieşit lumea din rosturi, striga acel domn, care vădea aptitudini filosofice. Rostul omului ar fi, par exemple, să are, ori lumea stă, după cum vedeţi, cu braţele încrucişate, iar cîmpurile put a cadavru !" Imputarea aceasta — şi filosofică şi sanitară ! — nu putea fi primită în ruptul capului de guvern. Ministrul Cultelor, dl. Chiţu, s-a simţit dator s-o respingă şi să aducă precizări : „— Încă din luna ianuarie, domnul Brătianu a hotărît să se întemeieze o asociaţiune care să ia în antrepriză îngroparea morţilor. Căci, cum a mai zis domnia-sa, nu numai oamenii, dar chiar şi vitele s-au îngropat în mod superficial !" „— Tocmai, vin căldurile, pămîntul pute !" „— A intrat ţara în decompoziţiune !" s-a mai strigat, dar s-a dat pauză, şi sala s-a golit de lume.

Au ieşit simultan şi domnii miniştri, şi domnii senatori, primii pe uşa din fundul scenei, ceilalţi pe uşile laterale, care se deschideau către culoare largi. O clipă, aula a rămas goală, în frumuseţea ei pură. Uşa din fundal era sprijinită de doi tritoni cu cozile în aer, semn că ţara avea prin tradiţie ieşire la mare. Deasupra uşii stema, susţinută de două ţărănci cu marame larg desfăşurate, cu ii bogat împodobite, cu somptuoase zăvelci. Acele zeităţi

feminine fuseseră nude, inițial. Dar în aulă, în vremea frămîntărilor pentru Unire, urmau să intre și țăranii — primii țărani — deputații pontași în divanurile Ad-hoc. Și atunci zeițele au fost costumate în țărănci, pentru a nu provoca un șoc asupra reprezentanților lumii rurale. Aceștia erau obișnuiți cu bărbați goi, din icoane — Sfîntul Ioan Botezătorul și chiar Isus, dar muierilor nu le era îngăduit să se prezinte astfel. Arhitecții și pictorii momentului și-au făcut prompt datoria, au costumat rapid zeițele, transformîndu-le în țărănci, deși țăranii deputați n-au mai călcat pe-acolo nici o dată, ei și-au făcut datoria în altă sală, a Camerei, în care din nou n-au mai călcat.

În pauză, tema aratului s-a reluat cu aprindere, pe culoare și la bufet. Se repeta ca un leit-motiv : „— Acuși vin căldurile, ce ne facem ? Acuși vine timpul fierbinte !" Un domn mic și chel, cu mîini fine, care nu ținuseră niciodată coarnele plugului, își făcea vînt cu gazeta „Timpul", ca să combată anticipativ acele călduri năvalnice despre care toată lumea vorbea. Un alt domn și-a scos din jiletcă ornicul de aur, cercetîndu-l demonstrativ : era evident că în privința aratului se trecuse de ceasul al unsprăzecelea.

Un nou val de atacuri împotriva guvernului îl aștepta pe conu Mihalache la Cameră. Cum Brătianu era plecat, cum premierul deținea și portofoliul Internelor, singura persoană din guvern obligată a fi prezentă și a primi în obraz talazurile furioase, în numele întregului cabinet de miniștri, era el, conu Mihalache, care deja se simțea obosit. Dar la Cameră se afla în plinul ei dezbaterea asupra bugetului pe anul în curs, din nou fulgere și trăsnete împotriva guvernului, din nou Brătianu lipsea, el care gira și portofoliul Finanțelor, deci din nou îndatorirea conului Mihalache de a face față, singur, uraganului.

Cel mai groaznic lucru ar fi fost însă dacă haita dezlănțuită a deputaților albi ar fi luat act că ministrul e sin-

gur și ar fi pus pe tapet, din nou, chestiunea externă. În România postbelică, chestiunea internă-externă se lega într-un nod, „drăcesc“, pe care nici o sabie n-ar fi fost în stare să-l taie. Desigur, în România nu ieșise nimeni la arat, aceasta era o chestiune internă, care privea în ultimă instanță departamentul Domeniilor și pe titularul acestui resort. Care însă i-ar fi trimis mingea tot lui Kogălniceanu. Căci din ce cauză nu se ara ? Fiindcă țăranii se aflau sub arme. Dar chestiunea nu-l implica pe ministrul oștirii, generalul Cernat, ci din nou pe el, atîta timp cît pe teritoriul țării se aflau trupe străine. Toate fulgerele îl căutau pe el, ajuns acum pe postul de cel mai înalt catarg al navei, cum se și simțea, singur purtător al pînzelor care primeau puterea vîntului vrăjmaș. În acest an, Austrul, vîntul dezghețului, îl izbea în față pe masivul ministru, ieșit la peronul clădirii Senatului, ca un vînt vrăjmaș.

— Dac-ar fi ținut și vremea asta măcar o leacă cu noi !

Constatarea aceasta privind vremea venea din partea unui mare agricultor, la rîndu-i ieșit afară la peron, care, așteptînd trăsura, privea cerul tulbure. Conu Mihalache nu s-a întors să vadă cine vorbise ; era probabil același domn care, în timpul ședinței, își făcea vînt cu gazeta „Timpul“, agitînd-o semnificativ. Kogălniceanu văzuse gazeta. O frază din editorialul zilei îi ștampilase umoarea, încă de la prima oră, cînd avusese proasta inspirație să deschidă gazeta :

> *„Să fi uitat oare românii, în această primăvară, de a ieși la arat ? Au uitat oare oamenii de această nație să țină în mîini coarnele plugului, după ce-au ținut cu vrednicie arma ? Curioasa amnezie nu-i privește însă pe români, cît stîrpiturile ce dirijează fără fărîmă de răspundere această țară. Căci cine, ce nebun ar cuteza să bage fierul plugului în pămînt, cînd altcineva, în urmă cu un an, un trimes al lui Belzebut, un crainic al apocalipsei a semănat bombe întru același pămînt ? Cetiți Convențiunea din 4/16 aprilie 1877, vedeți cine a subscris-o și veți pricepe, măcar acum, de ce astăzi, în România, nu se poate ieși la arat.“*

Editorialistul de la „Timpul“, care-l cruţase pe ministrul de externe, pînă atunci — el denunţîndu-i vindictei publice doar pe Brătianu şi pe C. A. Rosetti — îl arăta acum cu indexul incendiar pe conu Mihalache, ţintindu-l ca pe principalul vinovat, răspunzător de dezastru, intern şi extern. Ce comodă era totuşi postura de acuzator a acestui domn, cîtă libertate necenzurată, în gînd şi-n expresie ! Cîtă angajare în numele absolutului, de la care în fond se putea revendica oricine. Cîtă neangajare totuşi. Căci absolutul transcende condiţiilor, clipei, este necondiţionarea pură. De unde probabil necruţarea, neînţelegerea, vehemenţa vaticinară, lipsa de milă a editorialistului care se travestea în — sau chiar era, voia să fie — instanţă absolută.

Deşi scris fierbinte, editorialul din „Timpul“ a fost resimţit în ficat de conu Mihalache, ca o împunsătură rece, un vîrf rece şi tăios de stilet. Domnul senator care agitase „Timpul“, în cursul şedinţei, ameninţa de fapt cu stiletul. Domnul Eminescu, autorul editorialului, i-l pusese la dispoziţie. Atacul nu venea din direcţia absolutului, ci din relativul clipei, dinspre conservatori, care voiau să pună sub acuză politica externă a guvernului. Deci pe el, diriguitorul acestei politici, „marele responsabil“, mai pe şleau „marea fiară“ cum îl probozise altcineva, din opoziţie.

„Marea fiară“ a coborît din trăsură la peronul Camerei, făcînd să se zguduie vehicolul, care a rămas în urmă mult uşurat. Treptele nu s-au zguduit, dar conu Mihalache a simţit totuşi o undă de cutremur cînd s-a trezit faţă în faţă cu domnul de la „Timpul“. Acesta l-a salutat. Să nu fi scris el editorialul ? Ministrul de externe a răspuns cu deferenţă. A dat să intre, dar la peron a sosit şi trăsura baronului Stuart, consulul general al Rusiei la Bucureşti. Cei doi domni, ministrul şi consulul, s-au salutat sobru, ba şi-au dat chiar mîna, chiar sub ochii stupefiaţi ai editorialistului. Conu Mihalache era gazdă, i-a dat consulului străin întîietate, poftindu-l să intre. Acesta a schiţat un gest de refuz, retrăgîndu-se un pas, iar mica pantomimă s-a desfăşurat sub privirea gazetarului, care se încăpăţîna să rămînă pe loc.

— Dumneata nu intri ? l-a poftit ministrul, ca să curme cu prezența martorului stingheritor. Are întîietate poezia !

— Ba are politica ! a replicat domnul de la „Timpul", rămînînd inflexibil în poziția de martor.

Conu Mihalache n-a făcut caz de poziție, a trecut înainte, spre ușă, în pas cu baronul Stuart. Poetul îi privea din urmă, evaluîndu-i global. Cei doi — chiar aceștia ! — semnaseră Convenția din 4/16 aprilie, 1877, care fusese invocată în „Timpul". „Cetiți Convenția !" De fapt, spuneau ochii reci ai poetului : „Priviți Convenția !"

După ce și-au lăsat paltoanele la garderobă, cei doi au intrat în salonul oaspeților, adiacent aulei, unde ministrul era dator să-l întrețină pe domnul consul, într-o scurtă conversație, de conveniență. Dar baronul Stuart căutase întrevederea, el a și izbucnit, fără a se mai așeza în fotoliu :

— Ați observat, sper, că presa română pune în discuție convenția pe care amîndoi am subscris-o !

— Presa n-ar fi pus în discuție această convenție, a replicat Kogălniceanu, dacă ambii parteneri ar fi respectat-o. În ceea ce mă privește, a mai spus, nu am nimic a-mi reproșa.

Baronul n-a auzit insinuarea, sau n-a primit-o, a scos din buzunar gazeta „Timpul" și a aruncat-o pe măsuța de ceai care-i despărțea :

— Priviți ce scrie „Timpul" !

— Privesc „Timpul", a răspuns ministrul, fără a privi totuși gazeta, dar scandalul e altul : În curînd va clocoti Camera. Și Senatul. Ceea ce scrie „Timpul" e fleac. Se vor pune în marș, contra încălcării convenției vă avertizez, Corpurile Legiuitoare ale țării.

— Avertizați guvernul ! a indicat baronul, precizînd în acest fel jumătatea de răspundere care aparținea ministrului. Guvernul e cel ce a subscris convenția, pe care

parlamentul a validat-o. Sînt curios să văd dacă aceste Corpuri Legiuitoare vor avea curajul să caseze un act internațional pe care și l-au însușit !

Ministrul intrase deja în starea de fierbere, pe care o prevestise pentru Corpurile Legiuitoare. A încercat să și-o domine, să n-o lase să se transforme în clocot, deși cuvintele clocoteau :

— Domnule consul, cum să vă fac să înțelegeți că nu guvernul și nici parlamentul român au casat convenția !

— Dar iată ce scrie „Timpul“ !

— „Timpul“ n-a atacat convenția, domnul meu, ci încălcarea ei, scrie clar. Eu unul nu pot fi incriminat decît pentru naivitate. Aceasta mi se și impută, la modul retoric, citiți mai sus : „Numai un naiv, în sfînta lui candoare, și-a putut închipui că partenerul lui de iscălitură, din 4/16 aprilie, își va ține cuvîntul...“

Ministrul l-a privit semnificativ pe partenerul de iscălitură ; acesta nu vedea și nu auzea. Kogălniceanu a continuat :

— Domnul de la „Timpul“ se înșeală însă ! Căci eu, fiind istoric de meserie, n-am fost și nu pot fi atît de naiv.

— Cum admiteți ? ! s-a înflăcărat brusc baronul Stuart. Este un atac la persoană care trebuie respins. În genere, presa română se dedă la atacuri inadmisibile. Guvernul e dator să ia măsuri.

— Presa e liberă la noi, după cum bine știți ! Și-apoi împotriva a ce să luăm măsuri, mai întîi ? În primul rînd va trebui să luăm măsuri împotriva acelei nedreptăți pe care toată suflarea o condamnă. Asta de fapt ne și cere presa.

Baronul Stuart a cules gazeta, ca pe un corp delict, și a repus-o în buzunar. S-a redresat în atitudinea oficială, i-a spus ministrului :

— Ceea ce-ați declarat acum, în marginea acestui subiect, e legitim să-mi provoace o profundă emoție.

— Emoția este a mea, stimate domn. Și-am trăit-o din plin, în clipa cînd am citit tratatul de la San Stefano. Nu mi-am crezut ochilor, trebuie s-o știți ! Mi-am dat seama, atunci, pe minută, că așa-numita convenție pe care noi doi am subscris-o nu mai există. A fost ruptă ca un simplu

petic de hîrtie. Şi luîndu-şi avînt : Căci, luîndu-ne Basarabia de sud, Petersburgul rupe dintr-o dată, nu unul, ci două tratate internaţionale : şi cel subscris la Bucureşti, de noi doi, acum un an, prin care ni se garantează integritatea teritoriului, şi tratatul de la Paris, din 1856, prin care acel pămînt ne revine pe drept.

— Imperiul otoman a fost sfărmat ! a trîmbiţat consulul, aproape răcnind acest slogan.

Kogălniceanu a rămas liniştit, apoi i-a spus :

— Desigur, dar prin aceasta n-au fost sfărmate toate rînduielile lumii.

Baronul Stuart s-a recules. A dedus că ridicase prea sus tonul. Apoi şi-a revenit şi a întrebat :

— Să înţeleg că, din punctul dumneavoastră de vedere, nu mai funcţionează convenţia ?

— Să înţelegeţi c-aţi denunţat-o unilateral.

Consulul şi-a ridicat ghiozdanul în care-şi ţinea caietul de note, ca semn că doreşte să se retragă. Şi ministrul dorea să părăsească salonul, în care întîrziase prea mult. Înainte de a se pofti reciproc spre uşă, jucînd încă o dată ceremonia întîietăţii, consulul a mai întrebat :

— Pot transmite această declaraţie a dumneavoastră la Petersburg ?

— Mă rog, nimeni nu vă opreşte. Aceleaşi lucruri le-am formulat însă cu mult mai pe larg în scrisoarea mea către baronul Jomini. Nu mă îndoiesc că va fi fost adusă marelui cancelar la cunoştinţă.

Scrisoarea către baronul Jomini, consilier intim al marelui cancelar Gorceakov, fusese expediată la sfîrşitul lunii ianuarie, cînd abia se încheiaseră preliminariile păcii, la puţin timp după ce cutremurul de pămînt crăpase unele clădiri şi dărîmase mai multe turle din Bucureşti. Victimă a păcii, Convenţia, care-l lăsa descoperit pe unul dintre semnatari, tocmai cel care se înverşunase s-o apere în

litera ei : Kogălniceanu. Acesta a şi trimis mesaje disperate spre toate orizonturile, trezind indispoziţii la Petersburg, prompt formulate într-o scrisoare seacă a baronului Jomini, care dorea tăcerea. Dar conu Mihalache nu putea fi constrîns la tăcere pe nici o cale. El intrase în Minister la 4/16 aprilie, anul precedent, consimţind să-şi asume un act dificil — războiul, dar fără sacrificiul demnităţii lui intangibile şi nici al ţării cu care se identifica. De unde libertatea ministrului, conştiinţa că apasă istoria contemporană cu toată greutatea lui, pe care-ar fi putut-o retrage, dac-ar fi vrut, dar nu voia, de vreme ce intrase în joc. Calea de a răspunde personal, angajîndu-se exclusiv pe sine, dar printr-un document oficios, era calea lui curentă. Kogălniceanu voia a spune, o şi spunea în scrisoare, că el, ca personalitate, răspunde în numele ţării, dar că, chiar dacă s-ar retrage din minister, adevărurile răspicate în scrisoare ar rămîne imprescriptibile. În replică la misiva lui Jomini, ce cuprindea mustrări, şi indicaţii de conduită politică, demne de a fi reţinute de ministrul de la Bucureşti, Kogălniceanu a scris :

„Sper să pun în răspunsul meu toată franchețea la care mă invitați și să probez în acest fel că școala sincerității de care aparțineți și al cărui maestru vă recomandați singur a fi, este și a mea. Pe acest plan, Excelența Voastră va constata că reputația Țăranului de la Dunăre e departe de a se fi perimat în România. A răspunde la scrisoarea E. V. impune de la început, cu toată necesitatea, datoria de a scoate țara mea de sub imputarea atît de directă, chiar dacă atît de atent meșteșugită, de duplicitate, care-i este adresată.“

Jomini ar fi vrut ca ministrul să nu fi ţipat după ajutor la toate ferestrele continentului, imediat după preliminarii. Mai exact dorea ca partida de lichidare a Convenţiei să se petreacă discret, doar între cei doi parteneri care-au subscris-o, nu în văzul lumii europene, care-ar fi putut — poate — interveni. De aici acuza, pe care Kogălniceanu o respingea, invocînd faptele : „Les faits auront ici plus d'éloquence probante que les raisonnements,

les actes que les paroles“ [1] şi ministrul a cerut permisiunea de a le recapitula.

Dar, recitind scrisoarea, după întoarcerea la minister, Kogălniceanu o găsea insuficientă, chit că faptele evocate cădeau greu, se rostogoleau în cascadă :

„În ciuda avertismentelor, ba aş putea zice a ameninţărilor care apăsau asupra noastră din toate părţile, noi am încheiat cu guvernul imperial Convenţia din 4/16 aprilie 1877, prin care toate resursele materiale ale ţării au fost puse la completa dispoziţie a Rusiei. Singura noastră ambiţie, singurul nostru scop, cînd am luat această decizie, a fost de a salvgarda integritatea noastră teritorială, care a şi fost efectiv stipulată în articolul 2 al suszisei Convenţii.“

Era necesară poate o precizare ; tocmai aici intervenise greutatea corporală a ministrului, căci, consimţind să intre în minister, Kogălniceanu refuzase să semneze Convenţia în cazul cînd nu s-ar fi acceptat stipulaţia pe care a şi redactat-o cu mîna lui :

„Guvernul Majestăţii Sale Impăratul tuturor Rusiilor se obligă a menţine şi a face să se respecte drepturile politice ale Statului Român, astfel cum rezultă din legile interioare şi din tratatele existente, precum şi a menţine şi apăra integritatea actuală a României.“

Dar poate că era mai bine că trecuse peste acest fapt, care nu viza fondul chestiunii.

„Mai tîrziu, în ciuda notei verbale prin care D. de Nelidov, în numele A. S. Imperiale Marele-Duce Nikolai, enunţa fără ocoliş, cu un perfect dispreţ al perifrazei, că guvernul imperial dezaproba declaraţia noastră de război împotriva Imperiului Otoman, şi că guvernul imperial n-avea nevoie de noi, n-am ezitat a răspunde la primul apel care ne-a fost lan-

[1] „Faptele vor avea mai multă elocvenţă probatorie decît raţionamentele, actele decît vorbele.“

sat, în urma surprizei evenimentelor militare, drept consecință a necesităților strategice cele mai urgente.“

Urma bomba, efectul acesteia, prin însăşi consecința faptelor :

„Zece mii de români, dintr-o armată de cincizeci de mii de oameni, dorm azi ultimul lor somn în jurul Plevnei şi pe cîmpiile Bulgariei.“

Un respiro şi pentru cel ce dicta, şi pentru scrib, apoi sensul actului de sacrificiu, necondiționat şi loial, concentrat în cifra ZECE MII.

Aici epistolierul ar fi trebuit să oprească prima parte a tiradei şi, recitind textul, conu Mihalache s-a oprit, pentru a medita. Baronul Jomini ar fi putut răspunde, era în dreptul său de a răspunde, că Rusia pierduse aproape în fiecare mare bătălie numărul de oameni pe care România îl pierduse în întregul război. Deci zece mii înmulțit cu cel puțin zece mari bătălii, acesta era bilanțul, pentru una din părți, iar el ca ministru ar fi trebuit să-l recunoască, să se încline în fața acestui imens sacrificiu, trecînd abia apoi la partea de durere care-i revenea. „Dar durerea, şi-a spus ministrul — notînd imediat gîndul în marginea textului — n-are altă măsură decît intensitatea, iar în intensitate, durerea unei singure mame care-şi pierde fiul în război este egală cu durerea unui imperiu care pierde mii şi mii de oameni într-o singură bătălie.“ O mamă, şi-a mai spus ministrul, este egală în durere cu o țară. O țară cu un imperiu. Există deci o paritate şi în durere ; pentru a ne putea înțelege unul pe celălalt mai bine, trebuie s-o restabilim. Aşa stînd lucrurile, căci aşa stăteau, ceea ce urma în scrisoare era pe deplin îndreptățit :

„Toată perfidia noastră n-a fost deci decît o deplină bunăcredință, toată abilitatea noastră o absolută încredere.“

Căci încredere şi fusese gestul prin care țara se aruncase în război, isprăvindu-l cu un bilanț greu de pierderi. Pe ministru l-a cuprins spontan tensiunea din clipa redactării, de fapt a dictării, cu ritmul rupt al frazelor, cu pauzele şi accentele punctuației febrile, cu căutările şi

descărcările energice, pe care Mitilineu le urmărea cu sufletul la gură : „— Mai rar !“ implora acesta. „— Scrie !“ tuna ministrul, îngrozindu-l pe scrib. Fiindcă faptele, după pragurile respirației, își reluau curgerea de cascadă :

„Noi am gîndit că dacă integritatea teritoriulu nostru ne-a fost asigurată prin singurul fapt al trecerii armatelor imperiale pe la noi, ce nu constituia în fond decît un concurs pasiv, ea ne va fi garantată a fortiori *chiar din ziua în care aceeași armată avea să fie convocată la o cooperare activă, atestată public ca cea mai pozitivă alianță.“*

A intervenit imediat o pauză, intens amară, în care ministrul închizînd ochii a revăzut ceea ce se ascundea sub mișcarea trupelor revărsate spre marele fluviu învăluit în flăcări, printr-o țară răscolită de puhoaiele dezghețului, de copitele cavaleriilor și de roțile de tun. Căci ceea ce-a urmat fusese departe de a fi un război de paradă, un război galant, un război ușor, de vreme ce, cum scria Kogălniceanu : „à l'intérior, nous avons eu à subir toutes les charges, toutes les calamités qu'entrainent fatalement avec elles les guérres, même les plus heureuses.“ [1] Mitilineu lăsase tocul, ca atunci cînd asculți pentru a asculta. Domnul Kogălniceanu dicta frumos, în franțuzește. Dar ministrul i-a făcut semn să scrie, el nu povestea, ara cu verbul în propriile-i răni :

„La frontieră, bombardarea orașelor de la Dunăre, prădarea porturilor, devastarea satelor, părăduirea recoltelor riverane, călcate în picioare de trupele postate în observație sau în rezervă la țărmul fluviului, iar mai înainte pe celelalte teritorii, speranță și rod a doi ani de costisitoare munci agricole, pentru totdeauna pierdute ; acumularea în depozite și în gări a produselor pe anii 1876 și 1877, care au putrezit pe loc, din lipsa mijloacelor de transport ; ruina micilor fermieri și a marilor proprietari dintr-o

---

[1] „...în interior, noi a trebuit să îndurăm toate poverile, toate calamitățile, pe care fatalmente le antrenează războaiele, chiar cele mai fericite.“

țară a cărei singură resursă este agricultura ; sechestrarea drumurilor de fier de către autoritățile militare ruse, în profitul lor exclusiv ; degradarea șoselelor, operă a douăzeci de ani de pace și a căror refacere va costa îndoit decît ceea ce-ar fi raportat rapid, în cîteva luni, drumurile de fier ; distrugerea materialului și utilajului public și privat — acesta este, desigur încă incomplet, bilanțul situației noastre prezente.“

În clipa cînd a scris, ministrul avea sub ochi „situația prezentă“, mult agravată între timp, prin noi fapte, care s-ar fi cuvenit înșirate. Dar transportarea convoaielor de prizonieri, la vreme de iarnă, către partea rusă ? Dar internarea și întreținerea convoaielor de prizonieri care reveniseră părții române ? Dar masele de bolnavi și răniți care inundaseră spitalele orașelor și chiar satele ? Dar angaralele unei administrații publice excedate de situație, hărțuită de deciziile unei administrații suprapuse, administrația de front, venită de aiurea ? Despre aceasta, cu drept cuvînt, Kogălniceanu consemnase :

„După plecarea din București a M. S. Împăratului și a A. S. Prințului Cancelar, pare că autoritățile militare ruse privesc ca nule și neavenite toate clauzele Convenției din 4/16 aprilie, întru atît tratează ele administrația și populația, ca aparținînd unei țări cucerite...“

Ministrul a adăugat pe marginea textului în copie încă o frază, pentru a-l întregi :

„A concepe astfel o alianță înseamnă să prejudiciezi nu numai buna ei funcționare, dar și principiul de drept pe care se întemeiază. Să mai adaug și bilanțul ofenselor la persoană din tot acest răstimp ?“

Fraza se lega bine cu ceea ce urma, evocarea ofenselor, nu doar orale, ci și ieșite de sub pana — „sorties de la plume“ — unor înalte personaje, care nu se sfiau a leza,

a vexa, a insulta pe partenerii lor de colaborare, fără ca aceştia să dea legitima replică :

„Nu numai că am răbdat, noi îndurăm totul cu acea inalterabilă impasibilitate din care ne-am făcut lege, dar bunăvoinţa noastră niciodată n-a slăbit, iar concursul nostru a fost hotărît şi întreg, în măsura puterilor noastre. Se poate oare aplica stigmatul de duplicitate unor acte a căror sinceritate este flagrantă şi a căror loialitate este de notorietate publică?

După această frază, dictată dintr-o singură suflare, ministrul se oprise ca să ia o gură de aer, Mitilineu socotea demonstraţia încheiată şi lăsase tocul din mînă, dar conu Mihalache a continuat :

„Care este totuşi recompensa ce ni se rezervă? Cînd a fost vorba de luptă, individualitatea României şi poziţia sa de naţiune aliată nu au fost puse la îndoială. Dar cînd chestiunea păcii e pusă pe tapet, dintr-o dată noi încetăm de a mai fi stat şi aliaţi, şi recădem la rangul penibil al unei provincii incapabile de acte internaţionale. Este adevărat, interesele noastre cele mai grave, esenţiale pentru viaţa noastră naţională, vor fi dezbătute. Nu importă, nu noi avem căderea să le expunem şi să le susţinem. Noi am fost apţi să ne vărsăm sîngele pentru a le apăra, dar nu sîntem apţi ca să le cunoaştem. Rusiei singure i se cade să le aprecieze, ea este aceea care-şi ia sarcina de a le reprezenta şi susţine, fără măcar a considera necesar să se informeze despre ceea ce înţelegem noi prin interesele noastre.“

Fraza următoare, Kogălniceanu ar fi vrut s-o suprime, a şi făcut un semn pe copie, era pur descriptivă, deci inutilă, dar nu se mai putea, textul prim zburase de mult la Petersburg.

„Ce-ar spune Excelenţa-Voastră despre un medic, ce s-ar prezenta proprio moto la un bolnav, intrînd inspirat în camera sa şi pretinzînd să-l vindece, fără

a-l întreba despre răul de care suferă şi fără a-i îngădui să vorbească ?"

Mitilineu socotea scrisoarea încheiată. El a şi lăsat atunci tocul, definitiv. Se isprăviseră tocmai preliminariile de pace, trecuse şi cutremurul. Ce se mai putea adăuga în afara formulei finale, pe care o şi aştepta :

„Corectă de la început, România doreşte şi vrea să rămînă corectă pînă la capăt. Dacă a refuza să cedezi pămîntul românesc şi a nu accepta cu o facilă complezenţă sacrificii pe care nici o naţie şi nici un guvern care se respectă nu le-ar concepe, dacă aceasta înseamnă duplicitate, atunci eu mărturisesc, împărtăşesc şi chiar proclam că acuzaţia ne revine pe drept, mai mult, o ţinem lîngă inimă, avem cinstea de a o merita."

Acelaşi Mitilineu a intrat în cabinet, fără a mai bate la uşă. Ţinea în mînă o telegramă de presă :

— Depeşa aceasta merită s-o citiţi chiar acum. Se pare că sultanul ar consimţi la noi sacrificii...

— Îl priveşte ! a tunat ministrul. Să consimtă dacă vrea, are de unde. Eu n-am !

Mitilineu rămînea însă pe loc, ministrul l-a chestionat cu enervare :

— Mai e ceva ?

— Mai e o depeşă urgentă de la domnul Brătianu.

— Las-o acolo !

I-a indicat locul în care trebuia s-o depună şi a continuat lectura :

„Excelenţa Voastră constată şi nimeni nu cutează să conteste, că Rusia e puternică şi România slabă. Prin forţă, Rusia poate pretinde mai mult decît Basarabia ; ea poate pune mîna pe ţara întreagă..."

Ministrul a notat pe margine : „Cum a făcut, cu parţial succes, la 1812 !", apoi a urmărit cu tocul rîndul, mai departe, cuvînt cu cuvînt :

„Dar chiar dacă aceasta s-ar întîmpla, România ar avea un avantaj asupra Rusiei. În cazul cînd România, rămînînd pe loc, cu prețul singular al eforturilor și al pedepsei de a pierde o parte din teritoriul său, de care-i legată prin toate fibrele, ea ar protesta în continuare împotriva acestei amputări, ea ar invoca sacrificiile care i-au fost impuse, apelînd la loialitatea, la echitatea M-Sale Împăratului și a Rusiei însăși."

Din nou, în acea clipă de cumpănă, cînd redacta scrisoarea, Mitilineu a vrut să-l întrerupă pe ministru, dar acesta a continuat a-i dicta :

„Căci deasupra forței, există legea eternei dreptăți și a eternei morale, și, în acest domeniu, în care nimic nu se mai poate expropria, noi devenim puternici la rîndu-ne prin acea putere care rezidă în principiile din care ea însăși emană și din care își extrage un caracter absolut."

Între timp se făcuse noapte, antecamera era plină de lume, Mitilineu se forța să țină piept solicitatorilor, care se îmbulziseră la ușa cabinetului, ca și atunci, după cutremur. Ministrul a lăsat lectura neisprăvită și a privit penduleta de aur de pe birou. Timpul îl soma, nu mai avea răgazul să se întoarcă la scrisoare, a întins mîna spre colțul unde se afla telegrama lui Brătianu și a luat hîrtia urgentă. Textul, trimis de undeva din Occident, l-a derutat pe Kogălniceanu, prin tonul imperativ și prin formula eliptică :

„Țineți lucrurile pe loc. Pregătiți actele pentru congresul de pace."

★

În ultima scrisoare, expediată la Tokio, colonelul Nigata consemna :

„Ca să-şi garanteze aplicarea articolului VIII din Tratatul de la San Stefano — accesul liber spre Bulgaria — ruşii ţin sub ocupaţie drumurile de fier româneşti şi principalele puncte strategice din această infimă ţară. Petersburgul nu i-a întrebat pe români dacă acceptă acest tranzit, cum nu i-au întrebat cîndva nici otomanii, nimeni n-a tratat cu ei gingaşa chestiune, iar acum li se impune milităreşte clauza, care le ştirbeşte independenţa abia dobîndită. În aceste condiţii este normal ca toate oalele să se spargă în capul premierului Brătianu, şi a ministrului de externe Kogălniceanu, cu o furie ajunsă la paroxism.

Prudent, premierul s-a refugiat la Viena şi Berlin, de unde încă nu s-a întors. El intenţionează să ceară acolo ajutor, nu atît împotriva opoziţiei — de care nu va putea scăpa în veci, cît a nepoftiţilor pe care vrea să-i scoată din ţară, cu mijloace diplomatice. Aştept să văd cum va izbuti.

În urmă cu un an, ca să-i intimideze pe ruşi, Brătianu a deschis la Dunăre, spre turci, poarta de la Calafat. Acum turcii nu mai există la Dunăre. Va avea el curajul să deschidă poarta carpatică, spre austrieci ? Dar dacă aceştia refuză să intre sau refuză să mai plece, ca şi în alte dăţi ? Va recurge Brătianu la ameninţarea cu o conflagraţie europeană ? Vor fi în stare românii s-o provoace ? Ei au un proverb : cui pe cui se scoate. Adică : rău pe rău.“

Peste încă o zi :

„Expresia cui pe cui, atît de elocventă, se referă practic la un lucru elementar în dulgherie. La români, ca şi în Extremul Orient, cuiele sînt de lemn. Se sfredelesc două scînduri sau două bîrne, se suprapun orificiile, iar prin gaura minusculă se introduce cuiul care le leagă. Ca să scoţi acest cui, recurgi la alt cui, bătîndu-l din direcţia contrară.

Dar dacă-i aşa, mă întreb, cum vor scoate românii din scîndura lor cuiul rusesc, neavînd la îndemînă un altul ? Sau vor face singuri faţă invaziei, ca şi iminente ?“

II

Prinţul nu se putea împăca cu ideea că la vibranta sa scrisoare de felicitare, trimisă ţarului în ianuarie, nu primise încă nici un răspuns. Alteţa-Sa excludea ideea unui circuit defectuos, atîta timp cît epistola fusese expediată prin curier, un ofiţer imperial care era obligat, prin însăşi înalta-i misiune, s-o depună la adresă. Ţarul nu se mai afla pe front, cu o reşedinţă itinerantă, era pace — pace pe care o dobîndise cu sabia chiar Majestatea-Sa ! —, adresantul ajunsese acasă, Petersburgul nu era la capătul lumii.

Dar chiar şi altfel, la timp de război sau cutremur, nimic n-ar fi trebuit să tulbure relaţiile normale dintre două curţi. În timpul războiului franco-german, corespondenţa între cele două case aflate în luptă a funcţionat normal. A funcţionat normal şi după aceea. Împăratul învins, Napoleon al III-lea, a continuat a primi scrisori de mîngîiere, în prizonieratul său penibil de la Berlin. Prinţul însuşi i-a scris, scrisorile au ajuns la destinaţie, cum au ajuns şi răspunsurile învinsului, la Bucureşti. Să fi fost ţarul tuturor Rusiilor prizonier unei camarile ? Lucrul părea cu neputinţă de închipuit, Alteţa-Sa respingea presupunerea, ca dezonorantă pentru ideea de suveran, pentru principiul în sine al suveranităţii imperiale, regale, princiare. Îl întărise în această credinţă şi ţareviciul, care în timpul ultimei vizite la Bucureşti, în drum spre Petersburg,

se manifestase absolut liber, dispensîndu-se cu totul de forme, afişînd un dispreţ cu adevărat suveran faţă de anturaj, inclusiv faţă de guvernul român, constituit ca gazdă. Cum ar fi putut cineva din preajmă-i, un subordonat, să-i impună ţareviciului o comportare străină felului său de a fi şi prerogativelor sale ? Antipatia lui Alexandr Alexandrîci faţă de guvernul român provenea din culoarea acestuia — roşie !, ţareviciul vedea roşu numai cînd auzea de liberali şi de liberalism. La plecare, pe peronul gării, ţareviciul — alintat Alioşa — nu s-a putut abţine şi i-a spus-o răspicat prinţului, la nici doi paşi de Brătianu şi Kogălniceanu, care-l ascultau : „— Cum îi suporţi pe lîngă tine ?" şi Alexandr Alexandrîci a mai spus în continuare ceva dur, o glumă absurdă : „Trimite-i la noi, ţi-i găzduiesc în Siberia." Prinţul n-a putut riposta, era gazdă, dar o replică plină de umor îi stătea pe buze : „— Eu îi suport tocmai ca să-ţi fac ţie plăcere. Un guvern conservator nu te-ar suporta nici pe tine şi nici pe ţar !" „— Cum aşa ?!" şi-ar fi putut clama scandalizarea Alioşa. „— Uite-aşa. La noi, conservatorii nu suportă absolutismul, văd roşu cînd aud de aşa ceva, deşi sînt albi ; pe cîtă vreme roşii colaborează, cum vezi, cu Petersburgul." Cu voce tare, prinţul a spus : „— Domnul Brătianu vrea să-ţi ureze drum bun !" şi l-a silit pe ţarevici să se întoarcă cu faţa spre premierul român, de la care urma să-şi ia bun rămas.

Dar la fel de liber se manifestase şi ţarul în cîmpul prerogativelor sale, inalienabile şi nealienate de nici un eveniment. Şi-atunci cum de nu-i parvenise scrisoarea ? Iar dacă o primise, cum de nu răspundea ? ! Totuşi, prin prinţul Alexandru de Battemberg, ţarul îşi exprimase surprinderea de a nu fi primit scrisoarea de felicitare din partea curţii de la Bucureşti, cu prilejul victoriei. Neprimind pînă la acea oră scrisoarea, ţarul era scos din cauză. Vina, în acest caz, o purta camarila, unul sau mai mulţi inşi din interiorul anturajului curţii ruse. Cineva avea interes să deterioreze nu numai relaţiile între două ţări, dar şi să tulbure raporturile senine dintre două case înrudite.

Prinţul făcuse imprudenţa de a nu-i fi dat, la plecare, lui Alexandru de Battemberg o copie după scrisoarea de

felicitare, pentru a-i fi înmînată țarului, ca disculpare. Putea în fond să transmită suveranului același text, prin Iancu Ghica. Dar se putea oare prințul disculpa într-un asemenea mod mărunt ? Era mai normal ca țarul să excludă din principiu defecțiunea, s-o respingă ca imposibilă, păstrîndu-și intacte bunele sentimente pentru prinț, oricîte rezerve ar fi avut față de țară sau guvern. Pe de altă parte, a-i fi semnalat țarului un accident de curierat era un gest nedelicat față de purtătorul mesajului, un denunț la adresa subordonaților Majestății-Sale sau chiar a camarilei. Prințul nu concepea denunțurile și nu citea asemenea hîrtii odioase. Ar fi fost firesc ca Majestatea-Sa să procedeze la fel. Insistînd asupra acestei neregularități, într-un fel sau altul, prințul s-ar fi împins singur într-o postură jenantă. Ar fi sugerat, involuntar, că pune la îndoială fie bunele sentimente ale marelui suveran față de curtea română, fie autoritatea țarului asupra supușilor săi, ceea ce-ar fi fost la fel de grav. Mai simplu era de invocat hazardul. Dar era oare de admis hazardul în mecanica astrală a puterii, în conjuncțiile și opozițiile dintre curțile imperiale, regale, princiare ? Ar fi fost de neimaginat ca un grav accident istoric să fie provocat printr-o carență de ceremonial. Sau intervenise, ca și-n alte cazuri faimoase, zeitatea hazardului ?

Ipoteza hazardului l-a captat pînă la urmă pe prinț pînă acolo încît, peste voința sa de a închide incidentul, a pus-o prompt la lucru, hotărînd că este cazul să-l invite pe baronul Stuart la palat, pentru explicații. Între timp, suveranul rus își construise deja o anume atitudine enigmatică, o făcuse expresă la Petersburg, în cadrul cîtorva întîlniri cu generalul Iancu Ghica. Era de văzut dacă această atitudine înghețată, ostilă, aproape explozivă, ține de fatalitatea persoanei imperiale sau de circumstanțe. Circumstanțele puneau în joc hazardul, trebuia eliminat hazardul.

Baronul Stuart s-a prezentat prompt și a așteptat cu prevenire să fie chestionat. Și prințul a procedat prevenitor, punîndu-i în față domnului consul un număr de întrebări care n-ar fi trebuit să provoace suspiciuni. Întrebările erau altminteri simple, se putea răspunde la ele prin da sau nu :

— Ați înmînat aghiotantului imperial scrisoarea mea către Majestatea-Sa ?

— Da.

— A ajuns aghiotantul imperial la destinație ?

— Da.

— S-a înmînat înaltului destinatar scrisoarea ?

— Am știrea că da.

Acest „Am știrea că da !" l-a neliniștit pe prinț mai mult decît confirmările anterioare, care erau simple, seci. Baronul Stuart punea între sine și Petersburg distanța pe care o străbăteau știrile prin fir telegrafic. Consulul părea a spune că nu știe exact ce se petrece acolo, la sursă. Aceeași era însă și distanța pe care prințul o avea față de sursă, de unde nedumerirea, consternarea.

— Am știrea că nu ! a replicat Alteța-Sa.

— Vă asigur că da ! a răspuns prompt baronul, încordat arc, răspicînd cuvintele.

Prințul a încheiat întrevederea. Hazardul se eliminase. A cerut apoi mareșalului curții ca scrisoarea de felicitare către țar să fie transmisă telegrafic, la Petersburg, generalului Iancu Ghica, pentru ca acesta s-o înmîneze adresantului, mai înainte de a se rosti fatalitatea.

La Petersburg, generalul Iancu Ghica a realizat pînă la urmă că se află sub bătaia unui alt orologiu decît cel din sud, cu care era deprins, un mecanism nou ale cărui mișcări aritmice nu le putea înțelege. Acolo, în sud, piesele metalice ale puterii se muiau de căldură, picurau ca luminările — de unde iluzia că imperiul otoman se desface de la sine, aici, aceleași piese aurite înțepeneau de frig. Speranța liberalilor din Rusia era că aceste piese vor plesni și se vor rupe singure ; voința radicalilor era ca ruptura să se producă prin explozie. În ceea ce-l privea, Iancu Ghica nu

resimţea de la un timp decît frigul pe care fantastica maşinărie a puterii îl producea.

Nu era totuşi o surpriză. Încă de pe front, generalul observase că orologiul puterii absolute de la nord nu bătea regulat, deşi piesa princeps — ţarul — fusese adusă acolo, pe cîmpul de luptă, cu mari sacrificii şi cu mari precauţii, ca şi faimoasa scară de la Tula. O lume întreagă de sfetnici, comandanţi militari, diplomaţi, printre care şi el, îşi aţinteau privirile în sus, spre figura ţarului, încercînd să deducă dintr-o tresărire a sprîncenelor sau dintr-un gest obosit al mîinii, ora acţiunii, dar gestul nu venea, iar braţele curtenilor cădeau neputincioase, în gol. Veneau apoi sincopele, momentele de totală absenţă ale suveranului, care puneau în panică cercurile curţii : „Oare a murit ?" Apoi momentele în care acele orologiului se mişcau absurd — ieşirile intempestive, dispoziţiile contradictorii, stîrnite dintr-un pur capriciu sau tălmăcite de sfetnici în mod neinspirat, gesturi la fel de alarmante, prin consecinţe : umorile suveranului provocau cutremurări pînă departe în Rusia şi chiar în afară.

După încercarea de atentat a Nadiei Mirski, era firesc să urmeze o înăsprire a represiunii, în toate marile oraşe, în care revolta fermenta, dar, curios, la Petersburg s-a înstăpînit liniştea. O linişte sumbră, totuşi linişte. Majestatea-Sa n-a avut nici o reacţie, ca şi cum nimic în juru-i nu s-ar fi clintit. Un singur accident în zilele cu pricina : ţarul ar fi scăpat involuntar din mînă o linguriţă de aur cu care amesteca în ceaşca cu ceai. Era probabil că tentativa criminală nu-i fusese adusă la cunoştinţă, deşi gestul cu linguriţa spunea ceva. Totuşi, la puţin timp după cazul Nadia, s-a zvonit că o altă anarhistă, Vera Zasulici, va fi eliberată din temniţă, printr-un decret de graţiere semnat de ţar. Se putea deduce că ţarul refuză să poarte război cu supuşii săi, cu femeile mai ales, după ce purtase un război victorios cu un bărbat redutabil, sultanul. În acalmie, încă un gest imprevizibil : Iancu Ghica a fost poftit la un dejun cu Majestatea-Sa, la Palatul Peterhof.

Şi o coincidenţă, nespus de fericită : din Bucureşti, prinţul Carol îl însărcina pe Iancu Ghica să transmită ţarului, în copie telegrafică, scrisoarea sa de felicitare cu

prilejul păcii, document extrem de preţios pentru bunele relaţii, dar care nu ajunsese în timpul optim la destinaţie. Telegrama-scrisoare de la Bucureşti a sosit în aceeaşi dimineaţă cu invitaţia la dejun, astfel încît generalul nu ştia de ce să se bucure mai întîi.

A examinat întîi scrisoarea, al cărei conţinut îl cunoştea, fiindu-i transmis de Kogălniceanu nu cu mult înainte. A privit apoi invitaţia, cartonul cu stemă aurită, semnat de mareşalul curţii, opacul Adlerberg. Acesta îl pusese pe Ghica să traducă, în tren, în drumul spre Petersburg, pentru ţar, poema „Pohod na Sibyr", incident din care a rezultat o tensiune aproape catastrofală între consul şi Majestatea-Sa. Pe general l-a cuprins din nou neliniştea: „— Ce capcană o mai fi ?" Apoi s-a calmat şi chiar s-a înseninat: gheaţa fusese ruptă, relaţiile între cele două curţi se normalizau, iată, altfel de ce-ar fi fost poftit la Peterhof ? Apoi încă o coincidenţă la fel de norocoasă: peste încă o oră, poşta i-a adus un număr proaspăt din „Convorbiri literare", în care bardul de la Mirceşti publica o poemă extrem de favorabilă alianţei româno-ruse, o baladă cu titlul „Sergentul".

Ce răspuns mai bun la „Pohod na Sybir" decît „Sergentul" ? Acolo, în „Pohod na Sybir" se evoca Siberia şi un convoi de ocnaşi tîrîndu-se prin zăpezi colosale, urmărit de lupi şi de corbi. Dincoace, în „Sergentul", apărea oastea triumfală a ţarului, fraternizînd cu tînăra oaste română, reprezentată printr-un rănit în recentul război. Prima putea fi socotită o poemă antiţaristă, cum şi era, pe care generalul n-ar fi tradus-o ţarului, dacă nu cădea în capcana întinsă de Ignatiev, acest mare intrigant. Pe cînd a doua poemă, „Sergentul", era graţie dumnezeiască. Acum şi Ignatiev lipsea din Petersburg, n-avea cine să mai ţese intrigi. „Marele intrigant" se afla pe undeva prin Europa, ca şi Brătianu, agitîndu-se probabil în pregătirea apropiatului congres de pace. Deci al treilea noroc. A mai privit o dată revista şi titlul poemei: „Sergentul" ! Nu exista un simbol mai oportun al frăţiei de arme decît acest poem ! Alecsandri în sfîrşit o nimerise. Ghica avea prilejul de a-l împăca pe ţar şi cu prinţul, şi cu conu Basile. Trei muşte dintr-o lovitură.

A sorbit din ceai, a intrat în halat şi-n papuci, a poruncit să nu fie deranjat de nimeni, apoi s-a apucat să traducă în franţuzeşte, cu foarte mult zel, balada „Sergentul", care începea lin, cuminte, plăcut :

„Pe drumul de costişă ce duce la Vaslui..."

Bătălia externă care urmase îl privea exclusiv pe Kogălniceanu, aşa i se părea ministrului. Chiar premierul o recunoscuse, atunci cînd îi indicase, telegrafic, în cea de a doua propoziţie a depeşei : *„Pregătiţi actele pentru congresul de pace"*.

Din nou deci intrau în scenă diplomaţii, intraseră deja, mai înainte de preliminariile de pace, şi chiar mai înainte, cu mult înainte de începerea războiului, care introdusese o pauză silnică în jocul cabinetelor. Acum militarii reveniseră în cazărmi, cereau permisii, teatrul de luptă, dezafectat de armamentul tradiţional, de răniţi şi morţi, aparţinea domnilor în redingotă sau frac, care stabileau discret contacte utile — nu prin goarnă ! — ci prin depeşe cifrate, la ceas de noapte. Conu Mihalache intrase la rîndu-i în iureşul nopţilor albe, nopţile diplomatice, care ţineau treze multe dintre cabinetele de pe continent. O informaţie se putuse astfel obţine, de la Berlin, după orele două din noapte, fiindcă chiar dacă prinţul Bismarck dormea, contele Bülow era la post.

Situaţia aceasta îl mira pe Mitilineu, secretarul ministrului, care visa ca activitatea să intre în normal, după război. El îl urmărea pe ministru cu ochii înroşiţi de nesomn, încurcînd uneori lucrurile, alteori luînd act de încurcăturile altora. O telegramă de la Foreign Office, cu destinaţia Constantinopole, ajunsese prin imprudenţa poştei internaţionale la Bucureşti ; telegrama era deschisă, Mitilineu a citit-o, apoi a arătat-o ministrului :

— Londra cere lămuriri de la Istanbul privind nişte localităţi de pe noua linie de frontieră din Caucaz şi din Balcani. Toate numele proprii sînt transcrise greşit.

— Rectifică-le dumneata !

— Ne putem noi amesteca în acest circuit ?

— Fă-le acest serviciu amical !

— Păi n-au consul la Bucureşti ?

— Şi ce dacă au ? Cum ştii, noi n-avem noroc cu consulii.

Replica se referea la toţi consulii marilor puteri, rezidenţi la Bucureşti, care, în opinia ministrului, nu-şi făceau bine datoria, nu informau prompt ministerele lor despre ceea ce real se întîmplă în ţară. Ultima întîlnire cu baronul Stuart îl confirmase : din nou un mare consul îl trăgea de mînecă, încercînd să-l ţină în loc. Deşi băţoasă, întîlnirea cu baronul Stuart se isprăvise deprimant pentru ministru, care s-a întors moleşit la departament. Consulii, ca instituţie, i se părea, avuseseră un rol nefast în existenţa lui, de la debut, încă de cînd adolescentul Mihail Kogălniceanu pornise pe calea afirmării intelectuale. Mereu în gînd cu această traumă, conu Mihalache spunea adesea tinerilor pe care-i ocrotea, cărora le oferea burse în străinătate sau demnităţi : „— Domnule, dumneata te poţi desfăşura astăzi absolut liber, n-ai un consul să te tragă de mînecă !“ Ministrul obţinea, în replică, o mină uluită : nimeni în România de după Unire nu-şi putea imagina că un consul al unei mari puteri putuse avea cîndva un rol hotărîtor nu în destinul unei ţări, ci chiar al unui individ, chiar individul din faţa tînărului cu pricina, însuşi domnul ministru Kogălniceanu. Acesta se explica : „— Ce vă miraţi ? Doar e ştiut că eu trebuia să-mi fac studiile în Franţa. Am fost în Franţa, e drept, dar numai un an, şi nu la Paris, unde rîvneam, loc din care iradiau încă marile idei ale Revoluţiei, ci la Lunéville, un oraş lateral, de provincie, cu o şcoală foarte bună, totuşi. Ei bine, ce crezi că s-a întîmplat ? Prin intervenţia consulului rusesc de la Iaşi, am fost mutat la Berlin, în nădejdea că mă voi refrigera sub reacţionarismul prusac, că va ieşi din mine o altă persoană decît aceea pe care o vedeţi acu !“ Acea altă persoană, alta decît cea care fusese scontată, apăruse între timp, peste voinţa celor care, în

chip abuziv, se interferaseră în destinul domnului ministru. Căci domnul ministru vorbea nu ca debutantul trimis în Franța, la Lunéville, prin voința unui consul, ci ca om pe deplin realizat, ca ministru al unei țări de sine stătătoare. Din culmea acestei realizări, Kogălniceanu spunea mai departe : „— Dar ce credeți că s-a întîmplat la Berlin, unde am fost de fapt exilat ? Aici i-am cunoscut pe Savigny, pe Humboldt, pe Ranke, și pe ceilalți mari profesori ai mei, pe care nici absolutismul prusac și nici consulul rusesc de la Iași, din vremea Regulamentului, nu-i puteau ascunde. Nimeni nu i-a putut împiedica să mă întrebe : cine ești de fapt, dumneata, domnule Kogălniceanu ? Din ce lume provii ? Din ce univers, cum s-ar zice ? !" Ministrul, adică omul realizat, nu-și scăpa protejații din mînă, fără a le lămuri cazul lui, cu toată solemnitatea și cu toată furia : „— Îmi ziceau „Grecul negru", deși eu nu eram grec, cum mă și vedeți. Atunci cine ești ? mă îmboldeau ei, aruncîndu-mi provocarea. Scrie, dacă poți, o istorie a neamului dumitale, ca să ne lămurești. M-am apucat de scris istoria, o vastă istorie, proiectată în mai multe volume. Am și scris primul volum. Dar din nou m-a tras de mînecă, cine credeți ?, consulul de la Iași !" Din nou consulul !

Între timp, Mitilineu, aflat în fața ministrului, insista ca telegrama recepționată de la Foreign Office să capete o dezlegare. Ministrul moțăia, secretarul a insistat :

— Ce facem, a repetat secretarul, ne interferăm în acest circuit ?

— Ți-am spus, fă-le acest serviciu. Precizează însă că rectificările provin de la București. Apoi cu mînie : Domnii diplomați vor trebui să învețe pe rupte, pînă la Congres, geografia și istoria lumii. Altfel, greșelile vor curge gîrlă. Oamenii ăștia nu-și dau seama că o linie trasă arbitrar, pe hartă, face să țîșnească o viață necunoscută, desparte familii pînă atunci unite, rupe în două neamuri.

Lui însuși i se întîmplase în tinerețe un lucru asemănător, deși prin opoziție : fusese silnic unificat cu un alt neam, fusese poreclit „Grecul negru", desigur cu foarte multă bunăvoință, și nu „Valahul negru", cum ar fi vrut studentul de la Berlin. Acesta, pe atunci, purta o imensă chică neagră, pe care o etala foarte fălos. Între timp, ajunsese chel. El

totuşi, în faţa protejaţilor, evoca chica lui neagră : „— Domnilor, le-am spus profesorilor mei, vă voi dovedi cu acte cine sînt, vă voi proba faptul că sînt inconfundabil. La fel ca şi întreg neamul meu“, care, şi-a spus el mai tîrziu, „încă nu chelise cu totul.“ S-a şi pus să scrie cu urgenţă istoria neamului, ca să dea acest răspuns personal, dar, din nou, l-a tras de mînecă acelaşi consul de la Iaşi, mobilizînd şi alte ajutoare.

Pentru a opri apariţia primului volum din istoria patriei lui, deja aflat la tipar, a intervenit chiar domnitorul ţării, Mihalache Sturza, protectorul tînărului, cu spaima că lucrarea ar indispune imperiile vecine. Junele istoric s-a disculpat într-o lungă scrisoare de răspuns către Alteţa-Sa Domnitorul. Şi tînărul student ştia că „Istoria carpato-dunăreană este incendiară“, şi el avea în vedere dificultăţile de conjunctură, totuşi cît timp se mai putea amîna un act care ţinea de dreptul de a fi al unui neam ? El îşi luase toate prevederile, cînd redactase cartea, în primul volum, şi oferea în scris asigurări :

„Sînt trei ani de cînd am părăsit Moldova. De atunci pînă acum şi chiar înaintea plecării mele din patrie, singurul meu scop, singurul meu gînd, singura mea ambiţie a fost să dau o istorie succintă a ţării mele. Această istorie nu trebuie să fie politică, nici jignitoare pentru Curtea suverană (otomană) şi protectoare (rusă), ea nu trebuie să zugrăvească decît faptele, bune şi rele, ale domnilor, fericirea sau mizeria poporului...“

Mai mult, ca să nu indispună nici curtea suverană, nici curtea protectoare, nici pe Măria-Sa, tînărul promitea să nu se atingă de istoria contemporană, să se oprească cu treizeci de ani mai înainte, căci, cum nota chiar el, în scrisoarea către domnitor :

„...a scrie ultimele evenimente însemnează să plutesc între Scylla şi Charybda : de o parte turcii, de alta ruşii. De aceea nu voiam să tratez istoria mea decît pînă la 1800...“

Oricum ar fi fost, tînărul socotea apariţia acestei cărţi imperativă, drept care şi adresa Măriei-Sale o ultimă rugare plină de foc :

„Mă rog mult deci de Alteţa Voastră ca să-mi îngăduie această lucrare cu care m-am îndatorat ; dacă nu voiesc ca numele meu să ajungă batjocura lumii, nu pot s-o întrerup ; un mare număr de jurnale au şi anunţat această operă şi m-au făcut prin aceasta să contractez datoria de a o publica.“

În chip obişnuit, după o asemenea patetică şi abundentă evocare, cîte un tînăr protejat încerca să-l flateze pe ministru : „— Dar aţi intrat în istoria directă, aţi forţat-o, aţi şi făcut-o, domnule Kogălniceanu. Azi nu rămîne decît s-o scrie cineva. Poate chiar domnia-voastră !“ Ministrul se apăra de această ispitire, cu un gest obosit : „—Cînd ? Credeţi că mai am timp ?“ Dorea de fapt dezminţiri : da, mai aveţi timp, ar fi vrut să i se spună. „Nu urmează decît să vă aşezaţi la masa de lucru şi să vă puneţi pe scris !“ Dar cînd ? Chiar în clipa cînd ministrul se cufundase în amintire, l-a trèzit Mitilineu. Îi mai adusese o depeşă, pe care el a îndepărtat-o cu mîna. Somaţia lui Brătianu — „Pregătiţi actele pentru Congres“ — frigea. I-a spus secretarului :

— Mitilineu dragă, va trebui de aici înainte să lucrăm în fiecare noapte.

— Păi n-am făcut-o şi pînă acum ?

— Da, a convenit ministrul, dar de aici încolo e altfel. Ziua va trebui să soluţionăm chestiunile curente, iar noaptea vom lucra la o problemă cu totul specială.

I-a înşirat apoi pe rînd, rugîndu-l să noteze, ce fel de acte îi trebuiau pentru congres :

— Fă-mi te rog nişte còpii bune după protocoalele Conferinţei de la Paris, prin care ne-a revenit Basarabia.

— Păi nu le au toţi semnatarii ?

— Le-or fi avînd, dar îmi trebuie. Şi mai scoate-mi còpii bune şi după protocoalele Unirii !

— Mergem atît de înapoi ?

— Şi apoi actele păcii de la 1812 !

— Chiar şi astea ? !

— Cere-le domnului Hasdeu. La el, la arhive, se mai află cîte ceva. Şi-mi mai trebuie şi actele privind cedarea Bucovinei, la 1775 !

— Atunci şi tratatul dintre Petru cel Mare şi vodă Dimitrie Cantemir, de la 1711.

— Şi !

— Domnule ministru, nu ne aprindem paie-n cap ?

Ministrul s-a înfuriat :

— Mitilineu, şi tu mă tragi de mînecă ? Înţeleg să-mi fi spus asta Vodă Mihalache Sturza, în 1837, cînd voiam să tipăresc, la Berlin, o istorie a românilor, dar nu tu, şi nu azi !

Mitilineu n-a părut ofensat, nu dorea s-o facă pe consulul, atîta doar l-a mai întrebat pe ministru :

— Sînteţi sigur că congresul de pace va avea loc curînd ?

Poema lui Alecsandri, parcursă de Iancu Ghica de cîteva ori, pe nerăsuflate, era tocmai ce trebuie pentru a se dovedi că între cele două părţi se putea reveni la antanta cordială. „— Poftim ! a exclamat generalul, cît de mare poet Alecsandri ! Chiar dacă ţarul n-ar fi citit textul în întregime, un scurt rezumat al baladei ajungea : un român rănit, Sergentul, se întoarce de pe cîmpul de luptă, „trăgînd al lui picior“ ; un rus, Colonelul, mergînd spre luptă, strînge mîna Sergentului şi pune regimentul să-i dea onorul. Ceva mai fericit nici că se putea. Drept confirmare, a revăzut încă o dată începutul poemei, care suna impecabil :

„Pe drumul de costişă ce duce la Vaslui
Venea un om cu jale zicînd în gîndul lui :
Mai lungă-mi pare calea acum la-ntors acasă...
Aş vrea să zbor, dar rana din pulpă nu mă lasă !“

Transpunerea franceză n-ar fi trebuit să-i dea generalului mari dificultăţi. Acum îl chinuia însă scrupulul exactităţii, voia ca nimic din gîndul poetului să nu fie trădat. A pus de aceea un patos special în căutarea cuvintelor poetice şi a rimelor, deşi la conu Basile ar fi trebuit să meargă iute : substantiv cu substantiv, adjectiv cu adjectiv. Primele versuri îi izbutiseră convenabil, ba chiar cu un efect de rimă neaşteptat :

„Parmi les verts coteaux qui mènent à Vaslui
Allait un pauvre hère pensant enfin pour lui :
Longue me semble la route pour retrouver mon toit...
J'y courrais... mais ma jambe sous la douleur ploie.“

Venea acum momentul încercării puterilor poetice : întîlnirea dintre român şi ruşi :

„Românul venea singur pe drumul plin de soare
Cînd, iată că aude fanfare sunătoare
Şi vede, nu departe, în faţa lui venind
Un corp de oaste mîndră în aur strălucind.“

Recitind compunerea, în franţuzeşte, şi-a dat seama că un element lipsea totuşi. Ceva în ţinuta românului era neconvenabil, deşi versurile sunau din coadă bine :

„Sa chaussure est béante, son bonnet tout troué
Mais son front rayonnant semble étinceller.“

„— Unde-s decoraţiile ? !“ s-a întrebat, cu panică, generalul.

Le-a căutat, foaia cu pricina ajunsese sub birou — a pus „decoraţiile“ la loc pe pieptul românului, aşa cum scrisese poetul :

„Calică-i era haina, dar strălucea pe ea
Şi Crucea Sfîntul Gheorghe şi-a României Stea.“

Adică, în transpunerea franceză :

„Ses vêtements sont piteux, sur eux pourtant scintillent
La Croix même de Saint-Georges, l'Étoile de Roumanie.“

Cei doi protagonişti, Colonelul şi Sergentul, puteau acum intra în dialog în chipul cel mai avantajos cu putinţă. Avea cuvîntul Colonelul :

„Şi-i zice cu blîndeţe : „— De unde vii, străine ?“
„— Vin tocmai de la Plevna.“ „— Cum e acolo ?“
„— Bine.“

În acest punct, Iancu Ghica a fost ispitit să introducă o modificare în textul lui Alecsandri, care ar fi întregit valoarea poetică a ansamblului :

„Şi-i zice cu blîndeţe : — „De unde vii, străine ?“

Şi acum modificarea :

„Vin dintr-un loc din care în veci nu se mai vine...“

L-a ameţit acest prim succes. Versul suna à la Edgar Allan Poe, nu à la Alecsandri, dar cu atît mai bine. Întreaga compoziţie devenea altceva, un dialog între un om viu şi o umbră. Ceva mai trebuia însă adăugat, încă două versuri, legate tocmai de înmînarea decoraţiilor. Generalul le-a şi fabricat în contul poetului, care n-avea cum protesta :

„Care le-au pus pe pieptu-mi, 'nainte ca să pier,
Să duc a ţării slavă la Dumnezeu din cer.“

De-aici înainte stihurile bardului mergeau strună, deşi generalul le pusese la altă cheie, care le proiecta în fantastic. Sunau altfel şi răspunsurile Sergentului, venite ca din lumea de dincolo. Chiar decoraţiile de pe pieptul Sergentului ar fi lucit fosforic, bizar, ca în fotografiile spiritiste :

„— Dar aste decoraţii, cum, cine ţi le-a dat ?“
— „Chiar Domnitorul nostru şi-al vostru Împărat.“

Ar fi sunat altfel şi răspunsul :

„Dar pentru care fapte ?" — „Știu eu ?... Cică drept plată
Că am luat eu steagul redutei... și pe dată
Cu el, străpunși de glonțuri ne-am prăbușit în șanț..."

Efectul părea teribil : un om și un steag căzînd sub gloanțe, învingătorul și învinsul (steagul) în aceeași groapă. Generalul s-a precipitat asupra noii rezolvări, trasînd noile versuri mai întîi în românește :

„Un om și-un steag de-a valma sub gloanțe-n hăul orb,
Și-n jur, pe oseminte, vîslea un negru corb."

Apoi și în franceză :

„Un homme, un étendard sous les balles,
tombés dans le gouffre béant,
Et tout autour, au-dessus du charnier,
un corbeau noir planant."

Era transpirat leoarcă de fericire, soluția părea impecabilă — un om dialogînd cu o fantomă ! —, dar, peste o clipă, s-a speriat : de la ce pornise în fond dialogul ?, cu cine discuta Colonelul, dacă Sergentul nu exista ?, ce element palpabil provocase vedenia ? A recitit balada lui Alecsandri și a regăsit „românul trăgînd al lui picior." Asta era ! Românul trăgea de fapt un picior de lemn, o proteză. Nimic mai simplu ca proteza să se dispenseze de om, rămînînd stingheră la marginea drumului de țară, pe care curgea regimentul. Rusul observase proteza la marginea drumului, și, impresionat de acest rest sau lest, închipuise dialogul, care, mai departe, după modificare, curgea normal. Din păcate, poetul nu urma modelul propus de conu Iancu, Alecsandri menținea scena la sol, isprăvind-o pedestru cu o banală strîngere de mînă între cei doi protagoniști, Colonelul și Sergentul :

„Atuncea Colonelul, dînd mîna cu Sergentul
Se-ntoarce, dă un ordin. Pe loc tot regimentul
Se-nșiră, poartă arma, salută cu onor
Românul, care pleacă trăgînd al lui picior."

Iancu Ghica tradusese facticea strofă în franţuzeşte, versurile sunau convenabil, dar el nu consimţea să accepte acest final :

„Pour lors le colonel serre la main du sergent,
Se retire, commande. Du coup le régiment
S'aligne, porte l'arme, enfin rend les honneurs
Au Roumain qui s'éloigne en boitant de douleur.“

Greşit ! şi-a strigat Ghica, i-a strigat conului Basile : Colonelul, dacă poetul era inspirat, ar fi trebuit — în sfîrşit — să descopere la marginea drumului acel picior de lemn, pe care generalul i-l propunea poetului, cu insistenţă. Atît mai rămăsese dintr-un om : o proteză. Defilarea regimentului rusesc leit în aur prin faţa protezei umile, de lemn, ar fi fost straşnică :

„Şi regimentul falnic în pasu-i defilează
Onorul dînd protezei, în soarele de-amiază...“

Mai rămînea de văzut dacă Alecsandri, dar mai întîi ţarul, ar fi înghiţit o asemenea soluţie. Într-o variantă sau în cealaltă, Iancu Ghica era dator să obţină un succes la dejun. Deşi era greu, se afla între doi suverani : ţarul cu umorile sale, la Peterhof, Alecsandri cu versurile sale, la Mirceşti.

Pentru orice eventualitate, generalul a plecat la Peterhof, cu ambele variante în buzunar.

*

O dată scos acest spine extern de sub unghie, prin trimiterea scrisorii la Petersburg, prinţul s-a putut reîntoarce la situaţia internă care-l ameninţa numai cu spini. Opoziţia nu-şi găsise în ultimul timp alt cal de bătaie decît chestiunea externă. Şi opoziţia avea dreptate, Alteţa-Sa trebuia s-o recunoască. Vina pentru situaţia prezentă

se putea imputa doar lui Brătianu — „făcătorul războiului“ !, doar lui Kogălniceanu — „autorul politicii externe“ !, şi, în primul rînd, Alteţei-Sale, capul statului şi capul oştirii.

Opoziţia nu pornise însă atacul de la cap, ca în 1870, ci de la coadă, încolţindu-l mai întîi pe Kogălniceanu, cel ce subscrisese Convenţia, urmărindu-se astfel discreditarea actului prim — un act pur politic, din care decurgeau însă toate celelalte acte, pe rînd, culminînd cu vărsarea de sînge din război. Era probabil că acest sînge urma să fie aruncat în obrazul Alteţei-Sale, el fiind incriminat pentru conducerea armatei pe cîmpul de luptă, pentru „marea de morţi“ revărsată peste ţară, prinţul fiind, în ultimă instanţă, cel ce răspundea de uriaşul doliu întins peste cîmpiile şi dealurile româneşti, un doliu care reprezenta, după cum scria presa „o durere fără compensaţie“. Sau, încă şi mai cumplit : „o durere cauzînd alte dureri, încă şi mai mari“. Referirea la amputarea teritorială, plănuită a se efectua, smulgea presei fulgere de mînie. Un gazetar ameninţa cu o demonstraţie a invalizilor, care să poarte pe piept bucăţi dintr-o hartă a ţării, ciuntită. Un altul ridica la orizont, ca şi-n 1870, persoana domnului Hasdeu : „Să vedem ce va zice despre această ciuntire domnul Hasdeu, ca basarabean.“

„Albii“ lucrau prin gazete şi cluburi, întreţineau o atmosferă ca şi insurecţională, dar la zarva lor cotizau şi „roşii“, liberalii de rînd criticau guvernul împreună cu opoziţia, murmurul ameninţător cuprindea cercuri tot mai largi, pînă la ştergerea distincţiei dintre partide. La „Timpul“, un gazetar vehement, domnul Eminescu, dădea expresie unei înverşunări ce nu era doar a sa ci a suflării naţionale. Dar dacă aceasta era de înţeles, ba chiar de admis, nu era totuşi tolerabil un alt curent, cel al pacifiştilor, al neutraliştilor, al legitimiştilor, avocaţi ai vechiului aşezămînt, care se văicăreau la rîndu-le, mustrînd guvernul şi naţia : „— De ce ne-am băgat ? Trebuia să stăm cuminţi la locul nostru, să nu fi provocat răul !“ Sau : „— Ce-am cîştigat intrînd în război ? Să vedem acum cine mai compune la loc, cum a fost, oul spart !“ Faţă de

toți acești ipochimeni Alteța-Sa nutrea un profund dispreț, care-l făcuse să scrie în jurnal :

„Nu cu pacifiști se face istoria. Pacifiștii sînt întotdeauna manevrați din afară.“

Și mai periculos era cînd avocații stării pe loc afișau pretenții de doctrină, recurgînd la pilde. Se invoca astfel exemplul Greciei, care nu intrase în război, iar acum se pregătea să se așeze la masa verde a păcii, servindu-se din bucatele pregătite de alții. Dar Grecia, replica mental prințul, obținuse tot ce dorise cu mult mai înainte, Grecia era deja regat, adică stat suveran, România nu, deși vărsase sînge. Cît urma să se mai prelungească vechiul așezămînt, pînă cînd oare ? „— Pînă o vrea Dumnezeu !“ se spunea. Desigur, răspundea Alteța-Sa recurgînd la o zicere locală, Dumnezeu vrea, dar în traistă nu-ți bagă ! Era inadmisibil acest recurs la principiul divin, în chestiuni care intrau în competența umană. Asemenea debili amestecau principiul divin și-n spartul ouălor pentru omletă, și în politică, deși, după opinia prințului, principiul divin nu se contagia cu efemerul. În marginea acestui raport efemer-etern, prințul notase încă o reflexie, într-un zori de zi :

„Istoria nu se face cu ephemeride.“

N-a mai adăugat însă constatarea imediat următoare : „Istoria fuge“, căci n-a mai avut timp, el însuși fiind antrenat în această fugă care-l punea în fața unor peisaje noi, derutante, surprinzătoare, cu neputință de înțeles. Doar cu o lună în urmă, la puțin timp după victorie, prințul tată îi scria din Düsseldorf :

„România și-a cucerit o situație de invidiat, prin curajul cu care și-a jucat cartea. Toată lumea admiră tînăra armată și aportul ei la încheierea unui război greu, care va aduce mari transformări politice în timpii următori.“

Timpii următori dezminţiseră însă profeţia de la Düsseldorf a prinţului Karl-Anton. „Transformările" care urmaseră erau neliniştitoare. Cele în curs erau de-a dreptul negative. Elanului eroic de ieri i se răspunsese cu un blam, elanul se prefăcuse în deznădejde, aliaţii externi de ieri se priveau cu suspiciune, vrăjmaşii interni de ieri — albi şi roşii — îşi întindeau mîna, „situaţia de invidiat" părea de neinvidiat : ţara se afla singură, de la un timp. De la Brătianu nici o veste, probă că turneul lui occidental era în van. Nici prinţul Karl-Anton, care-l asediase cu scrisori şi sfaturi, în timpul precedent, nu-i mai scrisese un rînd. Tăcerea tatălui era semnificativă. Era probabil că, din exterior, de departe, situaţia fiului de la Dunărea de jos se vedea încă şi mai rău decît de la faţa locului, fără nici o amăgire. Cu atît mai grave păreau lucrurile cu cît prinţul Karl-Anton nu găsea de cuviinţă să-i scrie, aşa cum făcuse în urmă cu un an, la începutul războiului :

> *„De aici, din depărtare, îmi este foarte greu să judec pentru tine. Tu ştii mai bine, acolo, la faţa locului, ce măsuri să iei, pentru ca totul să se desfăşoare normal."*

Ceea ce atunci urmase — „normal" — fusese războiul. Acum era pace — cea mai normală dintre situaţii şi cea mai anormală. Chiar nimicurile, „ephemeridele", căpătau semnificaţiile, oricît de înşelătoare. Cineva, deschizînd brusc o uşă, pe un culoar al palatului, i-a dat prinţului alarmă. Deci şi zgomotul, dar şi tăcerea erau anormale.

„— Da, domnilor, le mai spunea ministrul tinerilor protejaţi, la noi istoria a ars ca un foc înăbuşit. N-am avut drept nici măcar să ne-o scriem."

Conu Mihalache se referea din nou la cazul său, pe care-l prezenta novicilor cu o atentă pedagogie, din care nu lipseau amănuntele. La întîmpinările respectuoase ale

acelora care-i înşiruiau meritele, în chip admirativ, domnul ministru răspundea prin negări, mai precis prin puneri la punct, menite să clarifice : „— Da, am trecut la acţiunea directă, cum spuneţi, căci istoria, dacă nu poate fi scrisă, atunci măcar trebuie făcută, refăcută, prin acţiunea directă“. Dar, aşa cum spunea el însuşi mai departe, acţiunea directă nu putea izbuti în condiţii de „protectorat rusesc“ şi „tutelă turcească“, fiindcă din nou aceiaşi mentori îl trăseseră pe tînăr de mînecă, nelăsîndu-l să se avînte în direcţia visată. S-a avîntat deci, imediat ce-a revenit acasă, povestea ministrul, mai întîi în presă. Apoi preciza : „— Trebuie să ştiţi însă că nu se poate face presă în condiţii de cenzură !“

Obţinea, prin reacţie, din nou figuri uimite : în România de mult nu mai exista cenzură şi tinerii nu puteau pricepe ce se întîmplase cîndva cu domnul ministru. „— Da, spunea el, „Dacia literară“ a fost suspendată de cenzură după numai trei numere, la intervenţia consulului rusesc de la Iaşi.“ La fel, mai apoi, cealaltă revistă „Propăşirea“. „— M-am avîntat apoi în învăţămînt, povestea conu Mihalache, aducînd imediat precizarea : „— Trebuie să ştiţi însă că nici în învăţămînt nu se poate face vreo ispravă, în condiţii de cenzură.“ Cursul lui de istorie, la Academia Mihăileană, fusese suspendat după cîteva prelegeri, prin intervenţia aceluiaşi consul rusesc de la Iaşi.

Un tic rămas din tinereţe îl făcea să-şi tot caute coama rebelă, palma nimerind de fiecare dată în gol, un gol pe care domnul ministru îl punea în valoare prin chiar acest gest automatic. „— Îmi mai rămînea să mă desfăşor în beletristică, mai spunea el, dar credeţi că era cu putinţă ? Păi închipuiţi-vă că pînă şi o prefaţă, precuvîntarea mea la romanul „Coliba lui moş Toma“, a fost oprită de aceeaşi cenzură de la Iaşi !“ Şi din nou precizînd : „— Domnilor în condiţii de cenzură nu se pot face nici măcar traducţiuni !“ De fiecare dată, ajungînd aici, ministrul rîdea. Ca să arate ce fel de traducţiuni se promovau în tinereţea sa — şi după ce modele !, el cită un imn închinat „locomotivei cu vapori“, tradus după „Abeille du Nord“, care suna aşa : „Astă maşin-are dar / Să o mişte trei cuvinte : / Dumnezeu, Patrie, Ţar“. Conu Mihalache rîdea desigur, dar cu amărăciune.

Înhămîndu-se în acțiunea directă, în opera publică, zidindu-se în această operă, și înfruntînd toate riscurile — arestări, recluziune, exil, toate acceptate, asumate, biruite —, domnul ministru nu mai avusese răgaz să se întoarcă la propria-i operă, cîndva făgăduită, oricîte pietre mari ar fi pus între timp la temelia ei, extinzîndu-i baza, săpînd adînc și dînd la lumină izvoare, îngrămădind tomuri după tomuri de documente, dar neizbutind să înalțe zidurile și nici cupola, visate la douăzeci de ani. N-ar fi admis totuși insinuarea de eșec, dintr-un firesc orgoliu pentru opera publică : „Da, am devenit administrator al istoriei, în loc s-o scriu !", dar din aceasta voia să extragă un înțeles pentru tineri. Înainte de a le ura drum bun la studii, în străinătate, ministrul îi avertiza patern : „— Domnilor, gîndiți-vă bine ce datorie aveți a contracta !"

Dintre tinerii bursieri, doar unul singur îi ripostase conului Mihalache cu obrăznicie, înfruntîndu-l : „— Dumneavoastră vorbiți ? Păi dumneavoastră, domnule ministru, sînteți dator vîndut !" Individul se numea Robcănescu, era excepțional de înzestrat, conu Mihalache intenționa să-l trimită la Berlin, unde l-a și trimis, ca tînărul să învețe istoria cu Leopold von Ranke. Nu i-a plăcut obrăznicia și i-a răspuns : „— Eu sînt dator, dar nu vîndut !" Apoi avertizîndu-l : „— Dumneata să-ți supraveghezi datoriile financiare, căci lași în țară cam multe !" Acest bursier al conului Mihalache ratase, deși i se pusese totul la îndemînă. Un alt bursier, Priescu-Rufino, trimis în Italia să învețe științele fizice și astronomia, ratase și el, risipindu-și învățătura în tot felul de fantasmagorii, poate din pricină că nu-l strînseseră de gît niște datorii opresive. În primăvara anului precedent, Priescu-Rufino refuzase să participe la experiența cu o armă secretă — „electricitatea" —, deși țara se afla în prag de război. Cel de al treilea bursier, pictorul Grigorescu, deși conștiincios și gingaș ca artist, nu-l satisfăcea pe conu Mihalache prin inapetența sa pentru marile teme istorice, acele teme care-l făcuseră glorios pe Aman. În urmă cu un an, în vară, la întoarcerea lui Grigorescu din Franța, conu Mihalache îi spusese pictorului, cu admonestare : „— Ți-am dat o bursă, acum îți pun la dispoziție un război. Fii mare !"

Artistul a înțeles că e dator, a și plecat spre Dunăre, investit cu calitate de corespondent de front, dar marile rezultate întîrziau, se lăsau prea mult așteptate. Tinerii nu-și dădeau pe deplin măsura, ca și cum libertatea la care el rîvnise, pe care el n-o avusese, de care ei dispuneau, i-ar fi stînjenit. Să fi fost oare imposibilitatea de a decide, echidistantă cu libertatea de a decide, împingînd ambele individul în gol ? Conu Mihalache cunoscuse aporiile imposibilității, tinerii cunoșteau aporiile posibilității, pe care el ar fi vrut să le respingă cu aceeași vigoare ca și-n tinerețe : „— Dar sfărmați-le odată, domnilor, și angajați-vă total. Nu există libertate fără o îndatorare absolută !"

În ministru se trezise istoricul, un istoric reprimat, mereu reprimat de curgerea evenimentelor — și acestea istorice, dar care nu-l lăsaseră să-și dezvolte pasiunea primă. Evenimentele și conjuncturile contracaraseră în acest om ceea ce el socotea a fi totuși misia lui esențială. I-a spus lui Mitilineu, care tria un maldăr de acte adus de la arhive :

— Vezi tu, Mitilineu, cum se răzbună lucrurile nefăcute la timp ? De multă vreme, aceste acte ar fi trebuit să fie la îndemîna publicului, ca bunuri de uz public. Toate aceste înțelegeri secrete, toate aceste protocoale oculte, toate aceste tratate monstruoase ar fi trebuit scoase la lumina zilei, pentru ca singure să-și înfățișeze viciul, carențele în materie de drept și de etică. Ne-am fi scutit astfel de pledoarii inutile, de înfățișări, de confruntări, de amînări, de prezența la tot felul de tribunale care-și desfășoară sesiunile cu ușile închise.

— Păi istoria e totuși secretă....

— Cum să fie secretă ? Trebuie s-o scoatem din regimul secret, și s-o aducem în fața popoarelor, care o îndură ca pe un blestem. Cineva va trebui, cu urgență, să scrie istoria noastră contemporană, chiar pe temeiul acestor acte !

Mitilineu era plin de praf, din cap pînă-n picioare. A lăsat actele și a deschis fereastra, ca să intre aer, apoi, după un timp, l-a consultat pe ministru :

— Credeți că s-a aerisit ?

— Nu ştiu ! a bombănit şeful, care se purta ca un obsedat. Mă gîndesc, dragă Mitilineu...

— Domnule ministru, ne batem cu morile de vînt...

Ministrul s-a trezit, în sfîrşit, luînd act de scutierul său :

— Mitilineu, i-a strigat el, te asigur că eu nu-s Don Quijote, şi-n consecinţă te invit să nu fii Sancho Panza. Mă-nţelegi ?

La dejun, Ignatiev lipsea — nu se întorsese la Petersburg, dar, ca un făcut, trebuia să-i ţină locul cineva, şi acesta a fost baronul Jomini. Stupidul Adlerberg a dus la îndeplinire fără reproş oficiul lui protocolar, pe Iancu Ghica nu l-a luat în seamă, i-a întins fad mîna, apoi l-a introdus în vastul salon circular, adiacent sufrageriei, distribuindu-l pe acelaşi post minor, între ambasadorii Greciei şi al Serbiei, nu departe de ambasadorul Austro-Ungariei, tustrei prezenţi. Era prezent şi ambasadorul Germaniei şi al Suediei, dar lipseau ambasadorii Franţei, Marii Britanii, Italiei, ceea ce însemna că reuniunea era rezervată unui grup central-nordic, în care erau admişi şi cîţiva balcanici. Prezenţa ambasadorului Danemarcei era legitimă, regele Cristian fiind socrul ţareviciului. În jurul ambasadorului Danemarcei au şi făcut cerc mai mulţi demnitari „din partida ţareviciului", ceea ce însemna că şi Alexandr Alexandrîci va veni la dejun. Alţi ruşi, dintre cei mai importanţi, l-au anturat cu ambasadorul împăratului Wilhelm, presupunîndu-se că prinţul Bismarck ar avea un cuvînt de spus la apropiatul congres de pace. Ghica a schimbat cîteva cuvinte cu trimisul regelui Greciei, cît era protocolar. Cu Grecia, el unul nu avea nimic de împărţit. Nici grecul cu el. Resimţea în schimb neplăcut absenţa generalului Pomuţ, ambasadorul Americii, singurul cu care ar fi schimbat o vorbă, peste convenienţe.

Ghica ştia că dispune doar de două momente favorabile, pentru a-şi duce la îndeplinire misiunea : fie la început,

după intrarea țarului, cînd Majestatea-Sa primea saluturile și binevoia să se întrețină cu invitații, fie la sfîrșit, în clipele de bun rămas, de după paranteza mesei. S-a adresat contelui Adlerberg, pentru a-l consulta asupra celei mai potrivite modalități. Acesta l-a trimis la baronul Jomini, care s-a făcut că nu aude. Era deci trimis de la Ana la Caiafa. cînd minutele presau.

Apoi în salon a intrat augusta pereche, urmată de țarevici și de prințesa Dagmar. Un singur incident : o doamnă grasă, prințesa Șahovskaia, de la Crucea Roșie, pe care Iancu Ghica o cunoștea de pe front, s-a poticnit și a căzut pe-o coastă, pe covor, la un pas de țarină, cînd a dat să-i facă reverența. Adlerberg a fost prompt, a intervenit s-o ajute, imensa doamnă, poreclită Foca, și-a redobîndit echilibrul protocolar. Un al doilea accident nu s-a mai petrecut, urma probabil să se petreacă în sufragerie, în timpul dejunului, dar generalul a ratat șansa de a înmîna scrisoarea, căci țarul a trecut mai departe, spre alți invitați.

Al doilea accident, regizat probabil de Jomini, a avut loc într-adevăr în sufragerie, cînd Ghica s-a trezit rînduit la masă astfel încît s-o aibă la stînga pe Doamna Focă. Era sigur că această marcantă persoană n-ar fi atras atenția asupră-i dacă n-ar fi căzut pe parchet în clipa reverenței. Dar ea atrăgea interesul și prin altceva, mai important : pe front, prințesa Șahovskaia fusese conducătoarea grupului de doamne de la Crucea Roșie rusă, din care făcuse parte și Nadia Mirski. Ce se urmărise prin această regie ? Dorea cineva să demonstreze că cele trei personaje — Iancu Ghica, Nadia Mirski și prințesa Șahovskaia se cunosc ? El unul n-avea decît o imensă reprobare pentru acea oribilă tentativă de atentat, cum probabil avea și prințesa. Generalul și-a plecat nasul spre partea de masă care-i revenea, nu înainte de a băga de seamă că țarina îi zîmbește doamnei Șahovskaia, probabil spre a o consola și încuraja. Aceasta i-a redat conului Iancu respirația. Și-a luat la rîndu-i curaj și a început să mănînce. Era mai preferabil să mănînce decît să converseze, deși discret, în capul mesei, începuse conversația. Un demnitar, pe care Ghica nu-l cunoștea, a avansat o primă remarcă, menită să-l binedispună pe țar :

— A fost înțelept din partea lui Abdu-Hamid c-a acceptat să se restrîngă. Și fiindcă țarul n-a reacționat : E ceasul cînd Turcia trebuie să se pună, spre binele ei, sub protecția Majestății-Voastre, ca să n-o înghită Occidentul.

Altcineva a avansat imediat observația că pe fidelitatea otomanilor nu se putea conta, din pricina deosebirii religioase. Era domnul Pobedonosttev, mentorul spiritual al țareviciului, expert în asemenea chestiuni subtile, în care ades se pronunța, ca purtător de cuvînt al Marelui Sinod. Alt domn a mai spus :

— Indiferent de deosebiri, important este ca nimeni să nu se mai amestece în această antantă între noi și turci.

De la „antantă“ s-a trecut, grație altcuiva, la chestiunea ocrotirii creștinilor din fostul imperiu, numit deja fost, dar cu înțelegere și milă. S-a mai spus că îndatoririle Rusiei față de creștinii rămași acolo sporeau, chiar dacă între timp, cîteva state creștine se emancipaseră sau aveau să se emancipeze din umbra otomană. Aceste state, a observat același domn, erau datoare să mențină și să întărească legătura cu ocrotitorii, nu numai pe cale politică, dar și religioasă. Căci între timp Constantinopolul decăzuse ca sediu al creștinătății răsăritene.

— În aceste condiții, a mai adăugat acel domn, cînd în scaunul de la Constantinopole se află un patriarh debil, mă întreb cu nedumerire de ce se mai admite ca sfîntul mir să se prepare acolo ? ! Căci de acolo, de la Constantinopole, se distribuie sfîntul mir pentru toate comunitățile ortodoxe din Grecia, Serbia, Bulgaria, România și așa mai departe...

— Dar unde să se prepare sfîntul mir ? a întrebat țarul.

— La Moscova ! a răspuns domnul Pobedonosttev.

Răspunsul acesta a provocat o sincopă printre înghițituri ; lingurile, cuțitele, paharele și-au suspendat mișcarea.

— Ce s-a spus ? a întrebat cineva de la coada mesei.

Diplomații din Occident nu înțelegeau chestiunea și nu puteau participa la discuție decît cu exclamări. Ambasadorul Austro-Ungariei l-a întrebat totuși pe Iancu Ghica :

— V-ar conveni să primiți sfîntul mir de la Moscova ?

Ca să nu protesteze vehement, generalul s-a închinat în cerul gurii cu limba. N-avea instrucțiuni de la guvern să discute o asemenea chestiune și nu știa nimic despre prepararea și distribuirea sfîntului mir în fostul imperiu otoman. S-a mulțumit să tacă și să asculte, dar n-a mai putut mînca. Intervenise în discuție și un prelat, pe care Ghica l-a identificat a fi confesorul țarului.

— În acest fel, a spus distinsul prelat, s-ar stăvili și veleitățile de autonomie ale acestor creștini balcanici, care, de la un timp, au tendința de a întemeia tot mai multe eparhii autonome, ba chiar patriarhii autocefale !

Cineva a ilustrat prompt ideea printr-un exemplu :

— Bulgarii, spre pildă, acum doi ani, au izbutit să-și întemeieze propria lor mitropolie !

Această mitropolie, a tras concluzia generalul, izbutită grație contelui Ignatiev, pe atunci ambasador de Constantinopole, nu era văzută cu ochi buni la Petersburg. Însemna că nici contelui nu-i merge bine, cineva îl lucra la țar, și Iancu Ghica s-a bucurat. Pentru prea puțin timp, fiindcă vecinul de scaun, același diplomat austriac, l-a întrebat :

— Cum stați cu mitropolia ? Sau vreți și dumneavoastră o patriarhie autocefală ?

— Domnule, a replicat cu nervi Iancu Ghica, la noi, la ortodocși, problema se pune altfel decît la subordonații Romei. În răsărit, instituția patriarhiilor autocefale e veche, de prin al patrulea secol al acestei ere.

Aluzia la subordonații Romei n-a plăcut și austriacul a împuns imediat :

— Constat însă că cea de a treia Romă vă ia tot mai strîns sub aripă !

Era momentul cînd trebuia să intre în scenă și Doamna Focă, doar de aceasta fusese plasată de Jomini lîngă general. Prințesa Șahovskaia i s-a adresat binevoitor :

— Feodosia Petrovna mi-a vorbit foarte cald despre dumneavoastră. I-am spus că ne-am cunoscut pe front, astă vară, la Turnu-Măgurele. M-a asigurat că sînteți un om de onoare. Apoi șoptit : Ce zici de biata Nadia ?

Generalul, care începuse din nou să mănînce, a rămas cu înghițitura în gît. Ar fi vrut să strige : „— N-o cunosc

pe asasină !“ A înghiţit, a tăcut, apoi s-a uitat în toate părţile să vadă dacă nu-l observă cineva. I-a zîmbit doar baronul Jomini. Dar prinţesa nu s-a astîmpărat :

— Eu cred că Nadia a fost absolut inconştientă. Cum să încerci să-l împuşti pe ţar ?... Acelaşi a fost şi cazul lui Tolea, mă refer la Anatol Prohorin, nepotul Feodosiei Petrovna, dar ţarul l-a iertat. De ce n-ar ierta-o şi pe Nadia ?

Iancu Ghica ar fi vrut să strige, cu toată laşitatea disponibilă : „— Nu-l cunosc pe Tolea !“, dar n-a putut, iar prinţesa a continuat :

— Am la mine un memoriu, o implorare către Majestatea-Sa. Vreau să i-o înmînez la sfîrşitul mesei.

Acelaşi lucru voia să facă şi el, la sfîrşitul mesei, să-i înmîneze Majestăţii-Sale scrisoarea telegrafică a prinţului, dar Doamna Focă, iată, îl contracara. Ce s-ar fi întîmplat în cazul în care, ea mai întîi, căzînd în genunchi, i-ar fi înmînat memoriu, după care şi el ar fi venit la rînd ? Să amîne predarea scrisorii ar fi însemnat să rateze o şansă ; să admită suprapunerea scrisorii cu memoriul, în aceeaşi mapă, depusă pe biroul ţarului, ar fi însemnat să rişte la extrem. Atîta aştepta dubiosul Jomini : să-i spună ţarului că Nadia Mirski, cu pistolul ei, trecuse înainte de a fi fost arestată, şi prin sania lui ! Mai mult, c-ar fi cunoscut-o pe sus-zisa anarhistă, cum şi pe protectoarea ei, încă de pe front !

Cînd lumea de la dejun a revenit în marele salon, auguştii amfitrioni păreau senini şi Ghica a căpătat brusc o nouă speranţă. Invitaţii s-au despărţit în două partizi : doamnele cu ţarina, domnii în jurul ţarului, dar Ghica, prin neghiobia lui Adlerberg, a căzut în partida ţarinei. De ce el, de ce nu sîrbul ori grecul ? În aceeaşi situaţie se afla însă şi ambasadorul Danemarcei, care se ocupa de connaţionala lui, graţioasa prinţesă Dagmar, consoarta ţareviciului. Era deci un mic grup de familie, iar generalul s-a simţit pînă la urmă onorat de a fi în preajmă şi de a-i transmite ţarinei omagiile Doamnei Elisabeta, de la Bucureşti. Ţareviciul, care nu respecta formalităţile, a trecut în grupul doamnelor şi l-a abordat familiar pe Ghica :

— Ce mai face Brătianu ? Am auzit că nu mai e primministru.

Ştirea bombă l-a făcut pe conu Iancu să se comprime. Era totuşi exclusă o răsturnare de guvern, despre care să nu ştie nimic, şi Ghica şi-a revenit.

— Ştiam că e plecat în Occident, a îngăimat el.

— Şi ce caută acolo ?

— N-am ştire, Înălţimea-Voastră...

— Ba eu am ştire ! şi ţareviciul a dat să-i întoarcă spatele. Apoi s-a răzgîndit : Şi pe cînd botezul ? l-a mai întrebat.

Iancu Ghica era într-o completă derută, nu-şi amintea să fi fost vorba despre nici un botez important la Bucureşti. Părea surprins şi Alexandr Alexandrîci, care a mai adăugat :

— Ştiam că Elisabeta e însărcinată...

— ? !

— Să mi se fi părut ? Oricum, eu le-am spus cînd m-am întors de pe front : voi de ce dracu nu faceţi copii ?

Şi a rîs cu toată gura, în timp ce Ghica, cu zîmbetul îngheţat pe buze, se pregătea să se încline în faţa Majestăţii-Sale. Îi venise rîndul. A scos mesajul, l-a prezentat scurt, cu o formulă pe care o învăţase pe de rost, pentru a nu fi paralizat de trac. Ţarul n-a primit însă scrisoarea, l-a indicat pe Adlerberg ca s-o preia, acesta a luat-o şi a trecut-o mai departe baronului Jomini. Majestatea-Sa n-a spus, în ruseşte, decît atît :

— Dea Domnul să nu se ivească noi complicaţiuni.

Iancu Ghica rămăsese cu „Sergentul“ în buzunar.

III

Încă nu se stinsese ecoul „afacerii cu rufe murdare". Din rumoare publică şi din gazete, armata aflase pînă la urmă de încercarea de compromitere a precedentului şef, generalul Florescu, şi de intervenţia loială, în apărare, a actualului şef al departamentului militar, generalul Alexandru Cernat. Discursul lui Cernat, la Parlament, avusese un larg răsunet în rîndul ofiţerilor, deşi generalul refuzase să-l publice în Monitorul Oficial, neconsimţind să-l vadă tipărit alături de celelalte intervenţii, aparţinînd politicienilor. Textul circula însă pe foi volante, cu un efect nescontat de mare. Ofiţerii se deşteptaseră ca dintr-un somn : „Domnilor, ăştia îşi închipuie că numai lor le aparţine ţara ? !" Onoarea armatei fusese lezată, generalul Cernat luase ferm apărarea „sacrului corp", dar armata se putea apăra la nevoie şi singură împotriva societăţii civile. Intuind probabil acest pericol, generalul Cernat trimisese subordonaţilor o scrisoare circulară, nu în calitatea lui de ministru ci sub titlul personal, în care le cerea imperios — de fapt îi soma ! — să nu se amestece în politică : „Armata, scria generalul, este deasupra politicii, ea reprezintă patria pură." Dar cum să consimtă ofiţerii, slujitori ai patriei pure, ca această *terra pura* să fie întinată de mîinile unor nemernici ? Alexandru Cernat, pe post de nou ministru al armatei, intuise însă tocmai acest pericol, atunci cînd scria : „Pe acest sîmbure de

măslină, pe care azi s-a pus talpa, armata poate luneca pînă în neant". Şi somaţia „Nu vă băgaţi !"

Surpriza generalului a fost să constate că în apărarea lui Florescu se ridicase nu numai el, ca militar, dar şi un civil, bardul de la Mirceşti. În replică, la „infamia din Parlament", Alecsandri tipărise o broşură în versuri, de şase pagini : „Epistolă generalului Florescu", pe care subordonaţii de la minister i-au pus-o lui Cernat în faţă, imediat după apariţie. Cernat a fost instantaneu fericit. Obrazul lui Florescu, întinat de „canalia liberală", era şters de batista candidă a poetului naţional şi sărutat în văzul lumii. Unde scuipase Parlamentul, pupa bardul. Generalul şi-a amintit, ca prin destuparea unei a treia urechi — urechea inimii, de deviza pe care bardul de la Mirceşti nu înceta s-o tot repete lumii la modul oral : „— J'aurais été soldat si je n'étais poète !" Cuvintele aparţineau lui Victor Hugo, bardul însuşi indicase sursa, dar iată că deviza „Aş fi vrut să fiu soldat, de nu eram poet", intervenea fericit tocmai acum : Alecsandri redevenea soldat. Poet şi soldat ! El apăra, prin prompta broşură, onoarea armatei :

„Căci astă vie, jună, eroică armată,
Sub Cuza şi sub Carol prin tine-a fost creată.
Şi ţie cu dreptate se cuvenea onorul
Fruntaş de-a fi în luptă, tu, organizatorul !"

Generalul Cernat era mişcat pînă aproape de lacrimi, chit că ştia să-şi ţină firea. Pentru a se cruţa de o scenă jenantă, de cras sentimentalism, i-a dat şefului de cabinet să citească mai departe, cu voce tare, „Epistola" :

— Vezi dumneata ce scrie mai departe ! Mi-au slăbit ochii.

Subordonatul a pus patos în lectură, ambii militari erau încordaţi, mai cu seamă la versurile în care bardul sancţiona luptele politiciene, smulgîndu-le ambilor aprobarea :

„Acum în loc de arme curate, lucitoare,
Eu văd că se preferă hulirea mînjitoare,

Oricine stă-n arenă, de tină are parte...
Eu, nedeprins cu tina, mă țin de ea departe
Și-aștept să văd sub trăsnet hidoasa pocitură,
Care-a sădit în țară invidie și ură."

— „Cine-i „hidoasa pocitură ?" a întrebat subordonatul, oprind lectura Epistolei.

— Ce-ți pasă ? Cetește !

Lui Cernat îi repugnau dedesubturile, însinuările, cancanurile. Indiferent cine-ar fi fost „hidoasa pocitură", probabil dl. C. A. Rosetti, lucrurile stăteau exact așa cum le prezentase bardul, care știa ca nimeni altul să-și apere amicul de acuze infame :

„De cînd netrebnic omul cu inimă măreață,
Ce-n lupta pentru țară oferă braț și viață ?
De cînd netrebnic șeful, ce, oricum bate vîntul,
Își apără stindardul și-și ține jurămîntul !"

Generalul însuși se simțea măgulit în onoarea lui de șef, succesor al unui șef injuriat pe nedrept, el însuși fiind, ca și Florescu, un om al jurămîntului, apărător al stindardului. Și-a tamponat ochii cu batista, apoi, răgușit de emoție, l-a întrebat pe subaltern :

— Ce-o fi făcînd oare bardul ?

— Cum ce ? El însuși ne-o spune. Stați să vă recitesc primele stihuri !

„Amice, vrei să afli ce fac și cum trăiesc
În cuibul singuratic în care mă găsesc ?"

Reascultînd aceste prime stihuri, predispoziția sentimentală a generalului s-a accentuat. L-a cuprins regretul că, în ultimul timp, nu urmărise tot ce publicase poetul, nici măcar toate poemele militare, tipărite de Alecsandri în cursul războiului și care-l ridicaseră la o faimă supremă în ochii nației. Acel „J'aurais été soldat si je n'étais poète" se confirma, se întregea mai bine spus prin ceea ce ministrul ar fi vrut să numească „fapte

poetice de arme", dacă o asemenea formulă se putea accepta. Din păcate, Cernat rămăsese cu lectura în urmă, se oprise la „Balcanul şi Carpatul", mai departe nu citise nimic, a şi întrebat, pozînd în uituc :

— În fond, ce-a mai scris în ultimul timp domnul Alecsandri ?

— Păi tot ce-a scris e despre oaste, a răspuns cu mîndrie subordonatul, bombîndu-şi pieptul. Poftiţi „Sergentul" ! Dar are şi altele. Vrea să le adune într-o broşură, sub titlul „Ostaşii noştri".

Ministrul a fost cu drept cuvînt indignat : cum de nu ştia nimic ? Cum de subalternii nu-i raportaseră un asemenea fapt important de arme ? !

— Credeam că ştiţi !

— Şi ce dacă ştiam ? Ia şi scrie !

Şi pe loc, generalul ministru a dictat un ordin către toată oştirea. Prin acest ordin corpul ofiţeresc al Armatei Române era poftit să subscrie la „tipărirea şi difuziunea, pe regimente şi companii, a broşurii de stihuri cu titlul „Ostaşii noştri", aparţinînd onor dl. Vasile Alecsandri." Ce putea face mai mult generalul pentru omul care apărase, ca nimeni altul, onoarea oştirii ? A mai dictat, cu voce de legislator :

„A se avea în vedere nu numai regimentele de dorobanţi, pe care poetul le proslăveşte în chip special, dar şi armata permanentă, regimentele de linie, de roşiori şi de vînători, precum şi regimentele şi secţiile de artilerie ale armatei."

În final, a mai întrebat :

— Cît costă, dragă, broşura ?

— Zece bani.

— Să-mi reţii şi mie una, te rog ! Şi reamintindu-şi un mădular uitat al armatei : Nu uitaţi marina !

Generalul îl avea în vedere pe maiorul de marină Nae Maican, un ofiţer foarte simpatic. Apoi Cernat s-a cufundat în spinoasele dosare cu cereri de permisie, care-i dădeau migrene.

*

La Craiova, unde se aflau trupele, de o bună bucată de vreme, generalul Cerchez a fost nevoit să se ocupe de un caz penibil. Nu se stinsese încă vîlva produsă de apariția în Capitală a unui batalion de dorobanți, care, abătîndu-se de la traseu, ajunsese nu la Craiova, ci tocmai acolo unde nu trebuia. Incidentul s-a spart nu în capul vinovatului, cum ar fi fost normal, ci în capul comandantului, generalul Cerchez. S-a dispus o anchetă, din cercetare n-a rezultat mare lucru. Căpitanul Georgescu-Magnus o ținea înainte, nebunește, că nu-și putea lămuri cum ajunsese cu batalionul lui la București. „— Vă dau parola de onoare că nu pricep !"

Cerchez a dat ancheta pe mîna colonelului Algiu, acesta a procedat și sever, dar și amical : „— Spune-mi, dragă, îți jur că nu consemnez în raport, totuși cum de-ai ajuns cu batalionul dumitale la București ?" Nu s-a putut scoate de la Georgescu-Magnus decît aceeași formulă „—Vă dau parola de onoare...", plus o neputință absolută de a îngăima o explicație cît de cît plauzibilă, de ochii lumii. Cu ochii ieșiți din orbite, trăgînd aer ca un crap scos din apă, Georgescu-Magnus a mai spus : „— A fost ca o..." „— Ca ce ?" Dar căpitanul a înghițit în sec, a sorbit de fapt un aer iluzoriu, după care-a tăcut mîlc. Chiar nimic nu s-a mai putut obține de la el.

— Vă raportez, e nebun ! a pus Algiu concluzia, comunicînd-o eliptic șefului.

— Bine, dragă ! a încheiat și Cerchez. Dresează raportul în consecință. Să închidem o dată această poveste !

— A fost ca o... ! și Algiu a repetat, pe cont propriu, formula lui Georgescu-Magnus.

— Ca ce ?...

— Ca o descătușare inexplicabilă ! a mai adăugat Algiu. Ca un dop care sare, din prea multă presiune.

— Și tu crezi că putem pune în raport o bazaconie ca asta ?

— Nici el nu-și explică, vă rog să mă credeți ! a insistat Algiu. El jură că așa ceva nu i s-a mai întîmplat niciodată în viață. Tocmai de asta, căpitanul vrea să

ceară o permisie, de fix trei zile, ca să-şi lămurească singur cazul...

— Aţi înnebunit cu toţii ? a răcnit generalul. Domnilor, în condiţia asta, mă veţi obliga să-i iau lui Georgescu-Magnus comanda.

Dar nu i-a luat comanda, Georgescu-Magnus a rămas în fruntea batalionului cu pricina, consemnat însă în cazarmă, împreună cu oamenii săi, pentru exact timpul cît lipsise. Chestiunea cu dopul a făcut însă carieră la popotă, în cercurile ofiţereşti. Privindu-l pe Georgescu-Magnus sau privindu-se unii pe alţii, ofiţerii spuneau pe şoptite : „Acuşi sare dopul !“

*

Într-adevăr, nu peste mult au început să curgă cererile de permisie. Generalul Cerchez le-a rezistat bărbăteşte, pînă la un anumit punct. A fost punctul cînd şeful, încăpăţînîndu-se în refuz, a simţit că provoacă murmurul subalternilor, ba chiar o separare a celor respinşi de persoana sa. Pe toate cererile de permisie, Cerchez scrisese „Nu“, de fapt un N energic, pe unele le rupsese în bloc, dar au intervenit murmurele. Fapt suspect, chiar Algiu, şeful statului major al diviziei, bombănea, deşi cu surdină. La cafea, în doi, Algiu i-a spus :

— Situaţia noastră e cel puţin bizară. S-a isprăvit totuşi războiul, oamenii o ştiu. De jur-împrejur, pe la alte divizii, s-au dat permisii cu ghiotura. Oamenii ştiu !... Măcar vreo cîteva dac-am acorda şi noi, pentru cazuri excepţionale.

Cerchez s-a înfuriat, era şi cazul :

— Algiule, nu-nţelegi că se destramă ciorapul ? Una singură dacă acord, se duce buhul pînă la vodă.

Invocarea şefului suprem al oştirii n-a impresionat. Iată, alţii acordau permisii, Cerchez nu ! Era probabil un capriciu, sau, şi mai trist, era un gest de pură supunere la un ordin expirat. Algiu n-a insinuat, dar gîndul se presupunea.

— Nici măcar pentr-un caz de deces în familie ?

— Nici.

În mod sigur colonelul Algiu avea de făcut o intervenţie în favoarea cuiva ! a presupus Cerchez. Precis, subalternul pitise sub veston, la piept, o telegramă — unui subordonat îi decedase mai mult ca sigur mama, sora, amica, individul ţinea să fie prezent la funeralii, lucru lesne de înţeles, uman, desigur, dar nu într-un asemenea timp !, deşi Algiu, prin mutra lui, nega gravitatea timpului, o anula, readucînd la suprafaţă un timp al persoanelor, ca în ceasurile de acalmie. Algiu a şi făcut o grimasă de om învins, renunţa adică la cerere, consimţind să se lase covîrşit de stupiditatea unui ordin, care se vădea absurd în situaţia dată : ora acalmiei. A spus totuşi :

— Domnule general, dar e stupid să ne cramponăm într-o poziţie singulară, cînd în jur...

Adică ce-i în jur ? ar fi vrut Cerchez să întrebe. Adică toate fug, se destramă, nimic nu mai rămîne stabil, nici măcar armata ? ! Să fim serioşi ! Totuşi a cerut telegrama acelui subordonat — Algiu i-a oferit-o imediat, Cerchez a examinat-o fugitiv, era vorba într-adevăr de un deces în familie, apoi a întins mîna, ca să primească şi cererea de permisie, a scris Da — un D moale, a restituit hîrtia, s-a ridicat, i-a spus lui Algiu doar atît : „— Bine, dragă !", apoi a ieşit, întorcîndu-i spatele.

Dar un ochi de la ciorap sărise în aceeaşi clipă — infim moment de slăbiciune !, fiindcă gaura s-a lărgit imediat, a şi început destrămarea. Trecînd un regiment în revistă, la sfîrşitul rondului, un sergent de la secţiunea de artilerie i-a ieşit în faţă, la raport, solicitînd permisia direct generalului. Individul avea în buzunar o scrisoare de-acasă, conţinînd o veste rea, primită încă de cînd era pe front, dar fără ca omul să ceară învoirea de a se întoarce în satul lui pînă-n acea clipă. O cerea abia acum, fiindcă satul era la doi paşi de Craiova : cît să-şi vază casa, atîta doar, şi să se întoarcă la unitate, lîngă tunul lui. „— Bine, mă !" a spus generalul, automatic. Apoi trezindu-se : „— Cum te cheamă ?" „— Athanase Zancu, după cum am raportat." I-a impus ţinuta tunarului, avea în

față un om sobru, demn. I-a acordat permisie, fără regret.

La prînz însă, cînd să intre la popotă, au dat buzna peste el o mulțime de ofițeri, de toate gradele. Toți cereau permisii, pe cele mai incredibile motive. Algiu îi seconda pe solicitanți, sprijinindu-i fără nici un scrupul. Ciorapul se destrăma cu o viteză fantastică. Tot ce mai putea face generalul era să pună nițică ordine — măcar o ierarhie a urgențelor, dar solicitările îl excedau : prin spărtura mereu lărgită putea să se strecoare întreaga divizie. A urlat :

— Stop ! Nu mai acord nici o zi, nici un ceas. Nici o minută măcar.

Ultima solicitare îl scosese cu totul din răbdări, nu-i venea să-și creadă ochilor : Georgescu-Magnus !

— Asta nu ! a urlat generalul. Domnul Georgescu-Magnus ar fi trebuit tradus în fața justiției militare.

— Domnule general, e vorba de un caz special.

Generalul a rezistat eroic. În nici un caz permisie pentru Georgescu-Magnus ! Ce caz special ? !

— Știți, el este din Moldova, de la Botoșani, și nu are cum ajunge acasă. Vrea măcar pînă la București. O zi măcar !

— Nici o minută ! Apoi intrigat : Ce să caute la București, doar a fost acolo, în chip ilegal !

— Acum vrea să ajungă legal. Măcar o minută !

Generalul i-a dat afară pe „intervenționiști", în mai puțin de o minută. Era incredibil : permisie pentru Georgescu-Magnus !

N-a mai vrut să treacă la masă, a cerut să i se aducă ciorba la comandament. Auzi colo, Georgescu-Magnus și permisie ! Cum adică ? !

— Are și el un caz ! a intervenit Algiu.

— Ce caz ? !

Ciorba se răcea. Generalul a introdus lingura, posomorît, în castron. Algiu nu îndrăznea să mănînce, aștepta ca șeful să înceapă. Șeful avea însă în față o ciorbă de catran. Nu putea mînca. A intrat și sergentul telegrafist, aducea o cerere de permisie sau poate o depeșă.

— Vezi, dragă, ăsta ce mai vrea ?

Algiu a deschis telegrama. A citit-o, i-a comunicat apoi şefului un text absolut scandalos : lui Cerchez i se aprobase permisia pe care, cu o lună în urmă, acelaşi ministru i-o refuzase. O săptămînă acasă, la Iaşi.

A aruncat lingura. S-a ridicat în picioare. Algiu aştepta, cu depeşa în mînă. Cerchez a tuşit, a băut un strop de apă, apoi i-a spus colonelului de stat major :

— Îi acord permisie şi lui Georgescu-Magnus. Dar fix trei zile !

Dintre toţi militarii aflaţi în campanie, numai locotenentul Arghir nu ceruse permisie, nici măcar pentru o zi. Cavaleristul nu simţise nici un imbold să se întoarcă acasă, îşi vedea liniştit şi posac de soldaţii şi caii săi.

— Arghir dragă, i-a spus comandantul, la un anume moment, după întoarcerea la Craiova : O să trebuiască să castrăm armăsarii care vor intra curînd în escadron. Altfel iar avem buclucuri cu iepele şi dăm peste cap instrucţia trupei.

Castrarea armăsarilor era o treabă gingaşă. Se făcea primăvara sau toamna, la sosirea noului contingent, nu oricînd, ci numai la timp călduţ şi uscat, pentru ca arşiţa sau frigul să nu complice trauma şi să sporească suferinţa animalelor. Rămîneau masculi doar caii ofiţereşti, în schimb se supuneau la grozăvia castrării toţi caii de gloată, caii trupei. În timpul delicatei operaţii, recruţii plîngeau, mai ales în regimentele de călăraşi cu schimbul, care veneau la oaste cu caii lor de-acasă. Cît dura operaţia, recruţii — rămaşi pentru un timp simpli pedestraşi — erau puşi să spele geamurile şi duşumelele cazărmilor. Li se dădea apoi să încalece nişte cai blegi şi docili, foarte tînjiţi, nu caii cu care veniseră din satele lor libere. O strîngere de inimă resimţeau şi tinerii ofiţeri, sublocotenenţii abia ieşiţi din şcoli militare, care cunoşteau calul doar din manej, ca obiect de lux, bun pentru vanitatea paradelor şi pentru

echitația mondenă. Pe aceștia, cîte un ofițer mai vechi în grad îi mustra patern, văzîndu-i cum se înfioară doar auzind cuvîntul castrare : „Ce înseamnă că sînt caii jugăniți ? începea acesta, profesoral. Păi v-o spune chiar cuvîntul de care vă înfiorați : a jugăni însemnează a pune-n jug. Puterea virilă este constrînsă, micșorată, tămăduită, la animal. Dar ceva se salvează. Calul rămîne ager, chiar îndrăzneț. Desigur, calul nu-i armăsar. E un armăsar purificat, adică jugănit." După această lecție, habituală, scăpau de pacostea castrării doar animalele de elită, care treceau la remonta cavaleriei. Aici, în hergheliile armatei, armăsarii puteau să-și facă de cap absolut liber. Rezultau mînji și mînze de o rară frumusețe, care se alegeau în două partizi : cai ofițerești și cai de trupă. Caii de trupă se castrau sau se jugăneau. Același profesor adăuga niște precizări : „—La cocoși, ca să revenim la chestiune, e mai greu, deși păsările ar trebui să sufere mai puțin, căci nu sînt mamifere. Cocoșului, dacă-i distrugi sămînța virilă, se cheamă că-l claponești, devine clapon, și uită instantaneu să mai cînte. Nu mai strigă cucurigu, deși răsare soarele."

Era o aluzie la marea ordine a naturii, după care nu cucurigul cocoșului provoacă răsăritul astrului zilei. Ordinea aceasta a naturii era străveche. O confirmase, la trecerea Dunării, și căpitanul Căpățînă, care le spusese camarazilor : „Calul de trupă trebuie să fie ascultător și tenace, vindecat de orice capriciu al sexului. Calitățile lui de luptă se educă prin instrucție, la fel ca și calitățile soldatului." Căpățînă însuși, deși ofițer, călărea un cal jugănit, pe nume Bombonel. „— Dragă, mai spunea căpitanul, Bombonel nu-mi dă bătaie de cap. E în schimb un cal admirabil, care-ar intra și-n foc pentru mine." Acest Bombonel intrase într-adevăr în foc, la modul admirabil, chiar în ziua în care căpitanul căzuse în prima luptă, ca un brav, imediat după trecerea Dunării.

Arghir totuși s-a rebifat la primirea ordinului cu pricina. De ce atîta grabă ? Încă nu fuseseră chemați sub arme recruții contingentului 1878. Cum să castrezi niște cai care n-au sosit încă la oștire ? ! Dar ordinul comandantului, formulat mai de timpuriu decît se cuvenea, avea sensul lui : „— Arghir dragă, și eu intenționez să plec în permisie. În

cazul că plec, pe-o săptămînă sau două, ai grijă și jugănește armăsarii, în lipsa mea, ca să nu am eu necazuri la întoarcere." Desigur, era mai lesne să te bizui pe subalterni decît să-ți faci singur treaba, să lași în seama altuia tot ceea ce nu-ți place să faci singur, să te degrevezi de niște îndatoriri.

Arghir a ieșit de la comandament bombănind. Respingătoarea misie ar fi urmat să-i revină tot lui și-n acest an. El ar fi trebuit din nou să dea ochii cel dintîi cu recruții și să le inculce acel fior de groază pe care-l resimt novicii în contact cu gradatul și cu cazarma : „Gata cu voi, trei ani încheiați nu drăguță, nu măicuță. Sînteți ai oștirii !" După un pas, țintindu-l pe unul, la întîmplare : „— Cum te cheamă, bă ?" „— Vasile Gheorghe." „— Ba Gheorghe Vasile — și jap ! — căci la oștire contează doar numele neamului. Aici te-a trimes nația, nu măicuța, nici drăguța !" Recruții urmau a ști, de la primul pas, că nu se reprezintă pe sine, reprezintă neamul din care provin, că ei nu contează ca inși, își lasă identitatea afară, la poarta cazarmei. După încă un pas : „— Ia spuneți, ce greșeală a săvîrșit soldatul adineaori ?" „— A spus Vasile Gheorghe, nu Gheorghe Vasile." „— Și a doua ?" „— A doua..." „— A doua care e ?" „— N-a spus să trăiți, raportez !" „— Și a treia ? A treia, să aflați de la mine, e că n-a luat pozițiunea de drepți." Năucire : trei greșeli de la prima mișcare. Pe toate trei urma să le îndrepte imediat sergentul. Ofițerul dispărea.

Urma apoi castrarea cailor, despărțirea recrutului de cal, singurul bun viu adus de acasă. La roșiori era mai lesne, dar în regimentele de călărași cu schimbul, unde recruții veneau cu caii de acasă, gingașa operație lua proporții de ravagiu. La roșiori, caii aparțineau statului, erau trimiși de la remonta cavaleriei gata pregătiți. Deși, uneori, prin eroare, cum se întîmpla în fiecare an, erau trimiși și cai normali, urmînd ca operația blestemată să se facă pe regimente și escadroane. Era momentul cînd și ofițerii de roșiori plecau în permisii, lăsînd sarcina în seama sergenților și tehnicienilor veterinari. Arghir, ghinionist cum era, nu ratase nici într-un an acest moment, din clipa în care ajunsese ofițer.

Ghinionul lui Arghir, după cum se apreciase şi-n foaia lui matricolă, era să fie, de cînd se născuse, un om de trupă, un trupete. Necunoscînd decît cazarma, grajdul, popota, cîmpul de instrucţie, Arghir se învăţase a primi cele mai ingrate misii, care cădeau grindină numai pe el. Chiar în dimineaţa în care s-a pus problema gingaşei operaţiuni, comandantul remarcase, aşa într-o doară, că-s cam moi caii escadronului. „— Arghir dragă, sînt cam moi caii. Vezi ce faci cu ei !“ Nu era o critică, era doar o atragere de atenţiune, dar Arghir a priceput partea care-i revenea. La Craiova, unde era o mare înghesuială de trupe, caii escadronului fuseseră înghesuiţi în nişte adăposturi improprii, manejuri nu existau în preajmă, iar cîmpurile erau desfundate. Cum să pui caii în formă, cînd şi soldaţii se moleşeau ? Unde, cînd nicăiri nu se aflau spaţii adecvate pentru instrucţie şi exerciţii ? ! Bine, asta-i adevărat, dar un ofiţer se descurcă. Un ofiţer conştiincios, cum spunea căpitanul Căpăţînă, face şi pe dracu ca trupa să fie pregătită, gata ca să intre în foc. „— Aşa e, a recunoscut Arghir, destul de cătrănit, numai că domnul colonel dă ordine şi după asta pleacă în permisie !“

Arghir s-a îndreptat spre adăposturile cailor, în faţa cărora se şi aflau sergenţii. Era prezent şi veterinarul escadronului, şi ţiganul Juvină, pe care locotenentul îl promovase ajutor de veterinar. De planton, la uşa grajdului pentru caii ofiţereşti, căţeluşa Puck, o cokeriţă creţoasă. Aceasta a şi sărit în două picioare, în faţa lui, dînd din coada scurtă cu emoţie. Locotenentul n-a luat-o în seamă, a intrat să facă inspecţia, urmat de suita subordonaţilor şi de Puck.

Într-adevăr, caii arătau prost. Mărşăluind în aer liber, în timpul gerurilor din iarnă, cailor le crescuse abundent părul, ca la animalele cu blană lungă. Erau flocoşi, păroşi, păreau diformi, nu mai aveau nimic din animalele de călărie cu care se începuse războiul. Arghir a ordonat să se pună la lucru ţesala şi peria, deşi Juvină a obiectat : acel păr prisoselnic nu cădea decît de la sine. Dar cozile, moţurile şi coamele ? Acestea erau cu mult prea lungi, peste ce se admite la regulament, chiar şi pentru sezonul rece. Să se pună la lucru foarfecii, că doar de aceea există ! Dar

dinţii ? Cu dantura animalele stăteau bine, Arghir 'a rînjit sfîrla cîtorva cai, cu mîna lui. „Cailor de trupă, suna un adagiu militar, le face bine nutrirea cu pae, pentru dantură." În schimb, copitele erau murdare, nelustruite, cum se întîmplă uneori. „— Să se lustruiască urgent copitele, a poruncit locotenentul. Lună să le văz, ca pentru paradă." Un singur cal arăta admirabil, mînza de captură, pe care Arghir n-o încăleca. Văzînd-o, Puck s-a repezit cu furie la ea, a lătrat agresiv, a insultat-o, a făcut un imens tărăboi, nu s-a liniştit decît în clipa cînd ofiţerul 'a ieşit din grajd. El n-a dat atenţie mînzei, s-a îndreptat spre popotă, urmat de Puck, care încă mai mîrîia.

Ofiţerii, care-şi beau tacticos cafelele, 'auziseră lătrăturile căţeluşei şi se amuzau, dar nu cu răutate :

— Puck e ataşată, ca o momiţă, de camaradul Arghir ! a observat cineva.

— Curios, domnilor, cum un căţel al nimănui se poate ataşa de o persoană străină !

— Dar nu-i deloc aşa ! E ştiut că Puck a aparţinut sublocotenentului Paciurea. Căci pe ce bază-i spunem Puck ?... Căţeluşa lui Gavroche era faimoasă, noroc c-a adoptat-o cineva, după moartea tînărului.

— A adoptat-o, spuneţi ? Eroare ! Ea l-a adoptat pe Arghir. Nu cunoaşteţi cîinii !

De la acest „Nu cunoaşteţi cîinii" s-a trecut la o înfocată discuţie despre cîini, cai, maimuţe şi alte animale, recunoscute prin fidelitatea lor faţă de om. A intrat şi Arghir, care mînca morocănos, preocupat de soldaţii şi caii lui. Puck nu-l interesa.

— Ceea ce este cel mai amuzant, a mai spus un ofiţer, este că animalul, în fidelitatea lui faţă de om, merge pînă la gelozie. Un camarad din marină, pe care n-aveţi cum să-l cunoaşteţi, unul Maican, mi-a povestit o dată despre aventura lui cu o momiţă din Africa, o maimuţă adică... Ei bine, această fiinţă de junglă, care rapid 'a trecut la civilizaţie, s-a ataşat de camaradul nostru Nae pînă într-acolo, încît, cu intrigile şi cu geloziile ei, a izbutit să-l despartă de amantă, o femeie europeană.

Ofiţerii au rîs, care mai de care, dar fără a pierde din vedere tema dezbaterii, fidelitatea.

— Aceasta se naşte în chip spontan, domnilor ! La animale este un dat prim...

— Ba nu se naşte în chip spontan, se educă !

— Asta s-o crezi dumneata !

S-au iscat imediat contradicţii, unii camarazi au fost de opiniunea contrară, s-a vorbit despre animalele perfide, dar şi despre „simţul de sacrificiu la animale“, apoi despre animalele care „mor de melancolie“, „de dorul de stăpîni“. Lista animalelor a fost lărgită, cineva a introdus în discuţie şi un papagal — un papagal criminal, care-şi asasinase stăpînul !, dar pasărea ucigaşă a fost rapid dată la o parte : „— Fugi, domnule, cu papagalul dumitale de-aici !“ ; s-a revenit la tema principală, fidelitatea, şi la moartea animalelor „de melancolie“.

— Uite că Puck n-a murit !

— Dar v-am spus că Puck este aceea care l-a cules de pe drum pe Arghir, iar acum nu suportă prezenţa celuilalt animal, mînza !

Arghir tăcea, dar cu nervi. Puck se gudura alături, sub masă. Locotenentului nu-i plăcea să fie pus în discuţiune de camarazi. Cum nu era la mijloc vreo chestiune militară, dezbaterea aceasta, care deraiase, îl enerva. Pe tapet se puteau pune cu totul alte probleme : de ce stăm pe loc, cînd e ştiut că s-a isprăvit războiul, de ce stăm cu braţele încrucişate ! Sau, dacă tot stăm, de ce nu facem ceva serios ! Ce ? s-ar fi putut pune întrebarea. Orice, ar fi răspuns Arghir, dar ceva serios. Dar camarazii deraiaseră, cum se întîmplă întotdeauna cînd oamenii n-au ce face, acum se aflau cu totul pe coclauri, divagînd despre furtul de fete şi caii de furat.

— Eu aş face o diferenţă, a propus cineva, între un animal rătăcit, precum Puck, şi un animal capturat, precum Puica.

Puica era mînza pe care locotenentul o capturase de la otomani. Aceiaşi camarazi vorbăreţi o botezaseră Puica, în lipsă de alt nume, deşi animalul „avea rasă“, i s-ar fi putut găsi ceva mai potrivit din vasta onomastică internaţională a cailor, un nume oriental, „par exemple Kinda, Arşà, Naïşel sau Anaïs“, dar s-a procedat la repezeală, ca

pentru Arghir : Puica, şi gata ! Ofiţerul care vorbea despre fidelitatea animalelor pribege şi-a continuat peroraţia :

— Animalul rătăcit se ataşează imediat de noul stăpîn, care este salvatorul lui. Pe cîtă vreme cel capturat...

— Aici vă înşelaţi ! Capturarea, răpirea adică, îi inculcă animalului o subordonare identică. Vreţi exemple ? Caii de furat, la fel ca şi armăsarii sălbateci, prinşi cu arcanul, sînt faimoşi prin fidelitatea lor.

În acest punct al discuţiei, Arghir s-a simţit atins la inimă. Alcor fusese un cal fidel. Alcor fusese prins cu arcanul. Ascultînd acele vorbe, stăpînul rămas în văduvie era şi mai hotărît, mai decis ca oricînd, să nu mai încalece alt cal, nici un cal, niciodată.

— Căci se produce o compensaţie, domnilor, între forţa care supune animalul şi...

— Aiurea, n-are nici o legătură...

— Ba are.

— Asta poate în cazul fetelor de furat...

— N-are nici o legătură.

— Ba are.

Iarăşi deraiase discuţiunea. Unii camarazi erau de părere că inegalabili ca fidelitate erau caii, nu iepele. Dar şi la cai intervenea o distincţiune : mai fideli păreau a fi armăsarii, nu caii castraţi, „care nu mai au, domnilor, personalitate !“ Iarăşi bifurcarea opiniunilor, pînă aproape de scandal. Unii ofiţeri se simţeau lezaţi în onoarea cailor pe care-i călăreau. S-a făcut apel la herghelii de argumente, prinse şi aduse la faţa locului, în chipul cel mai brutal cu putinţă, uneori cu arcanul. Cu chiu cu vai un căpitan mai vîrstnic călărind printre tropote în vijelie, s-a putut face auzit :

— Nu-nţeleg, vă dau parola de onoare, de ce se omoară lumea după armăsari. Apoi luînd-o din nou de la capăt, peste vociferări : Nu-nţeleg...

— Ce nu-nţelegi, domnule ? !

— Nu-nţeleg, vă dau parola de onoare...

În sfîrşit, figura lui senină, uimirea şi neputinţa căpitanului de a pricepe au biruit ; el a izbutit să-şi debiteze pînă la capăt discursul, pe care l-a ascultat şi Arghir :

— Ce vedeţi, domnilor, la armăsari, cînd eu sînt foarte satisfăcut cu iapa mea ? ! Vă rog să mă credeţi !... Căci ce găseşti la iepe, în afară de fidelitate, care nu se compară cu a armăsarilor ? În primul rînd că iapa-i mai deşteaptă, răspunde prompt apelului sentimental, pe cînd calul e greoi şi uituc.

— Uituc ?

— Da, uituc şi prost.

S-ar fi putut ajunge la arme, dacă discuţia s-ar fi desfăşurat într-un cadru nocturn, peste un număr de pahare, dar discursul picase la oră matinală, cînd convorbitorii consumau ceai şi cafea.

— Apoi iapa are gingăşie, a continuat ofiţerul, referindu-se la acelaşi subiect, iapa lui, de fapt o iapă generică. Dar şi tenacitate. Plus că-s mai rapide iepele, bată-le norocul, decît caii. Forţă ? Au şi forţă, domnilor. Căci ce le lipseşte ca forţă compensează prin agerime. Atîta doar, să le laşi din cînd în cînd să fete, ca să-şi facă şi ele datoria.

Fără a mai lua în seamă opiniunile contrare, nici aprobările, căpitanul s-a adresat direct lui Arghir, care părea atent :

— Arghir dragă, nu renunţa la Puica ! Încalec-o şi ieşi cu ea în fruntea escadronului !

Arghir l-a ascultat pe căpitan cu maximă atenţiune. El respecta superiorul, cînd acesta se dovedea a fi un om cinstit. Căpitanul, care-l reamintea pe Căpăţînă, se vădea a fi prin glas, prin toată comportarea, un om cinstit.

Arghir a şi procedat apoi întocmai, dar a urmat scandalul : Puck înnebunise de gelozie. Deplasarea spre cîmpul de instrucţie a fost o comedie în lege. Toţi convivii de la popotă se prăpădeau de rîs.

Cerchez voia la rîndu-i să scape din cleştele stării de război şi să se spele de mentalitatea cazonă care-l contaminase. Privindu-se în oglindă şi potrivindu-şi barba, cu

foarfecele, s-a văzut fără prea mare efort cu alți ochi, s-a redescoperit cu uimire, dar și cu plăcere : „— În fond, și-a spus, n-am nimic cazon. Ticurile militare, achiziționate în timpul campaniei, care mă fac atît de antipatic camarazilor, sînt o haină de împrumut. Nu urmează decît s-o dezbrac."

N-avea la Craiova nici un costum civil, dar febra reîmbrăcării în alte straie, cele ale vechii identități, l-a cuprins cu o putere necunoscută pînă atunci. Căci exista, iată, și societatea civilă, în cadrul căreia militarii erau — Cerchez trebuia s-o recunoască — niște laterali. Tratamentul militarilor în societatea civilă, în care se pregătea să reintre, era altul decît cel al civililor în corpul militar, cordial, respectuos, dar fără chinga ierarhică și mai ales fără automatism. A te adresa cuiva, într-un salon, cu formula „domnule colonel" sau „domnule general", nu presupunea pocnirea călcîielor și nici vreun accent de valoare. Civilul nu se considera inferior ierarhic în fața militarului, cum nici în fața avocatului, medicului sau a preotului. Cele două corpuri trebuiau să se concilieze, dar din punctul de vedere al societății civile.

Cu acest sentiment, redobîndit în fața oglinzii, Cerchez a vrut să se reconcilieze el însuși cu subordonații săi, Georgescu-Magnus, Algiu și ceilalți, pe care îi bruscase ades, obligîndu-i să rămînă încremeniți în litera regulamentului. În timp de război, desigur !, dar și în timp de pace ? Formula „— Dragă domnule Georgescu, îți acord permisia pe care mi-ai solicitat-o !" era cu mult mai civilizată decît : „— Căpitane, în trei zile să te văz înapoi !", care presupunea neîncrederea și abuzul de autoritate. Generalul a și trimis ordonanța să-l caute pe Georgescu-Magnus, care poate nu-și luase încă zborul spre București. Într-un moment de exaltare, Cerchez i-a prelungit căpitanului permisia cu încă patru zile.

IV

Toma Nicoară nu mai călcase în ultimele săptămîni pe la Parlament, învins de apatie, dar zarva pe care presa o făcea în legătură cu „chestiunea bugetului", pe exercițiul în curs, l-a împins încă o dată în tribuna publicului, în punctul mărginaș din care totul se vedea ca într-o rană.

Lui Toma i se vindecaseră rănile, mai avea însă cicatrici. Rana din umăr, din vară, cînd trecuse munții, nici n-o mai simțea. I-o amintea doar decorația, al cărei însemn îi purta cu mîndrie la reverul costumului civil. Același însemn l-a recunoscut cu surprindere la reverul lui Petre Abrudan, care și el trecuse munții ca să lupte, numai că nu fusese rănit. Abrudan însă făcea caz de acest însemn, îl indica cu degetul : „— Poftim, am trecut munții, ca să lupt pentru țară, și iată ce s-a ales !" E drept, Abrudan nu poseda *Crucea trecerii Dunării* și nici celelalte decorații pe care Toma le primise, dar din această lipsă Petronius scosese un avantaj moral : „Am presimțit ce-o să se întîmple și m-am retras la timp. La ce să mai fi trecut Dunărea, cînd se putea prevedea situațiunea de azi ?" Apoi focos : „— Fraților, trebuie să facem o altă țară, una absolut nouă. Care puteți, salvați-vă. Eu unul am trecut la socialiști !"

Toma nu trecuse la socialiști. Nici n-a vrut — nu știa nimic despre doctrină, nici n-a putut. O vizită la clubul socialist nu l-a putut edifica dacă forțele prezente acolo reprezentau într-adevăr ceva redutabil. Aici, la clubul socialist, Toma a întîlnit persoane, nu o mișcare. Un tînăr stu-

dent în medicină, Sabin, foarte radical, făcea caz de proletariat — socialismul ca doctrină a proletariatului ! dar în auditoriu nu se aflau proletari, lucrători din fabrici, ci numai studenţi, funcţionari publici, gazetăraşi, oameni de profesiuni libere sau fără profesii un fel de lumpenproletari. Aceştia erau cei mai guralivi. Ei erau cei care agitau chestiunile cele mai extravagante : abolirea monarhiilor, lichidarea lui Dumnezeu, egalitatea femeii cu bărbatul, amorul liber, votul universal. Toma a devenit circumspect faţă de aceste idealuri, dintr-un motiv simplu, după capul lui : printre programele vînturate la club nu figura nici problema ţărănească, nici problema naţională. Socialiştii lui Abrudan, cei de la acest club, perorau furtunos despre tot soiul de eliberări — a credinţei, a sexului, a muncii etc. — minus despre chestiunea eliberării ţăranilor din cătuşele aristocraţiilor funciare, şi a naţiunilor din cătuşele imperiilor. Chestiunea eliberării ţăranilor şi a naţiunilor era relegată sau legată, în viziunea acestor socialişti, de o altă problemă : cea a dispariţiei naţiunilor. Toma a rămas perplex, ardeleneşte, mult timp, ascultînd nişte lungi excursuri care îi apăreau ca nişte tot atît de lungi şi încîlcite sofisme : mai întîi trebuie să fabricăm un proletariat, acolo unde încă nu exista ! spunea cineva. Apoi trebuie să-i inculcăm — acestui proletariat — conştiinţa de clasă. Apoi, cu ajutorul acestui proletariat, trebuie să facem „revoluţia universală", care va aboli clasele, rasele, naţiunile şi religiile, instaurînd „libertatea universală !"

Toma s-a trezit strigînd, peste voinţa sa : „— Şi cu românii din Ardeal ce faceţi, cînd vor fi liberi ?" Abrudan i-a făcut semn să tacă, aceasta însemna că Toma făcuse una boacănă, stricase „cursul istoriei universale", introducînd o „temă laterală". Dar cineva s-a milostivit de Toma, l-a iertat, dumirindu-l frăţeşte : „— Chestiunea eliberării naţiunilor subjugate va fi soluţionată definitiv în clipa în care nu vor mai exista naţiuni. Căci proletariatul acestor naţiuni, ridicîndu-se între timp, va lichida şi robia de clasă, şi robia naţională. Toţi vom fi una şi una vom fi toţi !", propoziţie care l-a înspăimîntat pe Toma, prin caracterul ei apocaliptic.

Toma s-a trezit dintr-o dată expulzat din istorie, cu decorațiile lui cu tot. Strălucea în schimb Abrudan, care avusese prudența să nu treacă Dunărea, așteptînd viitorul. Petronius nu pogorîse în istorie, Toma făcuse această gafă, iar acum trebuia să îndure consecințele. Cît timp ? „— Căci, a mai spus cineva, toate cele dobîndite în acest război au fost adjudecate de cei tari și mari. Popoarele n-au obținut nimic." Ceea ce era adevărat. Toma a recunoscut printr-un „— Așa-i !", foarte apăsat, a recunoscut-o deși nu era consolator. „— Din nou, a mai strigat același ins, grangurii istoriei se vor îngrășa din stîrvurile popoarelor !" Pornind de la această frază, vorbitorul și-a transformat discursul într-un moment poetic. El a recitat o poemă a domnului Eminescu, publicată cu mulți ani înainte în „Convorbiri literare", o poemă focoasă și roșie, care a înfiorat adunarea :

„Spuneți-mi ce-i dreptatea ? — Cei tari se îngrădiră
Cu-averea și mărirea în cercul lor de legi ;
Prin bunuri ce furară..."

Ideea că timpul prezent nu scotea la lumină nici o soluție l-a speriat pe Toma, care n-a mai putut asculta poema ; el venise aici nu pentru poezie ci pentru o soluție. Îi venea să spargă „momentul poetic", l-a și spart, a strigat : „— Dar, fraților, dacă n-avem burghezie și nici proletariat, căci sîntem așa cum spuneți un stat boieresc și un popor țărănesc, să fim oare sortiți a rămînea în veci la margine ?" A auzit voci : „— Istoria încă n-a sunat pe aici, dar va suna !" „— Cînd ?" „— Cum adică, noi n-avem pînă azi istorie ? !" Apoi alte voci : „— Eliberarea va veni din afară, prin revoluția universală !" „— Eliberarea va veni dinăuntru, prin lupta națională !" „— Centrul luptei se va muta acolo unde se află popoarele industriale. În Franța, în Englitera, în Germania, acolo-i speranța !"

Toma și-a răsucit capul, în toate direcțiile, ca și la Parlament ; totuși nu el era de vină că se răsturnase căldarea. Se vorbea acum despre „dezmoșteniți", — clase, popoare, societăți dezmoștenite, despre „plaga mizeriei universale",

care va face să crească avuţia universală, dar în folosul unora — la un pol mizeria, la celălalt abundenţa, dar soluţia nu putea veni, afirmau vorbitorii, decît prin ridicarea proletariatului universal înarmat cu doctrina lui Marx. „— Pînă la Marx, istoria a orbecăit, s-a tîrît prin hruba necunoaşterii de sine, lucrînd orb împotriva sinelui său. Prin Marx istoria a căpătat conştiinţă de sine, lucrează pentru sine, pentru cei mulţi şi dezmoşteniţi, pentru viitor." Pentru acel vorbitor, istoria umană începuse alaltăieri şi nu avea decît un singur curs cu putinţă, pe care oratorul l-a şi indicat, arătîndu-şi pilduitor ceasornicul de buzunar : „— Acele ornicului merg într-un singur sens !" după care a proclamat şi sensul : „— Fără imperii, fără state, fără naţiuni, un singur popor universal, luminat de învăţătura lui Marx !"

Şi această frază, cunoscută dintr-o carte sacră — o turmă şi-un păstor — i s-a părut lui Toma apocaliptică. N-avea sens să se amestece în asemenea dezbateri, nu cunoştea doctrina, dar a ieşit din adunare neliniştit, cu sentimentul unei nesiguranţe corporale. Abrudan s-a ţinut după el, l-a oprit, a încercat să-l calmeze : „— Nu te teme, i-a spus Petronius. Desfiinţarea statelor şi a naţiunilor, pe care le iubeşti atît, nu se va face imediat. Procesul, deşi ireversibil, va mai dura. Ai răgazul să-ţi faci un rost, dacă la asta jinduieşti !" Toma urma să se însoare, ieşise dintr-un război victorios, dorea într-adevăr un rost. Deşi întrebarea care-i stătea pe limbă părea fără rost, a pus-o totuşi. „— Şi cu limba ?" „— Ce-i cu limba ? !" „— Veţi desfiinţa şi limbile ?" „— O, nu te nelinişti, l-a calmat Abrudan, pînă la desfiinţarea limbilor, pînă la înfiriparea unei limbi universale mai este !" „— Şi care va fi limba universală, a mai întrebat Toma, nemţeasca lui Marx ?" „— Marx scrie în germană, dar ar fi putut la fel de bine să-şi scrie *Capitalul* în engleză, în franceză, poate şi-n rusă. La el limba nu contează, nu-i un factor de etnicitate, ci de idealitate." „— Ca şi la Hegel !" a observat Toma. „— Mai presus de Hegel, căci Hegel se vede că-i neamţ, pe cînd Marx nu." Şi cu convingere : „— Marx e deasupra idiomurilor etnice, el este idee pură." „— Ca Dumnezeu !"

a punctat Toma. „— Dacă vrei ! a convenit Abrudan. Chiar aici şi rezidă, a mai spus el, diferenţa faţă de Hegel. Pe cîtă vreme Hegel ridică la absolut ideea germană, Marx ridică ideea umană." Şi la supremul exaltării : „— Ideea unei umanităţi pure, peste rase, peste clase, peste naţii, peste graiuri. În curînd, *Capital*ul său se va dezbrăca de straiul nemţesc şi va îmbrăca alte straie, va fi tălmăcit poate chiar şi-n limba noastră." „— Ca Biblia !" „— Ca Biblia. Dar asta pînă-n clipa cînd ne vom elibera de limbile vernaculare de azi !" Şi cu aer conspirativ : „— Se şi lucrează la aşa ceva, în prezent. Lumea nu stă pe loc. În curînd vom avea o limbă universală."

Toma a rămas în loc, zăpăcit, cu sentimentul unei înapoieri mintale. Abrudan îl depăşea. Petronius purta în buzunar noua oră a istoriei, despre care el unul nu auzise pînă atunci nimic. „Iartă-mă, s-a scuzat Abrudan, consultîndu-şi ceasornicul, mă grăbesc. Ne vedem în acelaşi loc săptămîna viitoare. Conferenţiază un socialist din Rusia." Apoi oprindu-se din drum : „— Ora şi ziua, prin afişe. Urmăreşte afişele !" Abrudan s-a retras grabnic, nu înainte de a se uita în dreapta, în stînga şi înapoi, ca şi cum ar fi fost urmărit. Gestul l-a preluat şi Toma, automatic, deşi n-avea noimă. Pe Abrudan, după cum a constatat imediat, nu-l urmărea nimeni. N-a văzut poliţie nici pe urmele celorlalţi, amici ai lui, care ieşeau din sală socialistă, deşi unii dintre ei i-au repetat gestul. Toma a dedus că poliţia nu-i vedea sau că-i vedea dar nu-i păsa ,deşi ar fi trebuit să-i pese, să apere statul, acel stat „răufăcător", pe care amicii lui Petronius voiau cu orice chip să-l sfărîme.

Toma a plecat spre Podul Mogoşoaiei, dar s-a răzgîndit. A luat-o spre Dealul Mitropoliei, spre Parlament. Ca un făcut, s-a uitat înapoi. Nu era nimeni pe urmele lui, dar reflexul căpătat în Ardeal, cînd era pas cu pas urmărit şi pîndit de poliţia împărătească, i s-a trezit brusc. A intrat la Parlament, ca să-şi stîmpere tulburarea şi să-şi vină în fire.

De fapt se dusese la socialişti ca să-l întîlnească pe Theo, vărul sau fratele domnişoarei Hélène. Dar Theo lipsise de la acea adunare atît de importantă.

*

În tren, în drumul spre Iași, printr-o absurdă asociere de amintiri, Cerchez a revăzut o bătaie cu perne în salonul Junimii din Iași. Cuprinși în ostilități erau el, Theodor, Jean, Jacques, Charles, alți vreo doi. Toți erau bărbați în toată firea, cu bărbi, mustăți, plete și doctorate în Apus. Dar se băteau cu perne ca-n Orient, iar la un anume moment, o pernă spartă i-a acoperit pe toți în nouri de fulgi.

Bătaia cu perne nu era în tipicul adunării, dar, într-o anume după-amiază de vară, cînd osteniți de prînzul abundent și moleșiți de căldura de pe Bahlui, convivii se chinuiau să urmărească niște aforisme de Schopenhauer, tălmăcite pe românește de mentor, unul dintre amici, aflat în somnul cel mai profund, a scos un sforăit. Mentorul a sancționat infracțiunea prin întreruperea lecturii. L-a fulgerat apoi pe cel căzut în brațele lui Morfeu prin lentilele ochelarilor săi reci, cu ramă de aur. A continuat apoi lectura, dar sforăiturile amicului au secondat mai departe adîncimile lui Schopenhauer ; amicii și-au ținut rîsul, dar o pernă a și zburat în capul celui cu pricina. Acesta s-a trezit buimac, i s-a părut probabil că se află la internatul pensionului, pe care-l absolvise în urmă cu ani, a smuls băiețește o altă pernă de pe canapea și a trimis-o în capul presupusului agresor. Au zburat în fulgere încrucișate și alte perne, s-a încins încăierarea, s-a ales praful de solemna lectură, cum și de lampa cu cristale din plafon, ba chiar și de aripile unei imense oglinzi de Murano, în care cineva a izbit cu nădejde. Se alesese astfel praful și de hapurile amare ale gînditorului german, importate împreună cu alte nimicuri scumpe, din același Occident. Ca și altă dată din cugetările lui Montaigne, ca altă dată din înțelepciunile lui Seneca. Fusese totuși o încăierare în lege, cum se încaieră tinerii care pun în jocuri și energie, și brutalitate, și cruzime. După brusca descărcare : șampanie. Apoi altă descărcare în glume, de calibru greu.

Era de pomină cum cele mai simandicoase discuții filosofice eșuau în șotii și isprăvi bufone. De mai mult timp

Junimea căuta o cărare către bunul simț, „le bon sens", cum spunea mentorul, bunul simț și judecata sănătoasă — în limbă, cugetare, moravuri — dar această cale se vădea strîmtă și lunecoasă, cînd unii dintre convivi, cînd alții, cînd toți laolaltă lunecau de pe muche, pentru ca tot ei să se amuze in corpore de obținerea contrariului. Ei toți tînjeau după un model clasic, visau la idealitatea clasică, dar nu izbuteau s-o obțină. Lupta lor împotriva exceselor — latinizarea silnică în limbă, occidentalizarea silnică în politică — se încununase pînă la urmă printr-un exces. „Trăim într-un veac al exceselor !" spusese un junimist la o prelecțiune, în care îl combătea focos pe Simion Bărnuțiu, acuzîndu-l de „naționalism anacronic", dar chiar acea conferință a eșuat lamentabil, situîndu-se la polul opus, afișînd un „cosmopolitism anacronic", ceea ce reprezenta mai mult decît un exces. În clocotul vieții românești, Junimii îi revenea misia de a pune ordine, de a reinstaura spiritul clasic. Dar cum, cînd membrii societății erau — prin școlire, prin înclinații, prin vîrstă — niște romantici ?! „Amînarea este hoțul timpului !" decretase mentorul într-un aforism. O asemenea cugetare nu putea să invite la temperanță, dimpotrivă ațîța la exces.

Excesul era al tinereții, ca și jocul. Se jucau altminteri tot felul de jocuri, nu de societate ci de copii mari, de copii bătrîni, care-și răzbunau exuberant naivitatea primă prin libertatea de a face orice. De a se urca în miezul nopții pe acoperișul unei case, de a trage clopotele — tot în miezul nopții — în turla mănăstirii Golia, de a dezarma paza de noapte a Iașilor — cu aruncarea armelor în Bahlui, de a călători pe niște butoaie date de-a dura, îmbrăcați în fracuri, după o nuntă, cu un taraf de lăutari după șleahta de petrecăreți, în sfîrșit de a face filosofie și poezii, apoi și politică. La capriciu. Cu capriciul de a se opune la tot, de a nega.

A nega însemna datoria de a scoate limba română din retorica vană, de a cenzura un elan romantico-sentimental printr-un strănut, de a dezumfla o situație gongorică printr-o grimasă sau printr-un fîs, de a ieși cu orice preț din „beția de cuvinte", un rău adus în țară de liberalism. După

ruinarea economiei naturale, ca urmare a erei aburului, după inflaţia monetară şi tentativa de a impune moneda de hîrtie, în România se produsese şi o inflaţie verbală, ridicată de liberalismul biruitor la rang de viciu. Un viciu calificat de mentor prin expresia „beţia de cuvinte". Domnii de la Junimea, în adunările lor vesele, făceau praf şi pulberi mai ales cuvintele denaturate prin hiperuzare sau printr-un curs fals, inflaţionar. Cît s-a mai rîs de o strofă care începea cu propoziţia : „Român verde ca stejarul" ! Mentorul societăţii şi-a dres vocea şi a pus pe tapet obiecţiunile logice : „— Unde aţi văzut domniile voastre români verzi ?" Cum nimeni pînă atunci la Iaşi nu văzuse români verzi, mentorul a continuat : „— Nu există români verzi, roşii, galbeni sau albaştri. Există români pur şi simplu. Poetul nu crede însă în substantiv, în cîtimea de real cuprinsă în noţiune, şi atunci suprasoliciteazā, recurgînd la adjective şi comparaţiuni." Apoi doct : „— Adjectivele corup substantivele, comparaţia — ca figură de stil — degradează, căci nu-l ridică pe cel ce contemplă imaginea într-un plan revelatoriu, precum metafora, hiperbola sau reprezentarea simbolică." Apoi irefutabil : „— Ce emoţiune să-i producă o comparaţie precum : „Ca un glob de aur, luna strălucea ?" chit că e urmată de o imagine naţională : „Iar pe-o vale verde, oştile dormea." S-a rîs, nici vorbă, Bolintineanu fusese desfiinţat ca poet, dar un june cenaclist, un imberb, a sărit cocoşeşte, contrazicîndu-l pe mentor : „— Dumneavoastră, domnule Maiorescu, nu ştiţi cum dorm oştile !" „— Dar dumneata ştii ?" Şi iarăşi s-a rîs, căci oponentul avea figura unui copilandru. „— Da, ştiu !" a răspuns cu fierbinţeală acel puber, care s-a şi avîntat într-un discurs de poetică, absolut năucitor : „— O fi falsă imaginea lunii, dar nu e falsă imaginea trupelor, căzute în somn, letargia premergătoare atacului, exprimată asonant din punct de vedere gramatical, prin acel „oştile dormea". La singularitatea astrului nopţii, poetul a opus singularitatea oştilor aflate, ca şi luna, într-o înfricoşătoare singurătate. De unde asonanţa gramaticală." „— Da, l-a aprobat mentorul, care era un maestru al ironiei socratice, ceva, pe lume, e lipsă !" Dar imberbul a continuat :

„— Cît privește comparația, și aceasta are uneori o funcțiune revelatorie. Cînd poporul spune „Foaie verde ca mărgeanu“, imaginea logic este absurdă, căci mărgeanul e roșu, nu verde.“ Apoi incalificabil : „— Dar poporul are geniu, pe cînd dumneavoastră nu !“

S-a trecut peste incident în grabă, la Junimea prima anecdota, fostul diacon Creangă s-a și produs cu una groasă, care-a rupt inima tîrgului, iar un alt conviv, ca să pună capac, a citat un distih la fel de gros, à propos de „foaie verde“ : „Foaie verde lapte acru / Mi-a crăpat inima-n patru.“. Tînărul Parva a ieșit revoltat din salon, izbind ușa. Mentorul i-a răspuns în chip delicat, peste cîtva timp, oferindu-i rebelului o bursă de studii la Lipsca. Era o recunoaștere a faptului că tînărul avea personalitate.

Apoi altă bătaie cu perne, la care mentorul n-a mai participat, fiindcă se avîntase — imprudent sau perspicace — într-o campanie electorală. Junimea intrase și în politică, propunîndu-și să pună ordine și-n parlamentul deja corupt. În cenaclu se cultiva mai departe colegialitatea. Jocurile convivilor continuau a fi egalitare, se aboliseră ierarhiile, oricine putea primi o pernă în cap sau putea fi victima unei șotii. Societatea desființase ierarhiile, pentru membrii ei, conform devizei : „Intră cine vrea, iese cine poate“. Egalitară fiind, Junimea instituise totuși o ierarhie a meritului, antiliberală și antiburgheză, deschisă — dar în același timp, riguros închisă intrușilor sau dizidenților de la program, un program pe jumătate declarat, pe jumătate ocult. Declarată era lupta împotriva „formelor fără fond“, aduse de liberalism, nedeclarată era inocența cvasiunanimă a membrilor în privința fondului. Cînd un tînăr domn, Eminescu, a întrebat : „— Dar ce este fondul ?“ nu s-a putut articula nici un răspuns. Același domn l-a adus ca argument — de ceea ce este fondul — pe un bărbat din popor, foarte hîtru, Ion Creangă, cu care a veni braț la braț. Mentorul l-a privit suspicios pe acel țăranoi blond, prin ochelarii săi cu ramă de aur, apoi i-a surîs binevoitor : îl cunoștea. Mentorul era un om de profesie liberă, care se despărțise însă de ideile părintelui său, un liberal al Revoluției de la 1848 !, om liber, deci burghez,

dar un burghez care ţinea cu aristocraţia, intimidînd-o în acelaşi timp prin ştiinţă, distincţie, cugetare, spirit critic împins pînă la cinism. Cum să nu seducă un asemenea om, care striga : „— Lepădaţi formele, sînt goale !“ dar care, imediat, îşi cenzura îndemnul printr-un îndemn contrar : „— Cultivaţi forma pură !“

Cultivatorii formelor pure au şi dat năvală, în amestec zgomotos cu cei ce renunţau cu totul la forme, la orice formă, dînd buzna în selectul salon „în pielea goală“. Nimeni nu se mai formaliza cînd cineva îşi sufla zgomotos nasul într-o batistă — cazul Creangă (într-o basma), cînd horpăia supa cu lingura (acelaşi caz), în loc s-o înghită tacit, cînd urla ca-n codru sau cînd debita glume triviale. Se cucerea în fond — şi pe această cale — un dram de libertate, o libertate care de milenii se tot refuza omenirii. Şi atunci de ce să n-o forţeze, fie şi brutal, membrii societăţii ? Pentru a se dezbăra de ticurile pudibonde, membrii societăţii erau obligaţi să spună rînd pe rînd, măcar o dată pe lună, anume porcării. Excela „caracuda“. P. P. Carp, însă, în frac şi cu monoclu, n-a izbutit o seară întreagă — după mai multe pahare de şampanie — decît să repete monoton un singur cuvînt, pe care l-a vidat cu totul de sens, l-a frigidizat, convivii neizbutind să înţeleagă — deşi cuvîntul debuta cu p ! — dacă e vorba despre pilă, pungă, piele, plic, prăpastie sau perete. Popa Smîntînă a şi găsit o rimă pentru această situaţie absolut nefirească : „— Domnul Carp aviz dă, c-ar fi vorba despre p...“

Un exemplu — cras — despre egalitarismul de la Junimea era reprezentat tocmai de cazul tînărului cenaclist răspopit. Ca diacon, domnul Creangă făcuse vîlvă în Iaşi prin cîteva năzbîtii grandioase, paralele cu isprăvile bufone ale societăţii. Ca faţă bisericească, Creangă călcase canoanele, împuşcînd ciori prin curtea mînăstirii Golia. „— Bată-vă norocul să vă bată de privighetori !“ şi poc. Apoi iar : poc, poc ! Era un mod de a atrage atenţia asupra sa, de a scandaliza autoritatea ecleziastică, Mitropolia de Iaşi, dar şi de a soma lumea bună : „— Dacă nu mă primiţi între voi, trag cu puşca !“ Pe ce cale putea să forţeze aristocraţia un om din popor ? Cu un sfert de veac în urmă,

același Creangă s-ar fi făcut haiduc. Geniul popular nu se putea rosti, probabil, decît prin țeava puștii. Probă, Tunsu și alți haiduci. Domnul Creangă pătrunsese în cler. Lepădase apoi clerul, prin pușcă, pentru aristocrație. Aceasta îl îngăduia la colțul mesei. Dar el răsturna masa, rostindu-le în auz boierilor colegi niște cuvinte mășcate, să le crape urechile. Pus la rîndu-i la colț, boyard von Karp fusese nevoit să repete o seară întreagă acea vorbuliță de minune, pe care liderul alb n-o gusta, dar o repeta, pînă cînd a tălmăcit-o Creangă.

Apoi iar o bătaie cu perne. Era de neînțeles de ce lui Cerchez acum, în drum spre Iași, îi reveneau în minte doar bufonadele. De ce nimic din partea gravă și bravă a aceleiași societăți, care totuși avea meritul de a grupa numai oameni de spirit, solidari nu doar în bufonadă dar și în zidire. O zidire fără forme goale ! Probabil că tocmai dărîmarea formelor goale isca zgomot, praf, hohote de rîs. Rîsul acoperea opera gravă. Se și spunea, cu un fior de teamă : „— Domnilor, credeți că într-o asemenea atmosferă, chiar acum, se naște marea literatură română ? !“ „— Mi-e teamă că da !“ a confirmat mentorul. „— Ba bine că nu !“ au întărit ceilalți domni, hohotind. Cerchez nu-și amintea însă decît bufonada. Să fi fost nevoia lui de exuberanță, reprimată în tot timpul campaniei ? Dar aceste lucruri se petrecuseră de mult, parcă într-un alt veac.

În legănarea vagonului, Cerchez știa că la prima ședință a cenaclului, la care ar fi urmat să fie prezent, era dator să contribuie cu ceva, cu o glumă bună. Ce contribuție putea aduce însă, cînd războiul făcuse din el un posac, un apatic ? Și-a amintit brusc de acea strigătură, culeasă de Micu Georgescu, și s-a înviorat, căci strigătura înviorase trupele într-un moment de cumpănă :

„Vin feciorii printre brazi,
Toți sînt rumeni la obraz...“

Era de văzut ce ochi va face Creangă, dar mentorul ?, în cazul cînd ambii — plasați la antipod — s-ar fi aflat la Iași.

*

După incidentul de la Peterhof, cînd nu izbutise să-i înmîneze țarului scrisoarea de la prințul Carol, generalul Iancu Ghica intrase iarăși în panică. Se simțea direct răspunzător nu atît de scrisoare cît de proastele relații dintre cele două Curți, mai mult, își făcea aspre imputări, deși partea de răspundere care-i revenea era minimă. El dezlănțuise războiul ? El forțase cursul istoriei, care, iată, după un epilog fericit — victoria ! — deraiase din nou în chip absurd ? Ce vină avea el în toată această poveste ? !

Dar încercînd să-și stabilească vinovăția, generalul nu putea totuși să nu ia act că guvernul pe care îl reprezenta — guvernul de la București — nu ținea seama, refuza să țină seama ! de condiția diplomatului în capitalele unor imperii absolutiste : Constantinopole sau Petersburg. Acești domni din guvern, liberali sau conservatori — nu mai avea importanță, ignorau că padișahul împărăției absolute, la fel ca și țarul tuturor Rusiilor, nu erau persoane oarecare, precum un președinte de republică, un principe constituțional sau un șef de partid — la putere sau în opoziție, ci o entitate universală. Or, după legile locului, cu entitățile nu se discuta. Nimeni nu-și îngăduia să poarte conversații cu țarul sau cu sultanul, să-l întrețină amical pe unul sau pe celălalt asupra unui subiect oarecare, să-i spună glume, să-l tachineze eventual, apoi să se retragă, ca să benchetuiască la el acasă, cu familia și cu amicii. Aici nu exista retragere. Doar una singură : surghiunul pe una din insulele pustii ale Mediteranei sau, în cazul rușilor, *Pohod na Sibyr.*

Imediat după dejunul de la țar, în Petersburg se dezlănțuiseră represaliile în legătură cu încercarea de atentat a Nadiei Mirski. Fusese arestată și doamna Focă, vecina de masă a generalului, în timpul catastrofalului dejun. Pentru ce ? Pentru că fusese guvernanta anarhistei, în vremea războiului, pentru că o păstorise pe front, ba asistase impasibil pînă și la o idilă a tinerei prințese cu un ofițer român de marină, Nae Maican. Aflarea acestui amănunt l-a îngrozit pe general. El știa,

din familiile rusești pe care le frecventa, că Ohrana nu cruță. După familia Nadiei, de asemeni arestată, după arestarea doamnei Focă, ce mai urma ? Complicii, din interiorul și din exteriorul imperiului, căci Ohrana nu cruța ! Deci prietenii Nadiei, de pe front, cei mai mulți refugiați în România, apoi Nae Maican, ca martor, firește, iar la Petersburg, tot ca martor, el. O încurcătură în plus pentru curtea princiară de la București, care ar fi fost nevoită să intervină, pe canal diplomatic, eventual prin mijlocirea marilor puteri, ca să-l disculpe, să-i salveze onoarea, să probeze că el, generalul, n-are nici în clin și nici în mînecă cu anarhiștii, cu dușmanii personali ai țarului și ai Rusiei. În loc să-și ducă la bun sfîrșit misiunea, care nu era alta decît fericita antantă dintre cele două Curți, ar fi urmat să se țină de explicații, disculpări, lămuriri interminabile, extrem de plictisitoare și profund dăunătoare pentru cariera unui diplomat.

Pentru a ieși de sub orice învinuire, generalul s-a pus să aștearnă pe hîrtie un lung și minuțios raport către minister, prin care voia să despartă ce-i revenea lui și ce guvernului, în situația anormală ce se crease. Deși principalele fapte fuseseră raportate telegrafic, la timpul potrivit, unele amănunte din noua relatare erau menite să lămurească desfășurarea evenimentelor, fie și retrospectiv. Generalul a insistat astfel, pe două file, asupra primirii țarului la București — la întoarcerea de pe front — manifestare euforică, la care participase întregul guvern, împreună cu reprezentanții corpurilor legiuitoare. Președintele Senatului a spus atunci, în discursul său :

> *„Majestatea Voastră a făcut războiul pentru o cauză nobilă și generoasă : emanciparea popoarelor creștine din Orient. Senatul român salută în M. V. pe Suveranul ce a pus puterea în serviciul dreptului, pe comandantul ce a dus armatele Sale la victorie, și, plini de recunoștință pentru înalta bunăvoință cu care M. V. a apreciat valoarea armatelor române pe cîmpul de bătaie, este sigur că augusta solicitudine pentru această țară va face să se audă la viitoarea pace puternicul glas al M. V. pentru independența României.“*

Majestatea Sa, consemnase Ghica în raport, a răspuns indispus. Propoziţia despre „puterea în serviciul dreptului" n-a căzut bine. Nici restul mesajului n-a convenit. Suveranul a socotit discursul reprezentantului Senatului o presiune asupra augustei sale persoane, la fel ca şi discursul reprezentantului Camerei, ce cuprindea o temă liberală :

„Salutăm în Majestatea Voastră pe monarhul reformator al popoarelor sale."

Tema care l-a iritat nu numai pe împărat dar şi pe prinţul cancelar. N-au mai contat aclamaţiile poporului, muzicile, luminile electrice şi focurile bengale care s-au aprins, pentru suveran, la palatul din centru. Oricît s-a străduit principesa, dispoziţia ţarului n-a mai putut fi schimbată. Nici a prinţului Gorceakov, care, pînă la Petersburg, n-a coborît din pat. În tren, avusese loc şi incidentul cu „Pohod na Sibyr", pe care Iancu Ghica îl pusese în seama lui Ignatiev, ticluitorul de intrigi şi farse. Dar, ajuns pe Neva, consemnînd toate celelalte incidente, generalul a observat că povestea are rădăcini mai vechi. Iancu Ghica scria :

„Mi-am dat seama că aici funcţionează, încă de la 1848, o listă de persoane suspecte, pe care figurează, în afară de Bălcescu şi Heliade (decedaţi), Brătianu, Rosetti şi chiar Vasile Alecsandri. A produs astfel emoţie, aici, faptul că Kog(ălniceanu) i-a propus amicului Basil o misiune la Roma în chestiunea respectării drepturilor noastre. Textul telegramei lui Kog. către Alecsandri a parvenit la Petersburg pe o cale secretă, iar eu vi-l retransmit pentru a-i verifica autenticitatea. „Il m'est impossible de croire que tandis que les destinées du pays sont à l'ordre du jour, et que tous les hommes qui ont travaillé à la Renaissance de la Roumanie continuent leur mission, toi seul veuilles rompre avec ton passé et te contenter de la poésie. Veux-tu aller à Rome en mission extraordinaire ? Tu ne diras pas qu'en Italie

il fait froid ! Reponds vite, car les événements marchent. Kogalniceano.“[1]

Ghica izbutise să obţină şi telegrama de răspuns a lui Alecsandri, pe care de asemenea a retransmis-o în ţară :

„J'ai besoin de quelques jours pour me remettre quand foudrait-il partir. J'écris par poste. Alecsandri.“ [2]

Răspunsul prin poştă Ghica nu-l mai poseda — nu-l poseda deci nici Petersburgul !, dar problema dispariţiei unor documente importante devenea îngrijorătoare. Ghica scria :

„Sînt sustrase şi alte documente de la Ministerul nostru de Externe, nu pricep prin cine.
(Încerc, cum pot, să le recuperez.) Aceasta înseamnă că şi la noi acasă e vraişte, că se cotrobăieşte prin buzunarele noastre mai rău decît la Londra (unde lucrează Şuvalov) sau la Berlin (unde d'Oubril scapă totuşi vigilenţei prinţului Bismarck). În aceste condiţii, viitorul nostru se prezintă ca o partidă de şah cu rezultatul dat.“

Mai departe, Iancu Ghica transmitea ştiri despre desfăşurarea represiunii în diferite oraşe din imperiu, Moscova, Kiev, Novgorod, Tiflis, Odesa, adăugînd avertismentul că, în mod sigur, mîna Ohranei va trece şi mai departe. În încheiere, o propoziţie care alarma :

„Acum, pur şi simplu mi-e frică.“

---

[1] „Îmi este imposibil să cred că în timp ce destinele ţării sînt la ordinea zilei, cînd toţi bărbaţii care au lucrat la Renaşterea României îşi continuă misiunea, tu singur vrei să rupi cu trecutul tău, mulţumindu-te cu poezia. Vrei să mergi la Roma în misiune extraordinară ? Să nu spui că-n Italia e frig ! Răspunde iute, căci evenimentele presează. Kogălniceanu.“

[2] „Am nevoie de cîteva zile să mă restabilesc, pentru cînd ar trebui să plec. Scriu prin poştă. Alecsandri.“

Apoi o sugestie surprinzătoare :

„In condițiile date, vă rog să nu mai întreprindeți nimic. Lăsați să treacă valul.“

Conu Mihalache nu era omul care să poată ține lucrurile în loc, așa cum o ceruse Brătianu, așa cum sugerase și Iancu Ghica, din Petersburg. Odată înghețat canalul spre Nord, ministrul s-a întors cu fața spre Sud, către foștii inamici. Relațiile cu Sudul trebuiau urgent restabilite, atîta timp cît celelalte puncte cardinale se dovedeau opace, indescifrabile. Mai ușor descifrabilă putea să fie atitudinea Istanbulului, și conu Mihalache i-a depeșat lui Bălăceanu, la Viena :

„A titre d'idée qui vous serait personnelle, sondez le terrain pour savoir si le Gouvernement Ottoman accepterait dès maintenant de renouveler ses relations diplomatiques avec la Roumanie, bien entendu dans les nouvelles conditions créées par le traité de San Stéphano, déjà ratifié.“ [1]

Mitilineu, care stătea la pîndă, cu tocul în mînă, a strecurat imediat un dubiu :

— Domnul ministru, dar procedăm oare bine luînd ca bază tratatul deja ratificat ? Il acceptăm adică ?

— Nu.

— Atunci să nu-l invocăm. Lăsați lucrurile în suspensie.

Acesta însă era un act, peste tratat nu se putea trece în imediat, trebuiau fructificate dispozițiile avantajoase ale tratatului, și ministrul a dictat mai departe :

---

[1] „Cu titlu de sugestie, care vă va aparține, sondați terenul pentru a ști dacă guvernul otoman ar accepta să reînnoiască relațiile sale diplomatice cu România, bineînțeles în noile condiții create prin tratatul de la San Stefano, deja ratificat.“

„La Roumanie devenant de fait et de droit indépendante, nous voudrions envoyer un Ministre Plénipotentiaire à Constantinople avec réciprocité de la part de la Turquie, qui enverrait un Représentant de rang égal à Bucarest.“ [1]

— Şi aici, cred eu, a intervenit scribul, n-am brodit-o perfect. Dumneavoastră numiţi Turcia — Turcie, şi nu Sublima Poartă, cum se obişnuia. Nu credeţi că turnăm foc pe răni ?

— Ce să fac ? !

— Şi-apoi, pe cine vreţi să trimiteţi ministru la Istanbul ?

— Pe Iancu Ghica. E mai bun acolo. Turcii nu-i dau spaime.

— Şi la Petersburg ?

— Pe domnul George Filipescu, primul nostru consul la Petersburg. E mai acomodat cu ruşii. Sau pe maiorul Costi Aldea, faţă de care marele duce Nikolai manifestă simpatie. Aceste mişcări trebuie făcute urgent !

Mitilineu l-a cenzurat din nou :

— Domnule ministru, o schimbare a consulului de la Petersburg ar fi taxată ca un act neprotocolar. Şi rugător : Ţineţi lucrurile pe loc. Sau, dacă n-aveţi încotro, începeţi cu un gest de bunăvoinţă faţă de turci. Şi dintr-o suflare : Eliberaţi prizonierii !

Mitilineu era destul de subtil ca să avanseze o asemenea propunere aflată mai de mult în strategia ministrului. Ministrul a dictat, în continuare, reţinînd sugestia :

„Il y a des questions qui doivent être nécessairement et directement traitées entre les deux pays.“ [2]

Mitilineu a reţinut cuvintele, le-a notat conştiincios, dar după ce-a pus punct, a mai adăugat :

---

[1] „România devenind de fapt şi de drept independentă, noi am vrea să trimitem un ministru plenipotenţiar la Constantinopole, cu reciprocitate din partea Turciei, care ar trimite un reprezentant de rang egal la Bucureşti.“

[2] „Sînt chestiuni care trebuie direct şi necesar tratate între cele două ţări“.

— Oare n-ar fi mai bine să ne adresăm direct la Constantinopole, printr-un binevoitor ? Doar avem unul : monseniorul Lippi.

De la un timp Costi Aldea nu-şi mai putea apăra retragerea. Pe maior, după întoarcere, îl hărţuiseră fel de fel de persoane nepoftite, toate bătîndu-i la uşă din interes. Nici o vizită gratuită, nici o scrisoare emanată din pura plăcere de a scrie, ceea ce nu se petrecuse înainte de război. „—S-a născut o lume imposibilă, i-a spus el Adei la cină, o lume robită cu totul interesului orb." Apoi, ca încheiere la un gînd sumbru : „—Am făcut totuşi războiul ca să ne descătuşăm de interese mărunte." Cei pe care i-ar fi dorit în casă nu-l vizitau şi nici nu-i scriau. O vreme s-a întrebat dacă aceştia toţi, prieteni adevăraţi, nu muriseră cumva, între timp. Alcătuind însă o listă, şi-a dat seama că cei pe care îi aştepta cu adevărat erau foarte puţini, reducîndu-se în ultimă instanţă la unul singur : Rufino.

— Ce-i cu Rufino ?

Ada a schiţat un gest spre plafonul proaspăt pictat, pe care stăpînul casei nu-l observase pînă atunci :

— Rufino e totuşi prezent, i-a arătat Ada. Cîteva din motivele pe care le vezi pe plafon sînt opera lui. Le-a desenat chiar el, deşi execuţia aparţine, cum ţi-am mai spus, părintelui Damian.

Costi Aldea a zîmbit către plafon, cu plăcere. Printre flori şi fructe, maiorul a recunoscut şi nişte motive geometrice care nu puteau fi concepute de altcineva decît de Rufino.

— Cînd m-a vizitat an-vară, i-a mai spus Ada, Rufino a fost foarte nemulţumit de pictura părintelui Damian. Nu mi-a declarat-o direct, dar îl simţeam cum clocoteşte. Apoi mi-a scris cîteva rînduri şi mi-a trimis, într-un plic separat, cîteva desene pe care părintele Damian le-a interferat în compoziţia proprie. Pictura călugărului

e prea abstractă, mi-a scris Rufino, iar mie îmi venea să-l întreb : cum abstractă, cînd pe plafon sînt numai fructe, păsări şi flori ? El însă a mai adăugat : adică atemporală. Nu se vede timpul, semnele lui actuale ! Şi, închipuieşte-ţi, mi-a trimis ce vezi : acel echer, roata aceea dinţată, apoi spirala aceea din colţ, un fel de şurub infinit, apoi acele hemisfere, care par mai curînd nişte capace de farmacie. În sfîrşit, elipsele pe care le vezi ! Ţi se par frumoase ?

Graţie lui Rufino, plafonul se înnobilase. Introduse printre flori şi fructe, elementele geometrice răceau ansamblul decorativ, distribuindu-se ca nişte repere cereşti. Rufino dorise ca stăpînul casei să se regăsească pe sine, privind în sus, să capete acces, chiar şi cînd mînca sau bea, ca acum, la un orizont purificator, cel cu adevărat familiar lui Costi Aldea.

— Speram să-ţi facă plăcere ! a mai adăugat Ada, cu reproş, fiindcă, de la întoarcere, nimic nu-l mai mulţumea pe soţ. Apoi l-a întrebat îngrijorată : Cine te-a mai indispus azi ?

Pe invalid, cu o zi înainte, îl indispusese o vizită a prefectului de Ilfov, nepot al premierului Brătianu. Fără a-l întreba cum se simte, prefectul a intrat de-a dreptul în subiect : îi propunea lui Aldea să candideze la Colegiul doi pentru un loc în Cameră, un loc rămas vacant prin decesul cuiva. Oferta liberală odată acceptată, prefectul dădea ca şi asigurată alegerea. În rest, nimic nu-l angaja, nici măcar n-ar fi fost obligat să se prezinte la întrunirile electorale : era doar un invalid ! Bine-nţeles, invalidul l-a dat pe liberal afară.

Dar în aceeaşi zi, la prînz, Aldea îl avusese oaspete la masă pe un alt nepoftit, un trimis al lui Lascăr Catargi, şeful albilor din Parlament. După dejun, în bibliotecă, discuţia s-a angajat pe aceeaşi temă — locul vacant —, dar din punctul de vedere opus. Conservatorii nu mai dădeau ca sigură alegerea lui Aldea, şi tocmai de aceea îl invitau să intre în luptă, îl somau amical, în numele independenţei sale de opinie şi al statutului aparte pe care maiorul invalid şi-l dobîndise. Roşii îi flatau vanitatea, albii îl mobilizau pentru o cauză falsă, măgulindu-i onoarea : „Va fi greu, i-a spus amicul, canalia liberală are în

mîini absolut toate frînele puterii, dar oamenii de bine nu mai pot rămîne deoparte ! Altfel, ţara se duce de rîpă..." „—Cum se duce de rîpă ?" a întrebat Aldea, incredul. „—Se duce, precum vezi. După cutremurul care a fost, va urma alt cutremur. Chiar nu-l presimţi ?" Aldea presimţea o mişcare tulbure, încă şi mai neliniştitoare decît cea precedentă, pe care i-o vestiseră prin mesaje ruşii din ambele tabere, reciproc ostile. Nu-şi limpezise însă aceste nelinişti şi nu voia să le comunice nimănui. Amicului i-a spus doar că nu vrea să participe nicicum la alegeri, nici pentru roşii, nici pentru albi. Apoi obosit :

— Locurile morţilor trebuie să rămînă vacante.

Dar acesta nu l-a crezut. A devenit brusc suspicios, pînă la urmă i-a şi mărturisit invalidului, nedisimulîndu-şi reprobarea :

— Înţeleg, te rezervi pentru misiunea de la Petersburg !

Costi Aldea părea năucit, n-a mai ştiut cum să reacţioneze. Nişte forţe contrare, aflate deasupra lui, trăgeau de el, fără să-l chestioneze măcar dacă cel în cauză, el, consimte să cedeze acestor mişcări despre care nu ştia nimic.

— Nu pricepi că m-am retras ? l-a întrebat pe oaspete.

Acesta a îngăimat, factice şi stupid :

— Ştiu. Ce mai faci ?

Ministrul a socotit de datoria sa să-l calmeze pe consulul de la Petersburg, a cărui precipitare nervoasă, datorată probabil tensiunilor de la faţa locului, devenise paroxistică. Ghica, de la un timp, aiura şi conu Mihalache a ţinut să i-o spună, cu toată prevenirea :

„Înţeleg că influienza (troacna) contractată pe peronul gării Petersburg, la sosirea ţarului, a avut foarte proaste urmări asupra sănătăţii Dvs. Imediat, o altă imprudenţă : v-aţi prezentat bolnav, deşi nu se cădea, la recepţia de la Palatul de Iarnă. Troacna

Dvs. se putea transmite țarului, ceea ce ar fi putut conduce la accidente greu de imaginat, poate catastrofale. În sfîrșit, o ultimă greșală : la dejunul de la Peterhorf, oferit de țar, v-ați așezat lîngă Doamna Focă. Cine v-a pus ? Vă rugăm să vă cruțați (tratați, îngrijiți), pe timpul indisponibilității, afacerile consulatului vor reveni în sarcina D-lui Emil Ghica.“

Apoi, după încă o pauză, în care ministrul însuși s-a calmat :

„Domnul Emil Ghica va trebui să observe, în materie de listele oculte la care v-ați referit, că acestea nu pot afecta statutul persoanelor — străine și autohtone — care se află sub protecția guvernului român.“

Era un „dixit“, transmis de la București la Petersburg, de care însă Ohrana n-a ținut seama.

Arestarea lui Vasia Tigheci de către agenții secreți ai Ohranei, o răpire de fapt, chiar în preziua conferinței pe care medicul basarabean urma s-o țină la București, a dezlănțuit un clocot de mînie printre puținii socialiști din oraș. Cel mai lovit s-a simțit Theo, al cărui mentor fusese Vasia. Tînărul i-a alarmat pe toți tovarășii, în aceeași noapte și toți au dat fuga la gara Filaret, unde pe o linie laterală se afla vagonul cu prizonieri, sub pază.

Neputința tinerilor, complicată printr-un element doctrinar, s-a vădit chiar acolo. Nici unul n-a cerut, cum ar fi fost necesar, ajutorul autorității române — poliție, armată, șef de gară — pentru a curma un asemenea abuz, fiindcă însuși Vasia îi învățase pe discipolii săi : „Împilatorilor să nu le cereți nimic !“ Discipolii s-au frămîntat în gol, la bună distanță de vagon, necutezînd să se apropie, din spaima de a nu fi la rîndu-le înhățați, pînă cînd cineva a rupt starea de lașitate și s-a apropiat de temnița

pe roate, care urma să plece în zori spre Rusia : „— Vasia, ești aici ?“ Vasia n-a răspuns la prima somație, a răspuns abia la a treia, cînd i-a îndemnat pe tineri să rămînă liniștiți. Băieții au venit mai aproape de vagon, dar cu destulă sfială. Soldatul care păzea ușa nu le-a dat nici o atenție. „— Vasia ești aici ?“ Vasia a confirmat, apoi o nouă tăcere i-a înfiorat pe mediciniști. Într-un tîrziu cineva a îndrăznit : „— Vrei țigări ?“ Vasia nu mai fuma. „— Să-ți aducem apă ?“ După încă o tăcere, Vasia a cerut să-i fie aduse o căciulă și un cojoc. Dar repede, pînă nu pleacă trenul. Cu procurarea obiectelor cerute de deținut a fost însărcinat Sabin ; Theo nu voia să-și părăsească mentorul. O misiune i-a revenit totuși și lui Theo : imediat după despărțire, tînărul trebuia să-i prevină grabnic pe alți refugiați de cele întîmplate, somîndu-i să părăsească țara. Vasia n-a dat adresele, nici numele celor vizați, probabil că Theo le cunoștea, atît doar i-a spus : „— S-o șteargă iute în Elveția.“

Atmosfera de la ușa vagonului se mai destinsese totuși, între timp. Din ostil, iar mai apoi indiferent, paznicul s-a arătat binevoitor pînă la urmă cu tinerii, pe care-i socotea probabil din familia deținutului. Cînd Vasia le-a cerut batiste, paznicul mustăcios a primit batistele strînse de la tineri, le-a împăturit și le-a pus în buzunar. A făcut apoi semn că le va preda deținutului. La fel a procedat și cu obiectele aduse de Sabin ; căciula și cojocul au fost depuse cu grijă la ușa vagonului. „— Dați-i și lui Nikolai un ban !“ le-a mai cerut Vasia, din vagon. Pe paznic îl chema Nikolai. Tinerii s-au scotocit prin buzunare, dispuneau numai de mărunțiș, dar cineva a găsit un pol de aur. Moneda a trecut în palma lui Nikolai, care a examinat-o bucuros, a făcut apoi sfînta cruce, a pus-o în buzunar, le-a spus tinerilor bogdaprosti. „— Nikolai e blînd ! a mai strigat Vasia, de dincolo de perete. Cu el o să mă simt foarte bine.“

Theo s-a simțit străbătut de o undă de frig. În urmă cu un an, cînd se pregătea să plece pe front, revăzîndu-l pe Vasia Tigheci, acesta i-a spus cu îngrijorare : „— Am avut recent o surpriză. Am întîlnit la București o cunoștință veche, pe Nikolai. E semnul c-a sosit și temnița

pe roate." Apoi amuzîndu-se : „— Dar Nikolai e blînd." Şi cu glas răguşit, de spaimă : „— Cum vezi, Siberia aleargă după noi, oriunde am fi în lume." „— Atunci fugi !" l-a implorat Theo. „— Unde ? !" „— Fugi unde vezi cu ochii !" Reamintindu-şi, Theo s-a apropiat de peretele vagonului şi i-a şoptit, imperativ : „— Vasia, fugi. Fugi prin Extremul Orient !"

Vasia a apărut, în sfîrşit, la fereastra cu zăbrele a vagonului de vite, şi tinerii i-au recunoscut chipul bărbos, în lumina tulbure a zorilor. Nu părea speriat, erau mai speriaţi ei, cei de jos, care nu ştiau ce să-i spună. „— Fiţi liniştiţi ! i-a îndemnat Vasia. Continuaţi-vă programul, nu vă abateţi din drum şi nu daţi înapoi." „— Vasia fugi !" l-a mai îndemnat cineva. „— De ce să fug ? ! a respins Vasia. Acolo-i bine. E o linişte cum nu s-a mai pomenit pe planetă şi o natură dumnezeiască." Vasia părea destins şi împăcat cu sine. Un singur lucru părea să-l irite : introducerea drumurilor de fier în Siberia, o nenorocire cu care el unul n-avea cum lupta. „— Dacă vine drumul de fier, le-a spus el celor de afară, începe jalea şi acolo. S-a zis cu edenul, cu pacea meditaţiei..." Discipolii erau uluiţi de aceste vorbe la care nu ştiau ce să opună. Mentorul se purta ca un nebun, probabil ca să-i liniştească. Un tînăr a întrebat într-o doară : „— Şi pînă acolo vei merge pe jos ? !" „— Din păcate, nu ! a răspuns Vasia. Pînă la Moscova călătorim cu trenul, în vagoane ca acestea. Abia la Moscova se formează convoaiele, iar de-acolo, mai departe, pornim *per pedes apostolorum.*" Şi din nou ca să-i consoleze : „— Cu cît ne depărtăm de Europa, cu atît creşte mai măreţ minunea." Apoi ca pentru sine : „— Voi nu ştiţi ce e Siberia..."

Dar Nikolai, acelaşi blînd Nikolai care spusese bogdaprosti pentru polul primit, a întors spre tineri o faţă cruntă, răcnind la ei ca la vite : „— Înapoi !" Apăruseră nişte superiori, Nikolai a descuiat uşa, i-a lăsat să intre în vagon, a urcat şi el, a încuiat uşa, din interior. Vagonul a rămas opac şi sumbru în faţa tinerilor, simplă temniţă pe roate. Nişte lucrători de la calea ferată au cuplat vagonul la un tren care intrase chiar atunci în gară, venind din direcţia fostului front. A urmat o pauză în care s-a auzit

doar gîfîitul locomotivei. Nimeni n-a coborît şi nici n-a mai urcat în acel tren cu vagoane opace, închise ermetic. Locomotiva a mai ţipat de două ori. Şeful staţiei a dat liber trenului. Capitala României dormea. Sabin a strigat : „— Vasia !“, făcînd un semn de adio cu mîna, ceilalţi au rămas muţi, inclusiv Theo, lîngă liniile goale.

— Ar trebui să întreprindem ceva ! a strigat Sabin, clocotind.

— Ce ?

— Un protest.

— Da, un protest.

Recuperîndu-şi energia protestului, toţi erau decişi să protesteze, fără a şti cum şi unde. A ţîşnit însă prompt ideea ca prelegerea pe care Vasia urma s-o ţină la club, chiar în acea zi, să fie tipărită şi difuzată larg. Din păcate însă, agenţii Ohranei sechestraseră la percheziţie textul, care cu greu putea fi reconstituit. Se cunoaştea titlul : *„Socialismul şi problema agrară din Rusia lui Alexandru al II-lea“*. Theo îşi amintea chiar şi primele fraze ale conferinţei, pe care le ştia pe de rost, i se gravaseră în minte :

> *„Prin uriaşa mulţime de ţărani flămînzi şi disperaţi pe care-o deţine, Rusia face parte alături de Imperiul Otoman, de India şi China, dintre cele mai sărace ţări ale planetei. Şi dintre cele mai bogate, în acelaşi timp ! Căci nimeni în lumea de azi nu dispune de rezervele fantastice de bogăţie ale Rusiei. Aceste fantastice rezerve vor juca exploziv pentru omenire, în timpii apropiaţi. Căci, fie Rusia va juca faraonic cu averea ei, întărind absolutismul şi consolidînd astfel forţa mondială a răului, fie va proceda în chip contrar, aruncîndu-şi avuţia în celălalt talger al balanţei, de partea binelui, prin revoluţie. Oricare dintre gesturi, fie unul, fie celălalt, va zgudui istoria umană pînă acolo încît...“*

Theo nu-şi mai amintea restul, ştia însă că imediat, prin consecuţie logică, urma „Chestiunea agrară“, pe care Vasia o aborda dintr-un punct de vedere îndrăzneţ, dife-

rit de viziunea lui Marx. O întrebare patetică i-a revenit discipolului în minte, chiar în formularea lui Vasia :

„Va putea oare socialismul, aşa cum se configurează azi, să se menţină la o singură formulă, atîta timp cît istoria umană se prezintă atît de divers ?"

Întors acasă, Theo a trăit încă un şoc : dispăruse Esthera.

Dispăruse din vederea oamenilor zilei şi Nae Maican. Pasagerul care pîndea cheia de la uşa lui Nae murise între timp. Aceasta a dat o mare bătaie de cap hotelierului, care a fost silit să cheme poliţia, pentru a-l identifica şi evacua. În urma acestei întîmplări penibile, care putea dezonora bunul renume al hotelului, îndepărtînd clientela, domnul Edi a conceput un aviz scris cu litere mari, pe care l-a şi atîrnat deasupra tabloului cu chei : „Nu primim muribunzi !" Apoi a retras avizul, gîndindu-se că formula ar indispune onorata clientelă, şi a recurs la altul : „Primim numai clienţi într-o perfectă stare de sănătate." Dar restricţia era absurdă — dacă pe cineva îl durea capul, să spunem, i s-ar fi refuzat oare un pat în hotel ? Domnul Edi se referea la altceva, la moarte. Cel mai simplu ar fi fost să atîrne deasupra cheilor un desen înfăţişînd emblema morţii, un craniu adică, imediat sub deviza „Fiţi bineveniţi !" Un artist de ocazie, un rus fugar, a desenat la repezeală emblema în tuş negru. Domnul Edi a fost întîi satisfăcut, craniul înspăimînta, apoi a fost el însuşi speriat şi a retras desenul. A rămas numai deviza : „Fiţi bineveniţi !"

Cel mai sîcîitor lucru era că pasagerul din odaia cu bucluc se deşteptase din coşmar între timp, revenind la ceea ce era în fond : o persoană insuportabilă. Nae nu putea coborî din pat, dar chinuia personalul hotelului cu cele mai bizare pretenţii şi cu cele mai neînchipuite pofte.

Dorise într-o zi dulceață de chitră, într-o alta ananas crud ; într-o noapte, după a doua cîntare a cocoșilor, a rîvnit homari — „homari fripți pe cărbuni și cu un strop de șampanie, dar să fie rece !" „— De unde să luăm, domnule Nae, la orele astea din crucea nopții, homari ? !" Spaima hotelierului era că muribundul redivivus va cere într-o zi, nici vorbă că tot noaptea, și dame, după cum îi era obiceiul. Muribundul nu exprimase o asemenea pretenție, în schimb se instalase în odaie ca pentru un veac, schimbînd toată rînduiala hotelului, dînd-o peste cap. Într-o bună zi, Nae a dat ordin ca odaia să se zugrăvească, dar nu în alb, ci în culoarea oceanului, într-un „albastru havaian". „— Știți ce-i albastru havaian ? ! a urlat el la zugrav, un grec, care părea a nu pricepe nimic. Albastrul havaian nu-i albastru grecesc, nici albastru persienesc și nici țigănesc, așa cum îți imaginezi dumneata ! Albastrul havaian e albastru havaian, pricepeți ? !" Mînuitorul de pensule și bidinele a adus în odaie borcane și cutii cu prafuri, cleiuri, lacuri în toate nuanțele de albastru. Din pat, Nae diriguia amestecurile, ca un farmacian. Unele chimicale le-a și mirosit, ca și cum albastru havaian ar fi trebuit să emane în spațiu o anume aromă. În urma zugrăvirii, odaia lui Nae arăta ca o grotă marină sau ca un adînc de cer. Culmea, marinarul a cerut și lenjerie albastră — cearșafuri, fețe de perini, prosoape, și batiste, lucru care l-a aiurit pe hotelier : „— Domnule Nae, nu există nicăieri în lumea de azi cearșafuri albastre. Poate la eschimoși !" „— Ba există, a urlat bolnavul, căci așa vreau eu !" Transformările nu s-au oprit aici, fiindcă, scoțînd capul pe ușă, Nae a cerut ca și culoarul etajului să fie vopsit în bleu, inclusiv dușumelele, și, ca să pună capac aiurelilor lui, le-a poruncit zugravilor să se cațere pe acoperișul casei vecine, ca să vopsească și acel acoperiș în culoarea cerului. Domnul maior voia, în cazul cînd ar fi deschis fereastra — deși nu mai putea ! — să aibă o priveliște marină oriunde și-ar fi aruncat ochii. „— Și lăsați motanul acolo !" a mai poruncit bolnavul, iar zugravii și hotelierul s-au crucit, fiindcă pe acoperiș nici urmă de vreun motan.

Apoi Nae a căzut într-un somn de agonie, din care nu l-a mai putut deştepta nimeni. Spălătoreasa hotelului, care-l priveghea, venea din cînd în cînd lîngă pat, în vîrful picioarelor, ca să-i pună oglinda la gură. Cristalul oglinzii se înceţoşa, Nae mai respira, încă. Personalul hotelului şi-a ţinut răsuflarea mai multe zile, păşind jur-împrejur ca în vis, cu speranţa că buclucaşul bolnav se va duce, pentru ca toţi să scape de grijă. Afacerile aşezămîntului mergeau din ce în ce mai prost. În ultimul timp, Nae era singurul ocupant al hotelului pe care şi-l aservise, purtîndu-se mai iresponsabil decît un pirat care-ar fi acaparat de unul singur o navă. Nava hotelului plutea în voia soartei, stînd pe loc, în acelaşi punct, domnul Edi nu mai era la timonă, cabina de comandă se mutase în camera lui Nae, care, cînd murea, cînd trăia, cînd dormea, aiurînd fără pauză. Ultima dată, spălătoreasa, care circula cu lumînarea-n mînă, i-a adus patronului încă un cuvînt al lui Nae, absolut năucitor : „— Dacă vine Alizeea s-o lăsaţi să intre !" Alizeea era precis o damă.

Demersul pe care monseniorul Lippi l-a întreprins pe lîngă autoritatea otomană, în favoarea românilor, coincidea şi cu vizita protocolară de prezentare la noul ministru de externe al Porţii, care nu era altul decît Savfet-Paşa. Acesta, revenit la cîrma politicii externe a imperiului, după sincopa războiului — la care nu participase ! — se purta ca un om abia trezit din somn. Nimic din ceea ce se găsea în jur nu mai era la locul său, totul îl contraria, astfel încît bătrînul sfetnic al Porţii l-a consultat pe reprezentantul Papei într-o stare de perplexitate cvasi-somnambulică. Ministrul otoman era cu totul derutat şi nu s-a liniştit decît după ce a formulat prima întrebare :

— Au devenit românii catolici între timp (adică în timpul războiului) ?

— O, nu ! a protestat monseniorul, cu regret şi prevenitor : Acolo situaţia a rămas (în timpul somnului) precum o ştiţi. Singurul catolic ferm, din România, e prinţul Carol.

— Să înţeleg că este vorba despre un mesaj al Alteţei-Sale ?

Monseniorul a negat, apoi a tăcut, fără a exclude totuşi această presupunere avansată de gazdă.

— În acest caz, a observat Savfet-Paşa, pe deplin trezit, guvernul român avea libertatea — căci şi-a dobîndit-o ! — de a se adresa direct Sublimei Porţi, sau, dacă nu, prin mijlocirea reprezentanţilor marilor puteri, cum a mai făcut-o încă de pe vremea Unirii. Domnul Kogălniceanu o ştie !

Monseniorul Lippi n-a confirmat dacă are vreun mandat din partea domnului Kogălniceanu, dar a avansat, cu prudenţă :

— Guvernul român nu mai are încredere, presupun, în nici una dintre marile puteri. Azi, cel puţin !

— Şi atunci face recurs, într-un mod atît de neuzual, la serviciile Sfîntului Scaun ?

— O, nu ! a protestat din nou monseniorul. Eu singur mi-am luat permisiunea de a vă interoga asupra păcii viitoare, conform mandatului pe care-l am din partea Sfîntului Scaun.

Savfet-Paşa părea mulţumit de faptul că guvernul de la Bucureşti nu dădea doi bani — chiar nici o pară — pe marile puteri, şi nici pe Patriarhia de la Constantinopole, care nu era altceva decît o umilă dregătorie otomană. Mai bine deci o discuţie cu Bucureştii prin intermediul Romei, care n-avea importante litigii cu Poarta, decît un dialog prin mijlocirea patriarhului din Constantinopole, care, deşi omul casei, ori nu reprezenta pe nimeni, ori reprezenta interesele Petersburgului. Dar aici monseniorul Lippi a greşit, el a ţinut să introducă în conversaţie, fără mandat, un termen creştin : „căinţa". Ministrul de la Bucureşti sugerase, pentru raporturile cu românii, un alt cuvînt : „onoarea", un termen pe care Savfet-Paşa, ca om medieval şi ca aristocrat, l-ar fi acceptat. Cum ar fi acceptat poate şi „mila", în sens de

mărinimie, hatîr. Dar căința, adică remușcarea izbăvită ? Pentru ce ? !

— Dar pentru ce remușcare ? s-a burzuluit demnitarul, redevenind într-o clipă tînăr. Noi am fost chemați în acest imperiu, în care stăm de vorbă, de popoarele robite ! Aceste nații (mileti) ne-au implorat să le scoatem din jugul unor stăpîni îngrozitor de răi, niște sălbatici, chit că erau creștini. Mă refer la Bizanț.

Monseniorul ar fi vrut să adauge o precizare importantă : „— Vă referiți adică la Bizanțul schismatic, mai precis la creștinii răsăriteni, deci la schismatici", pentru a restabili adevărul, dar Savfet-Pașa nu mai putea fi oprit și, la drept vorbind, pînă la un punct, adevărul îi aparținea.

— Și-apoi, cînd am trecut în Europa, cu oști, tot creștinii ne-au chemat, cu implorări, împotriva aceluiași Bizanț corupt, depravat, nemăsurat prin cruzimi și prin jafuri, prin neomenie, pe care neamurile din această parte a lumii nu le mai puteau îndura. Se căscase un gol. Noi am avut, sosind aici, în Europa, o misie providențială.

Monseniorul Lippi ar fi vrut să intervină și să corecteze discursul ; prelatul nu concedea să acorde Islamului o misiune providențială, chit că toate anatemele aruncate asupra vechiului Bizanț îi mergeau la inimă. Atît a izbutit să spună :

— A fost o fatalitate ca cei răi să cadă. Se căscase un gol ! a recunoscut. A fost poate și o voință providențială !

— Dar nu noi i-am pedepsit pe bizantini, premergătorii noștri pe aici, ci chiar voi, creștinii ! Noi am fost sabia, e drept, bine ascuțită, dar mîna care a izbit a fost creștină. La Nicopole, ca să vă dau un singur exemplu, nu oare creștinii balcanici, bulgarii, sîrbii, grecii, au fost aceia care-au asigurat victoria lui Baiazid împotriva oștilor apusene, în frunte cu cruciații burgunzi ? Și nu aceiași creștini balcanici s-au luptat să-i apere lui Baiazid capul, la Angora ? Trebuie să știți că o rînduială nedreaptă, cum a fost aceea a Bizanțului, pe care-am răsturnat-o noi, nu se putea menține cu nici un ajutor. De pomană, pentru Bizanț, s-a ridicat atunci sabia lui Mircea.

Monseniorul a ridicat brațele, recunoscînd astfel că Bizanțul schismatic trebuia să cadă. Roma însăși apărase

acest Bizanț cu jumătate de gură și cu jumătate de braț. Aceasta se știa, iar Savfet-Pașa a marcat situația :

— Dar chiar căderea Bizanțului, am fi obținut-o noi oare fără ajutorul popoarelor creștine ? Căci cine au fost în primele rînduri la asedierea cetății voastre sacre, Constantinopolul bizantin, dacă nu aceiași creștini bulgari, sîrbi, albanezi, greci ? E drept, valahii au lipsit ! Ei au lipsit și la Angora, cînd capul lui Baiazid a stat sub sabia lui Timur-Lenk. Ei au refuzat să-și dea copiii în oastea de elită a sultanilor ; nu se cunosc copii de valahi ieniceri. O recunoaștem. Ei și ? Imperiul s-a extins și fără ieniceri valahi.

— Aș deduce din aceasta un merit al valahilor, a observat monseniorul. Meritul rezistenței !

— Poate ! a înclinat să aprobe Savfet-Pașa. Dar au fost vicleni. Viclenia nu-i o probă de forță. Este de presupus că rușii le impută azi același lucru. Și cu o grimasă : Mi-e silă de aceste nații mici, care, cu mărunta lor dramă, vor să răstoarne universul. Să-l răstoarne, n-am nimic împotrivă.

Savfet-Pașa nu mai putea avea nimic împotrivă, el însuși se afla sub universul răsturnat, de aceea, poate, vorbea atît de liber. Apoi, cu o imensă tristețe, lăsată slobodă, o dată cu reașezarea pe canapea :

— De fapt, ce importanță mai are ? De fapt le-am dat libertate la toți. Și din nou patetic : Căci cine, ce cuceritor plătește din punga lui reconstrucția templului aparținînd celui învins, cum am făcut-o noi, după căderea Constantinopolului, prin Mehmet Fatih ? Îmi mai puteți da un alt exemplu în istoria lumii ? Și ce șef de religie, patriarhul adică, a mai devenit prieten cu șeful religiei învingătorilor, precum a fost la noi ?... Mai dați-mi exemplul unui alt imperiu, în care, cea de a doua religie, ca număr de adepți, să fie lăsată atît de liberă încît să-și ia cutezanța să submineze statul care o tolerează ! Fac aceasta țarii Rusiei, o face Sfîntul Scaun ?

Monseniorul ar fi vrut totuși să obiecteze, opunînd observația că Sfîntul Scaun nu mai dispune de un imperiu, ca odinioară. Savfet-Pașa a presupus obiecția :

— Sfîntul Scaun n-a dispus, din nenorocire pentru el, de o putere militară egală cu forța turcică. Ar fi fost

prăpăd : azi toată lumea era catolică. Dar acum vă întreb : nu credeţi că mîine, dacă nu vă treziţi la timp, întreaga omenire va fi pravoslavnică ? Abia atunci, zic eu, va fi sfîrşitul lumii.

După sfîrşitul imperiului, lui Savfet-Paşa nu-i mai rămînea să dorească decît sfîrşitul lumii, începînd cu sfîrşitul Rusiei creştine. Totuşi bătrînul sfetnic, oftînd înţelept, a mai spus :

— Cine ştie totuşi cum va arăta lumea peste un veac ? Cine ne-o poate spune ?

— Da, a recunoscut monseniorul, cunoaştem începutul, mai exact spus începuturile, căci asistăm la un început continuu.

— Şi la un sfîrşit continuu, a adăugat Savfet-Paşa. Fiindcă tot ceea ce vedem azi este un sfîrşit. Şi cu un gest moale : Rusia să nu-şi facă iluzii. Nici românii în privinţa Rusiei.

Precizarea ultimă readusese lucrurile pe pămînt, la cele lumeşti. Monseniorul a prins momentul ca să repună în discuţie tema principală a vizitei. El a început prin a sugera că Înalta Poartă, indiferent de situaţia de azi, nu se putea cu totul dezangaja de popoarele şi spaţiile pe care le avusese în stăpînire sau pe care le ocrotise pînă la recentul dezastru. Nişte responsabilităţi încă îi mai reveneau, mai ales privindu-i pe români.

Savfet-Paşa se lăsase pe speteaza canapelei, obosit dar şi dezangajat, contemplînd de sus un spectacol care nu-l mai privea. A spus totuşi :

— Şi ar vrea românii acum ca tot noi, cu sîngele nostru, să le dăm înapoi Bucovina şi Basarabia, pentru ca ei să fie întregi ? Mulţumească-se c-au pierdut numai atît. Noi, între timp, am pierdut tot.

Starea lui Nae Maican nu se alegea în nici un fel, nici vindecare şi nici deces, proprietarul hotelului era din ce în ce mai disperat, pînă acolo încît, de la un timp,

nu-l mai scotea pe pasager dintr-un potop de cuvinte injurioase : „piratul", „ocupantul", „banditul". Ocupantul, însă, era cu totul nesimţitor ; el nu s-a sinchisit nici cînd domnul Edi a convocat la căpătîiul lui un medic, pe celebrul Darsh, făcătorul de minuni, pe care l-a solicitat „prin telefon".

Medicul l-a examinat pe muribund cu toată atenţiunea, l-a întors cu cearşaful şi pe-o parte şi pe cealaltă — ca şi ceilalţi medici, la Turnu-Măgurele, l-a ascultat cu urechea, i-a luat pulsul, l-a ciocănit pe la încheieturi, i-a deschis pleoapele, i-a tras afară limba, i-a pus oglinda la gură. Concluzia adeptului lui Esculap, posesorul primului aparat telefonic din Bucureşti, a fost stupefiantă : Nae trăia. Textual, dr. Darsh a spus :

— Trăieşte încă.

— Bine, dar cît ?

— Cine ştie...

Domnul Edi a explodat ca o ghiulea otomană, nu se mai putea controla, nu-şi putea reprima furia contra ştiinţei moderne :

— Domnule, dar cum e cu putinţă ? ! Înţeleg să nu ştiţi cum trăieşte omul, dar să nu ştiţi cînd moare !

— Moare cînd îi e scris ! a răspuns savantul.

— Ar trebui să moară cînd trebuie ! a respins domnul Edi. Căci de aceea există pe lume ştiinţa. Şi indicîndu-l pe muribund : Nu-l vedeţi cum se chinuie ?

Savantul vedea, dar era neputincios. În anume cazuri, unii dintre pacienţii doctorului — chiar dacă nu toţi — se făcuseră bine, în clipa în care fuseseră puşi să vorbească cu Darsh la telefon. Deşi metoda dobîndise notorietate, între timp telefonia fusese atacată la Academia Franceză de un anume domn Felix Bouchon, care pretindea c-ar fi vorba despre nimic altceva decît de „vorbire ventrilocă". Pe o cale sau alta, cazul trebuia urgent soluţionat şi domnul Edi a încercat să deschidă o uşă :

— Nu s-ar putea găsi vreo metodă...

— Ce metodă ?

— ...ca să-i curmăm odată suferinţa...

Oricît de îndrăzneţ proceda în ştiinţe, doctorul Darsh era totuşi un om onest, care observa cu stricteţe o anume

limită, drept care a și respins sugestia hotelierului, invocînd însă un anume principiu :

— Așa cum embrionul nu poate fi suprimat, fiindcă poartă viață, nici muribundul nu poate fi suprimat, cît încă mai este purtător de viață.

Domnul Edi a dat din mîini a silă ; era sătul de teorii, l-a indicat pe Nae :

— Doctore, ăsta nu mai e om !

Darsh a fost pe bună dreptate uimit de această sancțiune și a ripostat :

— De unde știi dumneata cum e omul ?

— Știu, a răspuns domnul Edi, fiindcă în viața mea am avut de-a face cu tot soiul de clienți. Ca și dumneata. Dar ca ăsta, nici unul !

— Tocmai de asta, a mai spus Darsh, să lăsăm vieții cursul normal !

Și-a strîns ustensilele, dar întîrzia plecarea, așteptînd probabil onorariul. Domnul Edi nu vedea însă pentru ce să plătească. Pentru o frază neghioabă ? A spus o altă frază, destul de sugestivă :

— Să nu-mi spui dumneata că-n război oamenii au murit normal !...

— Se poate, a convenit Darsh, dar de-aici încolo oamenii trebuie să moară normal.

Doctorul l-a lăsat pe hotelier în pace, părăsind prompt încăperea, fără a mai încasa onorariul. A lăsat totuși pe perna lui Nae un plic cu cîteva „pilule Darsh", pe care proprietarul stabilimentului le-a aruncat imediat la gunoi. Domnul Edi n-a întîrziat, a convocat la patul lui Nae un popă, ca să încerce a-l dezlega pe muribund pe această cale. Dar Nae, brusc trezit, l-a respins pe intrus cu mîna : nu dorea preot. Apoi iar a căzut în starea lui letargică, insuportabilă pentru cei vii din jur. Domnul Edi a ieșit furios, spălătoreasa a rămas pe loc, cu lumînarea pregătită. Abia într-un tîrziu a coborît și ea, dar n-a pus cheia la tablou. Hotelierul era setos de vești :

— Ce face ? a întrebat.

— O așteaptă pe Alizeea.

*

Mitilineu i-a citit conului Mihalache nota confidențială primită de la monseniorul Lippi, ca pe o simplă bucată literară, demnă de a fi luată în considerare, după o masă, la o cafea. Secretarul ministrului se pedepsea pe sine însuşi, folosind acest procedeu, dar o făcea cu fervoare. A citit mai întîi o lungă replică a lui Savfet-Paşa, reprodusă fidel de intermediar, cu toate semnele de punctuație precis puse :

„— Dar amintească-şi domnul Kogălniceanu că la anul 1812 Rusia dorea drept graniță cu Sublima Poartă, nici mai mult şi nici mai puțin, decît Dunărea. Şi cu un rictus amar : Aş fi vrut să văd, azi, în cazul în care absurda pretenție se împlinea, cine-ar mai fi scos aceste țări române din pîntecele Rusiei ? Şi cu ce sabie ? Căci, dacă noi sîntem azi slabi, Occidentul pe care îl reprezentați e puternic. Şi atunci, nimic mai simplu decît să vă faceți datoria ! Să lăsăm pămînturile şi națiile care-au stat sub stăpînirea Veşnicei Împărății. Dar interveniți ca Rusia să cedeze Finlanda, Curlanda, partea însuşită din Polonia, căci aceste teritorii sînt creştine, iar problema este intercreştină. Las la o parte bucățile însuşite în Asia, de la chinezi şi japonezi !“

Monseniorul Lippi trebuia să tacă, cum a şi făcut, administrîndu-şi discret tăcerea şi dînd astfel senzația că-l aprobă pe partener. Nu-l aproba, el însuşi mărturisea că se frămîntase în loc, neputincios, vrînd să spună că „ecuația lumii de azi e foarte complicată“, dar ezitînd s-o spună, deranjîndu-l probabil termenul „ecuație“, nefamiliar doctrinelor religioase. A recurs la cel mai abstract termen cu putință, pe care l-a şi consemnat în notă :

„—Domnul va hotărî !“

Savfet-Paşa nici măcar n-a mai aprobat zicerea, după cum informa monseniorul. Bătrînul somnola din nou ; îşi epuizase energia. Era în situația bătrînilor, care, redeve-

nind juni pentru o clipă, recad rapid în starea lor anterioară, confortabilă și definitivă. Și monseniorul era împovărat de ani, dar nu senil. L-a privit acid pe partenerul său de discuție, după care a mai spus, ca pentru sine, consemnînd în notă dialogul replică cu replică :

„— Totuși, așa cum ne aflăm azi, nu putem lăsa viitorul să curgă de la sine. Decurgerea prezentului în viitor ne aparține totuși...

„— Ați spus ceva ? !“

„— O...“

„— Să mai cerem o cafea ?“ și Savfet-Pașa ar fi bătut din palme.

Pentru o clipă, clipa cît palmele lui Savfet-Pașa au bătut, convocînd slugile, totul era ca și odinioară, mai înainte cu secole, mai înainte chiar de clipa cînd în istoria imperiului intrase cafeaua, această băutură suav aromată, acceptată și de creștini și de islamici și de budiști, și de taoiști, de toată lumea, o lume care voia să-și acorde din cînd în cînd un armistițiu, între băile de sînge, între disputele teologice și teleologice, între toate disputele isprăvite în sînge, pînă la cafea, între două cafele măcar. Dar monseniorul Lippi nu mai dorea cafea și slujitorul cu cafelele s-a retras. Urma despărțirea, deci ultimul cuvînt din mesaj. Monseniorul Lippi consemna faptul că-și îndeplinise mandatul :

„— Am a vă comunica, a spus el, un gest de bunăvoință pe care guvernul de la București îl întreprinde fără a pretinde nici un gest omolog : Va elibera prizonierii !“

Savfet-Pașa ar fi ridicat brațele, cu sensul fie. Monseniorul a așteptat. Omul Porții a zîmbit din nou, blajin :

„— Despre această intenție am și aflat, cu o clipă mai înainte. A aflat și Petersburgul. Care a și protestat. Vă dați seama în ce situație ingrată se află românii ? Ei nu și-au dobîndit nici măcar libertatea de a dispune de propriii lor prinși în război !“

„— Dar ei dispun !“ a remarcat monseniorul.

„— Indispunînd Petersburgul !

„— Totuși ei dispun !“

Savfet-Paşa ar fi ridicat din nou braţele, ca Pilat din Pont, luînd act de această dispoziţie, adusă lui la cunoştinţă.

„— Gesturile gratuite, a mai spus Savfet-Paşa, sînt bine primite sus. Apoi cald, prieteneşte : Mă întreb cum se simte domnul Ghica la Petersburg ? Mai ştiţi ceva despre el ?“

Mitilineu a lăsat foile, abia descifrate şi transcrise, el însuşi fiind obosit.

— În fond, i-a spus el ministrului, un imperiu care moare nu e altfel decît un om care moare.

A trecut apoi cu gîndul la Petersburg, la spaimele lui Ghica. Era cumplit ca şi ministrul să-l persecute, suspendîndu-l din misiune, fie şi provizoriu. I-a spus ministrului :

— Coane Mihalache, în fond de ce să-l suspendaţi ? Lăsaţi-l pe conu Iancu să-şi facă misia. Dacă nu merge cu Sudul, să ne întoarcem către Nord. Nu vedeţi că nimic nu se mai poate ?

Aflînd de decizia unilaterală de eliberare a prizonierilor, Nicolas reacţionase într-adevăr, din nou prompt, printr-o laconică şi drastică telegramă. Kogălniceanu s-a precipitat la rîndu-i, pregătind imediat un lung şi foarte judicios răspuns întemeiat pe date istorice, rînduite pe puncte : — la 30 aprilie, în urmă cu un an, România declarase război Porţii Otomane, ca răspuns la agresiunea armată a acesteia ; — declaraţia de război şi starea de război dintre cele două părţi n-a depins decît de ele însele, fiind rezultatul propriei lor voinţe ; — între timp, cele două părţi au încetat războiul, au pus deoparte armele, fiind în dreptul lor de a reglementa starea de pace, care practic s-a şi instaurat ; — nimeni altcineva nu poate decide asupra schimbului de prizonieri decît cei în drept : românii şi otomanii.

Prinţul a citit lungul memoriu care i se propunea, urmărindu-l rînd cu rînd, cu creionul. ca să-l taie pînă la sfîrşit, cum l-a şi tăiat, printr-o singură linie. La o depeşă laconică nu se putea răspunde cu un memoriu. Trebuia un răspuns echivalent, încă şi mai scurt, şi prinţul Carol a hotărît să nu răspundă nimic.

A menţinut în schimb decizia de a elibera prizonierii, ştampilînd-o cu sigla princiară : C.

V

Dezvăluirile lui Robcănescu, la Istanbul, despre rolul nefast al unui grec cu numele Moruzi în pacea dintre turci şi ruşi, cum şi-n cedarea Basarabiei din acelaşi an 1812, au avut urmări surprinzătoare : poliţia secretă otomană a dezlănţuit o razie avînd ca scop identificarea şi prinderea tuturor grecilor cu acest nume, din Istanbul. Oricît de discret s-ar fi desfăşurat operaţia, „afacerea Moruzeştilor" a avut un prost ecou în cercurile europene din metropolă, inclusiv în lumea diplomatică occidentală la care grecii s-au plîns, izbutind să recolteze cîteva consolări şi cîteva proteste destul de livide : „—De asta le mai arde (otomanilor) ? ! Ăsta-i timp să se ţină de persecuţii şi pogromuri ?" Cineva, un diplomat neutru, ca să mîngîie rudele victimelor, ar fi spus : „—Atît mai pot face otomanii, scoşi din istorie, să-şi răzbune pe greci !" Şi cum nu-şi puteau răzbuna înfrîngerea pe grecii liberi — Grecia nu pornise la război, stătea cu arma la picior şi aştepta ! — au pornit-o spre grecii din imperiu, de fapt spre grecii din trecut, pe urma indicată de Robcănescu. Otomanii vînau fantome, nemaiputînd să ceară socoteală oamenilor vii. Deşi tot nişte vii au fost victime, dar în contul unui nume, Moruzi, de care nu răspundeau, personal, cei direct persecutaţi.

Au fost astfel indentificaţi şi arestaţi un Aristide Moruzi, armator şi proprietar de magazine de fierărie, şi

un Temistocle Moruzi, notar parohial în cartierul Pera, ambii fără nici o legătură cu Moruzeştii care fuseseră domni în Ţara Românească. Apoi, un Leandros Moruzi, paleograf la Arhivele imperiale şi un Meneles Moruzi, vînzător de cofeturi, clopotar şi, în timpul liber, barcagiu. Ceilalţi Moruzeşti, săraci şi cvasi-anonimi, au scăpat cu fuga spre insule, spre Liban şi spre Egipt, pentru ca unii să ajungă, prin trecerea timpului şi prin parcurgerea spaţiilor, tocmai prin India.

Totuşi un Agathon Moruzi, un inocent în absolut, a fost prins şi decapitat pe drumul Damascului, într-un moment cu totul anapoda, cînd campania împotriva Moruzeştilor încetase la Istanbul de mult.

Şi-n Bucureşti se desfăşurau răpiri, fără ştirea guvernului sau în neputinţa acestuia de a opune vreo măsură. Cînd în urmă cu un an, pe la sfîrşitul lui april, un trimis secret al curţii imperiale ruse ceruse îndepărtarea socialiştilor şi anarhiştilor din Bucureşti, pentru a se asigura liniştea ţarului sosit în ţară ca oaspete, poliţia română nu obiectase, satisfăcînd cererea în cadrul unor aşa-zise îndatoriri protocolare. Cînd acelaşi trimis ceruse însă şi extrădarea refugiaţilor politici către Rusia, Radu Mihail refuzase, iar Brătianu opusese obiecţia că între cele două părţi nu exista o convenţie de extrădare. O astfel de convenţie, a mai spus primul ministru, nici n-ar fi putut exista, de vreme ce nici un cetăţean român nu ceruse azil politic în Rusia sau nu fugise într-acolo, nici măcar criminalii de rînd. Ce convenţie ar fi fost aceea care ar fi funcţionat unilateral ? „—Atunci se vor servi fără să ne întrebe ! a observat prefectul poliţiei. Omul contelui Nelidov mi-a şi spus că-i consideră pe fugari dezertori din armată, justiţiabili adică prin jandarmeria rusă de front."
„—Treaba lor, a minimalizat Brătianu. Să se servească pe front, nu aici !"

Acum, după război, jandarmeria rusă de front, de fapt Ohrana, își și extinsese operațiile și în zone în care nu existau trupe imperiale, ignorînd protestul autorității românești, nepăsîndu-i de asemenea autorități, sau de asemenea proteste. Operațiile se desfășurau predilect noaptea, ici și colo, cîte un fugar dispărea.

Dispariția Estherei l-a scos totuși din minți pe Theo și tînărul, pînă la urmă, împins de prieteni, s-a adresat poliției. L-a primit chiar Radu Mihail, care și-a reamintit, fără a-i mărturisi, că numele tînărului figurase — în urmă cu un an — pe lista serviciului de care răspundea. Ca și ipistatul din gara Filaret, prefectul poliției Bucureștilor s-a purtat ceremonios cu studentul, aflînd numele pe care Theo a fost silit să-l divulge.

— Dar vă știu, domnul avocat Rășcanu mi-e prieten !

Theo n-a ripostat : „—Mie, nu !“, dar s-a constrîns în mînie și-n dispreț față de autoritate. Atît doar a catadixit să-i spună prefectului :

— Constat, cu stupoare, că autoritatea — atîta cîtă este ! — nu acordă cetățeanului protecția minimă. Cîțiva dintre bunii mei prieteni, în afară de Esthera, au dispărut !

— La cine vă referiți, domnule Rășcanu ?

Theo a devenit suspicios : voia prefectul să-i smulgă niște nume ? A tăcut. Probabil că numele respective erau bine cunoscute poliției. Prefectul totuși nu s-a eschivat :

— Dacă vă referiți la Vasia Tigheci, n-avem nici o vină. N-a solicitat protecția poliției române. La fel, în urmă cu un an, un domn Solomon Katz, tot un refugiat din Rusia, adică un „revoluționar“ de-ai dumneavoastră.

Theo nu-l cunoștea direct pe Dobrogeanu-Gherea, care fusese răpit de Ohrana, în urmă cu un an, deși poseda un pașaport — desigur fals — al Statelor Unite ale Americii. Radu Mihail s-a și derobat de caz, punînd facil concluzia :

— Cînd cineva n-are încredere în noi, în autoritatea constituită, și se pune sub o altă protecție, nu înțeleg de ce l-am apăra, căci acesta e cazul domnului Gherea !

Theo nu venise în cazul Gherea, nici în cazul Vasia, dar susținerile prefectului l-au revoltat :

— Cum adică, a strigat el, cînd cineva își încredințează viața unei anume societăți, cînd există pentru acea societate, societatea poate să se sustragă răspunderii care-i revine, privind siguranța persoanei ?

Cu mina cea mai gravă, prefectul a ascultat imputarea, a răbdat-o. Tînărul judeca bine, dacă susținerile lui erau sincere. Radu Mihail l-a și aprobat :

— Aveți deplină dreptate, domnule Rășcanu. Dacă domnul Gherea ar fi avut încredere în statul român, ar fi trebuit să se pună sub protecția unei identități române. La fel medicul Vasia Tigheci!

Theo s-a reprimat din nou, nici el și nici prietenii lui n-aveau încredere într-un asemenea stat, în orice stat, cînd ei toți doreau să dărîme state, toate statele, ideea de stat. Postura lui Theo era totuși jenantă : cerea sprijin în cazul Estherei.

— Știți ceva, totuși, despre prietena mea ?

Radu Mihail i-a zîmbit, ca un om de lume. În sfîrșit, tînărul rebel îi călcase pragul pentru o chestiune de inimă, prefectul nu putea fi decît afabil, ba chiar cald :

— Domnule Rășcanu, credeți că noi ne amestecăm în asemenea chestiuni ? Dar n-am timp, vă rog să credeți că n-avem timp ! Apoi cu revoltă : Cine credeți că are vreme să se risipească în povești de amantlîc ?

Theo s-a ridicat în picioare, urzicat :

— Domnule prefect, e la mijloc o chestiune de doctrină. Și înghițindu-și imediat cuvintele imprudente : Esthera nu putea dispare.

— Domnule, a izbucnit prefectul, cu euforie : de ce să nu dispară ? Nu-i femeie ? Ei bine, femeile dispar. Eu, vă rog să mă credeți, scot persoana cu pricina din politică. Dacă v-a părăsit ?

— Esthera ?

— Ignor cum o cheamă. Nu figurează pe listele mele, vă dau parola de onoare. Și atunci ?... Vă rog nu introduceți și aici politica. Dacă v-a părăsit ?

— Esthera ?

— Vă rog, ignor cum o cheamă.

*

La Parlament, Toma a asistat la un fapt incredibil : onor domnii deputaţi, care rostiseră în timpul dezbaterii cuvinte grozave împotriva iresponsabilităţii cu care guvernul alcătuise bugetul pe anul în curs, s-au complăcut pînă la urmă în a-i da votul, legiferînd astfel o situaţie de neacceptat. Mai mult, o anume categorie de contribuabili — proprietarii bălţilor de la Dunăre — a ieşit în profit. Cherhangiii urmau a plăti statului impozite mai mici decît în anii precedenţi, deşi veniturile lor nu se micşoraseră, ba urmau a creşte după pace, păgubind astfel vistieria publică cu mai multe milioane. A fost singurul punct de convergenţă între „roşii" şi „albi", deşi ambele tabere şi-au vărsat în cap acuze, iar convergenţa s-a exprimat nu la bară — de acolo s-au aruncat vorbele — ci la urnă, pe tăcute, cînd s-a comunicat rezultatul votului : în favoarea rezoluţiei pentru majorarea impozitelor n-a votat nimeni. Garussi, care era prezent, i-a explicat lui Toma tîlcul acestei afaceri : parlamentarul român de asta e parlamentar, ca să ciupească de la buget. „—Nici dacă s-ar scufunda această ţară, i-a mai spus Garussi, domnii ăştia nu s-ar trezi." Şi tot el : „—Bine fac. O dată trăieşte omul." Apoi către Toma, cu îndemnul vechi : „—Fă-te, nene, liberal. Sau conservator, că-i totuna !"

Pe aceeaşi temă, a statului, Garussi se exprimase cîndva cu mult mai sugestiv : „—Noi sîntem la marginea Turchiei, unde cine-i vrednic lasă statul mofluz." Ba şi mai clar : „—Să se descurce statul cum poate, că şi noi ne descurcăm cum putem. Vorbă sfîntă : cine poate oase roade."

Ieşise acum la peronul clădirii, împreună cu Toma. Garussi părea încîntat de cele ce se petrecuseră în aulă, sătul ca după un festin, dar încă disponibil, deşi el unul nu cîştigase decît o satisfacţie platonică. De aceea, poate, mirosind aerul, Garussi arăta ca o felină năpîrlită, care adulmecă.

Şi-a şoptit, ca-n reverie, cu ochii duşi departe :

— Iar pute-a peşte dinspre Dunăre...

Indecizia îl ţinea-n loc pe Toma, care epuizase toate drumurile posibile, în vederea unei cariere, după întoarcerea de pe front. Toate drumurile se înfundau, ca într-o Saharǎ, toate isprăveau în alte şi alte dune de nisip, spre care mereu alerga. Cea mai înaltă i se părea a fi acum Parlamentul. Dar Garussi a intervenit, modificîndu-i imaginea :

— Ehei, deştept bărbat domnul Brătianu ! a strigat omuleţul cu admiraţie. I-a aruncat şi pe albi şi pe roşii în groapa comună a interesului, şi-acu premierul are mîinile slobode. Puţin îi mai pasă de opoziţie, toţi sînt mînjiţi.

*

Revoltat de ceea ce se întîmpla în ultimul timp cu oamenii din mişcare — urmăriri, dispariţii, arestări care nu puteau fi protestate nimănui, Sabin observa prin microscop microbii şi vorbea cu gîndul aiurea :

— Sub noi, pe lîngă noi mişună o lume invizibilă. Ostilă ! Apoi spre ceilalţi colegi din laborator, nea Taşcă şi Theo : V-aţi uitat pe lamelă ca să vedeţi ce fiinţe mişcă într-un fir de colb ? O picătură de apă devine un ocean populat cu monştri.

Theo părea absent. Esthera nu se întorsese încă, nici un semn de la ea. Refuzul poliţiei de a se ocupa de acest caz i s-a părut suspect tînărului. „—De cînd, şi-a spus Theo, fac poliţiştii psihologie ? ! Cum îşi permit să presupună că Esthera m-ar fi părăsit ? !“ Concluzia era perfect logică : chestiunile de dragoste erau umane, poliţiei îi reveneau cazurile inumane, cum şi era acest caz, care ţinea de politică, de nişte opţiuni doctrinare, comune lui şi Estherei. Dar nici într-un asemenea caz, Theo nu accepta amestecul poliţiei. Sabin i-o şi reproşase : „—Cum ai acceptat să cobori atît de jos încît să te adresezi poliţiei ? ! Ce amestec pot avea ei în chestiunile de ideal ?“

Apoi, rectificînd : „—Da, pot avea un amestec, nici vorbă : ei reprezintă instrumentul de reprimare a idealurilor !“ Theo n-a izbutit să-i opună decît un slab argument : „— Eu cerusem protecție unei autorități constituite, în favoarea unei persoane ! Fără o minimă protecție socială, persoana moare. Nu ești de acord ?“ Cum ar fi putut Sabin să fie de acord ? ! Cei doi nu și-au mai vorbit, deși lucrau în același spațiu, prezidat de opacul nea Tașcă, poreclit de la un timp Microbul Șef.

Tinerii, sub veghea lui nea Tașcă, trebuiau să colecteze în flacoane perfect sigilate „mostre de boli“ de pe fostul front balcanic. Se identificase între timp un alt agent al morții, altul decît glontele, cuțitul sau ghiuleaua. Acest agent, după opinia unui savant renumit, acționa și-n timp de pace : microbul. „Moartea va căpăta de aici înainte un alt nume, scrisese cineva într-o publicație, numele unui agent infim, botezat în grecește sau latinește, de noi cei prezenți, nu însă cu numele unui zeu sau cu cel generic, altcîndva, Moartea.“

— V-ați hotărît ce nume să mai atribuim acestor bestiole ? a întrebat Sabin.

Tinerii recoltau de la bolnavii din spital, în borcane curățate după metoda Lister, anume cîtimi de urină, scuipat și sînge, limfe în care mișunau tot soiul de viețăți. La această operație de colectare lucra independent și o altă echipă, formată din medici francezi și germani, aflată de mai mult timp la Spitalul Brâncovenesc. Laboranți și medici își confruntau mirările, de fiecare dată cînd se întîlneau. Agenții nevăzutului mișunau în toate mediile, iar aceasta uluia :

— Iată că sînt și-n pămînt, și-n apă, și-n aer. Sîntem invadați. O picătură de urină de la un mort, trimisă la Berlin, e mai vie decît omul viu.

Theo dispăruse între timp, ca să prevină un alt fugar, urmărit de Ohrana. Acestuia i se făcuse rost, prin Crucea Roșie, de un pașaport pe nume fals, pentru Germania. Nea Tașcă se scărpina în cap cu ciudă. Ar fi vrut ca gîndurile lui despre microbi, care-i stăteau pe limbă, să le afle și Theo. Le-a dat drumul, dar cu necaz :

— Ideea de a avea ca martori sau parteneri ai existenței numai ființe invizibile e cumplită. Ce-i mai vechi

din univers, ei ! cu haosul, și cei mai tineri, noi !, cu ordinea, iar la mijloc golul. Apoi furios : Mor pe capete oamenii, mor animale, mor plante, iar ei, între timp, se înmulțesc fantasmagoric. Dacă rămînem contemporani numai cu ei ? Noi cîțiva și ei miliarde de miliarde !

Și încă o uimire : microbii colectați de la un anume bolnav, cu nume, erau închiși într-un recipient care nu purta numele bolnavului, doar inițialele, aceasta pentru ca identitatea bolnavului să fie apărată, sub girul „secretului profesional". Microbi fără nume, bolnavi fără nume. Într-un borcan sigilat, sub sigla N. M., se afla și un strop de spută colectat de la maiorul de marină Nae Maican. Într-un altul, colectat de la domnișoara Hélène Rășcanu, se afla un alt strop. Nea Tașcă a protestat :

— Eu unul nu pot accepta ca moartea să nu aibă nici un nume.

În drumul spre Alizeea, Nae s-a lovit de un obstacol imprevizibil : carantina. Pe țărmul cu palmieri fuseseră înălțate pînze roșii, în prăjini, semn că nici un vas, sub un alt pavilion decît cel englezesc, nu putea acosta acolo. Autoritatea colonială britanică interzicea accesul — britanicii voiau pasămite să consume molima singuri. Ei și băștinașii, fără alți străini ! Ridicarea carantinei atîrna de voința guvernatorului arhipelagului, un lord oarecare, probabil un amiral scos la pensie. El era acela care îi interzicea lui Nae accesul, dar și dînsei, căci nici ea, Alizeea, nu putea părăsi țărmul exotic. Între cei doi, el și ea, deja intervenise o tensiune magnetică, imposibil de îndurat, care ridica valuri. Valurile atingeau plafonul. Nae se izbea ritmic cu capul de pragul suprem.

Două nopți, Nae a îndurat frisoanele așteptării și căldura tropicală, în sicriul cabinei. Alizeea nu apărea. De obicei, fata valurilor evada din oprelişti. Uneori, ea îl surprindea pe marinar în situațiile cele mai incomode cu putință, acele situații, care, pentru un bărbat, sînt sinu-

cigaşe. Dar acum ea nu venea. Nici din cer, nici din apă, iar la ţărm fîlfîiau acele pînze roşii atîrnate în prăjini. Se auzeau tamtamuri ostile. Guvernatorul pusese sălbaticii să bată din tobe. Pe ţărm ardeau ruguri roşii, din crăci şi frunze uleioase — eucalipt, palmier, oleandru, toate emanînd arome insuportabile. Dacă Nae ar fi fost la ţărm, leşina. Apele erau calde, sub navă, ba chiar fierbinţi, pînă-n gît. Dacă în cabine s-ar fi aflat peşti, nu marinari, aceştia ar fi dat în clocot. Lui Nae nu-i dăduseră în clocot decît minţile. Timp de pauză, carantină. S-a lăsat în coacerea carantinei, aşteptînd.

A răbdat aşteptarea o noapte, două, trei. Tortura căldurii sudice nu se putea totuşi îndura. Marinarul şi-a plimbat trupul gol pe covertă, printre trupurile celorlalţi marinari, de toate gradele. Alizeea nu ar fi avut ce obiecta, dacă l-ar fi surprins în această ipostază : ce putea să facă el, sub temperaturile şi sub aburii de iad ? Şi mai rău : lui Nae i se părea că-şi uitase echipamentul de cealaltă parte a planetei. Dac-ar fi întîlnit-o pe Alizeea pe covertă, aşa cum el se afla, Nae n-ar fi găsit o altă justificare decît aceea de a-i spune : „—Alizeea, cealaltă parte din mine se află dincolo." „—Unde adică ?" „—Adică de cealaltă parte. Te rog, nu te jena !"

Senzaţia de jenă era totuşi a lui, nu a ei. Nae trăia teroarea de a se şti gol, pe covertă, fără nimic asupra-i, fie şi un batic. Era de vină nu el, ci carantina. Mai bine, totuşi, că intervenise carantina, carantina îl scutea de orice disculpări.

O zi, două, pînă cînd l-a istovit setea, căci pe navă se isprăvise lichidul potabil. Comandantul era în situaţia de a-i lăsa pe subordonaţi să se arunce în apă, înotînd pînă la ţărm, ca să bea şi sfidînd deci carantina !, sau, dacă altă soluţie nu era, să ridice ancora şi să plece aiurea, spre alte ţărmuri. În acel loc însă, Alizeea nu mai avea cum apare, Nae o ştia, deşi n-o putea mărturisi nimănui. Îl sleia şi neputinţa de a mărturisi. O jenă, o sete, o anume discreţie. Nu voia s-o divulge. Fata aeriană şi acvatică avea şicul ei ascuns. De ce-ar fi divulgat-o ? Ar fi fost ca şi cum el însuşi şi-ar fi divulgat, în mod impudic, mirosul pielii. Doar pentru aceasta, în fond, pentru a protegui

acest miros, exista echipamentul. Deşi ea nu avea, ca exotică. Ei şi ?

Încă o noapte de chin. Cînd pe ape au lucit zorile, nava deja ridicase ancora. Pînzele roşii de la ţărm, atîrnate în prăjini, păreau transparente. Tamtamurile tăceau. În golul care a urmat, marinarilor le zvîcneau tîmplele. S-a auzit şi scrîşnetul ultim al lanţului. Nimic nu se mai putea opune, totul era rupt. Un marinar, în cabina lui, s-a aruncat asupra unei păpuşi olandeze, sfîşiind mai întîi cutia de lemn în care fata de porţelan şi lînă era închisă. Era îngrozitor de cald, totul se rupea.

Cerchez şi-a reluat gîndurile despre Junimea. Acum nu mai trebuia să primeze anecdota, ci rostul, Junimii ar fi trebuit să-i revină un rost major în lupta pentru reîntronarea raţiunii în lumea de după război. Lepădînd uniforma — căci trebuia să vină şi această clipă !, pe Cerchez îl aştepta acolo un scaun, nu un scaun de senator — acesta l-ar fi avut asigurat în Parlament, dar un loc rezervat la şedinţele societăţii, ca semn al recunoaşterii meritelor sale, dacă nu literare, măcar militare. Căci Junimea ar fi trebuit să-şi extindă acţiunea, atrăgînd în cercul ei oameni de cele mai variate profesii, lărgindu-şi perpetuu cercul, astfel încît întreaga lume, grăitoare de româneşte, să fie cuprinsă, pînă la urmă, într-un fel de „plasă logică". Nodurile acestei plase ar fi trebuit să fie reprezentate de junimiştii cei mai activi, care la rîndu-le ar fi avut datoria să întemeieze noi cercuri, să arunce adică alte „plase logice", înzestrate cu noduri puternice. Prinsă astfel, ca peştii în vîrşă, gîndirea publică nu mai putea evada, iar prin găurile din ce în ce mai mici nu s-ar mai fi putut strecura iraţionalul. Prin goluri ar fi căzut doar plevuşca, acea pleavă numită inspirat „caracudă", la Junimea. Era cel mai bun răspuns la sfîşierile Vedetei de noapte, la neputinţa acelui tînăr de a găsi soluţia problemei româneşti.

Căci soluţia unui ins raţional fuse, iată, iraţionalul sinuciderii, iscat la incidenţa cu absurdul unei istorii accidentale. Or, în viziunea generalului, absurdul istoriei — sau mai curînd haosul acesteia — ar fi fost obligat să cedeze, cum cedează o armată rebelă, o gloată, un puhoi, nişte puhoaie, unei armate regulate, ordonate, întemeiată pe criterii raţionale, logice. Din nou modelul antic, cel care despărţea provizoriul de etern, Platon deci, dar şi mai bine Aristotel, cu categoriile lui împlinite superlativ de Kant.

Ar fi trebuit poate ca, odată ajuns la Iaşi, să prezinte la Junimea o expunere pe această temă, dar de ce nu şi o „prelecţiune" pentru marele public ? Cerchez s-ar fi putut înfăţişa la tribuna sălii de conferinţe în uniformă de general, ceea ce-ar fi produs senzaţie. El, om de arme abia ieşit din război, înfăţişînd Junimii şi ieşenilor o conferinţă filosofică, pe o temă dintre cele mai aride : *Realul şi plasele logice !* Mai precis, o meditaţie despre neputinţa realului, de a ieşi din plasele logice — poftim, ieşi dacă mai poţi ! — cu concluziile deduse din comportarea realului la timp de război. „— Domnilor, ar fi spus la un anume moment, logica nu intră probabil în actul istoric, dar ştiinţa istorică trebuie să aibă logică !"

Între timp, în compartiment, un pasager vorbea despre faptul că ţăranii nu ieşiseră încă la arat, altcineva povestea despre dispariţia unei persoane, un medic socialist dintr-un sat de lîngă Piteşti. Cerchez n-a dat atenţie evocării, şi-a urmat gîndurile : „— Căci dacă ştiinţa istorică n-ar avea logică, atunci am fi nevoiţi să ne sinucidem !" Poate că această propoziţie ar fi trebuit să lipsească. Dar pasagerul continua să povestească, uimind persoanele din jur :

— Închipuiţi-vă, domnilor, c-a dispărut într-o noapte !... La ziuă, cînd vecinii din sat s-au trezit, n-au găsit în odaia lui decît o ceaşcă de ceai, încă fierbinte.

— Or fi fost hoţi...

— Nu, căci n-au luat din casă nimic. Ceaşca frigea. N-au luat nimic altceva decît persoana.

— Mie mi se pare cu mult mai grav, a continuat celălalt pasager, faptul că nimeni n-a ieşit la arat.

— Dar a dispărut un om !

— În război au dispărut cu miile.

— Asta nu-i un argument ! Războiul a avut rațiunea lui, logica lui, în schimb acum e pace. Și vehement : cînd vom trece la o viață normală ?

— Cum să trecem, domnule, la o viață normală, cînd tot ce vezi, nu poți să crezi !... E... neverosimil.

— Cum să nu crezi, domnule, cînd s-au petrecut la timpul acesta, pînă și spargeri cu omor ?

Cerchez a refuzat să înregistreze asemenea fantasmagorii, produse de mintea populară. Găsise prima propoziție din expunere : „Românii simt instinctiv prezența categoriilor. Ei au nevoie de categorii." Era fericită această introducere, după care ar fi urmat : „Ei sînt kantieni *in statu nascendi*. Cel mai kantian personaj din istoria universală este probabil țăranul român". Și mai departe : „De fapt românii simt nevoia categoriilor, a unor axe logice care să-i legitimeze în stabilitate, tocmai fiindcă sînt rău așezați, într-un loc istoric cu totul inconfortabil." Dar s-a oprit. Și-a dat seama, ascultînd sporovăiala din compartiment, că mersul istoriei la români contrazicea categoriile kantiene, aici primà accidentalul, provizoriul de care el, Cerchez, se încăpățîna să nu țină seama.

— Domnilor, a început haosul. La București, cum v-am zis, sînt în toi spargerile de case. Spargeri cu omor.

— Dar de ce să omoare omul, după ce că-l și pradă ?

— Nu-i normal, nu-i rațional, dar poftim că se întîmplă !

— Or fi spargeri cu omor, nu zic, dar poate că nu-s făptuite de români...

— De ce să nu fie făptuite de români ? Ce, ei n-au instinctul distrugerii ?

— Or avea, dar la ei se manifestă altfel. Vă rog să credeți că fiecare neam ucide altfel și moare altfel. Nu văd care-ar fi rațiunea atrocității ? Zău, îmi astup urechile.

Și Cerchez a dat să-și astupe urechile, întorcîndu-se la gîndurile lui. Pasagerul continua însă :

— Bine, îi spargi omului casa, îi iei și viața, dar să-l și mutilezi atroce după ce-l omori ? De ce ? !

— S-ar părea că-s de vină dezertorii din armatele regulate...

— Dar ce face statul ? ! Avem totuşi poliţie, o armată regulată. O logică. Să se pună capăt haosului !

Cerchez, ca general, se simţea încolţit. Cineva ar fi putut să-l întrebe, într-o doară, văzîndu-l pasiv : „— Unde călătoriţi, domnule general ?“ „— Acasă.“ „— Permisie ?“ „— Permisie.“ „— Păi de ce permisie, nu vedeţi ce-i în jur ?“

— La Slatina, a mai intervenit cineva, s-a iscat bătaie la schimbarea trenurilor. Armata, nu mai ştiu care, străină sau a noastră, a ocupat vagoanele de pasageri civili. Pasagerii civili au fost împinşi afară, bagajele aruncate pe ferestre. Vă întreb : ale cui sînt trenurile ?

— Dar la Dunăre, ştiţi ce se întîmplă, la podul de nave ? E în toi contrabanda !

— Ca şi la alte puncte de frontieră. Se fac afaceri sardanapalice, nu ştiaţi ?

Cerchez nu ştia. Simţea însă că va fi cu neputinţă să arunce asupra acelor domni „plasa logică“ pe care o ticluise. Întreaga materie, pusă la bătaie de pasagerii din compartiment, scăpa printre găuri.

Decizia de eliberare a prizonierilor s-a lovit de împotrivire într-un singur loc, la Mînăstirea, unde maica stareţă Evlampia Cernătescu, care adăpostea în incinta lăcaşului cîteva sute de prinşi, a refuzat să se supună. Ea a continuat să ameninţe autoritatea civilă că nu va ceda prinşii de război, pe care stareţa îi ţinea zălog, pînă cînd Înalta Poartă nu va dezdăuna sfîntul lăcaş de toate pierderile suferite în cursul vremii. Pretenţia cea mare era legată de întoarcerea la loc a unui străvechi potir de împărtăşanie, luat în timpul unei razii otomane, şi evaluat, după mintea maicii Evlampia, la preţul unei moşii. „Ne-au răpit moşia, tuna ea, referindu-se la acel potir scump. Facă bine şi aducă-ni-l înapoi. După asta vorbim !“ În

închipuirea maicii stareţe, schimbul potir-prizonieri ar fi trebuit să se facă la Dunăre, pe vechiul hotar între ţară şi imperiu, ei să dea potirul, ea să dea prizonierii, după care să nu-i mai vază-n ochi cîte zile va avea ea şi ai ei. Înverşunarea maicii stareţe a făcut necesară o intervenţie a autorităţii eclesiastice superioare, cum şi a prefectului de Vîlcea, care s-a înfăţişat la Mînăstirea împreună cu un arhimandrit, ambii însărcinaţi s-o convingă pe recalcitrantă. Ea însă nu l-a ascultat pe arhimandrit, i-a sărutat doar mîna, ploconindu-se în faţa lui din cînd în cînd, cum nu l-a ascultat nici pe tînărul prefect, un domn ce reprezenta autoritatea laică, cu care stareţa nu dorea să aibă raporturi. În toate, superioara aşezămîntului se purta cu aroganţa unui stat, care, frustrat în privilegiile lui, şi le afişa acum, la încheierea socotelilor, cu energia ultimă. Ea punea totuşi, în concluziile sale, şi un accent feminin :

— Nu-i dau nici moartă.

— Cum, soro dragă, să nu-i dai nici moartă ! s-a mirat arhimandritul. Poţi reţine lîngă tine, în sfîntul lăcaş, nişte necredincioşi ? Poţi silui, prin puterea ta proprie, nişte biete fiinţe omeneşti, pe care, iată, statul le-a iertat ? Pe noi, cum ştii, ne conduce mila !

Stareţa ar fi vrut să spună că pe ea n-o conduce mila, dar i s-a oprit negarea în gît şi a tăcut, făcînd arhimandritului încă o plecăciune. A intervenit şi prefectul :

— Şi-apoi, să ştii, potirul acela nu se mai află de mult la Constantinopole, în palatul sultanilor. E acum la Londra, la British Museum, ne-a spus-o chiar domnul Alexandru Odobescu. Potirul se găseşte acolo, împreună cu alte odoare, cărţi, veşminte, manuscrise vechi de prin părţile noastre. Prinde orbul, scoate-i ochii ! Acum ce facem, ne judecăm cu Marea Britanie pentru acel potir ? A ajuns oricum într-o mînă creştină.

Proverbul cu prinde orbul n-a intimidat-o pe stareţă, nici invocarea numelui domnului Odobescu, pe care-l cunoştea. În schimb asigurarea că britanicii erau creştini a mai calmat-o. A oftat, apoi şi-a revenit :

— Adică cum, toate averile noastre să se fi dus pe apa sîmbetei ?

Cele două autorități, arhimandritul și prefectul, nu răspundeau de apa sîmbetei și-n consecință n-au mai zis nimic. Afară, în curtea mînăstirii, se aflau cîteva sute de nenorociți, care n-aveau nici o legătura cu paguba. În arhondaric se găsea păgubașa, al cărei rost pe lume era să apere zestrea lăcașului și s-o treacă intactă mai departe. Ea a mai spus, cu glas chinuit, adresîndu-se arhimandritului :

— Și pe mine cine mă scoate, părinte, de sub blestem ? Că dacă încalc diata, lăsată mie în seamă, cad sub blestem. Că m-am jurat să nu las să se risipească nimic. Mă împingi, chiar sfinția ta, la risipă de veci ? Păi pe lumea ailaltă o să stau în fața Înaltei judecăți cu acel potir furat atîrnat de gît, și cu cărțile care s-au furat, și cu pădurile ce s-au tăiat, și cu vitele hrăpite, și cu...

Așa cum singură se zugrăvea, maica Evlampia Cernățescu urma să apară la Judecata de Apoi ca o ființă monstruoasă, de gîtul căreia atîrnau în afară de acel potir sumedenii de copaci tăiați, de vite spintecate — oi, boi, cai, plus alte și alte bunuri, unelte nenumite, pe care nu le mai înșira, dar care se îngrămădeau fantasmagoric, împrejuru-i, ca într-un nour de apocalipsă. Toate o tîrau înapoi spre pămînt, în loc s-o lase să se înalțe slobodă spre înaltul ceresc, așa cum ea năzuia. De unde spaima.

— Dacă te gîndești la pierderea bunurilor pieritoare, i-a răspuns prelatul, aceasta se iartă. Nu se iartă însă, a precizat el, pierderea de suflete.

Maica Evlampia a tresărit, ca săgetată în lumina ochilor. A simțit la ce se referă arhimandritul, la Anisia. Deci nu copacii, nici vitele, nici potirul măcar — toate pieritoare ! — nu i se puneau în sarcină, cît pierderea acelui suflet, Anisia, fugită cu un prizonier otoman și devenită între timp Anais. Atît a putut îngăima, aproape leșinată :

— Păi io ce vină am ?

— Ai avut-o în zestrea de suflete, a spus prelatul, fără a rosti numele fugarei. Apoi cu indexul, imperativ : Despre ea vei da seamă, nu de potir !

Dezbaterea s-a oprit în acest punct dureros, dar provizoriu, fiindcă maica, după prînzul oferit celor doi, la

arhondaric, a reluat ofensiva. Se simţea acum ceva mai uşurată, de gîtul ei nu mai atîrnau toate acele îngrozitoare poveri, doar potirul de aur şi sufletul lui Anais. Maica stareţă a luat-o din depărtări :

— Înalte părinte, a început ea, adresîndu-se arhimandritului, cuvioşia ta nu crede că şi lucrurile au suflet ? Un copac, de-o pildă, după mintea mea, are suflet sub coajă. La fel şi lucrul neînsufleţit, precum acel potir.

Acum, părea că maica stareţă, consimţind să se despovăreze de lucruri, vrea să se încarce cu suflete, inclusiv cu sufletele copacilor, cu sufletul potirului şi, poate, a presupus arhimandritul, chiar cu sufletul lui Anais. Era un prim pas spre căinţă şi prelatul l-a primit.

— Aşa este, a consimţit cuvioşia sa, lucrurile au sufletul lor. E un păcat să le smulgi din stăpînirea celor în drept, să le furi adică sau să le mutilezi. Pierzătorii de suflete încep prin a fi pierzători de lucruri, furi de rînd, hoţi adică, inşi pe care-i condamnă pravila dreptăţii la toate neamurile. Există, a mai spus prelatul, chiar şi furi de cuvinte.

Maica Evlampia a tresărit din nou, dar s-a liniştit. Cuvintele credinţei şi ale limbii pe care le avea în seamă nu fuseseră încă furate. Ea vorbea româneşte cu părintele arhimandrit, nici o vocabulă nu le lipsea celor doi. Dar aceasta nu ţinea oare de aceeaşi diată străveche ?

— Şi-atunci mă întreb, a răspuns ea, cum de unele fiinţe îşi pierd limba lor, precum acea blestemată Anais, care se fandosea în altă limbă, pe franţuzeşte, pînă şi la rugăciuni ? Aceasta cu mult înainte de fugă !

— Şi n-ai mustrat-o ?

— Şi ce dacă ? ! Răul era în ea. Trupul ei, lucrul acesta dat nouă spre folosinţă trecătoare, era străin de duh.

Maica Evlampia s-a închinat, repudiind şi acel trup purtător şi acel duh corupt. S-a închinat şi prelatul.

— Şi-atunci, dacă un duh ne este străin, a reluat stareţa ofensiva, de ce să-l pun în seama obştii sau a mea, şi să nu-l las să zboare în gheena care îl cheamă ? Şi închinîndu-se din nou : Bine că s-a dus ! Era ca un măr putred. Apoi rugător : Vreau înapoi potirul meu de aur curat. Acela are un duh bun.

— Dar s-a dus ! a punctat prefectul. Nu mai e pe-aici. Astăzi, acel potir încîntă alte neamuri. Ce să facem, maică ? !

— Să faceți ceva ! Să aduceți înapoi acel bun pierdut...

— Dă drum slobod prizonierilor și vom mai vedea.

Maica stareță a rămas neputincioasă, cu mîinile în poală, ca o simplă femeie. N-avea ce mai face. A oftat iarăși, apoi a spus :

— Ducă-se. Și slab : Dacă statul are nevoie de cei slabi, fie... Să și-i ia. Fie și darul acesta bine primit !... Dar imediat s-a ridicat, cu revoltă : Cum adică ? Păi ce, acești nevolnici pleacă cu traista goală la drum, ca de la casă străină ? O fi pe la alții, dar la noi nu. Căci nu s-a pomenit sărman să plece flămînd d-aci, de la Mînăstirea !

Nu era totuși o cedare, cum presupuneau cei doi musafiri, ci o victorie. Maica Evlampia continua a rămîne neclintită în plan absolut, dar ea se milostivea de provizoriu. Pe prizonieri îi vedea acum nu ca pe un obiect de schimb — prizonieri contra potir — ci ca pe niște nenorociți. La fel și pe prefect, alt nenorocit, care avea nevoie de acele obiecte precare, trebuitoare statului, la fel și pe arhimandrit, care trebuia să se descarce la autoritatea eclesiastică superioară. Cei doi au dat să se retragă, băuseră între timp și cafelele. Maica stareță n-a mai avut răgaz să le ofere încă un rînd. Între timp, dădea porunci : să se încingă cuptoarele, să se frămînte și să se coacă pîini. Să se taie treizeci de oi — căci otomanii nu erau în post, precum creștinii !, să se coase hainele rupte ale nevolnicilor, să fie îngropați — după legea lor ! — ultimii morți.

— Cîți au mai murit ? a întrebat prefectul.

— Vreo cinci, as-noapte. Dar și vreo trei de-ai noștri. Tifosul. Apoi către arhimandrit : La ai noștri le-om face pomenirea după ce-or pleca prinșii.

— Și la prinși ?

Maica a strigat către omul bisericii :

— Părinte arhimandrit, mare belea mi-a pus statul pe cap ! Căci de unde să scot eu popă musulman ca să-i slujească pe prinșii din război ? Zbate-te, caută, aleargă,

dă-te cu capul de pereţi. Imamul lor, internat la Bistriţa, a murit în iarnă. Ce faci, laşi trup omenesc să se ducă în pămînt precum animalul ? Caută, zbată-te, ce faci soro Evlampia, de unde scoţi imam ?... Am găsit unul, la Dunăre, pe insula Ada-Kaleh, am făcut suplică la străini ca să ni-l dea, cu împrumut, să vie aici la noi, să-şi slujească morţii. Acu ce mă fac cu cei cinci, răposaţii de as-noapte ?

Prelatul era foarte încurcat, n-avea dezlegare ecleziastică să răspundă de sufletele morţilor musulmani, cum n-avea nici prefectul de Vîlcea. Acesta a obiectat, cu destulă nesiguranţă de sine :

— Păi nu-şi pot sluji morţii şi dincolo ?

— Păi au căzut aci ! Şi bocind aproape : Căci cine să-i slobozească pe ei, pentru ca sufletele lor să ajungă la ei acasă ?

În gîndul adînc al maicii Evlampia era că toate cele ale lumii trebuie să-şi afle rostul în sinea lor, deci şi sufletele străinilor care se lepădaseră de trupuri într-un pămînt străin. Să li se dea dezlegare să plece ! părea a mai spune maica. Să se ducă acolo de unde au venit, chiar dacă ţărîna trupului rămîne în ţărînă străină. Dar dezlegarea de trup, drumul liber, cine să-l dea ? Cine altul decît un om de firea acelui duh de care ţineau trupurile străinilor ?

— Căci noi, a mai spus maica, ce le putem da decît nişte biete lucruri ! Şi închinîndu-se pînă la pămînt : Fie de pomana morţilor noştri, care au căzut în pămînt străin !...

La Buzău, Cerchez a îndurat o transbordare. Chiar aici, podul peste rîu se rupsese, ca şi-n urmă cu un an, sub năvala puhoaielor de primăvară. Pasagerii au fost nevoiţi să traverseze apele în vîrtejuri cu pluta şi să urce apoi într-un alt tren, care-i aştepta pe celălalt

mal. Un accident, desigur, dar corectat prompt, grație companiei drumurilor de fier, care-și făcea datoria și-n acest timp de haos. O speranță în puterea logicii, în capacitatea „plaselor logice“ de a disciplina realul fusese confirmată, chiar și prin acest mărunt fapt, din ordinea tehnică, un fapt care punea totuși în acord orarul abstract al drumurilor de fier cu orarul înscris pe bilet, și cu timpul permisiei acordate generalului. De o parte era natura, cu imprevizibilul ei, de cealaltă cultura, logica, Europa, cu drumurile de fier. După încă o jumătate de zi, Cerchez ar fi trebuit să ajungă la Iași.

Scăpase de indivizii din compartiment, dar, pe celălalt mal, în așteptarea trenului care urma să se formeze, a nimerit într-o năvală de refugiați din Basarabia de sud. Nenorociții, înghesuiți cu sutele de-a lungul liniei ferate, plecaseră cu mic cu mare, cu cățel și purcel, la prima veste — sosită la ceas de noapte — că se cedează și acest rest din provincie. O mișcare similară avusese loc și-n primăvara anului trecut, cînd începuse războiul, cînd armatele împărătești trecuseră Prutul. Cerchez se afla pe atunci la Calafat, dar unii refugiați ajunseseră și pe acolo, cu gîndul să treacă în Serbia. El a încercat să-i liniștească, atunci, cum a putut : „— Oameni buni, nu treceți în Serbia, căci și Serbia face politica Petersburgului. Mergeți mai departe, în lumea largă, la Paris, și chiar mai departe, în America sau rămîneți pe loc, căci lucrurile se vor schimba.“ Unii rămăseseră pe loc, ba chiar reveniseră la casele lor, în Basarabia de sud, acum însă porniseră din nou la drum, în exod. Acești laterali ai imperiilor aveau probabil instinctul păsărilor migratoare. Ei ar fi trebuit totuși să observe un nord, polul absolut al ființei lor, care era statul liber, dar acest pol se clătina, iată, iar Cerchez nu putea contracara retragerea haotică, intervenită tocmai la ceasul puhoaielor, neizbutind a-i opune nici un element rațional. Ar fi trebuit totuși să strige : „— Oameni buni, întoarceți-vă la casele voastre. Guvernul nu va ceda și acest rest din Basarabia !“ Dar știa Cerchez ce avea de gînd să facă guvernul ? Deocamdată nimeni nu-i spusese nimic. Î se acordase permisie.

*

Din nou casa Râşcanu s-a umplut de refugiaţi, sosiţi din Basarabia de sud. Convoaiele de slugi care porniseră în iarnă, spre Cahul, s-au reîntors, aducînd înapoi şi bagajele proprietarilor, dar, odată cu refluxul, fuseseră antrenate şi alte rubedenii basarabene, de un al doilea rang, alungate de evenimentele în curs. Pe aceşti fugari Răşcanu nu-i văzuse nici o dată la faţă, erau nu boieri ci răzeşi, rămaşi dincolo de Prut prin pacea de la începutul secolului, stînd acolo neclintiţi, pe pămînturile lor, de şaizeci şi şase de ani. Doar părinţii conului Alec dacă-i cunoşteau, nu însă direct, ci prin părinţii acestor oameni, care veniseră la Bucureşti în temeiul unei înrudiri de-acum abstracte. „— Cînd şi acest fir actual se va rupe, şi-a spus Răşcanu, legătura mea cu aceşti oameni va fi pură ficţiune, rezemată doar pe acte de arhivă şi pe limbă. Cît ei o vor mai vorbi."

Se reîntorsese de la Viena şi familia Răşcanu-Dorojinski, care şi-a luat reşedinţă tot în casa avocatului, poruncind să se desfacă bagajele aduse de la Cahul. Din nou casa căpătase aspect de gară, se încrucişau şi se ciocneau ca şi într-o staţie străini cu străini, dormitoarele, sufrageriile, bucătăriile şi anexele pentru slugi erau în devălmăşie. S-a repus în funcţiune casa veche, spaţiile nu mai ajungeau, şi atunci Anne a venit cu ideea ca o parte din oaspeţi, cîteva familii — poate răzeşii de dincolo de Prut — să fie găzduite la Cotul Argeşului, în conacul bunicii Grădişteanu. Alec a respins ideea, aceşti oameni s-ar fi simţit stingheri acolo, într-o casă ca şi pustie, ei aveau trebuinţă de un climat familial, de o vatră. „— Chiar dacă nu-i cunoaştem, ne sînt rude!" a precizat el. Totuşi, fiindcă unul dintre răzeşi, Mitiţă Zarzăr, aduse cu el în refugiu şi o herghelie de cai, Răşcanu a consimţit ca acei cai aproape sălbateci să fie duşi în lunca de la Cotul Argeşului sau dacă nu, la Odăile. Spaţii pentru asemenea cai nu existau în oraş, animalele luaseră-n copite parcul, nechezau, zburdau, îşi frecau spinările de arborii decorativi, beau apă din havuzul cu nimfe, spre bucuria domnişoarei Hélène, care ades

descindea printre ei. Mai urma să apară şi Zagudi, cu peştii lui, ori cineva să-şi aducă păsările — fazani, păuni, papagali, porumbei, pentru ca reşedinţa Răşcanilor să se verse cu totul în natură. Legat de mulţimea oaspeţilor, Anne a adus principala obiecţie : „— Alec, gîndeşte-te, că avem nuntă, trebuie să pregătim casa, trebuie să primim oaspeţi !“ Da, în curînd nunta, Anne avea dreptate, o confirmau oaspeţii neprevăzuţi, care sosiseră deja.

Între timp, posesorul hergheliei, acel semiţăran cu nume de pom fructifer, îşi cazase caii la Odăile, la mai multă lărgime, iar acum venise să-i mulţumească stăpînului casei, pe care-l tratase de cînd trecuse pragul cu apelativul de „văr“.

— Io din suflet îţi mulţămesc, vere Alecule, ş-oi avea grijă cît oi hi ş-oi trăi să-ţi hiu cu priinţă.

Mitiţă Zarzăr vorbea ca-n cronici, iar apelativul nu i-a mai apărut şocant lui Răşcanu, pînă la urmă, era în fond un titlu de nobleţe pe care şi-l acordau reciproc marii seniori medievali şi regii, chiar cînd n-aveau directe legături de sînge. Mitiţă Zarzăr se înrudea de altfel pe aceeaşi cale negenealogică şi cu Hasdeu, pe care îl trata drept văr — „vărul Hasdeu“ — şi pentru care avea şi un mesaj :

— Am pentru el ş-o epistolie, de la soru-sa, vara Alexandra, din Cristineşti. Căci eu trec cu caii mei şi dincolo de hotar, la tîrg la Hotin, iar cînd trec într-acolo, trag noaptea la ei. N-o cunoşti pe vara Saşenka ?

— Pe cine ?

— Pe Saşenka, sora lui Bogdan Alexandrovici.

N-a mai întrebat cine-i Bogdan Alexandrovici, era precis Hasdeu cu numele mic întregit după moda rusească.

— Şi mai am, a adăugat vărul, încă o vorbă pentru el, de la naşa Maria.

— Naşa Maria ? !

— Naşa Maria este bunica după mamă a lui Bogdan Alexandrovici, născută Morţun, care, sărmana de ea, abia mai pîlpîie, la Cristineşti. Mi-o spus să-i zic aşa : Io am să mor, dragă şi nepreţuite Bogdan Alexandrovici, şi n-am s-apuc s-o mai văd pe Lilica.

Cine-o fi fost Lilica ? Răzăşul de la Cahul îşi închipuia probabil că toate aceste nimicuri de familie sînt un

tezaur comun, în care și vărul de la București era asociat. Rășcanu a dedus pînă la urmă că va fi fost vorba despre fetița lui Hasdeu, Iulia, alintată astfel și de tată, și de străbunica din Basarabia, de lîngă Nistru. Apoi răzășul a oftat :

— Doamne, Doamne, ce pacoste. Că nici bietul nostru moș Alexandru n-a apucat să-și vadă feciorul ajuns mare învățat la București, cum nici feciorul nu s-a mai putut întoarce la baștina lui, să sărute mîna tatălui și să-și deie sama.

Era cert vorba despre tatăl lui Hasdeu, care, într-adevăr, nu mai apucase să-și vadă feciorul, ajuns celebru în România, cum nici feciorul... Dar Mitiță Zarzăr continua să divagheze, ignorînd indiferența gazdei :

— Dar de vărul Boleslav se mai știe ceva ? și fiindcă „vărul Rășcanu“ a dat din umeri a mirare, „vărul Mitiță“ l-a lămurit : vărul Boleslav, unchiul lui Bogdan Alexandrovici, își face veacul pe la Viena, după ce-a hălăduit o vreme pe la Odesa, pe la Kiev, pe la Lemberg și prin Africa. Da' la rudele lui de sînge nici o veste n-o dat, pînă azi. Sau cumva v-o scris ?

Rășcanu se trezise introdus între rudele de sînge ale Hasdeilor, acum era văr și cu un oarecare Boleslav sau Bolea, după ce se înrudea, cert pe cale fictivă, și cu Mitiță Zarzăr. Acesta a părut foarte uimit cînd a aflat că Rășcanu nu-l cunoaște direct pe Hasdeu, deși îi prețuia activitatea.

— Dar este cel mai mare român pe care l-a dat Basarabia ! a strigat Mitiță Zarzăr, cu mîndrie. Apoi și mai fălos : Sau cel mai mare basarabean pe care l-a dat România. Apoi oftînd iarăși : Cînd și acest copac se va nărui, ce ne facem noi, sub cine ne mai adunăm ?

Rășcanu a simțit sfîșierea răzeșului, dar și neputința lui de a participa la această durere de aspect carnal. Omul de dincolo de Prut concepea viața ca pe un singur copac, identificîndu-se pe sine în toate ale copacului, de la rădăcini și de la trunchi pînă la ultima frunză. Și pe el, probabil, îl socotea o frunză. Căzătoare ? Ca să-i confirme aderarea la acest mod de a vedea nația, Rășcanu i-a oferit răzeșului trăsura, cu porunca să-l conducă la

adresa lui Hasdeu, pentru a-i transmite acestuia mesajele de acasă. N-a omis totuşi să-i spună :

— Vere Mitiţă, nu ştiu dacă ştii deviza sub care lucrează domnul Hasdeu. Şi i-a spus-o, citînd-o cuvînt cu cuvînt : „Provincialismul şi fanatismul ucid ştiinţa !"
Răzeşul a rămas nesimţitor la această deviză. Părea a spune că domnul Hasdeu nu e nici „provincial" şi nici „fanatic", ocupîndu-se de istoria neamului său. Apoi, rămas singur, avocatul a meditat : „— Nu sînt chiar fictive aceste legături ! Sînt probabil rezultatul unei ţări fracturate, rupte, care nu mai ţine evidenţa actelor, căci nu mai are cum."

Apoi către Anne, care venise să-l caute :

— Draga mea, m-am descoperit rudă cu nişte necunoscuţi de peste Prut, unde aveam cîndva pămînt.

Ea l-a oprit să continue, punîndu-i palma la gură. Ştia că soţul uită întotdeauna de lucrurile importante, eşuînd în accidental, la prima solicitare :

— Alec, te implor, tu uiţi că avem nuntă ? Se căsătoreşte fiica ta. O dată în viaţă îţi cer să uiţi de politică. Avem nuntă !

*

Pe peron, printre refugiaţi, Cerchez s-a reîntors cu gîndul la Vedeta de noapte, al cărei chip îl obseda pe general, de mai multă vreme. Undeva, ofiţerul sinucigaş greşise. „Plasa lui logică" nu luase act de „peştii" care veneau din trecut, precum acei refugiaţi. Oameni care n-aveau nici o vină, care invadau prezentul — peronul evenimentelor, — datorită unei erori istorice anterioare. Prezentul, ca prezent, va să zică, nu se putea reduce unei scheme logice, unui desen de geometrie plană. Prezentul nu intra în logică, prin lipsa de logică a celuilalt prezent, a formulei anterioare, aceea sigur aberantă. Ca să soluţionezi formula prezentului, a dedus Cerchez, trebuie să rectifici obligatoriu ! — eroarea anterioară.

„— Dar cine are timp, şi-a mai spus, cînd, iată, dinspre viitor, se pun la cale alte erori ? Altfel de ce aceşti refugiaţi, sosiţi din trecut, s-ar afla aici ? !" Logic privind lucrurile, formula prezentului părea explozivă. Prezentul părea încărcat de enigme şi dinspre viitor. Atunci de ce Vedeta de noapte împovărase cu responsabilitatea supremă insul, individul, cînd acesta era strivit între contrarii, între nişte forţe de care el, biată persoană, nu răspundea !

Ca persoană, generalul era totuşi dispus să reziste.

Mitiţă Zarzăr revenise de la Odăile, unde îşi pusese caii la adăpost, îl vizitase şi pe vărul Hasdeu, iar acum, răzbindu-l osteneala, picotea în scaun, în biroul avocatului, cu care încerca să se întreţină, dar fără spor. Osteneala era prea mare. Răzeşul povestea şi căsca, astupîndu-şi cuviincios gura cu palma, iar istorisea, căci daraverile fuseseră multe, şi iar căsca. Răşcanu a vrut să scurteze întrevederea şi să-l lase să se culce :

— Înţeleg că domnul Hasdeu te-a primit frumos, i-a spus el, încercînd să-l flateze pe oaspete.

— Da, a recunoscut răzeşul, căscînd din nou, mi-o zis că dacă n-am unde pune capul pe-o perină, în ţara aceasta a noastră, pot să mîn la el, că la el au mînat chiar şi turcii. Ba io am unde pune capul, i-am zis, da vreau întîi să-mi aşez averea mişcătoare, că, dacă iar se strămută hotarul, o pierd. Şi cu averea stătătoare ce faci, m-o întrebat ? Aceasta s-o apere ţara, i-am zis. El a tăcut, încruntîndu-se, fără a mai zice nimica. Apoi m-o întrebat ce nume-am dat sau ce porecle cailor mei de la Cahul. I-am spus că mînjii după ce-i fată iapa, primesc fiecare nume după firea lor : Vijelie, Viscol, Vrajbă, Vîrtej sau alte nume. Mînzele, ca parte femeiască, au şi ele numele lor : Murga, Neagra, Sura, Şarga, Sprintena, Şireata, Viteaza, Vijelia, după fel şi după soi. Iar el însemna aceste nume într-un catastih. Dar caii tătarilor, m-a mai întrebat, cum sînt numiţi ? Căci noi sîntem

vecini și cu tătarii, care au cai aprigi. Dar caii moscalilor ? Căci, mai zicea vărul Hasdeu, acolo la voi se află vadul cailor dinspre Evropa spre Asia. Căci pe-acolo în toate timpurile s-au iscat vijelii. Deci, am întrebat eu, se strămută sau nu hotárul ? Domnul Hasdeu mi-o zis că el nu-i ministru în România, iar mie mi-o părut foarte rău, rău de tot. Oare de ce, am zis io, avem oameni atîta de mari, care nu-s nimica ?

Și brusc, răzeșul a căzut într-un somn profund. Rășcanu s-a sfiit să-l trezească și să-l invite să se culce, în încăperea de alături — biblioteca — unde avea pregătit un pat. Și-a fumat mai departe țigara de foi, era după cină, pînă cînd în birou a intrat vărul Vladimir sau Volodea, celălalt refugiat de la Cahul. Au discutat un timp împreună, cu glas potolit, ignorîndu-l pe răzeș, cîteva chestiuni de genealogie, privind neamul Rășcanilor, care, în Basarabia, primise după anul 1812 cognomenul Dorojinski, necunoscut clanului rămas în România.

— Și atunci gîndește-te ce se va întîmpla mai departe, i-a spus Volodia, dacă lucrurile merg așa. În cazul cînd unul dintre copiii mei, de parte bărbătească, va renunța la numele principal de familie, optînd pentru cel secund, numele Rășcanilor va dispare. Rășcanii se vor șterge în Dorojinski și vor intra ca atare în statistica rusă. Cum s-a întîmplat și-n Ardeal. Cîți din Rășcanii ardeleni, mă refer la cei din Brădetul de Dincolo, mai există azi ? Dar Rășcanii din Hațeg, atestați pe la anul 1100 ?

Rășcanu cunoștea problema, Vladimir nu-i spunea noutăți ; avocatul era iritat însă de faptul că trebuie să-l numească Vladimir, adică Volodea, pe acest văr basarabean, încă o probă a faptului că dincolo de Prut lucrurile lunecaseră mai de mult pe versantul fatal. Nu i-a dat replică, s-a mirat însă de persistența celorlalte nume, populare, care dăinuiseră, ba chiar înfloreau. Avea în față exemplul acestui înfloritor Mitiță Zarzăr, care își arogase pretenția de văr, iar acum dormea în scaun.

— Cine-i acest Zarzăr ? a întrebat Rășcanu, în franțuzește. Ce rudă putem fi noi cu el ? !

— Sîntem rude, nu te mira, printr-o Rașcană din veacul al șaptesprezecelea, măritată cu un Ioniță Zarzăr, bo-

iernaş de la Cetatea Albă. Aceşti Zarzări s-au ţărănit între timp, au ajuns cum îi vezi azi, ca el, dar ei n-au pierdut conştiinţa genealogică, pe care chiar au amplificat-o. Cum vezi, conu Mitiţă are rubedenii peste tot. Rudenia lui cu Hasdeii de la Hotin e de asemeni probată.

Ar fi decurs, logic, ca în arborele său de familie Răşcanu să-l includă şi pe Hasdeu, dar şi-a refuzat înrudirea, socotind-o excesivă. De o parte un Zarzăr, probabil ţăran pur sînge, de alta fantasmagoricul Hasdeu, strănepot de voievod. Faţă de Hasdeu, Răşcanu avea o legitimă rezervă, fiindcă acesta, deşi aristocrat, deşi genial, nu adera la conservatori, tratîndu-i cu distanţă. Nu se înregimentase însă nici la liberali, deşi ades le ţinea partea. Răşcanu îl auzise o dată spunînd : „— Pînă ce nu voi vedea un partid cu adevărat liberal, adică fără hoţi, ca tovarăşi de doctrină, şi fără cîrciumi, ca doctrină, nu mă unesc cu ei. Nu mă fac cu nimeni solidar. Rămîn ce sînt, un unicum." Acest unicum ar fi fost teribil de ancombrant pentru oricare partid. Căci tot Hasdeu avusese neruşinarea de a proclama, reluînd probabil zicerea altcuiva : „— Dacă există zei, nu mă pot împiedica să fiu zeu." Tocmai de aceea lui Răşcanu i s-a părut mai puţin împovărătoare înrudirea cu ţăranii basarabeni decît cu Hasdeu, deşi îl încurcau aceste nume răzăşeşti, care nu sunau nobiliar.

— De unde aceste nume ? l-a întrebat el pe „vărul" Dorojinski. În Basarabia nu există oare Ioneşti şi Popeşti ?

— Ba există, mai bine zis existau. Căci, rapid, administraţia imperială i-a convertit pe Ioneşti în Ivanovi şi pe Popeşti în Popovi. Cu ceilalţi, precum vărul Zarzăr, e mai greu. Onomastic, ţăranii din Basarabia se pitesc foarte bine sub aceste nume speciale, care nu se pot lesne înstrăina. Ar însemna ca administraţia să le traducă, ceea ce-i dificil, deocamdată. Şi-atunci ele sună şi-n acte, chiar dacă scrise cu slovă chirilică, aşa cum le auzi : Buruiană, Nucă, Nalbă, Rădăcină, Ciorchine, Smochină, Vrej, Lăuruscă, Boz, Brusture, Paltin, sau Viezure, Vulpe, Mreană, Jder, Nevăstuică, Ochi-de-Urs, Omidă, Fluture sau Rază, Zare, Decuseară, Omăt, Umbră, Brumă, Furtună, Vijelie...

Se ajunsese la numele care intraseră şi în pomelnicul lui Hasdeu. Avocatul a mai întrebat :

— Bine, dar acestea nu sînt porecle ?

— Păi cum așa ? E natura Moldovei lui Ștefan cel Mare, care se apără.

Avocatului i s-a părut că ascultă un basm onomastic încă nescris, urcînd la zi din vremea cînd omul se bătea cu balaurii și zmeii. Domnul Hasdeu, dac-ar fi fost inspirat, ar fi trebuit să prezinte o comunicare la Academie, pe această temă de onomastică și genealogie asupra căreia încă nimeni nu se pronunțase. Traduse de Volodia în franțuzește, ba și în nemțește, aceste nume omenești dintre Prut și Nistru sunau ca în primele cronici medievale ale Europei, cînd noua lume stătea la cumpăna dintre natură și istorie.

— Doamne, ce vechi e acest Zarzăr, a șoptit Rășcanu, în timp ce răzeșul sforăia. E mai vechi decît noi doi...

Mitiță Zarzăr era bine încărunțit. Respira acum domol, potolit, cuminte, dar tresărind din cînd în cînd, ca un om care ar dormi pe cal.

— Știi, a mai spus Volodea, pămînturile noastre de la Cahul se învecinează cu *Cele patru ceasuri*, cu pămînturile pe care hălăduiau cîndva tătarii. Acolo, tot timpul eram în neliniște, tresăream și-n somn.

Mitiță Zarzăr s-a redresat brusc, frecîndu-se la ochi. Era treaz pe deplin, știa unde se află și n-avea pic de jenă pentru scurtul lui somn.

— De-acu, gata, a spus. Stăm de vorbă, dacă-i trebuință, ca la priveghi.

*

Au discutat mult timp despre înstrăinare, despre felul cum se pierd și se destramă neamurile sau inșii sub cutremurul vremilor.

— Nu se destramă, a spus răzeșul, decît cei care n-au rădăcini. Apoi tot el : Cei care n-au să și le caute la obîrșia lor.

Vărul Vladimir a intervenit, ilustrînd propoziția răzeșului cu cazul Hasdeilor. Aceștia, cu un secol și jumătate în urmă, se deștărnaseră, odată cu plecarea din scaunul de la Iași a lui Petriceicu Vodă, domnul de pe atunci al Moldovei. Hasdeii se exilaseră în Polonia, primiseră titluri poloneze de noblețe, apoi, după împărțirea Poloniei, unii au rămas sub austrieci, alții sub nemți, alții sub ruși. Și-au pierdut și limba, au învățat nemțește, rusește, polona, ucrainiana, lituana. Ca să nu uite cine-au fost, au învățat istoria neamului lor, pe care și-au trecut-o din gură în gură, de la părinți la copii. Pînă la urmă i-a răzbit dorul de obîrșia lor, iar Tadeu Hâjdeu, bunicul lui Bogdan Petriceicu, n-a mai putut răbda, și a trecut Nistru, în Moldova, statornicindu-se lîngă Hotin, la Cristinești. Aici și-a crescut copiii, învățîndu-i să fie români, chiar dacă i-a trimis la carte prin marile universități străine. El unul a continuat a scrie în polonă, în rusește, în nemțește odele și elegiile despre neamul lui. Căci era poet, nu numai un fabulos jurist. Fiul său Alexandru era tot poet, cum și-un mare erudit în științele istoriei naționale și ale dreptului. Dar dacă Tadeu a mai putut călători la Iași, să-și regăsească rudele din urmă cu un veac, Alexandru n-a mai avut cum trece Prutul, căci pe noul hotar străjuiau cazacii țarului. Și atunci a trecut Prutul, fără pașaport, feciorul său, domnul Bogdan Petriceicu, care a jurat să recupereze, pentru întregul neam al Hasdeilor, țara pierdută.

— De aici, a mai spus vărul Vladimir, pasiunea domnului Hasdeu pentru genealogie, pentru o știință istorică împletită cu geografia și cu studiul limbilor. Domnului Hasdeu nu-i mai ajunge faptul că sîntem romani, ne împinge cu rădăcinile hăt înapoi, la daci, ba chiar și mai înapoi, la primii indo-europeni care au sălășluit pe aici.

Vărul Vladimir nu-l cunoștea direct pe domnul Hasdeu, privilegiul pe care îl avea răzeșul, îl cunoscuse în schimb pe tatăl istoricului, pe Alexandru, căruia îi purta venerație.

— Ce absurde sînt încercările istoriei pe la noi ! a mai glosat vărul Vladimir. Conu Alexandru, acest mare patriot

român, care vorbea şi scria perfect în vreo şapte limbi, inclusiv în două limbi antice, nu scria româneşte, nu stăpînea adică limba noastră literară. Avea timiditatea de a scrie în limba Iaşilor şi Bucureştilor, căci rămăsese în urmă faţă de limba noastră cultă. Acasă, cu prietenii, vorbea ca un ţăran de la Hotin. Precum conu Mitiţă...

Acesta a tuşit, semnalîndu-şi prezenţa. El totuşi nu se socotea un ţăran, cum nu era ţăran nici conu Alexandru Hasdeu. Dar vărul Vladimir l-a îmbunat, trecînd la o altă constatare, flatantă :

— Şi-apoi cum iubea cîntecele noastre bătrîneşti şi doinele. A fost primul care le-a tradus în ruseşte, tipărindu-le în foarte importante publicaţii, de la Odesa şi de la Petersburg. El însuşi cînta cîntece de lume, cu glas molcom şi trist.

— Tot în ruseşte ?

— Nu, le cînta-n româneşte, iar apoi le traducea în rusă.

Vladimir s-a pornit să cînte, cu glas plăcut, un cîntec despre o Ruxandră, din pădurea Tigheciului, ibovnică de haiduci, un cîntec frumos, foarte îndrăgit de conu Alexandru. Răzeşul, încălzit, îi ţinea isonul. La sfîrşit, Vladimir a mai spus :

— Trebuie să ştii că sună splendid şi-n ruseşte.

— O fi ! a notat răzeşul.

— Sună bine şi-n franţuzeşte în traducerea fiului, a mai adăugat vărul Vladimir. Domnul Hasdeu, ca omagiu pentru tată, a transpus acelaşi cîntec în limba lui Ronsard.

Răşcanu a ascultat şi această versiune la care a subscris. Vărul Mitiţă, care cunoştea cîntecul, a plecat să se culce, lăsîndu-i pe cei doi între ei. Vărul Vladimir a cîntat şi-n franţuzeşte versurile Hasdeilor, după o melodie proprie :

Pourquoi, ô Roxande ! fixes-tu ainsi tes yeux noirs
sur le héiduque de la forêt de Keghetsch ?
Pourquoi, ô Roxande ! ton sourire passionné
joue-t-il sur tes lèvres vermeilles ?
Pourqoui encore, ô Roxande ! découvres-tu ton sein,
ton sein blanc comme celui d'un cygne ?

C'est en vain, ô Roxande ! que tu fixes ainsi tes yeux noirs
sur le héiduque de la forêt de Keghetsch !
C'est en vain, ô Roxande ! que ton sourire passionné
joue sur tes lèvres vermeilles !
C'est toujours en vain, ô Roxande ! que tu découvres
ton sein, ton sein blanc
comme celui d'un cygne !
J'aime la couleur noire : c'est la couleur noire de la poudre,
la couleur noire des maisons brûlées.
J'aime la couleur vermeille : c'est la couleur vermeille
de la flamme,
quand elle jaillit d'un canon de fusil.
J'aime la couleur blanche : c'est la couleur blanche du
linceul
sur les cadavres de mes ennemis tués.

În transpunerea melodică a lui Volodea, versurile Hasdeilor sunau ca un imn barbar, anterior creștinismului, sau, cu concesii, precum o melodie bizantină, anterioară întîiului mileniu, cînd gheața cerului pogora cald peste oameni.

După transbordare, urcîndu-se din nou în tren, Cerchez a fost zgîlțîit de un fior de frig. S-a strîns mai bine în manta, în compartiment era totuși cald, dar frigul adus de pe peron, frigul emanat de masa acelor nenorociți îl răzbise pînă la piele. Senzația nu era logică, ba era cu totul și cu totul irațională. Trupul lui nu mai răspundea corect la apel, resimțea frigul într-un spațiu cald, fie și artificial cald, grație companiei drumurilor de fier. Dar, a observat cu surprindere, și ceilalți pasageri resimțeau frigul, administrîndu-și-l în tăcere, fără a da sentimentul că le este frig. În compartiment nimeni nu vorbea, pînă la Iași n-a mai scos nimeni un cuvînt. Tăcerea, căldura exterioară și frigul interior s-au amestecat într-o formulă greu de pus în logică, dar atît de apăsătoare și atît de reală pe cît de ilogică era. „— Ce Dumnezeu, și-a strigat

mut generalul, am intrat oare în altă țară, am pătruns într-o altă geografie, contaminată de frig ?" O geografie paralizată de frig, fiindcă frigul și muțenia pasagerilor se instalaseră în compartiment ca o fatalitate. „— Să dea Dumnezeu să nu adorm !" și-a șoptit. Uneori frigul provoca o reacție de paralizie care împingea victimele în somn. Un ofițer rus îi povestise pe front că, la drumurile lungi, pe timp de iarnă, dacă nu știi să lupți cu frigul și cu somnul te trezești în Siberia. El nu-și propusese să atingă o asemenea țintă, dar simțea că meridianul frigului se mutase brusc, imediat după Buzău, chiar în clipa cînd trenul a trecut dincolo, în Moldova. Căzuse brusc și noaptea, un întuneric opac, trei forțe cu care trebuia să lupte simultan : întunericul, frigul și somnul. Un pasager s-a trezit însă, smulgîndu-se buimac din gheara frigului sau a somnului și a bîiguit :

— Domnule, unde merge acest tren ?

— La Iași ! a răspuns cineva din frig, din somn.

— Dar la Chișinău nu ajunge ?

— Ajunge și la Chișinău.

Pasagerul s-a liniștit, în chip maladiv, predîndu-se frigului și somnului, înfășurîndu-se și mai strîns în șubă. Apoi s-a trezit din nou, speriat :

— Nu știți, de la Chișinău am vreo legătură la Cernăuți ?

— Aveți, dar e mai bine să coborîți la Iași !

Din nou individul s-a liniștit, trenul fugea în noapte, apoi o trezire imprevizibilă, cu spasm :

— Domnule, Cernăuții aparțin de Rusia sau de Austria ?

Nimeni n-a mai răspuns, pasagerii dormeau, Cerchez n-a mai avut puterea să se smulgă din somn și să facă cele două precizări, obligatorii, de geografie politică, pe care oricum le-ar fi înghițit întunericul, frigul, somnul : „Domnule, Cernăuții au aparținut României, ca și Chișinăul ! Azi, unul din orașe se află în Austria, altul în Rusia."

Individul s-a mai smuls însă încă o dată din somn și a strigat :

— Domnilor, cum ajung, vă rog, de la Cernăuți la Omsk ?

Cerchez ar fi vrut să răspundă : „— Lăsaţi-vă în voia trenului, vă duce singur, aşa, prin somn, dacă pînă acolo o fi linie ferată. Mai departe, dacă nu e linie, cu căruţa sau cu pasul, sau...“ Era cît p-aci să-l biruie somnul, să adoarmă, dacă nu l-ar fi ţinut treaz grija de a coborî la Iaşi.

Vărul Vladimir se retrăsese să se culce în unul dintre dormitoarele de la etaj. În birou rămăsese de veghe doar Răşcanu, iar dincolo, în bibliotecă, tot în priveghi, Mitiţă Zarzăr. Răzeşul nu izbutise să adoarmă, se foia în acest spaţiu nefamiliar lui, ca un lup în cuşcă. Şi Răşcanu se frămîntase o dată, însă la o vînătoare, în cîmp, fără a putea da geană pe geană, simţindu-se prizonier între zări. Pînă la urmă, Mitiţă Zarzăr a hotărît pare-se că e ceasul să se culce şi şi-a poruncit-o cu tărie : „De-acu-i ceasul să mă hodinesc“.

Răşcanu l-a auzit cum îşi scoate şi-şi pătureşte atent straiele, punîndu-le la îndemînă, pe speteaza unui fotoliu, într-o anume ordine. Aşa procedau doar cavaleriştii, gata oricînd să sară în cizme şi apoi pe cai. Şi răzeşul îşi pusese aproape de sine, lîngă canapea, mai întîi cizmele. Lîngă cizme, chimirul. În chimir, răzeşul avea un pistol mic, pe care probabil îl va fi scos ca să-l pună sub pernă. Avea şi-un ceasornic de argint, în vesta de suman, pe care-l va fi extras din buzunăraş, depunîndu-l pe fotoliu, ca să-l aibă sub ochi.

Avocatul ar fi vrut să mai ştie dacă oaspetele va folosi cămaşa de noapte a casei. Mitiţă Zarzăr părea că o examinează, o admiră chiar, dar o lasă la loc, socotind-o pasă-mi-te prea largă pentru el, încurcîndu-l în mişcări, la cazul cînd s-ar trezi brusc şi-ar trebui să plece val-vîrtej. Din nou prima călăreţul, deprins cu veghea fără somn pe cîmpul Bugeacului. El a rămas în ismene şi-n cămaşa lui scurtă, fără guler. Nu şi-a scos nici colţunii de lînă. A

făcut apoi cîţiva paşi prin interior, asigurîndu-se că are apă la îndemînă. Pe o consolă se afla o cană de porţelan, plină cu apă. Sub canapea, slugile plasaseră şi o oală de noapte, tot din porţelan. Răzeşul socotea probabil inutil acel recipient, cuviinţa l-ar fi silit la nevoie să rabde sau să iasă afară. Mai căuta acum ceva, peretele cu icoane. În biblioteca Răşcanilor nu se aflau icoane, doar gravuri şi hărţi. Răzeşul a oftat nemulţumit, scărpinîndu-se în cap. S-a lăsat apoi în genunchi, cu faţa la peretele dinspre răsărit şi a început să se închine cu glas tare, ca şi cum ar fi fost singur, cu Dumnezeu, pe un cîmp vast. Un Dumnezeu pe care l-a şi numit „Tată", „atoateţiitorul", „făcătorul cerului şi al pămîntului, al văzutelor şi nevăzutelor".

Avocatul rămăsese la rîndu-i în nemişcare, ascultînd rugăciunea, care venea dintr-un adînc de nestrămutare şi adevăr încît începuseră a prinde chip, chiar şi pentru el, „nevăzutele". Cunoştea doar textul, îl învăţase cîndva şi-n latineşte, dar nu credea în tăria tămăduitoare a cuvîntului, deşi ruga purta numele *Credo*. Un Credo în Tot, în Univers ca alcătuire absolută, orchestrată de o singură putere, în care se cuprinde totul, început şi sfîrşit, „văzutele şi nevăzutele". Martor involuntar, avocatul aştepta acum înfiorat formula finală, pentru ca apoi să se ridice şi el:

„Aştept învierea morţilor
Şi viaţa veacului ce va să vină,
Amin."

VI

Nici gînd ca soldații să se întoarcă acasă, dar morții reveneau. Pe morți îi despărțea de țară doar fluviul. Morții începuseră a se întoarce spre satele lor încă din august, din urmă cu un an, după lupta de la Grivița, care se dăduse pe o arșiță mare. Toți știau că sufletul se desparte anevoie de trup, mai ales cînd trupul e tînăr. Trupurile celor căzuți erau tinere : flăcăi nelumiți, abia trași la sorți, însurăței de-o vară, care nu primiseră lotul de împroprietărire din moșiile statului, făgăduit de guvern, flăcăi tomnateci, mai învățați ceva cu greul, cu tutunul și rachiul cazarmei, rezerviști deprinși cu de toate. Cei tineri aveau pasul ușor, ca o boare, ades un pas iute, smucit și tulbure, zălțat ca vîntoasele. Rezerviștii în schimb se mișcau mai greu — oameni copți, căpățînoși, cu ciolanul tare, care nu părăseau cu una cu două pămîntul în care căzuseră. Sufletul unui rezervist stătea de obicei lîngă trup, zile și nopți în șir, peste cele patruzeci de zile legiuite, priponit acolo la țărușul crucii, ca un cal uitat de stăpîn. Cîmpurile de luptă fremătau de asemenea cai nevăzuți. Apoi, cînd sorocul se împlinea, după pomana de patruzeci de zile — dar numai dacă ce-i de-acasă i-o făceau !, rezervistul se deștepta, la început uimit, apoi mînios de ceea ce vedea în jur, numai schelete, după care, cu un ultim oftat al cărnii, se scula și pleca : „—Acu hai să vedem ce-o mai fi și p-acasă !“

Ceea ce aveau să afle acasă se cunoştea însă de mai înainte, morţii ştiau şi ce-i dincolo, de unde veneau, şi ce-i pe-acasă, ei n-aveau grabă nici dinspre o parte şi nici dinspre cealaltă, în drumul lor fără întoarcere. De aceea mai ales rezerviştii plecau spre ţară agale, cu pas domol, ca omul care ştie că la drum lung nu trebuie să te grăbeşti. Mai greu era cu tinerii — speriaţi, năzuroşi, naivi, nedeprinşi cu moartea. Unii dintre aceştia tresăreau din întîiul somn, ca şi cum ar fi uitat acasă, pe vatră, o oală pusă la fiert. „— Lasă, îi linişteau bătrînii, că nu dă-n foc. Are grija de ea maică-ta sau soru-ta, sau naş-ta. Ce atîta grabă ?“ Alţii, mai apoi, s-au smuls din ţărînă buimaci cînd a început culesul porumbului şi arăturile de toamnă. Aceştia îşi închipuiau, pasă-mi-te, că se isprăveşte lumea fără ei. Cei mai mulţi însă stăteau cuminţi, la post, lîngă trupurile lor, terorizaţi de grija militară. „— De n-ar suna goarna...“ La Rahova, deasupra cîmpului cu morţi, un gornist se legăna uşurel în vînt, ca o pană, cu o mînă întinsă spre goarna de aer, fără s-o poată însă atinge. Un altul, îngheţat în avîntul atacului, ţintea cu orbitele goale parapetul redutei din faţă, pe care atîrna un tînăr otoman cu capul în jos. Cei doi n-aveau cum să se mai apropie unul de celălalt, ca să se omoare, pînă la capătul vremii. Foarte mulţi soldaţi trăiau starea de încordare din timpul luptei, o încordare ceva mai uşoară acum, trează încă, gata să-i arunce în sus, la semnal, la strigarea apelului, la ordinul de aliniere pe companii şi batalioane : Apostol P. Mihai, Barabaş Vasile, Cărăbulea Petre, Oniţă Ion... Cel numit Oniţă Ion n-apucase să-şi tragă bine o cizmă, rămăsese ghemuit asupra ei.

Urmărind încălţarea soldatului, care n-avea cum să mai fie dusă la bun sfîrşit pînă în veac, un sergent, tot o umbră, părea nervos. Acesta, ca un mai-mare ce era, nu putea admite nici măcar *post-mortem* dezordinea. „— Ce-i haosul ăsta !“ părea sau voia să strige sergentul, văzînd atîtea umbre risipite, aflate adică în defecţiune, deşi nu mai putea striga. Şi el rămăsese pe loc, deşi nu în deplin repaos. El nu consimţea să se împace cu ideea că s-ar putea da brusc repaos, fără un ordin superior. Ordinul fusese dat, probabil, individual, peste capul lui, deşi el

era direct răspunzător de micile dezordini ale trupei. Nici el însă nu ştia că e mort. De unde haosul de pe cîmpul cu morţi şi neputinţa sergentului de a mai acţiona, cît de cît. Sergentul rămăsese cu mustaţa zbîrlită de furie, chit că nimeni nu mai lua act de furia lui, ajunsă într-un punct inert, hieratic, pur.

Tot aşteptînd ultima strigare, care nu mai venea, unii dintre soldaţi începuseră însă a fi neliniştiţi, cu spaima de a nu rămîne uitaţi acolo unde se aflau, fără treabă şi-aici şi dincolo, nişte suflete pribege. Alţii îşi vedeau cuminţi de nemişcarea lor. Uneori, se iscau din senin vîrtejuri de vînt, semn că cineva îşi pierduse răbdarea, semn că cei de-acasă încă nu-i pomeneau. Într-un asemenea vîrtej a fost smulsă şi purtată pe sus o foaie matricolă, ruptă dintr-un registru de regiment, răsfoit de vînt, un registru abandonat împreună cu alte acte militare, la o retragere. Acea foaie a plutit multă vreme în aer pînă nu s-a mai zărit, apoi a căzut mototol lîngă o gamelă goală. Într-o altă zi, un soldat s-a pus să alerge după un iepure, care, fiinţă vie, a sărit brusc din covrul său, luînd-o la sănătoasa, aparent fără nici un motiv. Goana a ţinut pînă spre asfinţit, urecheatul nu mai ştia încotro s-o ia, cînd unul cînd celălalt se oprea să-şi tragă sufletul, nimeni nu era pe acel cîmp decît iepurele şi umbra mişcătoare. Cînd iepurele a dispărut, după o clipă, umbra lui a mai rămas în urmă-i încă o vreme, mult prelungită. Apoi s-a stins şi soarele.

Într-un asfinţit de soare a pornit la drum şi maica Raida, în fruntea coloanei de prizonieri de la Mînăstirea. Călugăriţa călăuză ar fi trebuit să plece cu convoiul în zori de zi, dar pregătirile de călătorie au ţinut mult — s-au frămîntat şi s-au copt pîini, s-a fiert porumb şi fasole, s-au pus în saci poame uscate, ba s-au tăiat şi şase oi care au fost făcute pastramă. Încă şi mai complicate au fost for-

malitățile militare, birocrația de lagăr, care a luat foarte mult timp, dar în care călugărițele nu s-au amestecat. Prizonierii au fost din nou triați, împărțiți după rubricile din registre, scăzuți din unele despărțiri sau trecuți în altele, după caz. Apoi s-a făcut totalul, dar numărul așteptat nu ieșea, numărătoarea s-a reluat. S-a văzut cu această ocazie că ceea ce era numit otoman sau turc răspundea la o mulțime de nații sau țări de care prizonierii aparțineau, dar oficialii lagărului nu știau și nici nu bănuiau. Printre cei socotiți turci se aflau arabi — și aceștia de mai multe neamuri, cîțiva persani, ba chiar și un kurd. A contat pînă la urmă împărțirea între sănătoși și bolnavi, toți, in corpore, fiind islamici. Cei sănătoși au fost rînduiți în coloana pedestrașilor, cei bolnavi în căruțe cu boi, mînate de țăranii din împrejurimi. Cîțiva, fiind agonici, au fost așteptați să-și dea duhul, ca să nu fie mai apoi lepădați la margine de drum. Aceștia au fost îngropați însă nu în groapa comună, ci în trei gropi săpate în pripă de otomani valizi. Nu era însă imam să-i slujească, iar căpitanul comandant al lagărului i-a poftit pe prizonieri să se roage-n legea lor, cum or ști, pentru morți, și, ca să încheie cuviincioși ceremonia, a pus să se tragă și trei salve de armă. Cei trei muriseră după decretul de eliberare, semnat de prinț, ca oameni liberi. Erau ultimii morți, săvîrșiți peste voința lor, în pămînt străin ; căpitanul a ținut să-i salute, spunînd apoi soldaților din compania de pază : „— Dea Domnul ca aceștia să fie ultimii !“ Soldații au răspuns în cor, cu formula tradițională : „— Dumnezeu să-i ierte.“ Și-au tras apoi căciulile pînă-n nas, și-au atîrnat puștile-n umăr și au deschis porțile mînăstirii. Maica Evlampia atît a spus : „— Ducă-se !“, încercînd să alunge, cu mîna, aerul rău-mirositor de bărbat străin ce rămăsese în incinta sacră. „— Fetele mele, surorile mele, le-a mai zis ea maicilor, imediat ce s-au închis porțile, mă jur, cîte zile-oi mai avea, ca bărbat străin să nu mai calce p-aci, chiar de-o mai fi vreun război, Doamne ferește !“ Surorile, la rîndu-le, s-au închinat, jurînd să nu mai îngăduie în sfîntul lăcaș asemenea arătări, fie chiar de-ar fi soldați de-ai țării, căci și aceștia erau tot bărbați, care, în sfîrșit, slavă Domnului, plecaseră odată cu prizonierii.

Maica Raida, în schimb, a avut a îndura mai departe canonul crîncen de a se afla aproape de trup de bărbat, sănătos sau bolnav, nici că mai conta. O şi merita, căci ea adusese bărbaţi la Mînăstirea, ea să-i scoaţă afară ! Tot dînsei îi revenise ingrata misie de a-i călăuzi pe prizonieri, hoarde de bărbaţi, pînă la hotar, la Dunăre, pentru ca ţara să rămînă pură. „— Dar cum, maică, să rămînă ţara curată, cînd trupul omenesc e puturos şi necurat ?“ Acest gînd s-a ivit în cugetul maicii Raida, încă din clipa în care coloana de prizonieri a ieşit pe poarta aşezămîntului. „— Staţi, să-şi facă nevoile !“ Nevoile erau nevoinţe trupeşti, care nu puteau răbda. Prizonierii fuseseră ţinuţi în picioare, sub veghea armei, ceasuri întregi. Ei au fost deci sloboziţi ca să-şi facă „micile şi marile necesităţi“, imediat ce-au ieşit din mînăstire, căci, Doamne fereşte, nu se putea răbda să-şi facă nevoile acolo ! Apoi maica Raida, împreună cu şeful militar al convoiului, i-a strîns din nou în bună rînduială pe prinşi, pornindu-i la drum. Apoi încă un popas : „— Stai să se pişe şi caii !“ Apoi iar la drum, apoi încă un popas, pentru cină. Căzuse noaptea, prinşii trebuiau hrăniţi. La fel, animalele de la care — boii şi caii, la fel soldaţii paznici.

Toată această trupă de masculi — boi, cai, prizonieri, soldaţi a fost hrănită cu ceea ce se putea : fîn, coceni, pîine, fasole fiartă şi carne. Carnea-i dădea silă maicii Raida, căci călugăriţa postea. La fel, soldaţilor paznici, care aşijderi se aflau în post. Nu şi musulmanilor, care, atîta aşteptau : carne. Maica Raida le-a împărţit carnea, rupînd coastele oilor cu mîinile ei şi distribuindu-le flămînzilor acest hoit. Ca la cîini. Cu toată sila care se putea închipui faţă de animalul ucis şi faţă de animalele flămînde, care pîndeau hoitul afumat şi sărat. Carne mînca, e drept, şi maica Raida, dar numai la două praznice din an — Paştele şi Crăciunul, în rest nici c-o putea atinge or suferi ca miros. Ea răbda carnea doar ca jertfă, după rînduiala sacră, altfel însă nu suferea s-o vază măcar. Acum însă a atins-o cu mîna, ba a şi dat-o unor guri lacome, care, luni în şir, nu jinduiseră decît la carne. „— Na, fie-vă ! Na !“

Dar un bolnav, un ofiţer otoman întins într-o căruţă, n-a putut atinge carnea. Maica l-a îndemnat : „— Tu nu mănînci ?“ Frumosul şi nevolnicul bărbat nu putea. „— Hai, ia un pic !“ şi maica a rupt o fărîmă, ducîndu-i-o la buze. „Hai, ia şi muşcă ! Bărbatul însă nu mai avea dinţi. „— Ce-i cu gura ta ?“ I-a rînjit buzele, dar masculul n-avea dinţi, nu mai avea. „— Ptiu, a stupit maica, nici dinţi nu mai ai ? !“ Bărbatul, deşi tînăr, nu mai avea un dinte. Maica s-a crucit, încă o dată, rămasă cu pulpa de carne de oaie în mînă. Apoi s-a uimit : „Şi-acu eu ce fac, mănînc în locul tău, ca să te hrănesc ?“ A muşcat din carne cu dinţii ei puternici. A mestecat-o, fără însă a o atinge cu simţul. A frămîntat-o îndelung în gură, fără să vrea a o simţi. Apoi i-a trecut-o în gură prizonierului, dar nu ca într-un sărut, ci ca şi cum i-ar fi dat-o cu lingura. I-a şi zis : „— Na, să nu mori !“ Apoi a scuipat gustul de carne, uşurîndu-se. Era noapte. Maica şi-a strîns mai bine straiul aspru de lînă pe trup. Apoi a şters buzele prizonierului cu poala mînecii. Apoi a simţit că-i este frig. Îi era frig şi bărbatului întins în căruţă, care rămăsese ţeapăn ca un mort. Era mai bine să se aprindă focuri decît să-i prindă frigul pe toţi, pe toate animalele cîte se aflau strînse acolo. S-au aprins focuri. Maica Raida s-a înfiorat pentru omul acela rămas în car, sub puterea frigului, apoi şi-a zis, cu silă, că, de fapt, nu-i altceva decît un om, un animal adică, o fiinţă precară, un bicisnic mîncător de carne. Erau mai cuminţi boii care rumegau aşezaţi pe pămînt, scoşi din juguri. Maica Raida şi-a sters buzele unse de său, săul de oaie, o grăsime urît-mirositoare şi rece, duhnind a bărbat şi a prizonier.

Coloana poposise sub Dealul Negru, în plină noapte.

Grele erau mai ales nopţile morţilor, tot mai lungi spre iarnă, mai ales pentru cei căzuţi fără lumînare. Greu era şi fiindcă n-aveau îngăduinţa de a se îndepărta de

trup, de locul în care căzuseră, mai mult ca la o bătaie de puşcă. Cine uitase sau lăsase în urmă ceva, un lucru absolut trebuitor, dar şi o fiinţă, un camarad sau calul, n-avea cum să se mai întoarcă şi să mai ia acel lucru de care rămînea despărţit definitiv. De aceea se şi spunea : „Daţi-le morţilor tot ce le trebuie." Dar cine să fi ştiut ce le trebuie, în timpul cît fuseseră vii ? La Opanez, nişte roşiori care porniseră pedestru la atac, lăsîndu-şi la o parte caii, ca să-i cruţe, erau acum chinuiţi de grija cailor rămaşi undeva în spatele liniei de foc. „— Oare ce făceau caii ?" Caii, şi ei morţi, se chinuiau să-şi rupă piedicile, sărind în copci, cu picioarele din faţă în aer, ca să ajungă la stăpînii lor. Noaptea, în satul vecin, auzindu-se din cînd în cînd zgomote de lanţuri, ţăranii bulgari spuneau uneori : „Ăştia-s caii românilor !", deşi la ziuă nici urmă de cai. Se auzea, tot noaptea, încă se mai auzea, cum otomanii scurmă orb sub pămînt cu tîrnăcoapele, pe sub români şi ruşi. Nici otomanii nu stăteau, nu se puteau astîmpăra. Sub un deal, numit Dealul Otomanilor, nişte nizami care rămăseseră prinşi într-o surpătură, lucrau noaptea mai departe, văzîndu-şi de misia lor.

Dar după Sfîntul Andrei, cerul a prins a se limpezi, mijeau curat stelele, mai mărunt ca boabele de mei, semănate anume pe boltă, pentru ca să vadă şi cei cu ochii stinşi. S-a văzut sus Rariţa ; în golul dintre Carul Mic şi Carul Mare albea o lumină, ca în adîncul unei fîntîni. Sus acolo, pe lîngă Steaua Ciobanului, o fată desculţă, cu o doniţă în mînă, pornea să aducă apă la morţi, rămînînd pe loc de fiecare dată, în acelaşi punct al bolţii cereşti în care răsărise. Sub zăpadă, cîmpurile de luptă au tresărit ca sub o amintire, repede amurgită sub îngheţul stelelor. Încă nu începuse fierberea caldă a grîului încolţit. Boabele, încă reci, umflate de apă, nu resimţeau încă împunsătura mugurelui, dureroasă ca o cangrenă, nici ruperea pe care colţul abia ivit o provoacă în carnea seminţei, înainte de a o lepăda ţărînei definitiv. Între trupul cel nou, abia făgăduit, şi trupul prim, vizibil, dar nu deplin, stăruia încă o întrepătrundere, o pace, ca între trupurile soldaţilor şi cămăşile lor asudate, murdare.

Acolo, acasă, fuseseră în toi clăcile din nopţile lungi, zorul torsului, al depănatului, al neveditului şi al alesului, al întinderii razelor de fire în războaiele de ţesut, în forfota de muici, surori şi neveste, care pregăteau cămăşile de miri şi de morţi, tăiate şi cusute la fel. Aceste munci de iarnă prevesteau anotimpul cel bun, învierea cea mare, care nu mai putea zăbovi. Se apropia vremea cînd soldatul, trezit din uitarea de sine, buimac încă, avea să se ridice într-un cot, apoi în picioare, să se frece la ochi, să caşte şi să-şi zică sieşi, ca-n poveşti : „— Măre, lung somn am dormit..." Dar nici gînd de trezire, în timpul clăcilor, ca şi cînd somnul ar fi trebuit să mai ţină încă un veac.

Abia după Ajun, în intervalul dintre Crăciunul creştinesc şi noaptea Sfîntului Vasile cel Mare, de Anul Nou păgîn, cînd flăcăiandrii din Carpaţi împletesc harapnice de cînepă şi cînd bătrînii gospodari scot plugurile din şuri, ca să iasă la aratul de datină, în zăpadă, unii morţi au prins a se deştepta pe deplin. Obiceiul aratului simbolic mai dăinuia în cuprinsul lumilor foarte vechi, al Daciei şi al Chinei. Fiul Cerului, într-o parte, şi Bădica Traian, în cealaltă, ieşeau la arat, cu lumea morţilor după ei : „Sculaţi, sculaţi boieri mari / Sculaţi voi români plugari !" Strămoşii sau moşii îi urmau pe cei doi împăraţi, făcîndu-le alai, purtînd pe feţe măşti de lupi, urşi, ţapi, cai, balauri, în mîini harapnice, tălăngi, tilinci, naiuri, fluiere, tobe şi gonguri. Aceşti strămoşi îndeamnă vechile neamuri de la Fluviul Galben şi de la Dunăre, la arat şi semănat, neamuri care altfel s-ar fi moleşit, ar fi căzut, s-ar fi dedat huzurului luminei, al dragostei şi al beţiei, uitînd de asprimea renăscătoare a muncii. Lupta cu somnul e lupta cu moartea în care cad periodic toate neamurile, dacă nu s-ar trezi pînă şi morţii, o dată pe an, ca să-i deştepte pe cei vii, şi să-i împingă cu harapnicele la datoria lor : „Sculaţi, sculaţi boieri mari !..." La români, din noaptea Sfîntului Vasile şi pînă la Bobotează, se deschid cerurile, iar morţii risipiţi prin alte lumi se întorc acasă. „— Măre, greu somn am dormit !"...

Acasă ar fi trebuit să se întîmple numai cele legiuite. Împărăţia cerurilor începea de pe pămînt, de-acasă, cu praznicele pentru morţi. Morţii aveau sărbătorile lor. Cei vii vieţuiau, provizoriu, în umbra celor morţi. Mai întîi pomenile de datină, pentru fiecare mort cu nume, apoi pomenile celor fără nume, stinşi în timpul cel fără început, marile praznice ale morţilor neamului, anonimii, moşii. Moşii aveau două soroace de prăznuire pe an : moşii de iarnă şi moşii de vară. Moşii de iarnă erau cei mai necăjiţi, li se şi spunea Săracii, căci se prăznuiau în anotimpul hambarelor goale, la vreme de întuneric şi ger, dar li se mai spunea şi moşii nădejdii, căci în această zi se aprindeau lumînări lîngă trunchiurile pomilor din livezi, iar în crengile goale, încă neînmugurite, se atîrnau mărţişoarele morţilor.

Prinţesa Elisabeta, sensibilă la aceste obiceiuri vechi ale autohtonilor de la Carpaţi şi Dunăre, a pus să se atîrne în pomii din parcul palatului Cotroceni zece mii de mărţişoare pentru cei zece mii de bărbaţi căzuţi în război. Se simţea primăvara. Ziua morţilor căzuse aproape de sărbătoarea Sfinţilor Mucenici, dar cu mult înainte de sorocul înmuguririi. Fulgii de mătase, albi şi roşii, atîrnaţi pe crengile negre, i-au dat parcului princiar gol o înfăţişare stranie, de livadă inundată de flori care nu emană aromă. O înflorire seacă.

Din nou, de cîtva timp, deasupra casei cu geamlîc a familiei Mironescu, se auzea vîjîind smeul lui Ştef. Acel smeu se auzise, tot în crucea nopţii, şi-n urmă cu luni, după lupta de la Griviţa. Imediat după acel semn nocturn sosise prompt şi confirmarea că băiatul trăieşte. Ştef fusese rănit, dar bucurie !, din sergent voluntar cum era cu cîteva minute înainte de atac, ajunsese sublocotenent. Acum, smeul, din nou.

— Auzi ? a strigat domnul Mironescu, sărind fericit din somn. A sosit Ştef !

Nu putea să fie real, Ştef de mult nu mai era la vîrsta jocurilor cu smeul, era un militar călit în lupte, după cum o atestau scrisorile, ce-i drept dictate unui intermediar, colonelul, fiindcă băiatul nu mai putea scrie, fusese rănit la mînă, tocmai mîna care ţine condeiul şi sabia. Şi totuşi smeul vîjîia.

— Auzi ? !

Doamna Mironescu nu auzea, nu din rea-voinţă, ci dintr-o enervantă incredulitate, pe care ea însăşi ar fi vrut-o contrazisă : nu-i venea pur şi simplu să creadă, ar fi fost prea frumos. Domnul Mironescu, în culmea tulburării, a suprimat comentariile şi i-a impus consoartei să asculte : „— Taci şi ascultă !“, după care a deschis ferestrele. Din hăul nopţii venea într-adevăr un vîjîit de vînt, dar era greu de deosebit, cu auzul, pe care aripă a văzduhului călătoreşte smeul lui Ştef.

— Îţi dau cuvîntul meu de onoare că l-am auzit, aşa cum m-auzi şi te-aud. Doar eram treaz, nu dormeam şi nici nu visam. Smeul a vîjîit întîi la poartă, apoi deasupra casei...

Apoi vîntul a stat, în odaie a pătruns frigul. Doamna Mironescu a închis ferestrele şi a insistat ca dumnealui să se întoarcă în pat. El s-a retras imediat sub plapumă, îmbufnat pe incredulitatea ei vinovată. Precis smeul ar fi urmat să se audă din nou.

A doua zi, cei doi nu şi-au vorbit, nici la cafeaua matinală şi nici la prînz. Domnul Mironescu a răsfoit cu iritare gazetele, care-i veneau cu abonament, doamna croşeta cu gîndurile aiurea, neluîndu-l în seamă. Cînd el, foarte hotărît, s-a îmbrăcat să plece în oraş — nemulţumit de consoartă, nemulţumit de lume, ea doar atît i-a spus :

— Vezi să nu răceşti !

Era frig, într-adevăr, vreme de lapoviţă şi nimic nu se înţelegea din ceea ce se petrece pe lume. Domnul Mironescu a intrat întîi într-o cafenea, cu aerul de a căuta pe un anume domn, un militar, apoi într-o bodegă, apoi într-un restaurant de primă clasă, cu portar la peron. A

fost nevoit să lase la cuier paltonul, bastonul şi căciula de biber, apoi să se aşeze la o masă. De fapt nu dorea nimic, militarul pe care îl căuta nu putea fi aici. A acceptat un şvarţ, fără zahăr, şi un pahar de Vichy. A răspuns la salutul unei persoane, tot din justiţie, un domn Dissescu. Apoi la salutul unui alt domn, Herescu, tot om de bară, după care s-a întreţinut amical cu un tînăr judecător, Dinu Hrisoverghi, schimbînd nişte amabilităţi. În tot acest timp, Ghiţă Dissescu îl pîndea de la masa de vis-à-vis, ca şi cum nu i-ar fi venit să creadă că el, Ştefan Mironescu, fost magistrat, s-ar fi aflat acolo. Dar a lipsi din viaţa publică nu înseamnă a nu exista. El exista ! O confirmase Dinu Hrisoverghi, care l-a salutat ceremonios, întreţinîndu-se cordial cu noul venit, rămînînd lîngă acesta, în picioare, cît era politicos. Dar Dissescu insista să-l privească, ba chiar să-l examineze, ca şi cum n-ar fi crezut că-l vede acolo, viu. „— Arăt oare ca o fantomă ?" s-a întrebat domnul Mironescu, foarte nedumerit, după care s-a întors ostentativ în altă direcţie, şi a sorbit din şvarţ. Simţea însă că Dissescu îl aţinteşte stăruitor, îl comentează, îl arată cu degetul cuiva de la o altă masă, fiindcă şi acela a căscat ochii mari spre persoana lui. Domnul Mironescu a lăsat o monedă pe masă, s-a ridicat şi a ieşit. Avea senzaţia neplăcută că lumea îi ascunde ceva. Îl intriga şi absenţa militarilor din Bucureşti, deşi sosise pacea. În mod normal, străzile ar fi trebuit să fie inundate de ofiţeri, fericiţi de reîntoarcere, nerăbdători să-şi găsească familiile, consoartele, mamele, surorile, amantele. Aceleaşi străzi s-ar fi cuvenit să fie însufleţite de prezenţa doamnelor şi domnişoarelor, încărcate de cumpărături de lux şi de flori. Ar fi trebuit să se presimtă parada, frisonul paradei, care întotdeauna sălta în sus oraşul, în etapa premergătoare. Acum, oraşul era jos, orizontal, sustras mustrărilor domnului Mironescu, care-l acuza, global, de apatie. Toţi cei care treceau pe lîngă el păreau apatici sau morţi. Constatarea aceasta l-a redresat lăuntric, l-a încordat, l-a ridicat la o ţinută superior ofensivă, din înălţimea căreia şi-a spus : „— Eu exist, ei nu !"

A urcat impetuos într-o trăsură, i-a poruncit birjarului să-l ducă la garnizoana Ilfov, sediul regimentului sub

steagul căruia luptase și biruise Ștef. La fel de hotărît, domnul Mironescu a oprit în fața cazarmei, a coborît impetuos din trăsură, s-a adresat, fără vă rog, soldatului aflat de planton :

— Pot vorbi cu domnul sublocotenent Ștef Mironescu ?

Soldatul l-a anunțat pe ofițerul de serviciu, acesta l-a poftit pe distinsul civil în camera de gardă, domnul Mironescu a repetat întrebarea, ofițerul l-a privit cu uimire, i-a cerut să repete numele, apoi a căutat pe îndelete într-un registru. A zăbovit mult în dreptul unei însemnări, a ridicat privirea spre străin :

— Sînteți tatăl lui Ștef ?

Întrebarea ofițerului era scandaloasă, ca și privirea cu care-l examinase civilul Dissescu, cei doi semănau în chip suspect prin afișarea unui anume dubiu sau printr-o complicitate care-l privea pe Ștef : știau ceva ce trebuia ascuns.

— Ce întrebare-i asta ? ! s-a răstit domnul Mironescu. Cum, adică, dacă sînt tatăl lui Ștef ? ! Și clocotind : Întrebarea mea e alta : unde-i Ștef ? E absolut sigur că regimentul lui a sosit în Capitală !

— Dar, domnule, a protestat ofițerul, regimentul n-a sosit încă.

— Ba a sosit, am citit la gazetă, acu două săptămîni.

— A fost o eroare ! a mai spus ofițerul. Din păcate, armata nu dă desmințiri. Vă spun însă în mod sigur, ceea ce-a scris „Timpul" despre sosirea unor dorobanți în București a fost pură eroare.

— Asta s-o crezi dumneata ! a respins violent domnul Mironescu. Și hotărît : Vreau să văd cazarma !

Ofițerul s-a ridicat solemn în picioare, părea a spune că-i fusese adus un ultragiu :

— Domnule Mironescu, vă jur, cazarma e goală.

Ofițerul spuse „Vă jur !" cînd mai simplu ar fi fost să spună „Vă dau cuvîntul de onoare". El jurase deci, și domnul Mironescu a rămas descumpănit.

— Şi-atunci unde-i regimentul lui Ştef ? a întrebat el, bîjbîind după o probă edificatoare.

— În Valahia Mică. Toată armata română s-a retras în Oltenia.

Deci, inclusiv Ştef. Domnul Mironescu n-a mai insistat. S-a retras la rîndu-i, salutînd politicos, a urcat în trăsura care-l aşteptase afară, în faţa cazarmei pustii, s-a lăsat, fără puteri, în pernele moi, a coborît cu ajutorul birjarului la poarta casei cu geamlîc.

— Dragă, Ştef nu mai vine ! a spus el, căzînd în primul scaun.

Doamna Mironescu nu s-a mai ocupat de soţ. A aprins o lumînare pe care a depus-o în faţa portretului lui Ştef, un portret de mici dimensiuni, înfăţişînd un licean timid, la vîrsta cînd băieţii încă se mai joacă cu smeiele.

Ultimul vis al Adelei, înainte de a se deştepta definitiv şi de a reveni la lumina zilei, pe pămînt, a fost legat de numărarea unor lumînări, care se tot aprindeau pe un deal negru. Adela ajunsese să numere vreo nouă sute de făclii, dar vedea cu uimire cum se aprind şi altele, apoi altele. Primele, cele din întîiul rînd, din vale, îşi topiseră ceara la jumătate, altele, — cele de lîngă ea, ajunseseră pînă la rădăcină, astfel încît Adela, foarte aproape fiind, a trăit spaima că se va aprinde şi că va arde ea însăşi, cu vîlvătaie. S-a prelins însă spre ea o ceară fierbinte, care, pînă la urmă, a îngheţat. Lumînările care se scufundau în pămînt revărsau spre lume doar ceara, o ceară care încremenea alb şi vînăt ca lavele de pe pereţii vulcanilor, după erupţii. Dar între timp se aprindeau alte şi alte lumînări, unele mici de tot, cu flăcăruia cît bobul de in, abia o scînteie, iar femeia, îmbrăcată într-o cămaşă albă de in, trecuse cu numărătoarea, de trei mii.

Acele lumînări nu emanau căldură. Flăcările pîlpîiau reci, deşi vii. Pîlpîiau cu uimire, ba chiar cu bucurie, cu

un fel de stranie plăcere de a se mistui — dacă o asemenea voluptate se putea delega materiei : ceara. Mai curînd putea fi vorba, a presupus Adela, de un candelabru feeric, pogorît din cer. Lumina astrelor e rece, și-a spus, așa cum pare lumina siderală pe cerul nopții. Acum dealul nu se mai vedea, cu greutatea lui argiloasă, telurică, se vedeau doar luminile acelea : trecuse, numărîndu-le, de șase mii.

Deși pe Adela o usturau pleoapele. Văpăile reci îi pîlpîiau în bulbii ochilor, rănind-o. Simțea că nu va mai avea forță să numere, o lăsaseră puterile. „— Nu mai văd !“ și-a strigat ea, deși a găsit tăria de a mai privi, de a număra mai departe.

Spre seară, căci începuse în vis să se însereze, Adela a ajuns la o cifră care a speriat-o. Dar dealul cu făclii înghețase brusc, sub un suflu geros. Se vedeau acum, pe versanți, doar sloiurile de ceară prelinsă. Într-o anume clipă, Adela însăși, sleită de puteri, se simțea ca o imensă lumînare stinsă.

Pentru întîia oară, la români, după secole, în datina morților se produsese o ruptură. În chip obișnuit, omul murea la casa lui, de moarte bună, și-atunci datina își urma cursul natural, de la aprinsul lumînării la căpătîi pînă la îngropăciune, fără nici o știrbire. Războiul răsturnase însă această ordine, oamenii muriseră departe de casele lor, numai și numai bărbați, precum în timpurile vechi, cînd românii purtau bătălii peste Dunăre și peste Nistru, cu turcii și tătarii. Vestea despre moartea întîmplată acolo ajungea tîrziu acasă, doar cînd se-ntorceau la vatră cei rămași vii. Acum cei rămași vii nu se întorseseră, iar lumea de-acasă nu credea în veștile de moarte aduse cu poșta. Vestea de moarte ajungea altfel, prin semne, cînd morții înșiși le trimeteau.

*

Ieşind din dormitor şi dînd să pogoare pe scări, Păuna s-a oprit uimită, în faţa unor grămezi de ulcele ţărăneşti, depuse de-a lungul pereţilor şi chiar pe trepte.

— Ce-s cu astea aici ? a întrebat, deconcertată, deşi în jur nu era nimeni să-i răspundă, personalul domestic lipsea.

Senzaţia că se află într-un spaţiu străin, în care nu mai recunoaşte nimic, i-a devenit şi mai clară datorită acestei văsării rustice, surprinzătoare, împrăştiată peste tot. În afară de şiraguri de ulcele, legate cu sfoară, toartă la toartă, ca ciorchinii de struguri, erau şi străchini clădite teanc, despărţite unele de altele prin pale de fîn, ca să nu se spargă. Erau şi multe talgere de lut smălţuite, depuse pe jos, iar acele talgere cu flori şi păsări aprins colorate, aduseseră în interior o veselie de grădină rustică. În vastul imobil nobiliar pătrunsese satul, într-o formă pură, care nu mirosea urît şi nici nu arăta diform. Mirosea a fîn uscat şi cîntau păsări de smalţ, sub un perete alb pe care mai atîrna o gravură medievală germană, înfăţişînd o scenă de apocalips, cu ramă de aur. Privind scena, sumbră, închipuită de fantezia unui ucenic al lui Dürer, privind apoi grădina de smalţuri de jos, închipuită de olarii autohtoni, Păuna nu mai pricepea nimic. A întrebat, încă o dată :

— Ce-s cu vasele astea aici ? !

Acele vase nu aparţineau casei, era limpede ; păreau un corp străin în vechea ambianţă. Păuna s-a gîndit imediat la colonelul Nigata, un japonez care se omora după „rusticităţi româneşti“, apreciindu-le estetic, dintr-un punct de vedere original. Acel prinţ din Extremul Orient îi adusese în dar un spine, plantat într-un ceaun de mămăligă. El să le fi adus acea olărie ? ! Gîndindu-se la gusturile bizare ale japonezului, Păuna a întors o privire concesivă către această văsărie umilă, destinată probabil unor fiinţe neumane, care se nutreau şi se adăpau mai mult simbolic, mimînd gesturile, fiindcă recipientele erau foarte mici, nişte vase ca pentru păpuşi sau pentru copii : „— Ce se poate face cu o asemenea

veselă ?“ s-a întrebat Păuna, mirată, dar şi amuzată — cu încîntare ! de acele forme liliputane, care inundaseră casa, forme elegante totuşi, deşi primitive. A luat în mînă un talger, cu care nu ştia ce să facă, apoi o ulcică verde, care o aţintea din golul ei imaculat.

A apărut oportun Anuţa, sora în alb pe care i-o desemnase Păunei, ca secretară, maica Ana Ghica. Fetiţa i-a explicat, în franţuzeşte, că acele vase de lut smălţuit erau destinate pomenilor pentru cei morţi şi că fuseseră cărate de Haralambie, cu spinarea, din Tîrgul Moşilor. Era tocmai timpul cînd la Moşi se vindeau ulcele, străchini şi talgere pentru pomeni.

— Şi ce avem noi comun cu toată această poveste ? a mai întrebat Păuna. Apoi senin : Avem noi morţi ? Nu ştiu nimic !

Curios, fetiţa a găsit un răspuns prompt, nu era atît de infantilă pe cît părea, un răspuns care a pus-o pe gînduri pe doamnă :

— Toţi avem morţi, căci nu venim din nicăieri.

Erau precis vorbele altcuiva, poate ale lui Haralambie, şi Păuna, uşor iritată, a coborît. Ea nu concepea că s-ar trage dintr-un anume neam, c-ar avea un trecut genealogic, ei i se destinase doar o clipă, care, acum îi lipsea. A intrat în sufrageria mică unde i s-a adus corespondenţa, iar mai apoi o ceaşcă de ceai. În corespondenţă se cuprindeau numai facturi şi chitanţe, hîrtii de datorii restante pentru nişte cheltuieli nebune, săvîrşite cîndva, de care doamna nu-şi mai amintea în nici un fel. Acele cifre nu-i evocau nebuniile, şi Păuna, nerecunoscîndu-se în acele minuscule semne aritmetice, i-a trecut hîrtiile secretarei.

— Vezi tu cui aparţin hîrtiile astea !

Georges, administratorul, fusese concediat. De hîrtii se ocupa Anuţa, o copilă care nu putea realiza sensul acelor cifre, de fapt maica Ana Ghica, la care actele ajungeau, prin mica secretară. Maica Ana nu protesta împotriva acestor soli negri, aduşi cu poşta, pentru a nu o supăra pe Păuna. Hîrtiile cu cifre se strîngeau teanc, ca şi talgerele lui Haralambie, pe biroul maicii Ana, care era obligată să ţină o contabilitate dublă, în numele titularei, aceasta cu totul scoasă din rol, prin inconştienţă.

Din cînd în cînd, maica Ana o întreba totuşi pe Păuna : „— Ce-s cu hîrtiile astea ?" „— De unde vrei să ştiu ? !" „— Nu-ţi recunoşti nici măcar semnătura ? !" Recunoaşterea sau nerecunoaşterea iscăliturii pe hîrtiile de credit, din urmă cu luni sau ani, nu mai avea importanţă. Pentru a preveni nenorocirea ultimă, maica Ana izbutise să înjghebeze un consiliu de tutelă, care să se ocupe de administrarea unor resturi de avere ale Păunei, ale lui Rudi — nişte firimituri care ar fi revenit, pînă la urmă, unui ordin catolic în scop de binefacere, dar şi ca mijloc de subzistenţă al celor doi expropriaţi.

Răscolind printre aceste hîrtii, Păuna a descoperit şi o scrisoare de la Rudi, pe care a deschis-o în cele din urmă, deşi n-a înţeles ce vrea nebunul. Se gîndea încă la acel festin al morţilor, pe care ar fi urmat a-l oferi Haralambie, probabil în casa ei. Nu-i plăcea însă acea văsărie de lut ars, nu răspundea ideii de veselă — care pretindea porţelan şi tacîmuri aurite. S-a întrebat, aşa, ca pentru sine : „— Oare morţii mănîncă cu mîinile, şi beau din acelaşi ulcior, trecîndu-şi unii altora recipientul, de la gură la gură, ca sălbatecii ?" N-a formulat această întrebare pentru Anuţa, probabil că aceasta avea răspuns pregătit, dar a respins ideea. În mintea Păunei, ideea de banchet funerar se înfăţişa altfel — ca pe amforele greceşti pe care le dăruise săracilor, în urmă cu o lună, dar, în sfîrşit ! Ceaşca ei scumpă s-a aşezat cuminte lîngă scrisoarea lui Rudi, care, totuşi, era scrisă pe o hîrtie fină. Trebuia să înţeleagă ce vrea Rudi, mai înainte de a trece Anuţei şi această hîrtie. A citit textul care suna bizar :

> *„M-am săturat de cai falşi, cei cu care ţi-am împodobit plafoanele. Am descălecat şi am pornit pedestru spre Spania, către Mancha, patria cailor adevăraţi."*

Păuna a dedus că Rudi fugise iar din sanatoriu, trecînd la o existenţă de vagabond. A căutat scrisoarea medicului, care, de obicei, îi semnala prompt asemenea dezertări, rugînd-o pe verişoara din Bucureşti să-l pună pe pacient în urmărirea poliţiei internaţionale. Acum însă, doctorul

Herbert nu-i mai scria. Era posibil că şi el, alt smintit, fugise din sanatoriu, împreună cu Rudi. Păuna a reluat rîndul anterior citit, ca să înţeleagă mai bine despre ce Mancha e vorba. Nebunul scria însă clar :

„...Mancha, patria cailor adevăraţi. Şi a aristocraţilor unul şi unul. Dar nici aici, în Mancha, nu mai sînt cai adevăraţi. Totuşi, graţie unui nobil de viţă veche, simpaticul Don Diego de Ribera y Saavedra, am aflat ultima lor adresă : Argentina.“

Era Rudi în forma lui maximă, nici o îndoială că ajunsese în Spania şi de acolo în Argentina. Pe Păuna n-o surprindea nimic din ceea ce era legat de el :

„Am trecut oceanul, într-o lungă şi penibilă plutire, pe care nu ţi-o mai relatez, pentru ca, punînd piciorul aici, să mă alăturez unei bande de cerşetori aristocraţi aciuaţi de pe toate continentele. Călărim şi cerşim. Eu sînt acoperit cu un poncho cadrilat, port pe cap o foarte amplă pălărie neagră, iar în mînă un talger din argint de Peru, pe care îl întind pe la toate răspîntiile. Înjur ca un gaucos, atunci cînd nu-mi dă nimeni nimic, apoi mă culc şi dorm în iarbă. Apoi iar mă trezesc şi reiau cerşitul. Experimentez un model de felul în care ar trebui să cerşească aristocraţiile, dacă ar mai avea o brumă de spirit. Cailor le merge bine, aristocraţilor însă, nu. Trag concluzia că nu sîntem învăţaţi cu iarba. A propos de cal : aş vrea să aduc în Europa acest falnic armăsar al meu, măcar sub forma de schelet.“

•

Ce se putea spune despre Rudi, ajuns în această formă ? Păuna a lăsat scrisoarea pe masă, trăgînd încheierea că Rudi era probabil singurul om care-şi îngăduise toate experienţele, acum şi cerşitul. La ieşirea din sufragerie, pe scări, din nou ulcelele acelea, plus străchinile şi talgerele în stive. Haralambie, care intrase tocmai atunci pe uşă, aducea un nou transport.

— Haralambie, ce faci cu toate aceste oale ?

Haralambie a răspuns cu umilinţă, fără a o privi pe doamnă :

— Morţilor le e sete. Şi mai tîrziu : Vine ceasul cînd trebuie să-i răcorim şi pe ei. Apoi din nou : Morţilor le e sete.

Păuna nu s-a mai mirat. Se mirase în vară, cînd cineva îi repetase o vorbă de-a prinţesei, debitată către marele duce Nikolai, în timpul unei vizite la Moşi : „— Nicolas, tu nu ştiai că sufletele sînt hidrofile ?“

Maica Raida făcuse încă un popas. Drumul era anevoios, căci pămîntul se desfundase şi uneori gloata nevolnicilor intra pînă la genunchi în noroi. Osteneau şi boii, opintindu-se-n juguri şi trăgînd cu efort povara carelor cu bolnavi. După trecerea Dealului Negru, la cel de al doilea popas, către amiază, convoiul maicii Raida a nimerit într-un sat care-şi pregătea pomenile de sîmbăta morţilor. Mirosea a grîu fiert şi a pîine dospită, care urma a intra în cuptor sau în ţest, ca să iasă rumenă pentru mesele cu lumînări aprinse, de a doua zi. Pe vetre, în oale mari de lut, clocotea fiertura de pomană pentru cei duşi, care nu mai puteau mult zăbovi, trebuiau să se întoarcă.

Prizonierii au rămas în drum, pe lîngă căruţe, cît să-şi tragă răsuflarea. La fel şi animalele, scoase din juguri. Cîini lihniţi ieşiseră la ostreţe, fără să mai latre puhoiul de străini, căci era zi de post, adică vineri, iar în vinerile căzute în postul cel mare nici cîinii nu mai aveau puterea să latre. Nişte muieri au apărut totuşi pe la porţi şi i-au privit pe nevolnici.

— Încotro-i duceţi, maică ?

— Acasă la ei.

— Dar ce rău au făcutără, maică, de-i păziţi cu arma ?

Drumul peste Dealul Negru era și-un vechi drum de ocnași. Uneori, treceau dealul ocnași puși în fiare, păziți de dorobanți cu pușcă, pe care țăranii îi găzduiau la popasuri și-i miluiau. Aceștia nu erau ocnași, căci n-aveau lanțuri, erau slobozi — și totuși bine păziți.

— Sînt prinși în război, se întorc slobozi către țările lor.

A început foiala, prin curți și prin case. La ocnași, dar și la prinși — cari și aceștia erau niște nenorociți — trebuia să li se dea cîte ceva de pomană. Dar ce ? Foiala era ca și zadarnică, nimic sau aproape nimic nu mai rămăsese prin case de dat. Totuși trebuia să li se dea străinilor cîte ceva. Orice, măcar ceva de mîncare. Era însă vineri, zi de post negru, cînd și animalele posteau, toată firea însuflețită.

— Păi nu mai zăboviți nițel ?

— Pînă cînd ?

— Pînă or ieși stelele-n cer sau pîn-o cădea sara, căci atunci abia-i dezlegare. Sau pînă vă veți depărta de sat, orișicît.

Muierea care spusese „orișicît", deci cît de cît, a și scos afară, la poartă, un oloi cu grîu fiert, grîul de colivă. A adus și polonicul, apoi a început a turna fiertura în străchini nouă de lut.

— Ce faci, împarți coliva încă de azi ? !

— Apoi azi e ca și mîine ! și muierea și-a văzut mai departe de împărțitul grîului.

Au ieșit pe la porți și altele, tăbîrcind oloaiele cu grîu fiert. Le-au dat străinilor de pomană aproape tot grîul pentru colivele de a doua zi. Împărțind fiertura, una dintre surate s-a uimit de una singură :

— Soro dragă, n-o fi păcat ?

— Păi ce păcat să fie cînd e pomană !...

— Păi e, că mănîncă turcii coliva alor noștri !

Celelalte muieri au zîmbit a rîde. Așa fusese pesemne soarta românilor : să le mănînce alții coliva, chiar și atunci cînd ei, ca acu, mîncaseră coliva unui imperiu. Maica Raida a hotărît să nu dea colivă prinsului ei decît în clipa cînd o ajunge să-l treacă Dunărea. Ea singură știa că vinerea e dumineca musulmanilor.

Pornirea bruscă a umbrelor spre casă, în preajma moșilor de primăvară, a coincis cu pomenile, precedate de aprinsul a mii și mii de lumînări, lîngă pomi, lîngă vetre, prin cimitire. Sularea a fost de data aceasta obștească, deși nu bruscă, mai nesimțită decît o ridicare de aburi, cînd aceștia se desfac în pînze, se scurg precum o negură luminoasă și plutesc toamna peste viile cu butucii uscați. De-o parte via — cu rădăcinile înfipte-n pămînt, cu corzile goale, cu aracii răsturnați, de cealaltă — mireazma ei, care călătorește ca de la sine de-a lungul văilor, încotro o împinge vîntul. Acum, spre valea cea mare a Dunării.

La podul cel larg de pontoane, de la Turnu Măgurele, era o mare înghesuială și strivire de umbre. Cînd pe pod a pătruns din sens contrar o coloană militară, morții au stat cuminți și le-au făcut loc soldaților împărătești, îndesiți în negura sau ceața de pe malul drept. Nimănui nu i-a dat în gînd să oprească o clipă curgerea și să spună : „— Las' să treacă și ei !" Sau să ceară să se facă o fotografie, cu magnezium, acolo pe mal, cum propusese cineva, ca să se vadă cum deasupra celor vii, la marele fluviu, stau morții.

Apoi o altă oprire, cînd la podul de pontoane a apărut o coloană de prizonieri. Erau și aceștia, prizonierii, tot niște umbre, dar vii. Umbrele-umbre au stat pe loc, să treacă prinșii. Dincolo de pod, urmau să fie liberi. Totuși coloana prinșilor a întîrziat. Într-un car se afla un otoman bolnav, care nu putea mînca, nici bea, abia mai răsufla. O călugăriță l-a ridicat de umeri și i-a arătat malul celălalt. Apoi i-a dat în gură niște colivă, cît a prins și ea între degete. Apoi s-a închinat și a rămas pe țărmul ei.

Trecerea Dunării s-a făcut mai apoi cu liniște, într-un asfințit. Apele erau ca și pustii, fluviul părea că stă pe loc. Nu se auzeau pași. Dar un somn mare, dintre cei mîncători de oameni, a scos capul din apă, holbînd un ochi spre pod, ca și cum deasupra s-ar fi întîmplat ceva, vreo mișcare. Nici una, și somnul a și dispărut, pleznind

cu coada aerul. Pleznitura, ca de harapnic, a speriat caii de la o căruță militară care înainta la pas spre țărmul românesc. Caii și-au luat năluc, căruțașul se tot uita speriat în urmă, mînînd de zor animalele. Apoi, în liniște, morții și-au văzut mai departe de drum, în convoaie de săraci. Aceeași credință îi silea pe morți să urmeze calea veche, fără nici o abatere, cu popasurile pe etape, cu opriri pe cîmpurile de instrucție, apoi în cazărmi, apoi în centrele de recrutare, în sfîrșit spre casă, pe cărări, mii și mii de cărări, cu șovăieli la ape și la răspîntii, clipe în care firul rememorării se lega cu ultimele gesturi, de la plecare : închisul porții (acum deschisul), scoaterea ciuturii din fîntînă (acum doar aplecarea cumpenei, fără vînt), mîngîiatul cîinelui (acum doar lătratul sau mîrîitul cîinelui, ca-n somn). Această revenire era întîrziată și pentru faptul că morții aveau de întîmpinat în drumul lor tot felul de cumpene, cumpăna cea mai grea fiind chiar Dunărea, pe care n-o puteau trece fără acel obiect mic și alb, țesut de cei de acasă : puntea de pînză.

Cei vii îi presimțeau însă în preajmă de cum soseau, uneori încă de departe, după anume semne : unei muieri îi cădea lingura din mînă la cină — pisica n-avea cînd înhăța bucătura, că femeia țipa, uluită, pleznindu-se peste gură cu palma : „— Ăsta-i Vasile, vine flămînd !“ Unei bătrîne, care trebăluia la războiul de țesut, i se tot încurcau firele de tort, fără nici o noimă, și ea striga : „— Ăsta-i Petre. I s-a încurcat drumul !“ Comunicarea cu cei duși se restabilea cel mai adesea în timpul nopții, în vis, cînd muierile tinere, cu somn greu, dar și maicile cu somnul scurt, se răsuceau în așternut, și uneori săreau în picioare și strigau la ceilalți din casă : „— L-am văzut pe Gheorghe, era mire“ ; „— Îl văzui pe Miu, săpa la o fîntînă și io strigam la el, ținîndu-mă de ghizduri și uitîndu-mă să-l văz prin întuneric : Miule, unde vrei tu să-ajungi !“ Miu, Gheorghe, Vasile, Petre de obicei nu răspundeau.

La începutul războiului, în primăvară și în vară, vestea despre moartea cîte unuia din cei plecați era privită cu neîncredere și indiferență de cei rămași acasă. Din vecini, de peste case, se auzea cîte un țipăt crud de ființă înjunghеată în inimă, care se prăvălea pe prispă, sau în bătă-

tură, sau la fîntînă, acolo unde vestea o lovea. Ființa aceea se zbătea sub ochii posomorîți ai satului, care o urmărea posac, cu simțămîntul că nimeni n-avea ce-i face. Urma clopotul de mort, spaima scurtă a aramei care-și zvîcnea fiorul în aer, peste sat, apoi bocitul, menit să liniștească sufletele celor rămași, apoi se așeza indiferența și nepăsarea. Frații, verii, cumnații celui căzut umblau trei săptămîni cu capul gol, nevestele, surorile și maicile își puneau casîncă neagră, vitele, păsările, cîinii, pisicile din bătătura celui căzut îndurau o zi sau trei foamea și setea, înfrățite în suferință cu stăpînii, cei din vecini îngăimau cîte-un „Dumnezeu să-l ierte“, în loc de „Bună ziua“. Aceștia oftau ritual în întîlnirile cu cei loviți, apoi îi lăsau în plata Domnului, întorcîndu-și fața de la moarte, cu gîndul obscur că moartea îi va ocoli pe ei și pe-ai lor. Moartea nu se cuibărise încă în sate ca simțămînt de obște. Un *nu se poate* unanim întărea ființa satelor, astfel încît veștile despre cei căzuți să se pună în seama întîmplării, a soartei scurte și năpraznice a unor inși. Această moarte năprasnică, adică nefirească, petrecută undeva departe, nu era totuși altfel decît moartea de oriunde — într-un înec, într-o surpare de mal, într-o prăvălire sub un copac doborît cu toporul, cum se întîmpla și acasă. Și poate de aceea, la început, puținele familii lovite — care încercau să accepte moartea, dispariția unuia dintre ai lor — se izolau o vreme de sat, se închideau în durere, ascunzînd-o cu grijă, ca pe un mădular vătămat, pentru a nu atrage răul asupra tuturor. Apoi răul a început a se înteți, țipetele crude înjunghieau satele din toate părțile, clopotele aruncau vaiere largi, tot mai largi, peste acoperișurile de paie, văzduhul era vătămat, prindea să geamă singur, să țiuie nebun, chiar cînd nu era atins de nici o limbă de clopot, într-un fel de surdină a durerii, care se prelungea sfîșiindu-se peste ore și zile, ca să se descarce în urlete lungi, chinuitoare, cu fiecare dangăt nou. Durerea se mutase toată sus, în aer, împinsă de ăuitul aramei, în cerul gol, în argintul topit al norilor transparenți ai dezghețului, în tuciul nourilor îngreuiați de apă, care anunțau lapovițe sau grindini, în văpăile nourilor de asfințit, vestitoare de timp tulbure.

*

Alec Rășcanu trăia din nou o situație absurdă : venise la Odăile cu grabă, ca să strîngă bani pentru nuntă, tocmai cînd în sat se desfășurau pomenile pentru morți, ba chiar o înmormîntare. Încă de la intrarea în sat, trăsura avocatului fusese oprită în loc de un convoi umil, de femei, bătrîni, copii, care se îndrepta în pas de mort spre cimitir. Stăpînul moșiei s-a descoperit și a așteptat să se îndepărteze cortegiul, ca să-și urmeze drumul. Dar drumul era strîmt, mărginit de troiene zoioase, vizitiul a încercat să-și rupă calea de-a curmeziș, nu s-a putut și atunci Rășcanu a consimțit să rămînă la coadă, răbdînd prea desele opriri, în care preotul citea evangheliile, iar mama mortului întindea sub căruța funebră o pînză — puntea — peste care așezau un colac și o lumînare aprinsă. O punte, un colac și o lumînare i-au revenit și boierului, care le-a primit cu toată cuviința, murmurînd un bogdaproste și spunînd formula de datină : „Fie primit".

— A cui e băiatul ? a socotit cuviincios să întrebe Rășcanu, adresîndu-se cuiva din convoi.

— A lu'Pandrea, i s-a răspuns. Da taică-su-i mort de mult, numai mă-sa l-a grijit.

A lui Pandrea, după cum a aflat, fusese căruțaș luat la rechiziție cu tot cu car și mînat dincolo de Dunăre în tăvălugul unei coloane militare. La întoarcere, flăcăul murise de tifos. Era A lui Pandrea un erou ? Era o victimă ? Cine-o putea spune. Cînd în Parlament se discutase legea pensiilor pentru urmașii militarilor căzuți, cineva ridicase chestiunea dacă dreptul de pensie n-ar trebui cumva extins și asupra civililor aflați provizoriu în slujba armatei, cum era cazul cu țăranii ce transportau muniții pe front. S-ar fi abolit însă distincția dintre civili și militari, și amendamentul a căzut. Dar iată, pornind chiar de la cazul lui Pandrea, pe care Rășcanu îl avea în față, pe năsălie, un amendament ar fi trebuit să propună revizuirea noțiunii de front. Chiar și asta ! Tînărul fusese pe front, se îmbolnăvise acolo, dar murise acasă. Pînă unde se întindea frontul ? Cuprindea și societatea civilă,

care oferea baza tuturor sacrificiilor ? În acest caz, frontul se extindea din Balcani la Carpați ? O, nu ! s-ar fi răspuns, să ne oprim la criteriul moarte și la obiectul fizic numit mort.

Avocatul a lăsat convoiul să se scurgă în cimitir, apoi, cu capul gol, ca și țăranii, s-a îndreptat pe jos spre conac, ducînd în mîini colacul, lumînarea și puntea de pînză, pe ultima punînd-o în buzunar. Într-un colț al dreptunghiului textil se afla înnodat un bănuț. „— E banul mortului, și-a spus. Obolul ! Fără acest bănuț, Charon nu-și face datoria." A apreciat apoi, socotind că sînt douăsprezece punți, că suma plătită pentru trecere e destul de importantă pentru țăranii de pe moșia lui. Bucățile de pînză, peste care trecea decedatul, erau și acestea destul de lungi. Înnădite, ele puteau închipui un pod peste o apă mare, poate cît Dunărea. Nopți în șir țăranca țesea pînză numai pentru morți. Dar celelalte angarale legate de ceremonie, mai complicată decît o ceremonie de nuntă sau botez ? La români ieșirea din viață era mai dificilă deci decît intrarea, încărcată de mult mai grozave îndatoriri și interdicții, ca și cum ultimul act — moartea — le-ar fi însumat pe cele precedente. În cazul flăcăilor nelumiți, cum era și Al lui Pandrea, peste ceremonia funebră se suprapunea și un rit de nuntă — nunta netrăită de flăcău —, care, postum, i se restituia. În clipa cînd a dat să intre pe poarta conacului, Rășcanu a auzit dinspre cimitir chiote vesele și zumzet de strune. Odată cu ultimii bulgări de lut aruncați în groapă, se dezlănțuia frenezia nupțială, care asocia alte daruri în numele mortului și deci alte sacrificii.

Ajuns la conac, Rășcanu a împărtășit administratorului Toma aceste constatări, întrebîndu-l în final :

— Nu sînt prea mari aceste sacrificii ?

— Mari ? a reluat bătrînul. Sînt imense. Păi se dau de pomană toate straiele mortului, de purtare, de sărbătoare, apoi și vitele lui. Cînd nu-i vită-n bătătură, țăranul o cumpără. Își vinde munca, se înglodează-n obligații, intră datornic pe-un an sau doi. Apoi praznicele, altă cheltuială, praznicele la soroacele de patruzeci de zile, de șase luni și de-un an. Apoi sărbătorile obștești ale mor-

ţilor, adică moşii, cum s-a întîmplat să cadă în anul acesta, apoi alte cheltuieli. Dar se cheamă că de-aici încolo, pînă la pomana de şapte ani, mortul intră în conta cheltuielii de neam, este cum s-ar zice o umbră, nu mai e un nume, nu mai are nimic al lui, el rămîne al casei, dar e şi al satului întreg.

Răşcanu n-a mai spus nimic. Se gîndea totuşi cît de vechi trebuie să fi fost aceste datini care îi rînduiau pe cei morţi în rolul de zei tutelari ai obştii, zei ai fiecărei familii în parte — lari şi penaţi. Datini prea vechi totuşi pentru a nu asocia superstiţia cu cortegiul ei de inconveniente. Ca om luminat ce era, avocatul a meditat în continuare la ceea ce anume ar fi trebuit să se facă pentru a scoate moartea din regimul superstiţiei. Bătrînul Toma, într-un tîrziu, l-a corectat :

— Nu se poate, fiindcă aşa e datina. Acum, cu satul nimeni nu poate discuta, pînă nu-şi rînduieşte morţii.

Într-adevăr, şi Răşcanu observase, satul, ca obşte, era transfigurat, transportat cu mintea şi cu fapta într-un alt plan al existenţei, într-un fel de dincolo. Satul cu mic cu mare îl însoţea pe cel mort pînă la un anume hotar dincolo de care nimeni dintre cei vii nu-l mai putea urmări decît cu gîndul, poate.

— Ce taină totuşi ! a murmurat Răşcanu.

— Brătianu de-ar veni, a mai spus Toma, ba chiar şi vodă Carol, şi nu s-ar mai putea înţelege cu satul.

Deci statul nu se mai putea înţelege cu satul. Administratorul se referea totuşi la o chestiune practică : arenda, învoielile de muncă, obligaţiile contractuale pentru anul în curs. Dacă boierul era indiferent la pagubă, inconştient adică, administratorul unul nu era. Tocmai de aceea bătrînul a încheiat acest punct al zilei, oftînd cu năduf :

— Trebuie să aşteptăm, coane Alecule, pînă ce ţăranii îşi rînduiesc morţii. E o chestiune care-l priveşte pe fiecare şi pînă nu şi-o isprăveşte nu-i nimic de făcut.

Răşcanu s-a retras sus, la casa veche, unde i se pregătise cina. N-avea chef să mănînce, a gustat puţin vin. S-a gîndit la ceremonia umilă a praznicelor ţărăneşti pentru morţi. Un alt sacrificiu — ritual, ca toate sacrificiile. Şi mîncatul era un ritual, nu o îndopare, era o nutrire în

contul celui plecat. În cursul zilei, pe acelaşi drum, oprindu-se la o poartă, asistase la ceremonia unei pomeni, în care unor vii li se distribuiau hainele mortului. „— Pe lumea asta (să fie) a ta, pe cealaltă (să fie) a lui Vasile !“ Formula s-a repetat de trei ori pentru fiecare obiect dăruit : cămaşă, brîu, căciulă, ilic, opinci. Şi răspunsul s-a repetat de trei ori, cu credulitate, cu convingere, cu făgăduinţa că acele obiecte vor fi predate mortului, după purtare, la hotarul care desparte cele două lumi. „— Aceşti oameni chiar cred în lumea de dincolo !“ şi-a spus Răşcanu. O lume cu care, iată, au raporturi zilnice.“ Şi mai tîrziu : „— Nimic nu poate desface această legătură, care vine probabil din începutul lumii.“ Apoi şi mai tîrziu, spre miezul nopţii : „— De fapt e o singură lume, cu două feţe, avers şi revers. E greu de spus care este, pentru ei, faţa provizorie şi faţa eternă. Dar cine poate pătrunde în aceste inextricabile raporturi ale ţăranului român cu acel dincolo, pe care el nici nu-l numeşte veşnicie !“

Pe Răşcanu l-a invadat din nou un sentiment de silă faţă de stat, care nu era altceva decît administratorul provizoriu al lumii de aici. Un rău administrator, nici vorbă. Era motivul pentru care ţăranii, tacit, nu admiteau ca vreun străin, y compris statul, să se amestece în aceste umile ceremonii care asigurau trecerea dincolo a morţilor din neamul lor. „— Da, au căzut pe cîmpul de luptă, murind provizoriu, dar trecerea dincolo ne priveşte pe noi !“ Căciula, brîul, opincile, dar şi oaia sau vaca date de pomană îi priveau pe cei în cauză, erau sacrificiul lor crîncen, împlinit şi plătit pînă la bob — în timp ce statul recupera de pe cîmpurile de luptă fiecare cartuş gol, fiecare tinichea. „— Legea pensiilor pentru urmaşii militarilor căzuţi, şi-a mai spus Răşcanu, trenează încă la Senat. Aceasta intră, nici vorbă, în contul datoriilor pentru cei vii, care se pot amîna. Statul n-are bani, cum strigă pe toate drumurile domnu Brătianu !“

Nici ţăranii n-aveau, după cum se vedea. Cu o diferenţă : datoriile ţăranilor creşteau într-un ritm înspăimîntător, şi faţă de vii şi faţă de morţi. Aflîndu-se la club, într-una din zilele premergătoare excursiei la Odăile, Răşcanu auzise o replică pe această temă, care

i-a reținut atenția, pentru motivul că replica fusese debitată de un străin, un japonez, corespondent de presă sau atașat militar rătăcit printre români, un colonel numit Nigata :

„Datoriile țăranilor români către cei vii — fisc, proprietari — au crescut vertiginos în timpul războiului. Acum au intervenit și datoriile către morți — cei căzuți pe cîmpurile de luptă, și acestea foarte mari, astfel încît sumele globale mi se par exorbitante. Țăranii români și-au vîndut cu anticipație munca pînă la sfîrșitul acestui secol, trecînd datoria încă de pe acum pe umerii generației următoare. Cum rata dobînzilor crește, e cu putință ca scadența mereu amînată să se stingă abia către sfîrșitul mileniului."

Apoi același japonez a mai adăugat :

„Un român îmi spunea că și aceasta ar fi un mod de a te juca cu mileniile."

VII

Chiar înainte de întoarcerea lui Brătianu din turneul occidental, veştile proaste îl precedaseră pe premier. Din Paris, Calimachi-Catargi analiza într-un lung raport reaua dispoziţie a contelui Decazes faţă de „cauza română". Nu mai era vorba de Franţa, care, luînd în piept imperiile absolutiste, fusese cîndva „soldatul lui Dumnezeu", cum inspirat o numise conu Mihalache în tinereţe, nici de Franţa anului 1848, la care românii alergau cu însetare, ca la ţărmul izbăvirii lor, nici de Franţa generoasă din vremea Unirii, ci de o altă Franţă, dezangajată şi abstractă, pe care ministrul n-o mai recunoştea. Unele „ticuri logice" mai persistau totuşi, unele „obsesii altruiste" mai reveneau, dar sub formă de manii, aceste toate definind o persoană antipatică şi cicălitoare, o bătrînă doamnă care nu mai era Franţa. În timpul unei recepţii, din urmă cu o săptămînă, contele Decazes îi spuse lui Calimachi-Catargi :

„— *România nu poate să spere nimic, nici de la conferinţa de pace şi nici de la Franţa, atîta vreme cît acolo, la Dunărea-de-Jos, nu sînt soluţionate drepturile omului.*"

Calimachi-Catargi făcuse figură uimită, nepricepînd consecuţia logică. În discuţie era totuşi problema „cesiunii teritoriale", pe care consulul român tocmai o prezentase.

„— Despre ce este vorba, Excelență, nu înțeleg?“
„— Este vorba, cum de-ați uitat?, despre chestiunea izraelită!“
„— Dar, Excelență, nu văd legătura! Aceasta, după cum știți, este o chestiune universală. Cum ne-ar reveni numai nouă?!“

Prompta replică a lui Calimachi-Catargi l-a descumpănit o clipă pe domnul Decazes, dar discuția a rămas suspendată și consulul român a notat în raport:

„Contele a trecut mai departe. Vă remit totuși întrebarea Excelenței Sale.“

Kogălniceanu a închis acest dosar, nu înainte de a-i reproșa mental lui Catargi că n-a dat prompt ultima replică: „— Excelență, ar fi trebuit să spună consulul, vom lua din această chestiune universală partea care ne revine. Dar problema noastră?“ Apoi ministrul a trecut la dosarul italian, ca să se convingă — dacă mai era nevoie!— cît de factice îndatoritoare și cît de superficiale în fond erau asigurările date de „Maica Roma“. Obedenaru transmitea niște fraze, bune pentru gazete sau pentru toasturi, nu și-n politică. Era desigur inutil să-l mai trimită la Roma pe Alecsandri, care sosise deja la București, se și instalase la hotel Brofft, în așteptarea plecării. A anulat voiajul trimițîndu-i pe loc un bilet cu scuze:

„Mai bine la Mircești decît la Roma!“

N-ar fi trebuit să mai examineze și raportul de la Viena. Diplomatul în post, Bălăceanu, întreținea cele mai cordiale raporturi cu contele cancelar Andrassy. Ce-i mai putea raporta în plus Bălăceanu, dincolo de agenda mondenă? Nimic semnificativ, în afară doar de faptul că-n ultima săptămînă contele Gyula vînase, în Tirol, un cerb de mari dimensiuni. Din tot ce scria Bălăceanu rezulta că Andrassy făcea figura unui curtean satisfăcut, care deja înghițise bucata convenabilă, la copiosul dineu al războiului, iar acum nu mai manifesta vreo altă pretenție. În toate, Viena părea o capitală neutru binevoitoare,

ca după o siestă. De unde surîsul îngăduitor față de cei flămînzi și chiar înțelegerea față de cei cu bucățica amenințată. Era probabil că înțelegerile de la Reichstadt, din urmă cu un an, între împărații Rusiei și Austro-Ungariei, funcționau perfect. Fără fler, Bălăceanu habar n-avea de această chestiune, deși reproducînd discuția cu contele Gyula, consulul ar fi putut s-o priceapă. Contele cancelar îi spusese lui Bălăceanu, în cursul acestei întrevederi, că sacrificiul de sînge al țării fusese ca și inutil :

„— De ce l-ați făcut ? Tot ce veți cîștiga și tot ce veți pierde după acest război se putea dobîndi fără o singură picătură de sînge ! Priviți Grecia !"

Bălăceanu era prea izbit de această apreciere, în moalele capului, ca să mai poată privi spre Grecia, spre socotelile pe care regatul Greciei le scosese cu mult mai bine la capăt. Cancelarul de la Viena a mai adăugat :

„— Căci iată, deși n-a tras un singur glonte în cursul războiului, Grecia va ieși sigur în cîștig, la Congresul de pace."

Pentru a-și consolida argumentația și spre a convinge, contele i-a mai spus :

„— Va cîștiga și Bulgaria, chit că n-a avut armată regulată, doar un corp din voluntari. În privința Bulgariei, însă, marile puteri nu vor fi de acord cu harta pe care azi o propune Rusia. Fii sigur că se va mai lucra la hartă, la aceste hărți !"

De la un timp, contele Andrassy afișa o anume autoritate de cartograf. Ca să-l liniștească totuși pe Bălăceanu, cancelarul i-a spus că viitorul congres de pace, indiferent unde s-ar desfășura, la Viena sau Berlin, va avea drept principală misiune ca nimic din înțelegerile celor doi împărați, anterioare războiului, să nu se schimbe. Se subînțelegea că acesta este patul lui Procust în care cei vizați urmau să se așeze.

„— Fiţi deci liniştiţi ! Marile puteri vor proceda cu moderaţie şi înţelepciune. Chiar şi Rusia, ce credeţi că va lua ? Mai nimic. Căci ce vă închipuiţi că reprezintă cele trei judeţe ale voastre faţă cu întinderea bicontinentală a imperiului Romanovilor ? !“

Cu aceasta, discuţia de la Viena a luat sfîrşit. Urma la rînd Berlinul, iar apropierea de acest dosar i-a dat ministrului un început de migrenă. Deşi nu se amestecase direct în „afacerea orientală“, Berlinul se configura deja ca un centru al marilor surprize. Prinţul Bismarck părea să ţină permanent sub ochi o hartă cu mult mai întinsă decît a Europei, întinsă bine, ca pielea pe o tobă, instrument muzical la care cancelarul ar fi vrut să bată de unul singur, doar el. Poate de aceea prinţul Bismarck era tot timpul atent la tacturile muzicii politice de pe continent, neconsimţind să cedeze nici bagheta de dirijor — pe care nimeni încă nu i-o încredinţase, nici toba. Era atent mai ales la posibilele ieşiri din ritm, pe care le taxa, indiferent din partea cui ar fi venit, ca infracţiuni sonore. Pe consulul român de la Berlin, nu-l privea altfel decît ca pe un posibil sau real infractor muzical, deşi Vârnav-Liteanu reprezenta nu numai statul român, dar şi pe prinţul Carol. Prinţul Bismarck ştia desigur că Vârnav-Liteanu reprezintă şi casa Hohenzollern de la Dunărea de Jos, dar în spatele acesteia îi vedea pe români, pe care nu-i putea suferi încă din 1870, cînd in corpore românii se plasaseră de partea Franţei. Da, ei erau formalmente legaţi de Germania, dar erau latini. De Anul Nou, primindu-l în vizită protocolară pe Vârnav-Liteanu, cancelarul german l-a întrebat pe reprezentantul Bucureştilor : „— Ce se întîmplă acolo (la Dunărea de Jos), de partea cui mai sînteţi azi (în ce partidă muzicală) ?“ Nu l-a lăsat pe Liteanu să răspundă, nu credea probabil în răspunsul lui, şi-a răspuns singur, etalînd nişte ipoteze de aliniere, pe care tot singur le respingea : „— De partea Constantinopolului ? Nu ! De partea Petersburgului ? Nu ! De partea Vienei ? Nu !“ Românii ar fi fost nişte sinucigaşi, în cazul în care s-ar fi plasat din nou de partea Franţei, o fantomă !, o afonă ! şi cancelarul nici n-a mai avansat ipoteza. Totuşi nedumerirea lui stăruia :

„— *Fiindcă gesturile voastre*, a continuat Excelența-Sa, *au fost întotdeauna curioase, aș zice paradoxale ! V-ați băgat unde nu vă fierbe oala !*“

Liteanu a răspuns că oala războiului, care dăduse în clocot la Dunăre, îi privea totuși și pe ei, pe români, dar cancelarul se gîndea la cealaltă oală, din 1870. Consulul român a ripostat în continuare, folosind exact același procedeu al excluderii :

„— *Ați fi vrut să fim de partea otomanilor, să rămînem încorporați acestui imperiu ? Nu, căci chiar marile puteri n-ar fi dorit-o și s-ar fi opus în primul rînd Rusia.*“ Apoi mai departe : „— *Ați fi vrut să fim supuși Rusiei, strîns legați de ea, ca pe vremea protectoratului ? Nu, căci chiar marile puteri s-ar fi opus, cum s-au și opus, cum și azi s-ar opune, chiar dacă Rusia ar dori-o*“. În sfîrșit, ultim argument : „— *Cît privește Austro-Ungaria, Excelență, știți foarte bine că nu sîntem de partea ei, nici ea de partea noastră. Ne-ar înghiți, dar îi e teamă. N-o putem înghiți, că nu putem, și-atunci...*“

Cancelarul nu și-a domolit suspiciunea, se mișca neliniștit în jilțul lui țeapăn, care-l incomoda de la un timp, din cauza unor dureri la vertebrele dorsale. Acuza și acum dureri dorsale, un junghi l-a făcut sumbru. Liteanu a mai spus : „— Cît privește puterile cu care n-avem vecinătăți directe, la acestea sperăm.“ „— Ce sperați ?“ s-a zburlit cancelarul. „Sperăm într-o dezinteresare activă. Apoi și mai explicit : Într-o interesare dezinteresată.“ Cancelarul i-a răspuns prompt :

„— *Dezinteresarea o aveți ca și asigurată.*“

Conu Mihalache avusese prudența să numească la Berlin un om sagace și plin de zel. Acesta urmărea atent, prin interpuși, mișcările cabinetului imperial din marea capitală, ținîndu-se cînd de pulpana lui Bülow, cînd de poala lui Bismarck, în cazul cînd nu se țineau scai după el creditorii germani ai drumurilor de fier. Față de cele-

lalte mari puteri, Germania avea la îndemînă și lanțul datoriilor pe care acum îl scutura. Un lanț ce indica o groapă. Groapa datoriei externe se căscase și se adîncise în ultimul timp, căpătînd în mintea conului Mihalache — la curent cu conturile — proporția unui hău negru. În privința datoriilor, consulul din Berlin nu-i spunea ministrului noutăți, el doar agrava lucrurile, avertizîndu-l că cupoanele pe lunile ianuarie și februarie erau neplătite. Creditorii începuseră să facă gălăgie, amenințînd cu punerea acestei probleme la conferința de pace. Deci și ei ! Din Paris, „chestiunea izraelită“, din Berlin, „chestiunea datoriilor“, ambele cu aceeași scadență : conferința de pace. Despre „problema cesiunii“ absolut nimic. Kogălniceanu i-a telegrafiat pe loc lui Vârnav-Liteanu, la ceas de noapte :

„Spuneți creditorilor noștri să nu se pună gheara-n gît taman acum, căci noi nu le punem otomanilor gheara-n gît, deși n-au dat o centimă din cuantumul datoriei lor de război. Cînd un imperiu, un mare imperiu nu-și achită datoria de onoare — și noi înțelem că nu poate — e pardonabil pentru o mică țară să mai întîrzie. Dar vom plăti, asigurați-i pe creditori. Ce vom lua de la turci, vom da la nemți.“

Ba și un amănunt caraghios : creditorii din Berlin îl urmăreau, pentru o datorie sub titlu personal, pe protejatul ministrului de externe, pe Robcănescu, cetățean român, acum prizonier la Istanbul. Vârnav-Liteanu îi cerea ministrului să-l predea nemților măcar pe acest Robcănescu, să-l scoată de unde-o ști, ca să le astupe gura. Ministrul a rîs, în sfîrșit. El îl trimisese pe Robcănescu la Berlin, cum se știa, ca să învețe istorie cu Leopold von Ranke, aceasta era singura sa responsabilitate, pe care și-o asuma pe deplin. În rest, datoriile individului nu-l priveau, deși îl avertizase pe ipochimen. Conu Mihalache avea el însuși, ca debitor, destule pe cap. Cazul era de altfel închis, Kogălniceanu avea știre, printr-un raport al monseniorului Lippi, că Robcănescu hotărîse să treacă la islamism. Ca să scape de datorii, „bursierul“ se refu-

giase la Constantinopole. Ceea ce el unul nu putea. A și trecut peste caz.

Presantă, în raporturile cu Berlinul, era doar afacerea căilor ferate. În prag de război, creditorii de la Berlin amenințaseră, prin gura contelui Bülow, că în caz de neplată a datoriilor vor suspenda serviciile față de România. N-aveau cum, era cu neputință ca nemții să strîngă ghem liniile ferate și să le ducă înapoi în Germania, astfel încît trenurile au circulat în continuare normal, pe drumurile de fier s-au scurs spre Dunăre trupele rusești, care le-au și acaparat, în exclusivitate. Din datornică față de Germania, cum era pînă atunci, țara a devenit, peste noapte, creditoare față de Rusia, care ar fi urmat a plăti aceste necontenite transporturi. Niște transporturi care, fapt alarmant, apropiau Bucureștii de Petersburg. Cinci zile de la Petersburg la București, pe drumul de fier, doar cinci zile !, o distanță pe care odinioară trupele țarului o străbăteau într-o lună. Nu era oare mai bine dacă aceste drumuri ar fi fost făcute ghem și restituite grațios destinatarilor ? Merci, azi nu mai servim, poate mai tîrziu. Preferăm ca lumea să meargă pe jos, în pasul carelor cu boi. Preferăm ca fiecare să stea pe loc, la casa lui. Cît privește aceste „afaceri catastrofale", ar mai fi vrut ministrul să transmită, le putem face la fel de bine și cu englezii. De ce cu nemții și nu cu englezii, de ce cu Oppenheimer și nu cu Crawley, cînd ambii semănau pînă la confuziune ! La sud de Dunăre, creditorii englezi îi executau pe otomani, tot în chestiunea drumurilor de fier, ca și cum aceștia ar fi pierdut un război cu Marea Britanie.

Din examinarea rapoartelor, conu Mihalache a rămas cu imaginea groapei, care nu-l persecutase înainte, deși el însuși, în ceea ce-l privea, niciodată nu izbutise să iasă din condiția unui ins veșnic hăituit de creditori, un datornic perpetuu. Da, ar fi trebuit să mai spună, stați că nu fugim !, cum el însuși spunea creditorilor săi : „— Stați, domnilor, că nu fug, sînt solvabil." „— Solvabil, se replica, dar vă scoatem la mezat !" „— Stați, domnilor, replica el, că nu fug !" Peste toate nu trebuiau încurcate planurile : chestiunea datoriilor era una, chestiunea izraelită alta, chestiunea păcii era cu totul altă că-

ciulă. Deşi, la români, în popor, exista monstruosul obicei de a-i smulge datornicului căciula din cap, pentru a-l lăsa umilit, cu capul gol, în văzul lumii, cînd altceva n-aveai ce să-i iei. Gestul era cu totul ilogic.

Şi totuşi conu Mihalache se simţea cu capul gol, ca la mort, deşi încă nimeni nu-i luase căciula din cap.

Şiclovan nu se îndura să astupe groapa de sub prăvălie, ca şi cum ar fi vrut să ascundă acolo un mort, pe care îl aştepta. Săpa însă numai seara, după aprinsul lumînărilor, şi numai cînd toţi ai casei puneau capul pe pernă. O trudă ostenitoare şi zadarnică, fiindcă aurul nu era de găsit nicăieri.

Într-o zi, însă, baciul Şiclovan a bîntuit prin oraş. A bîntuit e un fel de a spune, căci a luat-o cătinel, pe vechiul drum al aurului pierdut, posomorît şi cu mintea înceţoşată, ca după un chef. L-a vizitat mai întîi pe bijutierul Arnold Gang, cu care de altfel n-avea treabă. Neamţul îi vînduse metalul, el îl cumpărase, ce putea să-l mai întrebe pe domnul Gang ! Acesta văzîndu-l fără rost, în atelierul lui, l-a întrebat :

— Ai pierdut ceva ?

— Nimica ! dar bătrînul a oftat, apoi după o lungă tăcere goală, a ieşit fără bună ziua.

A trecut apoi pe la Banca Concordia, unde ar fi trebuit să depună aurul, dac-ar fi avut „doar o ţîră de minte". Nu era mare dever la bancă, domnul Zilber nu l-a lăsat să se plimbe prin hol, cu ochii pe la afipte, l-a primit în biroul său ca pe un client de nădejde. Din păcate nu se putea discuta nimic serios cu domnul Şiclovan, baciul n-a dorit măcar să-şi examineze conturile !, şi directorul a rămas stînjenit în faţa clientului venit într-o vizită fără rost.

— Parc-aţi fi pierdut o moşie ! i-a spus domnul Zilber, la care cuvînt bătrînul a tresărit, surprins, ca şi cum ovreiul i-ar fi citit gîndul.

Acelaşi domn Zilber a încercat imediat să-i spulbere baciului amărăciunea :

— Aţi făcut foarte bine că n-aţi compărat pămînt, pe timpurile astea. Aurul stă pe loc, ba chiar creşte, pămîntul în schimb fuge, ne fuge la toţi de sub picioare. N-aţi observat ?

Baciul observase acest fenomen chiar în noaptea cutremurului, dar constatarea nu mîngîia. A ieşit de la Banca Concordia şi a trecut pe la Creditul Agricol. Aici era o oarecare agitaţie de misiţi şi multă vînzoleală de lume. În avizierele cu ramă de metal erau afişate moşii scoase la licitaţie în urma unor procese de moştenire şi partaj sau moşii puse la mezat pentru neplata datoriilor.

— Cam multe moşii libere ! a observat cineva.

— Vor fi şi mai multe, a adăugat altcineva, un misit. Apoi profetic : Moşiile cad, or să cadă în cascadă...

Constatarea catastrofică n-a produs totuşi un mare ecou, lumea de misiţi şi arendaşi nici nu s-a îmbulzit şi nici nu s-a depărtat de numele moşiilor care urmau să cadă. Cineva a aruncat un cuvînt despre criză : „— Să vedeţi ce criză o să urmeze !“, altcineva a spus că nu sînt bani, nu mai există lichid. Şiclovan se scărpina în cap, el avusese lichid, aur masiv, dar îl pierduse, iar acum moşiile stăteau atîrnate în cuie, nume după nume, fără să se atingă nimeni de ele.

— Cît pămînt ! a exclamat cineva. Cîte moşii libere ! Apoi nedumerit : Oare de ce nu le cumpără statul ?

— Cu ce, a răspuns altcineva, cînd statul nu-şi poate administra nici moşiile proprii, căci le dă în arendă !

— Atunci de ce nu le dă la ţărani ?

— Şi ţăranii cu ce să le plătească ? Doar se ştie că n-au bani.

— Păi de ce să le plătească ? Le-au plătit o dată şi bine, cu sînge, chiar acu, în război !

Acest avocat fără plată al chestiunii ţărăneşti, apărut hodoronc-tronc între arendaşi, misiţi, antreprenori de pă-

mînt, a iscat uluire şi revoltă. Un domn în ţinută de călărie l-a luat imediat în scurt, agitînd cravaşa :

— Domnule, dumneata cumperi sau vinzi ? Nu înţeleg pe cine reprezinţi aici !

— Nu cumpăr, nu vînd, îmi dau şi eu cu opiniunea.

— Opiniunile n-au ce căuta în comerţ, mă-nţelegi ? şi domnul cu cravaşă i-a întors ostentativ spatele, punînd punct afacerii falite.

Acest discredit al pămîntului, simultan cu o bruscă urcare a aurului, intervenise imediat după armistiţiu. Şiclovan a devenit şi mai atent : „— Acum ar fi fost de cumpărat pămînt !" şi-a spus baciul, fără a vrea să se atingă de depozitul lui de la Concordia. El ar fi vrut să participe şi la cumpărarea de pămînt şi la urcarea aurului, dar pierderea suferită încă îl paraliza. O moşie, aflată la vedere, i-a atras atenţia : Crăcăoanca. O moşie de deal, cu podgorie, livezi şi fîneţe, nu mai puţin de patru mii de hectare, cam cît pierduse el nefructificînd prompt aurul !, iar personajele din jur, văzîndu-l interesat, s-au apropiat de avizier, au citit numele — Crăcăoanca — apoi s-au îndepărtat. Numele proprietarului nu era afişat, nu se ştia ce angarale are moşia, dar era o moşie cu un nume impunător : Crăcăoanca.

— Nu merită ! a spus cineva.

— Ba merită, dar trebuie lăsată să cadă la jumătate. Aşa cum e n-o atinge nimeni.

— De ce să n-o atingă nimeni ? a întrebat bătrînul cu o bruscă furie. Crăcăoanca e bună !

— Dacă e bună, ia-o dumneata !

Da, ar fi luat-o, îndemnul era oportun, dar i se părea că n-are bani, nici un mijloc de a se despăgubi de pierdere.

— Nimeni n-are bani ! s-a văitat un misit mărunţel, care sigur n-avea lescaie în buzunar. Şi iarăşi văitîndu-se : Nimeni n-are bani...

— Ba sînt bani, l-a contrazis energic un domn, care cînd vorbea îşi etala măselele de aur. Numai că banii nu pot fi împrăştiaţi pe fantome. Pămîntul e azi o fantomă. Nu vedeţi cum cad şi arendaşii ?

— Ba nu cad, singura speranță e la ei !

Cel care a debitat această propoziție era sigur un arendaș venit să pîndească jocul bursei pămîntului la Creditul Agricol, bancă specializată în tranzacții funciare. Față de domnul care era echipat cu măsele de aur, acest domn, care credea în arendași, era în schimb dotat cu o teorie. Teoria nu era a lui, el însuși pretindea că ar fi aparținut domnului Brătianu, care, în situația de criză în care se afla țara, i-ar fi îndemnat pe arendași : „— Puneți mînă de la mînă și faceți o antrepriză de arendășie. Ce nu poate unul pot mai mulți. Dac-am dat în antrepriză îngroparea morților, îi dăm în antrepriză și pe cei vii. Asta-i situația." Unul dintre ascultători a și pus concluzia :

— O să urmeze catastrofa marilor proprietari. Pămîntul va trece-n alte mîini. A cui o fi Crăcăoanca ?

— Dacă nu-i a statului, e precis a unui mare grangur, care nu-și declară falimentul, procedează discret !

Prin rumoare, s-a avansat ideea că moșia ar aparține domnului Alexandru Rășcanu, încă unul din marii latifundiari strîmtorați de datorii. Baciul a tresărit, nu l-a mai interesat discuția ulterioară, care a antrenat și alte persoane.

— Da, pămîntul va trece-n alte mîini. Asta-i situația ! a punctat cineva. Domnul Brătianu a mai spus : Să apărăm deocamdată moșiile statului, să existe un stat !

— Cum ? s-au auzit întrebări, deși nimeni la Creditul Agricol nu era preocupat de moșiile statului, care, eventual, ar fi urmat să se vîndă.

— Cum ? Cum o da Dumnezeu.

Baciul Șiclovan s-a întors spre casă mai amețit decît atunci cînd plecase. Ca să nu dea cu ochii de boreasa a intrat să ia un mizilic la o berărie a transilvănenilor, dar gustarea nu i-a priit, a mîncat în silă, iar de bere nu s-a atins, deși-i era sete. Voia să se pedepsească pentru nerozia de a ascunde aurul și nu știa cum. Mai bine să nu bea, nici să mînce, ca să se învețe minte. Stînd și cugetînd, baciul s-a înverșunat în mînia pe el însuși încît îi venea să se scuipe pe sine în ochi : „— Doamne, că nărod mai sînt !" Apoi s-a mai limpezit o țîră, cînd a socotit din

nou pe ce avere se reazimă. De aceasta n-ar fi trebuit să se atingă, nici c-o fărîmă. Ca și pescarul care nu mîncă dacă nu prinde pește, ca și vînătorul care nu bagă carne-n gură, dacă nu pușcă vînat, baciul se gîndea că negustorul, dacă-i om, trebuie să facă la fel. El pierduse nici mai mult și nici mai puțin decît prețul în aur al unei moșii, poate chiar două, la căderea de acum. Dimineață, trecînd pe la Creditul Agricol, venise anume ca să-și pună sare pe rană, să măsoare cu ochii lui, în lungiș și-n curmeziș, dimensiunea pierderii, nu mai mare și nici mai mică decît moșia Crăcăoanca. Ar fi trebuit ca această moșie, aceasta sau alta, să fie pusă la loc, fără o pierdere în plus. Pe ce cale ? Cine să-l înzestreze pe el cu moșii ? Baciul nu se băgase pînă atunci în afaceri cu pămînt, nu-l ispitea agricultura, el credea în oierit, bizuindu-se — pentru o parte a averii — în comoara mișcătoare a turmelor, răspîndite din Carpați pînă în Crimeea și Caucaz. O moșie totuși n-ar fi stricat, pămîntul nu fuge, cum spunea un misit înțelept de la Creditul Agricol. Pămîntul stă.

S-a reîntors apoi asupra acelui nume, Crăcăoanca, și brusc s-a luminat la chip : avea acum moșia în față, ca și luată, dacă pămîntul i-ar fi aparținut lui Rășcanu. Nu urma ca baciul să-i fie cuscru, în cazul în care Toma se căsătorea cu domnișoara Hélène ? N-a mai zăbovit. A aruncat pe masă o monedă, s-a dus întins acasă și l-a întrebat somativ pe Toma :

— Tu te însori au ba ?

— Și ce dacă ?

Baciul a luat replica drept o confirmare și l-a împins înainte pe acest drum cumpănit :

— Fata-i bună. Rășcanu are o moșie care stă să cadă...

Toma s-a roșit ca o fată, apoi s-a întunecat, ba chiar a început să tremure de mînie :

— Dac-o fi și-o fi, a răspuns el, eu mă-nsor cu fata. Cît despre avere, rogu-te șăzi la locul dumitale !

Bătrînul s-a ridicat de pe scaun, nemulțumit. Tînărul consimțise să se însoare și aceasta era bine. Dar era cu capul în nori și aceasta era rău. Totuși atît cît îi spusese îi ajungea. La plecare, bătrînul i-a zis lui Toma :

— Lasă, despre moşie am eu grijă.

Mai înainte ca Răşcanu să-l accepte ca rudă pe Şiclovan, acesta se şi pregătise să intre în scenă, hotărît să-şi răzbune paguba.

Anne i-a pus domnului Răşcanu în faţă, la întoarcere, o listă lungă de obligaţii triste, care trebuiau satisfăcute prompt în zilele următoare, mai înainte de nuntă. Era vorba de un şir de ceremonii funebre, în lumea bună, la care cei doi trebuiau să participe în cuplu. Pe birou se afla şi un teanc de faire-part-uri îndoliate, multe dintre acestea cu monogram în aur. Prima constatare pe care avocatul a făcut-o privind aceste cartonaşe scumpe era că în război căzuse şi un mare număr de ofiţeri. Oricît de inechitabil ar fi fost distribuite sarcinile, rezulta totuşi cu evidenţă că lumea de sus participase masiv la sacrificiul dureros, peste ceea ce afirmau „roşii", cu iresponsabilitatea lor demagogică. „— Da, sîntem toţi înfrăţiţi în durere ! şi-a spus Răşcanu. Deşi unii pretind că moartea masivă a ofiţerilor se datorează unui viciu tehnic : n-ar fi trebuit, se spune, ca ofiţerii să fie în frunte." Răşcanu a calificat drept aberantă această constatare. „— Şi unde ar fi trebuit să fie, mă rog ! La coadă ? ! În acest caz ne-am fi aflat în faţă cu un viciu moral !" În teancul de cartoane nu observase totuşi faire-part-ul pe care ar fi trebuit să-l trimită Adela Ene. Răşcanu şi-a exprimat nedumerirea, dar Anne l-a lămurit :

— Adela s-a restrîns la o ceremonie intimă. Se pare că parastasul de şase luni al maiorului va avea loc la ţară, în satul lui de obîrşie, probabil la toamnă.

— Ar fi trebuit să-i trimitem Adelei măcar o scrisoare.

— Cui să scriem mai întîi ? a replicat doamna. E greu să ţii această contabilitate a durerii. Tante Clotilde a alcătuit totuşi o listă de urgenţe.

În oraş, bisericile gemeau de lume. Neexistînd biserici de familie, chiar dacă toate aveau ctitori cunoscuţi, şi aparţineau cîte unui neam mare, în incinte se înghesuia o populaţie de toată mîna, cu precădere la ceremoniile de lume bună. Acestea se desfăşurau cu un anume fast al doliului, care impunea. Toalete negre, echipaje negre, auxiliari în negru, lumînări cît stalagmitele, cortegii de preoţi în odăjdii aurite, colive somptuoase, colaci uriaşi, pomeni extravagante, toate acestea punînd în evidenţă cheltuieli enorme. Sărăcimea se înghesuia mai ales pentru distribuirea mărunţişului, ca şi la cununii, deşi acum chiar şi săracii aveau cota lor directă de participare la marea durere. La biserica Boteanu — o familie de aristocraţi militari, care-şi trimisese toţi fiii pe front, şi unde Răşcanii au participat la un parastas intim, avocatul a observat o bătrînă în zdrenţe care se tot înghesuia pe lîngă preot, încercînd să strecoare în foile de pomelnic, încredinţate acestuia, o hîrtiuţă cu numele mortului ei. Preotul, foarte atent la asemenea infracţiuni, îndepărta de fiecare dată hîrtiuţa cu pricina, pe muteşte, punînd-o la o parte şi continuîndu-şi oficiul comandat, dar bătrîna insista. Cînd a început strigarea pomelnicului, aceeaşi bătrîna n-a mai răbdat, a intervenit dureros, cu voce disperată :

— Strigă-l, părinte, şi pe Mihai !

Preotul l-a inclus şi pe acel Mihai într-un murmur de nume, într-un şir de alţi Mihai, Ion, Gheorghe, Petre, Neculai, nume scurte sau lungi, numai şi numai de bărbaţi, toţi căzuţi. Răşcanu avea să revadă aceeaşi femeie săracă şi într-o altă biserică, la un alt parastas. Bătrîna a repetat frauda :

— Strigă-l, părinte, şi pe Mihai !

Mihai al ei ar fi urmat probabil să aibă o soartă mai bună, fiind slujit de cîteva ori, la cîteva biserici, în aceeaşi zi, deşi de fiecare dată strecurat prin efracţie, adică fără plată, în şirul pomelnicelor. Răşcanu a meditat la raportul dintre cei aleşi şi plebe, pe care, iată, ritul creştin nu izbutise să-l amelioreze, după aproape două milenii. Lucrurile se petreceau ca şi-n Egiptul faraonic, unde săracii, prin fraudă, îşi îngropau morţii — fie şi

neîmbălsămați — pe tărîmul piramidelor, în preajma navelor de piatră care-i păstrau pe marii demnitari și pe regii-zei. Acel Mihai va fi fost, mai mult ca sigur, un ins din plebea Bucureștilor, un felah oarecare.

Dar și alte întîmplări l-au indispus pe Rășcanu. Spre deosebire de sat, unde moartea unifica simțămintele și-i consolida pe cei mulți în suferința lor umilă, aici, la București, lucrurile căpătau un alt curs, contrar, ba uneori și absurd. A făcut astfel senzație înmormîntarea unui tînăr locotenent ai cărui părinți erau despărțiți și căruia i s-au consacrat două ceremonii funebre, de către cele două clanuri rivale care și-au disputat acerb sicriul, răpindu-l și transportîndu-l de la o biserică la alta, sub ochii unei lumi scandalizate. A scris presa, ecoul a adunat și mai multă lume Chiar Rășcanu, care întreținea raporturi cordiale cu ambele părți, a fost silit să facă două drumuri, și să asiste, cu inima strînsă, la cele două ceremonii de familie. „— De ce așa ceva ? s-a întrebat. De ce oamenii nu se pot împăca unii cu alții, măcar în moarte ?“, iar această întrebare l-a trimis cu gîndul la Parlament, unde nu mai voia să calce.

Reprobante i s-au părut de asemeni risipa și fastul de la aceste ceremonii de tip urban. Uitînd că și el urma să procedeze la fel, pentru nuntă, avocatul a sancționat totuși vehement cheltuiala nesăbuită, al cărei unic resort era vanitatea, o vanitate care îmbrăca aspectul redundant al feeriei funebre. Costume funebre, toalete de dimineață, de prînz și de seară, începînd cu micile accesorii — batiste, butoni, cravate, evantaie, voalete, manșoane și isprăvind cu blănurile și acestea de doliu. Apoi costumele pentru personal : lachei, menajere, vizitii. Apoi coroanele de bronz — ce idee !, apoi coroanele de flori degerate, din chiar clipa în care erau expuse, flori cumpărate la prețuri enorme. Apoi casele decorate funebru, străzi funebre, un oraș funebru prin care se mișcau lent cortegii cu personaje aferate, într-o etalare sumbră de vanitate și lux. Își croiseră drum, după catastrofa războiului, înmormîntările *grande luxe*, finanțate de marii cavaleri de industrie, antreprenori de furnituri militare, administratorii nenorocirilor, care, în sfîrșit, își făceau in-

trarea în scenă prin poarta funebră deschisă larg. Rășcanu a văzut și un asemenea cortegiu. Decedatul era instalat într-un landou de lux, tras de șase perechi de cai mascați. Această înmormîntare, cu retorica ei de operă, punea moț la toate. O companie austriacă de pompe funebre își deschisese o filială la București. Era mai mult ca sigur că, nu peste mult, în Capitală avea să se dezvolte și o industrie funerară, a mormintelor și monumentelor, întemeiată pe capital străin, poate italian, căci specialitatea era veche. Deci pietrari și manufacturiști italieni, poate nemți. Cimitirele românești ar fi urmat să concureze, prin vanitate, cimitirele de la Florența și Ferara. Aceasta le-ar fi întrecut pe toate. Nu era suficient că la începutul războiului firma Langebock livrase trăsurile sanitare cu același nume ? Acum aceleași trăsuri Langebock cu care fuseseră dotate ambulanțele, reveniseră la București, livrate de aceeași firmă, sub forma landourilor mortuare. Pe buzele lui Rășcanu se lipise un cuvînt pe care nu l-a putut îndepărta cu batista îndoliată : artificiu.

După vis, Adela a sosit la București, la praznicul de pomenire al morților, însoțită de o gardă de călăreți georgieni. Drumurile fiind nesigure, colonelul Ațhașvili a decis ca doamna să fie protejată de întreaga sotnie, care, împărțită în două, preceda și succeda trăsura ce căpătase aspect de echipaj regal. Georgienii erau fără arme de foc asupră-le și fără lănci — se respecta astfel Convenția care interzicea pătrunderea străinilor înarmați în Capitală, — dar alura militară a convoiului impunea.

Cortegiul negru a intrat în oraș pe Calea Moșilor și a ținut-o drept pe această uliță comercială pînă la biserica Sfîntu Gheorghe, unde a făcut un scurt popas, cît mili-

tarii străini să-şi scoată cuşmele şi să se închine la umbra Brâncoveanului — protectorul părintelui Antim, acel mare domn valah care-şi pierduse capul pentru creştinătate, împreună cu toţi feciorii lui, la Stambul. Apoi cortegiul, trecînd rîul, pe un pod de bîrne, s-a oprit la Domniţa Bălaşa, biserică falnică, o podoabă a oraşului, care din nou i-a încîntat pe străini. Apoi georgienii au luat-o agale, pe Dîmboviţa în sus, pînă la Mihai Vodă, altă biserică — suspendată pe un mal înalt, alt patron al jertfei întru divin. Căci şi Mihai Vodă se bătuse pentru creştinătate, din Carpaţii nordici şi pînă în Balcani, iar în răsărit pînă la Nistru, pe zarea stepelor, deşi căpăţîna lui fusese retezată nu de păgîni ci de creştini. Un alt neînfricat, care n-avea biserică în Bucureşti, dar era cunoscut de gruzini prin nume, fusese acel Vodă Cumplit, sfîşiat de otomani cu cămilele. Graţie Adelei, georgienii ştiau că păşiseră într-un spaţiu eroic, semănat numai cu oase de martiri.

Tulburarea străinilor creştea pe măsură ce urcau dealul, în pasul cailor, spre ctitoria omului din neamul lor, părintele Antim din Ivir, care-şi amestecase duhul cu duhul locului, jertfind pentru două patrii deodată. Ajunşi sus, la mînăstire, georgienilor li s-a tăiat răsuflarea, cînd s-au trezit din nou în inima Caucazului. Era de prisos ca buzele oamenilor să şoptească : „— Sîntem acasă !“, buzele şopteau altceva : „— Sîntem în inima casei noastre“, sau, aşa cum a spus Aţhaşvili : „— Aici e Sakartvelo, vezi Andro ?“

Andro se înviorase. A descălecat primul. Aţhaşvili a ajutat-o pe doamnă să coboare. Pentru întîia oară Adela ieşise din casă în ţinută de mare doliu ; călăreţii şi-au legat caii la parmaclîcurile chiliilor mînăstireşti, apoi s-au pus într-o ordine cuviincioasă. În interior, biserica deşartă de oameni — doar slujitorii altarului şi cîţiva cerşetori. Aţhaşvili a scos monede din buzunar, să le împartă, şi un pol de aur cu pajură împărătească s-a dus de-a dura pe dalele de piatră, descrescînd spre altar. Aici, s-a răsucit pe muche şi şi-a schimbat drumul, luînd-o spre iconostas, oprindu-se şi căzînd cu pajura în sus. Nu s-a repezit să-l

ridice nimeni, deşi în tot timpul desfăşurării slujbei cerşetorii au stat cu ochii ţintă pe acel ochi de aur.

Prima slujbă de pomenire pentru Din a fost săvîrşită aici, la Antim, unde se oficiase şi unirea celor doi într-o pereche, prin cununie. Adela hotărîse să fie pomeniţi, cu acest prilej, toţi cei căzuţi în bătălia pentru Rahova, toţi camarazii maiorului, români şi ruşi, de toate armele. Un pomelnic aparte întocmiseră georgienii, scris de mîna lui Soso în slovă militară veche şi retranscris de Andro, în litere latine, ca să poată fi citit de preoţi. Un pomelnic anume al ei avea şi mînăstirea, care începea cu numele ctitorului, părintele mitropolit Antim. Dar prin mîna acestuia erau scrişi în pomelnicul lăcaşului, pentru a fi strigaţi la anume zile, cînd soseau soli din Caucaz, şi regii Georgiei, pînă în al XVIII-lea veac al erei creştine, apoi şi domnii Ţării Româneşti, cum şi marii slujitori ai altarelor din amîndouă ţările. Acum se citeau trei şiruri de pomelnice şi cum numele au fost citite de trei ori, slujba a ţinut cîteva ceasuri. Cei căzuţi în urmă cu secoli, în Caucaz şi Carpaţi, s-au amestecat cu cei recent căzuţi şi cu cei sfîrşiţi în veac, pînă la confundare, într-un fel de ţărînă sonoră în care nu se mai distingeau nici silabele. Un singur nume a evadat din ceaţa persistentă a monodiei şi a zburat absolut liber spre bolţile cu serafimi : Culiţă Culea. Era soldatul care sunase, cu goarna lui, atacul de la Rahova.

La sfîrşit, stareţul a rostit o formulă pe care părintele Antim o caligrafiase la coada unei cărţi româneşti de rugăciuni, pentru a fi spusă în georgiană, chiar de n-ar înţelege-o nimeni în Bucureşti : „Precum cerbul însetat de izvoare..." Cuvintele i-au făcut pe kartveli să tresară, cu mîinile la inimi. O aceeaşi formulă, dar în româneşte, era scrisă la sfîrşitul unei cărţi georgiene de rugăciuni, caligrafiată de un ucenic român al părintelui Antim, un anume Mihail Ungrovlaheli, care slujise în Iviria. Formula din Caucaz, pe care Aţhaşvili o cunoştea, fără a şti ce semnifică, avea primul cuvînt modificat : „Precum corbul însetat de izvoare..." Corbul era simbolul heraldic al Ţării Româneşti, la care acel Mihail Ungrovlaheli, rămas printre străini, încă mai visa.

— Ce este cerbul însetat de izvoare ? a întrebat Andro, primind anafura.

— Este setea noastră de nesfîrșire, i-a răspuns chiriarhul de la Antim.

Adela era amețită, ca într-o narcoză. Trăsura a coborît lent înapoi, pe deal, plutind parcă spre o lume necunoscută. La o răspîntie, echipajul ei a oprit. Pe Podul Calicilor, o procesiune de prizonieri africani, probabil neislamici, bîjbîia către o biserică, pe care acei străini smoliți la chip o duceau de fapt în ei. Prizonierii, acum liberi, purtau lumînări aprinse în mîini, iar în fruntea lor pășea un călăuz în alb, un ins cu un aer straniu, semănînd mai mult a ibis decît a om. Adelei nu-i venea să creadă ceea ce vede și l-a întrebat pe colonelul georgian :

— Sînt africani, nu-i așa ?

— Da, a confirmat Ațhașvili, sînt creștini de pe Nilul Superior. Sînt pare-se cei mai vechi din lume.

Erau probabil bieți auxiliari ai trupelor turcești, călăuzi de caravane, surugii de catîri și cămile, aruncați de pe Nil la Dunăre, printr-un hazard al veacului. Cum ajunseseră totuși pînă aici, sub Carpați, acei oameni goi și desculți ? Omul ibis purta pe piept o cruce din lemn de abanos, atîrnată la gît cu o frînghie noduroasă din fir de rafie. Era vizibil că acea cruce, ascunsă sub cămașă în timpul războiului, era acum scoasă la lumină și arătată acelei lumi gazdă, care-l făcuse prizonier, apoi îl eliberase pe aducătorul ei. Orașul arăta ca o roză a vînturilor, sub care se amestecaseră pulberi din toate neamurile.

Apoi încă un șoc : o mireasă moartă. Călăreții în negru au oprit ca să facă loc cortegiului funerar-nupțial. Sicriul era deschis, fata în voaluri albe, inundată de flori roșii, arăta feeric. Năsălia plutea ca pe valuri, plută albă, deasupra valurilor de capete care tot veneau din urmă, încă mai veneau. Cu mîna la inimă, înconjurată de mulțime, Adela s-a întrebat dacă n-a căzut pradă, din nou, vedeniilor, dar și-a revenit, l-a auzit pe Soso Giaparidze, l-a văzut arătînd ceva, niște soldați blonzi :

— Uite-i și pe finlandezi !

*

Guvernul nu rămăsese la margine, față de amploarea manifestărilor populare, dar rezerva sa avea o semnificație pe care doar intimii ministrului de externe o cunoșteau. Imediat după căderea Plevnei, guvernul proiectase o mare paradă a victoriei, la care ar fi urmat să participe toate trupele întoarse de pe front. Apoi, după semnarea păcii, guvernul a retras proiectul de paradă, care-ar fi contravenit și sentimentului public. „— Ce victorie să prăznuim ? ar fi spus Kogălniceanu. Victoria dă prilej de jubilație națională, or noi n-avem pentru ce să jubilăm." A devenit și mai clar că parada se amînă. Adevărata sărbătoare a victoriei, ar mai fi zis și primul ministru, fusese acea manifestație zgomotoasă a bucureștenilor, prilejuită de o știre falsă despre căderea Plevnei, lansată de un farseur, domnul I. L. Caragiale. „— Aia zic și eu sărbătoare ! ar mai fi adăugat domnia-sa. Căci a produs-o nerăbdarea populară, setea civică de fapte brave, chiar dacă pînă la urmă a ieșit o cacialma. Pe cînd azi, ce să prăznuim ? !"

A fost motivul pentru care guvernul a refuzat să se asocieze cu aliatul în prăznuirea păcii, printr-un Te Deum oficial, cum rezulta și dintr-o telegramă deschisă, trimisă de Kogălniceanu consulatului român din Petersburg, în care se spunea :

„Le Baron Stuart m'a informé par une lettre privée qui m'a été remise dimanche dernier dans la nuit (à minuit) qu'il avait organisé un Te Deum pour lundi, à l'occasion de la conclusion de la paix. Les conditions de la paix ne nous ayant pas été communiquées et connaissant par des voies indirectes qu'elles étaient à notre détriment, le Gouvernement n'a pas cru devoir assister au Te Deum organisé par le Baron Stuart.

De plus, si un Te Deum devait avoir lieu à propos de la paix, c'etait au Gouvernement du pays comme

allié, comme belligérant qu'en appartenait l'initiative, et non pas au consulat de Russie." [1]

Acelaşi baron Stuart se plînsese prinţului, iar Kogălniceanu era revoltat :

„*...Par suite de l'incident du Te Deum, le Baron Stuart s'est rendu au Palais pour entretenir Son Altesse de cette question, au lieu de venir me voir le lendemain pour s'expliquer avec moi.*" [2]

N-ar fi fost necesare asemenea ample relatări, care luau timp, dar Kogălniceanu avea sentimentul că mai ales într-un asemenea moment de criză hîrtiile devin importante, reprezintă acte care disculpă sau acuză. Cum baronul Stuart în mod precis transmisese la Petersburg versiunea sa, un ochi obiectiv din prezent sau viitor, comparînd cele două texte, putea extrage adevărul.

Chestiunea Te Deum-ului, deşi minoră în aparenţă, prezenta şi un viciu de formă, un neajuns protocolar, pe care Kogălniceanu l-a subliniat. Consulul imperial notificase la miezul nopţii ministrului român de externe despre iniţiativa sa de a doua zi, ca la foc sau ca la cutremur. Mai precis, ca pe timpul tutelei regulamentare, cînd hospodarul local era poftit, printr-un ispràvnicel, să execute cutare sau cutare poruncă venită de la Petersburg. Kogălniceanu acceptase asemenea mesaje neuzuale, dar în timpul războiului, la cazuri de forţă majoră, acum însă le respingea. Procedeul, forma vicioasă, iar o dată cu

---

[1] „Baronul Stuart m-a informat printr-o scrisoare particulară, emisă duminică noaptea (la miezul nopţii) că organizase pentru luni un Te Deum cu ocazia încheierii păcii. Condiţiile păcii nefiindu-ne comunicate şi cunoscînd pe căi indirecte că ne sînt păgubitoare, guvernul n-a crezut că trebuie să asiste la Te Deum-ul organizat de baronul Stuart.

În plus, dacă un Te Deum ar trebui să aibă loc à propos de pace, este de competenţa guvernului ţării să-i aparţină iniţiativa, ca aliat, ca beligerant, şi nu consulatului Rusiei."

[2] „Ca urmare a incidentului cu Te Deum-ul, baronul Stuart s-a dus la Palat pentru a o informa pe Alteţa-Sa în această chestiune, în loc să vină să mă vadă a doua zi, pentru a se explica cu mine."

forma şi conţinutul erau inadmisibile, acum, la pace, într-un ceas aşa-zicînd normal. Relaţiile între cele două părţi atîrnau de un fir de păr, subţirele fir protocolar, şi acesta pus în cauză. Cînd un funcţionar de la Consulat a revenit a doua zi, după eveniment, în aceeaşi chestiune, Kogălniceanu a răcnit :

— Lăsaţi-ne să ne îngropăm morţii !

Apoi conu Mihalache s-a inclus, cu căciula în mînă, deci cu capul gol, primului cortegiu funebru întîlnit în cale. Băteau clopotele peste oraş.

În replica la telegrama lui Kogălniceanu, Iancu Ghica a transmis din Petersburg o depeşă, tot la ceas de noapte, conţinînd o ştire care a speriat : două divizii ruse, înarmate pînă-n dinţi, porniseră spre România pe drumul de fier. Conu Mihalache şi-a dus mîna la inimă. Apoi şi-a redobîndit calmul şi n-a convocat consiliul de miniştri. I-a cerut lui Iancu Ghica să verifice încă o dată ştirea. Printr-o nouă depeşă, l-a somat să aibă încă o explicaţie cu kneazul Gorceakov în „problema cesiunii", întrevedere care a şi avut loc, tot la ceas de noapte. După primirea răspunsului, ministrul a dictat o scrisoare circulară către toţi consulii români din marile capitale, prin care a făcut cunoscută, pentru toată lumea, poziţia cabinetului de la Petersburg, cum şi poziţia Bucureştilor :

„Sur ma demande, le général Ghika a eu avec le Prince Gortchakoff une explication sur la question de la Bessarabie et sur les intentions de la Russie à cet égard. Le Prince Gortchakoff a répondu que, malgré toutes nos clameurs à l'interieur et à l'extérieur, le projet de la Russie est inébranlable ; qu'il n'introduira pas cette question au sein du Congrès, parce que ce serrait humiliant pour l'Empereur ; que si une autre Puissance voulait le faire, il ne s'y prêterait

pas ; — que c'est avec nous qu'il veut traiter ; que s'il ne peut pas fléchir, il nous prendra de force la Bessarabie ; que si nous voulons résister les armes à la main, cette résistance serait fatale à la Roumanie. Néanmoins nous ne voulons ni traiter ni céder. Je prépare en ce moment une réponse au Cabinet de St. Pétersbourg, que j'espère pouvoir vous envoyer par le courrier de demain." [1]

Kogălniceanu s-a şi apucat să pregătească răspunsul, pe baza materialului primit de la Arhive. Înainte de aceasta însă a şi transmis, prin Mitilineu, la Palat, cu urgenţă, telegrama generalului Iancu Ghica, abia primită de la Petersburg.

Încă un fapt hilar, care mai mult l-a indispus pe Răşcanu decît l-a amuzat : la toate ceremoniile funebre la care avocatul luase parte fusese prezent şi un ţigan, fost vizitiu al lui, de fapt un om de grajd, ajuns între timp scriitor de cruci. Îmbrăcat într-un frac ponosit, cu creionul chimic la ureche, fostul rîndaş îşi lungea gîtul peste mulţime, ca să prindă din zbor numele decedaţilor şi să le vîre în minte. Acelaşi ins prezenta apoi familiilor în doliu proiecte de cruci. Cenotafurile proiectate de numitul

---

[1] „La cererea mea, generalul Ghica a avut o explicaţie cu prinţul Gorceakov asupra problemei Basarabiei şi asupra intenţiilor Rusiei în această chestiune. Prinţul Gorceakov a răspuns că, în ciuda plîngerilor noastre, interne şi externe, proiectul Rusiei este de nestrămutat, că nu se va introduce această problemă în Congres, fiind umilitor pentru împărat ; că dacă o altă putere ar vrea s-o facă, ea totuşi nu se va preta ; că numai cu noi vrea să trateze ; că dacă nu ne poate îndupleca ne va lua cu forţa Basarabia ; că dacă noi vrem să rezistăm cu armele-n mîini, această rezistenţă ar fi fatală României. Acum, noi nu vrem nici să tratăm, nici să cedăm. Eu pregătesc, în această clipă, un răspuns către cabinetul de la Petersburg, pe care sper să-l expediez prin curierul de mîine."

Iorgu, devenit Iorgulescu în noua profesie, erau însă de tot hazul, fiindcă individul nu ştia să scrie. El mînuia doar nişte tipare de litere, pe care le trăgea la vopsea. combinîndu-le însă anapoda, cele mai multe pe dos, astfel încît şi numele şi formulele rituale ofereau la lectură un efect derutant. Cititorul nu putea bănui nici în ce limbă şi nici în ce alfabet fuseseră redactate acele inscripţii. Formula finală — marea izbîndă grafică a scriitorului de cruci — arăta aşa :

ПЬОГІСЕV ІІСЕ< И' ІȢ МПСА

ИІМΛ

Ceea ce în transcriere normală însemna nimic altceva decît :

ACUM ŞI-N VECII VECILOR AMIN

Răşcanu îl dăduse afară pe acel Iorgu, fiindcă ţiganul sărise peste rînduiala slugilor, neaşteptînd să fie promovat. Într-o zi s-a trezit cu el pe capra trăsurii, tocmai cînd stăpînul urma să plece la Parlament, rîndaşul tuciuriu şi ochios îl uzurpase pe vizitiul oficial furîndu-i şi livreaua. Livreaua însă nu-l prindea, nu-i venea bine, Răşcanu l-a scos pe ţigan din ierarhia slugilor, mai ales din pricina acestui cusur estetic, şi atunci el, drept răzbunare, a rupt rîndurile, şi-a procurat un frac şi s-a făcut scriitor, fie şi de cruci.

— Domnule, a strigat Garussi cu scandalizare, arătîndu-i lui Răşcanu inscripţia cu pricina, cînd ceteşti ce scrie ăsta, simţi că ţi se strîmbă axurile ochilor ! Ăsta poceşte în mintea oamenilor ideea de eternitate, căci rezultă o eternitate cu susu-n jos, o caricatură. Plus că sporeşte analfabetismul în sînul naţiei, care şi aşa a ajuns de pomină, la noi.

Scandalizarea lui Garussi l-a trimis pe Răşcanu cu gîndul hăt înapoi la soarta ţiganilor, la aşa-numita „chestiune neagră“ din România, cum era taxată cîndva. Răşcanii fuseseră printre primii boieri din Muntenia care-şi dezrobiseră ţiganii, cu mult înaintea eliberării oficiale, ei luptaseră nu numai pentru dezrobirea „ţiganilor de stat“ şi a „ţiganilor mînăstireşti“, dar şi pentru eliberarea „ţiganilor particulari“ sau a „ţiganilor familiali“, de care s-au şi degajat, fără ca nimeni să le-o impună. Din ţigănimea domestică a casei Răşcanu, aruncată pe poartă afară, un singur individ s-a încăpăţînat în a rămîne rob, cerşind să fie cruţat de eliberare şi să rămînă mai departe „ţigan particular“ : tatăl lui Iorgu, actualul scriitor, acela numit tot Iorgu, fiindcă ţiganii n-aveau pe atunci nume de familie. Pentru a se distinge unii de alţii, pe clanuri, ei au preluat curînd după dezrobire numele de familie al foştilor stăpîni, astfel încît la puţin timp de la intrarea în starea liberă, ţara s-a umplut de Cantacuzini, Sturzeşti, Bibeşti, Brâncoveni, care dublau onomastica ilustră a marii boierimi pînă la caricatură. „Cînd boierimea va pieri, a profeţit atunci cineva, singurii purtători ai marilor nume vor fi ţiganii“, profeţie ce nu s-a confirmat totuşi în cazul Răşcanilor, care avuseseră norocul de a avea în stăpînire nişte „ţigani decenţi“, singurii care n-au furat numele stăpînilor, vînturîndu-l prin lume. Mai mult, Iorgu, iar apoi şi fiul său, şi-au menţinut statutul de „ţigani particulari“, nevrînd să-l lepede odată cu capul. Ce se-alesese totuşi din marele act al dezrobirii ? Nimic, o constata cu blazare Răşcanu, avînd în faţă cazul numitului Iorgu. Nimic, deşi domnul Kogălniceanu, apologetul dezrobirii ţiganilor, care scrisese chiar şi o gramatică a limbii ţigăneşti, la incitarea lui Humboldt, încă mai trîmbiţa această biruinţă, nedîndu-şi seama că spusele domniei-sale sună hilar : „Ţiganii s-au contopit în masa naţiunii, ei nu se mai cunosc decît prin faţa lor smolită şi prin vivacitatea imaginaţiunii lor. Noi astăzi îi găsim, stimaţi domni, în toate clasele societăţii noastre.“ Curat aşa ! Şi mai departe, într-o altă ocaziune : „După emancipare, ţiganii ne-au dat industriaşi, artişti, ofiţeri, medici, administratori şi chiar oratori“. Desigur, a aprobat Răşcanu, mai ales ora-

tori, e plin Parlamentul de ei, iar de curînd ne-au dat şi scriitori. Rupînd cu condiţia de „ţigan particular", Iorgu devenise Iorgulescu — bine că nu Iorgu Răşcanu ! — şi conducea o prosperă antrepriză de artă grafică, graţie ravagiilor aduse de război.

Întîlnindu-l iarăşi pe Iorgulescu la uşa unei biserici, cu plaivazul pregătit, Răşcanu l-a întrebat pe fostul „ţigan particular" :

— Ce faci, Iorgulescu, scrii ?

— Scriu ! a răspuns ţîfnos mînuitorul de plaivaz.

— Scrii particular sau scrii la stat ?

— Scriu particular !

— Vezi să nu scrii pentru liberali ! l-a avertizat Răşcanu, zîmbindu-i.

— Nu, boierule, l-a înfruntat scriitorul, eu scriu pentru ăi din popor !

Liberalii cuceriseră deci încă un partizan, achiţionînd încă un „plaivaz roşu", atît de necesar domnului C. A. Rosetti şi gazetei „Românul". Avînd proaspătă în minte acea inscripţie, cap-de-operă a proaspătului scriitor de cruci, Răşcanu n-a spus decît atît :

— Fie.

Băteau clopotele şi la Mînzeasca, din zori în seară. Costi Aldea ieşise să se plimbe, în parcul pustiu, sprijinit în baston. Ar fi vrut să lase sunetele să se liniştească, să se tămăduiască o dată aerul, dar clopotele din aproape şi din depărtare sfîşiau cerul cu vaere acute, cînd nu te aşteptai. „La români, şi-a spus invalidul, dar probabil şi la alte neamuri, e mai cumplit efectul decît cauza. În fond, moartea e simplă. Grozăvia ei apare retrospectiv şi nici măcar nu-i mai priveşte pe morţi." Maiorul se plimba cu popasuri între pauzele sunetelor. I se părea că uralele şi

exploziile de artilerie, de dincolo de fluviu, consumate in vară şi în iarnă, îşi strămutaseră ecourile, cu întîrziere, în cer, ca şi cum sus, la o înălţime inaccesibilă, s-ar fi dat o altfel de bătălie, transfigurată, care nu-i mai privea pe cei vii, de acasă.

— Tată, s-a auzit strigat, nu-i aşa că morţii rămîn supuşii prinţului ?

Era copila cea mare, aflată la vîrsta întrebărilor şi tatăl s-a întors spre ea :

— Dacă morţii rămîn supuşi ai prinţului ? Desigur. Căci ei aparţin familiei, statului, ţării, întregii societăţi. Prinţul nu domneşte doar peste cei vii, ci şi peste morţi. Căci, altfel, el s-ar rupe de o tradiţie a dăinuirii. Poporul lui ar fi prea scurt, de azi pe mîine, între o naştere şi un deces. Or poporul este etern...

S-a oprit din expunere, ca s-o continue interior, numai pentru sine :

— Aceasta a fost pînă azi. Indivizii mureau, rămînea lumea. Acum...

Copila i-a mai pus încă o întrebare, derutantă :

— Tată, morţii dorm ?

Întrebările derutante se puteau multiplica, cei mici aveau întotdeauna talentul de a pune cele mai imprevizibile şi incomode întrebări, menite să rămînă nesoluţionate şi la fel de acute, pentru generaţia următoare.

— La ce visează morţii ? a mai întrebat fata.

Tatăl trebuia să ticluiască un răspuns. El nu-şi putea imagina la ce anume visau soldaţii morţi, pe care-i văzuse pe front, dar ştia la ce visează trupele care dorm. I-o şi spusese, într-o noapte, la Griviţa, un ofiţer cercetaş, acel incomod individ, supranumit Vedeta de noapte : „— Ştiţi ce visează trupele, în somn ? Pămînt. Nu pămîntul pe care dorm, ci pămîntul pe care să-l are şi să-l semene. Care să le aparţină..."

Costi Aldea nu i-a mai spus fetiţei nimic. Chestiunea pămîntului, ca şi cealaltă chestiune — la ce visează morţii —, depăşea mintea unui copil. A ascultat, de unul singur, clopotele de mort.

*

La Iaşi, unde Cerchez a ajuns duminecă, spre prînz, nici urmă de Junimea şi nici de amicii de odinioară, pe care voia să-i revadă. Băteau în schimb clopotele a mort, la toate bisericile de pe cele şapte coline. Şi ploua. Atmosfera aceasta funebră într-un oraş care nu îndurase totuşi greul războiului, ca aşezările de la Dunăre, l-a indispus pe general. Pe drumul de la gară şi pînă acasă, a întîlnit numai procesiuni de umbrele sub care se aflau bărbaţi cu capetele descoperite sau femei în doliu. Se schimbau formule rituale : „Dumnezeu să-l ierte — Dumnezeu să te-audă“, la fiece întîlnire. Pe cine să ierte Dumnezeu ? De ce să-i ierte pe cei care nu-i greşiseră cu nimic ? Pe uliţa Mitropoliei, un grup de pelerini ieşiţi de la slujbă a făcut loc trăsurii generalului, ţinînd-o de fapt în loc şi oprind-o.

— I-am pomenit pe toţi cei căzuţi din divizie ! i-a spus cineva, în loc de salut.

Cerchez a fost mişcat, divizia lui era de fapt divizia ieşenilor, ceremonia de pomenire îl privea direct, în calitatea lui de comandant. O doamnă în negru lăcrima. Generalul n-a izbutit să-i identifice chipul sub voaletă, dar a coborît şi i-a sărutat mîna, fără a-i mai spune vorbele de datină, care erau de prisos.

— Coane Mihai, l-a rugat femeia, te rog să-mi spui şi mie cum a fost.

Sub atmosfera funebră, fierbeau însă nişte îngrijorări. După încă vreo cîţiva paşi, mai înainte de a ajunge acasă, Cerchez şi-a dat seama că ieşenii sînt despărţiţi în două partide legate printr-un rămăşag : dacă pleacă sau nu ruşii din ţară. Nu era om care să nu fie prins în acel pariu, pleacă sau nu pleacă, în care şi Cerchez a fost imediat implicat.

— Ai să vezi mata, coane Mihăiţă, l-a abordat un ieşean, că nu pleacă. Ei cînd pun chicioru' undeva, nici morţi nu se mai dau duşi...

— Ba pleacă, ai să vezi mata, acu-s alte vremi !

— Ba nu pleacă, să știi de la mine, c-așa au făcut totdeauna. După fiecare război cu turcii, rușii au rămas în țările noastre cîte cinci, zece ori douăzeci de ani. Pînă nu i-o scos afară neamțu' ori turcu, unul singur nu s-o dat dus. Acu cin' să-i scoată ?

— Cine știe, poate că s-amestecă englezul, a aruncat cineva.

— Inglesul ? Păi Englitera-i la capătul lumii. Turcu-i bătut, iar neamțu' nu se bagă.

— Și dacă se bagă ?

— Adică o să facă inglesu' sau neamțu' război pentru noi ? Indoi-m-aș !

Această stare de tensiune l-a necăjit pe Cerchez. Partida sceptică era la Iași covîrșitoare. Dintre români, moldovenii erau cei mai pățiți. „Pățania" lor din 1812 îi pusese în situația de a pierde mai mult de jumătate din țară, de unde acum îngrijorarea și dorința de a fi contraziși. Cînd generalul a pretins că scepticii n-au dreptate, un domn l-a repezit imediat, afișîndu-și ofensa :

— Cum n-am dreptate, coane ! s-a burzuluit acest domn, deși Cerchez nu-l contrazisese direct. Și repetîndu-i, indignat, întrebarea : Cum n-am dreptate, cînd eu am dincolo un frate din aceeași mamă, și nepoți, și veri, și cumnați ? Io sînt tăiat la jumătate, coane Mihai. Numai că io nu mă pot duce dincolo, să mă îmbrățișez cu jumătatea mea, cu ai mei, că nu-i îngăduit. Nici jumătatea de dincolo nu poate trece apa ca să vină aici la mine. Ce fac io ?

Cerchez n-a putut să-i spună decît atît :

— La polonezi, după cum știi, e și mai rău.

— Barim ei au purtat războaie cu muscalii, a ripostat ieșeanul. O fi la mijloc vreun caz de răzbunare. Dar noi ? Cu ce-am greșit noi la anul 1812 ? Cu ce-am greșit io ? !

Cerchez a preluat aceste îngrijorări, încărcîndu-și astfel bagajele și așa grele. Într-o discuție cu primarul Iașilor, acesta i-a confirmat zvonurile negre. Pe malul stîng al Prutului ar fi fost masate trupe. Pentru ce, cînd războiul se isprăvise ! „— Trupele noastre ce fac ?" l-a întrebat primarul, pentru ca tot el să răspundă : „Știu, ai noștri sînt masați în celălalt cap al țării, și poate-i mai bine așa. Căci

cine ar putea să facă faţă colosului, ce forţă ? !" De prisos ca Cerchez să mai aducă vorba despre Junimea. Noul primar, care-l înlocuise pe Nicu Gane, era liberal. Dar un liberal cumpănit, care nu se îmbăta cu vorbe, numea lucrurile exact, ca şi cum ar fi asistat la prelecţiunile Junimii sau ar fi participat la adunările din casa Pogor. Excedat de temeri, generalul l-a întrebat pe primar, la plecare :

— Spuneţi-mi totuşi, la Iaşi se mai află în viaţă şi vreun optimist ?

— Da, l-a asigurat primarul, zîmbind. Domnul Ion Creangă.

Acasă, toţi din familie l-au primit ca pe un înviat din morţi. Plecase colonel, se întorsese general, pornise cu divizia completă, venea acasă singur, precedat de numele celor căzuţi. El şi morţii, pentru care, în cursul dimineţii, se făcuseră slujbe. Masa întinsă care-l aştepta a avut — prin prezenţa unor rude îndoliate — un aspect de banchet funebru, îmbucăturile înghiţindu-se cu noduri, stropindu-se cu lacrimi. Cînd o cumnată l-a întrebat : „— Dar ceilalţi, cînd vin ?", Cerchez n-a înţeles la cine se referă, dacă la morţi sau la vii. Aceşti vii din jur i-au apărut fantomatic, suspendaţi între un prezent nesigur şi un viitor alarmant. Alarmant era că pînă şi soţia sa trăia această stare, deşi voia tot timpul să-l asigure că acasă toate-s în bună ordine. În ordine, deşi între timp, la Iaşi şi în împrejurimi, mai murise cîte cineva şi de moarte bună.

La sfîrşitul mesei, cînd Cerchez a dat să se retragă, a apărut şi mitropolitul de Iaşi, aducînd în sufragerie aceeaşi obsedantă chestiune :

— Credeţi că pleacă ?

— Nici vorbă că da.

— Şi pe ce vă întemeiaţi ?

— N-au nici un motiv să rămînă.

— Ba au.

Şi înaltul prelat i-a invocat generalului, înainte de a se aşeza pe canapea, articolul VIII din tratatul de pace, care le dădea oaspeţilor dreptul de trecere prin ţară cu trupe, spre Bulgaria, deci şi de rezidenţă, dacă voiau.

— Dar tratatul nu e ratificat şi de noi ! a obiectat Cerchez, cu ton oficial.

— Păi ne întreabă cineva ? i-a replicat mitropolitul. Apoi foarte necăjit. Dar să zicem că pleacă. În acest caz, eu ce mă fac ?

— Cum adică, regretaţi plecarea ! s-a mirat generalul.

— Nu, dar mă gîndesc la moaştele Sfintei Paraschiva, care-s în drumul lor.

Cerchez l-a ascultat cu toată cuviinţa, dar nu-şi credea urechilor, îngrijorările deraiaseră în absurd. Deşi ştia, ca toată lumea, că la Iaşi, în catedrala metropolitană, se află moaştele acelei sfinte, atît de venerate de norodul inocent, nu făcea nici o legătură între plecarea — eventuală — a trupelor împărăteşti şi sacrele relicve. Mitropolitul l-a dumirit, cînd a formulat întrebarea care-l adusese de fapt în vizită :

— Dacă ne iau moaştele ?

— Cum să le ia ? ! Doamne fereşte ! şi-au strigat mesenii scandalizarea.

— Ia aşa, cum auziţi ! le-a răspuns mitropolitul. Cum au luat sfinte moaşte şi-n alte dăţi. Că doar sînt dreptcredincioşi.

— Credeţi că-i cu putinţă aşa ceva ? ! a întrebat generalul, stupefiat la rîndu-i. Păi nu se opune dogma creştină ? !

— Doamne fereşte ! şi sfîntul părinte Calinic s-a scuturat, a scuipat simbolic spre cel rău, apoi s-a închinat spre icoane. Cum să nu fie cu putinţă, cînd au mai făcut-o !... Iar dogma creştină, trebuie să ştiţi, nu s-a clintit de la locul ei... Şi lămurindu-l pe Cerchez, care nu excela în asemenea ştiinţe : Apoi trebuie să ştiţi că ei ne-au luat relicvele tocmai în calitate de creştini. Ca să le smulgă, chipurile, de la turci, de la păgîni adică. Cum ne-au luat şi pămîntul, chip că-l smulg de la turci, ca să-l alătureze unei împărăţii creştine.

— Asta ştiu, dar moaştele ? !

— Cu moaştele la fel. Căci aşa se face că moaştele Sfintei Maria Moldoveanca se află acu la Pecerska, tocmai la Nipru Mi-aduc aminte, din copilăria mea, cum se duceau sărmanii pe jos pînă acolo, ca să le venereze, cînd ar fi fost mai uşor pentru ei să se închine aici, la noi, acasă. Trebuie să ştiţi că acele sfinte relicve au fost strămutate încă de pe timpul împărătesei Ecaterina ! Apoi

foarte hotărît : Vreau să cer guvernului un regiment, ca să apăr moaştele Iaşilor.

— Dar nu e cu putinţă ! a strigat Cerchez. Eu unul nu cred nimic.

— Ca şi domnul Creangă ! i-a întors-o mitropolitul, cu un zîmbet curios.

Mesenii au izbucnit în rîs, dînd cep bunei dispoziţii. Se vedea că prelatul e stînjenit, nu-l suporta pe domnul Creangă, care făcuse de ruşine clerul ortodox.

Unul dintre meseni a şi dat drumul unei glume lansate de fostul diacon, culeasă din cine ştie ce raniţă a războiului :

— Într-o zi, un soldat împărătesc găseşte o şubă. Ivane, strigă el, către tovarăşul lui de unitate, am găsit o şubă ! Da ia-o, îl îndeamnă Ivan. Aş lua-o, da-i un om înăuntru. Ce are a face ? Scutură omul şi ia şuba !

Mesenii au rîs, dar fără veselie. O altă vorbă de duh, privind şuba, provenea de la Brătianu. Ofensat de panta neserioasă pe care apucase discuţia, mitropolitul a spus, împungînd cu vorba-i în toate direcţiile :

— Ticăloşii nu ating nobleţea unui neam, aşa cum nu ating nici sfinţenia bisericii.

Prieten cu Creangă, cunoscîndu-l şi pe Brătianu, Cerchez s-a făcut că n-aude, n-a socotit util să răspundă. Era gazdă. O gazdă excedată de musafirii abuzivi, care nu-l lăsau să se retragă, să facă o baie fierbinte înainte de a intra în pat, baia la care rîvnise în tot timpul campaniei. Cînd totuşi s-a retras, mitropolitul a venit după el :

— Spuneţi-mi, credeţi că putem conta pe sprijinul armatei, ca să apărăm moaştele ? De asta am venit.

— Eu credeam c-aţi venit să mă întrebaţi dacă vom şti să ne apărăm pămîntul !

— Păi vă întreb, iată, dar vă-ntreb şi de sfintele moaşte !

Deci Basarabia şi Sfînta Paraschiva. Cerchez a început să se dezbrace, era tîrziu, voia să scape de mitropolit, să reintre în fine în climatul familiei, i-a bătut însă la uşă altcineva, poştaşul, care i-a întins un mesaj urgent. A revenit livid în salon. A dat poruncă să i se strîngă bagajele.

— Păi n-au fost încă desfăcute !

— Cu atît mai bine.

Vestea plecării inopinate a cernit chipurile musafirilor şi a produs contrarieri. „— De ce ? Cui sîntem lăsaţi ? !" Cerchez urma să lase acasă o atmosferă mai sumbră decît o găsise, un pesimism mut în care se cufundase în primul rînd familia. Nu le putea spune celor ai săi nici un cuvînt bun, şi ca să curme ceremonia despărţirii, complicată prin atîţia martori, le-a cerut să nu-l conducă nimeni la gară.

La peron îl aştepta Creangă. Vesel, solar, faţa lui bălană strălucea, în contrast cu straiul de şiac mohorît. Văzîndu-l pe Cerchez, s-a repezit la el, l-a sărutat cu zgomot pe ambii obraji, după care s-a tras îndărăt, şi-a pocnit palmele, s-a minunt că-l vede, apoi i-a zis :

— Coane Mihăiţă, io am venit aici anume ca să-ţi spun că pleacă.

— Plec eu, l-a contrazis Cerchez, ei nu pleacă !

— Cînd îţi spun io !

Drept argument, Creangă a scos din buzunarul adînc al surtucului un număr proaspăt din „Convorbiri literare" şi i l-a întins.

— Poftim, ai aici o poveste pe care, dac-ai s-o ceteşti, ai să-mi dai dreptate.

Cerchez a primit revista şi a citit doar titlul indicat de Creangă : „Ivan Turbincă". Fostul diacon i-a mai spus :

— Io îl cunosc pe Ivan. E milos, e cucernic, are inima încăpătoare, e sluga lui Dumnezeu. Ai să vezi că pleacă... Pleacă şi se pune paznic drept la uşa raiului.

— Vom rămîne adică şi fără rai ? ! a strigat Cerchez, simulînd uimirea.

— Năcazu-i altul, năcazu-i că nu ştim cum l-om scoate pe Făt-Frumos din fîntînă.

Era aluzie la un alt basm, Harap Alb, pe care Cerchez îl citise în urmă cu un an, la Dunăre. Creangă scria şarade, spunea tîlcuri, ticluia rămăşaguri mari. La urcarea în tren, strîngîndu-i mîna, generalul i-a spus :

— Dacă nu pierzi rămăşagul, ai s-ajungi bogat !

— Io ? !... Aurită să-ţi fie gura, coane Mihăiţă, căci şi sărac ca anul ista...

Trenul s-a pus în mişcare ; cel rămas la peron îşi ştergea obrazul bălan cu o basma. Abia mai tîrziu, în noapte, Cerchez a luat act că trenul cu care se întorcea la Craiova era plin de recruţi.

Primind telegramele de la Externe, prinţul le-a examinat pe loc, dar fără a se grăbi, cu toată cumpănirea. De la polul său, Kogălniceanu înfăţişase corect situaţia, rezumînd cu claritate momentul antagonic ; de la celălalt pol, marele kneaz Gorceakov, în ceea ce-l privea, nu lăsa nici un dubiu asupra poziţiei sale, foarte neted definită. Insuportabil era dubiul, golul dubiului, care nu se putea prelungi şi nici îndura la ceas de noapte, chiar atunci cînd efectivele cugetului păreau întregi. Dar ele nu erau întregi, cum nu erau întregi nici efectivele armatei.

Tot ceea ce avea la îndemînă prinţul, în nemijlocit, erau acele efective, acum rărite. Din nou golurile îl speriau, acum golurile între rînduri/gînduri. Ca să iasă din cumpăna dubiului, Alteţa-Sa a cercetat încă o dată tabela efectivelor armatei, pe regimente şi divizii. Apoi a decis să suspende permisiile pentru ofiţeri. După încă un ceas, a hotărît chemarea sub arme a noului contingent, pe anul 1878.

VIII

Veneau şi bagajele morţilor. Cîteva lăzi cu cărţi şi manuscrise, aparţinînd lui Parva, au sosit prin portul Pireu, pe adresa Arhivelor Statului din Bucureşti. Nu se ştia cine le expediase, încărcătura fusese pur şi simplu aruncată la acest mal. Hasdeu care, de la o vreme, venea regulat la Arhive, s-a împiedicat în cîteva rînduri de lăzile dispuse de-a lungul culoarului principal, dar n-a decis nimic asupra lor. Le privea doar chiorîş, ca şi cum înăuntru s-ar fi aflat ceva exploziv. Suspiciunea Monstrului a crescut şi s-a condensat, ameninţînd cu o contra-explozie, în clipa cînd la ţărmul Arhivelor a mai fost aruncată o ladă. „— Ce-s cu lăzile astea aici ?" a izbucnit el, în sfîrşit. Cum nimeni, în afara lui, nu-şi permitea vreo iniţiativă, slujbaşii instituţiei au dat din colţ în colţ, fără a şti ce să răspundă. Ei au repetat doar că lăzile sosiseră prin portul Pireu. „— Prin Pireu, prin Pireu, dar ce conţin ?"

A fost desfăcută o ladă, care a gemut cînd un slujbaş a forţat o scîndură, smulgînd-o cu piroane cu tot. O altă scîndură, trasă brusc, a făcut ca lada să capete o formă ciudată de craniu spart. Inăuntru hîrtii. Într-o altă ladă, care şi-a scîrţîit balamalele, cărţi vechi. Monstrul s-a aruncat întîi asupra cărţilor, culegînd un glosar sanscrit, tipărit la Oxford. L-a şi trimis sus, în cabinetul lui de lucru, nu fără a mormăi : „— Cum de-o fi pus mîna pe el ? !", ca şi cum volumul în cauză ar fi fost sustras

din propria-i bibliotecă. Era încredințat că glosarul acela nu mai putea exista pe lume într-un al doilea exemplar, l-a și cerut înapoi, și, pentru mai multă siguranță, l-a pus în buzunarul încăpător. O altă carte, o gramatică a unei limbi baltice, l-a intrigat — nu-și imagina probabil cum ajunsese în acea ladă !, apoi i-a stîrnit frisonul posesiv. „— Duceți asta la mine acasă !“ a spus el, răscolind mai departe, cu lăcomie. A dat la o parte, cu mîinile vîrîte pînă la cot, fel de fel de tipărituri vechi, în ediții rare, care nu-l interesau, căutînd altceva, ceva ce părea că fusese pitit. A descoperit pînă la urmă o cărțulie, un dicționar irlandez-latin, pe care cert nu-l știa. S-a simțit aceasta din felul cum a examinat tipăritura, cu curiozitate, cu bucurie, dar și cu stupoare. A dat să trimită acasă și această cărțulie, apoi imediat s-a răzgîndit : „— Stai aici, i-a poruncit curierului, stai să vedem ce-o fi mai departe !“

Mai departe, tot cărți, iar la fund un strat de manuscrise. Erau fișe, excerpte din istoricii latini, elini, bizantini, configurînd toate împreună un fel de corpus de izvoare pentru istoria românilor. Un ochi agil, o minte ascuțită avusese buna inspirație de a selecta și copia multe dintre fragmentele cu referire la spațiul carpato-dunărean, rînduindu-le pe epoci. Hasdeu a apreciat dintr-o ochire valoarea inițiativei, bombănind mulțumit. Mai rămînea de văzut dacă autorul posibilului corpus avea și pregătirea să-l înfăptuiască. A examinat cîteva pagini, extrase dintr-un cronicar bizantin, pentru a constata dacă elina copistului modern era bună. Era bună, cum bună era și caligrafia. Mai rămînea ca cineva să editeze aceste documente, puțin utilizate de istoricii români de pînă atunci.

Încurcat în această masă de hîrtii, Hasdeu s-a apucat să o pună în ordine, desfășurînd-o de-a lungul culoarului, pe jos. Culoarul, pînă la scara care ducea la etaj, a fost pavat cu teancuri de foi caligrafiate, peste care tot el a pus cărți, ca să nu zboare. Deși ceva tot a zburat : „— Unde-i Kekaumenos ?“ a strigat el la un anume moment, părîndu-i-se că ceva lipsește, chiar cronicarul în persoană. A început o răscolire furioasă printre hîrtiile deja rînduite, dar cu acest prilej s-a văzut că lipsea și Ana

Comnena sau o bucată din ea. Monstrul a început să urle, reclamînd-o vehement pe împărăteasa bizantină : „— Ce-aţi făcut cu Ana Comnena ? !... Doar n-am vedenii, era aici !“ Nu era deci nici Ana Comnena, slujbaşii jurau că n-o văzuseră pe acolo. Mai mult ca sigur, Monstrul se certa cu nişte fantome, textele pe care le căuta nu existau, fiindcă nu puteau să existe : corpusul de manuscrise era neterminat, se isprăvea brusc. „— Deschideţi lada următoare !“ a poruncit Hasdeu, aţîţat, cu speranţa că lucrarea va mai continua.

În lada următoare însă, se afla un cu totul alt material, nişte liste de cuvinte româneşti, extrase din acte medievale latine, germane, slavone, care ar fi putut compune un glosar sui generis al românei vechi, înainte de data oficială a consemnării scrise. Hasdeu a desfăşurat şi acest material, pe duşumea, examinînd hîrtiile în fugă. I-a reţinut interesul ideea în sine, dar i-a impus şi truda filologică, migăloasă, pe care donatorul hîrtiilor o prestase. Mai departe, în aceeaşi ladă, se afla o vastă culegere folclorică, cuprinzînd doine, strigături, colinde, recoltate de la soldaţi, pe frontul de la Plevna. Acest material i-a mirosit a bine stăpînului Arhivelor, care s-a şi pus să-l ordoneze. Satisfacţia lui a crescut, cînd în aceeaşi ladă a descoperit şi un interesant material folcloric sud-dunărean, cules de la aromânii din Pind. Hasdeu a rînduit separat acest material, într-o stivă, după ce l-a explorat. Faptul că aceeaşi mînă culesese şi textele folclorice, caligrafiase şi fragmente din cronicarii bizantini, iar acum — după cum o dovedea un alt manuscris — croia studii de lingvistică generală şi filologie, l-a indispus însă, ba chiar l-a iritat. „— Ce vrea acest domn ? Pînă unde vrea să meargă ? !“ s-a întrebat examinînd nişte însemnări cu care se afla evident în dezacord. „— Sper că opinii ca acestea nu vor vedea lumina tiparului !“ Era cert scandalizat de conţinutul acelui nou manuscris şi de ideile care se afirmau acolo. „—Vreau să văd totuşi pînă unde merge !“ a mormăit, urmărind pieziş textul, filă după filă, animat de o împotrivire surdă pe care nu i-a stins-o decît accidentul că şi acest manuscris se întrerupea brusc. „— Şi mai departe ? ! a exclamat el. Du-ţi, dom-

nule, mai departe ideea, ca să te văd !“ Ideea din acel studiu se frîngea la mijloc, după ce strălucise scurt, ca un fulger. Şi îngropîndu-l pe donator sub o sancţiune : „— Domnul ăsta croieşte planuri pentru o sută de secoli. Nimeni nu i-a spus că-i nebun ?“ A privit crunt spre slujbaşi, făcîndu-i vinovaţi de laşitate sau de tîmpenie crasă, apoi a lichidat cu ei, a dat să plece sus, ca să se spele pe mîini de praf şi să-şi pieptene barba. Un slujbaş i-a atras însă atenţia că mai rămăsese neexplorat un cufăr. Era un cufăr din pînză, burtos, cetluit cu frînghie. Desfăcut în grabă, cufărul a pleznit revărsîndu-şi încărcătura. Tot hîrtii, teancuri de fişe, legate cu sfori. Nu s-a mai aplecat să vadă ce conţin acele fişe, un scrib i-a raportat că acolo se cuprindeau numai cuvinte, cuvinte din glosarul limbii române, începînd cu *a*, de la *a* ca sunet prim pînă la ultimul *a* posibil al limbii, un *a* care-şi făcuse datoria. Stăpînul Arhivelor s-a repezit asupra materialului, cu un cutremur de gelozie. Un *a*, dar un *a* dus pînă în pînzele albe, pe toată aria românei, de la Nistru pînă la Tisa şi din Carpaţii nordului pînă în Pind. „Şi restul ?“ a tresărit. Restul era reprezentat doar de numai cîteva fişe, din capătul extrem al dicţionarului. Între *a* şi *z*, golul. „—Deschideţi celelalte lăzi !“ a cerut el, energic. „— Alte lăzi nu mai sînt.“ „— Bateţi depeşă la Pireu să se trimită restul !“ I s-a răspuns că expeditorul era necunoscut. Pe jos mai rămăseseră, în neorînduială, o seamă de hîrtii volante — însemnări fugare, schiţe de studii, exerciţii de caligrafie, liste de vocabule indoeuropene, rînduite după radicali, nişte firimituri de note muzicale, apoi foi albe, numerotate însă, apoi nişte desene închipuind blazoane nobiliare, apoi crîmpeie de versuri în latină. Hasdeu a pus să se strîngă tot acest material eteroclit într-un sac, sub eticheta *moloz*.

— Pot să iau eu acest sac ? l-a întrebat Bogdania, alintată de la un timp Bogdănel.

— Ce să faci cu el ? a întrebat-o surprins stăpînul locului. Întreg acest material e inutilizabil. O schelărie de idei sub care nu se vede edificiul.

— Poate că nu-l vezi dumneata ! a replicat Bogdănel. Şi nu-l vezi fiindcă ştii ale cui sînt aceste hîrtii.

— Ale cui sînt ? a întrebat el cu o vizibil falsă candoare.

— Ale lui Parva.

Prinţul Nigata era preocupat el însuşi de o ceremonie funebră : îl regăsise pe Sanadaru, conservat în gheaţă, la morga unui spital din Bucureşti. Cadavrul era nefolositor atît poliţiei, cît şi justiţiei, şi totuşi ambele instituţii refuzau să-l elibereze şi să-l predea tutorelui. Nici direcţia spitalului n-a acceptat să-l predea pe Sanadaru mai înainte de a fi încheiate formalitatea de identificare şi autopsia.

Identificarea a fost relativ simplă : echipa japoneză s-a prezentat la morgă, fiecare membru al ei a declarat că-l recunoaşte pe sinucigaş, un procuror a consemnat declaraţiile, pe baza acestora s-a dresat un act, piesă principală în alcătuirea certificatului de deces. Se stabilise într-adevăr, fără putinţă de tăgadă, că cel aflat în faţa martorilor şi a autorităţii judiciare era cutare, din neamul cutare, din ţara cutare şi că acest cutare era mort. Cauza morţii urma a se preciza prin autopsie, act pe care colonelul Nigata l-a respins ca inutil.

— Ştim bine că s-a sinucis, a argumentat el, căci vedem rezultatul. Actul sinuciderii a fost executat ireproşabil, iar din acesta a decurs decesul. Ce altă cauză a morţii vreţi să stabiliţi !

— Aceasta o va stabili autopsia, s-a răspuns. E de văzut dacă aceasta e cauza şi nu alta. E de văzut şi dacă gestul în sine a fost normal.

— A fost normal, vă asigur !

— Nouă nu ni se pare normal, a replicat medicul legist. Este de văzut dacă gestul n-a fost comandat de o anomalie organică...

Pe acest drum nu se putea obţine nimic, şi colonelul Nigata l-a vizitat pe Radu Mihail, pe care l-a întrebat cu nedumerire :

— Domnule prefect, la dumneavoastră în Europa nu se sinucid oameni ?

— Ba da, a recunoscut prefectul, care cunoştea afacerea încă de la dispariţia lui Sanadaru. Dar în epoca modernă asemenea fapte nu mai sînt lăsate fără explicaţie. Trebuie să lămurim cauza.

— E un fapt clasat, a încercat a-l opri japonezul. Desfacerea trupului în bucăţi nu ne va mai spune nimic în plus.

— Rămîne de văzut. Oricum eu nu pot împiedica medicina juridică să-şi spună cuvîntul.

— S-a procedat aşa cu toţi cei căzuţi în război ? !

— Acolo, domnul meu, e vorba de o cauză de ordin general pe care toată lumea a acceptat-o ca atare : un război ! Mii şi mii de oameni au ieşit din circuitul vieţii, nu prin voinţa lor...

— Ba prin voinţa lor ! a precizat japonezul. Altfel, toţi cei care-au căzut în război ar fi socotiţi victime, ca după un cutremur. Or, după cîte sper, pentru dumneavoastră, cei căzuţi sînt eroi.

Radu Mihail se vedea constrîns de stringenţa logică a japonezului, dar n-a cedat, a ieşit din capcană, invocînd uzul judiciar.

— Aşa se obişnuieşte de la un timp, graţie dezvoltării ştiinţelor juridice şi medicinei. Şi ca o confirmare suplimentară : La începutul războiului, în gara Iaşi, s-a sinucis un ofiţer rus, Pierre Kuzminski...

— Acum s-a sinucis un japonez, l-a întrerupt japonezul. Cu cît s-a îmbogăţit medicina dumneavoastră legistă în urma acestor decese ? Puteţi să-mi spuneţi şi mie ce-aţi aflat ?

— În cazul lui Pierre Kuzminski, n-aş putea să vă spun, nu mai ţin minte. Dar există la arhiva noastră duplicatele actelor de constatare. Doriţi să le cercetaţi ?

— Nu.

Acest nu, refuzul de a mai cerceta, nu însemna o cedare ci rezistenţa la extrem.

În faţa acestei situaţii, Radu Mihail şi-a compus o figură solemnă, s-a ridicat în picioare, i-a spus :

— Prinţule, sîntem în faţa unui caz special, vă rog să ne înţelegeţi. Sinucigaşul nu e altul decît un membru al

casei princiare Katzura, ultimul urmaş pe linie masculină al acestei ilustre familii, înrudite cu casa voastră imperială. Azi, aici, la noi, s-a stins un neam.

— Şi ?

— Şi trebuie să ştim de ce. E o chestiune de responsabilitate judiciară, care ne incumbă.

— Ba îmi incumbă mie !

Radu Mihail i-a zîmbit cu amiciţie :

— Îngăduiţi-mi să vă scot din cauză... Sinuciderea s-a petrecut totuşi aici, pe teritoriul român, deci noi vom lămuri lucrurile.

— Domnule prefect, există chestiuni care niciodată nu se vor lămuri...

— E doar o formă. Durează puţin...

Pentru prinţ, ceremoniile funebre ce se desfăşurau în juru-i pretutindeni, impresurîndu-l cu doliul lor, doliu de familie, de regiment, de parlament, de neam, asociau o îngrijorare de un alt ordin : morţii readuceau la lumina zilei problemele rămase vii. Războiul nu suspendase, doar amînase rezolvarea unor chestiuni care acum reveneau. Parantezele între care aceste somaţiuni obiective fuseseră puse, pe durata ostilităţilor, săriseră-n aer, zburaseră, la prima clipă de pace.

Da, nimeni nu ieşise la arat !, după cum se strigase şi la parlament. Arătura în mustul zăpezii era pe aici o lege, acum călcată. Prinţul nu trebuia să iasă, ca bădica Traian, la arat, dar Alteţa-Sa ştie din anii precedenţi că anotimpul hambarelor goale predispune, primăvara, la răscoală. Parlamentul avea datoria să amîne răscoala, îndepărtînd-o provizoriu, măcar printr-o amăgire. Nici guvernul şi nici parlamentul, presaţi de evenimentele externe, nu fuseseră în stare să plăzmuiască o amăgire ; cele două instanţe ale puterii aşteptau probabil ca soluţia să vină de altundeva, eventual să pice din cer, sau, dacă nu, atunci măcar un

accident să impună amînarea. Un prim accident fusese războiul ; un altul putea fi invazia.

Prinţul avea încă suficientă distanţă faţă de societatea locală, pentru ca s-o judece cu toată asprimea şi să ştie că exact aşa se va proceda : aristocraţia locală va vîna un nou accident, nu va fi în stare să-l evite, ca să amîne rezolvarea chestiunilor acute, iar apoi, după îndepărtarea pericolului, va uita. Va sucomba în chietudine şi narcisism, adică în huzur, după tipicul oriental. Sau în dezmăţ, după tipicul occidental al Renaşterii. Prinţul era frigid şi la ispita huzurului, cum era şi la tentaţia dezmăţului, el nu putea pendula între una şi între alta, era cuiul pendulului, care se încăpăţîna în a rămîne fix. Fatal, condiţia prinţului desfidea mişcarea, din perspectiva cuiului care e un arbitru exterior. Desigur, de cui atîrnă totul. Dar prinţul o mai păţise o dată, în 1870 : cuiul putea fi scos. O păţise şi Cuza, care dăduse pămînt ţăranilor : cuiul fusese scos. Atunci ?

Din dilemă l-a scos cererea de audienţă, formulată imperativ, a lui Dimitrie Brătianu, fratele premierului, senator opoziţionist, pe care prinţul n-a cutezat să nu-l primească prompt, ţinîndu-l însă în picioare trei sferturi de ceas. Discuţia a început nervos. Domnul Dimitrie Brătianu venise să-i spună prinţului, în numele Senatului, că „lucrurile nu stau pe loc", oricît ar încerca să le reţină „fratele mai mic". El însuşi venise să denunţe „aventurismul politic al premierului", la care Alteţa-Sa se asociase. Ca să se separe de celălalt Brătianu, de care era legat printr-o fatalitate de sînge şi de nume, Dimitrie îl numea tot timpul pe Ion „Premierul", cu ironie, dar şi cu nervi. Premier era „cel mic", nu „cel mare" cum ar fi fost cazul dacă politica ar fi urmat în România un drum înţelept. Nu se urmase însă acest drum, prinţul însuşi se asociase cu „cel mic", iar acum Alteţa-Sa primea riposta, în urma bilanţului funest de după război. Însuşi războiul, ca act, îi separase pe cei doi — pe prinţ şi pe Ion Brătianu — de linia înţeleaptă de conduită, pe care fratele mai mare, Dimitrie, ca demn lider al familiei, o preconizase. Acum o reamintea :

— Căci, a spus domnul Dimitrie, Alteţa-Voastră a fost prevenită cu fermitate, încă de acum un an, la consiliul

de coroană, asupra riscului de a intra în război. Vă aduc aminte că nici unul dintre oamenii politici români, foştii prezidenţi de consiliu, deputaţi şi senatori, n-a fost pentru intrarea României în război.

— Ba a fost unul, a precizat prinţul. A fost premierul în funcţiune, chiar fratele domniei-voastre !

Alteţa-Sa n-a mai spus „Aceasta mi-a ajuns !“, dar replica se subînţelegea. Se subînţelegea că, între cei doi fraţi Brătianu, prinţul e hotărît să meargă mai departe cu „cel mic“, deşi „cel mare“ venise să avertizeze că din nou se greşeşte, cum se greşise şi atunci, cînd „cel mic“ şi prinţul hotărîseră ca România să facă război peste capul înţelepţilor.

— Am avertizat atunci împotriva celor două voturi, a mai spus Dimitrie, ţintindu-l pe prinţ, că în curînd se va pronunţa ireversibilul.

Cele două voturi pentru intrarea în război, al prinţului Carol şi al lui Ion Brătianu, răsturnaseră într-adevăr faimosul consiliu de coroană, sfidînd majoritatea negativă.

— Dar între timp, a consemnat prinţul, cu umor ireversibilul despre care îmi vorbiţi s-a şi pronunţat. Războiul a fost făcut. Apoi sever : Şi a întrunit, cum bine ştiţi, şi adeziunea corpurilor legiuitoare !

— Cînd, post festum ? a ripostat Dimitrie, agresiv.

Desigur, post festum, lucrul se înţelegea de la sine, prinţul a confirmat situaţia prin tăcerea sa. Între maşinăria legislativă şi între mişcarea accelerată a evenimentelor intervenise un decalaj. Ca şi acum. Domnul Dimitrie Brătianu oare n-o ştia ? O ştia şi tocmai de aceea contraataca, observînd însă o bază de principiu :

— Corpurile legiuitoare nu pot admite să fie împinse la margine, printr-o voinţă personală, aşa cum azi se întîmplă. Ca şi ieri ! Un guvern, a mai adăugat fratele cel mare, trebuie să dea seama parlamentului, a cărui voinţă o reprezintă. Iar factorul constituţional suprem e dator să vegheze ca astfel de iregularităţi...

Era prea mult. Domnul Dimitrie îşi permisese o impertinenţă, probabil în calitatea sa de reprezentant al unei mari familii politice, familia Brătianu. care, ar fi vrut să spună fratele cel mare, are două capete, unul înţelept şi unul

nebun. Prinţul n-ar fi trebuit să meargă cu nebunii, cu liberalii radicali, ci cu liberalii ponderaţi, ba chiar cu albii. care erau acum roşii de mînie, clocoteau. Ridicarea tonului şi recursul la principii interveneau întotdeauna în momentele cînd capacul cazanului parlamentar sta să sară. Acesta era deci avertismentul. Prinţul a luat distanţă, prin cîteva întrebări, faţă de cazanul parlamentar al cărui clocot îl aducea Dimitrie.

— S-a opus cineva, în tot acest răstimp, ca parlamentul să-şi exercite prerogativele ? a întrebat Alteţa-Sa. A împiedicat cineva buna desfăşurare a sesiunilor, chiar dacă unii dintre parlamentari s-au aflat cu mine pe front ? Şi după o pauză sumbră : Cît priveşte datoria factorului constituţional suprem, acesta are a da seamă în faţa altcuiva. Vă rog să observaţi !

Fratele premierului s-a recules, acceptînd mut admonestarea. El venise de fapt să cenzureze comportarea nesăbuită a fratelui mai mic şi nu funcţia principiului constituţional suprem, pe care nu dorea s-o pună în cauză. În cauză era doar guvernul — premierul — şi a ţinut s-o precizeze :

— Guvernul este somat să dea seama, neîntîrziat, în chestiunea externă. Şi ferm : Parlamentul nu-şi poate însuşi nişte demersuri şi nişte acte pe care nu le cunoaşte ! Şi fără a mai lăsa loc vreunei replici : Am însărcinarea să vă informez că pe masa Senatului, dar şi la Cameră, au fost depuse cîteva moţiuni de cenzură în această chestiune. Corpurile legiuitoare se vor aduna în sesiune secretă.

— În absenţa domnului Brătianu ?

— Cu sau fără el.

Audienţa lui Iancu Ghica la kneazul Gorceakov fusese precedată de o lungă discuţie a cancelarului cu ambasadorul american la Petersburg, generalul Pomuţ. Iancu Ghica a fost nevoit să facă antecameră mai bine de un ceas, apoi, în clipa cînd americanul a dat să iasă, cance-

larul l-a reţinut, l-a poftit înapoi, discuţia din cabinet s-a prelungit cu încă o oră. Cînd, în fine, uşa s-a deschis din nou, Pomuţ s-a repezit cu braţele întinse spre el, ca spre un bun amic, scuzîndu-se cu toată ceremonia : „—Nu sînt de vină !" i-a spus, apoi corectînd formula : „— Eu sînt de vină !" Ghica nu putea să replice : „— Eu sînt de fapt de vină, eu încurc socotelile marilor cabinete !" ; imediat a şi fost poftit în interior, de unde, peste foarte puţin timp, a şi ieşit, fiind totuşi condus cu ceremonie, pînă la peron, de un oficial al gazdelor. Jos, îl aştepta Pomuţ, care, presupunînd că întrevederea Ghica-Gorceakov va fi scurtă, nu părăsise terenul, voia probabil să prezinte celui ofensat încă un supliment de scuze.

— Ştiam că vei coborî repede ! i-a spus lui Ghica, poftindu-l în sania lui. Vreau să bem împreună un ceai.

— N-am timp, sînt grăbit să transmit la Bucureşti rezultatul întrevederii.

— Nu te grăbi, te rog, hai să bem ceaiul.

— N-am timp, rogu-te, porunceşte să mă lase la hotelul meu.

— Insist să stăm de vorbă !

— Dar nu pot !

Vorbeau româneşte, deşi americanul îşi amintea cu greu cuvintele de-acasă, le căuta prin memorie, chiar pe cele mai simple. Ghica vorbea curent englezeşte, dar cu americanul avea trac, i se părea că Pomuţ vorbeşte englezeşte ca un văcar din Vestul Sălbatec şi atunci ambii se eliberau, conversînd — cînd puteau — în română. În româneşte, americanul i-a şi spus ce ţinea să-i spună, în timp ce sania zbura spre reşedinţa provizorie a lui Ghica.

— Ştii ce mi-a zis cancelarul, în timpul cît te aflai în antecameră ?

— Bănuiesc ce ţi-a spus, lasă-mă să cobor !

— Nu bănuieşti, stai să-ţi spun, căci nu s-a referit la problema aceea, ci la cu totul altceva. Cancelarul era într-un moment de bună dispoziţie, cînd mi-a arătat, fără vreo legătură cu subiectul nostru, harta Eurasiei, desfăşurată în spatele lui, pe perete. Ştii, mi-a zis, a cîtă mia-parte din Rusia e România de azi ? Eu însă nu m-am intimidat de asemenea întinderi geografice, nu vedeam legă-

tura, deşi bănuiam că voi îi încurcaţi foarte mult. Apoi, mi-am dat seama că marele cancelar mi-a spus asta, cunoscînd bine faptul că sînt român, prin obîrșie. I-am răspuns ca atari : Excelenţă, după cît ştiu, România nu face parte din Rusia ! A rîs. Mă refeream la proporţii ! a precizat el. Ştiu asta, i-am dat răspunsul, ca stat, România ar fi poate cel mai mic stat din confederaţia americană.

— Gata, a strigat Ghica, dînd să coboare din sanie, ne tocmiţi peste capul nostru.

— Stai ! l-a reţinut Pomuţ. N-am cum să vă bag în confederaţia americană, nu vreau nici să vă bag în Rusia. Stai să-ţi spun mai departe.

Ghica n-avea timp. A coborît din sanie, grăbindu-se să intre în hotelul de reşedinţă, presat să nu uite vreun cuvînt sau vreun sens din răspunsurile prinţului cancelar. Pentru Pomuţ avea timp destul. America îl lăsa rece pe Iancu Ghica, drept care i-a și promis americanului o întîlnire pentru a doua zi, tot la un ceai. Chestiunea cu harta îi rămăsese totuşi lui Ghica în cap, Pomuţ, dac-ar fi fost delicat, nu ar fi trebuit să i-o spună — la fel păţise cîndva la Constantinopole, cînd Savfet-Paşa îi arătase harta imperiului său, tot într-un moment de bună dispoziţie !, americanul, ca român, ar fi trebuit să priceapă totuşi, măcar într-un asemenea moment, cînd e cazul și cînd nu e cazul a fi evocate hărţile. Dar românul era american şi Iancu Ghica, ignorînd termenul secund, s-a dus totuși să-l întîlnească, a doua zi.

— Ştii ce vreau să vă spun, a început Pomuţ, din chiar clipa în care s-au așezat la ceai, că voi greşiţi !

— Înţeleg, a replicat generalul, toţi ne-o reproşează. Cel mai bine ar fi, cred, să dispărem. Atunci ar fi pace.

— Nu glumesc.

— Nici eu. Vreau doar să-ţi spun cît de complicată e poziţia acestui cui al lui Pepelea între marile imperii. Ştii ce-i cuiul lui Pepelea ?

Pomuţ părea insensibil la trimiteri atît de vechi și subtile. A trecut direct la subiect, reamintindu-și totuși niște foarte pregnante cuvinte româneşti :

— Aţi întins coarda prea tare !

— Noi am întins-o ? ! s-a apărat Ghica. Şi scandalizat : Frate dragă, ar trebui să cunoşti situaţia, să ai clare în faţă reperele istorice !

— Eu am în faţă reperele contemporane ! Şi mustrător : Căci aici greşiţi voi, după cum vă este obiceiul. Voi judecaţi prezentul dinspre trecut, în loc să-l judecaţi ca prezent. Sau şi mai bine, să-l judecaţi prin prisma viitorului.

Ghica începuse să freamăte, din nou americanul nu pricepea nimic din „litigiul fierbinte", din spinoasa chestiune dunăreană, în care se băga ca un nepoftit şi mai ales ca un neofit. Ca să-şi îndulcească riposta, Ghica a început prin a-l trata ca român, adresîndu-i-se din nou cu frate dragă :

— Frate dragă, dar e la mijloc o chestiune de drept ! Nu se poate cere un pămînt asupra căruia n-ai drepturi !

— O fi, a admis americanul. Aceasta din punctul vostru de vedere sau din punctul de vedere al dreptului, cum pretinzi. Dar trebuie să ai sub ochi şi celălalt punct de vedere.

— Şi care-ar fi acesta ?

— Păi, iată-l : Rusia vrea să fie putere europeană. Or, fără Dunăre nu se poate. N-aveţi ce face. Argumentele voastre sentimentale despre pămîntul strămoşesc nu fac doi bani. Aţi întins coarda de pomană. Argumentele voastre n-o să le ia în seamă nici Apusul. Puţin le pasă celor de la Londra, Paris, Viena, Berlin despre pămîntul vostru strămoşesc. Ruşii vor să repună piciorul la Dunăre.

— A vrut-o şi Baiazid Fulgerul, şi Mahomed Cuceritorul, şi Soliman Magnificul. Şi ai văzut urmarea !

— Am văzut-o, dar acu istoria joacă altfel. De la nord la sud. Ce vă faceţi ?

Ghica tăcea, interzis.

— Aveţi mijloace să opuneţi forţă la forţă ?

Ghica, fără aer, a răspuns totuşi :

— Avem forţa dreptului...

— Eu vă-ntreb dacă aveţi şi altfel de forţă. Or n-aveţi. Şi-atunci ce vă faceţi ?

Ghica simţea că nu mai poate opune nimic, deşi se încăpăţîna să caute. Pomuţ i-a suprimat zbaterea în gol :

— Să vă spun eu ce să faceţi ! Şi aruncîndu-i soluţia, ca şi cum ar fi scos-o din buzunar : O confederaţie de tip american a popoarelor sud-dunărene.

Ghica a izbucnit în rîs, un rîs nervos, în care a apucat totuşi să spună :

— Chelului tichie de mărgăritar îi lipseşte !

Pomuţ n-a părut descumpănit, deşi era pleşuv. Iancu Ghica era de-a binelea chel. Pleşuvul i s-a adresat chelului în continuare, cu toată seriozitatea :

— Da, ar trebui să faceţi o confederaţie întinsă de la Baltica pînă la Marea Egee... Aţi scăpa de imperii. De toate trei deodată.

Iancu Ghica a trecut de la rîs la indignare :

— Domnule, cum nu-ţi dai seama că eu nu ştiu ce va fi mîine acasă la mine ? ! Şi aruncîndu-i contraargumentul definitiv : Iată, am ştirea că spre Dunăre, adică spre ţara mea, au pornit în marş forţat patru divizii...

Pomuţ l-a ascultat, apoi l-a poftit să se aşeze şi să soarbă din ceai. A băut el mai întîi, dîndu-i celuilalt răgaz să se calmeze.

— Asta nu-i de crezut, a spus americanul. Nu cred că Rusia îşi va pune mintea cu voi. Gestul ar fi lipsit de sens, legat de prea mari complicaţii. Şi tocmai de aceea vă spun : dacă azi, în prezent, nu puteţi face nimic, fiindcă n-aveţi forţă, gîndiţi-vă măcar cum să vă apăraţi mîine, în viitor.

— Şi pe ce forţă ne vom bizui mîine ?

— Pe forţa unei confederaţii care v-ar scoate pe toţi de sub tutela imperiilor. E singura voastră salvare !

Ghica a rîs din nou, dar ceva mai calm. Din pragmatic şi mărginit, cum îi apăruse iniţial, la primele contacte, Pomuţ sărise dintr-o dată la polul opus, developîndu-şi un chip cu totul nou, de utopist. Utopistul bea ceai şi perora pe tema confederaţiei, dar Ghica nu-l mai putea asculta. Îl auzea în surdină :

— Stai să socotim cîte state aţi fi, după naţiuni şi naţionalităţi ! Deci : greci, aromâni, albanezi, bulgari, români, muntenegreni, sîrbi, croaţi, saşi, şvabi, maghiari, slovaci, sloveni, cehi, polonezi, lituanieni, letoni, finlandezi. Nici măcar n-ajungeţi la numărul statelor americane, care compun federaţia noastră.

— Domnule, l-a întrerupt Iancu Ghica, dar voi, cei care-aţi compus actuala federaţie americană, n-aţi fost popoare şi ţări, cum sîntem noi, voi sînteţi oameni vînturaţi din toată lumea, care, abia azi dacă faceţi o ţară, încă nu o naţiune.

— Ei şi ? l-a înfruntat americanul. Sîntem o putere. De ce-am avea nevoie de o naţiune ? Şi voi aţi putea fi o mare putere. Şi din utopie : Gîndiţi-vă ce vast teritoriu ! Desigur, mai mic decît al Americii, dar ce popoare !... Dispuneţi apoi şi de un alt avantaj, foarte mare : deschiderea spre toate mările care decid viaţa continentului european. La sud, Mediterana, Marea Neagră şi Adriatica. La nord, Baltica şi Marea Nordului. Aveţi şi trei sisteme de munţi, în interior : Pind, Balcani, Carpaţi. Şi un mare fluviu : Dunărea. Astfel constituindu-vă, nimeni nu va mai putea vreodată sfărîma această unitate. Plus că, dacă doriţi, veţi putea oferi sîmburele de refacere a întregii Europe. Veţi fi trupul, adică motorul unei Europe cu două aripi, cea occidentală şi cea orientală, care vor bate, pentru întîia oară simultan. Capitala ? Tot atîtea capitale cîte naţiuni şi naţionalităţi. Desigur, şi un centru administrativ, la jumătatea drumului între nord şi sud, undeva în Carpaţi, poate la Bucureşti, poate la Braşov, poate la Alba Iulia. Depinde de voi toţi să-l alegeţi.

Ghica îl urmărea ca-n vis. Asculta de fapt un basm oriental. Asculta şi fuma. Între timp zîmbea. L-a întrerupt totuşi pe utopist cu încă o întrebare :

— Şi imperiile ?

Pomuţ s-a trezit el însuşi din reverie, puţin surprins :

— Păi care mai sînt ? ! Imperiul otoman a şi dispărut. Imperiul austro-ungar stă să crape. Cît despre ruşi, nu-i vezi ?, ei singuri vor să-şi doboare imperiul. Apoi zîmbindu-i lui Ghica : Am auzit ce-ai păţit cu anarhista aceea, în drum spre Palatul de Iarnă...

— De-aici cred că mi se trage ! a spus Ghica, tresărind edificat. M-or fi socotind oare vreun anarhist ceva ?...

— Dumneata anarhist ? ! s-a mirat americanul. Dar n-ai deloc aerul. Eşti cel mai pacific om cu putinţă. Nici urmă de insurgenţă la dumneata. Şi enumerîndu-i însuşirile : Mai întîi că nu eşti ateu !

— Doamne fereşte !

— Apoi respecţi instituţia statelor...

— Aşa e...

— ...pînă acolo încît respingi, iată, proiectul acestei confederaţii...

— Păi nu-mi intră-n cap ! s-a disculpat Ghica. Nu dau vrabia din mînă, naţiunea mea adică, pe cioara din gard. Domnule, cînd izbutesc să iasă din burta unui imperiu, naţiile trebuie să respire uşurate, măcar o vreme. N-am ce face cu confederaţia dumitale, mă-nţelegi ?

Americanul nu înţelegea, era evident. L-a şi privit pe Ghica cu mirare :

— Nu-nţeleg, în fond, ce are ţarul cu dumneata ? ! Să le pari indezirabil numai fiindcă reprezinţi, aici, la Petersburg, ideea atît de precară a dreptului ?

Răşcanu îşi asumase, paralel cu pregătirile de nuntă, şi o altă sarcină, cu mult mai dificilă. Avocatul nu l-ar fi abordat totuşi pe viitorul ginere, ar fi avut la rîndu-i trac, dacă acesta nu i-ar fi ieşit în cale, venind pe culoar, direct din odaia lui Hélène. L-a poftit pe Toma în birou şi a încercat să dea întrevederii un ton cît se poate de grav, solemn la limită, deşi impersonal :

— Aţi întîlnit-o, sper, pe Hélène !

— Desigur.

— Aţi vorbit cu ea, nu-i aşa ?

— Desigur.

Era absurd ca Răşcanu să întrebe dacă cei doi tineri care schimbaseră pe front inelele de logodnă mai voiau să se căsătorească. Pentru asigurare, a întrebat :

— Ceea ce s-a hotărît, între voi, rămîne definitiv ?

— Desigur.

Acest „desigur“ nu l-a asigurat pe şeful casei. Poate că Toma, totuşi, nu ştia totul despre boala fiicei lui. Era de datoria lui ca tată, dar şi ca om de lege, să-l prevină pe străin asupra unei situaţii ieşite din comun. Răşcanu

ezită asupra felului în care să înceapă, dar Toma i-a rupt ezitarea :

— Știu tot.

— Ce stiți ?

— Ceea ce Hélène mi-a și spus.

— Adică...

— E convinsă că va muri.

Rășcanu nu mai era un intermediar între cei doi logodnici. S-a tras la margine, sobru.

— N-am ce vă mai spune, a șoptit.

— Nu-i nimic de spus, i-a răspuns tînărul. Asemenea lucruri, dacă s-ar fi petrecut pe front, nu schimbau destinul nostru. Eu rămîn legat de Hélène.

— Adică ?

— Așa cum auziți. Va fi soția mea.

Rășcanu s-a ridicat în picioare, tremurînd :

— Bine, dar moare.

— Și ?

Rășcanu nu putea totuși crede că o asemenea hotărîre îi privește doar pe cei doi :

— Domnule Nicoară, a început el oficial, instituția matrimonială este totuși o instituție. Nu pot crede în ceea ce afirmați acum. Vă rog să mă iertați. Și vă mai rog să trimiteți martorii, nașii pe care îi propuneți, pe care vi i-ați ales, în sfîrșit...

— Vă trimit martori, vă promit !

Se anulaseră toate formalitățile prealabile căsătoriei, care ar fi trebuit să se desfășoare cu un fast nemaipomenit, dar și cu rigoarea protocolară a unui act de duel. Rășcanu se bătuse, tînăr fiind, într-un duel. Fratele său și tatăl lui Theo chiar și murise într-un duel. Erau necesar martorii autorizați, ca în orice act de viață sau moarte. De moarte, sigur — dar poate și de viață.

— La cine v-ați gîndit ? a mai întrebat avocatul, cu toată încruntarea clipei.

— N-am pe nimeni în acest oraș, a răspuns Toma, decît pe un negustor cu care sînt rudă : domnul Semproniu Șiclovan.

— Îl aștept.

Tînărul a ieșit, imediat după schimbul formalităților, și tatăl, simțindu-se tînăr, a fost satisfăcut. Acum, după

ce uvertura ceremonială avusese loc, urmau a fi trimişi martorii, pentru a se stabili cadrul matrimoniului, sub latura material-juridică. Doar atît! Restul se consumase între tineri, fără părinţi — dar cînd ?! Cînd ? Lui Răşcanu nu-i venea să creadă că atît de iute se mistuise tot. Ce mai urma ? Doar nunta ?

A făcut efortul de a se sustrage gîndurilor sumbre, din respect faţă de Anne şi din adoraţie faţă de Hélène. Nici una n-ar fi trebuit să-l surprindă cu o figură sumbră.

Ca să facă totuşi un lucru util, dar şi pur, avocatul s-a apucat să răscolească prin arhiva lui de partituri muzicale, în speranţa că va descoperi ceva adecvat pentru nunta domnişoarei Hélène. N-a fost însă lăsat să se cufunde în abisul muzical, fiindcă Anne, bătîndu-i la uşă, i-a transmis cu emoţie o veste nemaipomenită :

— Alec, ştiai că soseşte în turneu, la Bucureşti, Adelina Patti ?

Vestea era într-adevăr senzaţională. Bunica Grădişteanu îi făcuse cadou nepoatei, lui Hélène, îngerii lui Luca de la Robbia ; el, ca tată, avea şansa s-o aducă la nuntă pe Adelina Patti, dacă diva ar fi acceptat. Ce alt dar mai nimerit pentru nunta lui Hélène ? Oricît ar fi costat.

Intrînd în bibliotecă, avocatul a trecut la compartimentul partiturilor muzicale, pe care le deţinea prin moştenire sau prin achiziţie, deşi rareori recurgea la asemenea lecturi, cît doar să se calmeze, în clipe de cumpănă. Rar cîteva partituri. Notele i se păreau enigmatice, nu găsea uşor sunetul echivalent, precum sunetele care legau cuvintele, deşi Răşcanu citea curent melodii, înfruntînd dificultatea notaţiilor muzicale. Avea o predilecţie chiar să se lanseze în penumbre. Uneori penumbrele îl invadau. Avea poate, tocmai de aceea, un anume trac faţă de bucăţile umbroase, excesiv catifelate şi adîncite melodic, pînă la limita în care marile arhitecturi se destrămau.

O partitură de Michael Haydn, pe care a ales-o la întîmplare, l-a captivat imediat. Nu era marele Haydn, ci fratele său, dar un compozitor cu mult mai subtil, mai umbros, mai transfigurat în adîncimi, mai liber decît precedentul, deși mai închis, dar în adîncime.

A pus un semn concertului. Merita să fie cîntat, fie și fragmentar, la nunta lui Hélène. Deși se opunea ceva : absența unui instrument : orga. În casa lui Rășcanu nu se afla o orgă, doar un vechi clavecin, dacă va fi mai existat pe undeva, printr-un pod. Muzica, pe care o dorea, pentru nunta fiicei lui, nu putea fi totuși redată decît cu ajutorul unor instrumente — stricate, dezacordate — din alt veac !

Mai rămăseseră doi saci cu „moloz", chiar Parva îi numise așa — „Saci cu moloz" — două traiste pline doldora cu fișe, puse într-un sac mai mare, al treilea, care purta eticheta : *„Sexuarea cuvintelor în limba română"*.

Cînd pornise în sus, pe scări, Monstrul și-a adus brusc aminte de acest sac și a coborît în fugă să-l caute. „— Ce-ați făcut cu sexuarea cuvintelor ?" a strigat el, cu furie. Din nou panică printre slujbași. „— A luat-o domnișoara Bogdania !" a spus cineva. „— Ce să facă Bogdănel cu sexuarea vocabulelor !" a respins Domnul Director, rîzînd cu toată gura. El știa că Domnișoara sau Domnișorul luase un sac cu altfel de moloz. S-a găsit în sfîrșit și acest sac. Hasdeu l-a pipăit mai întîi, apreciind cam cît e de umflat. Apoi a desfăcut baierele și a extras din interior prima traistă, pe care scria *Masculin*. A extras și traista a doua, pe care scria *Feminin*. „Unde-s neutrele ?" a mai strigat el. *Neutrele* nu erau distribuite într-o pungă separată, cum ar fi fost normal, se aflau împrăștiate pe fundul sacului în care pluteau, ca într-un lichid seminal, masculinele și femininele. Hasdeu a legat sacul la gură, ceva mai liniștit, apoi s-a apucat să-l tăbîrcească în sus, pe scări. Cineva a dat să-l ajute. A refuzat. A dus singur sacul pînă în cabinet, unde din nou l-a desfăcut, lăsînd să se împrăștie

pe uriaşa masă de lemn, *masculinele, femininele* şi *neutrele* din limba română. *Neutrele* puneau temelia : *un deal/ două dealuri, un mal/ două maluri...*

Chestiunea era aţîţătoare, privea despicarea realului, în limba primitivă, între doi, ba chiar între trei versanţi : *masculinul, femininul* şi *neutrul,* acesta din urmă aşezat undeva mai sus, ca un gol sau ca un principiu coordonator. Iniţial, substantivele se vor fi înfăţişat fără polarităţi, doar neutrele, o masă amorfă, precum nebuloasa primară. Apoi, a mai gîndit domnul Hasdeu, se va fi produs sexuarea, contradicţia, opoziţia, antagonismul fertil. Unele cuvinte, cele prime, răspundeau probabil regimului dublu, *masculin-feminin,* provenit din indistincţia primă : *nisip, nour, noroi,* şi altele, posibil o masă amorfă, neidentificată încă, greu identificabilă sub năvala de cuvinte a indoeuropenei primitive. Limba repeta facerea lumii, acel Parva voia să refacă facerea, dar orbecăia printre pragurile lipsă. Experienţa nu se putea recompune decît cu preţul cunoaşterii tuturor limbilor, ştiinţă la care nimeni, la ceasul dat, nu avea acces. Căci dacă în indo-europée, de care româna ţinea, sexuarea cuvintelor nu era un mister — căci provenea din latină ! — în alte familii de limbi lucrurile se încurcau. Mai intervenea şi sexuarea verbelor, precum în vechile limbi semitice, spre exemplu în egipteana faraonilor. Domnul Hasdeu a întîrziat o clipă cu gîndul şi asupra limbii faraonilor, în care tocmai se iniţia.

Va fi fost deci şi un prag în care verbele se sexuau, a dedus el. *A fi* era sigur masculin, în toate limbile. Dar *a avea ?* Mentalitatea întemeietoare va fi fost, la ceasul prim, cu totul alta decît mentalitatea achizitivă sau decît mentalitatea cognitivă, cumpănitoare, de atunci şi de azi. Deşi verbele, între timp, consimţiseră a se supune unui regim unic, fără sex, regimul unui om generic. Neamurile nu consimţeau a fi masculine sau feminine, ele înfiinţau, achiziţionau, dar şi cugetau. Ca şi indivizii. Norma limbii nu slujea la nimic, nu conţinea în sine o etică. Trebuia alta, în afara limbii, sau poate una conţinută în chiar sensul limbilor.

Domnul Hasdeu a aruncat provocarea conţinută în acel sac cu moloz.

*

Primindu-l pe Şiclovan, care n-avea asupra-i cărţi de vizită, Răşcanu îşi făcea datoria faţă de propria-i casă. Nu-şi putea totuşi imagina că martorul trimis de Toma avea să fie atît de nedelicat. Căci Şiclovan, după schimbul introductiv de formalităţi, a pretins imediat foaia de zestre. Avocatul s-a crispat, nu-i venea să creadă că intrusul va proceda atît de agresiv ; a scris pe o hîrtie principalele piese care-i reveneau lui Hélène din inventarul averilor familiei, apoi a împins acest document în faţa brînzarului de la Curtea Veche. Şiclovan a luat hîrtia şi a examinat-o prudent, încet, cu suspiciune. Cît a durat examinarea, în semn de indiferenţă, Răşcanu s-a retras de la birou şi a început să se plimbe prin încăpere. S-a fixat pînă la urmă în dreptul ferestrei şi a privit spre parcul răvăşit. A auzit apoi vocea lui Şiclovan :

— Şi Crăcăoanca ?... Moşia Crăcăoanca nu-i pe listă ! a observat brînzarul, arătînd hîrtia dotală.

— Domnule, i-a răspuns avocatul, Crăcăoanca are angarale. Eu nu-i dau fiicei mele decît bunuri sigure.

Şiclovan s-a foit în scaun nemulţumit. Nu consimţea să piardă Crăcăoanca, moşie al cărei nume îi căzuse cu tronc. A împins spre Răşcanu hîrtia :

— Scrieţi şi Crăcăoanca. Facem ce-om face şi-o dezglodăm din ipoteci.

Răşcanu a revenit la birou, şi, rămînînd în picioare, a adăugat pe listă Crăcăoanca. Apoi şi-a reluat plimbarea ; Şiclovan a reluat examinarea listei.

— Moşia Grecuţa, a mai observat Şiclovan, e a coanei Leanţa Grădişteanu. Se cheamă că nu-i din averea dumneavoastră, i-a dăruit-o cucoana.

— Şi ?

— Mai adăugaţi ceva, o pădure. Pe listă nu-s cuprinse păduri. Apoi agresiv, ca şi cum i s-ar fi furat ceva din averea proprie : De ce-aţi vîndut Brădetul ? Brădetul trebuia să fie pe această listă !... Acu mai va să scoată cineva această moşie din gheara lui Kraşmaru.

Avocatul a rămas interzis şi de ton si de situaţie. Şiclovan îi cunoştea averile, venise înarmat pînă-n dinţi cu

argumente — suprafețe de pămînt, credit, debit, polițe — ca la o luptă. Acum fusese invocat și numele lui Krașmaru, alt rechin. În ce lume urma să intre Hélène ?

— Domnule, l-a pus el la punct pe intrus, asemenea problemă vă depășește. Nu permit nimănui să judece felul cum îmi administrez proprietățile.

Șiclovan parcă nici nu auzise. Se întorsese din nou cu ochii la listă, o cîntărea în palmă, i se părea ușoară.

— Mai sînt apoi și bălțile de la Dunăre, a mai spus el. Cu acestea ce faceți ? Domnișoara e totuși singurul dumneavoastră copil !

Rășcanu ar fi vrut să răspundă că o căsătorie nu înseamnă jaful socrilor, dar a preferat să rămînă întors cu spatele la negustorul insolent. A sunat și a cerut trăsura. Abia-și putea stăpîni nervii. Intrusului i-a spus că-i mai poate acorda încă un sfert de oră, că-l reclamă treburi urgente în oraș. Șiclovan n-a părut ofensat de această concediere. A rămas liniștit în scaun, cu lista în mînă.

— Adăugați balta Zăvoiul ! a mai cerut el. Acum se află-n administrarea domnului Zagudi, care vă dă pe ea mai nimica.

— Nu mai adaug nimic ! a respins Rășcanu, hotărît să pună punct tratativelor.

Șiclovan s-a dezmorțit, era probabil satisfăcut de cît obținuse, cît de ușor obținuse, fiindcă principalele piese imobiliare și funciare se aflau de la început pe listă. Oftînd, a mai spus :

— Uite-așa se duc pe gîrlă marile averi...

Constatarea aceasta neavenită îl acuza în fond pe autorul ei, căci el, brînzarul, împreună cu ceilalți — Zagudi, Krașmaru and company erau agenții disoluțiunii. Dar Șiclovan nu consimțea să-și ia partea care-i revine. L-a privit compătimitor pe Rășcanu :

— Păcat ! Apoi dînd să se ridice, dar rămînînd pe loc : Las' că de-aici încolo or să se schimbe lucrurile. Pămîntul intră pe mîini tinere. Avem noi grijă.

Culmea, Șiclovan se insinuase deja ca proprietar al averii lui Hélène, în numele lui Toma, încă înainte ca

matrimoniul să devină act legal. Scîrbit, Rășcanu ar fi vrut să retragă actul — căci foaia cu scrisul lui reprezenta deja un act, dar brînzarul a împăturit-o și a pus-o în buzunar. Încă nu se dădea dus, mai avea probabil o chestiune de soluționat :

— Domnișoara, a spus el cu ton de hotărîre, se va numi de aici înainte Nicoară.

— Asta nu ! a urlat Rășcanu.

S-a ridicat în picioare și bătrînul, cu ofensă.

— Cum nu ? ! Și ritos : Femeia poartă numele bărbatului, așa-i la noi.

Rășcanu a rămas zidit în loc, ca la duel, cînd se primește asaltul. Oare lui i se vorbea astfel, lui ca jurist ? Reținuse atacul la identitatea fiicei, înțelegea și mobilul — prezervarea averii sub un nume nou — dar a refuzat să riposteze în sensul adversarului, doar l-a ascultat. Aștepta însă clipa cînd brînzarul avea să-i arunce argumentul decisiv : „— Domnule, fata tot moare, măcar averea să se salveze, sub numele nou !" Șiclovan n-a produs argumentul — nu-i venise în cap ? —, s-a oprit, asudat, pîndind răspunsul. Avocatul i-a spus :

— Nu vă înțeleg, domnule Șiclovan. Consimțiți să pierdeți un mare nume aristocratic, Rășcanu, pentru a cîștiga ce, un nume oarecare ? Cu averea e altceva, înțeleg să vă luptați să smulgeți cît mai mult, dar numele ? !

— Și-atunci cum se va numi noua familie ? a întrebat baciul, brusc domolit, învins de argumentul neașteptat.

— Simplu, Rășcanu-Nicoară. Și la rîndu-i învins : N-am nimic împotrivă ca domnul Nicoară să-și asocieze și numele meu.

Bogdania a desfăcut hîrtiile lui Parva și a încercat vreme de cîteva ceasuri să le pună într-un rost. Era decisă, cu oricîte dificultăți, să-l scoată la lumină pe Parva. Nu se putea totuși, erau doar zburături, crîmpeie, ca după

o explozie. Cu mari dificultăţi, Bogdania a izbutit totuşi să reconstituie, din file disparate, un caiet cu versuri. Erau sau nu erau scrise de Parva ? Era caligrafia lui. În urmă cu un an, tot la Arhive, Parva notase pe copia unui act medieval nişte versuri latine care o scandalizaseră pe Bogdania de atunci, prin îndrăzneala unei imagini :

„At semper versari, Lucreti Parva,
Tempestatibus, idemst et, amice,
Sub si immotis sideribus vesanos
Mulgeas hircos“. [1]

De la acest „Mulgeas hircos“ pornise scandalul, dar şi interesul nebun pentru el. Aceeaşi era grafia, aceleaşi numele — Lucretius Parva —, ba chiar titlul caietului îl indica pe autor : *Litterae meae.* Într-un scurt poem, Parva îşi trasase pînă şi autoportretul, pentru a se face mai uşor recognoscibil :

„Non sum ficta species.
Sum fuga quae fugit
Sum manus quae regit
Sum febris quae ardet
Sum frigus quod fervet...“

Parva era nebun dacă-şi imagina că el însuşi e Natura, „care zburleşte arbori / şi încreţeşte munţi“, sau, cum scria el :

„Quod arbores lacessit
Altosque montes crispat...“

Poemul îi ieşise, cum îi ieşiseră acestui domn şi alte năzdrăvănii, versurile aveau duh, obrăznicie cosmică, o superbie a afirmării sinelui, care ţîşnea către dimensiuni gigante. Bogdania a tradus în fugă :

---

[1] „Şi a fi mereu, în furtună,
E tot una, Lucreţiu Parva,
Cu-a mulge, sub stelele fixe,
Ţapi căpiaţi.“

„Nu sînt închipuire
Sînt fuga care fuge
Sînt mîna care mînă
Sînt febra care arde
Sînt frigul care frige,
Care zburleşte arbori
Şi încreţeşte munţi...“

Cînd o fi scris Parva nebunia asta ? s-a întrebat, apoi, citind nota de sub poem, s-a lămurit : *die incerta !* Parva se socotea demiurgic în toate zilele anului. Dar ce dezlănţuire şi ce dezordine în aceste versuri, care izbucneau în tempestă, frîngînd lanţurile metrice, interferîndu-se, reducîndu-se uneori la nişte bruşte aşchii sonore. Unele poeme se prezentau în mai multe variante, uneori cu versuri şi cuvinte în mai multe versiuni, precum un cal — *Equus* — din care Bogdănel n-a ştiut iniţial ce să aleagă :

„Equus me sella cepit
/ me sella captum /
/ me sella capto /
Hinnitum iactans malum / durum /
/ Hinnitu verberavit /
/ Hinnitu dentes nudat /
— Descendere non potes / non potest /
/ — Nequibis desilire : /
Sum Fatum !

Acest scurt poem, încărcat de variante, a fost redat de Bogdănel în română aşa :

Calul

„Calul mă primeşte în şa
şi nechează spre mine :
— De-acu nu mai poţi descăleca :
Sînt Destinul.“

Să fi fost Parva sortit a nu rămîne un ins pedestru ? Certamente. Insul avea marcă, sub mîna lui lucrurile se

transfigurau, chiar şi latina. Printre hîrtii, un alt poem, în endecasilabi, suna ca o reminiscenţă din Catul. Bogdania a transcris versurile, cu satisfacţie :

„Nos amare deceret cana nive,
Opus igitur esset nobis hieme."

Apoi a căutat şi o formulă în româneşte :

„În casta nea ar trebui să ne iubim ;
Dar am avea nevoie de o iarnă."

Această formulă, deşi frumoasă, nemulţumea. Poate că Parva nu s-ar fi oprit la ea, cum nici nu s-a oprit ; se vedea că-l persecută acest motiv — candoarea, puritatea, *cana nive* — pe care l-a şi reluat ulterior, într-o variantă, asociindu-i şi un accent din François Villon, care suna tulburător în latină :

„Velim nive, ah, casta te complecti,
Sed ubi nobis tam promissa hiems ?"

A tradus :

„Aş vrea să te iubesc în neaua castă,
Dar unde-i iarna mult promisă nouă ?"

Bogdania şi-a spus că, pentru a fi poet, aceste două versuri erau de ajuns. Parva trecuse şi prin această vamă, avîndu-i la dreapta şi la stînga pe Catul şi pe Villon. Ce mai voia în plus ? Ar fi fost o nerozie ca poetul să lunece într-o lirică a simţurilor, de tip anacreontic. Acel „ah", care trimitea la Costache Conachi, nu spunea a bine. Dar particula fusese introdusă vizibil din necesităţi de ritm. Cele două versuri ar fi putut să figureze ca cheie de sol la întreg ciclul liric. Ar fi fost chiar foarte nimerit ; ceea ce urma confirma un poet.

Într-un alt poem, aflat într-o singură formă, Parva se supunea unui ritual al sacrificiului, printr-o lucidă şi dură automutilare — smulgerea iubitei din carne — ritual pe care latina clasică îl traducea exact, tăios, metalic :

„Ex imo pectore radicitus te vello
Obliviscendi causa. Primum dextrum bracchium
Recido firmiter. Lacerationem saevam
Sinistro persequor ocello. Quam sed aegre
Sanabo flatum vultus tui ! Aegrius quam
Purgabo sanguen meum ardens ! Erit sane
Necesse vigilantis mentis denso cribro
Stillatim percolare, donec candefactum
Et purum sit. Ego immo candefactum exto.
Profundam quale sanguen, proelio ?"

Bogdania s-a apucat să traducă în românește poema, dar după cîteva versuri s-a oprit. Tălmăcirea nu mergea. Textul latin opunea dificultăți. Lui Parva nu-i păsa de cantitățile vocalelor latine, preocupat mai curînd de aspectul modern al cuvîntului, deci de accent. „— Domnule, i-a strigat Bogdania, cu iritare, dar această reformă s-a operat în latină abia după secolul întîi al acestei ere !" „— Prea bine, i-ar fi răspuns cu siguranță Parva, eu scriu în această eră !" Traducerea ar fi trebuit deci construită prin opoziție, ca la duel. Lăsînd la o parte această dificultate, traducătorul ar fi trebuit să dispună de o forță echivalentă cu a poetului prim, o forță masculină, drept care Bogdănel a reținut doar primele versuri ale traducerii, amînînd restul pe mai tîrziu :

„Te smulg cu rădăcini cu tot din mine,
ca să te uit. Încep tăindu-mi singur
brațul drept. Apoi continuu mutilarea
cu ochiul stîng. Mai greu fii-va-mi
să-mi mîntui respirația de tine..."

Această respirație a fost stopată în tălmăcire, fiindcă mai departe, în poem, năvălea sîngele. Parva era un poet al temperaturii, al rupturilor de ritmuri și accente, al dislocărilor de stări, al împotrivirilor și revărsărilor vulcanice. Într-un poem neterminat, Parva se lua la harță cu munții, niște munți înfășurați în gheață, poate Alpii, sigilîndu-i cu disprețul său suveran, silindu-i să curgă la vale

în scurgerea unui imperiu. Rimele erau bolovănoase, Parva încercase să lucreze cu hexametrii, dar a ratat :

„Praealti montes fallaces, glacie ficti,
Fallaces nuptae, tot illecebris nymphae captantes,
Occultantes sese altissimo loco quo numquam
Mens supergredi quit, ad limen directum, vetitum,
Aeternumque ubi se ipse vocat indignanter inane...

Bogdania s-a repezit să caute sfîrşitul poemului, să-l reconstituie din variante, nu l-a găsit, a găsit în schimb altceva, un *Exegi monumentum* pe care Parva însuşi şi-l compusese, sub titlul : *Ad meum signum.* Din nou răzbea tema erotică, Parva se chinuia să nu sucombe sub Eros, încercînd să-şi ţină iubita la distanţă :

„Ne basiaveris, dilecta,
Venenum basio potabis :
Aes rubigatum numquam dulce.
At vento dona facultatem
Verrendi folia circumfusa
Et abi."

În transpunerea dezinvoltă a Bogdaniei, prima strofă suna aşa :

„Nu mă săruta, iubito,
ai să te otrăveşti :
bronzul coclit nu e dulce.
Lasă vîntul să măture singur
frunzele rupte în preajma-mi.
Şi du-te."

Din nou însă, chiar în strofa următoare, poema se convulsiona, revărsîndu-se într-o erotică puţin strunită, fierbinte, sincopată, care eşua pînă la urmă în gesturi de posesiune, laocoontice :

„Sed tu perseverare malis
Diabolice et insatiata.

Papilla tenera, labella,
Et ambo genua, misella.
Metallicum premendo truncum
Inundat cruor rubris undis.
In pectus imum — clavus fixus :
Hoc veru tuum cor anhelat...“

Bogdania a lăsat netradusă această parte a poemului, pentru mai tîrziu, cînd își promitea să izbutească o transpunere la treapta de ardere a originalului. În finalul strofei, poetul însuși urla :

„A ! sine spiram, sine spiram !
Villae ardent, spiratione circum
Dilecta, siste, spectant, vident omnes.“

Ceea ce însemna, în transpunerea fulgurantă :

„O, lasă-mă o clipă să răsuflu !
Ard vilele în juru-mi din suflarea-mi.
Astîmpără-te, drago, ne văd toți !“

Cea de a treia strofă era calm muzicală, anticii nu construiau așa :

„Ad tumulum ne adducas flores
/ Sarcophago ne imponas flores /
Ne siveris lectas bidentes...“

A ieșit mai lesne și transpunerea română, Bogdania călcînd din variantă în variantă ca pe clape de pian :

„La sarcofagul meu să nu pui flori ;
Să nu admiți vreun sacrificiu, altul
decît ființa ta,
mult liniștită, simplă adiere,
cît un zefir ce-ar șterge piatra-mi
pe colțul gurii.“

Cui erau dedicate totuși aceste versuri ? s-a întrebat Bogdania. Cine era destinatara acestui ciclu liric în care

Eul poetului intra în dispută cu Dragostea, cu Războiul, cu Moartea ? Un scurt poem, scris dintr-o suflare, risipea misterul : *Ad Pavam.* Păunei deci ! Bogdănel n-a vrut să citească acest poem, care părea o declarație intimă, totuşi a tras cu ochiul, fulgerînd lacom asupra primelor versuri :

„Palustris. Siderale pulvis.
Luceferalis, ardens, odor...“

Era de-ajuns ca să ia foc hîrtia. Tot Păunei, probabil, îi revenea un alt poem — horațian — în care enigmatica doamnă era văzută, nici mai mult, nici mai puțin, ca un nufăr negru. N-a rezistat să nu-l deguste şi să-l transcrie pentru Păuna :

Nigra nymphaea

„— Odaiis, palude ubi aquam potavi —
Aurum corporis tui triumphalis
Limus est felix o et copiosus
Cui fructus superbus et impudicus
Nigra nymphaea.“ [1]

*

Şi Kogălniceanu luase act de intenția Corpurilor Legiuitoare de a se întruni în sesiune secretă. Îl prevenise Pişculescu, şeful stenografilor de la Cameră, care i-a pus în față moțiunile de cenzură :

— Domnule ministru, e groasă. Ce ne facem ? Sîntem singuri.

---

[1] **Nufărul negru**

„— la Odăile, într-un smîrc,
unde am băut apă —
O, mîl fertil e aurul
trupului tău
din care creşte impudic
nufărul negru.“

— Cum singuri ?

Pişculescu se putea simţi singur, n-avea nici o răspundere, conu Mihalache însă, pe umerii căruia apăsau acum toate răspunderile, nu consimţea la alarmă. A privit chiorîş moţiunile de cenzură, fără a le citi.

— Ce vor ? a întrebat.

— Domnul Brătianu v-a lăsat singur. Se va dezbate chestiunea externă. Şi cu fior subaltern : Sînteţi somat să puneţi pe masă toate actele. Eu încă am şi protestat : Cum adică, înainte de Congresul de pace ? ! Da, înainte, Congresul se va ţine întîi aici, la Bucureşti ! De asta depinde, mi s-a spus, toată situaţia guvernului.

— Chiar ? !

Cu acest chiar, ironic, s-a încheiat scurta vizită a conului Mihalache la Cameră, pe unde trecuse cu grabă mare, presat de strîngerea şi trierea actelor pentru viitorul congres. Ajuns la minister, s-a recules totuşi, a privit maldărul de acte, pe care acum îl solicitau şi parlamentarii, apoi a dictat o telegramă către Vârnav-Liteanu, la Berlin :

„Spune-i domnului Brătianu să se întoarcă. Ceea ce este să se întîmple, se va întîmpla.“

IX

Bogdania reuşise să pună într-o relativă ordine versurile latineşti ale lui Parva, să le reconstituie din aşchii, nu încă şi să le transpună pe toate în româneşte, căci în foarte multe cazuri Parva barbariza latina, negăsind în ea vocabulele care să-l exprime liber. Îi lipsea acestei limbi clasice şi umorul, latina avea doar ironie şi sarcasm, or Parva făcea ades recurs la umor, ca să iasă dintr-o încurcătură lirică. În totul, poetul voia să spună că latina n-ajunge, trebuie depăşită — iată nu sînt un poet de eră augustană, n-am cum fi, sînt silit să villonizez, să conachizez, să byronizez, or să cînt din frunză, ca păstorii din Carpaţi. Căci, în vreo cîteva fragmente, interveneau şi versuri în ritm popular — Parva tiraniza latina, introducînd în cleştarul ei o tulburare, o brumă de alean şi dor. Cuvîntul „alean“ era lăsat chiar aşa, într-un distih, iar Bogdania l-a respectat, găsind o fericită echivalenţă românească a versurilor :

„Oh, dorul meu şi aleanul
Cum le-aş prinde cu arcanul...“

O ediţie bilingvă a textului lui Parva s-ar fi lovit de mari dificultăţi filologice, ar fi fost ca şi imposibilă. Bogdania a optat pentru reconstituirea română, urmînd ca textele latine, cu indicibilul sau cripticul lor, să rămînă

un martor de arhivă. O ediţie într-un singur exemplar, pentru Păuna, pentru ca „doamna din sonete“ să-l aibă din nou întreg pe poetul nopţilor ei. Titlul ? „Literrae meae“, iar dedesubt subtitlul pe care chiar Parva îl scrisese cu mîna lui :

„Inscriptiones, lacunosae, inviolabiles : „qui eas tangit, moritur.“ Lipsiae, Vindobonae, Iasiis, Bucurestiis, Sinu Ordessi, Odaiis, Islasii, Bechetii, Corabiae, Plevnae, Grivitsae.

Pe coperta interioară, blazonul lui Parva, trasat în tuş de Bogdania, în urmă cu un an, inventat de ea ; pe ultima pagină, blazonul ei, de fapt blazonul lui Hasdeu, uşor modificat, ca semn că traducerea îi aparţine. În interior toate textele, pînă la ultimul care era neterminat şi impunea printr-un titlu curios :

Sonipes Lalitae Vistarae

Ca să lămurească sensul acestui titlu, Bogdania a deschis un dicţionar sanscrit-latin, din care însă n-a aflat mare lucru. **Lalitavistara** era o carte sacră tibetană, o viaţă a lui Budha, dar nici o legătură între carte şi cal (armăsar). Calul pe care Parva îl cînta sau îl căuta ţinea probabil de o altă ordine a gîndului, care scăpa cititoarei. Derutantă era şi dedicaţia poemei : *Ad.M.E.* Cine-o fi fost acest M.E. ? ! Vreun ofiţer de pe front, vreun poet, vreun profet ? Dedicaţia către Păuna nu lăsa dubii : *Ad Pavam.* Bogdania a ridicat neputincios din umeri, presupunînd o juxtapunere de gînduri, texte, sensuri, toate rămase criptice, o dată cu dispariţia autorului. Isprăvind placheta de versuri cu această poemă, Parva însuşi rămînea criptic, egal închis şi deschis, un semn peste timp. Încă un lucru ciudat : calul din **Lalitavistara** zbura, plutea, precum un cal cu aripi. Nu era însă calul destinului (Equus) din celălalt poem, ci un alt animal — salvator ? —, pe care Parva îl numise armăsar (sonipes). Dar poema se isprăvea brusc, curmată parcă de un glonte :

---

[1] „Inscripţii lacunare, inviolabile : „Cine le atinge moare“. Lipsca, Viena, Iaşi, Bucureşti, Cotu Argeşului, Odăile, Islaz, Bechet, Corabia, Plevna, Griviţa.

Sonipes Lalitae Vistarae nequit
Ascendi nisi limine pertenui
Secluaenti vacuum vacuo certe
Sonipes Lalitae Vistarae bonus
Is...

Bogdania a tradus, fără ezitări :

Calul din Lalitavistara se poate
încăleca doar pe muchea
care desparte vidul de vid.
Calul din Lalitavistara e bun,
e...

Apoi Bogdania a decis să-i trimită Păunei poemele latine, una cîte una, pînă cînd ar fi izbutit să isprăvească traducerile în română. Parva rămînea pînă atunci pe muche, între două limbi, între două tărîmuri, ca şi calul din **Lalitavistara.**

În cursul unei discuţii intime cu Hélène, purtată la îndemnul soţului, doamna Anne a îndurat un şoc. Şoţul o sfătuise să nu amîne, ca mamă ce era, abordarea acelei teme delicate, la care taţii nu pot fi martori, ei avînd datoria să procedeze identic cu fiii, în pragul nunţii, dac-ar mai fi fost cazul. Cu Hélène era cazul, tatăl nu se îndoia.

Nici mama nu se îndoia ; Anne a simţit mai întîi tracul de a-şi vedea fiica în postura de candidată la nupţiu ; chiar din clipa cînd i-a bătut la uşă, Hélène, preocupată de cu totul alte chestiuni — de caii sălbateci care dispăruseră din parc — n-a dat atenţie mamei, care se prezentase mult prea solemn, ca o doamnă în vizită. A început, roşindu-se, în franţuzeşte :

— *Te sens-tu bien, Hélène ?*
— *Certainement.*
— *Te sens-tu à la hauteur de l'événement ?*
— *Mais bièn sûr.* [1]

Apoi o pauză lungă, în care Anne şi-a dus mîna la gît — se sufoca, — iar fata şi-a văzut de treabă, răscolind prin hîrtiile de pe pian.

— *Il est de mon devoir, puisque je suis ta mère, de te prévenir de certaines questions que tu as toujours ignorées.* [2]

— Dar ştiu tot ! a strigat Hélène, în româneşte, izbucnind în rîs, în timp ce doamna Răşcanu da să leşine.

N-a leşinat, a ţinut-o vie stupoarea. Atît a izbutit să îngaime, în româneşte :

— Cine ţi-a spus ?
— Aurica.

Dar Anne nu putea crede, a zîmbit silnic. Nu era de crezut că Hèlène să fi acceptat consiliile unei necunoscute — o femeie simplă !, cum nu era de admis ca o necunoscută s-o uzurpe. Precis, Héléne glumea, se juca cu vorbele, ca s-o rănească.

— De fapt, a mai aruncat Hélène, m-a iniţiat altcineva. Căci Aurica a intervenit mai tîrziu.

— Te implor să nu-mi spui ! a rugat-o cu glas stins. Nu pot concepe că s-a produs ireparabilul.

Dar Hélène s-a mărturisit imediat, brutal, soldăţeşte, fără s-o cruţe pe doamnă :

— Ce te miri ? Am avut pînă acum trei bărbaţi.

Anne s-a redresat brusc din leşin, a sărit ca o leoaică :

— Cine sînt ? Le facem proces !
— De ce să le facem proces ? şi din nou Hélène a rîs.

Deşi nu candid, căci se vedea pe chipul ei consimţirea, vinovăţia. Probă impudoarea cu care povestea.

— Cu primul, un domn Lucreţiu Parva, m-am sărutat anul trecut în gară, pe peron. Acest domn venea de la Viena. Eu aşteptam pe cineva de la Viena, pe Bălăceanu-

---

[1] — Te simţi bine Hélène ?
— Desigur.
— Te simţi la înălţimea evenimentului ! ?
— Nici vorbă.

[2] — Este de datoria mea, fiindcă-ţi sînt mamă, să te previn asupra unor chestiuni pe care totdeauna le-ai ignorat.

junior, fiul diplomatului, care urma să plece, a și plecat voluntar pe front. Apoi pe nerăsuflate : Acel Parva mi-a ieșit în cale, de fapt m-a prins în brațe, cînd mă dădeam pe gheață pe peron, m-a sărutat și mi-a spus : Am vrut să sărut prima femeie care-mi iese în cale, la București. Venea și el de la Viena, dar prin Iași. M-am lăsat sărutată, ți-o spun deschis, a fost grozav. L-am sărutat și eu, brutal. Cred că i-am mușcat buza. Căci am simțit instantaneu un gust de sînge. Nu puteam să-i spun că nu sînt femeie, că sînt domnișoară. Înțelegi ?

Anne se mai liniștise întrucîtva. A șoptit :

— Și următorul ?

— Următorul a fost căpitanul Costi Aldea. La bal. Eu l-am poftit la vals, nu-ți amintești ?

Anne își amintea sau nu-și amintea — mai avea vreo importanță ?, Costi Aldea era totuși un om de onoare, Anne l-a consemnat cu simpatie :

— Și mai departe ?

— Stai să-ți spun cum a fost cu Costi Aldea !... De fapt nici nu știu cui m-am dat întîi !

— Hélène, încetează !

Hélène a continuat însă, cu patimă :

— Pe Aldea pur și simplu l-am smuls. La întoarcerea din vals, Ada a făcut niște ochi de fiară. Am urît-o. E cert că m-a urît și ea. Voi nu știți nimic, am pornit după bal, cu ea acasă, alături de ea, în trăsură, el a plecat atunci pe loc la Calafat, iar toată noaptea am plîns amîndouă. Ada era sigură că i-am luat bărbatul, eu eram absolut sigură că i l-am luat. N-am avut nici un scrupul, te rog să crezi. Am și corespondat cu el. L-am iubit pe căpitan...

— Azi e maior.

— Poate. Ada nu-l merită. Apoi l-am iubit pe doctorul Duner.

Oricît ar fi fost de inocente jocurile, Anne era depășită. A întrebat, cu un nod în gît :

— Și pe domnul Duner ? ! Dar, iartă-mă, unde l-ai cunoscut pe Duner ?

— În zonă, la Turnu-Măgurele A fost un amor absolut fantastic.

Şi Hélène s-a repezit la pian, a deschis capacul, s-a aruncat cu mîinile asupra clapelor, de fapt asupra acelei partituri scrise de Duner, pe care nimeni din casă n-o ştia — poate tante Clotilde —, un text muzical intitulat *Menuet pentru şoriceii domnişoarei Hélène*, scos chiar atunci din semeninţele semnelor aruncate liber de suedez pe file. Hélène exulta.

— Văd o rigoare muzicală ! a observat mama, calm. Doctorul Duner a fost un om onest. Anne a mai întrebat : Şi al patrulea ?

— Al patrulea-i chiar el, Toma. L-am tăiat cu foarfecele dintr-o gazetă. Dar mai întîi l-am înşelat cu Duner.

Mama s-a ridicat liniştită, deşi profund neliniştită. Ce ştia, cît ştia fiica ei Hélène ? ! Senzaţia de prăpastie între generaţii apăruse mai întîi la mamă. Aşa ceva, ea, Anne, nu putea concepe. Puritatea era, mai înainte de orice, un product moral. Era Hélène o imorală ? ! Era exclus, tocmai de aceea, ca Anne să povestească soţului conţinutul acestei convorbiri. Altminteri, Hélène n-a lăsat nici un dubiu asupra conţinutului, rupînd şi ultimul rest de inocenţă :

— Ştiu şi ce-i cu himenul ! a mai spus ea.

Anne închidea prudent uşa, lăsînd în interiorul monahal o nebună.

Poemele latine ale lui Parva, abia extrase din moloz, i-au ajuns Păunei una cîte una. Întîi o filă albă, pe care Bogdania a caligrafiat doar două stihuri :

„Velim, nive, ah, casta te complecti,
Sed ubi nobis tam promissa hiems ?“

Bogdania a aşteptat efectul, un rînd de mulţumire, dar Păuna n-a răspuns. I-a trimis apoi acelaşi distih, în variante, Păuna însă n-a răspuns. Ea se oprise în acel „ah“,

din primul vers. A și lăsat pe pat fila ; zăpada trimisă de Parva ardea. Într-o clipă de nebunie, din urmă cu un an, cînd cei doi se încuiaseră în dormitorul roșu — „în termidorul roșu“, cum îl numea el —, Păuna aruncase niște vorbe fierbinți : „— Aș vrea să facem dragoste-n zăpadă“. El a secondat-o în nebunie și i-a răspuns : „— Și eu !“ Afară nu mai era iarnă, o presimțeau cu spaimă amîndoi. Ei o alungaseră de fapt, instaurînd un anotimp irespirabil, pe care Parva, primul, l-a rupt.

Parva transpusese acele cuvinte în latinește, ca să le răcească, dar cu mult mai tîrziu, într-un anotimp fără zăpezi, undeva pe front. Purtase deci cuvintele fierbinți în el : „Velim nive, ah...“

În dormitor era cald. Cilindrul de faianță albă al sobei iradia căldură. Dogoarea și patul uriaș, sub cuvertura roșie. Păuna nu-l mai atinsese din ziua cînd părăsise încăperea. Reintrînd aici, după o absență de luni, cu poema în mînă, Păuna a avut din prima clipă un simțămînt curios : venise în vizită la ea însăși. S-a așezat într-un fotoliu, ca să respire, lăsînd foaia albă pe așternut. Dar poema nu stătea bine acolo, a luat-o și a depus-o mai aproape, pe măsuță, sub lumina lămpii. A încercat din nou să citească, era prea cald, nu putea citi. Aceeași senzație de torid o trăise aici și Parva : „Cum poți suporta odaia asta ?“ i-a spus. El dăduse vina pe odaia în care rămăsese sechestrat. Tot atunci, Parva s-a întins lîngă pat, pe covor. Și-a ațintit privirea în dreptunghiul micului tablou olandez, atîrnat pe perete, care înfățișa un peisaj hibernal. „— Noi am avea nevoie de o iarnă !“ a spus el atunci. „— Vor fi și ierni !“ i-a răspuns, convinsă că ceea ce trăiau nu se va mai sfîrși, cu veri, cu ierni cu tot. Zăpada captivă, rămasă în rama de aur a tabloului, era și acum la locul ei, pe peretele roșu. Același Parva, trîntit gol în pat, cu fața în jos, ca pe o vatră aprinsă, își odihnea ades privirea în ovalul albastru din centrul covorului, care părea un bazin de apă. „— Ce noroc avem cu acest strop de liniște !“ a mai spus el, răsturnîndu-se apoi pe covorul de Ispahan. Cele două repere, iarna din tablou și apa de peruzea, îl calmau. „— Într-o bună zi, i-a mai spus, acești doi poli

reci vor sări în aer." Și mai tîrziu : „— Împreună cu noi." „— De ce împreună cu noi ?" l-a întrebat. „— Nu va fi cu putință altfel, a șopti el vorbind de unul singur. Presimt că ne vom îndepărta unul de altul cu viteze astrale. Tu te vei fixa undeva departe pe cer, înghețînd în constelația Păunei. Vei fi un sublim spectacol de femeie, mai vast ca Andromeda." „— Și tu ?" „— Eu mă voi retrage într-o zonă opusă a cerului, într-un punct dens." „— Vrei cu orice preț să mă sperii ! i-a spus atunci Păuna, intuind plecarea lui. Vrei să mă faci să cred că ceea ce trăim e insuportabil pentru că e unic." „— Dar tocmai asta și este : insuportabil ! a strigat el. Ar fi trebuit poate să eșuăm într-o iubire comună, cu gesturi oarecare." Ea a rîs, l-a contrazis : „— Parva, dar nu trăim pururi în furtună..." „— Ba trăim pururi așa !"

Păuna primise între timp încă o filă. Parva încă nu-și consumase furtuna. I-o trimitea îndărăt. Era o poemă despre ritualul dragostei lor. Ritualul începea calm, cu scoaterea cerceilor :

„Inaures primum tibi tollo
Ex iuxta pono
Ut spectent oculis gemmorum.
Barbaricorum..." [1]

Păuna trăia cazna de a înțelege cuvintele lui, care-i sunau bizar, barbar de intens, sclipind ca și ochii de piatră scumpă ai cerceilor puși alături, pe măsuța de noapte. Urma eliberarea gîtului, scoaterea colanului :

„Monile deinde (fallax anguis
nam satis cinxit
Infirmum collum ut suffocet !).. [2]

---

[1] „Îți scot cerceii mai întîi
și-i pun alături,
ca să ne țintuie cu ochii lor
de ametist barbar."

[2] „Apoi colanul, șarpe lung, perfid,
care de-ajuns ți-a stat încolăcit
pe gît să te sugrume."

Creşterea intensităţii devenea cu atît mai torturantă cu cît gesturile erau mai amînate, mai tîrzielnice, mai prelungi. Scoaterea cingătoarei, care cădea în mugire metalică, a părut cîndva o catastrofă :

„Cum zonam vello
Fit mugitus metalli magnus
Ingensque clamor
Visceribus emergit imis
Et aures ferit.
Post hac, obmutuit catena
Et deorsum lapsa. [1]

Ameţită, Păuna s-a dezbrăcat ca într-o visare şi a intrat în aşternut sub cearşaful alb. Şi-a lăsat lucrurile împrăştiate peste tot, a luat cu ea doar fila cu versuri. Dar pierduse şirul. A reluat de la început cuvintele, care nu mai erau cuvinte, într-o rostogolire :

„Adnuit digitus perlentus...“
. . . .
Extingue lumen !
. . . .
Festinant turgidae papillae :
Cupiditates
Castiga frenis, dum revertor !“ [2]
. . . .

Dar bărbatul nu se întorcea. Deşi Păuna i-a auzit limpede vocea : „Stinge lumina !“ I-a ascultat porunca şi a stins lumina. S-a zbuciumat singură în aşternut, ca într-un cuptor încins. „— Ar fi trebuit să fug cu Parva în Alpi“.

---

[1] „Cînd sare cingătoarea, metalele mugesc ;
un ţipăt din viscere mă sfîşie-n auz,
apoi tot ele tac, cătuşe calme,
sfărmîndu-se pe jos.“

[2] „Un deget leneş dă îndemn.
. . . .
Stinge lumina !
. . . .
Grăbiţi sînt sînii, ţine-i bine,
pînă mă-ntorc !“

A aruncat perna, care frigea. „... Sau în Tibet... pe Himalaia..." Îi era sete de aer. „— Să fug într-un punct, dincolo de vijelii, un punct din care privind în jos să nu mai vezi nimic." A închis ochii. „..Să respiri doar." Îi era sete de aer. S-a trezit lîngă fereastră, fără să vrea să ajungă acolo, a deschis-o. I-a făcut bine aerul rece.

Hélène nu mințea totuși pe de-a întregul. Despre sărutul de pe peron cu Parva îi mărturisise chiar atunci, pe loc, lui Anette Costaforu, iar mai tîrziu și bunicii Grădișteanu, pe care-a ispitit-o viclean : „— Crezi c-am greșit sărutîndu-mă cu un necunoscut ?" Ba îi spusese și tatălui, înainte de a pleca pe front, scandalizîndu-l printr-un amănunt care autentifica : „— M-am sărutat cu un bărbat urît." Nu mai ținea minte cum a reacționat solemnul domn Rășcanu, dar, la reproșul lui că fiica s-ar purta copilărește, ea a ripostat printr-o întrebare care l-a buimăcit pe papà : „— Sărutul nu e oare un semn de maturitate ?"

Viața erotică a domnișoarei s-a intensificat la scurt timp, prin acea smulgere în vîrtejul valsului, la balul de la Palat. Scrisorile de la Costi Aldea, grațioase dar sobre în fond, încă le mai păstra. Cunoscuse atunci gelozia. Acest al doilea bărbat, care nu i s-a predat, a ațîțat-o în ideea că bărbatul este o enigmă. Mîncînd înghețată, adusă în cupe de argint, la trăsură, împreună cu aceeași Anette Costaforu, a avut încă o probă că bărbații sînt o enigmă ; domnii din centru le salutau ceremonios pe cele două domnișoare, în uniformă de Cruce Roșie, deși nu le cunoșteau. „— Crezi că ne salută pe noi, ca ființe feminine, sau uniformele ?" a întrebat-o Hélène pe Anette. Aceasta i-a spus la ureche ceva cu sensul „— De fapt ne vor !", adăugînd imediat : „— Deși ei încă nu ne-au fost prezentați !" Apoi roșindu-se toată : „— Ei își închipuie că noi deja am intrat în viață."

O propoziție care a incitat-o pe Hélène, pe care ea a repetat-o prostește tuturor colegelor de la Pitar Moș, toate

domnişoare ! „— Tu ai intrat în viaţă ?" „— Cum poţi să spui grozăvia asta ? ! Dar nici măcar nu m-am logodit !" Sau încă nu m-am sărutat, încă n-am valsat, încă n-am scris un rînd nimănui. Ea le făcuse pe toate, culminînd şi cu un schimb de scrisori cu un căpitan de artilerie, care era căsătorit. Viaţa ei era plină, Hélène deşteptase gelozii, dar şi admiraţii, cineva — tot un domn ! — aruncase o vorbă fantastică doar văzînd-o : „— Fiica lu Răşcanu va eclata în curînd ca un boboc de magnolie !" Începuseră a eclata bombele la Dunăre, Hélène trăia la apogeu, i-a strigat triumfal lui Anette, cît p-aci să-i spargă timpanele : „— Ce frumos e să trăieşti, Anette !"

Deşi Hélène încă nu intrase în viaţă la modul propriu-zis : „— De fapt ce înseamnă modul propriu-zis ?" o întrebase ea pe o verişoară de la Iaşi, care era căsătorită. Şi asaltînd-o cu întrebările : „— Înţeleg că întîi este vorba de o cerere oficială de căsătorie, după care urmează logodna. Deci întîi se oficiază logodna !" Tînăra doamnă a confirmat, dar Hélène sărise această etapă, prin simplu fapt că acel domn cu care se sărutase în gară a dispărut imediat, spre front. La fel şi Costi Aldea. Acesta, mai înainte de a-i cere mîna, ar fi trebuit obligatoriu să divorţeze. Abia după aceea să valseze cu ea, dacă familia ar fi acceptat. Hélène sărise însă şi această etapă, în contul altui personaj masculin : Duner.

A treia etapă. Hélène o străbătuse împreună cu medicul nordic, suedezul, cu care domnişoara coabitase muzical o vară întreagă, acesta la rîndu-i exaltat de melodiile căluşarilor. Dragostea aceasta, nemărturisită de el decît prin flaut, cu răspunsurile ei la pian, fusese o tortură. Febra verii era insuportabilă, doar noaptea doamnele din corturi se răcoreau, abia cînd ieşeau stelele, într-un clar sideral care dementiza pînă şi ierburile. Flautul scîncea în note joase sau murea în acute ; ea răspundea vijelios ; la un pas patul Dunării, dar cele două trupuri refuzau să se arunce. Şi Duner era căsătorit ! Hélène însă n-o ura pe acea necunoscută din Suedia, de lîngă cercul polar. Dar şi ea era logodită. Cu Toma. Toma probabil lupta dincolo, pe celălalt mal, dar logodnica n-avea remuşcări. Îl aştepta să se întoarcă rănit, ca să-şi răscumpere infidelitatea. Nu

cînta fiindcă voia, cînta fiindcă nu putea să nu cînte, muzica o depășea. Tinerele doamne mușcau pernele paturilor de campanie și se zvîrcoleau sub cearșafuri, sub dogoarea nopților și a muzicii. Una dintre ele a și mărturisit, fără să-i mai pese : „— As-noapte am dormit goală". Acea doamnă nu mai suporta pe piele nimic. Femeile nu se mai suportau unele pe altele, sub jarul nopților. La ziuă erau palide ca niște fantome, și suferinde, și stinse, asemenea muribunzilor, care sucombau în paturi, pe saltelele de paie. Un conclav de doamne, după o noapte de insomnie, a hotărît să le ceară celor doi — Hélène și Duner — să înceteze cu muzica. S-a pretins că muzica i-ar face rău bunicii Grădișteanu, care agoniza.

Pe Duner, Hélène nici nu-l putea privi la față, i se spusese că e roșu ca o flacără. O invidioasă chiar și răbufnise : „— Ce vede, dragă, la el ?" Și alta : „— Nu pricep cum n-au remușcări cînd poartă-n deget un inel." Toate o tratau, mai ales cele căsătorite, ca și cum ea ar fi început viața, pe care ele o și consumaseră sau o consumau. Una dintre aceste dudui, abia logodită, fugise la București cu logodnicul ei — un rănit ! —, de unde s-a întors schimbată la față, peste cîteva zile. Era mîndră, dar și speriată. S-a arătat cu impudoare colegelor : „— Credeți că s-a petrecut ceva ? Arăt corporal altfel ? Mi-e frică." Colegele au răsucit-o ca pe un ulcior, ca pe o amforă, dar o schimbare nu părea vizibilă. Și atunci ?

Din nou pe Hélène a inundat-o febra, pe care se chinuia s-o întîmpine de fiecare dată singură. Dintre medici nu-l îngăduia la pat decît pe extravagantul doctor Darsh. Nu consuma pilulele lui miraculoase, dar îi făcea bine prezența. Ca să-i facă o bucurie — fiindcă cei doi conversau foarte plăcut, Hélène i-a promis lui Darsh că va interveni pe lîngă papa pentru instalarea unui aparat telefonic — oricît ar costa ! — pentru ca cei doi să poată convorbi și noaptea. „— Să nu credeți, i-a spus Darsh, că telefonia este vorbire ventrilocă ! E un remediu medical absolut sigur." Și pierdut în reverie : „— În viitor telefonia va înlocui corespondența, vă dau parola de onoare !" Hélène putea să-l întrebe doar pe Darsh, numai pe el !, ce înseamnă să intri în viață, fiindcă Anica îi spusese cu totul altceva, ceva brutal fizic.

Dar Hélène s-a dumirit, în clipa cînd și-a amintit bătaia cu perne din dormitorul verișoarelor de la Iași, cînd ea, cu mult mai mică decît acum, nici măcar o nubilă, doar o copilă, fusese totuși admisă în intimitatea celor mai mari, nu prea mari, dar, oricum domnișoare intrate în pension. Erau toate înghesuite într-o singură odaie, fiindcă jos se aflau musafirii, inclusiv papa, sosit la un prieten junimist, de la Iași. Musafiri și gazde, în salonul de la parter, se băteau cu perne, se jucau ca puștii, deși domni cu bărbi și mustăți. S-au jucat și fetele, sus, dar ceva mai tîrziu, cînd au aprins lumînările, după ce zarva din salon atinsese demența. Imediat după culcare, prin întuneric, fata care dormea în același pat cu Hélène, a strîns-o în brațe și-a întrebat-o avid :

— Tu cum ești ?

— Cum adică ?

— Cum ești corporal, arată-mi sînii !

— Sînii ? ! Cred că n-am. Nici maman nu mi i-a văzut.

— Stai să-i vezi pe-ai mei. Sînt foarte frumoși.

A sărit din pat, trăgîndu-și peste cap cămașa de noapte, rămînînd goală ca un băț. Au dat buzna, din dormitorul de alături, despărțit printr-o draperie, și celelalte fete. Abia se cunoscuseră, dar jocul le-a prins.

— Hai să ne dezbrăcăm toate, să ne vedem.

Nu toate s-au despuiat, unele au rămas în ezitare, y compris Hélène. Apoi s-au bătut și ele cu perne, ca și domnii de jos. În plus, s-au mușcat, au țipat, iar cînd s-au liniștit, cînd erau ostenite, dar încă mai gîfîiau, au vorbit lacom, în șoaptă, despre actul nupțial, despre ceea ce se întîmplă cu miresele în noaptea nunții. Una dintre fete a strigat :

— Trebuie să fii puternică, să poți să-l respingi.

— De ce să-l respingi ? De ce ? Mai bine îți acoperi ochii și gata.

— Ba nu, nu trebuie să te arunci așa, orbește, ca-n mare. Îl respingi. Și mai întîi îl calci pe picior, la biserică, în timpul cununiei. Ca să rămînă toată viața sub puterea ta. Al tău !

— De ce ? El nu e al tău ? !

— Ba da, dar poate să ți-l înhațe alta. Să ți-l ia. Știți cum se cheamă femeia aceea, cealaltă ?

— Cum ?

— Amantă. Bărbatul are uneori amante, căci toţi sînt nişte infideli. Pe bărbat trebuie să ştii să-l ţii. Să-l respingi mai întîi. Şi să-l muşti.

— Unele fete ajung mirese, altele amante.

— Amante ? Cum asta, cînd toate vor să se mărite ?

— Or fi vrînd ele, dar nu se poate, nu-s bărbaţi de-ajuns. Şi-atunci ce să facă un bărbat, cînd una dintre fete i se oferă ca amantă ? N-o ia ?

— N-o ia.

— Ba o ia.

— O ia, căci nu de el depinde, ci de ea. Ei sînt proşti. Toată lupta se dă între mirese şi amante. De obicei ultimele cîştigă, căci sînt libere. Bărbaţii vor amorul liber. Eu una vreau amor liber. Vreau să fiu amantă.

Hélène se aflase atunci la răspîntie. Nu se gîndea să ajungă mireasă, nu voia să fie amantă. A răbdat lupta între argumente pînă s-au aprins lumînările şi s-au văzut cu toatele la faţă.

— Vai ce mică eşti tu ! Cum te cheamă ?

Cea mai mică dintre toate, văzută în sfîrşit la lumina făcliilor, voia să devină amantă. Se măritase între timp, avea trei copii. Hélène n-avea copii. Dacă doctorul Darsh nu minţea, dacă era adevărat că mireselor bolnave de ftizie le era interzis să aibă copii, atunci ea de ce se mai căsătorea ? Şi a plîns din nou.

Prin curierul de a doua zi, Kogălniceanu expediase la Petersburg un lung excurs istoric asupra chestiunilor în litigiu, un text de proporţia unei broşuri, în care erau recapitulate toate argumentele şi invocate toate faptele în ordinea lor cronologică, după principiul „fapte, numai fapte“. Acelaşi text a zburat şi spre consulii români din celelalte capitale, cu sarcina de a fi transmis celor în

drept să-l cunoască, făcătorii marii politici de pe continent. Mitilineu s-a arătat sceptic față de acest nou demers :

— Domnule ministru, socotiți că vom convinge pe cineva ?

Ministrul și-a imaginat că secretarul are obiecțiuni la text :

— Crezi că nu sînt limpezi argumentele ?

— Dar cine are nevoie de argumente ! a izbucnit Mitilineu.

— Dreptatea mea se sprijină pe argumente, a strigat ministrul. Eu sînt dator să produc argumente. Într-un proces, contează validitatea probelor, tăria argumentelor.

— Dar cine are timp de probe ? Aici nu se opune adevărul cu falsul, cum nu pricepeți ?, ci o voință unilaterală. Aceasta se dispensează de dovezi, de orice act. Îi este suficient să proclame : vreau !

— Dar eu nu vreau !

— Și credeți că ajunge ?

— Nu ajunge și tocmai de aceea etalez dovezile, pentru ca dreptatea mea să se înfățișeze singură, să se dispenseze de mine ca persoană, așa cum se dispensează de persoane, de voințele subiective, adevărul. Nu înțelegi, Mitilineu, că dacă n-am proceda așa, lumea ar fi un iad ?

— Și nu e ?

— Este, a convenit ministrul, dar cu o speranță.

— Care speranță, faptul de a ști că mori cu dreptatea în sîn ?

— Ba de a ști că și nedreptatea moare. Pînă la urmă.

— Mai ajută pe cineva ?

— Ajută, în absolut.

Dialogul acesta platonic despre condiția dreptății și a adevărului ar fi putut continua, dar ministrul a dedus că ceva din spusele lui Mitilineu era demn de reținut. El a identificat un viciu în propozițiile secretarului și a simțit nevoia să i-o spună :

— Mitilineu dragă, a vrea nu este un argument, cum ți s-a mai spus. Iată că cei care proclamă acest vreau sau acest îmi trebuie, cu o voință unilaterală, simt ei înșiși nevoia de a argumenta, de a se instala cît de cît în

cîmpul logic. Şi atunci recurg la fals. Aici e şubrezenia lor, provenind probabil dintr-un obscur sentiment de culpabilitate. De ce culpabilitate ? te întrebi. Cînd ai puterea, te dispensezi de argumente, fie şi false. Dar uite că nu-i aşa. Trăim în lume, probabil. Uşor de spus, nu-mi pasă de lume, căci îţi pasă totuşi. De unde nevoia de a-ţi justifica voinţa, de a o întemeia pe ceva obiectiv, cu caracter de fatalitate, dacă se poate. Adevărul e fatal. Otomanii au substituit adevărului sabia. Cît timp am avut săbii, noi i-am ţinut pe otomani la marginile adevărului, pe vechile noastre hotare, adică. În clipa cînd săbiile noastre s-au încovoiat ori s-au rupt, au început discuţiile. Ei n-aveau argumente, dar aveau puterea. Apoi puterea lor a cedat, pas cu pas. Au început să joace din nou argumentele logice, istorice, etice, de fapt şi de drept. Noi eram pregătiţi pentru clipa dreptului, care a şi venit. Acum, din nou, eu sînt pregătit să aştept clipa dreptului. Sînt dator s-o prepar.

— Dar încă nu s-a încovoiat sabia, vă atrag respectuos atenţiunea.

— Ei şi ? Eu prepar clipa dreptului. Scrie, te rog !

Avîndu-l în faţă pe Toma, Hélène i-a spus fără nici o prevenire :

— Ştii la ce m-am gîndit, după ce-am aflat că sînt pierdută ? Să-mi ofer trupul, imediat după banalul accident, pentru o autopsie. Se zice că am o anatomie frumoasă.

Hélène vorbea liniştit, nu părea o cinică, rîdea candid. I-a spus că, pe front, studenţii în medicină învăţau anatomia pe trupurile soldaţilor ucişi. Toma a încercat s-o oprească, dar ea a insistat:

— Mă voi dărui zeului ştiinţei, nu unui bărbat. Găseşti ceva extravagant în asta ? De ce protestezi ? N-am ce să mai fac cu mine.

— Hélène, a încercat el s-o oprească, dar ea a continuat :

— Nimeni n-a avut nevoie de mine. Nu m-am dăruit nimănui.

— Hélène...

Tînărul nu putea riposta decît cu singurul cuvînt, care-i stătea la îndemînă : Hélène. Apoi Hélène a plîns, în spasme, înfundîndu-se în pernă. El n-a atins-o, a lăsat-o să se istovească în plîns, s-a apropiat abia într-un tîrziu de umerii ei istoviţi.

— Hélène...

— Lasă-mă. Nu mai vreau nimic, n-am avut nimic din viaţă.

— Nu vei muri, să ştii !...

— Minţi. Mi s-au dat toate asigurările. Voi muri. Toţi ştiu asta.

— Te-au minţit. Nimeni nu crede. Hélène...

Hélène s-a ridicat în picioare, ameţită, transfigurată de plîns, ceva mai calmă. L-a silit pe Toma să se aşeze în scaunul de lîngă pian.

— Mi-e milă de tine, i-a mai spus fata. Dacă vrei, anulăm căsătoria. De ce te-aş încurca, postum, cu umbra existenţei mele ? Tu vei trăi.

— De ce ?

— Nu ştiu de ce. Te priveşte. De aici înainte, toţi vă veţi descurca singuri. Voi, cei vii, aveţi probabil foarte multe lucruri de soluţionat în viitor. Chestiuni politice, mai ales. Şi din nou zîmbindu-i : Spune-i lui papa că vom face totuşi ceremonia nunţii. El ţine să mor căsătorită.

*

La fereastră, pe Păuna a liniştit-o vedenia zăpezilor care încă nu se topiseră, mai stăruiau. Stăruia încă, nu departe, în parc, pavilionul de gheaţă. Nu mai intrase nimeni acolo, din seara balului japonez. „—De-aş ajunge acolo !" Parva îi vorbea iar, îl auzea.:

„Palustris. Siderale pulvis.
Luceferalis, ardens, odor,
Quaesitae mortis aura, stupor,
O ressurectio, vulnus, vimen,
Blanditia, luxuria, risus,
Reversio anni, tempus parvum,
Omnino-mulier :
Magnitudo !“ [1]

Ideea că nu va putea ajunge acolo i-a muiat picioarele. „—N-o să am puterea, e sigur.“ Şi s-a lăsat în jos, lîngă fereastră, pe duşumea, ca să-şi vină în fire. A simţit cu plăcere atingerea rece, a lemnului, care a liniştit-o. A rămas, mult timp, lipită cu spatele de zidul rece. Apoi brusc şi-a reamintit că trebuia să ajungă undeva. S-a ridicat şi a aprins lumina. Caietul lui Parva rămăsese pe pat. Dar gîndul lui Parva trecuse printr-o mînă străină, de femeie, mîna care transcrisese caietul şi tradusese versurile. Păuna a fost cutremurată de un fior brusc de gelozie. Cum ajunsese caietul lui Parva la Bogdania ? Parva însuşi scrisese pe caietul prim, chiar sub titlu, un avertisment teribil : *„Inscriptiones lacunosae, inviolabiles ; „qui eas tangit, moritur“* [2].

*

Ministrul luase foc din nou. Opoziţia secretarului a fost scînteia. I-a dictat, pe loc, în franţuzeşte o lungă scrisoare către Iancu Ghica, în care se cuprindea o nouă serie de argumente, pentru o eventuală discuţie cu prinţul Gorceakov. Nimic nu trebuia lăsat la voia întîmplării,

[1] „Palustră, pulbere cerească,
toridă, luciferică, mireasmă,
miros de sinucidere, mirare,
reîncarnare, rană, rădăcină,
răsfăţ, risipă, rîs,
răspăr al anotimpurilor, clipă,
Muiere`numai :
Măreţie“.

[2] „Inscripţii lacunare, inviolabile : „Cine le atinge moare“.

totul trebuia lămurit pînă la bob, de la marile chestiuni istorice, în care falsurile curgeau gîrlă, pînă la micile chestiuni de protocol, la mofturi, și acestea importante, la ceasul dat. Astfel, imputarea privind „ingratitudinea românilor față de țar“, care revenea cu obstinație, la fiecare întîlnire, trebuia respinsă. Cu aceasta a și început ministrul :

> *„Ma note du 20 curant, déterminée par la nécessité d'une protestation courtoise contre les imputations d'ingratitude que la Cour de Russie a récemment adressées à notre pays en votre personne, était destinée à être mise sous les yeux de Son Altesse le Prince Chancelier. En conséquence, j'ai dû me borner à glisser sur certaines considerations historiques, bien que l'histoire surtout milite victorieusement en notre faveur, et je n'ai pu les indiquées que sous forme de prétérition. Elle méritent cependant d'être dévéloppées, et je crois utile de vous les présenter ici confidentiellement, en sorte que vous soyez à même, dans vos conversations ultérieures, d'en tirer les arguments qu'elles comportent.“* [1]

O dată respinsă imputarea de ingratitudine, din nou cu argumente istorice și de drept — căci ce ingratitudine era de a răbda să fii teritoriul tampon de confruntare între două imperii, timp de o sută și cincizeci de ani, jertfind pentru aceasta oameni, bunuri, pămînturi ? — Kogălniceanu recunoștea ceea ce era de recunoscut, nu fără a nota :

---

[1] „Nota mea din 20 curent, izvorîtă din necesitatea de a protesta politicos împotriva imputărilor de ingratitudine pe care Curtea Rusiei le-a adresat recent țării noastre, prin chiar persoana voastră, era destinată a fi pusă sub ochii prințului cancelar Gorceakov. În consecință, trebuie să mă mărginesc a trece peste unele considerațiuni istorice, chiar dacă istoria luptă victorios în favoarea noastră, chiar dacă deci nu le pot indica decît sub forma unor observații demne de a fi avute în vedere în treacăt. Ele merită totuși a fi dezvoltate, iar eu socotesc folositor de a vi le prezenta, confidențial, în scopul de a le considera la fel, pentru conversațiile ulterioare, pentru a extrage argumentele ce decurg din aceasta.“

„Je désire seulement rechercher dans le passé quelle influence le voisinage de la Russie a exercée sur la Roumanie, quels avantages et quels inconvénients ónt résultés pour les Principautés de leur position entre la Turquie et la Russie, quels bénéfices et quels désastres ont entrainés pour elles les luttes perpétuelles entre ces deux puissants Empires, ennemis héréditaires l'un de l'autre.“ [1]

Concluzia era bătătoare la ochi de la mare distanţă : şi otomanii şi ruşii apăruseră mai tîrziu în acest spaţiu decît băştinaşii, disputa între cele două puteri invadatoare nu-i privea pe autohtoni, care nu uzurpaseră spaţiul nimănui, care s-ar fi dispensat lesne şi de unii şi de ceilalţi în existenţa lor. Şi atunci ?

— Domnilor, a strigat ministrul, i-a strigat lui Mitilineu, i-a strigat Europei şi viitorului congres, aici n-a fost un gol ! Cei care s-au ciocnit în spaţiul nostru au venit de aiurea. Otomanii din sud, ruşii din nord, din apus au apărut şi austriecii, dar aceasta nu schimbă situaţia acestui spaţiu şi a proprietarului său de drept. Îţi repet, Mitilineu, toţi cei care-au sosit pe aici, din antichitatea cea mai adîncă şi pînă azi, s-au izbit de băştinaşi şi de statele lor constituite. Peste asta nu se poate trece.

— Domnule ministru, n-am nici o îndoială, l-a asigurat Mitilineu. Treceţi mai departe.

— Scrie !

Mitilineu a reluat condeiul, dar din nou textul căpăta proporţii, riscînd să devină o lucrare autonomă, un excurs asupra raporturilor dintre ruşi, turci şi români, cu un accent special asupra relaţiilor Rusiei cu Ţările Române, de la intrarea acesteia în scenă, în secolul al optsprezecelea, şi pînă la zi. Prilej pentru ministru de a examina faptele an cu an şi război cu război, cu o minuţie care l-a speriat pe secretar.

---

[1] „Doresc să reexaminez ce influenţă a exercitat, în trecut, vecinătatea Rusiei asupra României, ce avantaje şi ce inconveniente au rezultat pentru principate din aşezarea lor între Turcia şi Rusia, ce beneficii şi ce dezastre au antrenat, pentru ele, permanentele lupte între cele două puternice imperii, duşmane ereditare, una contra celeilalte.“

— Domnule ministru, a îndrăznit el, ceea ce faceţi pare o lecţie de istorie. Să nu se spună că dăm lecţii !

— De ce lecţii ? Este dreptul meu de a evoca propria-mi istorie, ca să nu se creadă că marea istorie a imperiilor s-ar fi desfăşurat într-un spaţiu gol. Scrie :

„Il serait bon tout d'abord d'établir que la Russie n'est pas seule au monde en droit d'invoquer son histoire, et que la Roumanie possède aussi des souvenirs historiques dignes de toute consideration." [1]

Noua frază a fost introdusă chiar la începutul textului şi legat de ea, ministrul a mai adăugat :

„Les principes d'une critique historique loyale demanderaient que les annales parallèles de la Russie et de la Roumanie se pretassent une mutuelle lumière. Certaines passions et une prétendue raison d'état veulent qu'il y ait conflit au lieu d'appui réciproque. Soit ; examinons de quel côté il y a impartialité, de quel côté la sincérité de l'histoire est en souffrance" [1].

Mitilineu a lăsat tocul din mînă şi nu s-a putut abţine să nu-şi spună temerea :

— Domnule ministru, am senzaţia că trageţi lucrurile într-o direcţie cu totul neeficientă. Dumneavoastră, iertare că v-o spun, vedeţi probabil viitorul congres de pace ca pe o reuniune de savanţi în istorie, un congres de istorici. Dar vă asigur că nu va fi aşa. Nu drepturile atestate de istorie se vor dezbate acolo.

---

[1] „Ar fi bine, mai întîi, de a se stabili că Rusia nu e singură în lume în dreptul de a-şi evoca istoria, şi că România posedă la rîndu-i amintiri istorice demne de toată preţuirea."

[2] „Principiile unei critici istorice loiale ar pretinde ca analele paralele ale Rusiei şi României să se pună mutual în lumină. Unele patimi şi o pretinsă raţiune de stat vor să existe conflict în loc de sprijin reciproc. Fie ; să cercetăm de care parte se află imparţialitatea, de care parte sinceritatea, în materie istorică, este în suferinţă."

— Dar ce ?

— V-am spus.

— Atunci vor intra în fals.

— N-am nici o îndoială, dar nu aceasta e problema. Deocamdată, pe drumurile continentului au pornit nişte domni care n-au nici în clin şi nici în mînecă cu istoria. V-o spun pe şleau : nici contele Ignatiev şi nici domnii care au pornit după el, între Viena, Paris, Londra, Berlin, nu sînt nişte mari istorici. Sînt oameni practici. Toţi cei care fac istoria, ignorînd-o în fond, sînt oameni de practică.

— Pe ce se vor bizui atunci lucrurile care vor fi hotărîte acolo, la congresul de pace ? a întrebat ministrul exasperat.

— Pe autoritatea lucrului hotărît. În consecinţă, vor tăia, ca şi cum victimele n-ar fi vii.

Totuşi şi acest nou document a fost expediat la Petersburg, iar paralel, depus în copie la Parlament, pentru sesiunea secretă.

*

Pe o filă din manuscrisul latin al lui Parva, Bogdania a mai descoperit nişte rînduri trasate în grabă, care au reţinut-o totuşi prin caracterul lor incisiv. Era probabil ciorna unui pamflet, oricum a unui articol polemic contra directorului Arhivelor. Parva însuşi îşi definise obiectul, iar Bogdania a transcris :

> *„Notă despre haotismul ortografic al domnului Bogdan Petriceicu Hasdeu."*

Bogdania şi-a frecat mîinile cu satisfacţie, i se promitea o mare desfătare. Nici ea nu-l suporta pe unchi, nici ea nu-i răbda „haotismul ortografic". În ceea ce-l privea, Parva procedase rezonabil în manuscrisele lui româneşti :

transcria sunetele cuvintelor româneşti, care se auzeau, pe care le percepea urechea — într-o notaţie firească, acustic exactă. Domnul Hasdeu, în schimb, făcea etimologie, între dacism și latinism. Chiar din prima propoziție a articolului, Parva sancţiona indeciziunea :

„Domnul Hasdeu nu s-a hotărît încă pe deplin, în filologie, dacă sîntem romani sau daci. Deşi dacismul Domniei-Sale este notoriu, savantul scrie încă latinizant, ba chiar italienizant, precum regretatul Ion Heliade Rădulescu, sau precum mai puţin regretaţii — căci sînt încă vii — domnii Massimu şi Laurian. Aceştia au transformat Dacia într-o caricatură a Romei. Domnul Hasdeu ar fi trebuit să izbească ferm, cu pumnul său colosal, în celălalt talger al balanţei, pentru a restabili adevărul filologic. Din păcate ce aflăm ?"

Parva nu-și continua ideea, dar înșira o listă de cuvinte românești scrise latinizant de domnul Hasdeu. Urma apoi o altă listă de cuvinte, scrise autohtonizant, ba chiar dialectal, precum, *sară, zîuă, zîmbră, sîngură, sarbădă* ş.a.m.d. pe care domnul Hasdeu nu le mai latiniza, chit că acestea erau latine, dacice, turcești sau slave. Parva mai nota :

„La spaima de a nu ni se slaviza limba, domnul Hasdeu răspunde nu numai cu un purism, pe care în fond îl reprobă, dar şi cu o indeciziune, prin care se poate strecura haotismul, în gramatică şi în glosare. El procedează, astfel, precum un cavaler al stepei, care lasă în urmă-i, în cavalcada lui spre centrul lumii, acesta bine ţintit, numai nouri de praf."

Bogdania a socotit că acest text, căzut sub ochii lui Hasdeu, l-ar fi scos pe Monstru din minţi. Polemica între cei doi își accelera cursul. A găsit că este imperios necesar să rupă textul și să-l trimită la coș, sacrificînd și un fragment dintr-o poemă latină. În fond, Parva își continua existența, ca și cum nimic nu i s-ar fi întîmplat.

*

Tutorele a rămas mult timp singur în biroul directorului spitalului, unde fusese condus, după vizita la Radu Mihail. A mai așteptat o vreme pînă să fie poftit jos, la morgă. Acolo, încă nu erau încheiate pregătirile.

Pe pereți, niște planșe europene de anatomie. Una dintre ele înfățișa un schelet uman, bine reprodus, chiar abil, dar în cabinet se afla și un schelet autentic — probabil că aici se țineau și cursuri pentru studenți, iar în acest caz reproducerea era inutilă, simplă copie artizanală. Cîteva planșe reproduceau sistemul muscular, sistemul nervos, organele interne, inclusiv creierul, în secțiune, pe lobi. Sanadaru ar fi trebuit să confirme această descriere generică. Stupid !

Directorul a revenit, iar după el a apărut un infirmier, care aducea pe o tavă cafele. I s-a oferit cafea, apă, țigarete. Europeanul încerca să se facă amabil, să-l sustragă pe oaspete gîndurilor, preocupării pentru operațiunea — neplăcută — la care trebuia să asiste. Directorul i-a și spus :

— Știu, pentru dumneavoastră e neplăcut. Apoi mai tîrziu : Și pentru noi !... Dar noi sîntem obișnuiți.

Cîte cuvinte atîtea stupidități. Prințul Nigața ar fi vrut să întrebe : ce însemna la ei, la europeni, vărsarea insului în generalitate, în ce măsură era importantă confirmarea generalității prin încă un caz. Dar a renunțat. Nu înainte de a-i spune, mental, omului din față :

— Domnule, generalitatea nu dă seama de caz. Sau nu așa cum vă închipuiți dumneavoastră !

Directorul se gîndéa însă la altceva, încerca să găsească o formulă de consolare în care să-l includă și pe japonez. A recurs la generalul cel mai general :

— A fost o mare nenorocire războiul...

Din nou un general, totul pe aici era reductibil la general, fără a se mai putea cît de cît întrezări ireductibilul. Dar dacă particularul, scăpat din vedere, era reductibil la un alt general, sau la nici unul ? Ce nenorocire ar fi fost pentru acești oameni ! Nenorocirea era legată, în înțele-

gerea omului din faţă, de dificultăţile pe care le înfruntase spitalul în timpul războiului.

— Mulţi străini, mare parte neidentificaţi, aşa cum i-a lovit năpasta... Am avut şi un canadian, închipuiţi-vă !

Şi omul în alb vorbea, vorbea. Pe prinţul Nigata nu-l interesa ce se întîmplase cu acel canadian.

— Cît de diverse sînt şi ceremoniile funebre !... Apoi, cu frenezie parcă : Am observat că ceremoniile funebre, riturile funerare, adică, sînt foarte diferite, de la naţie la naţie. În sfîrşit, privindu-l pe oaspete : À propos, cum veţi proceda cu... ?

— Dar am spus că Sanadaru va fi incinerat !

*

Acum foaia cu versuri nu mai era, murise pentru Păuna. Din nou un gol. Apoi iar pe Păuna a inundat-o febra. Tremura de grabă, de grijă, de alarma că nu plecase încă. „—De n-aş uita ceva !... Ce ? A, şalul negru !... Ba nu, filele..." A ieşit totuşi uitînd de file şi tîrînd şalul după ea pe scări. Voia să ţină bine minte unde voia să ajungă. Pe scări, tot coborînd, s-a simţit uşoară, prea uşoară, şi s-a crispat cu mîna de balustradă, ţinîndu-se strîns. Risca să plutească aiurea. „...Poate fiindcă sînt ameţită..." A realizat că uitase să ia asupra-i un obiect greu, care s-o ţină pe loc. S-a întors, a căutat cu privirea în jur, a descoperit filele transcrise de Bogdania. „— Aceasta era ?" Şi-a zîmbit, fericită că nu uitase, că ţinea minte absolut tot, inclusiv motivul pentru care se întorsese în dormitorul roşu.

A coborît apoi scările, sigură pe sine. A ieşit, a pornit spre pavilion, s-a oprit, a privit înapoi, i-a plăcut că paşii, împleticiţi, nu lăsau urmă pe zăpadă, ca şi cum trupul ei ar fi plutit.

Cînd a sosit poema despre calul salvator, ultima filă transcrisă de Bogdania, Păuna se mutase deja în pavilionul de gheaţă.

*

Operaţia încă nu începuse. Prinţul Nigata era obligat să asiste la dezmembrarea şi dezarticularea pupilului său Sanadaru. Acesta se şi afla întins pe o masă de lemn, complet acoperit cu un cearceaf alb. În afară de procuror şi de medici, erau de faţă şi cîţiva jurnalişti. Era prezent şi un domn de la „Timpul", care asistase în urmă cu un an, la Iaşi, la autopsia lui Pierre Kuzminski. Cel mai agitat părea acest ins, care-şi trecea mîna din cînd în cînd prin pletele negre, ţintind cu ochii forma albă de pe masa de lemn. Sosise şi medicul legist.

Un cioclu i-a smuls tînărului cearceaful de pe trup, dezgolindu-l, un alt cioclu i-a îndepărtat cristalele şi plăcile de gheaţă depuse pe piele, în orbitele ochilor, pe gît, pe piept, pe coapse, măturîndu-le apoi într-un făraş şi aruncîndu-le într-o căldare goală, aflată sub masa de autopsie. Chirurgul principal fuma. Ţinea ţigara între degetele vîrîte în mănuşa de cauciuc şi mîna lui părea diformă. Un auxiliar în alb l-a întrebat dacă să-i pună masca, chirurgul principal a refuzat însă — cadavrul nu mirosea, fusese bine conservat în gheaţă ; era de prisos să-şi pună masca — aştepta doar să-şi isprăvească ţigara, mai avea de tras un singur fum. L-a tras, colonelul Nigata s-a crispat.

Actul operatoriu debutase printr-o eroare : medicul prim care mînuia bisturiul n-a deschis trupul lui Sanadaru pe linia meridianului clasic, cel care îl leagă pe om de Univers, ci cu totul arbitrar, ca şi cum europeanul în alb n-ar fi cunoscut anatomia. Tutorele a închis ochii, cutremurat. N-a văzut, dar a auzit discuţia, constatările ştiinţifice — care nu puteau fi decît arbitrare !, a auzit şi zgomotul uneltelor chirurgicale : bisturiu, daltă, ciocan, foarfeci, fierăstrău. Îi venea să strige : „—Domnilor, dar aşa nu se taie nici măcar un copac !", dar a tăcut, urmărind din întuneric, cu imaginaţia, sacrilegiul. Auzea replici aberante :

— Curios, rinichiul acesta este într-o stare bună, ca şi rinichiul celălalt. Pune-l tot acolo !... Pune-l, dragă, acolo unde s-a depus întregul aparat urinar !...

De la aparatul urinar s-a trecut la aparatul digestiv, apoi la aparatul respirator. O anatomie bizară, care avea ici şi colo ipotetice puncte de sprijin, în organism ca întreg. Dacă aceşti domni ar fi umblat, cu fierăstraiele şi topoarele lor, printre figurile astrale, dezastrul ar fi fost acelaşi. Din fericire nu ajungeau, nu puteau ajunge, căsăpeau — deocamdată — numai ceea ce era imediat accesibil, strict, ceea ce le cădea direct sub mîini. Noţiunea de tangibil / intangibil n-avea pentru ei decît un sens tactil. „— Dragă, strînge-mi mai bine mănuşa !“ a auzit. Şi auxiliarul chirurgului şef a strîns mai bine mănuşa mîinii drepte, cea care mînuia un cuţit ca de bucătărie.

Prinţul Nigata a deschis ochii, dar i-a închis din nou. Se lucra în cavitatea toracică. Aceşti domni în alb, mînuind instrumente de bucătărie, n-auziseră însă de sistemul suflurilor — îl căutau exclusiv în plămîn. Cît priveşte cutia craniană, aceasta urma probabil să fie spartă ca o nucă. Specialistul a procedat totuşi altfel : n-a spart-o cu ciocanul, aşa cum ar fi fost de aşteptat din parte-i, a secţionat-o cu fierăstrăul, detaşînd capacul cranian. Tutorele a scos un geamăt — auzise descăpăcirea ; domnul de la „Timpul“ a scos un a ! involuntar, semn că o văzuse.

Colonelul Nigata s-a dezmeticit şi a deschis din nou ochii abia în clipa cînd cineva l-a bătut pe umăr şi i-a întins procesul-verbal. Era procurorul. Între timp, medicul legase cele două părţi ale căpăţînei cu o bandă neagră. Japonezul a refuzat să primească documentul, care, în schimb, i s-a citit. A închis iar ochii, fără să asculte. Cîteva fraze din lungul şi anevoiosul proces-verbal i s-au impus totuşi atenţiei, exact frazele prin care, în mod stîngaci şi încîlcit, se descria efectul loviturii, substitut lexic al acelui lucru atît de simplu numit : *harakiri*.

Faţă de complicatul şi inutilul document medico-legist, era cu mult mai adevărat şi mai simplu biletul lăsat pe patul lui Sanadaru de un coleg de cameră, maiorul de marină Nae Maican, care, la fuga sa din spital, scrise tînărului cîteva rînduri de avertisment :

„Tinere,
Siao e o infamă. Şi Sumiko. Nu conta decît pe micuţa Yin.““

Nici colegul de cameră al lui Sanadaru nu pricepuse însă mare lucru din enigma pupilului. Punînd biletul în buzunar, — ca singur document preţios — prinţul Nigata şi-a zîmbit cu tristeţe : Siao era o fantomă. Sumiko la fel. Cele două erau de fapt nişte curtezane, decedate încă din epoca Ming, de care Sanadaru se îndrăgostise nebuneşte. Yin, micuţa slujnică, era principiul de care probabil era îndrăgostit şi maiorul de marină.

Cînd a deschis din nou ochii, Sanadaru nu mai exista. Trupul tînărului se afla sub masă, în cîteva căldări. Acum tutorelui nu-i mai rămînea altceva de făcut decît să încinereze resturile, pentru ca duhul tînărului, reconstituit, să se întoarcă prin cer, în Yamato. Peste puţin timp, deasupra spitalului Filantropia, s-a şi ridicat la verticală un fir de fum. Firul a crescut rapid în înălţime, a devenit fuior, iar sus, deasupra oraşului, s-a desfăcut în crengi de arbore fantastic. Aerul Bucureştilor mirosea a santal.

X

Abia întors la Craiova, generalul Cerchez a și primit — la ceas de noapte — o dispoziție neliniștitoare : trupele din subordinea lui rămîneau în cazărmi pînă la noi ordine. Apoi un alt ordin, spre ziuă : trupele trebuiau să reînceapă instrucția de luptă. Se anulau învoirile de orice fel, se suspendau pînă și concediile medicale, erau rechemați la unități ofițerii rezerviști. Alarmarea trupelor nu prevestea nimic bun, ca și această cascadă de ordine, care lăsa să se prevadă o acțiune urgentă.

Generalul s-a echipat și a plecat la popota diviziei, să-și bea ceaiul împreună cu ofițerii lui. Deși instalat într-un oraș, Cerchez menținea încă această deprindere de front : mînca la popotă, iar după masă rămînea cîteva minute în discuții amicale cu subordonații. Aceștia primiseră deja ordinele, știau tot ce era de știut, l-au întîmpinat sobru pe general, apoi s-au așezat în scaune morocănoși. Un ceas, cît a durat micul dejun, n-a scos nimeni o vorbă. A început el conversația, după ultima sorbitură, cînd l-a căutat din ochi pe un anume ofițer :

— Georgescu-Magnus e aici ?

Căpitanul Georgescu-Magnus nu se întorsese din permisie și generalul a părut nemulțumit. Ar fi vrut să-l întrebe tocmai pe el : „— Ei, ce zici ?“ Ce-ar fi putut să zică ofițerul în culpă, acel Georgescu-Magnus, dac-ar fi fost prezent, decît că asta-i situația. Măcar Georgescu-

Magnus apucase să ia permisie, cea mai lungă, şapte zile, alţi ofiţeri în schimb fuseseră întorşi din drum. Acel căpitan, culpabil printr-o abatere de la traseu, îl înduplecase totuşi pe comandant să-i acorde permisie, chiar să i-o şi prelungească, datorită unei vorbe spuse cu alean, pe care Cerchez şi-o reamintea acum: „— Un singur regret am, domnule general, că n-am apucat să văd Bucureştii..."

După trecerea lui involuntară prin Bucureşti, cu batalionul, o aventură atît de scurtă, atît de brusc curmată, căpitanul se mişcase ameţit, legănat parcă de undele unui vis. Murmura din cînd în cînd un refren de şansonetă, pe care camarazii îl murmurau la rîndu-le : „Ş-acel Paris,/ ş-acel Paris, / A fost ca-n vis, / A fost ca-n vis." Rămînea de văzut dacă de-aici înainte domnul Georgescu-Magnus mai putea să-şi permită abateri de la traseu, cum şi tot soiul de vise bezmetice.

Generalul a închis chestiunea, ar fi fost deplasat să facă caz, tocmai el să repete replica hilară a acelui faimos comandant de pompieri, care, holbîndu-se spre trupă, urla : „— Pompiers, j'en vois beaucoup parmi vous qui sont absents" [1]. Replica nu era totuşi atît de cretină, pe cum părea, fiindcă în momentele critice, şi-a spus generalul, absenţii se văd, cum se văd şi golurile dintre rînduri. A trecut cu privirea mai departe, spre sublocotenentul Micu Georgescu.

— Şi dumneata, Micule ?

Sublocotenentul Micu-Georgescu avea ochii înroşiţi de nesomn şi gesturile tremurate. S-a ridicat, raportîndu-şi prezenţa, ca un om sub febră, apoi a recăzut în scaun. După depunerea inelului de logodnă, tînărul — respins de viitorii socri — se prezentase la general şi-i ceruse permisiunea să se sinucidă : „— Domnule general, daţi-mi voie să mă sinucid !" Cerchez îl tratase ca pe un copil : „— Dragă, te rog frumos să mai amîni. Îţi ordon, iată ! Hai, mai bine cîntă ceva, ai voce frumoasă !" Acum generalul l-a întrebat :

— Ei, Micule, eşti în voce ?

---

[1] „— Pompieri, văd printre voi mulţi absenţi !"

— Încă nu, domnule general.

Generalul isprăvise gustarea, înainte de a se ridica le-a spus ofițerilor :

— Domnilor, e cazul ca toți să fiți în voce. Și-a scuturat apoi pipa și a mai adăugat : Acuși sosesc recruții. Se preconizează ca unitățile să aibă un efectiv dublu. Voi trece să vă văd pe cîmpul de instrucție.

Și-a îndopat apoi din nou pipa cu tutun, sub privirile subordonaților. Totdeauna în momentele critice, subordonații urmăreau cele mai mici mișcări ale comandantului lor, ca și cum de una dintre aceste imprevizibile mișcări — probabil ultima, cea infimă — depindea soarta momentului. Simțind această pulsație a privirilor, Cerchez a încercat să nu prelungească operația cu pipa. În fond, ce intervenise ? Nici el nu știa mai mult, i se puseseră în față niște ordine scurte și seci, cum sînt ordinele. Situația îl irita și pe el, nu numai pe ei. De fapt totul îl irita, de la întoarcere. Niciodată, i se părea generalului, încăperea popotei nu mirosise mai neplăcut a var și creolină decît acum. Și a leșie acră, cu care se spălaseră podelele. Și ceaiul mirosise rău — a var, a creolină, a leșie, abia îl înghițise. În ansamblu, cazarma avea ceva respingător. O dată eliberat, spiritul refuza să mai reintre într-o asemenea jalnică teacă, precum o sabie care ar fi vrut să huzurească slobod, în aer. Georgescu-Magnus va fi avut, probabil, același sentiment, în clipa cînd a părăsit cazarma. Generalul a simțit impulsul să întrebe ce-i cu căpitanul — deja îl supăra absența !, dar a dat cu ochii de locotenentul Arghir. Acesta îl ațintea, cu fidelitate, așteptînd pasă-mi-te ceva, ca de la Dumnezeu tatăl, cum procedează unii subordonați cînd sînt tîmpi. Cerchez s-a mirat de insistența acestei priviri, apoi s-a enervat. Nu se știe ce i-a venit, nu-și dădea seama, dar i-a strigat :

— Arghir, ce-i cu caii dumitale ? Voi trece să ți-i văd.

O reacție absurdă, dar Arghir a și sărit în picioare, pe el căzuse bîca — nici pe Micu, nici pe Marele Georgescu. Locotenentul n-avea ce raporta, dar s-a cutremurat, simțind că destinul îl caută cu lumînarea.

*

Ca să-și scoată moșia Crăcăoanca de sub ipotecă și s-o treacă în foaia dotală, Rășcanu a trebuit să-l vadă pe numitul Krașmaru, la care s-a și dus direct, fără a mai recurge la bunele oficii ale verișoarei Alice. S-a prezentat pe Sărindar, unde bancherul avea ghișeu, a bătut la ușă, nu i-a deschis nici un servitor, a intrat într-o odaie absolut goală, unde, în fața unei mese de bucătărie plină cu registre, stătea un individ mărunt, măsliniu, fără vîrstă, ocupînd un scaun fără spătar. Un al doilea scaun lipsea — pentru eventualii clienți. În tot timpul conversației, Rășcanu a fost nevoit să rămînă în picioare, iar individul n-a catadicsit să-l secondeze, în semn de politețe, sau să-i ofere musafirului propriul scaun. N-a răspuns la salut, a luat cartea de vizită depusă pe masă de Rășcanu, pe care a răsucit-o în toate felurile : încă o confirmare că bancherul era analfabet, nu citea litere, doar cifre.

— Aha !, a consemnat Krașmaru, după ce l-a privit, dumneata ești !

Rășcanu i-a precizat că venise să-l vadă în „chestiunea Crăcăoanca" și că dorise o discuție fără intermediari. Individul l-a întrebat brusc :

— Și ce vrei ?

— Vreau să răscumpăr Crăcăoanca, s-o scot adică de sub ipotecă.

— Păi nu poți ! i-a răspuns Krașmaru. Stai să-ți vezi debitul.

A scos un registru, l-a deschis la o anume filă, i-a indicat avocatului cu degetul o anume rubrică, apoi l-a lăsat să-și examineze conturile. Părea un martor ca și absent :

— Nu cred că s-a greșit ceva ! a observat.

— Nimic, în afară de dobînzile exorbitante. Și iritat : Nu este cu putință ca dobînzile să întreacă de cîteva ori valoarea obiectului pus gaj. În clipa de față, Crăcăoanca nu mai face atît.

— Da, a recunoscut individul, după lege e o moșie pierdută.

— După lege îmi aparține !

— Atunci trebuie s-o răscumperi. Şi măsurîndu-l : Poţi ?... Dac-ai putea, ai plăti dobînzile la dobînzi, apoi dobînzile, apoi capitalul împrumutat. Poţi ?

— Am venit să discutăm.

Răşcanu era deja înfrînt, iar individul nu-i oferea scaunul, voia să spună că niciodată nu i-ar oferi propriul scaun. Avocatul s-a ţinut în picioare cum a putut.

— Eu, a îngăimat el, nu pot ceda Crăcăoanca.

— Mă rog.

— Dispun de suficient pămînt, a mai adăugat Răşcanu, şi de suficiente bunuri mobiliare, ca să răscumpăr Crăcăoanca.

— Ar fi mai simplu s-o pierzi. Ai acoperi capitalul. Ar rămîne apoi de lichidat dobînzile şi dobînzile la dobînzi.

— Domnule, a strigat avocatul, roşu de mînie, aceasta este o maşinărie infernală. Nu e logic să se petreacă lucrurile aşa, e absurd.

— Cum adică absurd ? a întrebat Kraşmaru, de-a dreptul curios.

— Nu e logic ca un capital să producă necontenit capital, în proporţii din ce în ce mai mari, înspăimîntătoare, apocaliptice chiar, fără ca paralel să intervină ceva, altceva, un element nou, care să dinamizeze acest capital, să-l urce mai sus, din treaptă în treaptă, mereu mai sus, pînă unde vrei dumneata.

— Eu nu vreau, vrei dumneata. Nimeni nu te-a băgat în această maşinărie. Eu nici nu te cunosc.

Şi Kraşmaru a împins în faţa avocatului cartea de vizită, acum respinsă.

— Domnule, a mai strigat avocatul, pămînturile se pot fura, se pot ocupa cu putere armată, se pot răşlui cum se spune, e şi-n aceasta o logică, absurdă, logica forţei, dar aşa ceva nu, te rog să crezi că nu, nu se poate...

— De ce nu ?

— Domnule, nu pot admite ca ceva, un bun material, nişte bani, să spunem, aurul, în sfîrşit, să crească de la sine, să se dezvolte nemăsurat, haotic, precum un cancer, fără ca să intervină ceva, şi altceva, un element locomotor, spre exemplu munca, o idee, o forţă fie şi mecanică, dar, materială !, căci sîntem în cîmpul forţelor materiale, nu ?,

al capitalului adică, al unor valori controlabile, vreau să spun că aici apare incontrolabilul, demenţa...

— Ce este incontrolabil ? l-a oprit Kraşmaru, mirîndu-se. Păi totu-i controlat, nene, uită-te la registre !

Din nou individul părea a fi analfabet. I-a etalat lui Răşcanu nişte registre care păreau corpuri străine lui, ca persoană, nişte instrumente care nu-i erau familiare, deşi totuşi le avea în posesie. „— Poftim, vezi-le, ştii doar să citeşti, eu nu !“ Eu nu fac, părea să mai spună Kraşmaru, decît să mă supun acestei legi, eu o execut. Ea, ca lege, e străină de mine. Eu execut aceste table ale legii. Individul a şi precizat-o :

— Domnule, eu nu fur. Nu bag nimănuia mîna în buzunar. Eu nici nu te-am cunoscut, pînă acum. Eu nici nu vreau să-i cunosc pe clienţii mei. Eu am alt stil.

Individul avea stil. Pînă şi faptul de a i se adresa lui Răşcanu fără nici o politeţe, abstract, impersonal, desfiinţînd formulele, reducînd lucrurile la elementaritatea lor primă, vădea o forţă care se dispensa de accesorii, cum s-a şi dispensat Kraşmaru de cartea de vizită a avocatului, cum se dispensa de registre, bune doar pentru celălalt, utile pentru memoria acestuia. Ca să-i trezească probabil memoria, Kraşmaru a mai spus :

— Domnule, dumneata nu ştii ce capital ai avut !

— La ce vă referiţi ?

— La Crăcăoanca. Apoi şi mai brutal : Ai habar unde vine pe hartă ? ...Te poftesc să mergi mîine cu mine, s-o vezi. Apoi indicîndu-i, ca unui subordonat, orarul excursiei : Să fii aici în faţă, la orele nouă. Vom merge cu trăsura mea.

Arghir se trezise pe cap cu încă un puhoi de recruţi. La infanterie, lucrurile erau mai simple : omul şi arma. La cavalerie, însă, lucrurile se complicau încă de la debut : om, cal, arme. Nici oamenii, recruţii adică, şi nici caii nu ştiau ce este cavaleria ca armă. Aici, la cavalerie,

doar armele erau docile, pentru cine știa să le mînuie. Dar și acestea erau multe : sabie, lance, carabină. În plus, echipamentul calului — şa, frîu, traistă de nutreț, perii pentru copite, foarfece pentru coamă și coadă, cravașă, pătură de învelit animalul la caz de frig, echipamentul soldatului fiind încă și mai complicat : începînd cu cizmele — care trebuie să fie lună, ca și copitele calului, și isprăvind cu căciula, totdeauna stînd bine-n cap, frîntă pe-o parte, nici mai sus spre ceafă, nici mai jos spre nas, dar foarte atent periată, măcar scuturată bine.

După sosirea la cazarmă, recruții treceau printr-o lungă perioadă de neacomodare, în care să-și însușească minimile deprinderi ostășești, de la sculatul și culcatul la semnal, pînă la modul de prezentare în fața superiorilor, toate prevăzute într-o cărțulie cu întrebări și răspunsuri, pe care novicii o învățau pe de rost :

ÎNTREBARE : *Care este atitudinea soldatului cînd se plimbă prin oraș ?*
RĂSPUNS : *El ia un mers militar, merge cu mîndrie, capul în sus ; nu se plimbă niciodată cu oamenii care ar putea să-i compromiteze uniforma sa.*

Se numeau apoi oamenii de care trebuia să se ferească soldatul, pentru a nu-și compromite uniforma : bețivi, murdari, suspecți, cum și așezămintele pe care militarii erau datori să le evite, fugind de ele ca dracul de tămîie : cîrciumi, tractiruri, bordeluri, hoteluri. Pe superiori, soldații trebuiau să-i trateze cu ascultare oarbă și cu încredere totală, din clipa cînd îi văd în ochi :

ÎNTREBARE : *În ce chip soldatul se adresează la superiorul său ?*
RĂSPUNS : *El își ia întîi poziţiunea, duce mîna la chipiu, dacă este cu chipiul în cap, sau se descoperă, dacă-i cu capela ; vorbește cu respect și fără sfială.*

Cele mai multe întrebări începeau cu „Ce face soldatul cînd... ?" Răspunsurile depindeau de situație : „Soldatul ridică capul în sus", „Soldatul se-ntoarce la stînga (sau la

dreapta)“ soldatul face și drege, dar numai la ordin, ca și cum nu și-ar aparține. Tot la ordin își face pînă și „micile și marile necesități trupești“ nu oriunde, ci „numai la latrine“ — dar cînd nu sînt latrine ? atunci, suna răspunsul, „îl întreabă pe superiorul său și face unde-i spune acesta.“ Dar caii ? Caii puteau face oriunde, căci erau „necuvîntătoare“, dar tot la ordinul superiorului, căci și caii trebuiau să capete deprinderi de soldați. Introducerea animalelor besmetice în „disciplina militară“ era o treabă anevoioasă și se făcea pe îndelete, aici cartea de întrebări și răspunsuri nu mai ajungea, era de mult prea sumară, se limita la niște formule eliptice :

ÎNTREBARE : *La ce trebuie să țină soldatul ca la ochii din cap ?*
RĂSPUNS : *La calul și la pușca sa.*

Răspuns bun în genere, nu însă și la cavalerie, unde soldatul trebuia să țină ca la ochii din cap la întregul echipament, care trebuia să fie : „ca soarele“ (fața soldatului), „ca luna“ (cizmele și accesoriile de piele), „ca stelele“ (bumbii uniformei și celelalte părți metalice ale echipamentului). În privința „igienei trupești“, cărțulia cuprindea totuși și niște dispoziții absolut crîncene :

ÎNTREBARE : *De cîte ori trebuie să se spele pe picioare soldatul ?*
RĂSPUNS : *Soldatul trebuie să se spele pe picioare cel puțin o dată pe săptămînă.*

Abaterile de la strașnicul regulament erau sancționate prin repetarea formulei în cor, întrebare și răspuns, apoi prin executare, pînă ce formulele le intrau soldaților întîi în cap, apoi din cap în picioare. Anevoioasa muncă de formare a soldaților și cailor, de transformare mai bine zis din recruți în soldați și din cai în cai-soldați, culmina cu clipa cînd soldații ajungeau oameni de luptă și cai de luptă, fuzionînd într-o ființă nouă, om-cal, agresivă, tenace, abilă, mobilă, gata pentru risc, individual dar și în gloată, în trupă, aruncîndu-se-n atac sau în debandada retragerii, ca un zid, fie și risipit. Arghir avea misia de a

compune zidul, de a nu-l lăsa să se risipească, mai înainte de a se forma, conform ordinului. Dar cînd ? Aici era chestiunea, căci noul ordin prevedea ca recruţii şi caii să fie formaţi în timpul cel mai scurt, ca soldaţi şi cai de luptă, deşi pentru o asemenea performanţă trebuia cel puţin un an, chiar un an şi jumătate, nici o singură zi mai puţin.

În armată ordinele se eexcută, nu se discută, Arghir o ştia, întîi execuţi, apoi discuţi, aceasta însă în cazul cînd nu merge, cînd şi superiorul care a dat ordinul şi inferiorul care-l execută convin că ordinul e absurd. Neexecutarea conduce la pedepse. Pedepsele întîi se execută, apoi se discută, cum se scria şi-n cărţulia pentru soldaţi :

ÎNTREBARE : *Cînd poate soldatul să reclame în contra unei pedepse ce i s-a dat ?*
RĂSPUNS : *El poate să reclame în contra unei pedepse ce ar crede că este nedreaptă, după ce mai întîi s-a supus.*

Arghir se afla exact în această situaţiune, chiar din clipa primirii ordinului, un ordin care sărea etapele instrucţiei soldaţilor şi cailor, şi care, în consecinţă, nu se putea executa. El o păţise şi-n urmă cu un an, cînd primise în escadron oameni neformaţi, pe care, la trei luni după, a fost silit să-i arunce în luptă. Aceasta se putea, dar numai la caz de forţă majoră, cum şi este un război. Dar la timp de pace ? Poţi să arunci în luptă un soldat necopt ? Dar ce luptă, care luptă ? ! !

Ca să prevină neexecutarea ordinului, Arghir a făcut singurul lucru cu putinţă, care-i stătea la îndemînă : a plasat recruţii pe lîngă vechii soldaţi dîndu-le acestora misia de a-i învăţa cu minimele deprinderi ostăşeşti. Cu caii însă lucrurile nu mergeau. Un cal se formează mai greu decît un soldat, deşi ar fi trebuit să fie viceversa, căci, uneori, caii se dovedeau mai puţin recalcitranţi, ba chiar mai deştepţi. Caii nu erau ce se spunea de către civilii care nu cunoşteau cavaleria.

Dar şi aici, în acest punct, intervenea o chestiune, gingaşa chestiune : masculii trebuiau castraţi. Cînd ? La timp potrivit, ori timpul era rece. Tot ceea ce a izbutit

să întreprindă Arghir, cu înțelepciunea-i caracteristică, a fost să despartă caii în două partizi : de-o parte armăsarii, de alta iepele. Astfel a și pornit spre cîmpul de acomodare, în așteptarea generalului. Care, nu se știe de ce, își-ațintise ochii tocmai pe el.

Rășcanu nu s-a mai putut întoarce acasă, s-a oprit la verișoara Alice, ca să-și consume aici umilința. Ea a înțeles dintr-o privire ceea ce s-a întîmplat.

— Te-a tratat cu bă ?

— Mi-a spus dumneata ! și-a început el destăinuirea.

Alice n-a mărturisit că pe ea Krașmaru o trata cu fă, a oferit în schimb unele lămuriri privind personajul, care sunau a circumstanțe atenuante.

— Nu se poate ridica de pe scaun, a spus ea, fiindcă suferă de o anchiloză la vertebrele dorsale. Ca și prințul Bismarck. Dacă se ridică, imediat rămîne țeapăn și riscă să stea toată vremea în picioare, să doarmă în picioare.

— Așa și doarme, probabil.

— Să nu te îndoiești. Apoi zîmbind : În fond, cred că nu e un om rău. E robit însă unei meserii speciale, care îl posedă. Pe tine oare nu te posedă avocatura ?

— Nu.

— Atunci te posedă politica !

— O !

— Atunci ?

— Mi-e groază de posedați, a mărturisit el. Mă înfior la gîndul că lumea ar putea intra cîndva pe mîna lor. Ce iad ar fi o lume luată în antrepriză de acești posedați ! Apoi eliberîndu-se cît de cît de viziunea apocaliptică : De unde a apărut acest Krașmaru ? E posibil oare să te trezești pe cap, așa, peste noapte, cu un asemenea stăpîn ocult ?

— De ce ocult ? Krașmaru lucrează de foarte mulți ani la lumina zilei. În intimitate i se spune Dinu, Dinu

Kraşmaru, şi face furori în saloane cînd poceşte numele franţuzeşti. Mie îmi românizează numele, mă face *alice*, alicele cu care se umplu armele de vînătoare. Pe mine mă amuză, te rog să crezi ! El e de mult prezent printre noi, voi nu l-aţi observat. L-aţi dispreţuit.

— Dar n-am ştiut de existenţa lui ! s-a scuzat el cu ironie.

— Aici este eroarea voastră. El între timp vă explora, vă cîntărea, vă specula patimile.

— Ce patimi am eu ? !

— Indiferenţa. Kraşmaru nu este un blazat. El nu poate suporta ideea că undeva s-ar căsca un gol, pe care să nu-l umple el cu promptitudine. Uneori chiar şi provoacă aceste goluri.

După acest preambul, Răşcanu a cerut apă, a băut apă ca un epuizat, apoi a cerut permisiunea să se întindă pe o canapea. Alice l-a supravegheat cu tandreţe. Între avocat şi verişoara Alice funcţiona de mult o tandreţe profund tămăduitoare pentru el, ca bărbat, din partea ei neimplicînd decît un sentiment cvasimatern, jumătate cald, jumătate călduţ :

— Vrei să te aşezi mai bine ? Ţi-am adus o pernă. Descalţă-te !

— Nu vreau să rămîn peste noapte la tine...

— Aş vrea să-ţi vii în fire !

Avocatul şi-a venit în fire cu greu, mult timp după ora la care în casa Răşcanu se isprăvise cina. N-a cinat cu Alice, dar a băut cafea şi a fumat. Apoi a mai cerut apă, ca şi cum golul interior pe care-l îndura s-ar fi astupat cu lichid. I-a spus pînă la urmă tandrei confidente :

— Alice dragă, sînt dispus să fac orice, ca să salvez Crăcăoanca. E pentru mine o chestiune de demnitate.

Ea a confirmat, cu delicateţe, deşi gestul facil spunea nu, dar cu înţelegere. Alice ar fi vrut să spună că el e un om slab. Trecînd însă peste acest punct, subînţeles, ea a luat-o astfel :

— Alec dragă, Kraşmaru e un om tare. Aş vrea să nu rişti. Tu nu ai exerciţiul riscului, el îl are. Aceştia sînt în genere oamenii care pornesc de la zero. N-au avut nimic şi atunci îşi pot îngădui demenţa de a pierde tot, vreau să spun de a pune totul pe o carte. Şi prevenindu-l : Te

confrunţi cu un om care ştie cum se face averea. Tu nu ştii !

— Eu nu ştiu, într-adevăr ! a admis el. Nu ştiu, Alice, cum se fac averile. La noi averile s-au moştenit. Nimeni din neamul meu n-a dat de-a dura un leu prin Europa, ca pînă la urmă să ajungă bogat. Nici nu-mi pot imagina cum vine asta. Ştim, în schimb, să sărăcim. Avem acest îndelung exerciţiu.

— Kraşmaru e şi el avertizat. În consecinţă, nu-ţi va ceda Crăcăoanca.

Răşcanu se simţea fără aer şi a mai băut încă o gură de apă. Alice i-a accentuat setea :

— Practic, nici n-ai cum s-o recuperezi, financiar vorbind. Eşti cu totul în mîna lui.

— Şi atunci ?

— Atunci, lasă-te pe mîna mea. Tu ai şi alte averi. Ştiu că ţii la pămînt, nu-i ceda pămîntul.

Ca să-l convingă, l-a sărutat pe buze, ca odinioară, mai de mult.

— Acum, dezbracă-te, eşti obosit. Vreau să te simţi eliberat de această obsesie.

Alice a trecut alături, să se schimbe, unde a întîrziat mult. El fuma. Între timp, pieptănîndu-se şi demachindu-se, verişoara îşi continua preocuparea, din cînd în cînd deschidea uşa şi-l provoca prin cîte o nouă sugestie :

— Ai nişte bunuri imobiliare de care te poţi dispensa. Şi amuzîndu-se : Posezi, spre exemplu, o stradă cu prăvălii, ca şi cum ai fi un burghez.

— Eu ? !

— Dispensează-te de acea stradă, te implor. Face rău pentru numele vostru.

— Habar n-aveam că am şi o stradă. Tu de unde ştii că posed aşa ceva ?

— Avea şi bunica Grădişteanu. Mă şi mir că boierii noştri s-au amestecat cîndva în comerţ !... Şi strigîndu-i prin uşa închisă : Apoi ai şi bunuri de artă !

— Eu ? !

— Nu te mira, căci pentru tine nu reprezintă bunuri în sensul de valori materiale. Ai, spre exemplu, o pînză de Guido Reni, pe care a vrut să ţi-o cumpere prinţul.

— Am eu un Guido Reni ? !

Nu era pic de simulare în această reacție, avocatul nu știa exact ce are în casă, cum nu știa ce are și pe-afară, aceste bunuri nu reprezentau în fond altceva decît ambianța lui. Da, era firesc să posede un Guido Reni, vreo cinci Canalletto, un Caravaggio, niște gravuri de Dürer, un crucifix de Grünewald, o sumedenie de olandezi minori și majori, o sumedenie de francezi, mari și mici, de toată mîna, cîțiva mari spanioli, dar toate aceste pînze îi aparțineau în statut anonim, ca și cărțile din bibliotecă sau ca partiturile muzicale, din aceeași bibliotecă, pe care le consulta, din cînd în cînd, ca să citească muzică. Citea pînze sau note muzicale acest domn Krașmaru ? Alice nu-l putea lămuri pe avocat, el nu pretindea explicații, ea părea flatată că numitul Krașmaru o tratează cu fă. Cine totuși îi băgase în cap individului pînze de maeștri, partituri muzicale, incunabule, convingîndu-l că asemenea obiecte ar reprezenta valori ? Procedase oare Alice la o asemenea pedagogie ? I-a recapitulat figura : Alice părea o toantă.

— Ai și-un Perugino, a mai spus Alice, o pînză mică, o scenă mitologică, pitită deasupra ușii, în biroul tău.

— Și ?

— Și patru Ruysdael în sufragerie.

— Alice dragă, observ c-ai recenzat cam tot ce se află prin casa mea !

— Eu ? ! Dar cine nu vede ?... Te rog să știi că bunurile pe care le posezi sînt într-un fel și publice. Dacă prințul a auzit că ai un Guido Reni, deși nu ți-a călcat prin casă, de ce n-ar fi auzit și Krașmaru ? E dreptul lui, are banii. Și mai ai ceva, ai un Luca della Robbia, provenit din moștenirea Grădiștencei.

— Îi aparține lui Hélène.

— Ei și ? Lui Hélène îi va aparține Crăcăoanca.

— Alice, a urlat Rășcanu, eu nu-mi las casa jefuită !

— Cedează măcar îngerii !

— Nu cedez îngerii, o dată cu viața !

Oricît de neprevenit ar fi fost în afaceri, Rășcanu și-a dat seama că ținta atacului erau „Îngerii". Alice a realizat la rîndu-i că avansase prea mult și a bătut în retragere, minimalizînd chestiunea :

— Nu ţi-i fură nimeni ! l-a liniştit ea. Iei pămîntul de sub acești îngeri, atîta tot. Apoi cu blazare : De fapt, dragul meu, acei îngeri de teracotă, ai lui Luca della Robbia, mie una nu-mi spun nimic. E o banală teracotă.

— Crezi ?

Alice revenise în salon, schimbată pentru noapte. Adusese cu ea o undă nouă de parfum. A fost surprinsă să-l vadă pe bărbat pregătit de plecare, cu mănuşile şi bastonul în mînă.

— Te grăbeşti ?

— Da.

Alice nu l-a putut reţine, l-a sărutat facil pe un obraz. Din uşă, i-a reamintit cu glas mic :

— Nu uita comisionul meu. Sînt foarte strîmtorată.

*

Masa de soldaţi primise fără murmur ordinul de a relua instrucţia de luptă. Băieţii se învăţaseră cu armele şi n-avuseseră cînd să se dezveţe. Cerchez a observat cum flăcăii şi le-au luat cuminţi din rastele şi s-au pus să le cureţe, sub supravegherea sergenţilor şi a sublocotenenţilor, aceştia din urmă nervoşi. Era cumplit să guşti o clipă din pace, doar o clipă, pentru ca imediat, fără nici un avertisment, să reîncepi pregătirea de luptă. Răbufnirea faţă de un asemenea ordin, fără sens, o trăiau mai ales tinerii ofiţeri — sublocotenenţii, locotenenţii —, cei care aveau direct contactul cu trupa, dar şi contactul nemijlocit cu bucuriile vieţii, abia abordate. Deci gata cu ieşirile-n oraş, cu vizitele pe la domnişoarele din Craiova, cu muzica şi dansul ; celelalte bucurii distribuindu-se atenuat, după grade : chefurile şi jocurile tari — pentru căpitani şi maiori ; dulceaţa şi preferansul — pentru domnii generali. Deşi Cerchez, ca general, nu consimţea să pogoare la ceasul preferansului. Avea încă vîrsta unui colonel.

Un alt moment de încordare — şi pentru ofiţeri, şi pentru trupă — l-a constituit împărţirea cartuşelor, noi-nouţe, cîte două sute de om. Soldaţii au primit trăis-

tuțele cu gloanțe, le-au pus la șold, ca semănătorii. Unul singur, aruncîndu-și în spinare ranița, a spus :

— De-acu gata cu aratul...

Micu Georgescu a ciulit urechea și s-a zburlit :

— Ce-ai zis, mă ?

— Am zis că gata cu aratul ! a răspuns omul, posomorît. Anul ista, la noi, ară alții.

Micu Georgescu l-a țintit pe soldat cu un ochi aspru. Sunau goarnele. Mînia sublocotenentului — pe situație, pe soartă, pe Dumnezeu — s-a prăvălit asupra soldatului :

— Și cine vrei să-ți apere moșia, soldat ? ! a răcnit el.

Generalului i-a plăcut reacția lui Micu Georgescu. A și încălecat, pornind înapoi spre cantonament. În urmă sunau goarnele. Cei doi „posesori de moșii", sublocotenentul și soldatul, își reluaseră probabil locurile care le reveneau. Unitățile s-au aliniat, gata de marș, poarta cazărmii se deschisese larg : reîncepea — o știau toți — urgia instrucției de luptă. Sublocotenentul, cu mutră sumbră, aștepta ordinul de încălecare, cînd un furier l-a chemat la poarta cazarmei, la ofițerul de serviciu. A pornit spre ofițerul de serviciu cu calul după el.

La poartă, în camera de gardă, domnișoara Didona. Micu Georgescu nu-și credea ochilor, dar era ea, chiar ea, aurie și miraculoasă, capabilă să dea trac și lui Isus Hristos.

— Am fugit de-acasă, i-a spus ea. Vreau să știu dacă menținem logodna.

— Eu ? !...

— Tu ai rupt-o !

— Eu ? !...

Suna goarna, pentru ofițeri. Micu Georgescu ar fi vrut în acea clipă să moară. Trebuia să se întoarcă la unitate, dar mai bine era să moară.

— Merg cu tine, i-a mai spus ea.

— Unde ?

— Am afară trăsura.

Afară era într-adevăr o trăsură, în care se afla o doamnă impunătoare ca alură.

— E și tante Nathalie, sînt cu trăsura ei...

— Didona, a bîiguit el.

Martorul, ofițerul de serviciu, a intervenit sever :

— Domnule sublocotenent, v-aşteaptă unitatea.

El a zburat spre unitate, purtat pe sus de îngeri. Domnişoara Didona s-a întors la trăsura ei, lîngă doamna impunătoare. Aceasta a primit, ca pe un drept legitim, defilarea coloanelor care se dirijau spre cîmpul de instrucţie. Apoi trăsura cu cele două doamne a pornit în aceeaşi direcţie, în clipa în care poarta cazarmei se închidea. Tante Nathalie a mulţumit graţios ofiţerului de serviciu.

Oricît ar fi fost de strict ordinul, Arghir nu putea sări etape : ar fi însemnat să smintească trupa. Cu ajutorul sergenţilor, ştiutori de buchi, locotenentul a continuat a introduce cărţulia în capul recruţilor, ordonînd ajutoarelor sale să nu sară nici o întrebare şi nici un răspuns. Căci s-ar fi putut ca într-o bună zi, un mai mare să-l chestioneze pe Arghir la capriciu : „— Unde-s, domnule locotenent, cutare întrebări şi cutare răspunsuri ? Cînd le cauţi în capul soldaţilor, nu le găseşti. Vezi că lipsesc ? !" Persecutat de această grijă, locotenentul a sărit ca ars, în clipa cînd şi-a dat seama că anumite întrebări şi anumite răspunsuri fuseseră sărite, trecîndu-se, pripit, la etapa ulterioară, taman pe la mijlocul cărţuliei, la „chestiunile speciale." În cursul unei ore de instrucţie, cînd recruţii cîntau în cor întîi întrebarea şi apoi răspunsul, Arghir a devenit suspicios, auzind melodia, deşi se afla la o mare distanţă. Se ajunsese, hodoronc-tronc, tocmai la capitolul despre „secretul militar".

ÎNTREBARE : *Ce este secretul ?*
RĂSPUNS : *Secretul este o espresiune care se schimbă în fieştecare zi...*

— Staţi ! a urlat Arghir către sergentul în culpă. Cînd aţi ajuns la secret, ia spuneţi-mi şi mie ?

Sergentul a raportat că se ajunsese la capitolul „Secret" în timpul cît domnul locotenent lipsise de la escadron,

ducîndu-se pînă la Calafat cu o misiune specială, dată de la divizie, chiar de domnul general Cernat. Un alt superior, un domn căpitan, trecînd între timp în inspecție pe la escadron, a întrebat hodoronc-tronc un recrut luat la întîmplare : „— Ia spune, soldat, ce este secretul militar ?“ Acel soldat n-a știut a da răspunsul reglementar și superiorul s-a enervat : „— Cum, domnilor, pînă la ora asta soldații lui Arghir nu știu ce-i secretul militar ? !“ S-a trecut pe loc la învățarea noțiunii de secret, deci asta era situația, cum se și prezintă situațiile după executarea unui ordin. Între timp, o altă grupă continua învățarea răspunsului, un răspuns foarte lung și complicat :

„...secretul este o espresiune care se schimbă în fieștecare zi, și care, în fiecare zi, asemenea se comunică posturilor, rondurilor, recunoașterilor, patrulelor, detașamentelor, ca mijloc sigur d-a se recunoaște între dînsele și d-a se feri de surprinderi sau unele de altele.“

Arghir simțea că-i crapă capul, întru atît era de furios și de neputincios. Dintr-o dată, se băgau în capul recrutului, fără nici o prevenire, atîtea noi noțiuni, de care nenorocitul habar n-avea, căci n-avusese cînd le învăța : *post, rond, recunoaștere, patrulă, detașament, mijloc sigur, surprindere, a se feri unele de altele,* plus *espresiunea care se schimbă,* ba chiar *espresiunea secret !* Locotenentul nu putea trage o scenă în fața subordonaților, nu putea pune în discuție nici comportarea unui superior, dar simțea că, dacă situațiunea evoluează tot astfel, din noul contingent se va alege praful. A strigat „— Stop !“ și a dat repaos. Apoi i-a chemat la sine pe sergenți, cu cărțuliile în mînă. Caii, împărțiți în două partizi, așteptau. Locotenentul își reprima cu greu furia :

— Mă băieți, a început el, scrîșnind din dinți și ignorînd caii, cum de-ați ajuns voi tocmai la *secret,* puteți să-mi ziceți ?

Sergenții nu puteau zice nimic, n-aveau ce zice, cînd ordinul privind „secretul“ fusese dat de un superior al locotenentului, un căpitan. Locotenentul nu putea contrazice căpitanul, dar a mai întrebat :

— Păi aşa ştiţi voi că se ajunge la capitolul „Secret" ? Şi încă mai atîţat : Cînd se ajunge la „Secret", puteţi să-mi ziceţi ?

Ce puteau să zică sergenţii ? Şi ei ştiau că nu aşa, pe sărite, se ajunge la „Secret".

— Păi cînd ar fi urmat să ajungem la chestiunea secretului ? a mai întrebat Arghir, clănţănind.

— Cam pe la vară. Cam prin luna august, a mai adăugat un sergent, se ajunge la secret.

— Atunci ? ! Cum de-aţi sărit etapele ?

Căci, orice s-ar fi spus, chestiunea secretului în armată nu se aborda la voia întîmplării şi nici uşor. Întîi veneau chestiunile premergătoare, celelalte noţiuni, abia apoi secretul, dar şi acesta abordat în rate, după aceeaşi cărţulie :

ÎNTREBARE : *De cîte feluri sînt acţiunile armatei ?*
RĂSPUNS : *Publice şi secrete.*
ÎNTREBARE : *Care acţiuni sînt publice şi care secrete ?*
RĂSPUNS : *Acţiunile publice sînt parăzile şi demonstraţiunile care se fac în văzul lumii. Acţiunile secrete sînt acele acţiuni care...*

După ce a obţinut acest răspuns, satisfăcător, pe care sergenţii îl ştiau pe de rost, Arghir a mai întrebat :

— Dar în interiorul armatei, cum funcţionează secretul ?

Un sergent deştept n-a ezitat să preia răspunsul pe cont propriu, citînd însă exact răspunsul din cărţulie :

RĂSPUNS : *În interiorul armatei, secretul funcţionează după grade. Caporalul nu ştie ce secret deţine sergentul, sergentul nu ştie ce secret deţine sergentul-major, sergentul-major... şi tot aşa pînă la capul oştirii.*

Arghir părea ceva mai liniştit, sergenţii lui ştiau totuşi ce este secretul militar. El însuşi auzise la popotă, prin zvon, imediat după întoarcere, despre ultimul secret

militar, operaţiunea „Apărarea relicvelor“, despre care se jurase să nu sufle un cuvînt. Secretul funcţiona deci la toate eşaloanele. În consecinţă, nu le-a divulgat nimic sergenţilor în privinţa acestui „secret militar“, dar i-a avertizat, cu autoritate :

— Nu vom mai sări de aci înainte etapele. Le vom aborda treptat după cărţulie. Şi înşirînd : Mai întîi *Orientarea şi apartenenţa,* după cum scrie acolo. Ia spuneţi-mi, vă rog !

Şi sergenţii lui Arghir s-au conformat, dovedind încă o dată că au spirit de orientare şi de apartenenţă :

ÎNTREBARE : *Din care corp de armată face parte regimentul nostru ?*
RĂSPUNS : *Din cutare corp de armată.*
ÎNTREBARE : *Cine comandă corpul de armată ?*
RĂSPUNS : *Domnul general cutare.*
ÎNTREBARE : *Dar divizia ?*

Urmau răspunsurile, pînă la fracţiunea regiment, cînd interveneau noi întrebări :

ÎNTREBARE : *Unde şade domnul comandant de regiment cutare, comandantul tău (Adresă, stradă, număr) ? Dar comandantul de batalion (Adresă, stradă, număr) ? Dar comandantul tău direct (Adresă, stradă, număr) ?*

Aici lucrurile s-au poticnit, fiindcă domnul locotenent Arghir avea, de cînd se ştie, adresa la cazarmă. Ca şi calul său. Mai recent, ca şi cîinele său. Ca şi subordonaţii săi, sergenţi şi caporali. Arghir era un om de trupă, un trupete, cum se spunea. În mijlocul trupei fiind, permanent, el avea autoritatea de a pretinde ca la fel de bine să fie fixate în capul recruţilor şi capitolele următoare, din aceeaşi cărţulie : „Despre cazarmă — ca loc de sălăşluire al soldaţilor“, „Despre camere — ca vatră a lor“, „Despre curăţenia de sîmbătă şi duminica“, „Despre rugăciunile soldatului“ „Despre soldă şi hrană“ etc. inclusiv capitolaşul cu titlul : „De cîte ori poate să scrie soldatul acasă“.

ÎNTREBARE : *De cîte ori poate să scrie soldatul acasă ?*
RĂSPUNS : *Soldatul poate să scrie oricînd acasă, dacă află pe lîngă sine un știutor de carte, care să-i scrie, și dacă în epistoliile lui nu se divulgă secretul militar.*

Nici unul dintre aceste capitole nu se putea sări. Deși Arghir a sărit ca ars, iarăși. Dar capitolul introductiv, care purta titlul „Generalități“ ?

— Ce-ați făcut cu capitolul introductiv ? a strigat locotenentul. Unde sînt „Generalitățile“ ?

Capitolul introductiv, după cum s-a putut constata imediat, la ordin, era bine fixat în capul recruților, deși titlul era lung și greu de învățat pe de rost : „Noțiuni asupra României și asupra puterii armate a națiunii române“. Prima întrebare suna totuși simplu, recruții au reprodus-o ca și spontan :

ÎNTREBARE : *Ce este România ?*
RĂSPUNS : *România este o țară locuită de un popor de rasă latină, care se trage din coloniile romane aduse de împăratul Traian.*

Unii soldați ziceau „Trajan“, cum se scria în cărțulie, alții „Traian“, alții „Trăian“ ca-n plugușoarele de An-Nou. Arghir a unificat pronunția prin ordin : TRAIAN !, adăugînd pentru ținere de minte :

— Dar să știți că Traian era de rasă latină !

A urmat corul : „Traian era de rasă latină.“ Și Arghir a fost satisfăcut. Apoi, răsucindu-și mustața, a mai pus o întrebare, după aceeași cărțulie, sărind însă o întrebare intermediară :

ÎNTREBARE : *Cu cine se învecinează România ?*
RĂSPUNS : *Spre nord și apus cu Austro-Ungaria, spre răsărit cu Rusia și cu Marea Neagră, la sud cu Turcia Otomană...*

Din nou Arghir a sărit ca ars :

— Bă, voi pe ce lume trăiți ? !

Arghir se adresa cu întreaga-i revoltă și recruților și sergenților, mai ales acestora, care nu aduseseră cărțulia la zi :

— Bă, la sud nu mai există Turcia Otomană, ca să știți ! Căci cei din vechiul contingent vin chiar de-acolo ! Azi, la sud, ne învecinăm cu bulgarii. Imperiul turcilor a sărit în aer, voi pe ce lume trăiți ?

Recruții și dascălii lor au tăcut mîlc, deși n-aveau nici o vină : cărțulia era expirată de-o lună, două..

*

Mult timp, Rășcanu nu l-a putut privi pe omul cu care călătorea alături, în trăsură. Și Krașmaru părea să-l ignore pe ilustrul pasager. La plecare, Krașmaru i-a spus, invitîndu-l pe avocat să urce în vehicol : „— Vrei să stai pe dreapta sau pe stînga ?“ Apoi, fără a-i mai aștepta răspunsul : „— Eu călătoresc totdeauna pe dreapta.“ A și urcat în trăsură, cu dificultate, așezîndu-se pe dreapta. Rășcanu îi ținea deci trena, în postură de secund. Au tăcut, fiecare pe cont propriu, o bună distanță. Apoi, omul din dreapta lui Rășcanu i-a poruncit vizitiului să oprească, i-a cerut să-l ajute să coboare, nu să-l și descheie la pantaloni. Această operație — și restul — a făcut-o singur, după care, cu ajutorul vizitiului, și-a reocupat locul. Apoi, lămurindu-l pe Rășcanu :

— Eu, de obicei, mă piș direct din trăsură. Și cu un fel de trac : Acu, nu știu ce dracu mi-a venit...

Krașmaru părea cu totul năucit de această inițiativă, neuzuală pentru el, care pînă la urmă l-a și enervat. A căpătat, brusc, o mutră crîncenă. Nu-și suporta probabil slăbiciunile. Se putea presimți că, la următoarea oprire, Krașmaru era hotărît să nu mai încalce regula și să-i dea drumul udului direct din trăsură, în văzul lui Rășcanu. Dar, foarte curios, avocatul n-a mai fost scandalizat. A taxat gestul drept o slăbiciune umană, Krașmaru nu-și mai

putea ţinea udul, era precis un infirm, ca şi bunica Grădişteanu în ultima ei fază de viaţă. Bătrîna doamnă făcea aceeaşi operaţie, fără jenă, în văzul slugilor. Prinţul Bismarck, probabil, la fel. Slăbiciuni. Aceasta însemna că numitul Kraşmaru era în suferinţă nu numai cu vertebrele dorsale, dar şi cu băşica udului. Răşcanu l-a privit, pînă la urmă. Era palid, emaciat ca un aristocrat, mîinile i-au bîjbîit, cînd a dat să-şi aprindă o ţigară. Răşcanu n-a consimţit să-l ajute. Dacă nu-l descheiase la pantaloni, de ce să-i aprindă ţigara ? Kraşmaru a şi stins-o, după primul fum. Avea astm ? Acest ultim gest, ţigara stinsă, l-a făcut pe Răşcanu să sară cu gîndul, peste Kraşmaru, la alţi doi infirmi, cei doi mari cancelari, al Germaniei şi al Rusiei, prinţul Bismarck şi kneaz Gorceakov. Pe ultimul îl cunoscuse la o recepţie din vara anului trecut. Făcuse o criză de tuse, post trabuc. Bătrînul Gorceakov priza tabac, după moda veche, dar, printr-un capriciu de-o clipă, a tras dintr-un trabuc, fumul havanei i-a provocat o criză de tuse, s-a oprit muzica, solemna asistenţă de la recepţie a aşteptat cu emoţie ca înaltul personaj să-şi consume clipa neagră. Cineva, un diplomat apusean, a notat cu umor : „— Dacă Gorceakov moare, prin acest banal accident, Rusia pierde cel mai vrednic cancelar pe care l-a avut vreodată în istorie. Cine i-a oferit havana ?“ Se spunea că chiar prinţesa Elisabeta, care nu tolera tutunul, dar, din simpatie pentru bătrîn, îi oferise acestuia o havană din cutia prinţului Carol. Incidentul a provocat comentarii de tot hazul şi pe seama prinţesei. S-a vorbit despre „havana asasină“, despre „fumul involuntar ucigaş“, dar şi despre slăbiciunile omeneşti : „— Poftim, soarta Basarabiei de sud atîrnă, iată, de un fum“.

Atîrna oare soarta acelui pămînt de un fum ? Un amic de la Externe, Mitilineu, îi spuse avocatului că ţarul însuşi ar fi declarat că chestiunea Basarabiei reprezintă, pentru Majestatea-Sa, „o pură chestiune de onoare“, adică un fum. La orice putea renunţa Majestatea-Sa, minus la acel fum, la care, cu totul altă scară, nici Kraşmaru nu putea să renunţe. Şi acesta avea viciul fumului. Nu izbutea să-şi înfrîneze voluptatea de a mai trage un fum, oprind de

fiecare dată trăsura, aprinzîndu-şi ţigara, trăgînd cîteva fumuri, pentru ca apoi să tuşească şi imediat să arunce tabacul neconsumat.

Şi Răşcanu fuma, din pură plăcere, nu din viciu. Nu se socotea un dependent de fum, chiar dacă fuma mult. Kraşmaru era totuşi un dependent, căci iarăşi oprise trăsura. Ca şi ţarul, care iarăşi oprise trăsura timpului. Pînă la urmă, Răşcanu l-a întrebat pe pasagerul de alături :

— Domnule, totuşi de ce nu renunţi ?

Pentru divizia lui Cerchez, ca şi pentru restul trupelor din Oltenia, instrucţia de luptă a luat aspectul unor exerciţii tactice de apărare a teritoriului. Regimentele de dorobanţi, călăraşi, roşiori, batalioanele de genişti, bateriile de artilerie au luat în posesie văile Oltului, Olteţului, Oteteleşului, Jiului, Motrului, Cernei, ocupînd vadurile, podurile, crestele de dealuri, desfăşurînd acţiuni de recunoaştere în adîncime, spre munţi. Teritoriul a fost împărţit în regiuni legate prin linii telegrafice. Ofiţerii de stat major identificau punctele strategice, iar topometrii armatei completau hărţile, solicitate cu urgenţă de Marele Cartier General. Era inutil să se recapituleze învăţătura elementară pentru nişte oameni abia ieşiţi din război. Şi proba călirii, a înfruntării unor dificultăţi de tot felul, era de prisos. Soldaţii erau învăţaţi cu echipamentul greu şi cu marşurile lungi prin zloată şi ploaie. Şi cu răbdarea de a aştepta raţia de hrană, de a îndura osteneala, nesomnul, accidentele de tot felul. Ei nu mai tresăreau la fiecare ordin, ca recruţii. „— Inamic la stînga, inamic la dreapta, inamic în faţă, inamic în spate ! — ordine care păcăleau bobocii, punîndu-i în neorînduială — nimeni nu mai ştia unde-i dreapta şi unde-i stînga, care-i amicul şi care inamicul ; veteranii aşteptau docili dispoziţia de desfăşurare, ordonîndu-se apoi ca şi

singuri pe poziții. Între ofițeri și soldați se crease între timp acea fuziune omenească specifică războiului, mai tare decît disciplina de corp, o fuziune de destin.

Pe fundul acestor mișcări de trupe rămînea totuși un „de ce?", care nu intra în pămînt sub talpa trupei sau intra, dar ieșea imediat la suprafață, se încăpățîna să iasă mereau deasupra, un „de ce" vizibil în ochii soldaților, care de obicei nu întreabă — armata nu întreabă nimic ! — dar era vizibil și-n ochii ofițerilor, și aceștia îngîndurați, încordați. La sfîrșitul unei dezbateri la hartă, colonelul Algiu, șeful statului major al diviziei, i-a adresat involuntar aceeași întrebare generalului : „— De ce ?", iar acesta a ridicat din umeri. Apoi ca un soldat conștiincios cum și era :

— Dragă, noi să ne facem treaba. Apoi vom mai vedea.

Algiu n-a spus : „— Ce să vedem, ce urmează după asta ?", dar întrebarea se subînțelegea. Urma să aibă loc o confruntare armată ? Armata, ca armata stă totdeauna sub iminența confruntărilor armate, care intră în riscul și-n destinul armatelor. Totuși, iar confruntări ?

— Dragă, a repetat Cerchez, noi deocamdată să ne facem treaba. Și-apoi om mai vedea.

Desigur, acesta era rostul armatei, să-și facă treaba, să nu se lase surprinsă, descoperită de un inamic neprevăzut sau de evenimente, niște evenimente care, cel mai adesea o depășeau. Ministrul de război, generalul Cernat, era de același principiu : armata să-și facă treaba. Dar întrebarea stăruia : de ce ? Același Cernat, scărpinîndu-se în cap ca un țăran, îi spusese lui Cerchez, cu mult timp în urmă, cînd se aflau pe front : „— Să știi că foarte multe lucruri sînt încurcate datorită civililor. Căci la ei se află decizia, și de aici nenorocirea. Cînd ceva merge prost, întreabă-te : ce fac civilii ?"

Generalul Cerchez nu era de acord cu acest punct de vedere, emanat de la un cap de cazarmă, valabil poate odinioară, în vremea armatelor imperiale. Armata română era în schimb o armată națională, o armată politică, mulți ofițeri superiori erau deputați și senatori în Parlament, inclusiv generalul Cernat, în calitatea lui de ministru de Război. Întrebarea : „— Ce fac civilii ?" se excludea. În acest caz, civilii făceau exact ceea ce făceau și mili-

tarii, se aflau toţi în stare de alarmă. Armata nu era altceva decît organul de apărare al naţiunii. Întrebarea trebuia pusă altfel : „— E aptă armata să apere naţiunea ?" Aici civilii nu trebuiau să se pripească cu răspunsul. Nici militarii. Deocamdată, vorba lui Cernat : „— Noi să ne facem treaba !"

Cerchez a suspendat dialogul cu colonelul Algiu, a ieşit din comandament şi a încălecat, hotărît să-şi facă treaba. A pornit, urmat de suită, spre cîmpul de instrucţie.

Vremea se încălzise. Dealurile din nordul Craiovei îşi arătau în soare coastele pămîntii printre petice de zăpadă. Acuş-acuşi ar fi treabă să înceapă aratul. Grupul lui Cerchez, în frunte cu generalul, îşi urma drumul prin făgaşele trase de roţile de tun.

Trăsura înainta acum la pas. Kraşmaru nu-i răspunsese. Avocatul trecuse între timp cu gîndul de la tutun la pămînt. Pămîntul reprezenta în fond o necesitate numai pentru ţărani. Aceştia nu puteau trăi fără pămînt. Dar ţăranii nu cunoşteau viciul pămîntului, care să-i conducă, precum pe Kraşmaru, pînă aproape de demenţă. Avocatul s-a întrebat, fără a-l mai chestiona pe vecinul din dreapta : „— În fond, ce vrea, de ce ţine să acapareze atîta pămînt ? Ca mîine, moare."

Cazul lui Răşcanu era altul, el însuşi se socotea a fi altul, între Kraşmaru şi ţărani. El moştenise pămîntul, pămîntul le revenise Răşcanilor din tată în fiu, cu datoria doar de a nu-l pierde, de a nu-l înstrăina, fie către ţărani, fie către puterile străine. El era deci un depozitar, deţinătorul unui titlu, înlăuntrul căruia se împleteau întinderile de pămînt şi genealogia. Cu ce drept intervenea, într-un asemenea raport al orizontalelor şi verticalelor, un Kraşmaru ?

Dar Kraşmaru trecuse între timp de la pămînt la artă, iar acum rîvnea să posede nici mai mult şi nici mai puţin

decît îngerii lui Luca della Robbia ! De ce ? Chestiunea l-a iritat şi captivat pe Răşcanu, ca un simptom epidemic de scabie. Îl mînca pielea. De ce ? De ce individul de alături avea nevoie de nişte bunuri al căror uz îi scapă ? De ce să fie şi colecţionar, cînd era angrosist, antreprenor de industrii, bancher, chiar şi vechil de moşii ? În România, colecţionarii de opere de artă erau puţini : domnul Kogălniceanu — cel mai împătimit dintre toţi !, domnul Odobescu — cel mai snob !, un căpitan Papazoglu — cel mai neavizat, în sfîrşit, prinţul, poate cel mai avizat dintre toţi, dar şi cel mai discret. Dar un Dinu Kraşmaru ? Pentru ce ? Dar atunci, dacă erau puse în cauză şi bunuri inefabile, de ce nu şi limba română ? Da, chiar limba română ! Şi aceasta în fond era un bun, o valoare. Unii dintre proprietarii acestei valori, inefabile, ţăranii adică, n-o aveau decît pe aceasta. Ce-ar fi fost dacă numitul Kraşmaru ar fi pretins ca gaj pentru Crăcăoanca limba datornicilor, nu limba ca organ anatomic, ci limba ca duh, cum în fond era şi teracota cu îngerii lui Luca della Robbia. Ce reprezenta în fond acea teracotă, dacă i se fura duhul, prin înstrăinare ? Un pămînt ars, un pămînt banal, provenind fie şi din Italia.

Trăsura cu cei doi intrase în zona unor pămînturi dezgolite, arse de ger. Întinderi pustii, dar bine arate, de pe care se va fi recoltat porumb, orz şi grîu. Ici şi colo se resimţea grîul nou, abia ieşit din zăpadă, ca o boare verde.

— Mie unuia nu-mi dă mîna să las pămîntul să se odihnească ! a bombănit Kraşmaru.

— Cum adică, a sărit Răşcanu, dumneata nu laşi pămîntul să se odihnească ? Dar e pămîntul meu !

— Aiurea ! A fost al dumitale, pînă a nu-l pune sub gaj ! Şi brutal : Ce, adică, trebuie să te întreb cînd să ar sau cînd să seamăn pămîntul ? De ce l-ai pus amanet ?

Avea dreptate, şi Răşcanu a tăcut. Mai departe, chestiunea ţinea de bunul simţ. Răşcanu, pe moşiile lui, nu practica ceea ce deja se numea „agricultură intensă“, el era partizanul agriculturii tradiţionale, o agricultură lejeră şi pentru om, şi pentru pămînt. Unor pogoane semănate cu grîu le revenea rîndul la grîu abia peste cinci ani. În

restul timpului se însămînţa altceva sau pămîntul era lăsat pîrloagă, imaş pentru oi, care reprezentau o altă bogăţie în echilibrul edenic al ţării. L-a întrebat pe Kraşmaru despre oi :

— Şi oile, unde pasc ?

— Ce oi ?

— Oile ardelenilor.

— Să pască unde-or şti, eu vreau recoltă.

Pe pămînturile pîrloagă păşteau turmele ciobanilor de peste munţi, în trecerea lor anuală spre Deltă, apoi iarăşi spre munte. Era un circuit vechi, din vremuri imemoriale, pe care Kraşmaru îl rupsese. Individul nu socotea util să dea socoteală pentru un asemenea abuz, totuşi a spus :

— Oile ardelenilor le-am pus la poprealā. Am un proces cu ei, prin legaţiunea austro-ungară. Am să cîştig procesul. Le imputez recolta.

Nu era nimic de spus, Kraşmaru era în dreptul său să procedeze cum poftea, să rupă cîte circuite tradiţionale voia, de vreme ce-şi cumpărase această libertate. Juridic, Kraşmaru era perfect acoperit în bunul său plac. Totuşi avocatul a observat încă un amănunt, care l-a intrigat :

— Şi satul ?... Aici era un cătun !

— A, Crăcăoanca Mică ! a confirmat Kraşmaru. Apoi senin : Am mutat cătunul. Nu erau decît vreo patruzeci de case. Am lăsat pămîntul liber, pentru agricultură.

— Şi oamenii ?

— I-am adunat laolaltă, cu cei din Crăcăoanca Mare, cu Crăcăoanca din Deal şi cu Crăcăoanca din Vale. Am făcut un singur sat, o comună. Să nu mai huzurească, dă-i în p... mă-sii.

După urinarea din trăsură, era cea mai mare grosolănie pe care o comisese Kraşmaru, nu numai împotriva sa, ca proprietar al pămînturilor, dar şi a oamenilor de pe aceste pămînturi. Cu ce drept îi strămutase ? N-a avut însă cînd să-l întrebe, căci Kraşmaru a trecut la un adevărat rechizitoriu împotrivă-i :

— Domnule, voi boierii de azi nici nu meritaţi asemenea pămînt ! ...Păi ştii ce pămînt e aici, la Crăcăoanca ? ! Nu mă refer la Crăcăoanca de Deal, acolo-i pămînt de

livadă şi vie, dar mă gîndesc la Crăcăoancele de şes, la a Mică şi la a Mare, nişte minuni. Ştii cît dau pe an ? Eşti un prost că nu ştii ! O plantaţie de cafea, din Martinica, nu oferă atît.

Răşcanu s-a căznit să nu audă, a pozat în absent, pentru a nu înfrunta jignirile în şuvoi. Kraşmaru însă nu s-a oprit :

— Aceste moşii, intrate pe mîna cui trebuie, ar da însutit. Au şi tot ce le trebuie, au oameni, deşi aceştia cam zac, deşi-s cam risipiţi. Dar ia să-i aduni, ia să-i scoli din zăcere, cum trebuie scos din zăcere şi pămîntul.

Răşcanu a vrut să întrebe : „— Şi cum îi scoţi din zăcere pe oameni, cu ce mijloace ?", dar din nou s-a reprimat, bănuind cum se proceda. Kraşmaru intrase în delir :

— Domnule, pămîntu-i un bun. Dacă nu produce, nu-i bun.

Totuşi întrebarea reprimată trebuia pusă şi Răşcanu a formulat-o pînă la urmă :

— Şi cum produce pămîntul ? Cum îl scoţi din zăcere ? Mă refer şi la pămînt şi la oameni !

— Păi n-am legea tocmelilor ? a răspuns euforic Kraşmaru. De ce-i lege ? Ca să se aplice. Eu unul o aplic. Legea-i bună, datornicul este silit să iasă la arat, la semănat, la secerat. Eu nu-l scot cu puşca, iese el şi singur, din casă, că-l frig datoriile.

Ieşise şi Răşcanu, îl frigeau datoriile. Titular al moşiei, el nu-i putuse respinge lui Kraşmaru invitaţia de a-şi vedea propriile pămînturi, de a constata în fond, oricît de tardiv, cît de bun — oribil productiv — e pămîntul. Kraşmaru a mai glosat, în continuare :

— Domnule, cînd e bine muncit, pămîntul creşte.

Dar, s-a întrebat imediat Răşcanu, cum creştea oare teracota lui Luca della Robbia, pe care individul o rîvnea, şi care era, în fond, tot un pămînt ? Kraşmaru însă nu l-ar fi ascultat. oricîte întrebări i-ar fi opus avocatul. El delira :

— Mă gîndesc acu şi la pămîntul ăla pentru care se bate guvernul, la Basarabia. Ce să facă guvernul cu ea ? Ce să facă Rusia cu ea, de ce-o vrea ? O să facă, poate, un pămînt rusesc, într-o sută sau două sute de ani. Ei şi ? Va fi stearpă, ca toate pămînturile Romanovilor. Pe cînd eu ?...

Avocatul s-a întors spre Kraşmaru, privindu-l cu o imensă curiozitate. Acesta i-a spus, fără ezitări :

— Eu aş face din ea un rai.

Apoi privindu-l în ochi, spre deplină încredinţare :

— Domnule, eu am bani să cumpăr Basarabia !

Grozăvia i-a trecut lui Răşcanu pe lîngă ureche. Apăruse încă o modalitate de a fura duhul unui pămînt. Încă una. Avocatul fuma absent, deşi interior era mai treaz decît oricînd. Nu mai era o clipă de pierdut. Răşcanu hotărîse deja că era musai să-şi recupereze moşia, să-şi scoată ţăranii din iadul lui Kraşmaru, chiar cu preţul îngerilor lui Luca della Robbia.

Cerchez a ajuns din urmă trupele diviziei, care se angajaseră spre Olt. La o răspîntie a întîlnit şi trăsura cu cele două doamne. A salutat respectuos şi a trecut mai departe. La primul popas însă, observînd că vehicolul urmează aceeaşi direcţie, i-a întrebat pe ofiţerii din suită :

— Ce-s cu doamnele astea, de ce călătoresc singure pe aici ?

— E logodnica lui Micu Georgescu şi mătuşa ei, doamna Titina Zăvoianu. Are moşia pe undeva p-aproape, chiar pe terenul pe care facem manevrele.

— Şi domnişoara a venit să-şi urmeze logodnicul ?

— Se ţine după el ca o disperată. Bine măcar că această criză n-a intervenit cît era Micu pe front. Trecea Dunărea după el, s-ar fi ţinut după compania lui ca un cîine.

Cerchez s-a înduioşat, deşi situaţia nu era defel bună, s-ar fi putut ca din această dezertare de acasă a domnişoarei să rezulte neplăceri publice. La „marea criză“ se adăugase încă una, ceva mai mică, totuşi o criză. I-a spus colonelului Algiu, cu ton de reproş :

— Algiule dragă, e delicat să vezi o domnişoară urmînd divizia. Vezi ce măsuri iei !

Între timp trăsura, cu persoanele în cauză, îi ajunsese din urmă pe ofiţeri. Cele două doamne i-au zîmbit frumos generalului, care le-a salutat din nou, cu tot respectul. Apoi Cerchez s-a posomorît : asta-i mai lipsea. A zis :

— Bat-o s-o bată !... E frumoasă ca o minunăţie. Şi concesiv : În fond, Micu are de pătimit, nu voi !

A intrat apoi în forfota trupelor.

Din Petersburg, Iancu Ghica a telegrafiat din nou la ceas de noapte :

> *„Într-o ultimă întrevedere, baronul Jomini mi-a indicat să transmit domnului Kogălniceanu că răspunsul său oficial la memoriul Domniei-Sale, Dl. Ministru de Externe al României, din ianuarie curent, va fi adus la Bucureşti printr-un mesager special, generalul conte Olsufiev. Nu pot bănui ce conţine mesajul. Nu-l cunosc pe generalul conte.“*

Brătianu se întorsese din turneul său occidental, cu mîinile goale. Putea începe sesiunea secretă.

În mijlocul trupelor diviziei, Cerchez a făcut o criză de nervi, cum niciodată subordonaţilor nu le fusese dat să vadă.

— Unde-i, dragă, Georgescu-Magnus ?

Georgescu-Magnus nu revenise încă la unitate. Apoi, călărind furios, generalul a luat-o în direcţia opusă crochiului, nimerind peste escadronul locotenentului Arghir, unde avea să asiste la un fapt inadmisibil : Împărţite în două partizi, animalele se repeziseră unele asupra altora, la prima clipă de neatenţie, în văzul recruţilor buimaci. Începuse bătaia între iepe şi cai, pe care generalul a privit-o de la distanţă. S-au tras focuri de armă, s-a lovit cu cravaşele în ambele sexe. S-a restabilit în sfîrşit ordinea. Cînd generalul a sosit la locul dezastrului, Arghir se liniştise. Tocmai examina recruţii, aflaţi în pauză, asupra ultimei chestiuni din capitolul „Generalităţi“ :

— Mi-aţi zis, a recapitulat el, că România se învecinează la nord şi sud, la est şi la vest cu cutare ţară. Dar în sus ?

A urmat tăcerea soldaţilor, apoi răspunsul lui Arghir :

— În sus, România se învecinează cu Dumnezeu.

— Bravos ! a tunat generalul. Atunci s-o apere Dumnezeu ! Apoi tot el a ordonat escadronului : Încălecarea şi înainte marş !

Arghir a intrat în instrucţia de luptă cu caii necastraţi.

XI

Din direcţia Dunării se pornise o curioasă agitaţie de trupe, cu rămînere pe loc. Regimentele diviziei de jandarmi de front, de sub comanda generalului Drenteln, ieşiseră din bivuacuri, îşi preluaseră armamentul, punîndu-se în ordine cu marş, apoi reveniseră la repaos. Mişcarea era lentă, fără grabă. S-au strîns mai întîi unităţile, şi s-au distribuit muniţiile, într-un zori de zi, s-au alcătuit apoi trenurile regimentare. Apoi iar s-a dat repaos. În pauză, au cîntat fanfarele. N-au cîntat vreun marş militar, ci un vals trist, de pe Neva. Acelaşi vals, trist, fusese cîntat în primăvara anului precedent, cînd armatele ţarului năvăliseră, la ceas de noapte, în Iaşi. Acum, reîncepuse valsul, imediat după ceai. Apoi o nouă pauză, în timpul căreia populaţia civilă din porturile dunărene a aşteptat cu înfrigurare marşul. Trupele n-au pornit însă în marş, se aştepta probabil un ordin superior, care nu sosise încă. Din nou valsul, încă şi mai lent, într-o prelungă sfîşiere a alămurilor, care răsucea nervii. Prefectul de Ilfov care urmărea cu atenţie mişcarea/nemişcarea trupelor, de la o staţie telegrafică de lîngă Turnu-Măgurele, a depeşat prompt vestea la Bucureşti :

„Trupele generalului Drenteln au fost puse în alarmă, deşi se cîntă un vals lent. După direcţia de marş, nordul, se pare că divizia se va îndrepta către Capitală. Generalul Drenteln însă nu s-a întors de la

San Stefano, iar în absența sa divizia pare a fi comandată de generalul Ernrooth. Vă țin la curent.“

A urmat apoi încă o pauză, foarte lungă, în care prefectul s-a plimbat continuu în interiorul biroului telegrafic, urmărind acum liniștea împreună cu impiegatul de la aparatul Morse. Apoi din nou valsul, secondat de țăcănitul aparatului :

„Acum au început iar“.

*

Premierul Brătianu revenise de la Berlin cu senzația uricioasă că uitase pe drum un lucru extrem de important. A recapitulat agenda convorbirilor purtate în turneu, și, ca să nu omită ceva, i-a dictat principalele puncte, pe zile, lui Ionel :

„MIERCURI : *Convorbire cu cancelarul Andrassy, în trei reprize.*
JOI : *Dejun cu prințul moștenitor. Vizită la arsenalul armatei din Viena.*
VINERI : *Plecarea spre Berlin...“*

Aici premierul a introdus o rectificare, iar băiatul a notat-o :

„...cu o abatere spre Düsseldorf.“

La Düsseldorf, premierul îl întîlnise pe prințul Karl-Anton și de fapt aici, în cadrul familial al reședinței, avusese loc discuția cea mai importantă din întregul turneu diplomatic. Brătianul îl vizita pe tatăl prințului Carol, după ce românul îi răpise fiul, aducîndu-l domn la Dunărea de Jos, după ce apoi încercase să-l răstoarne pe fiu din tron, după ce, în sfîrșit, redevenindu-i sfetnic fiului, Brătianu dobîndise — împreună cu Alteța-Sa prințul Carol ! — victoria în război. Prințul tată fusese prevenit telegrafic de sosirea domnului Brătianu și se afla, de mai multe zile, în

cea mai spinoasă situaţie cu putinţă : ar fi trebuit să-l îmbrăţişeze pe premier pentru victoria în război, dobîndită împreună cu fiul său, şi ar fi făcut-o, chiar şi simţea impulsul, dacă incidentul din 1870 nu s-ar fi opus. Acel incident, care surpase cu totul încrederea în domnul Brătianu, oricîte gesturi graţioase s-ar fi schimbat între timp, se ridica în mintea prinţului tată ca un zid de gheaţă, impunîndu-i să fie cu totul rezervat faţă de oaspete. Pe de altă parte, domnul Brătianu sosea ca prim om de încredere al fiului, discuţiile trebuiau să fie deschise, libere, în cea mai desăvîrşită confienţă, ca şi cum tată-fiu ar fi convorbit fără intermediari. Domnul Brătianu se intercala însă prin aceeaşi blestemată amintire — anul 1870 — ca un intermediar nesigur. Nesiguranţa îi dădea bătrînului o anume emoţie, pe care ar fi vrut s-o anuleze sau s-o mascheze măcar printr-o cît mai riguroasă curtenie. În regimul curteniei riguroase debutase şi prima întîlnire cu acelaşi domn Brătianu, din anul 1866, cînd omul românilor sosise la Düsseldorf ca să aducă Hohenzolernilor un mesaj esenţial. Atunci însă bătrînul prinţ pierduse partida : fusese sedus de ceea ce chiar el numise „magnetismul domnului Brătianu". Îşi propusese acum să-i reziste, şi, pînă la un punct, a şi izbutit.

Brătianu însuşi resimţise înainte de vizită o emoţie asemănătoare : nu exista un mai avizat cunoscător al situaţiei din România decît prinţul Karol-Anton, deşi prinţul tată nu călcase niciodată prin ţara în care fiul său domnea. Tatăl se pricepea bine la geografie, istorie, finanţe, politică, poate mai bine decît fiul ; în plus, privea întreaga chestiune românească de foarte sus, dintr-un punct de vedere exterior, care răcea lucrurile, înfăţişîndu-le în revelanţa lor pură. Cunoştea bine şi oamenii din ţară. biografiile a numeroşi bărbaţi politici, pe care nu-i avusese vreodată în ochi. În toate, prinţul tată arăta ca un jucător de şah orb, silit să joace cu ambele piese şi să cîştige partida, în numele fiului, care-şi îngăduia să schimbe mişcările, fără a le mai comunica părintelui, aflat în singurătate, la mare distanţă. La această întîlnire, după ce s-au schimbat formalităţile uzuale, jucătorul solitar n-a făcut altceva decît să-l prevină pe Brătianu asupra

unor „situații fără ieșire“, pe care le-a și examinat meticulos, ca și cum ar fi vorbit singur. Au desfășurat de fapt la patru mîini harta continentului, oprindu-se la principalele noduri de interes pentru fiu — Constantinopole, Petersburg, Londra, Paris, Viena, consimțind să sară peste Roma, unde nu se petrecuse decît un singur eveniment important, după moartea Papei Pius al IX-lea : alegerea noului Papă, sub numele Leon al XIII-lea, în persoana cardinalului Pecci, considerat a fi un om „moderat și blînd“.

Indicarea Berlinului, a căscat o pauză în dialog. Premierul l-a informat pe prințul tată despre scrisoarea fiului către împăratul Wilhelm, expediată la Berlin încă din ianuarie, la care nu se primise pînă atunci răspuns la București. À propos de această scrisoare, în bătrîn fierbea o nemulțumire, se vedea că nu crede sau nu speră în bunele oficii, în ideea însăși de bune oficii, cînd în joc se aflau interese mari. A avansat totuși cu titlu de sugestie : „— Ar fi poate mai util să-l întîlniți pe kronprinț“. Brătianu avea un mesaj de la prinț și către kronprinț, era deci obligatoriu să-l vadă pe moștenitorul coroanei Germaniei. „— În ceea ce-l privește pe prințul cancelar, a mai spus tatăl, să fie limpede că nu puteți spera nimic de la el. Bismarck a și declarat parlamentului german că, la viitorul congres de pace, el unul nu va fi altceva decît un samsar onest.“

Brătianu i-a dictat mai departe lui Ionel :

„SÎMBĂTĂ : *Continuarea drumului spre Berlin. Primire Vârnav-Liteanu. Convorbire cu contele Bülow, trei reprize.*
DUMINICĂ : *Dejun cu kronprinzul, transmiterea scrisorii prințului.*
LUNI : *Discuție cu cancelarul Bismarck.*
MARȚI : *Reîntoarcere la Düsseldorf.*“

Reîntoarcerea la Düsseldorf a dat prilej unor noi convorbiri cu prințul tată ; lucrul pe care-l uitase Brătianu se plasa probabil aici. Cei doi au desfășurat iarăși, la patru mîini, harta continentului, revenind asupra centrelor în care seismul păcii lucra. „Anglia, a observat bătrînul prinț,

mobilizează rezerviştii. S-a aprobat un supliment de buget pentru înarmare. Pacea dă de furcă. E probabil că escadra navală britanică nu se va retrage curînd din apele Bosforului." Brătianu cunoştea aceste ştiri încă de la Berlin, a reţinut doar ultima noutate : „— Este iminentă demisia lordului Derby. Se pare că va fi înlocuit cu Salisbury. Cum staţi cu Salisbury ?" Brătianu a mărturisit cu franchețe că, în ceea ce-l privea, el stătea la fel de bine sau la fel de prost cu marchizul de Salisbury, ca şi cu lordul Derby. „— În preziua războiului, a mai spus premierul, Salisbury ne-a sfătuit să rămînem neutri. Îmbogăţiţi-vă, zicea domnia sa, nu vă amestecaţi în afacerile celor mari. Noi vrem să ne îmbogăţim, i s-a răspuns, dar cum ? Nu observaţi că cei mari se amestecă-n afacerile noastre ?" Acest răspuns fusese dat de Dimitrie Brătianu, la Constantinopole, unde marchizul de Salisbury se afla pe atunci în misiune diplomatică, dar premierul n-a mai rostit numele fratelui său, care acum îi făcea opoziţie acerbă.

Intuind parcă situaţia, prinţul Karol-Anton a trecut direct la chestiunea care-l interesa, frămîntările opoziţiei, starea explozivă care se crease între timp în ţară. Deja premierul primise depeşa lui Kogălniceanu, care-l soma să revină urgent acasă. Tatăl a formulat întrebarea, foarte deschis. „— Este adevărat că opoziţia pregăteşte o răsturnare ?" Brătianu a fost nevoit să-l privească în ochi şi să răspundă la rîndu-i, confirmînd mut. „— Cel mai grav pericol, a avertizat bătrînul, mi se pare acesta. Căci s-ar frînge, printr-o schimbare radicală, continuitatea politică." Prinţul Karl-Anton voia să spună „continuitate dinastică", ştiind probabil că pericolul îl viza nu doar pe sfetnic ci şi pe fiu, dar a lăsat ca răspunderea să revină sfetnicului, care, deschis, nu s-a derobat. „— Foarte bine, las puterea !" Şi încă mai decis : „— Să se frîngă această continuitate politică, dacă nebunii merg la risc !" „— Dar ar fi catastrofal !" a replicat prinţul tată. Şi mai apoi : „— Dezbinarea, în condiţiile date, v-ar împinge în prăpastie." Premierul a confirmat presupunerea, înclinînd din cap. Bătrînul a tăcut, apoi n-a ezitat să se intereseze de fratele premierului : „— Ce mai face domnul Dimitrie Brătianu ?"

Nu acesta era totuşi amănuntul uitat. Căci, în fond, ce mare ispravă făcea domnul Dimitrie Brătianu ? El făcea exact ceea ce făceau şi domnii P. P. Carp, Lascăr Catargi, Titu Maiorescu, despre care prinţul tată s-a interesat imediat : toţi făceau opoziţie. Neînţelesul provenea însă chiar din această direcţie : în 1870, pe fiu voiseră să-l răstoarne roşii, în frunte cu Brătianu, acum stăteau gata să-l răstoarne chiar gardienii săi de atunci, partida albă. Cum se putea desluşi un asemenea paradox ? Tatăl a formulat şi această întrebare, sfetnicul fiului a dat din umeri. A procedat totuşi şi mai explicit, spunîndu-i gazdei : „— Alteţă, nu ştiaţi că aceasta-i ţara paradoxurilor ? !" Ca să-l întărească în afirmaţie, prinţul Karl-Anton i-a arătat imediat domnului Brătianu o depeşă sosită din Bucureşti, cu o zi în urmă :

„Opoziţia cere prinţului ca mai bine să abdice decît să fie nevoit a ceda o parte din teritoriul ţării."

Alternativa i se părea bătrînului cumplită ; oricare dintre sacrificii era în fond odios. Dar Brătianu s-a ridicat în picioare şi i-a spus : „— Nu va fi nici una, nici alta !" N-a apucat să adauge : „— Vă asigur !", fiindcă prinţul Karol-Anton l-a îmbrăţişat. Apoi cu nelinişte : „— Vă aşteaptă, am convingerea, o mare surpriză !"

Aceasta era replica pe care o uitase. Şi-a reamintit-o, în clipa cînd Ionel i-a pus în faţă cea de a doua telegramă a prefectului de Ilfov :

„Acu iar au început..."

*

Şi prinţul fusese informat despre începerea valsului, deşi generalul Drenteln încă nu se întorsese de la San Stefano, unde fusese convocat de Nicolas. Prinţul îl definise pe Drenteln, de la prima întîlnire, ca pe un om „foarte exact". Ceea ce însemna că, în lipsa generalului imperial, trupele din subordinea acestuia nu puteau porni în nici o misiune. Drenteln n-ar fi acceptat. Nimeni nu şi-ar fi

putut îngădui să dea comenzi, peste capul lui. În consecință, trupele generalului Drenteln stăteau pe loc, deși fanfarele de regiment cîntau. Un ofițer de la palat trimis călare la fața locului a raportat la întoarcere, după cîteva ore, că fanfarele cîntau un vals trist.

Dintr-o asemenea știre — un vals trist — nu se putea extrage nimic edificator. Prefectul de Ilfov, care urmărea concertul, din apropiere, nu putea protesta contra programului muzical al trupelor lui Drenteln, taxîndu-l drept inoportun. Nu se putea protesta nici împotriva direcției de marș — nordul —, așa cum ar fi vrut ministrul de externe. În cazul cînd aceste trupe s-ar fi retras spre țara lor, direcția de marș era obligatoriu aceasta, cu trecere prin Capitală sau pe lîngă Capitală. În urmă cu un an, în discuția asupra convenției, Kogălniceanu avertizase : „— Da, admitem tranzitul, sîntem spațiu de tranzit, dar să nu uitați că tranzitul înseamnă dus și întors. În 1812, la întoarcere adică, ni s-a luat Basarabia !“ Și tot el : „— Cine ne garantează că întoarcerea nu ne va oferi surprize ?“ Întrebarea, peste care toți participanții la discuție au trecut, devenise acută abia acum.

Drenteln nu se întorsese încă de la San Stefano, urma să se întoarcă. Dar revenise acasă Brătianu, care-i adusese o scrisoare de la prințul Karl-Anton. Prințul s-a liniștit întrucîtva, simțind în preajmă-i prezența celor doi consilieri. Cel din departe, tatăl, îi era la fel de util cît și cel din imediata apropiere. Ca sfetnic, conu Mihalache era cu mult prea impetuos. De fiecare dată, sosirea la palat a corpolentului ministru prevestea parcă dezlănțuirea unui uragan. Conu Mihalache era făcut să aducă uragane sau să se opună unor uragane. Cu totul altfel decît Brătianu care avea finețea espectativei : „— Poate trece.“ Acum, în sfîrșit, după întoarcerea premierului, avînd în față și scrisoarea de la Düsseldorf, prințul redobîndise o clipă de calm. N-a deschis imediat scrisoarea. Voia să și-o rezerve pentru un ceas de singurătate deplină.

Mareșalul curții i-a pus însă pe birou cea de a doua telegramă a prefectului de Ilfov :

„Acum au început iar...“

*

Nunta a început printr-un acord de menuet. După ceremonia religioasă, rezervată strict familiei — cu mari dificultăţi Răşcanu obţinuse aprobarea pentru cununie, Biserica răsăriteană aflîndu-se în post ! —, după cununie deci, s-a desfăşurat balul, care, în prima lui parte, a avut aerul unui concert privat, rezervat lumii bune.

Domni şi doamne în costume de mare gală, domnişoare în rochii somptuoase — toate domnişoarele de la Crucea Roşie din Capitală, colege ale miresei — au ocupat scaunele aurite şi fotoliile dispuse în evantai, în marele salon, în faţa estradei pe care concerta orchestra Operei Italiene, aflată în turneu la Bucureşti. Artiştii italieni nici nu fuseseră preveniţi că participă la o nuntă. Ei ofereau pur şi simplu un concert de gală, unui notabil local, cum oferiseră şi la Palat, pentru Doamna Elisabeta, tot într-un scop de binefacere. Despre nuntă ştia doar Doamna Adelina Patti, diva europeană şi cap de afiş al turneului, care însă era răguşită şi nu putea cînta. Hélène, ca mireasă, se aşezase lîngă Adelina Patti. Toma, ca mire, lîngă baritonul italian Comencini, partener al divei, ambii artişti socotind că se află distribuiţi într-un spectacol sui generis de bal mascat. Dar emoţia miresei era nespusă ; Hélène nu-şi putea închipui că visul ei, de a o avea la nuntă pe Adelina Patti, se împlinise. Toma juca involuntar, el intrase în spectacol încă de la trecerea munţilor, iar acum inclusiv spectacolul nunţii îl depăşea. Şi Răşcanu, ca socru, era depăşit. Aflîndu-se împreună cu Anne, de-a dreapta şi de-a stînga perechii nupţiale, el nu izbutea să asculte concertul, nu-l auzea, în schimb medita : „România e o ţară care deformează — idei, forme, figuri — în comic sau în tragic. Totdeauna i se rezervă un rol ingrat în distribuţie.“ El însuşi îşi apărea dispus într-o figură diformată, diformat chiar prin oglinda din faţă, care-i strivea imaginea, turtindu-i-o spre cap. Hélène, în schimb, avea o imagine alungită serafic. Faţa ei iradia o lumină palid-albastră, intensificată de cununa de mireasă în care străluceau şi şase diamante — atîtea doar, trei şi trei, plus un smaragd central enorm.

S-au cîntat numai preclasici — englezi, italieni, germani — după partiturile alese de stăpînul familiei. De altfel muzica a dat o culoare stranie ceremoniei. După cununie, săvîrşită la etaj, de un singur preot, perechea nupţială a apărut transfigurată în balconul superior, şi în aceeaşi clipă au început acordurile serafice. Precedaţi de preot, mirii au coborît lent, mînă în mînă, pe scara strămoşilor, spre lumea de jos. Un andante suav a lărgit tăcerea cu care au fost întîmpinaţi. Bărbaţii şi-au înclinat frunţile, doamnele şi domnişoarele au desenat semnul reverenţei printr-o mişcare de balet. Personalul, înghesuit sub arcade şi în cadrul uşilor, era mut de uimire. Fuseseră îngăduiţi şi vizitiii, şi bucătarii, şi spălătoresele s-o vadă pe domnişoara mireasă. Totul uimea, mai ales muzica, puţin obişnuită la o nuntă, o muzică neomenească, dar nici bisericească, nişte cînturi care contrariau auzul servitorimii, dar o şi vrăjeau, o înălţau în vîrful picioarelor, o sileau să-şi lungească gîtul în direcţia tinerei stăpîne, care, în voaluri albe, pogorîse parcă din cer, pe un pat de petale. Deşi florile lipseau. Pentru a nu da casei un aer de cavou, prin abundenţa jerbelor şi buchetelor, Răşcanu exclusese florile, sugerînd discret invitaţilor să se dispenseze de ele sau să aducă, dacă ţin cu orice preţ, doar violete de Parma. La fracurile negre, la rochiile albe, accentul pur al violetei de Parma era nimerit, în acord şi cu prima piesă muzicală ce s-a executat. Violetele, în buchete mici, au strecurat în casă, inundată de muzică, o aromă de primăvară suferindă.

Hélène trăia într-adevăr misterul nupţial. Chipul ei căpătase o paloare ireală, după febra care o ţinuse la pat pînă spre prînz. Şi-a revenit însă din clipa cînd a fost condusă în faţa oglinzii, cînd a început să se gătească pentru nuntă. Îmbrăcarea, împletirea părului, împodobirea au durat ore, şi, cu fiecare gest nou, Hélène se schimba. Fiecare piesă vestimentară o învestea, şi, din clipa cînd şi-a pus voalul şi trena, devenise mireasă. Mai urma să primească doar cununa, aceasta trebuia să-i fie conferită prin actul cununiei, cununa a precedat-o pe domnişoară pînă sus, la altar, iar ea a urmat-o cuminte, condusă pînă acolo de mîna părinţilor. Abia acolo, în faţa altarului improvizat, a simţit că mîna tatălui a fost înlocuită de

mîna mirelui, mîna lui Toma. Îl alesese ea. Dar ea i se predase de fapt, din urmă cu un an, de-atunci cînd îi tăiase portretul cu foarfecele, dintr-o gazetă, și cînd, fără știrea lui, își spusese : „— Acesta va fi mirele meu !“ Ceremonia cununiei a pus-o într-o stare de plutire. A urcat și mai sus, de mînă cu el, pînă într-un prag de lumină, în triunghiul căruia strălucea un potir, obiect auriu care i-a luat domnișoarei vederea.

Cînd a ieșit în balcon, împreună cu Toma, cînd, de jos, în jerbe, se înălța muzica, întreaga ființă a Hélènei părea să spună : „ —N-am nici o vină ! Sînt mireasă.“ Pe pian o aștepta creanga de prun, cu o brățară scumpă, trimisă în dar de Păuna.

Păuna n-a ieșit în acea noapte din pavilionul de gheață. Dispariția doamnei a speriat la ziuă slugile, puținele slugi rămase în casă, care au căutat-o peste tot. A fost convocată și maica Ana Ghica, investită de cîtva timp cu funcțiunea de tutore al bolnavei, dar nici investigațiile ei n-au dus la vreun bun rezultat. Nici Anuța, mica secretară, pusă înger păzitor, n-a fost mai norocoasă ; fetiței, în schimb, i s-a adus reproșul de a fi părăsit-o pe bolnavă, prin inocență, poate în momentul cel mai greu. Maica Ana l-a poftit, pînă la urmă, pe Radu Mihail, prefectul poliției, un amic al casei Catargi și al Păunei. Acesta, intuind că la mijloc s-a interpus un element straniu, l-a chemat în fața sa pe numitul Haralambie, un personaj pe care de mai multă vreme îl avea sub ochi, vrînd să-l execute, polițienește.

— Unde-i doamna ? a urlat prefectul poliției la fostul călugăr.

— Cine poate ști ? a răspuns omul. Poate c-a zburat.

— Unde să zboare, te rog să-mi spui !

— Nu știu unde. Și Haralambie a mai adăugat : Această lume-i prea strîmtă, pentru unii, o colivie.

— Te rog s-o scoți din colivia în care-i ascunsă ! Pînă mîine să mi-o găsești !

Haralambie n-a protestat, s-a întors liniştit în chilia lui de la mansardă. S-a rugat, în genunchi, o noapte întreagă. El unul n-avea nici o vină, dar poate că totuşi vina era a sa. Nici doamna Păuna nu avea vreo vină, pentru cîte pătimea. Şi atunci măcar vina să-i revină lui. Vinovăţia i s-a şi revelat, cînd Haralambie şi-a amintit că nu predase doamnei un plic adus prin curier, dat lui în mînă, în lipsa altcuiva din casă. „— Să n-o tulbur ! şi-a spus, punîndu-i plicul la uşă. După care s-a şi retras, uitînd de plic. Acum, reamintindu-şi, Haralambie a pornit s-o caute, cu plicul în mînă. Bîjbîind ca un orb, pe scări, pe culoare, deschizînd şi închizînd uşi, Haralambie o tot striga pe destinatară : „— Doamnă, v-a sosit un plic !“ Păuna nu răspundea, şi, pînă la urmă, ostenit, omul s-a aşezat pe treptele pavilionului de gheaţă, pe ultima treaptă, de gheaţă. A strigat-o încă o dată şi Păuna l-a întrebat :

— Cine eşti tu ?

— Nimeni, a răspuns Haralambie.

— Ce vrei ?

— O fată vrea să se mărite. Te pofteşte la nuntă.

Păuna a ieşit, a primit plicul. Părea cuminte, adunată din risipirea anterioară. S-a lăsat condusă spre casă, prin parcul încă înzăpezit. Apoi s-a oprit, a rupt o creangă înmugurită, de prun sălbatec. Şi-a scos brăţara, uitată la mînă, şi a prins-o de creanga ruptă. Doamna se legăna, ameţită. Au apărut şi celelalte slugi, au dus-o sus, în dormitorul roşu. Cuvintele de urare pentru nunta lui Hélène au fost scrise mai tîrziu, cu mîna unei nubile maica Anuţa :

„Helène, te implor să rămîi cum eşti acum !“

Maxim Maximovici a apărut noaptea la conacul lui Costi Aldea, îmbrăcat în femeie. Soldatul de ordonanţă care-l însoţea purta căciulă şi sarafan de pahonţ, iar pe umăr şaua unui cal. Cei doi au trecut cu greu de cîinii şi de argaţii conacului pînă să ajungă la stăpînul domeniu-

lui. Costi Aldea a poruncit să se aprindă lămpile în sufragerie.

— S-au întețit represaliile ! i-a spus Maxim Maximovici dintr-o suflare. Sînt urmărit.

Era speriat, îi tremura țigara între degete. A băut apă, a respirat, a mai spus :

— Răfuiala e în primul rînd cu noi, nu cu voi. Sînt reprimate forțele care răspund de viitorul Rusiei.

Celălalt bărbat părea și mai încolțit. Tresărea de fiecare dată cînd o slugă intra în încăpere, aducînd veselă și platouri cu gustări, pînă cînd Aldea a cerut personalului să suspende foiala și să-l lase singur cu oaspeții.

— Calmați-vă ! le-a spus. Aici nu pătrunde nimeni.

Pahonțul a început să mănînce lacom, dar înainte de prima înghițitură a pus revolverul lîngă blid. Maxim Maximovici n-a putut atinge mîncarea, a cerut să-i fie dată la pachet. A mai băut apă.

— Și Pantiușa ? a întrebat Aldea, cu gîndul la băiatul cîrn, cu ochelari de aur, care era nedespărțit de Maxim Maximovici.

— Pantiușa a izbutit să ajungă în Rusia, i-a răspuns pahonțul, printre înghițituri. S-a pierdut în popor.

Costi Aldea știa, tot de la acești „liudi“, că a se pierde în popor devenise în ultimul timp o tehnică de apărare a celor urmăriți de Ohrana. Poporul era uriaș. Poporul își apăra cerșetorii și profeții.

— Acum Pantiușa e un ferment în măruntaiele poporului, a mai spus pahonțul. O să apară cînd nu se așteaptă nimeni, pe creasta unui val care va izbi unde doare mai tare.

— Și dumneavoastră, Maxim Maximovici, vă veți pierde în popor ?

Maxim Maximovici consimțise între timp să guste ceva. Mînca dulciuri.

— Am o altă misiune, a răspuns el. Trebuie să ajung cît mai repede cu putință la Lausanne. Îmi trebuie un pașaport.

Costi Aldea s-a retras pentru o clipă, a adus pașaportul său, i l-a pus în față.

— Merci. Apoi precipitat : Dați-mi și haine. Trebuie să circul civil.

Își aprinse o țigară, părea ceva mai calm. Costi Aldea se temea pentru viitorul acestor oameni, pentru viața lor. Le-a spus :

— Înțeleg că vă veți stabili în Elveția...

— Cei care sîntem mai deochiați ne refugiem în afară, i-a spus Maxim Maximovici. Unii au cerut azil și la voi.

N-avea însă timp de lămuriri, era cu gîndul la plecare. Părea că-l irită faptul că pahonțul continuă să mănînce, fără a se grăbi. I-a spus lui Aldea :

— Cineva ar trebui să ne conducă la drumul de fier. O persoană de încredere.

Costi Aldea s-a gîndit imediat la turcul Ali, care devenise un auxiliar de absolută încredere. A și dat poruncă să se pregătească un docar, timp în care Maxim Maximovici s-a retras în sala de baie, ca să se schimbe. Pahonțul isprăvise masa, își pusese revolverul în buzunar și aștepta în picioare. Cînd Maxim Maximovici a revenit, pregătirile de plecare erau isprăvite.

— Vreți bani ? a mai întrebat Aldea.

— E important să avem și niște bani. Dar lichid, nu o carte de credit. Am asupra mea o carte de credit, care îmi va fi de folos în Elveția.

Maxim Maximovici a luat suma sunătoare oferită de Aldea, apoi a verificat dacă are asupra-i acea carte de credit. Fiindcă Aldea îl privea cu ochi mari, s-a simțit dator să explice :

— Nu vă mirați. Mari averi rusești susțin revoluția. Nimic nu i se va putea opune.

Docarul trăsese la peron, în prag apăruse turcul Ali, cei doi s-au grăbit să strîngă mîna gazdei și să iasă. Cînd să urce în docar, Maxim Maximovici s-a întors spre Aldea și i-a șoptit cu un ton conspirativ :

— Atenție, nu toți cei care cer azil la voi sînt revoluționari. Cei mai mulți sînt agenți ai Ohranei și vor lucra pentru Rusia oficială. Am un plic pentru un om de-al nostru din București. Vă rog să-l transmiteți.

I-a dat un plic, pe care Aldea l-a ținut în mînă cu emoție. Ca să scape de atingerea frisonantă, a pus plicul

în buzunar. Maxim Maximovici a ţinut să-i mai spună, înainte ca docarul să pornească :

— Vedeţi că Drenteln nu glumeşte !

Întorcîndu-se în sufragerie, Costi Aldea a pus pe masă plicul. O servitoare care strîngea farfuriile a descoperit sub masă şaua de cal, uitată de pahonţ, iar lîngă şa o traistă cu un colet ciudat. Desfăcînd coletul, Costi Aldea a identificat un calup de dinamită.

*

O surpriză a fost şi clavecinul, introdus pe post de orgă în *Concertul în do major* de Michael Haydn. La nuntă se cîntaseră totuşi numai primele două părţi din concert, Alegro moderato şi Adagio, renunţîndu-se la acel Prestissimo atît de tensionat.

— Ce este asta, nu vă gîndiţi ? întrebase Adelina Patti, la prima întîlnire cu Răşcanu. Ce sînt aceste păduri de suflete care se sfîşie, gemînd întrebări fără răspuns ? Sîntem totuşi la o nuntă !

Diva a consimţit să se cînte un Michael Haydn — nu marele Haydn !, dar a întrebat :

— Aveţi orgă ?

— Aveam cîndva un clavecin...

— Ideea mă încîntă. Vom înlocui orga prin clavecin. Apoi examinînd în continuare programul propus : Îi admit pe Palestrina şi pe Vivaldi. Dar nu Bach, nu Beethoven, fie şi „Baletul Cavalerilor". Domnul meu, ce-ar fi să alegeţi şi nişte piese delectabile ? Un Donizetti, un Mozart !

Clavecinul sunase bine. Fusese descoperit în podul reşedinţei, împreună cu alte cîteva instrumente vechi — un corn, un trianglu, o violă cu arc — şi fusese acordat de Rufino, care la rîndu-i fusese descoperit cu mari dificultăţi într-o mahala noroioasă a Bucureştilor. Rufino îşi făcuse perfect datoria, graţie întîlnirii cu domnişoara Hélène. Cunoştinţa a produs o reciprocă încîntare. Hélène a stat ceasuri întregi lîngă Rufino, observîndu-i mişcările — fine,

încordate, abile, tandre, conexate cu pauze lungi de așteptare și cu răspunsuri sonore — iar astronomul a prelungit reparațiile cît a putut mai mult, cu spaima de a nu se rupe din vraja domnișoarei. Ca un făcut, cînd Hélène lipsea de lîngă meșter, instrumentul suna fals.

— Ce are ? a întrebat Hélène, revenind contrariată la locul suferinței. Doar adineaori suna frumos.

— Sună cît sînteți aici, a răspuns Rufino pufnind. Cînd plecați de-aici, ca să-mi aduceți fel de fel de bunătăți, de care n-am nevoie, nu mai sună. Dacă-l suim înapoi în pod, nu mai sună deloc. Moare.

Au convenit amîndoi, printr-un consens spontan, asupra faptului că instrumentele au suflet. Corpul primise suflet din sufletul lui Rufino, viola cu arc înflorise sub atingerea degetelor lui. Clavecinul gemea de unul singur. Domnișoara îl secondase pe meșter în toate aceste încercări, lipsind din cînd în cînd, doar cît să-i aducă o cafea — amară, fructe — spălate cu mîinile ei, ceaiul — rubiniu și aromat, de la ora cinci. Beau împreună ceaiul de după amiază, cînd pendulele din casa Rășcanu sunau cinci ore. Felul cum Rufino ținea ceașca în mîini și sorbea ceaiul o minunase pe Hélène.

— Dumneavoastră comunicați cu lucrurile ! a observat ea, spre uimirea meșterului, care s-a simțit foarte stînjenit. Am văzut, i-a mai spus, cum ați luat în brațe viola.

O asemenea luare pe sus se petrecuse cu Hélène la balul de zece mai, cînd căpitanul Costi Aldea o condusese în primul vals. Mîinile meșterului semănau leit cu mîinile lui Costi Aldea. Și cu mîinile doctorului Duner, cînd acesta cînta din flaut. Hélène nu-și amintea, în acea clipă, cum sînt mîinile lui Toma.

— Iertați-mă, s-a mărturisit Rufino. În viața mea, am comis și multe erori. Printre altele, n-ar fi trebuit să acordez instrumente cu coarde.

— De ce ?

— Sînt rezultate din suferință și produc suferință.

— Și corzile vocale umane ?

— Astea-s altceva. Eu unul nu pot asculta viori, violoncele, viole. E o cruzime. Nu v-ați gîndit la un concert pentru clavecin și instrumente de suflat ?

A trecut cu degetele peste clapele clavecinului, pe care depusese ceaşca, apoi şi le-a retras timid.

— Ar fi trebuit, în acest caz, să mă mărit cu acest clavecin.

Instrumentul a răspuns instantaneu impulsurilor date de meşter, revărsînd din interioru-i nişte murmure şi nişte clipociri argintii. Hélène a aplaudat.

— Aţi cîntat la vreun instrument ? l-a mai întrebat.

— O, nu, domnişoară.

— Aţi compus muzică ?

— O !

— Aţi cîntat vreodată cu voce proprie ?

— ... !

Rufino nu cîntase nici cu voce proprie, nici din instrumente, nu compusese nici muzică. Acordase instrumente, cu care cîntaseră alţii, calibrase pistoale şi puşti de vînătoare, cu care alţii trăseseră, la ţintă sau în vînt, inventase soluţii la probleme de mecanică, pe care alţii ar fi trebuit să le transpună în ordinea practică. Acum, isprăvindu-şi munca, Rufino simţea din nou gustul zădărniciei. Din nou n-avea ce face cu mîinile ; prim simptom : îşi simţea mîinile de prisos. Ca să-şi ascundă tulburarea, a întrebat într-o doară :

— Şi cine va scrie muzica pentru nuntă ?

— Aş vrea s-o scrieţi dumneavoastră ! a şoptit Hélène, îmbujorîndu-se.

— Nici vorbă, domnişoară, s-a apărat el. Mă simt cu totul depăşit de un asemenea măreţ eveniment. Apoi, încurcat, făcînd efortul de a găsi soluţia : Ar fi totuşi cineva, dac-ar mai trăi... Numai el, în această parte a lumii, ar putea compune o partitură pentru o asemenea nuntă.

— Despre cine-i vorba ?

— Mă sfiesc să-i pronunţ numele, atîta timp cît nu-i cunosc decît porecla... Este cineva care se pricepe să elibereze muzica, s-o scoată din stăpînirea opresivă a speciei umane, s-o restituie proprietarului adevărat, s-o transfere...

— Cine este acest om ?

— E poreclit Spărgătorul de talgere şi nu ştiu dacă mai există.

Totuşi la nuntă, fără a fi prezent, Rufino a trimis un text muzical omagial, cu un titlu foarte lung : „Un clavecin ce cîntă singur, pentru o domnişoară care culege stele."

Din nou se auzea valsul trupelor, spre Dunăre. Acum, în plină noapte, cînta o singură fanfară, spre Giurgiu. Instrumentiştii, nevăzuţi, puneau în sonuri o sfîşiere neliniştitoare, ca şi cum ar fi vrut ca durerea din valsul lor lent, legănat, să răzbată pînă departe, dincolo de ei, în zarea nordului, spre feeria aurorelor boreale care-i chema, sau, dacă nu, atunci măcar sfîşierea să urce drept în sus, la stele. Stelele nu se vedeau, peste Cîmpia Română, inundată încă de zăpadă, se întinsese o noapte opacă. Nici o stea, iar jos, pe întinderea neagră a bărăganelor de lut, peticite cu alb, nici un opaiţ. Satele se pitiseră în pămîntul ud şi îngheţat ascultînd prin întuneric, cu inima strînsă, muzica străină.

Apoi, din întuneric, a dat răspuns o altă fanfară, dinspre Călăraşi. Era alcătuită probabil din nişte instrumentişti mai tineri, gata de drum. Aceştia au înteţit ritmurile. Insista un corn ; posesorul cornului împungea crîngul celorlalte instrumente, care, cu flancurile melodice rupte, se precipitau. „— Fie ce-o fi !", părea să spună fanfara de la Călăraşi.

O altă fanfară, dinspre Gîrbovi, din plinul cîmpiei, a trezit-o pe Adela. Femeia dormea, în sfîrşit. În vis însă, a fost brusc invadată de o muzică de fanfară. Adela se afla la o mare recepţie, în centrul unei cîmpii mobilate cu scaune aurite, cu spetezele în sferturi de cerc. Scaunele erou goale, personajele în distribuţie nu apăruseră încă. Sferturile de cerc vibrau, se chinuiau să reziste, întinse ca nişte corzi de arcuri, deşi încordarea nu putea dura. Sfer-

turile de cerc ale scaunelor erau gata să plesnească sub presiunea muzicii. O muzică bizară, cu acorduri aurifere și înghețate. „— De n-ar apărea el ! și-a șoptit Adela. El n-are ce căuta aici. Aici e un spațiu străin. Dacă vine, el va trebui să-l reocupe !"

Rostise el cu majusculă : El. El era Din. Din n-avea însă ce să caute la acest concert straniu. Din, soțul Adelei, își făcuse datoria la Rahova. Și atunci, poate prințul ! Dar ce să caute prințul în această distribuție, s-a întrebat Adela.

Luminarea ardea pe măsuța de noapte. A privit pe fereastră și a văzut lumină și-n odaia colonelului georgian Ațhașvili. Deci nici străinii nu dormeau. Auziseră, precis, aceeași melodie. Senzația că nu visează, că tot ceea ce trăise în ultimele luni stătea sub semnul realității, a devenit pentru Adela o certitudine. S-a îmbrăcat și s-a pregătit să iasă afară, în plină noapte. I-a bătut la ușă guvernanta. Adela a poftit-o să intre, cunoștea semnalul. Bătrîna domnișoară i-a confirmat stăpînei că, într-adevăr, se auzeau muzici, un vals extrem de trist. I-a mai spus că și georgienii găzduiți la conac păreau neliniștiți. Colonelul Ațhașvili se plimba pe afară, prin curtea conacului. Ordonanța aștepta la distanță, în mîini cu frîiele cailor, al său și al stăpînului său. Adela n-a ezitat să-l poftească la sine pe străin.

— Se întîmplă ceva ? Aud muzici !

— Se întîmplă ceva, a confirmat colonelul georgian. Am primit un ordin care mă neliniștește. Noi speram să ne întoarcem acasă. Dar, iată, în plină noapte, am fost somați să stăm cu arma la picior. Și necăjit la culme : Andro e bolnav, aș fi vrut ca mîine să-l instalez la un spital din București.

— Îl conduc eu ! i-a promis Adela. Și cu un frison pe care nu și-l putea domoli. Trebuie să-l văd, obligatoriu, pe prinț... Din, soțul meu, nu mai este lîngă Alteța-Sa. Mi-e teamă pentru prinț.

Guvernanta a accentuat neliniștea, indicînd acordurile muzicale care se auzeau.

— Auziți ? a întrebat ea. Eu aud însă și un clavecin. Sau mi se pare ? Asta îmi sună a bine.

*

Pe prinţ l-a rănit interior lipsa de substanţă din răspunsul kronprinţului la scrisoarea sa. Dintre toate veştile proaste aduse de Brătianu, aceasta l-a jignit cel mai mult, tocmai prin faptul că de la prinţul moştenitor al coroanei Germaniei Alteţa-Sa nu aştepta şi nu putea să aştepte un ajutor efectiv. Era în joc o prietenie pură şi răspunsul, absolut neangajant, s-ar fi putut plasa într-o asigurare platonică de genul „Sînt alături de tine !", care nu venise însă.

Cînd un om îşi stabileşte o ţintă în existenţă, cînd urmăreşte cu tenacitate ţinta, fără a se abate din drum, acel om vrea un martor al aventurii sale, un reper exterior cu care să intre în tensiune, prin care să-şi aproximeze apropierea de ţintă şi să-şi măsoare singurătatea. Pentru prinţ, acest reper era kronprinţul, omul cu care intrase în tensiune chiar din clipa cînd a pornit la drum spre ţara de la Dunărea de Jos. I-a acceptat kronprinţului, tocmai de aceea, provocările bărbăteşti, ironiile de la distanţă, inclusiv acea întrebare usturătoare la culme, care l-a scos pe prinţ din răbdări : „— Ce mai face poporul acela neserios ?" Întrebare la care prinţul a încercat să răspundă, răspunsese deja prin biruinţa în război.

Dar pentru a face şi mai clară semnificaţia războiului, pentru a dovedi că nici el şi nici poporul de la Dunărea de Jos n-au stat la pînda conjuncturilor, prinţul îi precizase kronprinţului, în scrisoarea trimisă prin Brătianu :

„Cît despre ce-am cucerit, independenţa, ne-am cîştigat-o cu sîngele nostru şi n-o datorăm nimănui decît nouă înşine."

Scrisă concis şi răspicat, afirmaţia lăsa să se vadă o rană. Prinţul nu s-a sfiit s-o expună, kronprinţul n-o vedea. Scrisoarea de răspuns, adusă de Brătianu, abunda în banalităţi de familie, pe care Alteţa-Sa nu le-a mai parcurs.

A ieşit la fereastră. A ascultat liniştea geroasă a nopţii, încercînd să absoarbă sunetele. Acum, fanfarele tăceau.

*

Ceremonia din casa Rășcanu s-a spart din clipa cînd a intrat în scenă, spre stupoarea șefului familiei, lumea populară introdusă de Hélène. Erau prietenii ei de pe front : Aurica, Mișa Chiorul, Ionescu-Chitic, Labă, la care se adăugase și Sergentul Jachetă, un bărbier cîntăreț ambulant la mandolină, poftit printr-un intermediar. Era singurul oaspete care rupsese convenția violetelor de Parma și care adusese la nuntă un snop de garoafe roșii de la mahala. Hélène a sărutat — printr-un gest popular ! — aceste flori viguroase, amirosind a cimbru, a busuioc și a piper negru. Văzînd-o cum pupă florile, individul numit Labă a scos un chiot, iar Rășcanu s-a deplasat imediat la locul incidentului.

Aici se afla un „domn“ în frac și cu gambetă, purtînd la umăr instrumentul numit mandolină, îmbrăcat îngrijit — probabil cu haine de împrumut — și mirosind a țuică. Individul a spus întîi : „— Pardon“, apoi a salutat în dreapta și-n stînga, cu gambeta, întorcînd dosul spre șeful casei, pe care-l ignora inconștient, socotindu-l vreun lacheu. A scos însă la rîndu-i un răcnet de satisfacție, cînd i-a recunoscut într-un grup de personaje simandicoase pe Aurica și pe Mișa Chioru, care avea armonica asupra-i. Individul s-a îndreptat către amicii lui, cu mandolină cu tot, distribuind în dreapta și în stînga cîte-un pardon agresiv, iar odată ajuns acolo, între ai lui, a pronunțat un mic discurs, care l-a speriat pe Rășcanu :

— Domnilor, aici ne aflăm ca pe front. În față inamicul, în spate amicul, sus domnitorul și jos poporul !

Au urmat aplauze, inclusiv Hélène aplauda încîntată ! — erau primele aplauze din cursul petrecerii, dar, curios, au aplaudat și artiștii italieni, y compris, diva. Distinsa doamnă Adelina Patti și-a imaginat probabil că la petrecere fusese invitat și un Pantalone, pentru destinderea atmosferei. Acel Pantalone nici n-a stat mult pe gînduri, a trecut cu degetele pe strune și, în acompaniamentul mandoliniei, nepoftit de nimeni, a tras un cuplet de autoprezentare care a uluit lumea :

„Sergentul Jachetă,
în frac cu gambetă,
culege răniți
și prea grav loviți,
Sergentul Jachetăă...“

Individul nu-și depusese gambeta la garderobă, cum era normal, iar acum saluta cu ea, ca la rampă.

„Sub ploi, sub șrapnele,
sub multe belele,
el nici că se teme,
și nici că el geme,
Sergentul Jachetăăă...“

S-a auzit un „ura !“ ca la grădinile de vară, au izbucnit iar aplauze. Rășcanu nu știa unde să se mai împartă, ca să potolească spiritele. Bărbierul pusese laba pe întreaga adunare. Labă făcea figură jignită, s-a retras la o parte împreună cu Mișa Chioru ; individul numit Labă era furios, voia să atragă atenția exclusiv asupra sa, prin descălțarea picioarelor degerate, dar Rășcanu a avut prudența să-l pună sub supraveghere : doi rîndași, în fracuri, vegheau asupra lui Labă, gata să-l umfle și să-l care la bucătărie. Dar Bărbierul, încălzit, n-a ratat ocazia ca să-și plaseze și-un monolog, producție proprie, cu mare circulație pe front, care a provocat amuzamentul invitaților :

„Dragă „Românule“, și tu Rosetti frate,
Îți scriu aceste rînduri de departe.
Eu te-aș ruga coboară pe la Plevna,
Să vezi cum s-a estins cangrena,
Că-s cangrenate toate, frate, frate,
La noi, la ruși, la turci și mai departe...“

Paharul de cristal al serii fusese spart, sub acoperișul casei Rășcanu fusese invocată Satana liberală, Rosetti, nu mai urma decît ca această casă să se dărîme. Dar lumea a înțeles altfel lucrurile, a interpretat ironic mono-

logul Sergentului Jachetă, a aplaudat și a rîs — lucru de prost gust. Rășcanu nu putea pricepe cum asemenea indivizi vulgari, ca Jachetă și compania, aveau putere de seducțiune, pe care, iată, o exercitau chiar și asupra lumii bune. Mai urmau să apară și Garussi sau poate chiar cherhagiul Zagudi, deși șeful casei luase toate măsurile ca să se apere de asemenea intruziuni. Nu se putuse totuși apăra : a auzit hohotul lui Zagudi, apoi l-a și văzut rîzînd cu măselele lui de aur. Anne l-a strîns de braț pe soț, cerîndu-i să se potolească : ea îl invitase pe Zagudi !, desfășurarea nunții și cheltuielile de călătorie care urmau se sprijineau — Rășcanu n-o știa — pe venitul bălților, via Zagudi.

Cherhangiul a rîs cu toate măselele — și pe el îl înveselise cupletul lui Jachetă, și el era un liberal, apoi s-a potolit, discuta într-un grup chestiuni serioase. Tot aici s-a alipit și baciul Șiclovan, care toată seara, nu găsise suflet de om să schimbe o vorbă. În sfîrșit, abia acum auzea vorbe omenești, despre pămînt, negoț, credit, afaceri, căci domnul Zagudi taman despre așa ceva vorbea.

— Da, cu Dunărea va fi greu dacă nu luăm măsuri ! perora domnul Zagudi.

Rășcanu avea pe chip alarma : precis cherhangiul se va fi lansat din nou în povestea lui deocheată despre bătaia peștilor la Dunăre, despre fluviul care „pute a icre primăvara“ și alte orori, dar Anne l-a tras către un alt cerc de persoane unde se discuta potolit despre muzică. El s-a supus, a ascultat banalități, despre muzică, a debitat la rîndu-i banalități, dar în spate auzea cum bubuie Dunărea, evocată gros și gras de cherhangiu :

— Vă spun eu că pute a icre, cînd intră strechea-n crapi și-n moruni...

— Cum așa, domnule ? !

— Pe cuvîntul meu de onoare !... Am întîlnire în primăvara asta c-un domn ofițer de marină, care tot așa nu credea. I-am zis : vino, domnule, să vezi Dunărea, și-ai să te convingi !... Acum vreau să văz dacă vine...

Cu Dunărea nu mai era nimic de făcut, intrase în casă, într-o explozie de talazuri, gheţuri, copaci rostogoliţi, moruni şi crapi, Răşcanu pierduse posibilitatea de a opri desfăşurarea subiectului, dar acum ochii lui alergau spre Hélène şi grupul popular, Labă, Aurica, Sergentul Jachetă, care, din nou, se pregătea să cînte. Şi Anne era speriată ; cei doi nu ştiau cum să se mai împartă :

— Mai bine să îngăduim dansul ! a propus ea, iar el a fost de acord.

— E normal ca tineretul să danseze, a spus el. Mai bine dansul.

Nu era normal — nunta se desfăşura în post, dar mai bine aşa decît cu un spectacol popular extins dincolo de orice limită. Mai bine dans decît grozăviile debitate de Zagudi, pe care îl şi auzea — ar fi vrut să-şi astupe urechile, nu putea, gestul n-ar fi fost de bon ton, nu putea opri într-un asemenea mod replica unui invitat !, dar curios, invitatul nu vorbea, doar rîdea. Avocatul îi auzea totuşi discursul, pe sub hohote, cuvînt cu cuvînt, discursul din urmă cu un an :

— E culmea, domnilor, ce se petrece, Dunărea debordează de icre. Şi de lapţi. E ceva aproape greţos, vă rog să credeţi, nu se ştie de unde dracu scot din ei morunii, nisetrii, somnii, crapii atîţia lapţi, atîtea icre.

Peste icrele plutind pe ape, Zagudi adăugase acum şi polenul, trîmbe de polen, învîrtejindu-se în aer, pînă la nouri, ca să se cearnă apoi lent peste valuri bete, deasupra unui ocean de flori cu corolele deschise. Aceasta ar fi fost Delta, ca univers floral, dar Zagudi n-a lăsat-o să se liniştească, a aruncat asupra-i şi păsările :

— Păsările vin taman la clipa asta, sumedenii. E o fierbere şi-n văzduh, o vînzoleală şi-o bătaie de aripi de ia foc aerul, dacă pot să mă exprim aşa.

În sfîrşit, o singură discordanţă în tabloul demenţial zugrăvit de arendaş : un spin, rămas din era rece, un arbust ţepos care nu înmugurea şi nu înflorea, aşteptînd parcă să se întoarcă frigul, ca să se simtă bine :

— E prinţul ! şi-a spus Răşcanu, cu satisfacţie, în timp ce Zagudi îşi striga uluirea nebună.

*

Ţarul îi spusese lui Iancu Ghica, la dejunul din urmă cu o săptămînă, un cuvînt enigmatic, al cărui înţeles se limpezea abia acum în mintea prinţului : „— Dea Domnul să nu se ivească noi complicaţiuni !“ La despărţirea de Brătianu, ultimul cuvînt al prinţului tată fusese acesta : „— Vă aşteaptă, am convingerea, o mare surpriză !“ În golul nopţii, prinţul aştepta surpriza care nu mai putea întîrzia.

*

Prinzînd din zbor ideea invaziei de polen, care ar fi sufocat acea întindere edenică, un alt invitat a intervenit, ridicînd discuţia într-un plan imprevizibi :

— Dacă baronul de Cuvier, care a murit acu nu mulţi ani, ar fi avut curiozitatea să vină pe la noi, ar fi descoperit la oarecare adîncime un strat pietrificat de polen. Gîndiţi-vă cît polen s-a depus în ere, pe sub actuala geografie !

— Oare nu atunci, credeţi, s-a produs catastrofa despre care vorbea domnul de Cuvier ? a întrebat un alt conviv.

— Desigur, atunci s-a petrecut, a confirmat oratorul improvizat, dar nu aşa cum îşi închipuia el, ci dintr-un amor nebun al vegetalelor şi animalelor, al pămîntului cu apele şi aerul. Apoi dintr-o suflare : Domnilor, p-aici pe la noi, amorul a fost catastrofic, precum şi Nae spunea.

Cine-o fi fost Nae ? nume popular !, amestecat în chip bufon cu numele baronului de Cuvier, un savant ilustru, şi el într-un grotesc amestec cu nişte „teorii“ à la Zagudi ! Dar fanatecul acelei autorităţi numite Nae îşi expunea mai departe „teoria“ :

— A fost atunci o pierdere a minţii, o ieşire din fire pînă dincolo de fire, de unde catastrofa, adică răvăşirile, ruperile, suferinţa.

— Ce catastrofă ? ar fi vrut să întrebe Rășcanu. De unde pînă unde această apocalipsă erotică, proiectată în geologie ? El, o recunoștea cu amar, nu îndurase nici una. Dar savantul în problema catastrofelor erotice perora în continuare :

— Curgeau din arbori rășini și feluri de feluri de sucuri vîscoase, translucide, cristaline, din copaci neidentificabili azi : poate mirți, poate eucalipți, poate arbori de vanilie...

Casa Rășcanu era pregnant inundată de aceste mirodenii, pe care vorbitorul le-a numit în continuare, cu o fantastică erudiție, pentru ca apoi să le stingă pe toate :

— ...care mai pe urmă, toate, aceste lacrimi, această rouă, aceste sudori de suferinți, să încremenească în pietrăriile subpămîntene, în cristalele de rocă, în nucile de ambră, de rubin, de safir, în sîmburii scînteietori de diamant, la niște adîncimi pe care nu le mai simte azi nimeni. Rar doar, atunci cînd plînge vreun copil, o domnișoară, o mireasă. Dar nici atunci. Căci cele ce sînt azi sînt lacrimi de mîna a doua.

Pe Păuna o părăsiseră puterile, voința de a mai fi în vreun fel sau de a se mai împotrivi. A primit absentă hotărîrea consiliului de tutelă care a decis s-o instaleze la Viena, în același sanatoriu de unde fugise vărul Rudi, cel care bîntuia acum prin America de Sud. La această hotărîre s-a opus însă Haralambie, care a pretins că bolnava n-ar avea acolo pe nimeni, ar rămîne singură printre străini.

— O va însoți Anuța ! a dat soluția maica Ana Ghica. Anuța îi va rămîne secretară și va sta tot timpul cu ea.

— Dar Anuța are un acoperiș sub care trebuie să se întoarcă ! a contrazis-o Haralambie. Acolo este și locul bolnavei. Eu zic s-o ducem acolo.

Ideea de a o instala pe Păuna la mînăstirea din care pornise Anuţa a provocat o pauză lungă. Discuţia se purtase în faţa Păunei, rămasă străină de acele vorbe, care n-o priveau. A rămas absentă şi cînd, mai departe, s-a discutat despre administraţia casei şi a averii. Doamna nu ştiuse niciodată de unde-i provin veniturile şi cu atît mai puţin părea interesată s-o afle acum. Într-un tîrziu, ea a reacţionat totuşi, spunîndu-le celor prezenţi să se gîndească la vărul Rudi, care se va întoarce. Apoi din nou s-a revenit la chestiunea instalării. în sanatoriu, şi, din nou, Haralambie s-a împotrivit. Un domn solemn, care-şi aroga pretenţia de şef al clanului familial, s-a repezit la Haralambie gata să-l ia de piept :

— Cum vii, domnule, cu asemenea idei ? Cine eşti dumneata ?

— Nimeni ! şi răspunsul a deconcertat. Dar eu zic, a mai spus Haralambie, că dacă tot îşi părăseşte casa, măcar s-o ducem sub streaşina lui Dumnezeu.

Păuna plutea în apa absenţei.

Hélène se retrăsese să se schimbe, o inundase din nou febra. Simţindu-i absenţa prea mult prelungită, Toma s-a îndreptat către odaia ei, unde a avut surpriza să audă sunetele pianului. Hélène încerca un mi, îl tot relua, ca şi cum s-ar fi jucat de una singură. A bătut la uşă, n-a mai aşteptat răspunsul, a intrat.

— De ce te-ai retras ? a întrebat-o.

Hélène părea preocupată de repetarea acelei note — mi — pe care o regăsise în sfîrşit.

— Mă pregătesc pentru ultima călătorie, i-a spus fără a-l privi. Apoi privindu-l şi repetînd nota : Auzi ce mi frumos ?... Îl pierdusem de mult, nici nu mai ştiu de cînd. Nu pot să-ţi spun cît sînt de bucuroasă.

Părea într-adevăr bucuroasă. Toma în schimb era speriat, febra îl invadase şi pe el.

— De ce tot vorbeşti despre ultima călătorie ? E absurd. Toţi ştim că te vei întoarce.

— Ştiu ! a spus ea cu veselie nefirească, rîzînd artificial. Mă voi duce, mă voi întoarce, nu voi muri.

— Voi veni cu tine...

— Ştii că nici asta nu se poate. Tu nu poţi trece dincolo. O să ne despărţim la frontieră. E chiar mai bine aşa.

El şi-a plecat fruntea, Hélène îl privea acum cu milă. Simţea milă faţă de neputinţa lui absolută de a-i spune ceva.

— De altfel te-am şi luat cu mine, a mai şoptit ea. Am poza ta de anul trecut, pe care am tăiat-o cu foarfecele dintr-o gazetă. Hai să ţi-o arăt, ca să ştii cum ai fost.

A răscolit într-un album în care se aflau fotografii vechi, vederi, scrisori, a scos fragmentul de gazetă, dar nu i l-a dat, l-a privit printre lacrimi. I-a spus cu ochii închişi :

— Ştii ce frumos erai ?

Apoi au tresărit amîndoi, surprinşi de o melodie care răzbătea pînă la ei. În marea sală de petrecere cînta Aurica. Probabil că cineva o îndemnase să cînte sau poate că chiar ea nu se putuse stăpîni. Cîntecul, pe care Hélène îl cunoştea, inundase casa, peste toate interdicţiile şefului familiei.

„Neghiniţă neagră,
Du-mă, soro dragă,
Să mă duci în lume,
Să nu ştie nime..."

— Hai să mergem ! i-a cerut mireasa mirelui ei.

*

Stînd în pat, Nae naviga către Dunăre, ceva îl chema irezistibil acasă ; era sătul de mări, deşi încă nostalgic după Alizeea, pe care n-o mai întîlnise, dar nici n-o mai putea

întîlni : marinarul fiind incomplet echipat. Echipamentul său, partea cea mai delicată a echipamentului — cămaşa şi izmenele — se afla de partea cealaltă a planetei, dincolo de fluviu. Îi era milă de el, cînd se privea în oglindă, oglinda legănătoare din cabină — văzîndu-şi chipul palid, pierit. Oglinda îi juca chipul, i-l trimitea din perete-n perete ; ca să-şi dea un punct de sprijin, Nae s-a întins pe patul asoru, cu faţa în sus, fixînd oglinda deasupra, pe tavan. Dar şi tavanul se clătina, balansîndu-se în sus şi în jos, astfel încît figura lui Nae scăpa din ramă, se scufunda şi iar apărea în luciu, precum un înecat, care, cînd şi cînd, ar fi ieşit deasupra valurilor. Să fi fost de vină tangajul ? Dar nu se auzeau valuri. Se auzea doar o muzică. Nae şi-a spus, repetîndu-şi pînă la saţiu, că muzica nu putea să dea oamenilor o stare de tangaj. „— Adică cum ? şi-a strigat el. Să te spargi cu capul de un stîlp ? !“ Căci acesta era tangajul — spargerea capului de un stîlp, poate al cerului, dar care rezista. Şi el rezista. Capul lui nu era o nucă, fie şi de cocos, carele să se spargă ! Şi-a legat capul cu un turban, un batic transformat în turban, dintr-o mătase subţire, dar foarte proteguitoare. Mai bună ar fi fost lîna, Didina. Şi-o refuza însă. Îl trăgea înapoi Alizeea, de unde tangajul.

Fata valurilor avea o cumplită forţă de absorbţie. Poate era de vină şi cerul, cerul sudului. Nae se simţea tras înapoi, deşi se simţea mînat înainte, tot înainte, de un curent contrar. Incertitudinea i-a fost spartă de medicul de bord, care a intrat în cabină, cu tichia albă, trasă pînă mai jos de nas, ca o mască : „— Încotro ?“ l-a întrebat pe Nae, deşi cei doi călătoreau pe aceeaşi navă. „— Acasă !“ a răspuns el, în spasme. „— Păi n-aveţi flotă !“ i-a aruncat medicul, aşteptînd reacţia lui Nae. Nae n-a avut ce opune. Individul, care semăna izbitor cu proprietarul hotelului, a rîs sardonic şi i-a aruncat încă o pilulă, poate cea mai amară : „— Cum te mai întorci înapoi, la Alizeea ?“

Dacă aşa stăteau lucrurile, însemna că Nae nu se mai putea întoarce la Alizeea. Şi el pornise, ireversibil, pe apa Sîmbetei.

Un ultim curier, sosit dinspre Giurgiu, a depus pe pupitrul prinţului o partitură pe care erau însemnate în grabă şi la cald acordurile acelui vals trist. Fusese o iniţiativă a mareşalului curţii, care ordonase ca partitura cu pricina să treacă mai întîi şi pe la maiorul Hübsch, şeful muzicilor militare şi consilier al prinţului. Maiorul Hübsch îşi scrisese avizul pe margine, opinînd că muzica este executată deocamdată prea lent.

— Lent, dar obsesiv ! a remarcat colonelul Văcărescu.

Prinţul n-a comentat observaţia, a lăsat foaia cu note pe colţul pupitrului şi a deschis epistola de la Düsseldorf, adusă de Brătianu. Era vizibil, de la primele fraze, că prinţul Karl-Anton cedase din nou magnetismului emanat de sfetnic, ceea ce fiului nu-i displăcea :

„Dl. Brătianu se dovedeşte din nou a fi sfetnicul tău de nădejde. Nu-mi închipui ce-ai putea face acolo, în România, fără un asemenea om loial, sagace şi abil. Privindu-l, realizez încă o dată că dl. Brătianu şi-ar juca lesne capul pentru tine, ca şi în prima clipă cînd l-am cunoscut. Pentru tine, pentru el, pentru ţară, iată întrebările mele.“

Mai departe, prinţul tată îşi transcria neliniştile :

„Am simţămîntul că te-ai mutat, plecînd de aici, într-o zonă a enigmelor şi surprizelor. Pe voi, acolo, nimic nu vă asigură. În zadar am aşteptat limpezirea situaţiei, ca să-ţi scriu. Situaţia, în loc să se lămurească, devine tot mai bizară.“

Urmau cîteva propoziţii de îmbărbătare, pe care prinţul le-a subliniat :

„Simpatiile întregii opiniuni publice sînt pentru tine şi pentru ţara ta. Aceasta este singura noastră mîngîiere...“

Dar, imediat, o cascadă de constatări catastrofice :

„Basarabia trebuie considerată pierdută...“

Apoi în alt loc :

„Nici o mînă nu se va mişca pentru România.“

Faptul se confirma în chipul cel mai dureros : unchiul Wilhelm, care-i conferise ordinul „Pour le Mèrite“, nu-i trimisese prinţului nici un răspuns la ultimul mesaj. Apoi în alt loc :

„O împotrivire cu armele ar fi o sinucidere. Protestul tău pe deplin îndreptăţit...“

A intrat din nou colonelul Văcărescu, obligîndu-l pe prinţ să întrerupă lectura :

— A intervenit ceva ?

— Da, au trecut la marşuri.

Valsul expiase deci.

Începuse valsul, dar Răşcanu a rămas locului, captivat de această dezbatere neobişnuită la o nuntă. Avocatul era interesat să vadă la ce cote va urca mai departe fantezia. N-a aşteptat mult, căci, peste o clipă, s-a desfăşurat o apocalipsă inversă :

— ...dar la prima înălţare a fierbinţelii pămîntului, toate acestea se vor topi, vor intra din nou în fierbere. Se vor scula copacii morţi în picioare, care vor înflori din nou, orbitor, sub astrele aprinse. Scularea copacilor din morţi, asta va fi.

Intervenise o pauză. Pe duşumelele lucii, perechile de dans se despărţiseră. Ar fi fost nimerit, poate, ca în sincopa muzicii să danseze îmbrăţişaţi acei arbori fantomă, dar muzica şi-a prelungit repaosul, iar Răşcanu a resim-

ţit un balans, ca pe mare. Şi-a dus ambele mîini la tîmple. Apoi, careva, dintre invitaţi, a făcut un semn şi orchestra italiană, care se instalase în balconul scării interioare, a început un nou vals, un vals de concert, pe care nimeni din lumea bună nu l-a abordat, toţi ascultînd cu reculegere acordurile triste. Doi tineri ofiţeri îl evocau probabil, pe acelaşi Nae, reproducîndu-i vorbele :

— Ce eră trăim, spunea Nae, ce eră sumbră. Deşi sîntem în era odoriferă, cum tot el spunea. Fiindcă Nae, domnilor, împărţea timpul uman în patru ere sau anotimpuri, diferite de tot ceea ce se cunoaşte azi.

Răşcanu nu s-a mai întrebat cine va fi fost acest Nae, personaj atît de venerat, dar tînărul ofiţer a continuat a-l cita pe camaradul absent la nuntă :

— Astfel, întîi ar fi fost era somniferă, cînd omul dormea ca-n sînul lui Avram, netrecîndu-i prin cap că se va naşte vreodată ca om. Apoi ar fi fost era metaliferă sau iarna, anotimp al suferinţei fără speranţă şi al atrocităţilor. Numai cruzimi şi războaie...

Răşcanu a aprobat propoziţia, deşi numele personajului de la care izvora nu-i plăcea : Nae ! Totul ar fi fost în ordine, dacă pe acel ofiţer l-ar fi chemat altfel. Cum ? Oricum, nu Nae, ca la mahala. Dar oare era vreo consolare în faptul că cei doi cuscri ai lui se numeau Sempronіu şi Augusta ? Semproniu şi Augusta Şiclovan, purtători ai unor nume romane, erau nimic mai mult decît nişte brînzari. Atunci de ce nu şi Nae ?

— ...După asta, a continuat ofiţerul, Nae spunea că ar veni la rînd era odoriferă sau primăvara, despre care a vorbit adineaori şi domnul Zagudi...

Citarea lui Zagudi l-a făcut pe Răşcanu să pălească, nu mai putea asculta, s-a silit să se concentreze asupra muzicii, deşi vorbele ofiţerului îl interesau.

— ...e anotimpul cînd ne minţim, ne amăgim cu făgăduinţa fericirii, ca acum, cînd sîntem toţi îmbătaţi de arome... În sfîrşit, era fructiferă...

— Ce ? ! a întrebat cineva, proaspăt alipit grupului.

— Era fructiferă, a repetat ofiţerul, vara adică sau cum zicea Nae, era felice, pe care nu se ştie cine o va mai apuca...

Emoție, toți cei prezenți se simțeau departe de era fericirii...

— Și noi, românii, în ce eră sîntem ? a întrebat același invitat, avid să afle.

— Noi, românii, am ieșit din era somniferă, dar ne aflăm încă în era metaliferă.

N-a întrebat nimeni cît avea să țină această eră neagră, o eră nu ținea o clipă, dar în alt grup, altcineva evoca clipa, Rășcanu nu mai știa cine vorbește, auzea însă vorbindu-se despre cutremurul din iarnă sau despre prăbușirea otomanilor :

— Cea mai periculoasă stare este aceea de după prăbușirea unei clădiri sau a unui imperiu. Urmează nu libertatea, cum ar fi de așteptat, ci praful, molozul, panica...

— Da, panica !, a aprobat stăpînul casei, în gînd. În această stare de panică orice e cu putință.

— Multă vreme, a mai spus acel domn, care trăia starea de panică, multă vreme de jur-împrejur nu se vede nimic, se aud doar zgomote surde, chițcăieli de ființe teratologice fojgăind prin subterane, de sus cad grinzi și bolovani, parcă de-a dreptul din cer, pare că noaptea se prelungește...

Rășcanu nu-l cunoștea nici pe acest domn. Era încă un necunoscut, probabil amic al fiicei lui, unul dintre zecile de necunoscuți de la nuntă. Necunoscutul vorbea acum în numele Necunoscutului, prezent sau din viitor :

— ...cînd se simte în sfîrșit lumina, ceea ce se vede e oribil.

Da, era oribil, chiar dacă orchestra italiană cînta suav, iar cîteva perechi — minus perechea Hélène-Toma — reluaseră dansul. Acel necunoscut a mai adăugat :

— Greu de spus ce lasă în urmă un imperiu care s-a prăbușit, fie și la o mare distanță...

Ce absurd lucru : lumea din sală își revenise, mînca, dansa. Adelina Patti vorbea cu mireasa :

— Știu c-ai visat, în urmă cu ani, că voi fi prezentă la nunta dumitale. Sînt prezentă, iată, dar fără voce. Am auzit însă de o minune : în America, un domn Edison, ar fi izbutit, se zice, să imprime vocea umană pe un cilindru de ceară. Nu-mi explic cum : prin magnetism, prin magie ?... Apoi cu lacrimi în ochi : Dacă-i adevărat, îți pro-

mit, draga mea, să-ţi trimit oriunde vei fi primul cilindru de ceară cu vocea mea.

Unul dintre artiştii italieni, care ciugulea un strugure superb, aproape pietrificat, murmura mîncînd boabele nişte versuri, care sunau bizar :

„Uva dolce di Romania,
un vigne gravide d'oro.
Dormono uccelli tra la foglie
e noi passiamo alegri...“

La nuntă, s-ar fi instalat pînă la urmă acalmia, pe care o introduce întotdeauna bufetul, iar apoi masa, dar înainte ca murmurul acalmiei să se aşeze printre oaspeţi, a bătut la uşă Mitiţă Zarzăr, musafir întîrziat. Răzeşul de la Cahul, sosit în plină noapte de la hergheliile lui strămutate la Odăile, aducea miresei un dar neobişnuit, care a uimit adunarea : un mînz de rasa Isabelle, pe care slugile conului Mitiţă l-au împins pînă în pragul marelui salon, deşi animalul s-a înţepenit în copite.

Mica sălbăticiune, cu părul în culoarea cafelei cu lapte, cu coama şi coada de mătase neagră, s-a tras spăimos înapoi, clipind din genele foarte lungi, buimăcite de luminile candelabrelor şi de oglinzile învăpăiate. În acordurile muzicii italiene, care a salutat frumoasa arătare, conu Mitiţă a debitat apoi o lungă oraţie, ca la nunţile domneşti din vechea Moldovă. La nunta domnişoarei Hélène erau poftiţi să fie „nînaşi“ Soarele şi Luna, „să-i ţie cununa“, „preoţi, munţii mari, / paltini şi stejari“, „crainici patru smei / cu gure de lei“, „şi-o sută de druşte / care trag din puşte !“ La această strigare, afară, în curtea casei Răşcanu, s-a tras cu puştile. Nuntaşii au strigat „Vivat !“, aplaudînd mireasa şi evenimentul ieşit din comun : mînzul Isabelle.

Mişcată de gingaşul dar, Hélène s-a apropiat de mînz şi l-a sărutat pe ochii foarte mari şi foarte umezi. A repe-

tat gestul şi doamna Adelina Patti, care a regretat public absenţa unui fotograf, profesionist, cum erau mulţi prin Italia. Diva ţinea să plece de la Bucureşti, spre Petersburg, unde-şi continua turneul, cu această suavă amintire : o mireasă îmbrăţişînd un mînz din Orient, de la limita Asiei cu Europa. Naşul mînzului, conu Mitiţă, s-a simţit la rîndu-i deosebit de onorat de o asemenea atenţie. El a asigurat adunarea că nu-şi putea lămuri cum apăruse un mînz Isabelle în herghelia lui de la Cahul, care era întemeiată numai pe cai băştinaşi.

— Vă rog să credeţi, domnilor, şi oameni buni, că nu ştiu, zău, cum s-a putut ivi un mînz, ca acesta, între sălbatecii mei. Să fi picat din cer ? Să fie o minune ? Ce ou ceresc să fi picat, ca să iasă din el un mînz ca acesta ? Dac-ar avea aripi nu mai m-aş mira ! Căci, oameni buni şi domnilor, aceasta nu-i cu putinţă. Îmi cunosc bine caii, şi armăsarii şi iepele, îi ştiu pe toţi din ce soiuri se trag şi din care împerechieri. Or, pînă azi, n-am avut dintre mînji aşa ceva. Ce ? Ceea ce se vede, o asemenea arătare, un cal Isabelle, la mine-n herghelie, de unde ? ! Spuneţi-mi şi mie de unde, ca să pricep ?

Stupefacţia răzeşului a atras şi a captivat pe mulţi dintre musafirii de la nuntă. Invitaţii care se aflau în preajma conului Mitiţă au propus fel de fel de explicaţii, care de care mai ilogice şi mai curioase. Cîmpia Bugeacului reprezenta, de cînd se ştie, un culoar al tranzitului de cai din Asia spre Europa, iar o „sămînţă Isabelle" nu era exclus să pice de undeva, probabil dinspre Europa spre Asia, fie şi din cer. Deşi nu se putea : Bugeacul era edenul cailor tătărăşti şi al cailor moldoveneşti, în amestec. Ba chiar şi-al cailor căzăceşti, ultimii sălbateci ai stepelor, dar un cal Isabelle ? ! Poate, doar războiul, a presupus altcineva, să fi înlesnit, în amestecul de cavalerii — turceşti, ruseşti, române — apariţia unui cal rar, calul Isabelle ! Un mînz Isabelle ca fruct bizar al războiului era o plauzibilă ipoteză, dar s-a exclus şi această ipoteză : bastardul ! Încă nedumerit de miraculoasa întîmplare, conu Mitiţă vorbea acum în bobote, de unul singur :

— Să fi apărut aşa, din senin, cum apare o dată la o sută de ani vrabia albă ? Pe la noi n-au fost asemenea

cazuri, precum apariţia cailor Isabelle, după cîte ţin eu minte...

— Ba au fost, l-a contrazis Răşcanu, care urmărise discuţia din apropiere. Ceea ce mă uimeşte, i-a spus avocatul consoartei sale, este reîntoarcerea poveştilor pe aici pe la noi. Ca într-o tragică roată a norocului. Ciudat cum nimic nu moare, cum nimic nu se uită. O poveste de la anul 1812, definitiv dată uitării, chiar de atunci, ţîşneşte brusc, în plinul scenei, cînd nu te aştepţi, sub forma unui mînz Isabelle.

Anne l-a privit cu îngrijorare : şi soţul ei vorbea în dodii, ca şi Mitiţă Zarzăr, ca şi mulţi invitaţi de la nuntă.

*

Nae ajunsese la Dunăre, dar era gol. Echipamentul lui se afla dincolo, pe ţărmul stîng, iar el orbecăia printr-un frunziş ca de junglă, pe ţărmul drept. „— De-aş ieşi la o limpezime !" şi-a şoptit, ca-n vis, dar nu nimerea nici o cărare. Cel mai straniu lucru : lui Nae i se părea a fi căzut într-o geografie necunoscută, imposibil de admis, căci el explorase şi ţărmul drept, foarte adeseori, prin binoclu. Plutind cu vasul „Ada", la deal şi la vale, pe Dunăre, nu-şi refuzase această ispită. De cînd se pusese chestiunea de a se lansa om la apă, spre ţărmul drept otoman, Nae se înscrisese primul, gata să se şi arunce, s-o ia scurt pe drumul ispitei. I se dăduse atunci şi o pilulă de cianură, la cazul cînd duşmanii l-ar prinde, s-o înghită. Acum însă, Nae se afla prizonier pe ţărmul rîvnit, fără să-l reţină nimeni. Rîvnea ţărmul stîng, dar nu-l nimerea. Numai liane. Şi nişte păsări rare, sărind din ram în ram, spunîndu-şi pe nume : „Gu-gu-ştiuc !", ca să-l deruteze. Marinarul a şi rămas mult timp cu privirile risipite prin copaci, printre crăci, crengi, frunze, jocuri înşelătoare de umbre şi lumini, care-l ameţeau pînă la orbire. Dar tot el şi-a dat seama că nu putea fi prea multă vreme înşelat. Il chinuia remuşcarea, cu o foarte dubioasă tentaţie a rămînerii pe loc. „— Şi ce dacă-s gol ? !" şi-a spus.

Bogdania izbutise să găsească, printre hîrtiile lui Parva, titlul exact al ciclului său de versuri, care era altul decît titlul caietului în care stihurile fuseseră notate. Surpriza era aceea că Parva însuşi simţise temperatura neobişnuită a versurilor lui, pe care le grupase sub un semn solar, exploziv :

Aprinsul cîntec al zăpezilor

În latineşte, Parva se jucase din nou cu cuvintele :

Fervens carmen nivium

Apoi :

Nivium fervens carmen

Apoi :

Carmen nivium fervens

Acel *fervens* era cheia sol. În viziunea lui Parva, lumea cînta. Dar Păuna se retrăsese din cîntec, ultima filă i-a sosit prea tîrziu.

Lucru stupefiant pentru Răşcanu, soprana italiană a făcut caz şi de cîntecul Auricăi şi de ea ca persoană, ba chiar l-a şi întrebat pe stăpînul casei : „Comme si chiama questa signora ?“, la care el n-a putut răspunde, s-a bîlbîit, a spus într-o doară : „— Aura.“ Numele a încîntat-o pe doamna Adelina Patti, care i-a şi trimis Donei Aura un salut colegial :

— Bravissimo, signora Aura !

Aşa avea să-i şi rămînă numele : Signora Aura, Dona Aura, favorita Adelinei Patti. Încă şi mai scurt : Dona ! Aura s-a fîstîcit, a salutat în dreapta şi-n stînga către boieri, cum făcuse şi Sergentul Jachetă, cum se pregătea să facă şi Labă, gata şi el să intre în rol. Răşcanu era hotărît să-l ucidă pe Labă, în cazul cînd mişcă.

Dar apăruse Garussi — nu se putea altfel, era o fatalitate ! — grecoteiul era pilit, cu chef mare, cum a văzut-o pe Signora Aura, cum a strigat :

— Zi-i, fă, una de-ale noastre !

N-a aşteptat s-o audă pe Aurica, pleznind ca un boboc de floare, s-a revărsat el, chiuind mai întîi, apoi cîntînd :

„S-a-nvîrtit lelea odată,
Dirli, dirli, dirli-la,
Şi-am văzut Brăila toată,
Dirli, dirli-la...“

Era cu neputinţă de admis o asemenea obrăznicie. Răşcanu îşi frămînta mîinile, Anne încerca să-l calmeze — trebuia să rabde, mai avea de îndurat puţin ! —, dar în aceeaşi clipă a intervenit salvator Mişa Chiorul, care a desfăcut burduful armonicei. Totul era pierdut, nimic nu mai era de refăcut pe lumea aceasta, Hélène îl îndemna pe armonist : „— Cîntă, Mişa, vreau să petrec !“, apoi din nou : „— Cîntă ca pe front !“, toţi au început să cînte, boieri şi slugi, gazde şi oaspeţi, reluînd acel blestemat refren purtat peste ţară de cerşetorii întorşi de pe front, de marii mutilaţi de război care cîntau pe la răspîntii :

„C-aşa e viaţa,
se rupe ca aţa ;
C-aşa e viaţa,
cristiani şi fraţi,
C-aşa e viaţa,
se rupe ca aţa,
cînd ţi-e mai dragă,
n-ai cum s-o înhaţi.“

În zori, Hélène a şi plecat spre Davos.

Prinţul a ordonat armatei sale să treacă Oltul şi să ia sub protecţie şi malul stîng.

XII

Curgeau din nouri ploi cu lapoviță și apele încă veneau mari. În Dunăre, mîlurile se îngroșaseră ; valurile, tot mai ostenite, fierbeau pe loc. Unele ostroave plutitoare se opriseră, încercînd — după puterea lor — fie să devină de sine stătătoare, fie să-și adauge lutul virgin pămîntului vechi, alipindu-se malurilor nesigure de sine, îndoielnice, gata să se șteargă iarăși în întinderile mișcătoare ale fluviului, care, în curgerea sa necontenit extinsă, uitase de fostele țărmuri. Peste puțin, poate peste o clipă, Dunărea avea să se trezească între țărmuri noi, nu cu mult strămutate față de cele vechi, dar altele, noi, ca și noile fețe ale timpului.

Între timp, fluviul curgea vast, precum o galaxie, prin semiîntunericul dezghețului, încă nu pe deplin mistuit, iar deasupra albiei, în înălțime, fumega amintirea vechiului fluviu, încă și mai vast, topindu-se într-un noian de aburi, care la rîndu-i se deșira și curgea către amintirea unei foste mări, încă și mai vastă. Acea vastă mare a începutului, care primise cîndva Dunărea în sînul ei — o Dunăre ce nu purta pe atunci acest nume — își păstra amintirea în alte și mai vaste noianuri de aburi pieritori, stinși în ploi și zăpezi, sub cu totul alte stele decît cele vechi și mari, ale începuturilor.

Dar un început era și acesta. Un cadavru vechi, pornit pe Dunăre odată cu dezghețul, se prefăcuse în insulă plutitoare, navigînd orb pe fluviul indiferent. Nimic de-

osebit, între timp. Prefacerile veneau ca de la sine. Stîrvul în formă de om sau de alt animal se acoperise între timp cu mîl și nisip, mîlul nou înfășurînd alcătuirea veche, nisipul prevestindu-i de timpuriu destinul mineral. Abia mai la vale spre Deltă, urmau însă marile prefaceri.

Un prim șoc, prevestitor, s-a și petrecut însă, în mica deltă a Brăilei, unde insula-cadavru a făcut un popas mai lung, sub o cioată de salcie, arsă în anul precedent, de niște pescari care dăduseră foc lăstărișului uscat și stufurilor. Acum cioata aceea scosese lăstari, un lăstar îmbobocise, încărcîndu-se cu motocei. Apa, ca laptele, clipocea în valuri moi, ritmice, izbind cadavrul de cioata care chiftea de viață, stîrnind și ațîțînd viața din ea. În lumina caldă s-au repezit, în haite aeriene, spre oaspetele nepoftit, muștele negre și verzi. Sub un zbuc de căldură, apăruseră și muștele. Un șoricel, cu cuibarul într-un ciuf de trestie, privind în jos, s-a speriat de fioroasa vedenie plutitoare, bîntuită de muște. Vedenie însemna, pentru el, primejdie. Căci spre fiara de jos, prin apă, năzuiau și fiarele acvatice mari, de care șoricelul țîțîia. Acolo, jos, începuse dezmățul. *Mus-minutus*, cel mai mic mamifer al bălților dunărene, nu mai putea pogorî din cuibarul lui vegetal, căci fiarele mari l-ar fi înhățat. Un biban a izbit cu coada firul trestiei uscate și cuibarul-traistă s-a legănat, cu tot cu șoricel, gata să-l scuture și să-l arunce pe locatar în apă. Locatarul a preferat să rămînă în aer, altfel l-ar fi dumicat pe minută peștii, sfîrtecîndu-l cu gurile lor rînjite, niște rîturi care adulmecau nu numai după stîrvuri, dar și după ființele vii, cu sînge cald. Cel mai fioros era însă șarpele, care nu făcea zgomot, se strecura lent printre frunzele seci, apoi încremenea la pîndă. Ca să te aperi de el, trebuia să distingi perfect cu urechea între zgomot și liniște, între fîșîitul frunzelor și fîșîitul șarpelui. În urma unei nefericite răceli din iarnă, șoricelul însă nu mai auzea la fel de bine ca odinioară. Auzea intermitent, precum un aparat-Morse, cînd cu o ureche, cînd cu cealaltă, tocmai urechea care-i țiuia acum trebuind să-i indice fîșîitul șarpelui, pentru ca mica ființă să se ascundă și să dispară din raza dezastrului. S-a ascuns, urcînd mai sus, apoi și-a revenit. Apa din jurul cioatei clocotea, arun-

cînd stropi rău-mirositori ; zeci de bibani, de știuci, de crapi și de avați, dar și niște pui de somn, mari cît vidrele, se încăieraseră pe pradă. „De-ar isprăvi-o mai repede !", dar fiarele de jos nu știau în ce fel s-o înceapă.

De sus nu se vedea prea bine ce se petrecea acolo jos, dar un val a împins prada mai departe de cioată, punînd-o din nou în mișcare. Alte populații, aeriene și acvatice, s-au aruncat după ea. Un animal urît, cu botul fierăstrău, a despicat insula plutitoare, provocînd o detunătură. Foarte multe ființe mai mici, inclusiv șoricelul, s-au speriat, trăgîndu-se în lături, care încotro. Au stat pe loc, în aer, muștele. Cînd și-a revenit, șoricelul a văzut că prada se scufundase pe jumătate în apă ; în cavitatea spartă năvăliseră valurile. Valurile au purtat apoi cadavrul mai departe, împingîndu-l din nou spre șforul apei, care curgea indiferent.

Șoricelul simțea însă o gheară în ceafă. Spaima îl dusese prea sus, în vîrful ciufului de trestie, deasupra căruia se căsca golul cerului. De-acolo, de sus, îl puteau înhăța lesne vindereii și alte răpitoare cu pene și clonț, care se tot vînturau în aer, pe pale viclene de vînt. Șoricelul s-a tras prudent în traista lui, care se legăna.

Ignorînd întîmplarea, Dunărea își purta apele mai departe, spre mare.

Dimineața, în zori, izbucnise o încăierare la gara Filaret, între pahonți, autoritățile vamale și oamenii poliției. Direcția vămilor ținea de Ministerul de Externe, poliția gării ținea de poliția Capitalei, pahonții erau cetățeni străini, cărăuși ai armatei imperiale, care acum, la întoarcerea spre Rusia, voiau să ia trenul. Vama fiind în vînătoare de traficanți și contrabandiști — și dibuind unul !, acesta a cerut ajutorul pahonților, niște disperați, rămași pe drumuri, buni la orice ; pahonții au răspuns apelului, au smuls drugii de la căruțe rămase fără cai și s-au repezit în polițiști. Polițiștii au rupt-o la fugă, dar

s-au întors cu întăriri, deși prea tîrziu, fiindcă disperații — revoltați pe soartă, ocupaseră gara. Ca să li se scoată gara din gheare, s-a recurs la forțe noi. S-au spart capete, s-au rupt ciolane. Între timp, contrabandistul scăpase, complicii acestuia au alertat consulatul rus ; înainte ca ministrul de externe să fi fost informat despre afacere, în cabinetul acestuia a intrat baronul Stuart, cu o falcă-n cer și cu una în pămînt. Conu Mihalache l-a primit în nervi, era cu totul descoperit, nu știa nimic despre incidentul de la Filaret. Ministrul i-a ținut piept consulului cum a putut, pînă cînd i-au sosit primele informații :

— Dar incidentul s-a stins ! a replicat el, în totală defensivă. Am dispus o anchetă, care va stabili vinovații.

— Nu s-a stins deloc, e încă în fierbere ! a retorcat baronul. Dumneavoastră vă referiți la incidentul din iarnă, cînd a sosit țareviciul la București, eu mă refer la încăierarea de azi, care încă se desfășoară.

— Dar nu știu nimic precis.

— Se vede !

În iarnă, baronul Stuart înmînase ministrului de externe o notă severă în chestiunea dezordinilor de la Filaret, prin care se atrăgea atenția guvernului asupra caracterului vexatoriu al incidentului, care se produsese cu un moment înainte de sosirea țareviciului în Capitală. Conu Mihalache respinsese nota ; incidentul nu putea avea un caracter vexatoriu pentru nimeni, de vreme ce se dezlănțuise spontan. „— Așa-i la vremuri tulburi !“ i-a spus el oral baronului. E regretabil că s-a întîmplat, dar nu vă pot prezenta scuze.“ Și pentru a nu rămîne dator notei pe care o respinsese : „— Regretabil e doar faptul că trupele imperiale se comportă la noi ca într-o țară ocupată.“ Imediat, Kogălniceanu a transmis o telegramă la Petersburg, în care l-a informat pe Iancu Ghica atît despre întrevederea cu baronul Stuart cît și despre incidentul regretabil.

Pentru a nu da loc la interpretări nedorite, Kogălniceanu îi relatase atunci amănunțit lui Ghica incidentul de la Filaret în stil proces-verbal :

„Cu o noapte înainte de sosirea marelui duce moștenitor în Capitală a avut loc o încăierare, la Filaret, între căruțașii ruși și populație. Poliția intervenind, a fost bătută și alungată de pahonți. Un escadron de jandarmi călări fiind trimis la fața locului, a fost de asemeni bătut, iar ofițerii maltratați. A trebuit să se trimită un nou detașament de jandarmi. Aceștia au fost din nou asaltați. Văzîndu-se împresurați, jandarmii au făcut uz de arme, trăgînd în aer. Un singur pahonț a fost rănit — dar în mijlocul încăierării ! — cum de altfel și doi români. În clipa de față, autoritatea imperială dorește să dea incidentului un caracter de ostilitate politică. Doi colonei au fost însărcinați să întreprindă o anchetă. Sînt de pe acum sigur că nimic nu poate să cadă în sarcina autorităților noastre. Totuși mi s-a spus că cineva ar fi povestit marelui duce moștenitor, în cele mai negre culori, această scenă de operetă sau cabaret, și că sus-zisa afacere ar fi la baza umoarei proaste a țareviciului în privința miniștrilor români și a mea în special. Cum din tinerețe am fost în intimitatea celor mai mari suverani ai Europei, umoarea țareviciului mă lasă rece.“

Acum Kogălniceanu era surprins. Incidentul care i se reproșa era prea asemănător cu cel din iarnă, ca să nu-l pună pe gînduri. I-a cerut baronului Stuart un răgaz de cîteva ore, ca să se informeze, l-a convocat la minister pe Radu Mihail, care a adus un dosar cu primele constatări, amîndoi au fost izbiți de asemănarea situațiilor, ca și cum ambele ar fi fost ticluite de aceeași mînă. Apoi conu Mihalache a redactat nota explicativă către consul. Acesta n-a respins-o, dar a avertizat că autoritățile române nu sînt stăpîne pe situația politică din București. Guvernul e nesigur pe sine, a mai spus baronul. Guvernul nu e în stare să facă față tulburărilor care s-au iscat. Mai mult, guvernul se dovedește incapabil să asigure liniștea publică, buna funcționare a căilor ferate, deci siguranța traficului trupelor imperiale între Rusia și fostul front. Baronul

s-a retras numai după ce l-a prevenit pe ministrul de externe că vor mai discuta asupra acestei probleme.

Baronul Stuart n-a mai revenit, dar spre seară, Kogălniceanu a primit o telegramă alarmantă din Petersburg, de la Iancu Ghica :

„Le bruit s'est répandu ici depuis ce matin qu'une révolution aurait éclaté à Bucarest. Veuillez me dire ce qui en est ?“ [1]

Kogălniceanu a răspuns pe loc, fără a se mai consulta cu ceilalţi membri ai cabinetului, dar nu numai lui Ghica, la Petersburg, ci tuturor agenţilor diplomatici ai ţării, aflaţi în celelalte capitale :

„Une dépêche publique prétend qu'une révolution aurait éclaté à Bucarest. Cette nouvelle est absolument fausse. L'ordre le plus parfait règne en Roumanie Le Gouvernement est fort et saura maintenir la tranquillité en dépit des agitations factices qui pourraient chercher à se donner carrière.“ [2]

După expedierea telegramei, ministrul de externe n-a mai trecut pe la preşedinţie, cum ar fi fost cazul, s-a prezentat direct la Palat, cerînd să fie primit neîntîrziat de Alteţa-Sa.

— Am impresia că a intervenit ceva nou ! i-a spus Kogălniceanu prinţului, înmînîndu-i telegrama din Petersburg şi răspunsul său.

*

La ieşirea din casa Răşcanu, chiar la poartă, sub copitele cailor care o petreceau mai departe pe doamna Hélène, Aurica a întins o punte de pînză pentru morţi. Ea

---

1 „— S-a răspîndit aici zvonul că spre amiază ar fi izbucnit o revoluţie la Bucureşti. Vreţi să-mi spuneţi ce se întîmplă ?“

2 „Într-o telegramă deschisă se pretinde că la Bucureşti ar fi izbucnit o revoluţie. Această ştire este absolut falsă. Ordinea cea mai perfectă domneşte în România. Guvernul e puternic şi va şti să menţină liniştea, în ciuda agitaţiilor factice care ar putea încerca să-şi croiască un drum.“

ştia că tînăra doamnă nu se va mai întoarce şi, încă vie fiind, voia s-o conducă spre dincolo după datina de acasă.

Fără ca Răşcanu să bănuiască, slugile din casă — doica, spălătoreasa şi Aurica — îi pregătiseră domnişoarei, în mare taină, un trusou neobişnuit, o altfel de zestre, pe care fata s-o aibă cu ea acolo, pentru ceasul ce urma să vină : suluri albe de pînză, pentru punţi, drobi de ceară pentru lumînări, făină de colaci, grîu de colivă, bani mărunţi pentru sărăcime, ştergare pentru ciocli, pentru purtătorii năsăliei şi pentru popi. Ar fi trebuit şi o pasăre vie, care să fie aruncată peste groapă, cum şi un pom, în care să atîrne prinoase, dar acestea se puteau procura şi acolo, pentru ca zestrea din urmă să fie întreagă. Aceleaşi femei au hotărît, pe şoptite, ca punţile de pînză să fie întinse încă din ţară, căci acesta era de fapt ultimul drum.

Răşcanu n-a observat acest ritual, pe care l-ar fi repudiat. El ar fi trebuit să rămînă în Bucureşti pentru sesiunea secretă a Parlamentului, dar preferase să-şi conducă fiica, împreună cu Toma. Amîndoi bărbaţii, aflaţi în a doua trăsură, îşi asumaseră datoria de a o însoţi pe Hélène pînă la frontieră. Răşcanu se trezise rudă, în zori de zi, cu străinul de lîngă el, numai prin faptul că, în urmă cu cîteva ceasuri, se oficiase cununia, prin care Nicoară devenise bărbatul fiicei lui. Nu l-a putut privi ; intruziunea în sînge îl crispa.

Toma Nicoară fuma liniştit în trăsură. De obicei nu fuma, dar acum căpătase veleităţi de stăpîn de clan, se socotea probabil coasociat clanului Răşcanu, avea o femeie din acest neam, îşi îngăduia să fumeze în faţa socrului, fuma dezinvolt. Prima spaimă a socrului, care s-a trezit cu ginerele în trăsură, a fost aceea ca nu cumva, în noaptea nunţii, Hélène să fi fost posedată. Acest drept de posesiune Răşcanu nu-l admitea nimănui, deşi era absurd. Cum nu îngăduise nici posesiunea lui Kraşmaru asupra moşiei Crăcăoanca, răscumpărată prin cedarea îngerilor lui Luca dela Robbia. Dacă nu cedase o teracotă — fie şi aparţinînd unui maestru ! sau un pămînt banal, simplu pămînt, de ce şi-ar fi cedat copila unui necunoscut,

care fuma ? Kraşmaru tuşea, Toma Nicoară înghiţea cu satisfacţie fumul.

Curios era că în acest băiat spelb, devitalizat, şters, anonim, se trezise — cu prilejul nunţii — o energie rară. Avocatul nu trecuse proba unei asemenea vitalităţi, la nunta lui. Căci Toma, cu o zi înainte de nuntă, îi ceruse îngăduinţa lui Răşcanu să vîneze pe moşia Crăcăoanca, pe care deja avocatul o redobîndise, prin cedarea îngerilor. „— Cum să nu, a consimţit Răşcanu la cererea iminentului ginere. Numai că, te asigur, la Crăcăoanca nu vei mai găsi nimic. Totul a fost jefuit, nici o pasăre, nici un iepure măcar !". „— Vă înşelaţi ! — a contrazis ginerele, Kraşmaru n-a putut smulge tot !" Afirmaţia tînărului s-a confirmat : Kraşmaru nu izbutise să smulgă tot mai rămăseseră sălbătăciunile, care nu intraseră în socotelile financiare ale bancherului. Toma s-a întors, din expediţia cinegetică, încărcat cu mari trofee. Acest carnagiu cinegetic l-a îngrozit pe stăpînul casei, dar a încîntat-o pe Hélène. Fusese oare avanpremiera nupţiului ? Răşcanu a ezitat să avanseze în această direcţie, oprindu-se cu spaimă la un anume prag. Probabil că cei doi îşi semănau. Era ca şi cum Hélène şi Toma ar fi pornit împreună la vînătoarea de animale, el făptuise masacrul, ea contempla sîngele.

La ieşirea din oraş, trăsurile au oprit din nou. Aurica a întins sub echipajul doamnei Hélène încă o punte de pînză.

Tot în chestiunea sesiunii secrete, ceruse audienţă la prinţ şi Lascăr Catargi. Oricît ar fi fost de ocupat, prinţul nu putea să refuze de a-l primi pe şeful conservatorilor, omul care intervenise în cîteva rînduri, providenţial, în existenţa sa. Lascăr Catargi nu abuza de alt-

fel de timpul Alteţei-Sale, venea rar la palat, totdeauna în clipe de cumpănă — nu pentru sine ci pentru obşte. El şi arăta ca un stîlp al obştii vechi — uscat, sărac, neînduplecat, onest, singur, apt să-şi ducă singur neînduplecarea, uscăciunea, cinstea pînă dincolo de capătul zilelor, cînd din vechiul boier aprig şi zgîrcit n-ar mai fi rămas decît un singur os, lustruit şi tare. Adversar ireductibil al lui Brătianu, conu Lascăr nu putea să nu respingă orice prezenţă roşie în jurul prinţului şi orice iniţiativă liberală. Leit-motivul întîlnirilor era întotdeauna acesta : „Măria-ta, Brătianu merge la risc !" De data aceasta bătrînul a mers cu un pas mai departe :

— Măria ta, a început el, Brătianu trebuie să lase puterea !

— De ce ? !

Întrebarea prinţului l-a deconcertat pe oaspete. Conu Lascăr l-a privit pe prinţ ca pe o fiinţă nouă, necunoscută ; avea în faţă pe altcineva, iar deruta l-a făcut pe bătrîn să nu-şi poată imediat reveni. Era oare de conceput că şi prinţul merge la risc ? ! Privindu-l, conu Lascăr nu putea înţelege ce se petrecuse între timp. Aceasta — neînţelegerea — însemna că în mintea perplexă a bătrînului risca să se frîngă resortul cel mai stabil şi inflexibil, însuşi principiul dinastic. Prinţul, la rîndu-i, a simţit că principiul pe care îl întrupa în acea clipă, nu el, ci chiar Lascăr Catargi, principiul însuşi se afla în primejdie, pîrîia în mintea şefului conservator. Şi prinţul n-a ezitat să precizeze :

— Tot ceea ce domnul Brătianu a întreprins, pînă în această clipă, reprezintă voinţa mea.

O a doua consternare, care punea în cauză, nu mai privea principiul dinastic, ci persoana prinţului, ca om. Căzuse oare omul-emblemă atît de jos încît să ajungă un liberal, un roşu ? ! Lascăr Catargi a murmurat, involuntar, în nemţeşte, formula predilectă a prinţului — aceasta e cu neputinţă —, întorcîndu-i-o, întorcîndu-şi-o sieşi :

— *Das ist unmöglich !...*

Prinţul nu l-a contrazis. Nu-i mai dădea socoteală vechiului sfetnic, îi era indiferentă imaginea pe care bătrînul o avea despre el, imagine care, atunci, pe loc,

se prăbuşise. Bătrînului nu-i mai rămînea nimic de făcut decît să se ridice. Nu înainte de a măsura dimensiunea căderii, adîncimea groapei în care prinţul se afla. A întrebat :

— Să înţeleg că Alteţa-Voastră acceptă ca justă şi punerea mea sub acuzare ?

Întrebarea viza relaţia dintre două persoane, prinţul şi Lascăr Catargi. Dacă prinţul acceptase acuza liberală, era imoral să-l mai primească pe fostul premier la Palat. Primindu-l, însemnase că acceptă jocul politician, altfel ce sens ar fi avut cuvintele : „—Tot ceea ce domnul Brătianu a întreprins, pînă în această clipă, reprezintă voinţa mea ?“ Dar în acest caz, el, Lascăr Catargi, nu mai avea ce căuta la Palat. A rămas pe loc totuşi şi a mai întrebat :

— Să înţeleg că Alteţa-Voastră pune la îndoială cinstea unor bărbaţi politici ca generalul Florescu, P.P. Carp, Titu Maiorescu, şi chiar cinstea devotatului vostru slujitor, aici de faţă ?

— Totdeauna am deplîns lupta neloială dintre partide, a răspuns prinţul. Totdeauna am socotit-o păgubitoare pentru ţară.

Prinţul se retrăsese deci din nou în sus, în poziţia de arbitru. Nu răspundea direct chestiunii. Bătrînul slujitor nu accepta însă, în circumstanţele date, privirea de sus. A devenit băţos, mai uscat decît uscăciunea :

— Am întrebat dacă Brătianu va ceda puterea...

— Nu.

Stîlpul conservatorilor s-a simţit ca smuls din pămînt. El s-a şi ridicat din scaun, neprotocolar, fapt care l-a obligat pe prinţ să se ridice la rîndu-i şi să rămînă într-o poziţie rigidă. Omul osos din faţa prinţului devenise la rîndu-i rigid, dur, rău. Era şi ros la manşete, la guler, în coate ; Lascăr Catargi îşi purta hainele — chiar costumele de ceremonie ! — pînă ce se rodeau la tramă. Aşa cum arăta acum, părea ca un răzeş năpăstuit, expropriat de dreptul la pămînt — care era puterea —, o putere încăpută pe mîna altora, pe mîna unor uzurpatori. Singura nădejde a unui asemenea om, după Dumnezeu, era prinţul. I-a spus :

— Tot ceea ce se întîmplă azi, aici, acum este de neconceput...

Dar Măria-Sa însă nu accepta ruptura și a replicat, din nou, cu tonul de arbitru :

— Nu pot accepta presiunea partidului dumneavoastră, care, în acest moment, coincide în mod nefericit cu presiunea externă.

— Dar n-are nici o legătură ! a protestat bătrînul.

— Vă înșelați, are ! Și după o pauză : Este de neîngăduit să-mi cereți exact ceea ce-mi cere și Petersburgul.

Bătrînul nu și-a plecat fruntea, dimpotrivă, și-a ridicat-o cu orgoliu. Ar fi vrut să moară sărac și curat, dar să se știe, s-o știe întreaga lume. A spus :

— Chiar dacă m-aș supune deciziunii voastre, aceasta nu m-ar atinge moralmente. Și sec : Îi vom oferi lui Brătianu ceea ce merită, în sesiunea secretă.

A ieșit, fără a mai primi, la despărțire, cele două degete pe care prințul le întindea vizitatorilor întîmplători. Rămas singur, prințul a început să se plimbe prin bibliotecă, încercînd să-și pună gîndurile într-un rost, într-o ordine. Peste o clipă, din mișcarea lui interioară a rezultat o judecată silogistică, pe care ar fi putut s-o transcrie și în jurnal :

„Liberalii, menținuți la putere, vor da niște conservatori de nădejde ; conservatorii, ținuți oricît în opoziție, nu vor da niciodată liberali.“

Dar, sfidînd protocolul curții, Lascăr Catargi s-a întors, ca să-i spună Alteței-Sale, din prag :

— Se acumulează incidente inadmisibile. Au început jafurile, incendiile, dezordinile...

O nouă oprire a avut loc la Cotul Argeșului. Hélène a vrut să coboare din cupeu, ca să revadă conacul și îngerii, dar tatăl s-a opus. Fără a-și lămuri de ce, Rășcanu i-a interzis fetei să facă drumul pînă la casa bunicii, gîn-

dindu-se poate că revederea ar indispune-o. Avocatul avea în minte parcul pustiu, acum probabil dezolant, cavoul, dar şi năvala slugilor, care ar fi întîmpinat-o cu lacrimi pe domnişoară, bocind-o apoi ca pe un mort. Avocatul a preferat să meargă singur, pînă la conac, lăsînd trăsurile în şoseaua principală şi refuzînd să accepte tovărăşia lui Toma.

Ceea ce-a văzut, încă înainte de intrare, l-a înfiorat : poarta uriaşă, din fier forjat, dărîmată. Clopotul, cu care oaspeţii îşi vesteau sosirea, era rupt de la stîlp şi aruncat pe jos. Răşcanu a străbătut cu grabă aleea, semănată cu dărîmături şi gunoaie, îndreptîndu-se spre cavou, dar din nou s-a oprit, cu picioarele moi. S-a rezemat cu mîna de un copac, ezitînd să se apropie : acoperişul cavoului era spart ca de o explozie, bucăţi de marmoră şi aşchii de sticlă împroşcaseră zăpada. Uşa smulsă, din vitraliile de la ferestre rămăseseră numai nervurile vinete de plumb.

Avocatul s-a răsucit spre conac — primul gînd a fost la îngeri — dar s-a tras înapoi şi a închis ochii. Dacă nu nimerise altundeva, atunci, precis, vederile îl minţeau. Şi-a şters ochii cu batista, era treaz pe deplin : avea în faţă o ruină, craniul clădirii îl aţintea pe el, omul viu, din orbitele negre, goale, mînjite de funingeni. Arseseră pînă şi canaturile de lemn ale ferestrelor, uşorii uşilor, stîlpii cu arcele frumos cioplite ai balconului de la etaj. Un singur reper, rămas intact : sarcofagul roman, aflat lîngă peronul conacului, în care bunica plantase o tufă de trandafiri, acum scrumită.

Răşcanu s-a lăsat purtat de paşi spre decorul absurd, pînă la treptele de piatră, pe care le-a urcat. Şi-a şters automatic picioarele, s-a descoperit, a intrat, s-a lăsat absorbit în măruntaiele ruinei, spre odaia care adăpostea îngerii. Cînd a ieşit, după o vreme, legănîndu-se, avocatul arăta ca un supravieţuitor de la Herculanum, care ar vrea să se încredinţeze că cerul rămăsese pe loc.

Cînd, anevoie şi cu popasuri multe, s-a reîntors la şosea, Anne l-a întrebat din cupeu :

— Totul e în ordine ?

— Desigur, draga mea.

*

Costi Aldea a primit vizita unui ofițer superior din jandarmeria imperială de front, Giers Serghei Eduardovici, după cum s-a prezentat, care era însoțit de un căpitan și un sublocotenent, aceștia ruși după nume. Cei trei căutau dezertori din armata rusă și s-au interesat dacă proprietarul moșiei nu acordase cumva adăpost unor asemenea fugari. Trăsura cu cei trei trăsese în curtea conacului, dar la poartă mai rămăsese o grupă înarmată de jandarmi călări.

— Știați că la București a izbucnit o mișcare tulbure, o rebeliune sau așa ceva ?

Costi Aldea n-a avut cînd să se redreseze de sub emoția acestei știri, să întrebe ceva, fiindcă oaspetele a continuat :

— Se pare că guvernul nu stăpînește situația. În București nici nu există armată. Va fi probabil de datoria noastră să intervenim Apoi brusc : Ar fi cumplit ca și la voi să se întindă molima...

— Ce molimă ?

— Anarhia.

Costi Aldea nu-și venea în fire, ceea ce auzea nu părea credibil :

— Nu înțeleg ce spuneți, a murmurat el. La noi nu poate să fie nici o anarhie.

— Dar e revoluție ! a strigat colonelul Giers. Unitățile noastre sînt deja mobilizate...

Costi Aldea a zîmbit, acum era deplin stăpîn pe sine :

— Domnule colonel, i-a spus oaspetelui, vă persecută o fantomă. Vă rog să luați loc.

Colonelul Giers — probabil rudă cu ministrul imperial de finanțe — s-a lăsat în scaun și le-a îngăduit și celor doi subalterni să se așeze. A trecut la un alt subiect, legat totuși de primul :

— Pe noi ne preocupă în principal chestiunea dezertorilor, a spus el.

— Nu primesc dezertori, i-a răspuns Aldea. Eu sînt un militar.

— Tocmai, a aprobat colonelul de jandarmi, sînteţi militar şi aţi avut o misiune de onoare. Aţi fost ofiţer de ordonanţă pe lîngă Nikolai Nikolaevici, comandantul suprem al frontului nostru comun. Se presupune că sînteţi un fidel al înălţimii-sale, un prieten al Rusiei.

— De ce n-aş fi ?

— Tocmai. Apoi, prevenindu-l : Numai că la noi sînt două Rusii : una a dezordinei şi cealaltă a ordinei.

— Pentru mine nu există decît o singură Rusie ! a spus Aldea, care l-a întrerupt pe oaspete.

Acesta nu l-a mai confirmat, printr-un nou „tocmai".

— În sfîrşit, a spus oaspetele, aceasta este chestiunea noastră internă.

— Tocmai ! a aprobat gazda.

Pînă în clipa aceea subordonaţii nu scoseseră nici un cuvînt. Unul dintre ei, sublocotenentul, părea că memorează convorbirea ; căpitanul, care era ceva mai liber în mişcări, a întrebat :

— Îl cunoaşteţi pe Maxim Maximovici ?

— Pe cine ? şi Costi Aldea a tresărit.

— Aţi fost în anturajul lui la Kazanlîk şi apoi la Adrianopole. Era unul dintre ofiţerii marelui duce...

— Ce-i cu el ?

— Tocmai, asta e, a intervenit colonelul, că nu ştim nimic despre el. V-a trimis cumva vreo scrisoare ?

— Nu ! a răspuns Aldea, hotărît. Apoi cu mînie : Domnilor, sînt supus oare unui interogatoriu ? Vă aflaţi totuşi în casa mea !

— Dar e de mare importanţă pentru noi să ne spuneţi tot ce ştiţi despre acest personaj... Mai e şi unul cîrn, care poartă ochelari cu ramă de aur. Un tip mongoloid...

— Domnilor, le-a spus Aldea, nu ştiu despre cine vorbiţi. Şi refuz să am amintiri despre lucruri care nu mă privesc.

Această răspicare a provocat un gol în discuţie. Colonelul Giers nu s-a ridicat totuşi, a rămas în scaun şi şi-a aprins ţigara.

— Trecem printr-un moment greu, a reînceput el, cu glas obosit. Un moment greu şi pentru noi, şi pentru dumneavoastră. Apoi sărind la altceva : Îmi permiteţi să privesc biblioteca ?

Invalidul i-a îngăduit și colonelul a început să se plimbe prin dreptul rafturilor cu cărți. Mormăia satisfăcut :

— Tactică... Strategie... Tir... Astronomie... Mecanică... Apoi privind gazda : Sînteți un enciclopedist !

— Eu ? !

— Da, nici vorbă. Dar mă surprinde acest Babeuf. Și acest Etienne Cabet. Și acest Charles Fourier. Sînteți un adept al ideilor noi ?

— Credeți că aceste idei noi sînt mai insurgente decît niște idei de mecanică ? a întrebat Aldea. Și îndemnîndu-l să-și continue rondul : Aveți mai încolo și cîteva biblii !

— Nu la biblii mă refeream. Biblia nu poate lipsi din nici o casă creștină. Apoi, arătîndu-i lui Aldea un alt volum suspect : La dumneavoastră circulă liber această literatură ?

— De ce n-ar circula ?

— Fiindcă, a explicat colonelul, de aici se trag toate relele. S-ar putea ca și dumneavoastră să vă treziți azi, mîine, cu vreo rebeliune sau chiar c-o revoluție, cum prevăd profeții apocalipsului de pe la noi !...

După purtări, colonelul Giers nu era în mod sigur de la jandarmi ci direct de la Ohrana. Felul cum cercetase cărțile, ca la o percheziție, l-a pus pe gînduri pe Aldea. I-a certificat această intuiție căpitanul, care a intervenit :

— Domnule Aldea, ne permiteți să controlăm și pivnițele, podul ?

— Pentru ce ? ! a ripostat el.

— Poate că fără știrea dumneavoastră, în casa aceasta, s-au strecurat niscaiva răufăcători.

Colonelul Giers a mai adăugat :

— Dacă voi nu vreți să vă salvați, vă salvăm noi.

Invalidul n-a mai răbdat, s-a ridicat în cîrje și le-a indicat ușa. A scris apoi un mesaj de avertizare către ministrul de interne, pe care l-a trimis la telegraf printr-un slujitor. Peste un ceas, omul s-a întors așa cum plecase. Stația telegrafică nu mai funcționa.

*

Aproape de Goleşti, trăsurile Răşcanului au fost oprite de un cordon de cavalerişti români. Un căpitan, foarte politicos, le-a cerut călătorilor să-şi prezinte documentele. Doamna Hélène Nicoară-Răşcanu călătorea în Elveţia, însoţită de doamna Anne Răşcanu şi de cîteva persoane auxiliare, Aurica şi Mişa Chioru. Domnul Toma Nicoară, deşi avea paşaport, nu obţinuse viza Consulatului austro-ungar, şi căpitanul l-a sfătuit să nu încerce a trece dincolo, în Transilvania. Cu domnul deputat Răşcanu, ofiţerul de roşiori a purtat o discuţie aparte :

— Aţi întîlnit pe drum trupe străine ?

Răşcanu a negat mut dar ştirea l-a tulburat. La spectrul conacului jefuit şi ars se adăuga acum o nouă spaimă.

— Ne aşteaptă vreo surpriză ? a întrebat el.

— Dumneavoastră trebuie să ştiţi mai bine, căci veniţi din zona cu bucluc ! a replicat ofiţerul. Tot ce ştim noi este că trupele lui Drenteln au ocupat poziţii de luptă la sud de Bucureşti.

Vorbeau pe şoptite. Răşcanu dorea ca doamnele să fie protejate de noua spaimă, deşi Anne, coborînd din trăsură, s-a apropiat de cei doi, presimţind ceva.

— Alec, se întîmplă ceva rău ?

— Nimic, draga mea, fii liniştită.

— De ce sînt pe şosea atîtea trupe ?

— Trupele sînt într-un exerciţiu militar obişnuit, a explicat Răşcanu, nelăsîndu-l pe căpitan să intervină.

— Desigur, a aprobat acesta. Spre vest, veţi întîlni tot mai multe trupe de-ale noastre. Şi prevenitor : Tocmai de aceea v-aş sfătui, domnule deputat, să părăsiţi drumul Piteştilor şi s-o cotiţi spre munte, chiar de-aici.

— Dar noi trebuie să ajungem la Piteşti, a intervenit doamna. De-acolo vom lua trenul.

— Va fi foarte dificil să luaţi trenul ! a prevenit căpitanul. Toate trenurile sînt cedate armatei. Vă sfătuiesc să mergeţi cu trăsurile pînă la frontieră. Dar nu pe

Valea Oltului, pe la Cîineni, mai bine pe Valea Dîmboviței, pe la Brădet.

Doamna Rășcanu părea cu totul descumpănită de aceste sfaturi și din nou s-a adresat soțului :

— Alec, îmi ascundeți ceva ?

— Draga mea, se întîmplă doar ceea ce vezi : se mișcă trupele.

— Dar de ce ne abatem din drum ? a întrebat ea, cu o neliniște sporită. Mie asta nu-mi spune a bine.

Căpitanul părea nervos și grăbit. Doamna Anne îl observa, domnul Rășcanu se străduia s-o calmeze :

— Ce vezi rău în faptul că vom trece-n Ardeal pe la Brădet ? Liniștește-te !

A convins-o să urce în cupeu, lîngă Hélène. El a mai rămas cîteva clipe lîngă ofițer, încercînd să-i smulgă încă un cuvînt, o asigurare.

— Tot ce vă pot spune, a mărturisit căpitanul, este că avem ordin să evităm ciocnirile. Se zice că i-ar fi împins pe finlandezi în față. Ce-avem noi cu finlandezii ? Apoi plin de grijă față de domnul deputat : Pot să vă ofer o grupă de escortă pînă la frontieră.

Rășcanu a acceptat cu mulțumiri oferta. Și-a reluat apoi locul în trăsură, alături de Toma. Ofițerul le-a urat bun voiaj și întoarcere fericită. Convoiul s-a și pus imediat în mișcare, flancat pe dreapta și pe stînga de roșiori. Aurica întinsese încă o punte.

*

Încă un incident a avut loc în gara Ungheni. Prefectul de Iași, care a raportat la guvern situația, nu dedusese schema actului de anarhie petrecut la frontiera de pe Prut, dar conu Mihalache, citind raportul, a observat imediat făcătura. Aceiași pahonți care s-au încăierat cu autoritatea vamală, pornind de la un nimic ; aceeași derută a grănicerilor, care n-au ripostat din primul mo-

ment, lăsînd să fie ocupată gara. Apoi replica prefectului, un tînăr ce nu şi-a pierdut capul, a intervenit eficient cu forţe proaspete, restabilind ordinea. Totuşi, şi un element nou : gara urma să fie incendiată, petroleul deja fusese aprins, un individ cu glas de muiere, cocoţat pe acoperişul clădirii, ţipa isteric : „— Foc, foc !". Dar grănicerii au stins iute focul, mai înainte ca forţele de dincolo de apă să sară-n ajutor. Erau gata pregătite : cîteva companii de cazaci-pompieri urcaseră deja în bărci. Istericul de pe acoperiş, pogorît cu scara, a fost băgat la beci, să se răcorească.

După încă un popas, în zona montană, Toma a trecut alături de Hélène, în cupeu, doamna Anne s-a aşezat lîngă soţ, în trăsura acestuia. Trebuia mai de mult să se facă această schimbare, pentru ca tinerii să rămînă singuri, să-şi poată vorbi fără martori în puţinul timp de care mai dispuneau pînă la graniţă. Părinţii, ca părinţi, nu mai aveau ce-şi spune, deşi doamna Anne a continuat a-l cicăli mărunt pe soţ, dîndu-i sumedenie de sfaturi, pe care-l tot ruga să le reţină. El aproba, asigurînd-o că va proceda întocmai, dar cu gîndurile cenuşă. Nu se putea extrage, cu oricît efort, din vedenia conacului ars, rămasă în spate, nu se putea împăca nici cu priveliştea zilei următoare, din care Hélène avea să lipsească definitiv. În surdină, o auzea pe Anne :

— Să nu-ţi faci griji cu bălţile. Contractele de arendare au fost prelungite cu încă trei ani, ţi-o reamintesc. Am primit şi avansul, Zagudi e un om de onoare, va depune la termen tot ce datorează.

El mormăia aprobări, ea nu mai contenea cu recomandările, care-i treceau lui Răşcanu pe lîngă urechi.

— Mai curînd să fii prevenitor cu Garussi. Nu-i lăsa hîrtiile casei pe mînă, nu-l lăsa singur în birou, rezumă-l la chestiunile tale de tribunal.

— Ai spus ceva ? a întrebat, dar Anne n-a luat în seamă întreruperea, și-a desfășurat mai departe monologul.

— De casă, cum ți-am spus, se va ocupa tante Clotilde. Nu știu dacă n-ar fi potrivit să o aduci la noi pe Matei, de la Cotul Argeșului, ca să te servească. Acolo tot nu mai are nimic de făcut...

El a tresărit ; doamna nu știa ce spune. În spate, apăruse o altă realitate, pe care Anne o ignora inconștient. Matei, femeia majordom-valet-secretar-chelăreasă a bunicii Grădișteanu, care sigur pierise în flăcări, într-adevăr nu mai avea acum nimic de făcut în conacul ars. Rășcanu putea lesne să invite fantoma lui Matei, la București, ca să-l slujească.

Trăsurile opriseră pe culmea unui dîmb de piatră, între păduri de smirnă verde, într-o liniște de rai. Hélène a coborît, ajutată de Toma. După cîțiva pași, prin zăpada orbitor de albă, tînăra doamnă s-a îmbujorat în obraji, înviorată de aerul odorifer și tare. A respirat lung, cu plăcere, simțindu-se frumoasă. Era fericită că trîmba de aburi, trimisă în sus, îi recade pe umeri în ace de brumă.

— Papa, l-a strigat ea pe tată, rămas cu mult înapoi, ți-amintești ce mi-ai promis acu cinci ani, într-un ajun de primăvară ?... Că mă iei la vînătoare de cocoși sălbateci...

El nu-și mai amintea, urca încet la deal, prin zăpada scîrțîitoare, încîntat de vioiciunea fetei. Hélène povestea, cu euforie, în gura mare :

— Acuși, acuși vine timpul cînd va cînta cocoșul sălbatec, mi-ai spus. Te iau cu mine la Brădet, să-l asculți. Știi cum cîntă, m-ai întrebat, *tetrao urogalus* ?... Eu n-am auzit, pînă azi, cum cîntă *urogalus tetrao*. Apoi cu repros : De ce nu ne-am oprit măcar o clipă la Brădet ?

Lui Rășcanu îi pierise zîmbetul ; a intervenit și Anne, care venise lîngă fată :

— Chiar, Alec, de ce-am ocolit Brădetul ? Ne puteam opri la conac, măcar o clipă, cît să-l revadă Hélène. Acolo zac atîtea amintiri...

Nu știa oare doamna Rășcanu că Brădetul nu le mai aparținea încă din vară ? Sau juca scena imputării, ca s-o

mîngîie pe Hélène? Cei doi soţi se menajau cu grijă, se menajaseră pînă atunci, tăinuindu-şi reciproc necazurile care se puteau tăinui, pînă cînd acestea — precum boala lui Hélène — le ieşeau brutal în cale, paralizîndu-i. Tatăl a încercat şi de data aceasta să facă faţă bună.

— Anul viitor, după ce te întorci, i-a spus fiicei, îţi promit solemn, te aduc la Brădet să auzi cum cîntă cocoşul sălbatec...

— La Brădet! a precizat Hélène, însuşindu-şi minciuna.

— La Brădet! a întărit încă o dată domnul Răşcanu.

Au urcat din nou în trăsuri, au pornit la drum, dar apropierea graniţei, şi a stîlpului de hotar, a introdus muţenia între călători. Avocatul a închis ochii, aşteptînd cu strîngere de inimă ciocnirea; golită de cuvinte, doamna Anne tăcea. De la un timp, caii mergeau încet, tot mai încet, la pas. Oprirea la bariera pichetului de grăniceri a fost ca o stingere.

Dar formalităţile vamale au durat mult, era enorm de mult bagaj, vreo două furgoane pline cu baloturi, lăzi, geamantane, valize. Pentru a nu se dubla controlul, la celălalt punct de vamă, vameşul român l-a poftit pe vameşul de dincolo, propunîndu-i să examineze împreună listele de obiecte şi eventual bunurile. Vameşul austro-ungar n-a vrut să cerceteze listele, doar s-a mirat de mulţimea bagajelor.

— Înţeleg că tînăra doamnă se mută din România! a presupus el, apreciind din ochi uriaşa zestre. Pentru totdeauna?

— O, nu! a protestat Răşcanu. Doamna va reveni curînd.

Tînăra doamnă se afla împreună cu Toma, la stîlpul de hotar. Cei doi n-au fost stînjeniţi de nimeni pînă în clipa cînd s-au încheiat formalităţile şi cînd Toma a ajutat-o pe Hélène să urce în cupeu. A urcat şi el lîngă ea, iar părinţii rămaşi jos le-au respectat clipa de despărţire. Doamna Anne şi-a reluat locul lîngă fiică. Puteau porni spre Alpi, via Brădetul de Dincolo. Aurica întinsese

ultima punte de pînză, după ce-a înnodat la un colţ un pol de aur.

Dar Hélène, exuberantă, a scos capul pe ferestruică şi i-a spus tatălui :

— Te rog mult, papa, lasă îngerii lui Luca dela Robbia la locul lor. O să vin să-i văd. Îmi aparţin.

Hélène nu ştia că şi îngerii zburaseră.

La Bucureşti începuse sesiunea secretă.

XIII

Întorcîndu-se de la frontieră, Rășcanu a avut neplăcerea să constate că la Parlament lucrurile se aflau în aceeași stare. Nimic despre chestiunea externă, acum internă, doar nimicuri, chiar dacă niște nimicuri legate de haosul din țară. Oare parlamentarii jucau o farsă ?

— Domnilor, a început deputatul Holban, am luat cuvîntul ca să-i spun domnului ministru că-n zadar mă combate, zicînd că nu se comit abuzuri. Ba se comit abuzuri strigătoare pe drumurile de fier, precum în gara Roman, unde șeful de gară...

Fluierături, aplauze, întreruperi violente, Holban a continuat, peste incidente, să-și depene povestea minoră :

— În Roman, domnilor, șeful de gară, ca să facă mai mult dever de comerț antreprenorului locantei de acolo, găsește mijlocul de a da plecare trenului spre Cernăuți cu cinci minute înainte de venirea trenului de București, pentru ca două-trei sute de pasageri să fie silite a rămîne o zi în Roman, ca să facă consumațiune...

— Și-n Piatra Olt la fel.

Holban i-a dat înainte. :

— Astfel, celebra trupă a italianului Rossi, care ne-a făcut onoarea d-a se opri și la București, ca și trupa Adelinei Patti, a fost silită să rămînă o zi întreagă în gara Roman, la locantă, unde artiștii, de tristețe...

— Dar vivandierele, care se plimbă liber pe ulițe și-n gări, peste tot ? !

Clopoţelul pudic al domnului C.A. Rosetti opri intervenţia. Ministrul de resort s-a adresat celui care interpela :

— Doriţi să se desfiinţeze acele trenuri ?

— Doresc să nu se facă promisiuni falacioase, doresc a se rezolvi problema cu urgenţă, căci dacă situaţiunea aceasta nu se curmă...

Apoi o intervenţie a deputatului Buescu, ceva mai serioasă, în chestiunea bugetului pe anul în curs : plata drumului de fier al companiei Crawley, plata rechiziţiunilor, plata datoriilor statului din anii trecuţi, creditele extraordinare din cursul anului 1877, toate ridicîndu-se la un capital nominal tinzînd spre suma uriaşă de aproape jumătate de miliard. Voci blazate, voci iritate :

— Adăugaţi risipa !

— Risipa şi camăta, care au măcinat atîtea averi !...

Apoi soluţia salvatoare, aruncată de un „roşu", cirac al lui Brătianu :

— Înfiinţîndu-se însă o bancă de scompt şi circulaţiune, capitalul va ajunge lesne să se găsească cu cinci la sută, iar cu modul acesta de procedură vom reuşi să reducem la jumătate sau măcar la două treimi sarcinile datoriei publice...

— Dar de unde să împrumute guvernul cu cinci la sută ?

— De la o bancă de scompt !

— Şi banca de scompt de unde va lua capital ?

Altcineva, un „alb", i-a dat „roşului" replica meritată, demontîndu-i argumentele :

— Să vă spun eu cum vom proceda domnilor : vom lua împrumut cu patruzeci la sută, ca să facem o bancă de scompt care să dea împrumut cu cinci la sută, astfel încît dobînzile să se ridice la patruzeci şi cinci la sută, căci aşa-i pe la noi !

Ilaritate.

— Domnilor, de ce cheltuim mai mult decît avem ?

— Aşa cheltuiesc şi francezii !...

— Franţujii ? ! Aş rîde !

— Nu rîdeţi, căci le vine în ajutor creditul şi astfel nu sînt ameninţaţi de nimic.

— Domnilor, să facem o imperioasă invitare guvernului pentru a se gîndi la o bancă de scompt !

Chestiunea externă a fost atinsă doar tangenţial de un vorbitor, domnul Cantili, care a invocat problema exproprierii silnice a unor pămînturi pentru construcţia unor drumuri strategice de fier în interesul armatei ruse. Kogălniceanu a intervenit, asigurîndu-l pe vorbitor că cunoaşte problema.

— Nu este însă cazul, a spus ministrul de externe, a acţiona în justiţie pe domnul Polianov sau pe domnul Zaburov sau pe domnul Warşavschi şi alţi asemenea antreprenori, căci îl întreb pe domnul Cantili : apoi numai aceştia au făcut expropriaţiuni ? Apoi de ce nu-mi vorbiţi şi de expropriaţiunile de la Filaret, Focşani, Ungheni şi din alte părţi din ţară unde s-au făcut lucrări de garaj pentru armata rusă ! Şi după o pauză, în care şi-a luat suflu : Eu vă declar, domnilor, că mi-ar fi greu să urmăresc pe toată lumea care a întreprins exproprieaţiuni în România, şi nici nu ştiu dacă aş găsi pe toţi acei constructori pe care voieşte domnul Cantili să-i urmărească. Dar pe împăratul Rusiei îl găsesc, ştiu bine unde stă.

Răşcanu a ieşit din aulă ceva mai satisfăcut ; îl văzuse în loja diplomaţilor pe baronul Stuart, care scria de zor. Acesta, sigur, avea să trimită o notă la Petersburg în chestiunea adresei domiciliare la care se referise Kogălniceanu. Totuşi atît cît fusese era prea puţin, şi Răşcanu a împărtăşit aceste consideraţii unui coleg care fuma, domnul Dimancea.

— Cum puţin ? ! s-a mirat Dimancea. Dar chestiunea externă s-a discutat separat, în sesiunea secretă a Camerei şi Senatului.

— Cînd asta ?

— Acum cîteva zile. Şi lămurindu-l : Prin consens, nimeni nu mai discută în public nimic. Doar presa, care e liberă să spună orice. Dar te asigur că chestiunea a fost discutată, cu toate actele pe masă.

Răşcanu devenise livid, mut, inutil, ca un actor scos din rol. Nu s-a putut lungă vreme dezmetici, deşi Dimancea continua să-i explice :

— S-a convenit să tăcem și să lăsăm guvernului mînă liberă. S-a dat un vot de încredere guvernului. Domnul Brătianu a și spus : Mulțumesc opoziției, care, în acest ceas de răscruce, a găsit tăria de a trece peste deosebirile de vederi...

— Cînd s-a întîmplat asta ? a mai întrebat.

— Acum cîteva zile. Ceea ce vezi acum e suprafața.

Rășcanu a coborît fără întîrziere la subsol, la arhiva Camerei, unde se afla registrul dezbaterilor. A cerut dosarul ședinței secrete și stenograma, care abia fusese descifrată. Numele participanților la dezbateri încă nu fuseseră întregite protocolar, erau însemnate doar cu inițiale, unele texte aveau goluri, descifrări nesigure, dar acestea nu-l împiedicau pe deputat să intre în temă. A și intrat, cu sentimentul că pătrunde în pîntecele unui vulcan care fierbea. Culmea era că nu vedea vorbitorii — toți prezenți deasupra, în aulă ! — îi auzea doar scurt, sugrumat, niște glasuri în furtună.

Situația devenise clară, lumea se schimbase la față, chiar dacă zăpezile nu se topiseră încă. La Petersburg, marele kneaz Gorceakov i-a confirmat oficial lui Iancu Ghica că guvernul imperial revendică Basarabia — nu și-o revendică, și-o adjudecă !, în plus, Rusia își rezervă dreptul de liberă trecere cu trupe pe teritoriul român, conform articolului VIII din tratatul de pace, un tratat abia subscris, nesubscris — și nici măcar cunoscut de guvernul român.

Notificarea, rece, seacă, bruscă, a dus la înghețarea raporturilor între cele două părți, care a și coincis cu un viscol. În cîteva puncte, chiar pe teritoriul român, linia telegrafică fusese ruptă, mesajul din Petersburg, foarte sincopat, a fost retransmis semn cu semn, după legarea firelor, astfel încît textul pe care Rășcanu îl avea în față, prima piesă din dosarul de la Parlament, nu lăsa nici un dubiu.

„L'Empereur et le Chancelier m'ont formellement fait connaître leur intention de reprendre la partie de la Bessarabie jusqu'à Kilia. En compensation, la Roumanie recevra le delta du Danube, la Dobroudja, y compris Kustendji. Les arguments ă l'appui sont : que le dit territoire a été rétrocédé à la Moldovie et non à la Roumanie, qu'il a été arraché par un traité dont il ne reste plus rien, qu'il n'est pas juste que la Russie seule le respecte à son détriment et que cette revendication est pour elle une question d'honneur et de dignité nationale.“ [1]

Textul era mai limpede decît lumina zilei, deşi intermitenţa transmisiunii telegrafice lăsase între cuvinte mari pauze, care subliniau tonul rezolut, definitiv. Pentru a spulbera orice iluzie că decizia s-ar putea modifica în ultima propoziţie se spunea :

„Quels que soient vos arguments, il ne peuvent en rien modifier notre décision. Elle est inébranlable.“ [2]

Erau chiar cuvintele marelui cancelar, adresate oficial lui Ghica. O nouă telegramă, imediat următoare, conţinînd o ultimă informaţie din Petersburg, se înfăţişa cursiv — linia telegrafică fusese restabilită şi-n stepă, sub ger, iar generalul transmitea :

„Le Gouvernement russe vient de mobiliser quatre divisions dites de réserve, à seize bataillons chaque, dont l'une est sur le point de partir. Il est à craindre qu'elles ne soient destinées, en partie du moins, à

---

[1] „Împăratul şi Cancelarul mi-au adus formal la cunoştinţă intenţia lor de a relua partea (de sud) a Basarabiei pînă la Chilia. În compensaţie, România va primi Delta Dunării, Dobrogea şi, bineînţeles, Constanţa. Argumentele în sprijin sînt : că sus-zisul teritoriu a fost retrocedat Moldovei şi nu României, că a fost smuls printr-un tratat din care nu mai rămîne nimic, că nu e drept ca Rusia singură să-l respecte în detrimentul ei, că această revendicare reprezintă pentru ea o chestiune de onoare şi demnitate naţională.“

[2] „Oricare ar fi argumentele voastre, ele nu vor putea cu nimic să modifice decizia noastră. Aceasta este de nestrămutat.“

occuper la Bessarabie roumaine ou même la Roumanie, toute entière.“ [1]

Rășcanu a intrat brusc în tumultul vocilor. Un țipăt țîșnit din stenogramă i-a spart urechile :

„— Domnilor, e periculos să vorbim, ne vor ocupa !“

Apoi replica, la fel de alarmantă :

„— Dar sîntem deja ocupați, țara se află sub putere străină !... Dați alarma, scoateți trupele din cazărmi, nu mai e altceva nimic de făcut...“

Apoi o voce liniștitoare :

„— Domnilor, eu nu cred că rușii ne vor lua Basarabia. Tăiați-mă, spînzurați-mă, dar eu unul nu cred. Căci ce reprezintă, la un mare imperiu, aceste trei județe cîte ne-au mai rămas din Basarabia ? Un nimic. Și atunci de ce să ne-o ia ? Spuneți-mi de ce, ca să pricep !“

„— Păi ne-o iau, domnule, nu vezi ?“

„— Dar eu nu cred. Cum să iei lucrul altuia, ceva ce nu-ți aparține și nu ți se cuvine ? ! Tocmai de aceea zic să ne adresăm țarului cu o suplică. Majestatea-Sa e o persoană sensibilă și va înțelege. E un mare suveran, un liberator de nații, iar rușii ca neam sînt calzi, buni, generoși. Cred în Dumnezeu...“

Apoi vocea unui inocent :

„— Domnilor, să încercăm totuși a ne pune și pe pozițiunea lor. Să vedem pentru care rezon rușii pretind Basarabia. Stă la baza acestei pretențiuni vreun temei de drept ?“

Apoi răspunsul :

„— Nu pe drept se pune chestiunea, căci nu există vreun temei de drept. Ei zic însă că-n ultimul secol, și aceasta este adevărat, s-au bătut cel puțin în cîteva rînduri pe pămîntul Basarabiei, au dat adică lupte.“

„— Așa e, s-au bătut chiar pe vremea lui Carol al XII-lea, care a avut lagăr la Tighina. Atunci au ajuns întîia oară rușii lui Petru cel Mare în Basarabia.“

---

[1] „Guvernul rus e gata să mobilizeze patru divizii zise de rezervă, a cîte șaisprezece batalioane fiecare, dintre care una e pe punctul de a pleca. Se crede că ele nu vor fi destinate decît în mică parte ocupării Basarabiei române sau chiar a României întregi.“

Apoi contrareplică :

„— Da, domnilor, dar un loc pe care te baţi nu-ţi dă drept asupra lui decît dacă îţi aparţine. Ei s-au bătut astfel şi-n Alpi. Le aparţin oare Alpii ? Şi turcii fac trînte pe saltea, dar luptătorii nu iau salteaua cu ei, după trîntă, decît dacă le aparţine. E acest pămînt dintre Nistru şi Prut o saltea pe care s-o ia oricine în spinare ? ! Să fie clar : Basarabia n-a fost şi nu este a ruşilor".

Apoi vocea lui Brătianu :

„— Domnilor, s-au invocat aici bătălii. Dar cu cine s-au dat aceste bătălii ? Disputatu-ni-s-a nouă acest pămînt al Basarabiei cu sabia ? Purtat-am noi vreodată lupte, cu vecinul de la nord, pentru acest pămînt ? Căci există şi un drept al sabiei, un drept sălbatic, dară nici acest drept în cazul oponenţilor noştri nu se poate invoca. N-am încrucişat sabia cu dînşii pentru acest pămînt niciodată. În 1812, Basarabia ni s-a luat peste capul nostru, fără a fi în posibilitatea de a vărsa sînge. În 1856, prin Tratatul de la Paris, ni s-au restituit trei judeţe, făcîndu-se primul pas în favoarea dreptului. Acum, în 1878, cele trei judeţe se cer înapoi, şi cui se cer ? Se cer chiar ţării de care te leagă un tratat ce-ţi impune a-i respecta integritatea, o ţară aliată, împreună cu care ţi-ai vărsat sîngele pe cîmpurile de luptă."

„— Şi atunci ?"

Tot Brătianu :

„— Atunci ni se propune o compensaţie. Dar, domnilor, cînd un proprietar mic, un moşnean, are o moşioară de la moşii lui rămasă, pe care fiecare străbun al lui a apărat-o şi a asigurat-o prin sudoarea şi chiar prin sîngele lui, acela iubeşte cu drept cuvînt pămîntul său şi orice schimb i s-ar propune, el niciodată nu va da mica lui moşioară pe acel schimb".

„— Atunci ?"

„— Atunci va hotărî istoria, a strigat vocea lui Kogălniceanu. Din punctul de vedere al dreptului chestiunea e soluţionată. Uzurparea nu dărîmă niciodată dreptul".

Apoi atacuri la Brătianu, mai vehemente ca oricînd. Apoi răspunsul lui Brătianu, mai defensiv decît oricînd, dar şi o ieşire în faţă, cu pieptul gol.

„— Acuzaţi-mă pe mine, acuzaţi-mă de tot ; această acuzare reprezintă în fond voinţa naţiunii şi reprezintă un nu hotărît, răspicat în afară. Ceea ce noi nu putem răcni, nu mai avem glas, răcneşte opoziţia, răcneşte domnul redactor de la „Timpul“. Apoi brusc : „—Dacă vreţi puterea, poftim !“

Apoi riposta :

„— Acum ? ! Acum nu ! Acum spală-te dumneata cu puterea pe cap. Întîi să faci bine să scoţi ţara din prăpastie. Scoate-i întîi pe ruşi din ţară, că dumneata i-ai adus !“

„— Cum i-am adus eu, domnilor, cine afirmă o asemenea nebunie ? A, vă referiţi la Convenţiunea din 4/16 aprilie, subscrisă de colegul meu de la externe, prin care trupele ruseşti au căpătat dreptul de a trece prin ţară ! Apoi mai bine era dacă lucrurile se petreceau într-altfel, dacă ruşii intrau fără convenţiune ? Şi dovadă că intrau şi fără convenţiune este că au intrat mai nainte de a fi votată de dumneavoastră.“

„— Atunci de ce-aţi mai subscris-o, dacă tot intrau ? Nu erau oare mai bune garanţiile anterioare ale marilor puteri, ale Europei întregi ?“

„— Garanţii ? Dar ce-a făcut Europa, pe care acuma mi-o puneţi în cap ? Apoi, domnilor, e un fapt necontestat că marile puteri nu numai că i-au lăsat pe ruşi să intre, dar nici c-au voit să se amestece întru nimic. Nu cumva fiindcă am făcut noi o convenţiune cu Rusia, puterile garante au îngăduit ca ruşii să intre în România ? E absurd, şi fiind absurd, nimeni nu poate susţine una ca asta. În schimb, convenţia ne întăreşte-n dreptul nostru asupra întregului teritoriu. Şi nu noi, astăzi, sîntem aceia care o sfîşiem !“

Dar invocarea Convenţiei a atras atenţia asupra lui Kogălniceanu — el era cel care o subscrisese cu mîna lui, — şi tirul s-a îndreptat asupra lui conu Mihalache :

„— Nu înţeleg ce fel de speranţă a putut pune cineva în această convenţiune, cînd disproporţia dintre puterile semnatare a fost şi este atît de mare încît niciodată nu-i de închipuit o paritate. Cum să pui în hamul dreptului un pui de găină şi-un cal, un ţînţar şi-un armăsar ? Pozi-

ţiunea care se face României prin această convenţiune este întocmai poziţiunea pe care o făceau romanii popoarelor pe jumătate cucerite, aşa-numiţilor *soci populi romani.*“ [1]

„—De unde şi rezultă *sociofrauda !*“ [2]

„— Dar dreptul de a încheia tratate îl rezervaţi atunci numai celor mari, care sînt sau pot fi pe picior de egalitate cu alţi parteneri ?“

„— Eu n-am vorbit de drept ci de călcarea dreptului, cu referire directă la popoarele pe jumătate cucerite“. Se foloseau aceleaşi argumente cu care, în urmă cu un an, P.P. Carp atacase convenţia. Bubuiau din nou tunurile grele, puse în bătaie de conservatori.

„— Şi am fost noi oare, pe jumătate cuceriţi, cînd s-a semnat convenţiunea ?“

„— Am fost, căci pe teritoriul nostru se aflau trei sute de mii de baionete străine. Noi am respins atunci răspunderea morală a unui act făcut în asemenea condiţiuni. Cum respingem azi pacea care ni se impune“.

„— Dar cine o primeşte ?“

„— Să răspundă domnul ministru de externe !“

„— Să răspundă domnul prim-ministru !“

Domnul prim-ministru n-a răspuns imediat, s-a dat pauză.

*

După pauză, Kogălniceanu a dat o replică scurtă, care va fi fost precis urlată :

„— Nu opoziţiei trebuie eu să-i răspund, ci naţiei, care şi ea la rîndu-i răspunde-n această clipă în faţa istoriei“.

La fel cum scurt a răspuns şi premierului Brătianu, care a strigat :

„— Să-mi tăiaţi capul, dacă nu voi face tot ceea ce pot pentru drepturile noastre“.

---

[1] Aliaţi ai poporului roman.

[2] Asociaţie frauduloasă.

A urmat rumoare, căci așa consemna stenograma : „Rumoare“, după care domnii deputați au fost poftiți să examineze actele și corespondența secretă dintre cele două cabinete. Rășcanu a dat la o parte convenția din 4/16 aprilie, subscrisă de baronul Stuart și de Kogălniceanu. A dat la o parte și telegrama prin care marele duce Nikolai Nikolaevici cerea prințului Carol să treacă Dunărea, cu trupele sale, în ajutor. S-a întors totuși și a mai recitit-o o dată :

„Prie de faire fusion, démonstration et, si possible, passage du Danube, que tu désires faire.“ [1]

Apoi o telegramă somativă a lui Kogălniceanu către prinț, care se afla la Poiana, lîngă trupele sale :

„Je prie donc Votre Altesse de me faire dire si la demande impériale a été faite à Votre Altesse verbalement ou par écrit. En tous cas toutes les pièces qui s'y rapportent doivent être soigneusement gardées.“ [2]

Kogălniceanu avusese deci o precisă intuiție a chestiunii, chiar atunci, în vară. Aceste piese, toate, se aflau la dosar. Rășcanu a revenit totuși la convenția din 4/16 aprilie, ca să vadă dacă articolul 4 era clar redactat, apt să reziste oricărei confruntări diplomatice internaționale. Făcuse acest examen și cu un an în urmă. A procedat la fel și acum. Articolul era clar redactat, opoziția n-avea dreptate. De altfel toate aceste piese trecuseră din mînă în mînă, în timpul dezbaterii secrete.

Apoi un document suspect, pus probabil pe masă de Radu Mihail, un fel de manifest găsit de către oamenii poliției în trenul dinspre Ungheni, din direcția în care urmau să vină cele patru divizii, un îndemn la liniște și

---

[1] „Rog să faci fuziune, demonstrațiune și, dacă e posibil, să treci Dunărea, cum dorești.“

[2] „Rog deci Alteța-Voastră să-mi comunice dacă cererea imperială a fost făcută Alteței-Voastre verbal sau în scris. În tot cazul toate piesele care privesc acest subiect trebuie să fie cu grijă păstrate.“

pacienţă, adresat populaţiei române, de vreme ce era redactat în română :

„Noi sîntem convinşi că oricînd Rusia sare lumii în ajutor. Unde ieste nevoie, iea intră cu trupele. Dea Dumnezeu să ajungă a avea o putere atît de mare încît să intre cu trupele pe toată planeta. Atunci va fi pace universală. Atunci lumea îl va afla pe adevăratul Dumnezeu“.

Acest document, consternant, citit cu voce tare în aulă, a făcut ca toate patimile de partid să cadă. Primă măsură, Camera, în ansamblul ei, a votat scoaterea de pe rol a procesului împotriva foştilor miniştri conservatori, restabilindu-se şi în acest fel unitatea din sînul Corpurilor legiuitoare. O voce „roşie“ a obiectat totuşi contra domnului Maiorescu, recent intrat în Cameră, în urma unor alegeri parţiale, pretinzînd că fostul ministru n-ar putea reprezenta naţiunea, pentru motivul „că-l admiră, ba îl şi cultivă pe Schopenhauer“. Obiecţiunea a căzut sub blamul zgomotului de indignare, dar a şi fost expres respinsă de C.A. Rosetti, care a spus :

„— Dacă am sta toată ziua să ne excludem unii pe alţii sub pretextul opiniilor ce profesăm, n-am mai isprăvi. Domnilor, vin ruşii peste noi !“

Cei vizaţi, împreună cu cîţiva amici de aceeaşi culoare, au continuat a face zarvă, nu le păsa de pericol, rămăseseră la opiniunea lor, dar prezidentul Camerei a sunat din nou din clopoţel, apoi a bătut cu pumnul :

„— Nu este permis, domnilor, mai cu seamă unui partid democratic, să atace o alegere pentru opiniile filosofice ale candidatului. Căci atunci toţi îşi vor lua dreptul să ne atace, chiar şi numai pentru faptul că existăm“.

Nimeni n-a aplaudat, momentul era grav. În cea mai deplină unitate, Parlamentul a votat o moţiune de încredere în guvern, cu deplin mandat de a urma mai departe aceeaşi politică. Răşcanu a citit moţiunea, la care s-a adăugat un amendament prezentat de Dimitrie Brătianu, fratele premierului. Se recomanda guvernului, prin acest

amendament, ca toate documentele externe şi interne să fie prompt puse la dispoziția parlamentarilor, concomitent — dacă se poate — cu primirea sau emiterea lor. Kogălniceanu şi-a însuşit ideea : „— N-am nimic împotrivă, domnilor. Începînd din chiar această clipă, Camera şi Senatul vor înceta să mai fie în coada evenimentelor şi vor trece în faţă... Să primiţi şi dumneavoastră, în piept, uraganul."

Răşcanu n-a mai putut examina restul pieselor din dosarul extern, a amînat pentru o altă zi ; era covîrşit. La ieşire, s-a încrucişat cu cei care tocmai părăseau aula, la sfîrşitul şedinţei curente, aceiaşi domni care-şi lăsaseră amprentele verbale în dosarele de la subsol. I s-au părut toţi nişte necunoscuţi, nişte inşi cu chip străin. Aceştia toţi, buni şi răi, oameni de nimic sau oameni de ispravă, participaseră la un rit grozav şi tainic la care el nu luase parte. Aparent liniştiţi, boierii Ţării Româneşti arătau acum ca ţăranii, care, la vreme rea, întorc cojoacele pe dos. P.P. Carp, în blana lui de urs, părea uşor ofensat de vîntul rece de afară.

Apărînd la peron, între Răşcanu şi P.P. Carp, Brătianu a spus, privind în zare, peste oraş :

— Vreau să văz dacă au curajul să zdrobească Bucureştii, capitala unui stat liber, care n-are la barieră un singur soldat.

Colonelul Nigata n-a mai scris la Tokio, ci direct la Berlin, adresîndu-se ataşatului militar al ambasadei nipone din această Capitală :

„Tactica abordată de români în conflictul lor militar cu foştii aliaţi este pur şi simplu stupefiantă : ei au lăsat Capitala fără nici o apărare, nesalvînd decît armata, retrasă spre vest, către munţi. Ei par a spune invadatorilor : „Poftiţi, sîntem cu mîinile

goale. Veţi avea imprudenţa să ne decapitaţi, sub ochii Europei întregi ?" Ca să confirme tactica, guvernul, parlamentul, instituţiile centrale lucrează normal. Bucureştenii se plimbă liniştiţi pe străzi, ca şi cum nimic grav nu s-ar petrece în jurul lor. Între timp, occidentul european şi-a retras corespondenţii de presă, părînd a ignora cu totul ceea ce se întîmplă aici. În această clipită, Europa are la Bucureşti un singur martor : pe mine. Cer domnului ambasador permisiunea de a rămîne pe loc."

Japonezul a transformat în telegramă textul epistolei, expediindu-l cu urgenţă. Apoi a cerut o trăsură şi a ieşit să se plimbe în afara oraşului.

XIV

Iancu Ghica depeşează scurt că moţiunea adoptată de sesiunea secretă a Camerei şi Senatului provoacă furie la Petersburg. Parlamentul n-a retras încrederea guvernului, deci refuză să schimbe guvernul ; la Bucureşti, presiunea externă n-a izbutit să provoace o criză. Apoi tăcere. Cîteva ore nici un semn din direcţia boreală.

Kogălniceanu nu părăsise ministerul, se pregătea tocmai să iasă cînd telegrafistul de serviciu i-a pus pe birou o telegramă nedescifrată, sosită din Petersburg. Mitilineu lipsea, telegrafistul nu avea dicţionarul de cifru, conu Mihalache frămînta în mîini hîrtia enigmatică. Cînd Mitilineu a reapărut, ministrul i-a strigat de la uşă :

— Hai, dragă, dezleagă-mi textul !

— Nu aşteptaţi să-l transcriu ?

— Dictează-mi-l !

Ministrul a muiat tocul în călimară şi a aşteptat. Operaţiunea de descifrare era înceată, Mitilineu era ticăit, el pipăia mai întîi fiecare cifră, apoi cuvîntul corespunzător, în sfîrşit se hotăra asupra cuvîntului şi-l dicta :

— Petersburg, 1 aprilie 1878...

— Dictează-mi în original, cuvînt cu cuvînt.

Mitilineu s-a conformat. Dar probabil că spaima l-a făcut să înţeleagă dintr-o dată tot textul, astfel încît, după cîteva minute, l-a prezentat transcris ministrului :

„Le Chancelier Gortchakow m'a prié de passer chez lui ce matin. Dès mon entrée il m'a dit : „Est-ce vrai que votre Gouvernement compte protester contre l'article 8 du Traité qui réserve a l'armée de Bulgarie ses communications avec la Russie à travers la Roumanie ? L'Empereur déjà mal disposé à votre égard à cause de votre attitude dans la question de la Bessarabie, en apprenant que pareille déclaration aurait été faite, a perdu toute patience et il m'a chargé de vous dire pour le faire savoir à votre gouvernement que si vous avez l'intention de protester, ou de vous opposer à l'article mentioné, il fera occuper la Roumanie et désarmer l'armée roumaine." [1]

Mitilineu se oprise din scris la ultimele trei cifre, simțind că nu mai vede. N-a mai putut continua descifrarea telegramei. Acum aștepta să-i revină vederea. Conu Mihalache lăsase textul din mînă și se rezemase cu toată greutatea în spătarul scaunului. Și el aștepta. Era probabil că Iancu Ghica rămăsese în picioare în fața cancelarului, lovit de o orbire similară cu a lui Mitilineu. Era probabil că marele cneaz se rezemase în scaun, ușurat, după această declarație.

— Mai e ceva ? a întrebat, fără suflu, ministrul. Mitilineu a găsit resursele să-și ducă supliciul pînă la capăt și să transcrie și ultima frază :

---

[1] „Cancelarul Gorceakov m-a rugat să trec pe la el în această dimineață. Încă de la intrare mi-a spus : „Este adevărat că guvernul dumneavoastră intenționează să protesteze împotriva articolului 8 din Tratat, care asigură armatei din Bulgaria legătura cu Rusia trecînd prin România ? Împăratul, care este și așa iritat în ceea ce vă privește, din cauza atitudinei dumneavoastră în chestiunea Basarabiei, aflînd că o astfel de declarație ar putea fi făcută, și-a pierdut orice răbdare și m-a însărcinat să vă spun, ca s-o comunicați guvernului dumneavoastră, că în cazul în care aveți intenția să protestați sau să vă opuneți articolului menționat, va da ordin să se ocupe România și să se dezarmeze armata română".

„Veuillez me donner au plus tôt votre réponse. Je suis sorti de cet entretien exaspéré et plein d'inquiétude sur l'avenir de notre malheureux pays." [1]

Kogălniceanu a trimis imediat la Palat mesajul ţarului.

În momentul în care ameninţarea cu dezarmarea i-a fost adusă la cunoştinţă, prinţul a avut o reacţie curioasă : nu de spaimă, nu de revoltă, ci de uşurare. Fusese confirmat. Era ca şi vestea unui deces de multă vreme aşteptat, care ar fi fost fatal să se întîmple la un anume termen, acum împlinit. Nu mai putea să refuze realitatea, punînd-o sub semnul imposibilului — *Das ist unmöglich !*, trebuia s-o primească aşa cum era.

Şi-a lăsat mîinile să-i cadă moi pe lîngă trup şi a respirat cu tot pieptul, deşi a resimţit pe piele o sudoare rea. Cercul tare al gulerului s-a strîmtat brusc şi bărbatul în uniformă neagră i-a primit strîngerea. Şi-a descheiat un nasture de sus de la veston, eliberîndu-şi gîtul. Era în bibliotecă. Plimbîndu-se prin faţa pupitrului, de obicei gîndea. Acum nu putea gîndi, n-a avut puterea să se ridice din jilţul de lemn şi să se mişte. Vestea stătea materială şi inertă sub ochii prinţului, iar inerţia lipsei de gînduri s-a prelungit. A rămas multă vreme aşa, inert, lîngă mormanul de ruine pe care vestea i-l anunţa, aducîndu-i-l sub ochi ca fapt împlinit. Dar faptul nu era încă împlinit, şi prinţul a respirat încă o dată.

Faptul ar fi fost fatal să se întîmple, să fie pus în execuţie, dacă el, prinţul, în urmă cu un an, la intrarea în război, ar fi cedat comanda armatei sale. Ca parte componentă a armatei imperiale, armata lui ar fi fost acum dezarmată. Dar nu era. Avea în faţă doar sentinţa, încă neexecutată. Prinţul s-a ridicat în picioare şi a început

[1] „Binevoiţi să-mi daţi cît mai curînd cu putinţă răspunsul dumneavoastră. Am plecat de la această întrevedere exasperat şi plin de îngrijorare pentru viitorul nefericitei noastre ţări".

să-şi maseze tîmplele, lent. Voia să-şi revină. Mai dispunea de un răgaz — încă — înainte de a hotărî. Între el, între sentinţă şi între actul executoriu se intercala un răgaz. O noapte. Poate mai puţin, un ceas. Dar şi atît. Un răgaz oricît de scurt era util pentru a şti ceea ce *nu* trebuia făcut. Acest *nu*, refuzul mai întîi, reprimarea impulsului prim, întotdeauna nociv, acest *nu* prim îl definea pe prinţ.

A început să se plimbe. Armata încă îi aparţinea. S-a oprit în loc. Armata nu i-ar mai fi aparţinut însă, dacă în urmă cu un an ceda comanda. Ce posibilitate ar fi avut acum guvernul de a împiedica dezarmarea armatei, în clipa cînd armata română aparţinea altcuiva ? Nici una. A reluat mişcarea.

Atunci, în urmă cu un an, în timpul tratativelor pentru cooperare, de la Ploieşti, Brătianu îl avertizase : „— Măria-ta, trecem Dunărea, ne batem alături de ţar pînă unde pofteşte, dar nu cedăm comanda armatei." El, prinţul, a ripostat jignit : nici nu-i trecuse prin minte să cedeze comanda armatei sale. Îl uluia de fapt nu insistenţa lui Brătianu de a se păstra comanda, cît cererea părţii imperiale de a o ceda. Pentru ce această pretenţie absolut neuzuală şi lipsită de temei ? Nu putea pricepe fantastica îndîrjire a lui Ignatiev, a lui Gorceakov, chiar şi a lui Nicolas, în a cere ca armata română să iasă de sub comanda sa legiuită şi să treacă sub comandă rusă. De ce ? ! „— Vă spun eu, de ce, l-a lămurit Brătianu. Căci sîntem păţiţi. La început turcii au acceptat şi autonomia ţării, şi armata, căci n-aveau încotro. Mai apoi, tot întărindu-se ei, sub sultanii cei mari, ne-au slăbit autonomia şi ne-au împuţinat armata. În clipă, cînd ne-au cerut să desfiinţăm armata, ţara era pusă la pămînt. Apoi au venit pe capul nostru fanarioţii. Cum să mai existe ţara, ca ţară, fără armata ei ?" Prinţul a răbdat cu stoicism mica lecţie de istorie naţională, pe care i-o slujea sfetnicul, încercînd să deducă aplicaţia şi sensul imediat. Brătianu i-a oferit şi acest sens la zi : „— Acum ruşii ard etapele. Discutînd ieri cu Ignatiev despre cooperare, contele mi-a spus-o pe şleau : Noi nu dorim cooperare. Dar ce doriţi ? l-am întrebat. Subordonare ! mi-a răspuns el în modul cel mai loial." A fost motivul care l-a determinat pe prinţ să pără-

sească Bucureştii şi să plece la trupele sale, în Oltenia. Unde a şi stat, aşteptînd prilejul : rugămintea lui Nicolas de a trece Dunărea — care n-a întîrziat prea mult.

A trecut Dunărea, în fruntea armatei sale, dar cererile de a o ceda, fie prin despărţirea trupei de comandanţi, fie prin fuziunea cu marile unităţi imperiale, fie prin încredinţarea unor misiuni excentrice, departe de centrele de comandă, s-au repetat. Prinţul a respins rînd pe rînd toate aceste cereri, iar acum avea piesele întregi. A respirat, resimţind o primă undă de calm. Pe pupitru se afla un pahar de cristal cu apă. N-a cedat setei, deşi mîna pornise spre pahar. S-a întors şi a continuat să se plimbe, cu paşi exacţi.

Ce s-ar fi întîmplat, totuşi, dacă ceda atunci ? A stat iar în loc, întrebările se aglomerau, îl ţinteau cu gurile lor negre. Prinţul trebuia să rămînă în loc şi să-şi răspundă. Încă o dată : ce se întîmpla dacă ar fi cedat ? Răspunsul ţinea de evidenţă : cedînd comanda micii lui armate, prinţul ar fi pus-o cu totul la dispoziţia imperiului aliat, care ar fi dispus cum poftea de corpul expediţionar român. De ce n-ar fi luptat românii în Caucaz, dacă estonii, letonii, finlandezii luptaseră la Dunăre ? A stat din nou în loc, covîrşit de evidenţe. Nu presupuneri, fapte. A reluat preumblarea. Se plimba prin spaţiul strîmt al bibliotecii ; stătea iar, cît formula o întrebare, pornea mai departe să caute răspuns, apoi din nou stătea pe loc evaluînd rezultatul. Rezultatul, din nou, îl stupefia. Fără armată ! Prinţului i-a pierit răsuflarea, a stat din nou în loc fără aer, cum ar fi stat şi ţara. Dar avea armata. Şi prinţul şi-a regăsit respiraţia.

Şi-a luat mişcarea, cu energie. Aparţinîndu-i armata, avea ţara. Oricît de restrînsă, de împuţinată, de micşorată ar fi fost, sub invazia trupelor străine. Fie şi o ţară redusă la spaţiul pe care se mişca armata. Cît s-ar fi mişcat încă armata, ţara exista. Brătianu îl avertizase încă de la sosirea în ţară : „— Măria-ta, tot ce ne trebuie nouă e o armată. Altfel nu putem stăpîni acest spaţiu, sîntem la cheremul oricui.“ La intrarea în conflagraţie, în furtunosul consiliu de coroană din martie, în urmă cu un an, Brătianu le spusese opozanţilor războiului : „— Trebuie să dovedim că avem o armată, că nu ne e frică să vărsăm

sînge." „— Pentru ce să vărsăm sînge ?" strigase cineva. „— Ca să se vadă, a răspuns Brătianu, că nu ne e frică să existăm."

Cineva a bătut în ușă. Prințul a tresărit, s-a repezit și a deschis : începuseră deci ! Dar era prințesa. Avea panica pe chip :

— Se întîmplă ceva grav ? a întrebat ea.

— Nimic ! a asigurat-o bărbatul. Te rog să te culci.

Ea n-a plecat, o reținea pe loc o neliniște adusă din somn. Chipul lui, voit calm, nu-i spunea nimic bun. Voia să-i facă o imputare și nu știa cum. I-a spus pînă la urmă cu totul altceva, i-a povestit :

— V-am visat descheiat la gît. Și pe Nicolas încheiat la rubașcă, pînă sub mărul lui Adam... Mi-e teamă să nu vi se întîmple ceva rău. Ori ție, ori lui. De ce-mi ascunzi tot ce se întîmplă ?

Chipul suferind al prințesei și lacrimile care-i sclipeau în ochi l-au pus pe bărbat într-o stare de neputință. N-avea timp să-i explice, nu era momentul explicațiilor, și totuși trebuia să-i spună ceva. Ea a trecut la un ton rugător :

— Promite-mi că măcar peste un an ai să-mi spui ce se petrece azi cu noi, acum !

— Nu știu ce se petrece cu noi, acum !

— Dar spune-mi !...

— Îți promit, draga mea, cînd am să știu. Culcă-te...

Nu-i poruncea, o ruga. Ea a consimțit să se întoarcă, nu înainte de a mai întreba :

— De ce ?

A închis ușa cu grijă în urma ei, dar întrebarea neagră rămăsese în interior. N-avea cui s-o mai pună ; nici nu mai era important să-și pună această întrebare. De ce ? era o întrebare consumată. Nu mai conta acest *de ce*. Capital, pentru prinț, era *cum*.

*

Fără să-i pese de pericolul exterior, domnul Hasdeu continua să-i trimită conului Mihalache, la minister, maldăre de acte pentru congres, pe care le însoțea cu reco-

mandări orale şi comentarii, transmise prin acelaşi Mitilineu :

— Spune-i domnului ministru că ruşii nu pot face decît ceea ce au mai făcut. Dacă ocupă ţara, ei vor numi în locul prinţului un guvernator. Dacă n-au pregătit încă un guvernator şi dacă n-au lansat încă manifestul către populaţie, înseamnă că proiectul se amînă pentru viitor. Dea Dumnezeu să nu se prefigureze un nou Rovine, să nu se întindă peste noi o nouă noapte, cu care să avem de furcă iarăşi, încă vreo trei sute de ani.

*

Prinţul l-a convocat la palat pe baronul Stuart, la orele cinci după amiază. Lăsase întreaga dimineaţă goală, în speranţa că totuşi ceva, un fapt nou, va infirma cursul catastrofal.

Acum, în clipa primirii, îi revenise panica. Încerca să găsească iarăşi acel nu salvator cu care să înceapă. În sala de primire se mai aflau, la dreapta prinţului, ministrul său de externe, iar lateral, la un pupitru, stenograful. A tuşit, cu trac, găsise acel nu, a început :

— Nu pot crede că această ameninţare vine de la Majestatea Sa.

S-a oprit, lăsînd o pauză în care acel *nu* să se dilate la limită şi să încremenească într-un zid, după care defensiva înceta. A continuat :

— O armată care a luptat la Plevna, în faţa împăratului Alexandru al doilea, poate să se bată pînă va fi nimicită, dar nu se va lăsa dezarmată.

Notificarea se consumase. Kogălniceanu a transmis acelaşi text, pe fir telegrafic, la Petersburg, apoi în celelalte capitale. Acel *nu*, se sconta, ar fi urmat să producă stupoare şi să-l disculpe pe împărat : „*Nu pot crede.*“

XV

La 7 aprilie cădea ziua prinţului. În ziua precedentă, de la tribuna Camerei, la sfîrşitul şedinţei ordinare, domnul Brătianu a anunţat :

— Domnilor, şeful statului român a hotărît ca mîine, ziua naşterii Măriei-Sale, să nu se facă nici o ceremonie. Nici o recepţie oficială a Corpurilor Legiuitoare, nici o adunare solemnă, nici la palat şi în nici o altă instituţie din ţară. Înţelegem bine de ce. Aşa vom şi face. N-am ezitat totuşi, iar acum v-o declar că m-am simţit dator de a comunica Măriei-Sale simţămintele pe care Camera le ţine în suflet pentru această zi. Măria-Sa prinţul a fost mişcat. Mi-a zis că cei ce vor binevoi pot trece, dacă doresc, pe la palat, să-şi exprime urările de datină, dar sub titlu personal, ca în familie. Nu recepţie, nu discursuri, nu aclamaţiuni.

S-a iscat rumoare. Întotdeauna adresa de felicitare, propusă Camerei, isca murmure, dezbateri, propuneri de întregiri şi modificări. Acum doar un murmur de surpriză, apoi tăcere, apoi cîteva voci :

— La ce oră ?

— La orele 12 fix.

În 7 aprilie, la orele 12 fix, sute de trăsuri s-au perindat în cortegiu, la peronul palatului, din care au coborît, rînd pe rînd, domni în negru. Ei s-au aliniat discret şi au intrat rînd pe rînd în palat, ca într-un mausoleu. Peste mai puţin de o oră aceiaşi domni au ieşit la peron, cu

țilindrele în mîini, au urcat în trăsuri și s-au răspîndit discret în oraș. În urma mutei ceremonii, palatul a rămas și mai sumbru, sub cerul tulbure, de primăvară.

Prințul se obstinase în hotărîrea de a nu părăsi capitala.

Mișcările trupelor române din vestul țării aveau aspectul unor manevre sau exerciții de apărare, extinse pe un vast teritoriu. Pentru recruți, se arseseră etapele : contingentul anului 1878 a trecut direct la instrucția de luptă, alături de veteranii războiului. Joaca de-a cazarma s-a suspendat, s-a trecut direct la joaca pe cîmpul de luptă, prin noroaiele de primăvară, pe pămînturile nearate, de-a lungul unor itinerarii imposibil de parcurs ziua, darmite noaptea, cînd ofițerii țîșneau din întuneric cu figuri nervoase și sumbre, răcnind ordine, cînd sergenții izbeau orbește în soldați și cai, cînd bezna se întîlnea cu fiorul de spaimă din inimi, ținînd inimile încordate, silind unitățile, masele de oameni sub arme la un mers compact și speriat, acea spaimă care premerge dezastrelor.

La unitatea căpitanului Georgescu-Magnus, care se întorsese din permisie, fusese repartizată și o companie de recruți, pusă sub comanda unui ofițer abia ieșit din școală, și el, la rîndu-i, un novice. Din cauza acestei companii, aflată undeva în frunte, coloana înainta greu, prin întuneric. „— Ce are, dragă, capul coloanei, de ce nu merge ?" Căpitanul Georgescu-Magnus l-a trimis în față pe sublocotenentul Micu Georgescu, să vadă ce se întîmplă acolo ; acesta s-a întors și a raportat : coloana înainta greu din pricina unui mare număr de șchiopătați — aparținînd unei companii de recruți. „— Dar să scoată șchiopătații la margine !" a ordonat căpitanul. Pînă la urmă, Georgescu-Magnus s-a dus să constate personal care-i situația. Cînd a văzut ce-i acolo s-a luat cu mîinile de cap : toți recruții șchiopătau.

— Ce-i cu oamenii dumitale, domnule sublocotenent ? a strigat el la ofițerul boboc. De ce nu țin pasul ?

— Nu știu ce au de tot șchioapătă ! a răspuns bobocul.

Georgescu-Magnus l-a scos din rol pe subaltern, cu un du-te dracului, apoi, la lumina felinarului, i-a examinat pe șchiopătați ca pe cai. S-a îngrozit :

— Cum să nu șchioapete, domnule, a urlat el cu revoltă, cînd i-ai pornit la drum cu cizme noi !... Păi dumneata nu știi că la drum lung nu se dă soldatului încălțăminte nouă ? !

— Păi au primit chiar astă seară cizmele ! a bîiguit subalternul.

— Le-or fi primit, dar dumneata n-ai cap ? Și către oameni : Descălțarea ! Apoi către Micu Georgescu : Micule, preiei dumneata și compania asta ! Încalți oamenii cu opincile lor.

— Și dacă n-au ?

— Dacă n-au, merg desculți ca acasă. Manevra nu-i paradă !

Coloana și-a reluat marșul, avînd în frunte recruții desculți. Băieții călcau acum sprinteni prin noroiul rece, ca acasă la ei, dar căpitanul era cu grijă : atîta mai lipsea, să răcească vreunul și din nou să se împuțineze efectivul de oameni valizi.

Totdeauna cu recruții era o mare problemă, trebuia să ai grijă de ei ca de ochii din cap : cîți boboci primești atîți curcani să scoți, căci bobocii trebuie să ajungă curcani, adică dorobanți. La repaos, în popasurile scurte, se continua totuși și instrucția elementară, mult simplificată, aceasta fiind dată pe mîna „soldaților bătrîni“, rezumîndu-se la îndemnul tradițional „fă ca mine“.

— Ascultă leat, fă ca mine ! Așa se face crucea, așa se ține arma. Alt ajutor n-ai de la mă-ta decît arma, și camaradul de alături. Cade el, îi iei tu arma și pleci înainte. Cazi tu, ia arma el. Arma merge mai departe. Adunați armele în piramide !

„Bobocii“ ezitau să lase armele din mîini și atunci erau mustrați cum se cuvine, învățați brutal ce înseamnă ordin, acest cuvînt blestemat. Ordinele se execută, la oștire, chiar cînd sînt contradictorii, absurde — nu lăsa

arma, depune arma ! — un cumul de absurdităţi care l-a silit pe un sergent voluntar, băiat de familie, să iasă la raport şi să întrebe :

— Ce libertate de iniţiativă mai are în acest caz un soldat ?

I-a răspuns sublocotenentul Micu Georgescu, şi el băiat de familie, dar militar din creştet în tălpi :

— Soldatul, a răspuns Micu, are libertatea de a trage în inamic cît pofteşte, dar la ordin strict, nu de capul lui. Şi-acum marş în front, domnule sergent voluntar !

Micu Georgescu se asprise de cînd primise contingentul nou, din care urma să scoată oameni de luptă, combatanţi, în cel mai scurt timp. Se asprise şi fiindcă nu departe de coloană, într-o trăsură, se afla domnişoara Didona. Aceasta pornise în marş, o dată cu trupele, dar pe un drum lateral. Cei doi tineri îşi dădeau întîlnire la popasuri, scurte revederi, rezumate la o strîngere de mînă şi la cîteva cuvinte, întîlniri puse sub supravegherea mătuşei Titina, care nu-i slăbea din ochi. Tanti Titina, ca garant moral al acestor întîlniri, le dădea tinerilor un sentiment de minimă siguranţă — domnişoara se afla totuşi cu cineva din familie, deşi fugise de acasă !, el nu era un culpabil, n-o furase, deci nu-şi maculase onoarea. Dar sublocotenentul era nervos, încărcat cu o răspundere grozavă, împovărat cu un secret care-l făcea irascibil şi aspru. Chiar cu tanti Titina se purta milităreşte — încă nu-i spunea tanti, i se adresa cu doamnă !, iar cererile şi sugestiile ei le interpreta ca pe nişte ordine, procedînd în consecinţă, cu formula : „— Am înţeles, doamnă, să trăiţi !“ La ultima întîlnire, Didona tremura. „— Nu-ţi fie frică, i-a şoptit el, eşti cu mine !“ Tanti Titina însă a înţeles ce era de înţeles : fata tremura nu de frică ci de frig, fiindcă nu era gros îmbrăcată, fugise de-acasă în rochie. „— Îi e frig !“ i-a spus ea sublocotenentului. „—Da, doamnă, am înţeles !“ a răspuns el prompt, dezbrăcîndu-şi mantaua şi îmbrăcînd-o cu mantaua lui. S-a repezit apoi la coloană numai în veston, iar pînă la ziuă avea să tremure el, cum se şi cuvenea.

Tot în marş continua şi instruirea teoretică a bobocilor, după aceeaşi cărţulie pe care soldaţii o învăţau ca pe „Visul Maicii Domnului". Pînă la sfîrşitul marşului, broşura cu titlul „Cartea soldatului de infanterie" urma să fie ştiută pe de rost. Din unitate în unitate, din loc de popas în loc de popas se auzeau aceleaşi coruri :

ÎNTREBARE : *Ce se numesc tiraliorii ?*
RĂSPUNS : *Soldaţii se numeşte tiraliori cînd se luptă risipiţi.*
ÎNTREBARE : *Care sînt cunoştinţele şi măiestriile bunului tiralior ?*
RĂSPUNS : *Să ştie a trage cel mai rapid folos din arma sa ; a încărca şi a trage la ţintă din orice poziţiune, stînd în genunche sau culcat, chiar din fugă, dar cu grijă de a asigura efectul focului său.*
ÎNTREBARE : *În ce va trage de preferinţă tiraliorul ?*
RĂSPUNS : *Tiraliorul va trage de preferinţă asupra ofiţerilor şi gorniştilor, iar avînd dinaintea lui baterii de artilerie, va trage asupra tunarilor.*
ÎNTREBARE : *Se poate lupta tiraliorul cu baioneta în contra cavaleriştilor ?*
RĂSPUNS : *Tiraliorul se poate lupta cu baioneta în contra cavaleriştilor, avînd însă grijă de a se arunca în partea stîngă a călăreţului, spre a se feri de sabie şi lance."*

La acest punct al instructajului coral, superiorul era dator să intervină. A intervenit şi Micu Georgescu :

— Dar cînd cavaleristul e stîngaci ?

Derută. Această posibilitate nu fusese prevăzută în „Cartea soldatului de infanterie" şi isca în fiecare an comoţii mintale în masa de recruţi. Sublocotenentul a plecat mai departe, spre altă grupă, lăsînd în seama sergenţilor lămurirea problemei, care au procedat simplu, la fel ca totdeauna, prin încă o întrebare :

— Bă, cîţi stîngaci sînt în comuna voastră, ia spuneţi ?

— Păi dacă sînt doi, trei...

— Păi tot atîţia veţi găsi şi pe cîmpul de luptă !

Micu Georgescu urmărea instrucţia cu un ochi sever, ca şi cum un alt ochi, superior, încă şi mai sever, l-ar fi supravegheat din spate. Erau ochii domnişoarei Didona, pe care tînărul alerga să-i vadă la prima clipă liberă, ca s-o asigure pe posesoarea lor de fidelitatea sa absolută. Dispariţiile ofiţerului, cum şi apariţiile domnişoarei, în preajma trupelor, au provocat totuşi enervări. Colonelul Algiu primise misiunea de a interveni pentru a se pune capăt acestei situaţiuni delicate ; el l-a avertizat pe Micu, dar, pînă la urmă, a fost necesar să le avertizeze şi pe cele două doamne din trăsură.

— Doamnele mele, a început superiorul, la modul cel mai încurcat, nu e cu putinţă aşa ceva. E contrar regulamentelor. N-au ce căuta persoane de sex opus, cînd nu fac parte din familie, pe un cîmp al armatei.

— Dar e cîmpul nostru ! a obiectat mătuşa Titina. Căci vă aflaţi pe teritoriul unei moşii care aparţine unui văr al meu.

— Şi domnişoara ?

— E nepoata mea.

— Şi-apoi drumul e public ! a precizat nepoata. Nu ne puteţi împiedica să circulăm pe unde poftim.

— Dar se disturbă atenţiunea trupelor ! a replicat Algiu.

— Puţin îmi pasă ! i-a întors-o mătuşa. Trupele să stea cu ochii la inamic.

Şi Algiu s-a retras, neputincios, revărsîndu-şi furia asupra lui Micu Georgescu :

— Domnule, te somez să legalizezi chestiunea cît mai urgent. Îţi acord un ceas.

Ploua. Micu Georgescu a legalizat chestiunea în mai puţin de un ceas, repetînd ceremonia logodnei — care fusese ruptă — sub cerul liber. Trupa, mută, cu armele în mîini, a urmărit cum cei doi tineri schimbă inelele, legîndu-se în văzul tuturor să-şi aparţină unul altuia, pe viaţă.

În cursul nopții, pe la ora două, la Palat a sosit generalul Cernat, împreună cu șeful Statului Major.

— Măria-ta, i-a raportat Cernat încă din prag, armata e la ordin.

Formula raportului, atît de stereotipă, a sunat acum plin : armata era la ordin, se afla în fața Prințului prin comandantul ei direct. Generalul Cernat, cu ploaia pe haine, venea de acolo. Cei trei bărbați s-au așezat la masa lungă de lemn și au desfășurat harta. Șeful Statului Major era un ins șters, pe care prințul îl aprecia însă pentru știința sa de cartograf. Colonelul era un bun desenator de hărți peste care plimba obiectele numite trupe. Acestea urmau a intra în relație cu anume forme fixe, numite și puncte strategice, reliefuri, așezări, ape. Desfășurarea hărții l-a readus pe prinț în climatul calm al abstracțiunii, acolo unde se simțea cel mai bine.

— Aici se poate organiza o posadă... Aici încă una... Aici alta...

Vorbea Cernat sau poate ofițerul de stat major. Prințul știa că Posada era locul unei prime bătălii date de români, la 1330, pentru neatîrnarea lor, loc ce se afla undeva în munți, la o strîmtoare. Acum Posada devenise în gura lui Cernat un nume comun, un substantiv oarecare, posadă, un substantiv pe care îl plimba pe hartă, indicînd cu ajutorul lui locurile unor eventuale confruntări : „— Aici, pe valea Lotrului, se poate organiza o posadă... Aici, în Loviștea, încă una..."

Cernat lucra la hartă, cu liniște și aplicație, mînuind rigla și creionul. Cu aplicație și tact lucra și ofițerul de stat major, care punea o vizibilă plăcere în marcarea cotelor de nivel și a traseelor strategice. Era evident că munca aceasta abstractă și curată, care pretindea precizie tehnică, dar și ingeniozitate, îi calma pe cei trei, care lucrau detașat, ba chiar cu o anume încetineală, cu grija pe care o presupun calculul și desenul. Un nou nume, Drumul maicilor, i-a atras prințului atenția. Se ajunsese, pe hartă, la fixarea unei noi posade, într-o strîmtoare. Apoi încă una, pe Rîul Doamnei.

Prințul a auzit distinct încă o formulă :
— Pe-aici nu se poate trece.
— Nici pe aici, a replicat sec ofițerul de stat major, fixînd unitatea pe poziția de luptă.

Finlandezilor din corpul lui Drenteln li se încredințase într-adevăr o misiune specială. Comandantul diviziei a XI-a, generalul Cazimir Ehrnrooth l-a ales pentru cea mai delicată parte a misiunii pe un subaltern deosebit de sagace, de prudent și de calm, pe colonelul Kari Aanti Latonen, căruia i-a înmînat un ordin secret, scris de mînă, redactat în rusește, cum și un pachet voluminos de documente imprimate, niște manifeste. Comandantul i-a spus lui Kari :
— Ia și studiază aceste hîrtii, primite chiar acum de la Petersburg, printr-un curier special. Nu pune nici o concluzie. Nu se știe cînd vom trece la acțiune. Deocamdată nu trebuie decît să ne familiarizăm cu planul. Și țintindu-l : Cunoști Bucureștii ? Ai aici și planul orașului ! și generalul i-a înmînat o hartă, străbătută de săgeți trase în varii culori. Apoi apatic, moale : Nu înțeleg de ce trebuie să ne bage pe noi într-o asemenea afacere. În armata imperială sînt doar atîtea corpuri exogene, mai bine familiarizate cu acest spațiu, precum polonezii, ucrainienii, la nevoie chiar și georgienii. Și perplex : Ce-avem cu acești români, cu care nu știu dacă vreodată ne-am ciocnit în decursul istoriei !
— Despre ce este vorba ?
— Ia și studiază ! și generalul, după acest îndemn, s-a și retras.
Comandamentul diviziei a XI-a se mutase deja la Sintești, o comună din preajma Capitalei. Armata fierbea, ținută într-o perpetuă alarmă. Colonelul Kari Aanti Latonen a luat actele, s-a întors la cantonament, în casa mizerabilă a unui țăran valah și s-a apucat să le cerceteze la lumina lumînării. A scos chiar și o copie după ordinul

secret, deşi nu ştia bine ruseşte, se chinuia din greu cu alfabetul slavon. Cu documentele tipărite a fost mai simplu : a luat cîte un exemplar din fiecare manifest şi l-a introdus într-un plic pînzat. A adăugat şi copia ordinului secret. Apoi, cu calm, a băut alcool alb pînă cînd, la sfîrşitul cercetării şi meditaţiei, a izbutit să-şi provoace o criză de fiere, cu vomismente.

A vomat pînă cînd s-a întors stomacul pe dos, prăbuşindu-se în leşin. Ordonanţa, împreună cu un locotenent, tot finlandez, a izbutit să-l transporte pe Kari Latonen la un spital din Bucureşti.

Kari nu uitase să vîre în sîn pachetul cu hîrtii.

Adela l-a vizitat, peste cîteva zile, pe Andro, care era internat în spitalul Filantropia, într-o rezervă, chiar rezerva în care zăcuse maiorul Nae Maican. În patul vecin fusese adus un alt ofiţer din armata imperială, colonelul finlandez Kari Latonen, cu care georgianul avusese un conflict. Cei doi, deşi s-au recunoscut — după incidentul din noaptea chefului de la Plevna — nu s-au salutat, georgianul s-a întors cu spatele la finlandez, în patul lui. Finlandezul nu i-a dat nici o atenţie, din dispreţ faţă de gradul mai mic şi faţă de arma căruia îi aparţinea ofiţerul georgian : cavaleria uşoară. Kari Latonen a comunicat numai cu personalul spitalului, îndeosebi cu un medic tînăr, cu care vorbea nemţeşte. Prin acel medic şi-a procurat gazete germane şi suedeze, care soseau curent la Bucureşti. Răsfoind o foaie din ţara lui, chiar şi „Helsingfors Dagblad", Latonen nu s-a abţinut să nu-l întrebe în ruseşte pe vecinul de pat :

— Dumneata nu primeşti ziare de acasă ?

— Nu.

— N-aveţi ziare ?

— Ba da, dar nu ajung pînă aici.

Finlandezul n-a comentat răspunsul, ar fi putut să spună : „— Da' faceţi parte din Asia !" dar a preferat să nu-l împungă pe georgian. L-a întrebat totuşi :

— Care e capitala țării dumitale ?
— Tbilisi.
— Probabil Tiflis.
— Și a dumneavoastră ?
— Helsinki.
— Probabil Helsingfors ! a replicat georgianul.

Au tăcut, s-au întors cu spatele unul la altul. Fiecare ar fi vrut să-i spună celuilalt că acesta nu ştie nimic sau mai nimic despre țara din care celălalt provine, deși fac împreună parte din acelaşi imperiu, slujindu-se — ca să se înțeleagă între ei — de limba oficială. S-a frămîntat în pat fiecare, cu gîndurile lui ; după un timp, finlandezul l-a întrebat pe georgian :

— Cînd a fost ocupată Georgia ?
— În 1834. Dar Finlanda ?
— În 1812.

Au tăcut din nou, cu o vădită simpatie. Andro s-a înviorat, s-a ridicat în capul oaselor, l-a întrebat pe finlandez :

— Domnule colonel, vă pot fi cu ceva de folos ?

— Nu, dragul meu, stai liniştit. Apoi brusc : Cît e de aici pînă în țara dumitale ?

— Cred că peste patru mii de kilometri.

— Ca şi pînă la mine acasă. Și nedumerit : Ce căutăm de fapt noi aici ?

Cînd a sosit Adela, cei doi se simțeau apropiați unul de altul, ca și cum s-ar fi cunoscut de mult. Finlandezul n-a intervenit în convorbirea doamnei cu georgianul, a observat-o însă pe femeie, iar după plecarea ei l-a întrebat pe Andro :

— Această doamnă e o persoană de încredere ?

Andro a confirmat, finlandezul a mai spus :

— Am intrat în spital ca să scap de la unitate. Fac parte din divizia a XI-a.

— Și aveți prieteni în acest oraş ? a întrebat Andro.

— Nu. Dar am o datorie de recunoștință față de o înaltă doamnă. Poți să faci să-i parvină acest pachet ?

Finlandezul a scos de sub pernă un pachețel pînzat, s-a asigurat că-l are, apoi l-a vîrît înapoi. Apoi iar s-a răzgîndit :

— Ar trebui de fapt să-l pun sub perna dumitale. În cazul cînd sînt somat să mă întorc la unitate, îl predai dumneata. Cunoști acest oraș ?

— Destul de bine. E aici și o mînăstire georgiană...

— Nu știam. Eu auzisem că este și un turn, construit de suedezii lui Carol al XII-lea, pe care n-am apucat să-l văd.

— Da, a mai spus Andro, orașul e frumos...

Finlandezul s-a ridicat într-un cot, congestionat de mînie :

— Atunci de ce, fir-ar al naibii, trebuie să-l ocupăm ? !

Soldații se aflau în repaos, dar cu uneltele în mîini. Lăsaseră armele și apucaseră cazmalele, hîrlețele, lopețile, ca și în toamnă, în împrejurimile Plevnei. Munca la fortificații era istovitoare, căci se împletea și cu instrucția de luptă. Și aceasta se complicase între timp, prin abordarea temelor grele ; „consolidarea pe poziții", „respingerea atacurilor din față și din flancuri", „respingerea atacurilor copleșitoare". Pentru aceasta se și ridicau fortificații — parapete, redute, redanuri sau se consolidau pozițiile naturale, numite posade. Ultima temă dăduse totuși un fior soldaților, care au aflat că în „atacurile copleșitoare" inamicul poate arunca în foc mulțimi uriașe. Un imprudent zvîrlise, la întîmplare, o cifră care a oprit mințile în loc : milionul. Milionul a făcut carieră tocmai într-un moment de repaos, cînd cuvîntul trecut din gură în gură se încărca cu tot mai mult mister. Aflînd de vocabula cu circuit ocult, care blegea soldații, generalul Cerchez a intervenit, adresîndu-se trupei, rezemată de astă dată în arme :

— Nu vă speriați de număr, băieți. Nu-n număr stă puterea, să știți. Matematic vorbind, un număr mare se desparte în numere mai mici. Rupi milionul la jumătate, iar apoi îl tot rupi mereu în numere din ce în ce mai mici,

pînă ce îl fărîmi. În ultimă instanţă, să ştiţi, decisivă e confruntarea om contra om.

Dar Cerchez a realizat că nimeni dintre cei prezenţi nu ştia, numeric vorbind, ce înseamnă milionul, deşi toţi ştiau ce înseamnă confruntarea om contra om. Strămoşii acestor băieţi, care socoteau pe cele zece degete, moşteniseră pentru milion o expresie slavonă notată în cărţile bisericeşti cu un cuvînt terifiant : „Întunearec“ ! S-a uitat la feţele soldaţilor, a văzut „întunearecul“, rezultat din efortul de a pricepe, a luat-o altfel :

— Hai să pornim de la mie, că-i mai uşor. Sau de la zece mii cît are divizia noastră. Zece divizii, înmulţite cu zece, fac o sută de mii de oameni, care sută, înmulţită cu zece, dă milionul...

Încordarea soldaţilor era extremă. Un răcan a fluierat a uimire. „Întunearecul“ se tradusese pînă la urmă într-o minunăţie. Omul se minuna, ca de ceva feeric.

— Hai acum s-o luăm viceversa, de la numerele mari spre numerele mici, tot despărţindu-le pînă ajung pe puterea noastră. Apoi calm, cu un calm pe care voia să-l transmită şi trupei : Cum se lichidează aceste numere mai mici ne învaţă arta strategiei şi tacticei, pe care o posedă domnii ofiţeri. Aşa că voi vă bateţi cu numere mici, pînă la om. Aveţi însă un avantaj pe care adversarii nu-l posedă : aveţi pămîntul vostru sub tălpi. Aţi înţeles ? Acolo, la vale, în faţa voastră, nu-i inamicul, să ştiţi. E cavaleria română.

Colonelul Kari Latonen fusese internat la acelaşi spital din Bucureşti, ca şi în toamnă, cînd, în drumul spre Plevna, căzuse bolnav într-adevăr. Corpul de gardă, din care făcea parte unitatea lui, mărşăluia în continuare grăbit, către Dunăre, colonelul însă a rămas ţintuit la pat, vreme de două săptămîni, între alţi suferinzi aparţinînd la fel de fel de naţii. Mai rea decît suferinţa era izolarea. Rupt de ai lui, Latonen murea de urît, într-un spital străin, într-un

oraş străin, la mii de kilometri de casă. Culmea nenorocirii : n-avea voie să bea alcool, i se ofereau numai ceaiuri amare, pe care bolnavul le arunca de fiecare dată cu ceaşcă cu tot. Tocmai atunci însă, cînd Kari era dispus să-şi tragă un glonte şi să termine cu el, a apărut în salon Doamna Elisabeta, Prinţesa, cum i se spunea, şi viaţa bolnavului a luat alt curs, acceptabil. A doua zi chiar el a povestit întîmplarea pentru gazeta „Helsingfors Dagblad", în care publica din cînd în cînd note de drum semnate cu pseudonim :

> *„Uşile s-au deschis larg, şi, precedată de un şambelan, a intrat principesa, însoţită de o singură doamnă de onoare. Ea a făcut ocolul sălii oprindu-se la fiecare pat şi întreţinîndu-se cîteva clipe cu fiecare bolnav în parte. A sosit şi rîndul meu. Voiam tocmai să arunc ceaşca. Prinţesa a rămas lîngă scaunul adus anume pentru ea, m-a îndemnat să beau, a aşteptat să înghit, apoi s-a aşezat aproape de mine. Am simţit-o cum respiră, am ascultat-o cum vorbeşte şi nu ştiu ce anume m-a fermecat la ea. Poate prezenţa ei, pur şi simplu. Observînd-o însă cu luare-aminte, mi-am dat seama că înfăţişarea ei nu prezintă ceva deosebit. Ca vîrstă, a trecut precis de treizeci de ani, e destul de împlinită, bălană şi cu tenul mat. Privirea senină, inocentă, pare că nu te vede, chiar cînd te aţinteşte insistent. Ţinuta simplă : costum cenuşiu, fără podoabe, deşi elegant. În totul o mică burgheză germană, cum se vede şi pe la noi. Atunci ? Trăsăturile feţei, simpatice cînd era în nemişcare, se frîngeau parcă în clipa cînd vorbea, într-un surîs forţat, nenatural şi timid."*

La plecarea din salon, prinţesa i-a dat finlandezului o punguţă cu camfor, ca talisman, şi cifrul ei în argint. Latonen a fost în culmea bucuriei. Peste nu mult timp, după trecerea Dunării, defilînd în fruntea unităţii lui prin faţa prinţului Carol, la Poradim, lui Kari Latonen, care purta cifrul prinţesei la rever, i-a venit să-i strige comandantului îmbrăcat în negru : „— Domnule, nici nu ştii ce femeie ai !" Însoţit de generalul Todleben şi de alţi

mari comandanţi Prinţul Carol a trecut atunci în revistă Corpul imperial de gardă. Curios, s-a oprit şi-n dreptul unităţii finlandeze, foarte aproape de Latonen, l-a distanţă de nici un cal. Prinţului Carol i-au plăcut se vede finlandezii, cum arătau de chipeş, fiindcă s-a întors şi l-a întrebat pe unul dintre comandanţi : „— Spune-mi, te rog, de unde sînt băieţii ăştia ?" Lui Kari i-a venit să strige : „— Din Suomi !" Dar n-a strigat. Nimeni, dac-ar fi strigat, n-ar fi ştiut ce însemnează Suomi, o ţară care avea şi ea un drept în lume, măcar dreptul de a-şi spune numele cum îi place. L-a întrebat pe Andro :

— Dar numele adevărat al ţării dumitale care este ?

— Sakartvelo.

A intrat Adela. Finlandezul n-a întîrziat să-i predea pachetul :

— Doamnă, i-a spus, duceţi acest pachet la palat. E singurul lucru pe care-l pot face pentru o înaltă doamnă pe care o respect. S-ar putea să fie în joc viaţa bărbatului ei. Grăbiţi-vă.

Cavaleria închisese văile dinspre munţi, cu nişte parapete mişcătoare de oameni şi cai. Lui Arghir îi revenise o poziţie pe Argeş, în sus, într-o strîmtoare, la un punct numit Drumul maicilor.

Escadronul nu se putea desfăşura decît în adîncime, pe pîlnia văii împădurite, pe laturile unui drumeag de pelerini, rămas acum pustiu. Parola „Nici pasărea" trecuse din om în om, de la vale la deal şi viceversa, aşa încît pe Drumul maicilor nu se zărea ţipenie de călător. Arghir îşi făcea rondul de control din trei în trei ceasuri, şi ziua şi noaptea, ţinîndu-şi oamenii trezi, încordaţi, cu văzul şi auzurile ciulite. Mînza îl purta vrednic pe locotenent, căţeluşa Puck se ţinea scai după cei doi, mîrîindu-i alternativ.

Era în Săptămîna mare, timp în care pe drumeagul de munte ar fi trebuit să se îmbulzească pelerinii — săteni,

măicuţe, milogi, pribegi, zorind cu toţii să prindă Învierea lîngă moaştele făcătoare de minuni ale Sfintei Filofteia, care se aflau într-o raclă la Mînăstirea Argeşului, de cînd lumea. Dar, pe Drumul maicilor, nici urmă de călător, accesul fusese interzis, imediat ce se trecuse la aplicarea ordinului numit convenţional „Apărarea relicvelor". Comandantul de regiment fusese strict în clipa cînd îi încredinţase lui Arghir misiunea : „Pe-aici nu se trece !", apoi şi mai strict : „Nici pasărea !", apoi, la despărţire : „Nici dac-ar fi să treacă vodă !"

Ceea ce părea exclus.

Printr-un basarabean, lucrător la o tipografie secretă a armatei imperiale, Iancu Ghica a primit nişte hîrtii care l-au pus într-o mare derută. Era în primul rînd textul unei „Proclamaţii" către populaţia din Capitala României, redactată în rusă, franceză şi română, care ar fi urmat să fie afişată la Bucureşti, dacă ceea ce vedea cu ochii lui, era real. Era apoi un „Decret cu privire la starea de asediu în oraşul Bucureşti", care, numai privit, i-a dat ameţeală. Acesta era redactat doar în rusă şi franceză. L-a convocat pe Emil :

— Emil, ceea ce văd eu e real ?

Emil a examinat documentele şi a rămas mut. Iancu Ghica nu i-a mai aşteptat răspunsul, s-a apucat să scrie o telegramă către minister. Emil l-a prevenit :

— Inutil. Codul nostru e sigur descifrat. Mai bine plec eu la Bucureşti cu aceste hîrtii.

Au hotărît pînă la urmă să-l trimită pe Oscar, valetul generalului, un bărbat de absolută încredere, care putea pleca în ţară fără a trezi suspiciuni. Oscar s-a şi pus pe pregătirile de drum, cu cea mai mare grabă. Documentele, introduse într-un plic sigilat, au fost pitite sub cămaşă, la piele.

După plecarea valetului, Iancu Ghica s-a gîndit că totuşi ministerul trebuie prevenit asupra sosirii curierului, într-un mod oricît de aluziv. A scris :

„Oscar pleacă spre Bucureşti, aducînd rufe la spălat.“

Dar formula era deocheată şi a simplificat-o :

„Oscar pleacă Bucureşti, grav bolnav. Îngrijiţi-l.“

Apoi o altă formulă, mai scurtă :

„Oscar ajunge acasă curînd.“

Dar Oscar n-a mai ajuns acasă (el s-a întors la Bucureşti, via Siberia, abia după anul 1917, cînd la Petrograd izbucnise şi biruise Revoluţia).

Din „Proclamaţie“, pe care o singură clipă o avusese sub ochi, Iancu Ghica n-a reţinut decît un început de paragraf :

„Armata imperială nu vine ca inamic...“

Prinţul a privit mult timp pachetul de documente adus de Adela, fără să-l atingă. Rămăsese încă sub şocul reîntîlnirii cu ea şi a aşteptat ca unda emoţiei să se retragă. Îşi simţea palmele încă febrile, deşi nu-i dăduse mîna. Pe colonelul Văcărescu, care a bătut la uşă, după plecarea Adelei, nu l-a lăsat să intre. Era stingheritoare prezenţa unui martor în intimitatea dintre el şi femeie, care încă mai stăruia în aer. A refuzat şi intrarea prinţesei, aflată dincolo de uşă ; doamna insista să-i comunice Alteţei Sale un lucru extrem de important. Ştia oare doamna Elisabeta că prinţul renunţase la tronul Spaniei pentru vizitatoarea în negru, care deja ieşise din palat ?

Întîlnirea cu Adela fusese scurtă şi se desfăşurase cu glas şoptit, extrem de intim, ca şi întîlnirea nocturnă din visul petrecut în urmă cu cîteva luni, în toamnă, pe front :

— Alteţă, a început Adela, m-a adus aici o spaimă. O trăiesc de mult timp, încă din noaptea de la Rahova.

— Ştiu ! a şoptit el, întărind spusa Adelei.

— Acum am confirmarea. Poftim ! şi i-a întins pachetul de documente.

Dar, la fel ca în vis, el nu le putea primi, n-avea putere să întindă mîna, astfel încît femeia în negru a depus pachetul cu acte pe colțul pupitrului.

— Trebuie să plecați imediat la trupele voastre ! i-a mai șoptit ea, cu ton de ordin. Apoi imperativ : Cereți imediat calul ! și s-a retras.

Ca să-și confirme că Adela a fost totuși prezentă, prințul a întins mîna și a luat pachetul. Atunci, la Rahova, în bordei, el a fost extrem de surprins de prezența ei, fie și în vis, lîngă patul lui, și a protestat : „— Cum ați intrat aici ?" „— Sans problèmes. Personne ne m'a arrêté."[1] El a protestat, în nemțește, spunînd că așa ceva e cu neputință, ea a replicat, în franțuzește : „— Pourquoi impossible ?"[2] Imposibilă i se părea, acum, prințului și intrarea Adelei în palat, direct la el, fără ca nimeni s-o oprească sau măcar să-l prevină pe el. Aceasta însemna că Văcărescu o cunoștea pe Adela — și n-a oprit-o !, colonelul era deci inițiat în secretul întîlnirilor din timp dintre cei doi. Cu atît mai mult n-ar fi trebuit să-i admită vizita neanunțată. Văcărescu era totuși un militar corect. Cum a făcut-o ? Dar dacă Adela intrase prin mijlocirea prințesei ? Știa deci și ea ? ! Ambii, și prințesa și mareșalul curții, se aflau acum la ușă, dar prințul nu le-a permis accesul. Alteța-Sa a desprins din pachet primul document și a citit, cu ochii măriți :

„Comandamentul Suprem
Secția ariergărzii Armatei I

Strict secret

Către
General-locotenent Ehrnrooth,
comandantul Diviziei a XI-a infanterie

Ordin preliminar
Excelența Voastră sînteți numit comandantul trupelor cărora li s-a dat misiunea să ocupe orașul București."

---

[1] „— Simplu. Nu m-a oprit nimeni !"
[2] „— De ce-i imposibil ?"

Prinţul a lăsat din mîini copia actului şi a tras aer în piept. Apoi, ca un înecat lacom de apă, s-a aruncat în bulboana care-l sorbea, a citit mai departe :

„În executarea acestei operaţii, trebuie să aveţi în vedere, ca obiectiv final, ocuparea tuturor punctelor indicate în lista anexată purtînd litera A. În acest scop sînt puse la dispoziţia Dvs. : Divizia a XI-a infanterie, încredinţată Dvs. cu artileria ei, Regimentul XI cavalerie Riga, precum şi batalioanele de rezervă nr. 46 şi 47, care se află la Bucureşti."

A lăsat documentul din mîini, căci îl ţinea cu amîndouă mîinile. Apucase să citească şi prima propoziţie din paragraful următor al ordinului :

„Comandantul batalionului 47 a primit ordinul să ocupe Cotrocenii..."

Doamna Elisabeta nu se mai afla la Cotroceni, revenise la palatul din centru. Deci, primă victimă, ea. Prinţul a căutat avid, mai departe, care unitate avea misiunea să ocupe palatul din centru : sediul lui. A găsit-o şi a subliniat numărul unităţii — între timp regăsise creionul. A citit mai departe :

„Spre cunoştinţa Dvs. se mai anexează :
1. *Proclamaţia şi Decretul pentru instituirea stării de asediu în oraş ;*
2. *Copia instrucţiunilor date guvernatorului militar ;*
3. *Copia ordinelor date comandanţilor batalioanelor de rezervă 46 şi 47 ;*
4. *Planul ocupării oraşului..."*

Planul era înfăţişat printr-un crochiu care vădea ştiinţă topografică, precum şi o bună cunoaştere a obiectivului. Principalele puncte care urmau a fi ocupate de trupele ţarului erau indicate prin săgeţi trase la culoare : Cotroceni, Palatul din Centru, Universitatea, Închisoarea Văcăreşti, gara Filaret, gara principală, staţia telegrafică centrală ş.a.m.d. Prinţul credea în topografie, care era o dis-

ciplină tehnică foarte strictă şi, în consecinţă, nu s-a mai îndoit de valoarea operativă a ordinului preliminar secret. Echipa care elaborase ordinul, pe baza crochiului, lucrase dispunînd de nişte date precise, aduse la zi.

Stupoarea prinţului ţinea de altceva : ordinul, deşi precis redactat — aşa cum însăşi Alteţa-Sa redacta ordinele, era pus sub semnul unei amînări, condiţionat de o amînare, precis prevăzută în ultimul paragraf :

„Prezentul ordin vi se transmite pentru informarea personală şi pentru familiarizarea Dvs, cu măsurile menţionate. Pentru executarea tuturor celor de mai sus nu veţi putea însă să acţionaţi, mai înainte de a primi un ordin convenţional special, prin ştafetă sau prin telegraf. Acest ordin va avea următorul conţinut :

„Către comandantul Diviziei a XI-a, generalul Ehrnrooth. Foarte urgent : „Sedinţa tribunalului militar se amînă din cauza nesosirii membrilor de rezervă ; grăbiţi-vă să-i trimiteţi imediat.“

Comandantul armatei,
general aghiotant Drenteln.“

A lăsat din nou hîrtia din mîini. Ordinul preliminar fusese deci întocmit de generalul Drenteln, de unde precizia, minuţia, exactitatea germană. Aşa ceva nu se putea învăţa la Petersburg, ci numai la Dresda. Drenteln absolvise această şcoală militară, absolvită şi de prinţ. Mai urma să se vadă ce-i punea la dispoziţie generalului cealaltă şcoală. Prinţul a scos din pachet foaia următoare, o foaie tipărită, redactată, în rusă şi franceză. Titlul l-a ameţit :

„DECRET CU PRIVIRE LA STAREA DE ASEDIU ÎN ORAŞUL BUCUREŞTI“

Din nou a lăsat foaia, ca să respire, apoi a citit :

„Prin ordinul Excelenţei Sale comandantul şef al trupelor ruse din România, se aduce la cunoştinţa locuitorilor oraşului Bucureşti regulamentul de mai jos :

„1. Pe toată durata stării de asediu, toate autoritățile române care funcționează în București sînt subordonate guvernatorului militar al orașului...“

Deja exista oare în București un guvernator militar? Da, fusese deja numit, Alteța Sa i-a descoperit numele, cîteva rînduri mai jos. Guvernatorul militar al Capitalei statului român era generalul conte Olsufiev. A citit punctul următor, care nu admitea dubii :

„2. Orice încălcare a acestei ordonanțe este supusă tribunalelor militare rusești, care funcționează în virtutea codului penal militar...“

Deci și prințul, în virtutea ordonanței era pasibil de a fi adus în fața tribunalului militar. A mai citit :

„3. Pe toată durata stării de asediu sînt suprimate :
— dreptul de a organiza întruniri ;
— dreptul de a purta arme ;
— libertatea presei...“

Mai departe, Alteța-Sa a parcurs rîndurile pe sărite, rostogolindu-se din paragraf în paragraf, ca pe o scară cu treptele rupte :

„...Este interzisă răspîndirea cărților, ziarelor și altor imprimate...“
„...Orice cetățean este obligat să se supună percheziții lor necesitate de circumstanțe...“
„...Armele se vor depune la locurile indicate de autoritățile militare ruse...“
„...Orice acțiune armată împotriva autorităților militare sau polițienești va fi considerată drept act de revoltă și va atrage după sine pedeapsa capitală...“

Deja prințul se afla în cîmpul unui act de revoltă. N-a mai citit. L-a chemat pe Văcărescu. I-a ordonat să-i convoace la palat pe primul-ministru, pe ministrul de externe și pe ministrul de război. Apoi, calmîndu-se, în așteptare,

a privit — fără a mai citi ! — şi ultimul document, Proclamaţia către locuitorii Bucureştiului :

„LOCUITORI AI BUCUREŞTIULUI !
Complicaţiile politice survenite în ultimul timp fac indispensabilă ocupaţia temporară a oraşului Bucureşti de către trupele armatei imperiale ruse."

Cînd cei trei sfetnici au sosit, prinţul tocmai poposise cu privirea pe rîndul final :

„Armata imperială nu vine ca inamic..."

Consfătuirea nu se putea prelungi, deliberările erau de prisos. Cei trei l-au obligat pe prinţ să plece la trupele sale. Calul aştepta deja afară, la scară.

Nici ministrul de externe n-a mai deliberat. I-a cerut, prin depeşă, lui Iancu Ghica să se întoarcă acasă. Mitilineu nota sincopat :

„În situaţia creată, misiunea Dvs. la Petersburg încetează. Comunicaţi oficialilor că vă retrageţi la Bucureşti, pentru consultări."

Apoi, o altă depeşă — circulară — către consulii români din toate marile capitale :

„Impactul cu trupele ţarului este fatal."

XVI

Un izolat, în tot acest răstimp, era Nae. Marinarul ieşise deasupra febrei. Stătea acum nehotărît, între ieri şi poimîine, într-un timp incert. Îi repugna tot ceea ce i se întîmplase pînă atunci şi dorea să se întoarcă înapoi într-un loc mai aşezat. Regăsindu-se într-o amintire, de pe cînd era mic, Nae şi-a dat seama că-i mai bine acolo. Era plăcut, cald, dulce, mai cuminte decît oriunde altundeva pe cuprinsul planetei sau în alt timp, acolo mirosea a pîine şi-a toropeală de cuptor. Era bine.

De Cîşlegi, cînd mahalagiii primeau dezlegare de frupt, nea Tache făcea muieri dulci, din aluat, şi din zaharicale, le cocea şi le mînca singur. Făcea şi cocoane, cu foi multe şi miez de nucă la mijloc. Cînd băieţelul a venit pe lîngă el, i-a dat şi lui. „— Vezi să nu i se-aplece !“ i-a strigat naşa, văzîndu-l cum se îndoapă copilul cu prăjituri. Din lăcomie, Nae mai mult le strica. „— Las' că nu i se-apleacă ! Dacă le strică, face naşu altele.“ Naş Tache făcea şi cadîne din aluat, arăboaice, turcoaice, persiene, iar bătrîna urla : „— Isprăveşte cu păgînele astea în casa mea !“, şi atunci el făcea călugăriţe, pe care le punea la uscat, ca apoi să le sfărîme-n degete şi să le dea la vrăbii. Făcea şi părţi de muieri — guri, urechiuşe, ţîţe ; dar nici bătrîna, văzîndu-l şi înfuriindu-se, nu se lăsa, făcea puţişoare de mucenici şi tăieţei. „— Dacă-ţi plac, mănîncă-le !“ striga el. Lui nu-i plăceau mucenicii cu zeamă, nici tăieţeii în borş. Îşi gătea singur borşul, cu zdrenţe din

gălbenuş de ou. Lui Nae îi da zeama-n gură cu lingura. Pînă cînd, întro zi, Naş Tache a tras una gogonată : „— Hai să facem o muiere mare“ a zis el şi s-a şi pus pe treabă.

Naş Tache a luat întîi făină pîclă, de grîu, a pus-o într-o căpistere, răscolind-o bine cu mîna, a opărit-o cu uncrop de lapte, a pus drojdie şi, opintindu-se, a prins în braţe cogeamite nava, ridicînd-o pînă la piept, pînă la umeri, aşezînd-o pe cuptor la dospit. „— Mă, da grea-i !“ a zis el, apoi a acoperit-o c-un lăicer curat, de lînă, vrîstat cu roşu, ca să nu se doache aluatul. Avea şi-un descîntec pentru cazul cînd aluatul dădea înapoi, se chircea, un descîntec pe care-l bolborosea la căpătîiul căpisterei, mîngîind pielea pîinii cu mîna.

Nea Tache sau Naşu ţinea brutărie şi făcea cu mîinile lui pîini mari, lipii, colaci, covrigi şi acadele, ba şi coilici pentru ovrei. Aici ardea cuptorul ca-n iad, şi-n nări se simţea un iz de transpiraţie şi de aluat crud, dar şi copt. Mirosea a făinuri de toate felurile, a drojdii dospite, a mirodenii de pest mări şi ţări. Peste grunjii de zahăr, piper, scorţişoară şi sare, băiatul călca cu tălpi desculţe. Cînd s-a julit, o dată, i-a intrat sare-n rană şi-n ochi o pulbere de vanilie şi de piper. A urlat : „— Stai să te-mpace naşul ! Stai să-ţi dau o muiere pe gust !“ Şi naşul i-a vîrît în gură o acadea, pe care băieţelul a înghiţit-o numaidecît. După care a tăcut mîlc, aşteptînd să se julească iar. Dar Naşul i-a zis : „— De-acu pune-ţi pofta-n cui ! Îţi mai dau de Cîşlegi, cînd e dezlegare la dulce.“ Şi băiatul aştepta Cîşlegile, cum aştepta acum să vază ce-o ieşi din căpistere. „— Arde-te-ar focul iadului, focul iadului să te arză !“ îl probozea Naşa, căci bătrînul se şi îmbăta cît creştea aluatul.

„— N-o legănăm ?“ a întrebat copilul.

„— Nu, a răspuns Naş Tache, o lăsăm aşa, să doarmă, pînă pe sub seară, apoi după chindie o luăm la frămîntat.“

S-a canonit singur cu ea, jumătate de noapte, cît copilul dormea, dar nu prea, voia să vadă ce face Naşu. Bătrîna blestemînd, se mutase de-acasă, la o fină din altă mahala : „— Arză-te-ar focu' ! Crezi că ăl de sus nu vede ce faci ? !“ Apoi s-a întors, în crucea nopţii, să vadă şi ea ce-a ieşit. Îşi făcea de treabă prin jur şi boscorodea :

„— Strici copilul. Te ții și noaptea de prostii !“ „— Stai, fa, că numai mîine i-o arăt ! Copilul trebuie învățat de mic cu de toate.“ În zori, cînd se-ngîna ziua cu noaptea, Naș Tache a întins pe masa goală femeia din aluat și a început s-o potrivească, pornind de la tălpi în sus. „— Cap nu-i facem ?“ a întrebat băiatul, care se deșteptase. „— De cap n-are nevoie, pînă cînd îmbătrînește, i-a răspuns Nașul, iar după aia nici atît. Frumoasă să fie. La cap nu se uită bărbatul decît hăt mai încolo.“ I-a făcut apoi șolduri și țîțe, în gurguie i-a pus două migdale și-n buric o vișină, luată cu lingura dintr-un gavanos de dulceață, căci stafide nu mai avea. Apoi ostenit, după ce-a uns-o cu gălbenuș : „— După ce-o coacem, o mîncăm. Nu mai dăm la nimeni. E muierea noastră.“ Bătrîna iar l-a probozit : „— Fugi d-aici cu împelițata asta. Ce-ai sulemenit-o atîta ? Ți-e și silă !“ Împielițate erau numai drăcoaicele, dar femeia de aluat avea acum și pieliță. La subțiori și între stinghiile de jos, Naș Tache a împrăștiat semințe de mac, sprîncenele i le-a făcut din praf de scorțișoară, iar gura din ardei. „— Să n-o săruți că frige !“ a mai spus el.

Între timp, cuptorul duduia. Cuptorul îl speria pe copil prin mărimea lui neobișnuită. Băiețașul de mult se tot întreba cum izbutise să intre namila aceea în casă, cînd nimeni n-avea loc pe lîngă el. Pe lîngă Cuptor abia se strecura bătrîna, care era mică, abia de încăpea Nașu, care-l tot ghiontea cu fiarele și-l hrănea cu lemne mari, loazbe de fag, de stejar și de brad pe care tot el le crăpa cu toporul. „— Vezi că răcește !“ striga bătrînul, aruncînd lemne cu brațul în gîtlejul de flăcări. Apoi îl lăsa să dumice lemnele și mai apoi să le mistuie, astupîndu-i gura cu un capac de fier. Prisosul de jăratec și cenușa o scotea afară cu țagla. Apoi îl grebla în pîntece și-l mătura, vîrîndu-i pe gît, pînă în fund, un măturoi cu coadă lungă, care ieșea afară aprins. Cît făcea trebile acestea, Nașu era dezbrăcat pînă la brîu. Apoi astupa din nou gura Cuptorului, pentru ca fierbințeala să se coacă mai departe singură. Apoi iar îl destupa, ca să răsufle. Cînd namila se răcorea de-ajuns de bine, Naș Tache, în cămeșoi alb, vîra înăuntru cu lopata întîiul rînd de pîini. Pîinile grele din orz și secară, care ieșeau rumene, dar

cu coaja tare și neagră. Apoi pîinile împletite, din făină bună, mai mici și mai aromate la gust. Apoi pîinișoarele din făină prima, și, la urmă de tot, patiseriile și zaharicalele în tăvi. Pentru cozonac era cu totul alt dichis, Cuptorul trebuia aerisit și descîntat.

Cuptorul făcea nazuri, după vreme : la moină scotea fum pe gură, la ger trăgea harnic, cîntînd pe nas, dintr-o vrană, o dată însă, namila s-a supărat și-a chircit coca. Naș Tache, furios, a hotărît să dărîme Cuptorul și să facă altul. Bătrîna s-a împotrivit. „— De ce să sfărîmi, mă, bunătate de cuptor ; mai bine n-ai mai bea !" „— Nu, nu, îl stric !" urla el, amenințînd Cuptorul cu un tîrnăcop. „— Dacă-l strici, te pun la blestem, amenința nănașa, iar pe el îl pun la pomelnic sub numele Iulică și-i țin toate pomenile, ca la un om. Ție nu, ticălosule !" Băiatul a aflat atunci că pe cuptor îl cheamă Iulică, dar pînă la urmă cuptorul tot s-a stricat, dintr-o altă întîmplare.

La brutărie, a venit într-o zi Sile Carmangiu, cu un berbec de zece ocale. „— Nea Tache, tare-aș frige berbecele ăsta, dar știi cum ? hoțește !" „— Dă-l încoa' să ți-l frig hoțește !" a zis Nașul. „— Cum să bagi hoit în Sfîntul Cuptor !" a strigat nașa. Cuptoru-i numai pentru sfintele pîini, nu pentru carne !" „— Și ce are carnea ! a rîs Nașu. Dă-l încoace să ți-l rînduiesc eu, după rostul lui !" S-au pus amîndoi, el și Sile, să grijească berbecul după legea hoțească. În mahala mai era un Sile, Sile Spărgătorul, și încă un Sile, Sile Bărbieru. Cu acești doi Sile, Naș Tache nu vorbea. Au grijit berbecele, l-au pus la cuptor, în pîntecele fierbinte, dar după un ceas, nici două, s-a auzit o detunătură și un uruit de cărămizi. „— Na ! a strigat nașa răzbunată. Așa să pleznească și rînza-n voi !" Cuptorul se stricase, Naș Tache se scărpina în cap, cu necaz, în timp ce Sile Carmangiu îl căina chipurile. „— Las' nea Tache, nici cuptorul nu merge de multe ori la apă." A așteptat o zi să se răcească, apoi Nașul a intrat în cuptor, cu sculele lui de zidar, ducînd cu el înăuntru nisip, lutișor galben, var moale și cărămizi noi. O zi a lucrat, iar cînd a ieșit, s-a trezit față-n față cu popa. „— Cu mneata, părinte, ce-i ?" a întrebat el. „— L-am chemat eu, să-l sfințim pe Iulică !" a spus nașa, și într-adevăr s-a făcut slujbă, Cuptorul a fost tămîiat

şi stropit cu aghiazmă, după ce mai înainte fusese plîns cu lacrimi. Dar nenorocirea se întîmplase, fiindcă Naş Tache cocea în cuptor feluri de feluri de porcării. Relaţia dintre Naş Tache şi Cuptor, dintre Cuptor şi babă, era pentru copil de neînţeles. „— Nu te uită în gura ei, i-a spus Naş Tache băieţelului, habar n-are ce-i un Cuptor. Un Cuptor este ca şi un bărbat. Se mai şi strică !" Deşi, după cum a observat băiatul, şi Cuptorul şi Naş Tache se lăsau păcăliţi.

În ziua în care Naş Tache urma să bage-n cuptor muierea de cozonac, Nănaşa i-a luat-o înainte şi cît el dichisea zîna, ea a şi introdus în adîncul vetrei un rînd de colaci pentru morţi. Apoi a pus capacul şi a rîs. El n-a rîs, s-a încruntat : „— Scoate, fa, colacii, că se încruzeşte muierea !" „— Ei na, nu mai pot eu de muierile tale !" Naş Tache avea şi nişte tăvi cu muieri mai mici, pe care dorea să le coacă înainte, ca să încerce cuptorul. A răbdat să se coacă colacii, iar între timp a acoperit zîna cu o plapumă, să nu răcească. Cînd bătrîna a scos colacii, el a dat-o la o parte şi-a băgat în cuptor muieruştele acelea. Le-a copt, le-a scos, le-a şters de cenuşă, le-a aruncat într-un coş de rafie, apoi a aprins focul din nou. Nu-i plăcea cum ieşise întîiul copt. Ca să vadă cum sînt, le tot încerca. Acum, cei doi mîncau pe brînci mormanul de femei, la gura cuptorului.

„— Asta-i arsă, asta-i crudă, asta-i scurtă de-o-nghiţi dintr-o dată, asta-i mălai-mare, mai bine n-o făceam, asta-i uscată rău, asta-i prea grasă, asta-i aţoasă şi iute de n-o poţi da nici la cîini, pe asta o aruncăm şi facem alta..."

„— Porcilor, striga naşa, mîncaţi ca porcii !"

„— Ce să mîncăm, că nici n-avem ce-alege. Apoi filosofic, spre fin : „Muierea, cum ţi-o faci aşa o ai, tu o potriveşti din toate, tu o frămînţi, tu o coci. E mai bine s-o brodeşti bună de la început. Dacă nu-ţi iese, ce să faci, mai încerci. Şi către brutăriţă : Tu-mi ieşişi cam strîmbă."

„— Eu ? ! Tu m-ai strîmbat, diavole !"

Bînd şi rachiu, Naş Tache se cam chiurluise. A băgat muierea de cozonac în cuptor, a pus capacul, apoi s-a

urcat deasupra şi-a adormit. Nănaşa l-a acoperit cu plapuma sub care se răsfăţase femeia. Băieţelul moţăia.

Cînd cei doi bărbaţi s-au trezit, femeia nu mai era. Naş Tache răgea ca un taur. Nănaşa o împărţise, fierbinte, la săraci.

Ideea că Esthera l-ar fi părăsit, aruncată într-o doară de şeful poliţiei, l-a prins pe Theo, peste voia lui. A încercat întîi s-o respingă, iubirea era mai tare decît capriciul său decît micul egoism al traiului comod ; şi-a amintit cu suferinţă de felul în care se iubeau, corporal. La aceasta nici unul nu putea rezista, era un fapt peste voinţa amîndurora : Esthera ar fi trebuit să se întoarcă, fie şi de la capătul lumii. O dată, într-un moment de lipsă absolută, de foame crasă, cei doi s-au iubit. S-au iubit şi într-o noapte cînd pe Theo îl durea un dinte. Tămăduirea, pe această cale, l-a făcut să doarmă şi să uite de datoria de a se trezi în zori, ca să intre în laborator. Esthera a venit lîngă el în pat, spre prînz, i-a mîngîiat obrazul umflat, a intrat în aşternut, au uitat amîndoi de dureri şi de foame pînă în miezul nopţii următoare, cînd ea, trezindu-se brusc a tras o criză de plîns. „— De ce plîngi ?" „— Nu ştiu. Ce-o să se întîmple cu noi ?"

Această întrebare, reamintită, cu întîrziere, l-a speriat. A pornit spre casa Beuran, unde cei doi fuseseră găzduiţi la întoarcerea lui Theo de pe front. Şi a avut noroc, acasă era doar doamna, Theo se scutea astfel de discuţiile teoretice cu domnul, agasante la culme. Esthera nu putea găsi un refugiu decît aici. La casa Weiss era exclus să se întoarcă, nimeni n-ar fi primit-o după „aventura iresponsabilă" a celor doi. Deşi, dintre cei doi, numai el era socotit responsabil, în ochii soţilor Beuran, cum s-a vădit de la primul schimb de cuvinte cu doamna.

— O, ce bine că vă revăd ! a tresărit doamna. Aţi luat în sfîrşit frînele. Era absurd să nu reveniţi, ca să puneţi la punct afacerea. Acuşi-acuşi Esthera naşte. Ci-

ne-ar fi admis ca un copil, născut din amor, nu-i așa ? să fie aruncat pe drumuri ? !

Theo părea hăituit, inspecta cu ochii casa, așteptînd ca Esthera să apară din clipă în clipă, dintr-un ungher, de undeva. A întrebat :

— Unde-i Esthera ?

— Esthera ? !

— Am înțeles, nu-i aici ! și a dat să plece.

— Stați, domnul meu ! s-a alarmat factice doamna Beuran. V-ați despărțit ? !... Stați să vă ofer o cafea. Sau poate n-ați mîncat...

Theo a căzut într-un scaun, biruit de epuizarea lui recurentă. A mîncat lacom, sub ochii uimiți ai doamnei Beuran, care a văzut — pentru întîia oară ! — cum cineva poate să mănînce de lacom, ca un soldat sau ca un servitor, poate și mai rău : cu o lăcomie provocată nu atît de foame cît de o emoție inexplicabilă. Theo a refuzat vinul, și-a scuturat de pe haine firimiturile și a plecat, fără a spune merci. De la peron, doamna Beuran i-a mai zis :

— Credeam c-ați internat-o la Viena. Pe aici, pe la noi, prin România de azi, nu se pot asigura condiții pentru o naștere normală. Nu vedeți ce-i în jur ?

Ce era în jur ? ! În jur, lumea foia pe străzi, posedată de inconștiența unui egoism orb la orice vibrație umană. Se spunea că rușii ar fi ajuns la bariera orașului, dar pe tînăr nu-l mai interesa. Theo a mai băut cîteva pahare de apă la o cofetărie, în care a intrat, biruit de o sete ireprimabilă. Afară era frig, el transpira continuu. Pornind spre casa Weiss, pe Podul Mogoșoaiei, a observat — fără voie — că nimeni, nici o femeie, nu semăna oricît de vag cu Esthera.

*

În altă zi, Naș Tache i-a spus băiețelului : „—Hai să tragem la mireasă !“ A-ncuiat brutăria, l-a luat de mînă și au plecat împreună la Moși.

Au pornit întîi pe Calea Moșilor, cu prăvălii deschise și cu îmbulzeală mare. Naș Tache își dădea bineţe cu telalii, marchitanii, bragagiii și salepgiii care și ei se grăbeau la Moși. „—Bre, da mocăit mai ești ! i-a spus Naș Tache lui Mehmet bragagiul. Păi om ești tu ? Dacă erai vrednic trebuia să te prindă ziua la Moși !" În schimb, domnul Feiber telalul se întorsese de la Moși, ca să ia de la prăvălie al doilea rînd de marfă. „— Așa da ! a aprobat Naș Tache. Ăsta om !"

Cînd au intrat pe Cîmpul Moșilor, prima spaimă a băiețelului a fost că se va pierde. „Dacă nu cresc cît Naș Tache, mă pierd !" și-a zis el și a cerut nașului să-l ia în brațe. Naș Tache l-a luat sus, iar băiețelul l-a încălecat pe gît, ca pe un cal. Calul și băiatul își rupeau anevoie drum prin îmbulzeală, prin zarvă, prin larmă, prin zgomote. Pocneau tiribombele, pîrîiau moriștile, se învîrteau amețitor scrîncioabele cu lanțuri. Toată urbea, toată lumea era la Moși. Nae se și întreba cum de mai există pe lume oameni care să stea acasă. „— Nu fi prost, i-a spus nașul, cei mai mulți sînt gură-cască, nu vînd, nu cumpără. Dar fără ei nu se poate. Așa-i la Moși." „—Dar ăsta ce caută ?" a întrebat copilul, arătînd cu mîna un pitic care stătea la intrarea unei barăci de circ. „—Pe ăsta l-au adus să-l vază lumea. Hai să vezi și tu piticul !" După pitic, au văzut femeia-pește, după femeia-pește au văzut omul cu coadă, după omul cu coadă au văzut cei doi gemeni cusuți unul de altul, spinare la spinare, unul care rîdea și unul care plîngea, după cei doi gemeni au văzut șarpele cu pene. Băiatul intrase la spaime și cam tremura. I se părea că-i singur acolo sus, pe gîtul lui Naș Tache, dar acesta l-a liniștit : „—Nu te speria, așa-i la Moși, vezi de toate." Și mai încolo : „—Decît să alergi după ele pe tot pămîntul, mai bine să le vezi pe toate aici, la Moși. Fără Moși, a mai spus el, bucureștenii ar rămîne proști."

O îmbulzeală mare era la artistul fotograf, care era un neamț. Neamțul mînuia o mașinărie mare și neagră, în care intra cu capul. Din capul lui, vîrît în cutie, ieșea un ochi de sticlă. În fața ochiului de sticlă, la cîțiva pași, se afla o cămilă vie. Doritorii încălecau cămila și așteptau cuminți ca neamțul să scoață pe nara mașinăriei o văpaie albă, cu miros urîcios. Apoi clientul descăleca, așteptînd o zi

încheiată fotografia. Mai încolo, dar nu departe, un american priponise deasupra întregii omeniri un balon. Întreprinderea purta numele „La Willi americanul", dar balonul nu zbura, era un balon doar de formă. Naş Tache l-a întrebat pe proprietar : „—Cum merge, domnu'Niţă ?" „—Cum să meargă ? a răspuns americanul. Prost, foarte prost." Totuşi cîţiva gură-cască se strînseseră şi aici. Nici unul însă nu voia să-şi dea gologanul şi să urce în nacelă. Balonul ar fi urmat să-i ridice pe clienţi deasupra Moşilor, într-un punct de unde se vedea tot pămîntul, adică întreg globul pămîntesc. Nici băiatul n-a vrut să urce ; el voia într-o barcă cu pînze, care dădea ocol globului pămîntesc, pe apă. Pe firma barăcii scria „La ocolul globului pămîntesc, pe apă." Au intrat, a dat ocol globului, dar la ieşire era ameţit. „—Păi vezi ? i-a spus Naş Tache. Nu te grăbi. În viaţă, totul e să nu te grăbeşti. Ia-o încet, că ai timp."

Băiatul era atît de sleit de osteneală încît a băut lacom limonadă, apoi şi apă îndulcită cu miere, apoi şi bragă oferită de acelaşi turc Mehmet. Se aflau între prieteni, turcul Mehmet l-a mîngîiat pe cap. La această mîngîiere, Naş Tache a adăugat cîteva din zicerile lui, adresate băieţelului dar şi celor din jur : „—Să mănînci cînd ţi-e foame, să bei cînd ţi-e sete, să nu ţii necaz în suflet, să faci ce-ţi place." Turcul a oftat, altfel pasămite se spunea la cartea lor. Altfel se spunea şi la cartea unui călugăr, care vindea alături cărţulii de rugăciuni, iconiţe şi tămîie. Naş Tache a mai aruncat una : „—Să fugi de dureri ca dracul de tămîie. Cînd te izbeşte durerea, nu te lăsa în ea, mergi mai departe." Au pornit mai departe.

La un pas de „antrepriza" turcului se afla „întreprinderea de ghicit" a lui Madam Theodorescu, o damă grasă, cît un balon sau cît o balenă, care-şi ţinea casa „pe baza unui papagal brazilian". Papagalul moţăia, toropit de căldură, iar la cerere scotea planete, în timp ce Madam Theodorescu împletea la un ciorap. Naş Tache n-a întrebat-o nimic despre papagal, nici despre mersul afacerii, a întrebat-o despre fete, Madam Theodorescu avea trei fete pentru care, după spusa ei, nu se întrezărea nici un viitor. „— Ălei mai mici, a spus ea, să zicem că-i las papagalul. Dar cu alelalte două ce fac ?" Nae ar fi vrut ca papagalul să-i revină lui, dac-ar fi consimţit să se în-

soare cu a mai mică. Toţi vorbeau de însurătoarea băieţelului, toţi îl tachinau pe Naş Tache: „— Ei, cînd îl însori?“, iar băiatul se bosumfla, uneori scîncea. El ar fi vrut acum papagalul, fără să se însoare, căci din nou a fost vorba despre asta. Dar Madam Theodorescu a trecut peste voia lui, ba a şi spus: „—Parcă-i pe voia lui? Cum i-o fi destinul. Ia să vedem ce destin are?“ Naş Tache s-a opus, nu credea în destin. „—Ce destin! a zis el, destinu-i cum şi-l face omul.“ „—Nu-i aşa, dom'Tache, l-a contrazis madama, căci există şi destin, îţi spun eu.“ „—Pe dracu, a respins Naş Tache, cum îţi aşterni, aşa dormi. Ce n-ai făcut azi, nu mai faci mîine, vrabia din mînă nu se dă pe cioara din par, ce-i în guşă şi-n căpuşă, ce-am avut şi ce-am pierdut“, dar Theodoreasca nu se dădea bătută, ţinea morţiş la opinia ei că există destin, iar naşul a cedat. Lui Nae i se făcuse inima cît un purice. Urma ca papagalul să-i tragă planeta. Naş Tache a pus în palma madamei un ban, s-a strîns lume, băiatul murea de frică, papagalul a ezitat, s-a întors, s-a răsucit, a scos la sfîrşit un bileţel. De obicei bileţelul se citea cu toată lumea de faţă, astfel ar fi trebuit să facă şi Naş Tache, ca să uluiască omenirea de ce fin are, dar el a desfăcut bileţelul, l-a citit în tăcere, ceva nu i-a convenit, fiindcă s-a posomorît, l-a lipit la loc, a pus hîrtiuţa la pălărie, a dat să plece. „—Nu mai staţi? a întrebat madam Theodorescu, văzîndu-l gata de drum. „—Nu, că ne grăbim!“ a răspuns el trăgînd băiatul de mînă. Călătorului îi stă bine cu drumul.“ „—Crailor, i-a tachinat ea. Vă cunosc eu. Acum plecaţi să trageţi la mireasă!“ Naş Tache n-a auzit tachinarea, părea surd, îl trăgea pe copil după el, prin mulţime, dar pe jos. Nae înainta prin întuneric, vedea numai picioare şi burţi de oameni, în sus nimic. Prin pădurea întunecoasă de picioare în mişcare a văzut totuşi un căţel hoinar. Căţelul, cu coada covrig, nu ştia încotro s-o apuce şi a întors ochii disperaţi către copil. „—N-am ce-ţi face, i-a spus Nae, şi eu m-am rătăcit!“ Apoi Naş Tache l-a săltat în sus şi l-a aşezat pe o poliţă, în plină lumină. Lui Nae i-a luat ochii o roată mare care se învîrtea ameţitor. Ajunseseră la baraca unde se trăgea la mireasă. Aici era într-adevăr ceva de văzut. Băiatului i s-au umplut ochii de bucurie, dar, în aceeaşi clipă, a

auzit răgetul leului. A țipat și el, din rărunchi, cu spaimă, nu se știa cine rage mai tare, se clătinase bagdadia cerului, curgea de sus pămînt albastru, iar din ochii băiatului șiroaie de lacrimi. Dar a țipat și tigrul, după care s-a auzit glasul fachirului Vișnusarman, care urla peste lume dintr-o pîlnie aurită : „—Tigrul Pingalaka, taurul Samjivaka, maimuța Onoca, hiena Yakla !“ Naș Tache a rîs cu mare veselie, apoi l-a mîngîiat pe copil : „— Hai să te duc la animale !“ l-a îndemnat el. Și mînios : „— Cum naiba de uitai ? Uit de la mînă pîn' la gură, mănînc miercuri ce postesc joi, fac vara car și iarna sanie, dau cioara din mînă pe vrabia din par, schimb mia pe sută și suta pe a măruntă“, și multe ca acestea, pe care Naș Tache le-a aruncat asupra-și cu furii. El incurcase rostul trebii, rînduiala Moșilor, căci întîi și-ntîi ar fi trebuit să-l ducă pe băiat la animale și hăt mai apoi la roata norocului. În sfîrșit, abia la încheiere s-ar fi cuvenit să tragă la mireasă.

Cei doi au intrat la animale, sub ochii de cărbune aprinși ai fachirului Vișnusarman.

Inutil ca Theo să treacă pe la anticariatul Weiss. A trecut totuși. Oblóanele trase, dar înăuntru se simțea o mișcare. Casa părea ocupată de niște intruși, care răscoleau prin rafturile cu cărți. Percheziție ? Rudi Weiss era plecat la Viena, Esthera îi aștepta întoarcerea cu emoție. De ce ? Ea rupsese cu fratele și cu toți cei din neam, de ce-ar mai fi fost preocupată de soarta lui Rudi ? Rudi nu plecase la Viena — sau la Berlin — cu o misiune socialistă, ci pe cont propriu, într-o chestiune de familie. Tot printr-o șoaptă a Estherei, scăpată involuntar, Theo aflase că neamul Weiss ar fi urmat să părăsească țara, mutîndu-se aiurea. „—De ce ?“ „—Nu știu, eu te iubesc pe tine.“ N-a intrat în anticariat, era o instituție, încă o formă a proprietății ; a pornit mai departe spre locuința Weiss, cu trăsura, dar s-a oprit din drum : era

Sederul, ziua Sederului. Nici un străin n-avea îngăduit să tulbure sărbătoarea rituală a Sederului cu o bătaie la uşă. Rudi, în urmă cu un an, îl ferise pe Theo de un asemenea neplăcut accident, petrecînd în doi prin oraş. Rudi nu ţinea Sederul, la fel Esthera. Ambii erau atei, ca şi Theo. Îşi putea îngădui Theo să bată la uşa casei Weiss într-o asemenea zi ? A bătut. Din nou i-a deschis bunicul Froim.

— Esthera nu-i aici, n-o mai căuta.

— E aici !

— Eu îţi spun că nu-i. Du-te.

El a intrat totuşi, iar bătrînul nu s-a opus. L-a lăsat să se aşeze, dar nu i-a oferit nimic. Nici nu s-ar fi putut atinge de nimic, voia doar un cuvînt. Şi cuvîntul n-a întîrziat.

— Aţi făcut lumea praf. Aţi răsturnat tot. Aţi început prin a călca legea familială. În rest, pe mine unul nu mă mai interesează. De la familie începe tot. Tot ceea ce veţi face mai departe va fi ilegitim.

— Dar ce-am făcut ?

— Mai întrebi ? Ai violat.

Theo tăcea, deşi clocotea. Nu violase, departe de aceasta, se dăruiseră reciproc într-un ceas de nebunie, dar bunicul Froim n-o putea concepe.

— Apoi aţi conceput un copil. Ilegitim.

— De ce ilegitim ?

— Fiindcă n-are nici o lege. Voi doi nu staţi sub legi.

— Te înşeli, lumea de astăzi nu stă sub legi.

— Te înşeli. Noi avem o lege, care nu aruncă în lume dezmoşteniţi.

Bunicul Froim nu i-a spus : ieşi afară !, dar tonul dur o presupunea. Probabil n-avea puterea să-i arate uşa, cum nici Theo n-avea puterea de a se supune. L-a ascultat, printre sincope lungi, gîfîite :

— N-ai voie să intri peste mine, cînd eu nu-ţi dau voie. De ce-ai intrat ?... Cum adică, eu te primesc în casă şi tu abuzezi ? Te institui în şeful casei mele, peste mine, siluind legea mea ?

— N-am siluit pe nimeni, crede-mă. Eu şi Esthera...

— Lasă asta, eu n-o pun la socoteală pe Esthera. Ea n-are minte. Eu vorbesc de condiţia ta de intrus. Cu ce drept ai intrat fără să te poftesc ?

Theo îşi simţea ochii în lacrimi — de ciudă, de revoltă ? — el voia să afle unde este Esthera, nimic altceva, dincolo de moralizarea insuportabilă a bătrînului, pe care a respins-o :

— E dreptul ei de a decide ce viaţă trebuie să urmeze ! a urlat el.

— Dar ce, a replicat bunicul, ea a apărut din neant ? Voi instauraţi prin gestul vostru neantul. Mai ales tu !

— Poate şi Rudi.

— N-are importanţă. Smintiţi se află în toate neamurile. Eu mă refer la oameni normali. Cu ce drept ai aruncat-o pe Esthera mizeriei ? Şi pe copilul ei ! De ce ?

— Bunicule, a îngăimat Theo, dar vom întemeia o lume...

— Care lume ? a gemut bătrînul. O lume care debutează printr-o nenorocire ?

— Nenorocire ? De ce, fiindcă nu sînt iudeu ?

— Lasă asta !... Asta pînă la urmă se putea aranja. Treceai tu la ea sau ea la tine, s-a mai văzut. Dar voi doi unde treceţi ? Nicăieri ? !

— Cum nicăieri ?

— Nicăieri, căci acolo o conduci ! şi disperat : Fără neam nu există lume, înţelegi ?

Theo a zîmbit superior, realizase eroarea : bătrînul nu putea concepe eliberarea pe care el, împreună cu Esthera, o izbutise mai de mult. L-a întrebat pe bunicul Froim, cu milă :

— Deci dumneata nu poţi concepe că se va naşte un om în sine, precum copilul nostru ?

— Un om în sine ? La ce-ar fi bun ? !... Eu plîng, n-am încotro, trebuie să plîng c-am pierdut un evreu. Apoi, revenindu-şi şi privindu-l cu o putere nouă : Dar poate că l-ai pierdut şi tu. Ai pierdut-o pe Esthera, după cum văd. Ei şi ? Ce-ţi pasă, dacă vrei nu o femeie ci o nebună, o fiinţă dincolo de orice lege ? Consolează-te. Au rămas suficient de mulţi disperaţi, ca să puneţi la cale orice nenorocire împotriva omului. Mă refer la acea doctrină care anulează tot, în care crezi tu. Doctrina lui Marx.

„— Mare-i grădina lui Dumnezeu !" a strigat Naş Tache, văzîndu-l pe August Prostu, cum se dă de-a dura, cum cade-n nas, în loc să cadă-n tur, cum nu-şi nimereşte nici mîna nici piciorul, iscînd hohote de rîs. Dar au apărut şi Haplea, cu căpăţîna-i cît dovleacul, apoi, Tîndală, ăl lat şi mare, iar veselia privitorilor a atins pragul de sus. De-acolo a şi căzut — buf ! — Haplea, într-un nour de praf. Tîndală l-a prins de-un picior şi l-a tras tîrîş prin faţa lumii, răscolind tot rumeguşul arenei. Naş Tache comenta toate aceste neghiobii cu vorbe de-ale lui : „—Prostia din născare leac nu are. Cînd nu-i cap, vai de picioare. Cu prostu să nu-ţi pui în plug. Mai bine cu deşteptul la pagubă, decît cu prostul la cîştig. Cîtu-mi-i prostia, mică-i România !" Auzind această ultimă vorbă, o leliţă s-a pus pe rîs, dar rîs nu glumă, de tremura carnea pe ea. Naş Tache s-a răstit la muiere : „—Ce rîzi, fa, ca proasta-n tîrg ? !" Nae nu văzuse-n tîrg, pînă atunci, nici o proastă, deşi văzuse multe muieri, iar acum se uita aiurit de la proastă la Naş Tache. Naşul s-a înfuriat şi mai rău, la-n-şfăcat pe băiat de mînă şi l-a tras după el, la animale. „—Ai să vezi că abia ici intrăm în grădina lui Dumnezeu, i-a spus el, căci oamenii sînt mai răi decît fiarele, după ce că-s proşti !"

Căci aşa şi era : tigrul Pingalaka torcea ca o pisică, mîngîiat pe blană de mîna lui Vişnusarman. Băiatul a fost poftit să mîngîie tigrul pe pîntece, ca abia apoi Naş Tache să descopere că tigrul era de fapt tigroaică. „—Dacă-l înghiţea pe băiat ? !" s-a făcut el a se răsti la fachir. „—Păi ce, a răspuns fachirul, ăsta-i băiat să-l înghită o tigroaică ? !" Lui Nae i-a rămas în nări mirosul de tigroaică, iar în pielea palmei căldura blănii animale. „—Cînd n-ai încotro, i-a mai spus naşul, o înghiţi tu pe ea !" Dar la hienă, naşul nu l-a lăsat, deşi Vişnusarman i-a asigurat pe vizitatori că şi hiena e blîndă. „— O cheamă Yakla !" a spus el, iar hiena i-a privit pe cei doi cu ochi galbeni, neîncrezători : „—De ce vă temeţi ? i-a mustrat fachirul pe cei doi. Animalelor, ca şi femeilor, nu trebuie să le dai decît iubire." „—Să fie sănătoasă !" a răspuns

Naş Tache, trăgîndu-l pe băiat mai departe, la marele bou tibetan, taurul Samjivaka între coarnele căruia fachirul a şi sărit sprinten ,ca într-un leagăn. „—Daţi şi băieţelul !" a cerut el, dar Naş Tache n-a vrut să-l dea pe Nae. „— Dacă era fată, îl dădeam !" a răspuns naşul. „Căci numai fetele se dau în leagăn din coarne de bou." Erau foarte multe animale, nici nu ştiai la care să te uiţi mai întîi. Lui Nae îi bătea inima de fericire, iar fachirul a luat act de tulburarea băiatului : „—O să vedeţi, a spus Vişnusarman, că nu peste mult timp va sosi la Bucureşti Balena Albă. În pîntecele ei, să ştiţi, încape cam jumătate din populaţia acestui oraş european !" lucru nemaiînchipuit, care l-a uimit peste măsură pe Naş Tache. El a întors spre fachir nişte ochi absolut ucigaşi, întrebîndu-l : „—Păi de cînd sîntem noi, bucureştenii, europeni ? !" „—A da ! şi-a recunoscut eroarea fachirul, după hărţile britanice faceţi parte din Asia." „— Păi vezi ? ! l-a repezit Naş Tache pe indian. Rămîneţi dumneavoastră, cu Europa voastră, acolo unde-aţi stat şi pînă acum, şi nu daţi buzna peste omenire !" Băiatului i s-a fixat în minte acest cuvînt curios, omenire, ceva care oricum era mai mare decît Europa. Mai tîrziu, Nae, cînd pleca pe oceane, avea să lanseze chiar şi o deviză pentru femeile rămase la ţărm : „—Mă duc în omenire, mă-ntorc în Europa !", întoarcerea însemnînd revenirea în ceva mic, intim, infim, un fel de ciorap care ţinea de cald sau un fel de mănuşă a doua — pe care de obicei marinarii o poartă moartă, pe mînă. „— Dar şarpele care-i ?" a întrebat băiatul. „—Şarpele are ochii la spate, a explicat fachirul, dar Naş Tache n-a mai apucat să-l ferească, nici să strige : „Păzea !", că băiatul a şi pus mîna pe şarpe, care brusc i s-a înfăşurat de gît. „—Lăsaţi-l aşa ! a strigat fachirul la Naş Tache, care aproape leşinase. Se desface imediat ce-i cînt." Naş Tache a dat s-apuce şarpele cu mîna, fachirul l-a împins violent la o parte, băiatul era îngrozit, cu ochii cît cepele şi fără pic de suflare. „Nu-l atingeţi, e o cobră !", apoi calm, zîmbitor, Vişnusarman a dus un fluier la gură, a scos doar trei sunete şi cobra s-a desfăcut singură de pe gîtul copilului, căzînd la pămînt, dar cu ochii falşi în sus : „— Asta-i Asia !" a spus Naş Tache făcîndu-şi sfînta cruce.

Naş Tache n-a mai vrut să-l ducă pe băiat la broasca Aorta, marea batraciană din insulele Galapagos, pe spinarea căreia copiii se urcau cu tălpile goale, şi, culmea, n-a mai vrut să-i arate nici leul, regele animalelor, care venea la rînd abia la urmă. „—Las'că leu eşti şi tu, ce-ţi mai trebuie, ce să vezi ?" „— Vreau la lei !" a cerut băiatul, aproape plîngînd. „—Domnule Tache, s-a milogit fachirul, duceţi-l pe băiat la leul nostru, e un leu foarte amabil cu copiii !" „—Lasă, ştiu eu că nu face nici două parale !" s-a apărat naşul. „—Atunci nu vreţi să vedeţi nici reînvierea ? Nu doriţi să vadă băiatul cum ard de viu ?" „—Nu !" „—Nici pe Alizeea, femeia mării, n-o vreţi ?" „—Nici !" „—Broasca Aorta, să ştiţi, poartă noroc !" „—Dar Alizeea, nu ! a respins naşul. Căci asta l-a smintit pe Alexandru Machedon de s-a dus după ea pînă la capătul lumii !" „—O fi, a convenit fachirul, dar să ştiţi dumneavoastră că sînt la mijloc şi multe legende." Lui Nae i se refuzase Alizeea, pe care urma s-o caute mai tîrziu. Naş Tache nu l-a luat în seamă, atît doar i-a spus : „—Hai să tragem la mireasă !" Deşi el nu mai avea chef de mirese. Se blazase, între timp.

Ca să-l mîngîie, nea Taşcă îl tot cicălea pe Theo, reîntors la spital, cu tot soiul de vorbe înţelepte şi zadarnice.

— Nu mai daţi vina pe lume, că mai e şi norocul. Cine n-a tras lozul cîştigător, cînd s-a născut, de pomană s-a născut. În privinţa dumitale, dragă Theo, lumea a tras bine lozul, în contul tău, numai că tu singur l-ai aruncat pe foc. Te-ai născut bogat, ce-ţi mai trebuia, în plus, amăgirea de a-i face pe toţi bogaţi, de a-i ridica la fericire, după crezul vostru ?... Apoi te-ai îndrăgostit. Pînă aici, totu-i normal. Dai ai greşit din nou. Şi tu, şi Esthera, amîndoi v-aţi pus pieziş la tot. Într-o lume care abundă de nenorociţi, numai voi mai lipseaţi ! Şi revoltat pe prostia tînărului : Înţeleg să te dezmoştenească cineva, dar să te dezmoşteneşti singur ? ! Ce-ţi trebuia ? Fata nu era nici

ea săracă, ce-i trebuia ? În generaţia voastră bîntuie un fel de masochism. Apoi perplex : Eu, unul, din religia voastră nu pricep absolut nimic.

— Nici nu-i de nasul vostru ! a răbufnit Theo.

— A, ţi-ai venit în fire ! a constatat bătrînul. Am adus va să zică o atingere principiilor voastre şi-ai şi sărit ! Ei bine, domnule, ţi-o spun pe şleau : cu violenţa nu veţi putea obţine nimic. La om mă refer, nu la societate. Căci societăţile se pot modifica, la bunul plac al unor nebuni, cum se pot modifica şi ţările, care se pot lăţi, ciunti, destrăma sau şterge cu totul de pe hartă, după cum vezi că se întîmplă sub ochii noştri, şi încă se va mai întîmpla. Dar omul ? Cum vă imaginaţi că se va smulge din om egoismul, printr-un decret de abolire a egoismului ? Sau iubirea, ca forţă contrară, unificatoare, printr-un decret de abolire a iubirii ?

— Noi nu vom aboli iubirea !

— Ba o aboliţi, instituind violenţa.

— Violenţa emană din ură, iar ura noastră e legitimă.

— O fi, ca impuls animalic prim, dar nu-i o forţă constructivă.

— Nici nu trebuie să fie constructivă, a replicat Theo, focos. Vom dărîma tot, mai întîi !

— Perfect. Veţi culege ură.

— Pe care-o vom strivi.

— Deci din nou violenţă. Pînă unde ?

— Pînă cînd omul...

Nea Taşcă a rîs, cu un chef nestăpînit :

— Lasă-mă-n pace, domnule, cu omul la care jinduiţi, că nu-l cunoaşte nimeni, deci nu veţi putea pune laba pe el, nici voi şi nici ăi care vor veni după voi. El are o cumplită forţă a disimulaţiei, cînd e supus opresiunii şi urii. El jură că te iubeşte, dar nu te iubeşte, precum cîndva românii pe otomani. El zice ce zice popa, dar nu face ce zice popa, precum este de cînd lumea cu sfînta biserică.

— Biserica e o forţă a oprimării morale ! a mai strigat Theo.

— Nu zic că n-o fi, a convenit nea Taşcă, dar aşa va fi şi cu biserica voastră. Deocamdată, statistic vorbind, sîntem cu toţii creştini ortodocşi. Chiar şi tu !

— Eu nu, căci mă opun !

— Eu da, dar în statistică figurăm împreună, la această rubrică. În viitor, peste o eră, vom figura la atei, chit că eu mă voi închina discret şi atunci, măcar cu limba. Vezi cum e omul ?

Sabin, care urmărea această dezbatere absurdă, a strigat la amîndoi :

— Tăceţi ! Eu am aflat că Rudi şi Esthera s-au rupt de mişcare.

— Adică de utopie ! a precizat nea Taşcă. Foarte bine au făcut. Îi aprob.

— Ba foarte rău au făcut ! a respins Sabin. Căci unde credeţi că s-au dus ? Înapoi, la sionişti.

— Şi aia e o utopie ! a spus nea Taşcă.

Theo nu ştia ce să mai înţeleagă, privea de la unul la celălalt.

— De unde ştii ?

— N-are importanţă. După război, a mai spus Sabin, forţele naţionaliste din lume s-au resuscitat, în loc să se retragă, să piară.

— De ce să piară ? a întrebat bătrînul. N-are voie omul, după un război, să se retragă la casa lui, să se odihnească ?

— Ce casă ! a ripostat Sabin. O casă himerică ?

— Chiar şi himerică, a mai spus bătrînul. Esthera aşteaptă totuşi un copil. Voi, aici, ce i-aţi oferit ?

*

Era de văzut mai întîi roata norocului, dar Naş Tache l-a prevenit : „—Mai bine să nu încerci, căci te prăjeşti. Cel mai bine-i să-ţi încerci puterea.“ Se aflau în baracă fel de fel de maşinării de încercat puterea — puterea braţului, a pieptului, a văzului şi a auzului. Naş Tache dispreţuia însă aceste încercări, el era tare în una care le însuma pe toate : ştia să tragă la mireasă. „—Hai să tragem la mireasă !“ a spus el, foarte hotărît. A luat o puşcă, a îndopat-o cu gloanţe, a tras. Dintr-un foc a căzut popa. Dintr-alt foc a căzut colonelul. Din alt foc a căzut turcul,

apoi rusul, apoi neamţul. Turcul, rusul şi neamţul au fost lichidaţi de Naş Tache cu furie. Ca recompensă, pentru aceste isprăvi, Naş Tache a primit cîte o păpuşă înfăţişîndu-i pe cei decedaţi. Păpuşile au fost puse lîngă băieţel, pe aceeaşi poliţă pe care Naş Tache îşi sprijinea coatele. Patronul, gros şi chel, striga cît îl ţinea gura, ca să adune lumea : „—Exersaţi ochiul şi mînă, / Pentru patria română !“ S-au şi strîns nişte gură-cască. Au apărut, ca din pămînt, şi nişte cunoscuţi : Sile Carmangiul, Sile Spărgătorul, Sile Bărbierul. Cu ultimii doi, Naş Tache nu vorbea. Prezenţa lor l-a făcut să se încrunte. „Acu să te văz, jupîn Tache ! l-a aţîţat patronul pe naş. Nu ştiu de ce n-ai tras de la-nceput la mireasă, cum ţi-e felul !“ Au dat năvală şi alţi gură-cască. Unul dintre ei l-a privit cu admiraţie şi a spus : „—Asta împuşcă şi musca-n zbor !“ „—Da, a confirmat patronul, aşa e dom'Tache, împuşcă şi musca.“ Naş Tache era iritat de zarva din jur, voia linişte. A rupt puşca, a privit pe ţeavă, apoi a suflat. A pus un nou glonte. A sprijinit patul armei în umăr, a ochit îndelung — se făcuse o linişte de gheaţă —, a tras. Mireasa n-a căzut.

Patronul îşi freca fericit mîinile. „—Dom' Tache, nu mai încerci o dată ?“ l-a poftit el pe naş. Naş Tache a tuşit cu necaz şi a plătit. A lăsat apoi puşca pe poliţă, l-a luat pe copil în braţe şi a plecat. „— Asta nu-i puşcă, a mai spus el, întorcîndu-se spre patron. Poţi să te c... în ea.“ Şi către copil : „— Mă, cînd pui mîna pe puşcă trebuie să vezi mai întîi ce puşcă e. Cu mireasa la fel.“ Apoi, una după alta, fel de fel de ziceri, dar cu furie : „— Nu te lua după gura lumii ; nu te-ncrede în reclamă ; pînă nu guşti, nu înghiţi ; nu trage cu puşca altuia ; nu băga mîna-n foc pentru altul ; nu încăleca pînă nu strîngi chinga ; nu vorbi neîntrebat ; nu te băga unde nu-ţi fierbe oala ; nu....“ Pînă acasă nu i-a mai tăcut gura, aşa era el la necaz.

Ajunşi acasă, naşa iar i-a boscorodit. „Unde l-ai dus ? Vezi că strici băiatul, îl înveţi numai prostii.“ „— Eu ? !“ „— Dar cine ?“ „— Il învaţă destinul.“ Dintr-o ochire, naşa a şi văzut bileţelul de la panglica pălăriei. „— Aha, va să zică acolo aţi fost, la Theodoreasca ! a strigat ea. Stai să văz ce destin are băiatul !“ „— Te iei după Theodoreasca ? Ce să ştie ea !“ „— Da tu cum te iei după ea,

afurisitule, care-i cauți papagalul de ouă ! Am să-i sucesc eu gîtul papagalului ăla. Dă-ncoa' biletul !" Nașa a buchisit biletul, pînă noaptea tîrziu, cînd l-a învățat pe de rost. La culcare, l-a cetit și băiatului, care n-a priceput mare lucru. „De vei fi mare, nu vei fi tare, de vei fi tare, nu vei fi mare. Femeia care te va iubi, te va urma pînă la moarte, dacă ești parte bărbătească și viceversa, ca parte femeiască. Să nu crezi în ochii verzi. Vesel vei fi și te vei bucura de toate. Te vei duce te vei întoarce nu vei muri."

Nașa părea încîntată. „— Păi e de bine", a spus ea. „Cum de bine, fă !" „— Păi nu vezi ? Băiatul nu va muri. Iar femeia care-l va iubi îl va urma pînă la moarte." „— Aiurea !" a spus Naș Tache, cătrănit pe muieri. Iar băiatul a adormit sub aceeași plapumă cu nașu, pe cuptor, avînd în gînd o pasăre sau o floare sau o mirodenie numită Alizeea.

Din disperare, Theo s-a apucat să scrie. N-avea cui să mai trimită scrisoarea, nici unde. Cui pot fi trimise scrisorile, adresate nimănui ? s-a întrebat. A lăsat tocul, după ce însemnase doar primul rînd :

„Visez la un timp și la o lume
care să facă posibilă iubirea."

XVII

Cerul era nesigur, amenințînd cu ploaie sau mai curînd cu lapovița. Rîuri reci de vînt dădeau fiori copacilor abia înmuguriți. Apoi s-a lăsat un frig stătător, întunecos, cu picături rare de apă. Nu ploua, dar cazna nourilor încorda văzduhul greu, făcîndu-l să pleznească spre nord, pe zare, în cîte-un fulger iute stins, care sporea întunericul zilei. Nehotărîrea anotimpului speriase semințele, care tînjeau în coji. Se trecuseră ghioceii. Printre frunze moarte, ieșiseră urzicile, dar alte flori — după cele răsărite-n mustul zăpezii, nu s-au mai ivit. Iarba nu creștea, se trăsese înapoi, în tecile firelor uscate. Intraseră-n adînc și apele, brusc. Pămîntul nearat se scorțoșase și crăpa, scoțînd afară rădăcini oarbe și bulbi dureroși. O coloană de cavalerie, care traversa un ogor lăsat în paragină din toamnă, luase-n copitele cailor bulgării vechi de pămînt, prefăcîndu-i în colb. Colbul stîrnit de copite s-a ridicat în sus, la nouri, apoi a căzut sur peste cîmpurile goale. Roșul mundirelor părea strident. Era strident și verdele mantalelor unei coloane de infanterie, care mărșăluia în sens contrar, pe același cîmp sur. Un ochi de țărînă reavănă se căscase totuși între timp. Îl scosese o cîrtiță. În lutul sterp, lucrarea ființei nevăzătoare mustra lumea.

Şi Răşcanu a avut confirmarea invaziei. Ducîndu-se la Cotul Argeşului, ca să revadă conacul ars, a întîlnit trupele străine. Dar revenind în oraş şi trecînd pe la Cameră, a regăsit în aula parlamentară nu starea de spaimă, ci liniştea. Ba chiar climatul normal de dezbatere, acelaşi ca şi în urmă cu luni. Nu mai putea pricepe nimic şi avocatul s-a întrebat nu dacă e real ceea ce lăsase în urmă, ci dacă e aievea ceea ce vedea la Cameră. „— Domnilor, dar oare nu vedem aceleaşi lucruri ? !" Ei bine, nu. Sfidînd realitatea, un domn deputat, Grăjdănescu, interpela guvernul în chestiunea despăgubirilor ce-ar fi trebuit acordate oraşelor de la Dunăre, în special Calafat şi Giurgiu, în urma bombardamentelor otomane din urmă cu un an. Era stupefiantă şi răbdarea de înger cu care domnul Brătianu asculta interpelarea, luînd între timp note. „— Eu sper că face note în chestiunea externă, care-i acut internă, e la baionetă !" şi-a spus Răşcanu, dar a avut surpriza să constate că primul ministru făcuse însemnări tocmai în acea chestiune minoră, care nu-i putea preocupa acum decît pe nişte inconştienţi. Rămînînd pe loc, la banca guvernului, Brătianu a întrerupt totuşi interpelarea, ca să scurteze chestiunea :

— Onor domnul Grăjdănescu zice că a încetat bombardarea. Dară, domnilor, vă atrag atenţiunea că nu după ce încetează o bombardare se iau măsurile de despăgubire, ci abia cînd se face pacea definitivă. S-a făcut oare pacea definitivă ? Eu v-aş spune ceva care să vă facă să tresăriţi : încă n-a început bombardarea !

Acest duş rece i-a făcut pe cîţiva domni să tresară, dar în ansamblu Camera a rămas impasibilă sau aşa i s-a părut lui Răşcanu.

— Dar s-a depus o plîngere ! a strigat Grăjdănescu.

Brătianu a recăzut în mica chestiune de procedură, pe care n-a vrut s-o scape din mîini, dorind să facă şi cu acest prilej „teoria chibritului", acum cînd totul în jur stătea să sară în aer.

— Domnul Grăjdănescu zice că s-a depus o plîngere la Senat, care a rămas la dosar în loc să capete cursul

normal. Dară ce să fac cu atîtea plîngeri care-mi vin de peste tot ? Să le trimit la prefecturi ? Unde să le mai pui ? Eu socoteam să le țin la minister, ca să le am în vedere și să mă conformez lor cînd va veni momentul.

— Cînd va veni momentul ? a izbucnit și altcineva.

Brățianu părea încurcat, i se cerea să ghicească, a dat din umeri :

— Parcă eu știu ? Noi pînă acum nu știm cum stăm, nu știm în ce condițiuni va fi țara, nu știm dacă n-o mai fi iarăși război... Cînd vom scăpa însă țara, ne vom ocupa și de măsurile pe care le preconizați. Am declarat că trebuie să se ia măsuri pentru despăgubirea oamenilor, oriunde s-ar fi făcut o pagubă.

Dar imediat finanțistul din el n-a uitat să arunce din nou, asupra înaltului corp, amenințarea „crizei" :

— Și-apoi să vedem de unde luăm bani. Și de la cine ! Căci tratatul de la San Stefano ne-a trimis, știți bine, la Constantinopole. Noi însă nu avem pînă azi flotă, ca să ajungem acolo și să luăm despăgubirile. Să vedem adică de la cine vom încasa sus-zisele despăgubiri ! Și cu reproș amar : Căci s-a ajuns la situația asta, domnilor, numai pentru că n-ați vrut să introducem biletele ipotecare.

Se ajunsese din nou la chestiunea biletelor ipotecare, ca și în urmă cu un an, cînd Brătianu încercase disperat să iasă din „criză", ipotecînd moșiile statului, cînd Senatul și Camera respinseseră cu forțe unite proiectul. Acum din nou criză, deci din nou chestiunea biletelor ipotecare. De ajuns ca cei mai înverșunați opozanți să sară din scaune :

— Adică dumneata arunci țara în război și noi s-o scoatem la mezat !

Brătianu s-a apărat, invocînd aceleași argumente :

— V-am spus, domnilor, că nu e vorba să ipotecăm toate proprietățile statului, cele o mie o sută patruzeci și două de proprietăți ci doar o parte din ele, să zicem vreo trei sute de moșii. Și desfăcîndu-și brațele : N-am altfel cum să mobilizez capitalul, nu-mi dă nimeni o para. Dumneavoastră ați văzut cît de greu am cîrpit bugetul pe anul în curs !...

Aici Brătianu era tare, cînd intra în chestiuni de finanțe, credit, scont, nu-l întrecea nimeni, ținea singur piept la o sută de inși. Chiar Rășcanu, care era cu totul în

afara chestiunilor financiare, a fost captivat şi a urmărit încordat demonstraţia primului-ministru despre biletele cu pricina, inclusiv un expozeu scurt despre utilitatea monedei de hîrtie. Apoi avocatul s-a sustras fascinaţiei, n-a mai vrut să asculte. Îi revenise din nou în minte colonelul acela de dorobanţi, care-l oprise pentru control la barieră, cu un ceas în urmă, şi care i-a explicat domnului deputat, pe hartă, dispoziţia trupelor străine :

„— Aici, pe valea Ialomiţei, sînt concentrate regimente de dragoni şi grenadieri, pe poziţia aceasta. Aici, pe Valea Sabarului, în poziţia aceasta, se află cîteva regimente de cazaci. Către gara Filaret, se îndreaptă, chiar în această clipă, un regiment de artilerie, care va ocupa probabil gara..."

„— Domnule, şi noi ştim asta ? !

„— Dacă v-aţi putea ridica într-un punct deasupra oraşului, avînd la sol Universitatea, aţi putea vedea tot, ca pe această hartă..."

„— Şi trupele noastre ?"

„— Dispozitivul trupelor noastre stă sub secretul militar."

Brătianu îşi continua expunerea, de astă dată de la tribună, pe care desfăşurase nişte hîrtii. Lui Răşcanu îi venea să strige, trebuia să strige : „— Domnule, sînt ruşii la barieră ! „Brătianu nici vorbă, cufundat în hîrtii, i-ar fi răspuns : „— Bine, bine, sînt la barieră, nici vorbă, şi eu îi văd. Dar dacă pleacă, eu rămîn pe cap cu chestiunea biletelor ipotecare ! Hai s-o rezolvăm azi, cît mai e timp, într-o clipită, pînă nu intră. Eu contez pe clipită !" Şi cu acelaşi calm cu care trata toate situaţiunile din parlament : „— Domnilor, în cazul cînd invazia se abrogă, cum ar fi şi normal, măcar să rămînem rezolviţi în chestiunea biletelor ipotecare !" Cineva ar fi protestat : „— Adică să pierdem trei sute de moşii ?" „—Nu, domnilor, nu le pierdem, doar le ipotecăm. Căci altfel nu izbutim să mobilizăm capitalul, care rămîne indiferent, inert, întors cu spatele la noi, direct zis ne întoarce curul." N-ar fi fost exclus ca Brătianu — cît era de populist şi de popular — să evite a folosi eufemismele „fund" şi „dos", trecînd de-a dreptul la expresia crudă, expresia naţiei, care, în privinţa biletelor ipotecare, rămînea la rîndu-i inertă, indiferentă

la ideea domnului Brătianu, la fel ca şi marele capital, practic spus „o durea în cur." Între timp, de la tribună, dintre hîrtii, Brătianu răspundea intervenţiei domnului Lahovari, tot în chestiunea despăgubirilor :

— Domnul Lahovari zice să fiu simţitor, să am durere de nenorocirile Giurgiului. Eu simt durerea domnului Lahovari, căci şi eu am simţire, dar mai bine ar fi să-mi daţi o lege, pe care s-o pot aplica, iar nu nişte dispoziţiuni generale. Mai zice să venim în ajutorul nenorociţilor care n-au ce mînca. Apoi ca să pretindeţi guvernului tot ceea ce-mi cereţi mie, reparaţiuni, despăgubiri...

— Sînt dărîmate şi zece biserici !...

— ... trebuie să puneţi guvernul în poziţiunea de-a putea face, trebuie adică să-mi daţi mijloace ; căci eu nu pot veni ca un şarlatan să promit şi să nu fac. Ei bine, chiar cu riscul de a-mi pierde popularitatea, de a nu mai fi ales, nu voi să înşel pe locuitorii din Giurgiu...

Se juca oare o comedie, domnul Brătianu credea sincer că ceea ce el interpretează scenic era un rol normal ? El ştia, sigur, ceea ce se întîmplă în jurul oraşului, toată lumea ştia !, şi atunci cum de toată lumea, dar el în primul rînd, juca această farsă a normalităţii ! Stupefacţia şi uluirea se amestecau cu revolta în mintea avocatului. Mai presus de toate, Răşcanu se minuna. Omul acesta, şi-a spus el, era fie un sfînt, fie un nebun, fie un ins fără nervi, un duh plutind senin şi imaterial deasupra lucrurilor, fără să le atingă, lăsîndu-le aşa cum sînt, cu grija de a nu clinti coaja lor precară, simplă formă.

Ieşind de la Senat, Răşcanu n-a mai urcat în trăsură, a pornit pe jos, s-a inserat pietonilor, care se mişcau — i se părea — prin aparenţa unui oraş, o coajă doar, pură formă.

— Curioasă linişte ! şi-a spus. Totul se desfăşoară ca şi cum ar fi normal.

În dreptul Universităţii, un oltean cu cobiliţa-n spate, urla cît îl ţineau bojocii, lăudîndu-şi marfa trufanda, ridichile de lună :

— Ia ridichea trufanda, ia trufandaua...

Nişte ţigănci l-au îmbiat cu flori.

— Ia laleaua...

Existau deci ridichi. Existau deci flori.

Fără să vrea, colonelul Nigata fusese victima unei situaţii ciudate. Ieşind în afara oraşului, cu trăsura, a fost reţinut de o patrulă rusă, care şi-a arogat dreptul de control. Au intrigat probabil figura lui exotică şi uniforma lui puţin obişnuită. După chip, prinţul Nigata părea cert un asiatic, un extremoriental. Ce căuta deci, în preajma Bucureştilor, un asiatic în trăsură, ba încă şi-n uniforma unei armate necunoscute ? ! A fost şi prima întrebare pe care i-a adresat-o şeful patrulei, un ofiţer tînăr, destul de arţăgos :

— Ce căutaţi pe aici ?

— Sînt corespondent de front.

Războiul se terminase ; ce să mai caute un corespondent de front într-un spaţiu în care, oficial, nu exista vreun front. Dar o aceeaşi culpă se putea reproşa şi ofiţerului care-l interoga pe japonez. Nici acesta n-avea ce căuta pe aici. Acesta însă nu dădea socoteală, doar întreba :

— Ştiaţi că vă aflaţi într-o zonă strategică a armatei ruse ?

— Ştiam că mă aflu în România.

Un pocinog asemănător păţise şi un corespondent al presei americane, un domn Anderson. După întîlnirea cu o patrulă rusă, americanul îşi făcuse bagajele şi părăsise Bucureştii pe direcţia Viena. El în schimb nu voia să plece, avea răbdare. Aştepta curios următoarele întrebări, care i-au fost puse mai tîrziu, la sediul unui regiment.

— Cărei armate aparţineţi ? Ce căutaţi în Europa ? Dar la Bucureşti ? Ştiaţi că vă aflaţi în zona strategică a armatei ruse ?

Acelaşi a fost şi răspunsul lui :

— Ştiam că mă aflu în România.

Aici, la comandament, se afla şi o staţie telegrafică. Răspunsurile ofiţerului japonez au fost transmise mai departe, la divizie, iar recepţia a fost confirmată replică cu replică. Operaţiunea a durat mult. Între timp fel de fel de curioşi şi-au introdus capul pe uşă ca să-l vadă pe

japonez. Prinţul Nigata a înţeles că va fi tratat ca suspect şi că va fi condus mai departe, la Statul Major al diviziei. A reţinut un nume : Tugenhold. A reţinut şi numele localităţii unde-şi avea comandamentul divizia : Sinteşti. Urma deci să plece mai departe, la Sinteşti. Şi de acolo unde ? Prinţul Nigata nu pornise în promenadă echipat pentru un drum lung. Apoi brusc, fără vreun indiciu care să-i justifice bănuiala, i-a intrat în cap ideea că va fi legat la ochi. Dar ofiţerii nu l-au legat la ochi, a fost condus la propria-i trăsură, sub o escortă încă şi mai puternică, deşi nu opusese vreo rezistenţă.

În trăsură, alături de el, se afla un furier, care ţinea pe genunchi dosarul cu datele interogatoriului de pînă atunci. Pentru ce vină putea să fie inculpat ? Pe prinţul Nigata îl pusese totuşi pe gînduri o ultimă întrebare, pe cît de ciudată pe atît de umoristică :

— Ce legătură este între dumneavoastră şi domnul Anderson ?

A răspuns la rîndu-i umoristic, bravînd situaţia :

— Sîntem vecini de Pacific. Amîndoi am venit, şi unul şi altul, la Bucureşti, într-o misiune pacifică.

Întrebare bruscă :

— Ce-aţi căutat aici ?

Răspuns brusc :

— Dar dumneavoastră ?

Prinţul Nigata nu primise nici un răspuns, urma probabil ca răspunsurile să-i fie date la divizie, după consultări la eşaloanele superioare. Unde se aflau aceste eşaloane superioare era greu de presupus. În drumul spre Sinteşti, trăsura prinţului Nigata întîlnise convoiul unor dezertori bine păziţi. Aceştia făcuseră popas, ba nu, săpau o groapă. Ar fi vrut atunci să întrebe la ce serveşte acea groapă, dar n-avea cine să-i răspundă. Însoţitorii lui erau taciturni, ostili, nici unul n-a vorbit pe drum cu japonezul.

Comandamentul diviziei era instalat într-un conac pe care proprietarii îl abandonaseră în grabă, fără a mai putea evacua nici un obiect. La intrare, într-o verandă închisă, prinţul Nigata a observat un imens oleandru care sta să se usuce. Militarii care treceau pe lîngă frumoasa

plantă sudică n-aveau timp să toarne la rădăcină măcar o cană de apă.

Domnea aici o mare agitaţie, un du-te vino permanent de ofiţeri de toate armele — ulani, dragoni, grenadieri, cazaci. În sufragerie, unde a fost introdus prin eroare, funcţiona un tribunal militar. Un tînăr slab, ascetic, cu gradele rupte, se afla în faţa completului de pretori care-l chestionau acuzator.

— El e martorul ? a întrebat pretorul şef, indicîndu-l pe prinţul Nigata.

Tînărul ascetic a negat, japonezul a fost evacuat din sala tribunalului şi condus afară, în verandă, lîngă oleandru. Îi era sete. Şi-a reprimat-o. Orologiul din sufragerie a sunat de trei ori sau poate ciocanul judecătorului militar a izbit în masă, pecetluind o sentinţă. Dar nu, precis era orologiul, sunetele aveau o reverberaţie muzicală, care s-a prelungit mult. Cineva îl examina cu atenţie, un ofiţer de la divizie. Simţindu-se privit, japonezul a tresărit, şi-a redresat ţinuta. Acelaşi ofiţer i-a făcut semn să-l urmeze, dar cu bunăvoinţă.

A fost introdus într-o altă cameră, un dormitor al copiilor şi invitat să stea pe un scaun pentru pitici. A rămas mult timp singur, în această încăpere, privind din cînd în cînd jucăriile pe care copiii proprietarului n-apucaseră să le ia din pătucurile lor. A fost apoi poftit într-un salon vast, în faţa unui mic birou de domnişoară, la care lucra un colonel posomorît. Era Tugenhold. Numele coincidea perfect cu figura spelbă, uscată, osoasă. Colonelul Tugenhold nu l-a privit pe japonez. Îi studia dosarul, cufundat în hîrtiile anchetelor precedente. În salon se mai afla şi un uriaş pian cu coadă, pe care fusese instalat un aparat Morse. Aparatul a ţăcănit un timp, apoi s-a oprit. Colonelul posomorît a poruncit ceva în germană unui alt german, şi imediat un soldat a adus o cană de tablă cu ceai. Cana a fost depusă în faţa prinţului Nigata, care n-a mai resimţit setea. A împins cana la o parte, spre omul cufundat în lectură. Acesta însă citea, făcînd sublinieri. Din cînd în cînd punea întrebări ofiţerilor care îl aduseseră pe prinţul Nigata ca piesă vie la acel dosar. Nu atît el interesa, ca piesă vie, cît dosarul. S-a pus apoi în func-

ţiune linia telegrafică, aparatul Morse a ţăcănit din nou, prinţul Nigata a mai reţinut un nume : Ehrnrooth. Urma să fie condus mai departe la acest nou personaj ? Tugenhold nu putea să decidă singur, era necesar să se pronunţe şi un alt german, Ehrnrooth. Era evident că prinţul Nigata picase unde nu trebuia, într-o afacere înconjurată de cel mai strict secret. Aparatul Morse a ţăcănit din nou : venea răspunsul lui Ehrnrooth. Şi acesta însă îşi declina competenţa. A fost indicat un alt nume pe care japonezul l-a reţinut : Drenteln. În aşteptarea răspunsului lui Drenteln, Tugenhold a adresat ofiţerilor care-l aduseseră acolo nişte severe mustrări. Japonezul a înţeles că inclusiv drumul pînă la comandamentul diviziei fusese taxat drept o gafă. Pînă la urmă, Tugenhold a trimis telegrafic încă o propoziţie, rămînînd lîngă aparat, în aşteptare, cu braţul sprijinit de pian. Răspunsul a fost scurt, o aprobare probabil.

După aprobare, acelaşi Tugenhold a revenit la birou şi l-a privit, în sfîrşit, pe prinţul Nigata. I-a comunicat în nemţeşte că-i liber şi că poate pleca. Dar înainte ca japonezul să plece, colonelul german l-a mai întrebat :

— Aveţi prieteni în Bucureşti ?

— Este o indiscreţie, domnule ! a ripostat japonezul.

— Tocmai de aceea vă şi recomand să fiţi discret. Apoi sever : Cînd plecaţi din România ?

Prinţul Nigata a salutat scurt, a ieşit, a urcat în trăsură şi s-a grăbit spre Bucureşti. Groapa săpată de dezertori, pe care ar fi vrut s-o revadă, era acoperită de întuneric.

Şiclovan a decis să astupe groapa de sub prăvălie. Aurul lui dispăruse nu în pămînt, ci pasămite undeva în cer. Zburase. Cum zburaseră şi „Ingerii“ de la Cotul Argeşului, în temeiul cărora Toma ar fi trebuit să apuce Crăcăoanca, moşia prinsă-n foaia de zestre, prin schimb. Ceva nu mai mergea, soarta i se pusese brînzarului de-a curmezişul. După astuparea groapei, pe Şiclovan l-a cuprins o spaimă,

ca și cum ar fi comis o faptă nelegiuită și tainică. Cineva, o putere de nepătruns, îl izbea și de sus și din lături, și de jos. Pentru ce ? Cînd și de ce să se încheie cei șapte ani plini, cu vaci grase ? Îi murise băiatul. De ce ? Îi pierise aurul. Acesta putea să fie din vina lui. Dar și nepotul Toma fusese lovit de o năpastă. Se însurase de formă, cu o fată sortită morții, iar după nuntă pierduse și zestrea. Frămîntîndu-se fără istov, baciul a socotit că-i musai să se culce mai devreme, ca să-și liniștească mintea.

Dar cum a pus capul pe pernă, nici ațipind măcar, l-a și fript un vis urît. Se făcea că niște hoți îl prind și-l dezbracă, îl caută-n urechi, în nări, în gură, apoi îl aruncă gol, pe un cîmp. Spaima din vis era să nu cumva să-l întîlnească cineva care să-l vadă gol. Mai ales vreo muiere.

S-a trezit brusc, fript de lumina din odaie, căci băcița nu se culcase, trebăluia prin casă. Neluînd-o în seamă, Șiclovan s-a îmbrăcat cu grabă — straiele îi erau rînduite alături —, n-a mai întîrziat o clipă, a început să se pregătească de drum.

— Unde te duci ? l-a întrebat ea, cu dușmănie. Pleci să sapi în sus ?

El n-a luat în seamă împunsătura, nici n-o simțise, ea îl tot judeca și-l mustra :

— Unde-ai fost amuși, pe ce coclauri ai bîntuit ? Că o țîrucă nu te mai astîmperi, nici cînd dormi.

Băcița simțise că s-a petrecut ceva rău cu el, în vis. De mult timp, omul ei se purta anapoda. În urmă cu cîteva săptămîni săpase o groapă sub prăvălie, ieri seara o astupase, acum se pregătea de drum.

— Plec la Căldărușani, i-a aruncat el. Merg la Sfîntu să întreb ce-i cu lumea de azi.

— Care lume, a din capul tău ? Pentru Liviu nu te-ai dus la Căldărușani, i-a mai zis ea, mustrător. Acu te duci pentru tine. Nu cumva vei fi vrînd să te însori ?

El a devenit atent : știa oare băcița ce anume visase el ? Muierea i-a rînduit din nou patul, poruncindu-i să se dezbrace și să intre sub oghial.

— Culcă-te. Nu mai pleca haihui. Că încă n-a ajuns noaptea la nămiezi.

Brătianu a convocat cabinetul de miniştri la o oră tîrzie din noapte. Venise, după asfinţit, din împrejurimile oraşului şi aducea pe chip neliniştea. A şi spus celor prezenţi, cu glas răguşit :

— În împrejurimi linişte.

Făcuse drumul călare, trecînd de la galop la trap, oprind calul din cînd în cînd, ca să asculte. Calul înainta greu prin noroi. Premierul se întorsese ostenit. A mai spus :

— Ce bizară linişte !...

Erau acum mai mulţi la masa de consiliu. Îl numise la Interne pe C. A. Rosetti, acesta totdeauna dispus să execute mişcări de cal pe tabla de şah a şefului. Îl numise pe Câmpineanu la Finanţe. Aceste două portofolii, Finanţele şi Internele, care-i scoseseră peri albi lui Brătianu, erau acum asigurate. Era asigurat şi departamentul de Război, pus sub mîna generalului Cernat. A aruncat o privire spre omul de arme, care părea placid. Premierul aştepta o asigurare mai ales de la el.

— Şi la noi e linişte, a mormăit Cernat.

Din vechea echipă guvernamentală, din urmă cu un an, mai rămăseseră Kogălniceanu la Externe şi Chiţu la Culte. Pe Câmpineanu îl mutase de la Justiţie la Finanţe, aducînd la Justiţie un om nou, pe Eugen Stănescu. Asemenea schimbări îi dădeau premierului sentimentul că echipa guvernamentală se întăreşte, că el, omul răspunderii supreme, nu mai e singur. Brătianu resimţea de la o vreme şi nevoia de a se consulta, nu doar cu prinţul — prilej în care se adunau laolaltă două singurătăţi — ci şi cu ceilalţi din echipă, chiar cînd nu le aprecia opinia. Brătianu voia de la un timp să dea impresia că guvernează plebiscitar. Nevoia de a se pune la unison cu Camera şi cu Senatul răspundea însă nu numai unui calcul politic de circumstanţă, ci unei trebuinţe intime, vădită acum şi-n felul în care lucra cu cei din guvern. Deschizînd şedinţa, premierul voia să ştie dacă toţi simt liniştea din preajmă la fel ca şi el.

— E ceva schimbat în comportarea oaspeţilor ! a observat Radu Mihail, care era prezent. S-a întărit disciplina

trupelor, s-au dublat gărzile. Ofiţerii lui Drenteln se poartă ca şi cum s-ar aştepta să fie atacaţi.

— Cine să-i atace ? ! s-a mirat Brătianu.

— Nimeni, dar ei se poartă cu prevedere. Am ştirea, a mai spus Radu Mihail, că generalul Drenteln aşteaptă întăriri.

— Nu i se par insuficiente forţele pe care le are la dispoziţie ? ! a întrebat, mirîndu-se conu Mihalache.

Problema acelui „Ordin preliminar" îi frămînta de cîteva zile pe toţi, în special pe Kogălniceanu. Raportul amănunţit, prezentat de Iancu Ghica, după întoarcerea de la Bucureşti, fusese examinat de fiecare ministru în parte, într-o şedinţă precedentă. Documentul se afla acum în mapa premierului, umflată şi de alte hîrtii explozive.

— Nu ştim totuşi nimic cert despre acel ordin, a observat Chiţu. Nu ne confirmă nimeni dacă va fi aplicat sau nu.

— Ce confirmare în plus ne mai trebuie ? a strigat conu Mihalache. Confirmarea o avem toţi sub ochi. Va trebui să înfruntăm absurdul cu mîinile goale.

— Credeţi că se va merge pînă acolo ? a îngăimat Câmpineanu.

— De ce nu ? a replicat premierul, cu scepticismul său uzual.

— În acest caz, a spus ministrul de interne, ar fi trebuit ca prinţul să rămînă cu noi aici ! Ameninţarea să planeze şi asupra Măriei-Sale. Să vedem, ar fi avut îndrăzneala să-l atingă ?

Chiţu a dilatat spaima, pentru toţi :

— Domnilor, credeţi că se va merge pînă acolo ? !

— De ce nu ? a replicat premierul. Doar s-a mai văzut ! Eu însă am opinat pentru o retragere a prinţului la trupele sale. E mai cuminte aşa.

— E cuminte, dar nu era oportun ! a respins din nou C.A. Rosetti. Eu aş fi fost pentru rămînerea pe loc. Dac-ar fi ca grozăvia să se întîmple, măcar să punem la bătaie tot.

— De ce să punem la bătaie tot ? a întrebat Brătianu.

— Pentru ca grozăvia să se vadă ! a strigat vechiul comunard. Să se vadă şi acest absurd, dar şi acest sacrificiu. Credeţi că Europa ar putea admite aşa ceva ? !

— De ce să nu admită ? a replicat premierul. Doar s-a mai văzut.

— S-o fi văzut, dar este inadmisibil ! a strigat Rosetti. Acum să facem astfel încît sacrificiul să se vadă !

— Ba să nu se vadă, a respins Brătianu. Dacă ceva va trebui să rămînă în picioare, atunci barem să rămînă capul statului român. Apoi cu alt ton, ca și cum le-ar fi comunicat un fapt din ordinea obișnuită : Prințul a plecat în munți, fiindcă de Paște va trebui să ciocnească ouă roșii cu trupele. I-am și spus consulului rusesc, dimineață, că prințul a plecat la trupe. Dacă vrea să ciocnească ouă roșii cu el, să se ducă acolo.

— Și noi ? a sărit Chițu, cu alarmă.

— Noi vom ciocni ouăle roșii aici ! a răspuns primul ministru, cu calm. Noi ne vom supune, dacă va fi cazul, acelui sacrificiu despre care a vorbit colegul nostru de la Interne. Vom lucra mai departe, aici, la guvern, ca și cum nimic nu ne-ar amenința. Autoritățile locale, la fel.

Premierul a scos din mapă o scrisoare-circulară către prefecți, pe care o redactase în seara precedentă.

— Iată ce-am scris as-noapte ! a început el, arătînd documentul. O scrisoare către prefecți, pe care vreau să v-o citesc. Apoi cu umor : Căci și eu comit scrieri, în timpul nopții.

Praful acesta de piper, presărat peste colegi, a înviorat adunarea. Brătianu a început a citi adresa, din care decurgea ca primă îndatorire, pentru prefecți, respectarea cu strictețe a Convenției din 4/16 aprilie.

„— Îndeplinirea cu sfințenie, pînă la definitiva pace, a tuturor angajamentelor ce am luat prin acea convențiune este, domnule prefect, nu numai o datorie pentru noi, dar chiar un interes capital."

De ce se revenea la Convenție ? Cîțiva colegi din guvern se arătau nedumeriți — Convenția fusese călcată ! — dar Brătianu insista :

„— Numai astfel în adevăr și Rusia va fi ținută a îndeplini din parte-i, cu strictețe, toate obligațiunile ce a luat față cu România, și care constituise un scut pentru noi pînă în ziua cînd areopagul european se va pronunța definitiv."

Nimeni n-a obiectat la acest pasaj, doar ministrul de externe :

— Credeți că aceste obligațiuni mai sînt astăzi un scut ?

— Nu cred, a răspuns Brătianu, dar le invoc. Fie și unilateral.

Cum toată lumea a fost de acord cu prima parte a textului, Brătianu a trimis filele în biroul telegrafic din camera de alături, unde telegrafistul de serviciu a început să le bată. Textul nu era cifrat, precum alte documente guvernamentale, ci liber, accesibil oricui ar fi avut curiozitatea și indiscreția de a vrea să-l cunoască. Brătianu conta, se vede, pe această indiscreție, și tocmai de aceea textul era clar, foarte explicit, abundent. În scrisoare se insista asupra fiecărei îndatoriri decurgînd din Convenție, recomandîndu-se îndeplinirea scrupuloasă, pînă la amănunt a fiecăreia în parte, cu concursul populației. Brătianu a insistat :

„— ... trebuie ca fiecare român să observe și să păstreze aceeași atitudine ca în trecut, în orice ocaziune și în fața oricărei împrejurări ; trebuie să ne stăpînim chiar în fața provocărilor ce ni s-ar putea face, ori din ce parte ar veni ele ; trebuie atît în întruniri publice, în jurnale, cît și în relațiunile individuale să ne cumpănim cuvintele, să ne moderăm limbajul și să evităm cu oaspeții noștri orice discuțiune care ar putea degenera în dispută."

— Dar cine va observa scrupulul cu care noi ne facem datoria ? a întrebat ministrul de externe, întrerupînd lectura. Și cine-l va lua în seamă ?

— Nu știu, a răspuns Brătianu, dar eu trebuie să țin seama de absolut tot, ca să nu-mi pot imputa mie însumi nimic. Ca să-i dau oaspetelui asigurarea că n-am nimic cu el.

Conu Mihalache, care era de acord cu textul, nu-i găsea totuși sensul, acum cînd totul devenise nonsens pur.

— Este ca o declarație de pace aruncată în vînt ! a spus el.

— Este, a convenit Brătianu, dar eu vreau pace. Și vreau să nu ne pierdem capul, să nu omitem a prevedea nimic, mai ales acum, în aceste împrejurări...

— Numiți „împrejurări" ceea ce se întîmplă ? !

— Ştiu bine ce spun, i-a răspuns premierul conului Mihalache. Folosesc şi cuvîntul „provocări“, după cum aţi văzut, dar fac apel şi la stăpînirea de sine. Vă rog să ascultaţi. N-aş vrea să uit sau să omit ceva.

Au ascultat toţi lectura textului, inclusiv telegrafistul care aştepta restul filelor. Brătianu a citit şi ultimul pasaj :

„— Trebuie, într-un cuvînt, ca orice român să se gîndească la răspunderea ce atrage asupra-şi, dacă ar provoca un conflict care, în condiţiile actuale, ar fi zdrobitor pentru noi...“

Premierul era istovit, părea că primise de unul singur, în timpul lecturii, ameninţarea strivitoare, el şi telegrafistul, care la rîndu-i părea istovit. S-a adresat apoi lui Kogălniceanu :

— Acum am să-l rog pe colegul nostru de la Externe să vă citească şi scrisoarea-circulară către trimişii noştri diplomatici în marile capitale europene. Vom transmite textul tot acum.

Conu Mihalache a încercat să preia ceva din calmul premierului, dar n-a izbutit, glasul lui clocotea :

> — *„L'occupation de la Roumanie par l'armée russe prend des proportions de plus en plus grandes. Gouvernement, Chambre et nation protestent et protesteront.“* [1]

În tot timpul cît s-a citit această scrisoare-circulară, Brătianu era neliniştit la gîndul că din nou uitase ceva, omisese să facă ceva important. Simţea că acel ceva îl privea pe el, era o chestiune de familie, dar nu ţinea minte, nu-şi amintea decît de faptul că uitase. Ce uitase ? Imposibil să afle. Înapoi, în minte ,un hău negru.

[1] „Ocuparea României de către armata rusă capătă proporţii din ce în ce mai mari. Guvernul, Camera şi naţiunea protestează şi vor protesta.“

XVIII

Timpul nu se mişca, înţepenise în loc, la aceeaşi oră, de zori sau de amurg. Nu se clintea nici lumina, care nu scădea, nu creştea. Nu era cald, nici frig. Un ţipăt, dacă cineva ar fi ţipat, ar fi rămas în aer, fără să mai cadă.

Ieşind din casă, ca de obicei, cu graba de a nu întîrzia la slujbă, un amploiat a închis uşa verandei, încuind-o cu cheia. A trecut apoi cu paşi grăbiţi prin grădină, a ieşit în stradă, a închis şi portiţa de la stradă. Dar a rămas surprins. Nu-şi dădea seama ce se întîmplă : se sculase prea devreme sau prea tîrziu ?

Timpul nu se mişca. După ceasornic, era totuşi ora matinală la care omul trebuia să plece. Ornicul, scos din jachetă, o indica precis. Dar părea seară. Ornicul înţepenise. Omul l-a zguduit în pumn, apoi l-a dus la ureche. Mergea. A pornit harnic spre slujbă, înciudat pe sine, pe scurta lui clipă de zăpăceală, dar după cîţiva paşi s-a oprit. Nişte alţi paşi, din spate, îl urmăreau. A întors capul. Nimeni. Auzise totuşi zgomotul altor paşi. Atît de clar îi auzise şi atît de distinct, încît, dac-ar fi întors brusc capul înapoi, îl surprindea sigur pe celălalt, în postura penibilă de urmăritor. Nu era nimeni. Şi omul a pornit mai departe, cu o frică nedeslușită, în puls, în inimă, în gît, pe care nimic n-o confirma, nici n-o infirma.

Nici măcar vîntul nu sufla, oricît de slab. Ceva trebuia să pice din aer. Ţipătul. Dar nu pica. Lucru încă şi mai bizar : amploiatul nu se simţea cu nimic vinovat.

În liniștea bizară care se înstăpînise peste oraș, prințul Nigata nu mai avea altceva de făcut decît să rămînă închis în odaia lui de hotel, ca să-și pună în rînduială bagajele. Cu o zi înainte, japonezul trecuse pe la consulatul german și obținuse viza pentru Berlin. Apoi se abătuse și pe la prefectura poliției, ca să-l salute pe Radu Mihail, un boier simpatic. Prefectul l-a reținut la cafea, deci și la taifas, după legea locului.

— Cînd credeți că pleacă ? a întrebat japonezul.

— Că vor pleca e sigur, numai că nu știm cînd.

Au rămas un timp în tăcere, au aprins țigări. Japonezul a mai întrebat :

— Ați îndurat adesea asemenea încercări ?

— În ultimele două veacuri destul de des.

— Și cînd vin, stau mult ?

— Uneori cinci, alteori zece ani, uneori mai mult. Depinde ce vor : ocupație sau protectorat. Acum nu știm ce vor. Doriți să rămîneți la București pînă pleacă ?

— Tocmai asta e, că nu izbutesc să mă decid ! a mărturisit, cu necaz, colonelul Nigata.

Părea necăjit și Radu Mihail. Nu știu ce să-i ofere oaspetelui, cum să-l mai rețină, ca să-i facă plăcere. Și-a recunoscut neputința :

— În București ați văzut cam tot ce era mai important de văzut. Și Turnul Colții, și Mînăstirea Antim, și Tîrgul Moșilor, și Cloșca cu puii de aur, de la Universitate... Nu știu cu ce-ați putea să vă mai umpleți timpul, pînă cînd intră ?

— Dar e sigur că intră ?

— Mai mult ca sigur, a încredințat prefectul. Numai că nu știm cînd.

Au tăcut din nou. Străinul părea acum nervos. A stins precipitat țigara.

— Și cum suportați ?

— Cum se vede. Ce faci cînd vine negura, cum o alungi ? Sufli în ea ?

Japonezul s-a întors la hotel, unde chiar nu mai avea ce face. Bagajele erau gata. Ca să-și umple totuși timpul,

s-a apucat de tăiat cu foarfecii şi cu cuţitul tot soiul de hîrtii colorate. L-a trimis apoi pe Yoko în Lipscani, să cumpere cîteva gheme de sfoară de rafie, cartoane şi scîndurele de brad. Subordonaţii îl urmăreau pe şef cu respect. Vedeau bine ce-a plănuit. Prinţul Nigata se apucase să confecţioneze un smeu. Punea în muncă abilitate, fantezie, răbdare. Operaţia urma să dureze cel puţin două săptămîni, fiindcă smeul, lung de cîteva sute de metri şi cu un uriaş cap de dragon, era menit să rămînă pe cerul oraşului mult timp după plecarea sa. Deasupra negurei.

Printre dezertorii identificaţi, dar nearestaţi încă de corpul jandarmilor imperiali, se afla şi polcovnicul Dimitrie Moruzi, zis şi kneaz Moruzi, kneaz fiindcă era prinţ, din neamul Moruzeştilor — domni în Moldova şi Ţara Românească —, polcovnic fiindcă acesta-i era gradul — colonel în armata rusă, pe care o slujise pînă în clipa cînd îşi rupsese galoanele, declarîndu-se liber. Dar şi vinovat, singur inculpîndu-se pentru cele ce se petreceau în jur, mărturisind întru aceasta, cu mare chef; din berărie în berărie şi din cafenea în cafenea. Persecuţiile de la Constantinopole, la care fuseseră supuşi Moruzeştii, în urma declaraţiilor lui Robcănescu, îşi găsiseră contrapartea în zona rusă, la Bucureşti, dar fără consecinţe nefaste, căci adevăratul Moruzi, urmaşul celui implicat în pacea de la 1812, scăpase represaliilor pornite din ambele părţi. Dezertorului nu-i păsa de represalii, ba chiar le căuta cu lumînarea, provocîndu-le deschis, prin nişte discursuri de bodegă şi cafenea, care uimeau lumea :

— Domnilor, pe-aci pe la noi pînă şi istoriile de familie miros a sînge. Priviţi, rogu-vă, gulerul meu de la veston : are o dungă uscată de sînge. De ce ? vă veţi întreba. Fiindcă, vă răspund, bunicul meu, dragomanul Dimitrie Moruzi, al cărui nume şi prenume îl port, a fost decapitat de turci pentru trădare. Căci el a dat ruşilor Basarabia, la 1812 !

— Schimbă-ţi, domnule, numele ! îl îndemna cîte cineva, cu dispreţ.

— De ce să-l schimb ? ! se burzuluia Moruzi. Altfel cum aţi mai şti, domniile voastre, povestea păcii de la 1812 ? Care nu-i scrisă pînă azi în cărţi !

— Ce legătură are pacea de azi cu pacea de la 1812 ? Atunci a trădat un grec, bunicul dumitale.

— Domnilor, grecul sînt eu, adică bunicul meu, acel dragoman Moruzi, care, aici la Bucureşti, la hanul lui Manuc, la tratativele de pace, s-a lăsat cumpărat de oamenii ţarului, ajutîndu-i să se ia Basarabia. El a fost curva cea mare.

— Aş, era prompt contrazis, curve au fost mai multe. Căci Manuc-bei ce alt hram a purtat ? Dar trimisul lui Napoleon ? Toată pacea de la 1812, ce-a fost altceva decît o curvăsărie !

— Ca şi pacea de azi ! întregea cîte cineva.

— Azi e altfel, intervenea vreun alt client, vremile s-au schimbat.

— Unde vezi dumneata schimbare ? protesta un altul. Ce dacă şi-au schimbat uniformele ? Dezbracă-i şi-o să-i vezi că-s la fel.

— Ba-s altfel !!

— Aş ! Du-te, domnule, pînă la barieră şi uită-te la ei ! Stau în jurul nostru ca negura.

Moruzi îşi ţinea mai departe partitura, peste întreruperi.

— Vă-nşelaţi toţi. Principalul vinovat, în pacea de la 1812, a fost dragomanul Moruzi. Pentru ce credeţi că i-a tăiat sultanul capul bunicului meu ?

Dezbaterile se înfierbîntau, ca şi la Iaşi, cu o lună în urmă, cînd se pusese rămăşag dacă pleacă sau nu pleacă „oaspeţii“ din ţară. Ajuns la Bucureşti, acelaşi rămăşag se complicase cu încă o formulă : pleacă cu sau fără mîna goală.

— Nu pleacă cu mîna goală ! striga Moruzi. Şi stupefiind adunarea : Poftim, să-mi tăiaţi capul, aici pe loc, dacă ţarul nu va lua, acum, mîine, poimîine şi restul cît a mai rămas din Basarabia ! Povestea se va repeta, punct cu punct !

Apoi kneaz Dimitrie se aşeza în scaun, între ţapi de bere, pahare şi ceşti, aşteptînd să se petreacă execuţia la care el însuşi consimţea să se supună. Execuţia nu avea loc. Şi atunci Moruzi îşi muta eşafodul în altă parte, într-o altă berărie sau cafenèa, reluînd scena. Faptul că de fiecare dată ieşea întreg, cu capul pe umeri, dădea auditoriului nădejdi : „— Domnilor, nu se poate ca un Moruzi să-şi joace capul din nou, cu atîta sfruntare, fără să-i pese. Imposibil să fie adevărat ce spune. Timpurile s-au schimbat, sultanii sînt alţii, şi ţarii sînt alţii, trăim în era dreptului şi a progresului universal." Şi lumea îşi bea liniştită paharele sau îşi sorbea cafelele, nepăsîndu-i de Moruzi. Mai mult chiar, ascultînd liniştea încremenită, bucureştenii îl taxau pe polcovnic drept un profet mincinos. Un beţiv, văzîndu-i capul pe umeri, a şi spus : „— Vedeţi că nu s-a întîmplat nimic ? Basarabia este la locul ei." Sau altul : „— Poveşti, poveşti, din Bucureşti ! Nu vedeţi, domnilor, că n-am ieşit încă din Orient ? Asta-i lumea poveştilor."

Garussi, care era de faţă la o astfel de sindrofie, a spus :

— Ştiu şi eu o poveste cu nişte cai Isabelle, legată tot de pacea de la 1812. Dar n-am s-o spun decît atunci cînd mi-o veni la socoteală.

*

Penultima scrisoare a prinţului Nigata, expediată din Bucureşti, la mijlocul lunii aprilie, anticipa plecarea :

„Înainte de a părăsi această ţară, care se află într-un moment de aspră încercare, într-un foarte lung război al nervilor, m-am interesat la cunoscători, rugîndu-i să-mi spună ce minuni ale naturii sau ce persoane deosebite ar mai merita atenţia mea. Mi s-au recomandat : Piscul Omu, Prinţul Carol şi un domn P. B. Hasdeu. Piscul Omu se află în Carpaţi, şi-n aceste condiţii de blocadă, sub iminenţa ocupaţiei militare, îmi este cu totul inaccesibil. Prinţul Carol s-a retras la trupele sale. Dintre cei trei,

mi-ar mai rămîne să-l întîlnesc pe domnul Hasdeu, care nu se lasă abordat. O altă persoană reprezentativă ar fi un domn Maiorescu. Acesta este accesibil, pare a fi nu un solitar, ci dimpotrivă un om de grupare, cum se spune pe aici, el şi conduce de altfel o grupare politico-literară, „Junimea“, pe care premierul Brătianu o numeşte „Juna dreaptă“. Punînd cap la cap datele despre fiecare şi aliniindu-le pe două coloane, îmi e greu să decid :

Maiorescu	**Hasdeu**
— om de grupare, direcţiune generală	**— solitar, asocial, om de direcţiune singulară**
— burghez, cultivînd distanţa faţă de cei din jur, inclusiv faţă de propria naţie	**— aristocrat, profeţind fuziunea cu neamul**
— ateu, spirit critic	**— religiune sui generis**
— extrage adevărul	**— instituie adevărul**
— partizan al unei căi organice de dezvoltare, prin evoluţie lentă	**— partizan al unei căi organice de dezvoltare, prin gesturi grandioase**
— consecvent, tenace	**— inconsecvent, eruptiv**

Mi se mai spune că dacă aş reveni în această ţară peste un veac, sau două, aş găsi în mod sigur un domn Maiorescu, identic cu acesta sau puţin diferit, la Bucureşti sau în altă parte a Europei, ceea ce pare cu totul imposibil în cazul domnului Hasdeu. Va trebui să-l văd.“

*

Brătianu şi-a adus în sfîrşit aminte ceea ce uitase în noaptea agitată de consiliu, cînd îl persecutase acel lapsus cumplit : în noaptea cu pricina ar fi trebuit să sosească

din Elveţia, la Piteşti, domnişoara Beatrix Soos, noua guvernantă a copiilor săi. O angajase prin corespondenţă, graţie unor bune recomandări, domnişoara Soos era o fiinţă sobră, religioasă, cu pregătire muzicală, o perfectă educatoare. Îi plătise şi salariul, cu anticipaţie, pe un an, depunîndu-l la o bancă din Berna. Totul părea în ordine ; la plecarea din Berna, domnişoara Soos îl prevenise pe şeful familiei printr-o depeşă : „Sosesc Piteşti, vineri în zori". El a pus în buzunar depeşa şi şi-a văzut de treburi — mai era pînă vineri. Omisese totuşi să corecteze, printr-o nouă telegramă, staţia de sosire — nu Piteşti, ci Bucureşti, căci între timp, familia Brătianu se mutase de la Florica în Capitală. Dar omisiunea nu era gravă, nimic mai simplu decît s-o aducă pe elveţiancă la Bucureşti. În ziua sosirii, alergînd călare prin jurul Capitalei, Brătianu ştia că trebuie să facă un lucru important. Şi pentru el — nu numai pentru naţie !, dar nu izbutea să-şi amintească ce anume. Între miile de treburi pe care premierul le avea pe cap, toate urgente, era şi acest lucru, desigur important, dar nu capital : să trimită pe cineva în gara Piteşti, care s-o întîmpine pe domnişoara Soos.

Apoi a venit şedinţa de consiliu, circulara către prefecţi, apoi dezbaterea despre ouăle roşii, apoi circulara externă. În timpul şedinţei, dînd replici în dreapta şi-n stînga, Brătianu a dus mîna în cîteva rînduri la buzunarul interior al jachetei, ca să se asigure că are asupra-i hîrtia care-i trebuie. A vrut chiar să scurteze una dintre intervenţiile sale, simţind că-l persecută o nelinişte : auzea trenul, nu mai era o clipă de pierdut, dar l-a reţinut din nou Rosetti, apoi şi conu Mihalache, iar depeşa i-a ieşit din cap. A zburat sorbită într-un gol, deşi neliniştea i-a rămas intactă. Ce uitase, în fond ?

El i-a întrebat de repetate ori pe colegii din guvern dacă totul e în ordine, dacă nu s-a omis ceva, le-a cerut opinia, a insistat ca fiecare frază din circulară către prefecţi să fie pusă sub lupă. Din cînd în cînd, repeta întrebarea : „N-am uitat oare nimic" ? Se întreba de fapt pe sine, simţind că ceva nu-i în ordine, de unde insistenţa sîcîitoare. Miniştrii i-au dat asigurări că nu se uitase nimic, textul circularei către prefecţi era desăvîrşit, pînă la virgulă şi punct. Lupa aceasta hipermăritoare,

pe care Brătianu o plimba peste lucruri, idei, oameni, avea totuși dezavantajul de a lăsa uneori la margine, în afara cercului ei, cîte un amănunt, care dispărea subit, într-un hău negru. Ca să evite acest risc, Brătianu plimba insistent lupa, lărgind cercul, cum a plimbat-o și atunci. În acest caz, cum dispăruse domnișoara Soos ? ! „— Dar dacă, doamne ferește, s-a întrebat el, uit ceva important pentru nație ?“

Premierul s-a închinat preventiv, apoi l-a trimis urgent pe Ionel la Pitești, s-o întîmpine pe domnișoara Soos.

O încercare a colonelului Nigata de a-l aborda pe Hasdeu avusese loc la Arhive și ratase. Acolo jos, la subsol, unde directorul instituției coborîse, ca să caute niște hîrtii, n-a fost chip să-l vadă, în schimb l-a auzit. Hasdeu perora în fața unei persoane invizibile care nu-i dădea replică, doar asculta. A ascultat și oaspetele :

— Națiile aruncă în afară, către vecini, numai latura lor repugnantă, care face imposibilă cunoașterea a ceea ce sînt ele în fond. Nu e mitologia vecinilor în cauză, sînt chiar ele, așa apar față de națiile cu care sînt în dispută. Vrăjitoarea, cea care manipulează răul, e totdeauna de altă nație, la toate națiile. Ea vorbește stricat, sibilinic și are chip de străin. Puterea de a face rău sau de a profeți e relegată unui extraneu, mai rar unui localnic. La români, țiganca, grecoaica, unguroaica. La unguri, românca, nemțoaica. La ruteni și polonezi, moldoveanca. Națiile se neagă reciproc, în acest chip naiv, pe motive absurde, ca bulgarii cu grecii, ca românii cu ungurii, ca ungurii cu nemții.

Ascultînd, colonelul japonez îl aproba. Observația se verifica și-n alte spații. Vorbitorul invizibil a mai spus :

— Şi frăţiile se stabilesc arbitrar, cel mai adesea în alte spaţii, cît mai departe de locul cu bucluc : bulgarii cu ruşii, românii cu franţuzii, ungurii cu otomanii. Văzuţi de aproape, în propriile vecinătăţi, aceşti fraţi ideali nu cultivă însă alte raporturi cu vecinii lor direcţi decît fraţii mai mici. Aproapele îndepărtează, departele apropie, cînd s-ar cuveni să fie tocmai viceversa. Noi o şi spunem : mai aproape-i cămaşa decît sumanul. Numai că n-o facem.

— Şi atunci ? a întrebat cineva, din apropierea savantului, care încă rămînea nevăzut.

— Atunci, a răspuns el, lucrurile trebuie privite aşa cum sînt, fără amăgiri inutile. Adaptabilitatea popoarelor la experienţă este anevoioasă, ele trec cel mai adesea prin întîmplări, de unde faptul că repetă aceleaşi erori. Nu poţi cunoaşte lesne un neam, îţi trebuie cel puţin trei mii de ani, ca să înveţi a-l înţelege. Erorile pare că oferă popoarelor stabilitate, le-asigură, sînt înscrise în cifra echilibrului lor ancestral, de unde ireductibilitatea lor în bine şi în rău. Popoarele pier pe limba lor. Din păcate, o dată cu o limbă, piere şi un univers.

Japonezul ar fi dorit să intervină, să pună întrebări, dar omul de dincolo a continuat :

— Dacă limba pune hotar lumii unui popor, dacă lumea întreagă încape într-o limbă, această limbă defineşte nu doar un logos ci şi un eidos, o esenţă adică. Fiecare neam se află, astfel, într-o înfricoşătoare singurătate. Fiecare în parte repetă de fapt specia, socotindu-se singur îndreptăţit în actul de a fi.

Ce adevărate lucruri spunea acest domn, nişte idei care, iată, se puteau asuma de oricine, datorită adevărului lor lapidar. Domnul Hasdeu a mai spus :

— Cînd însă *a fi* se întîlneşte cu *a avea*, în contul altuia, egoismul etnic capătă forme monstruoase, care împing lumea la catastrofă.

— Şi atunci ? a repetat întrebarea aceeaşi voce.

— Atunci îndemnul de la Delfi : Cunoaşte-te pe tine însuţi ! e insuficient, ba chiar fals. O asemenea cunoaştere

nu duce nicăieri. Îndemnul meu e altul : Cunoaşte-l pe celălalt !...

Domnul Hasdeu se substituia deci unui oracol. Ascuns acolo, între cărţi, profeţea. Jocul cu mileniile părea pentru el la fel de simplu, ca şi întoarcerea filelor dintr-o carte. Îndemnul de la Delfi îl rostise în greceşte, îndemnul propriu l-a rostit în româneşte, apoi în franţuzeste :

— *Connais les autres, pas toi-même !* [1] Şi din nou plat, profesoral : Iată de ce metoda comparatistă în ştiinţele omului pe care eu o recomand...

Glasul domnului Hasdeu nu s-a mai auzit, estompat probabil de pereţii compacţi de cărţi între care se mişca. Vorbea dintr-o peşteră a pergamentelor şi a hîrtiei tipărite, Peştera lui Gutemberg.

La prima luare de contact, fie şi indirectă, domnul Hasdeu părea un înţelept. Colonelul Nigata dorise să-l vadă vorbind, acum nici măcar nu-l mai auzea. L-a auzit din nou, dar din păcate înţeleptul invizibil trecuse la o altă temă, lămurea cuiva un amănunt de caligrafie dintr-un document, procedînd în chip cicălitor, pisălog, antipatic. Aşteptarea japonezului a fost zadarnică. Un slujbaş al instituţiei i-a spus străinului că domnul Hasdeu e mai lesne de întîlnit la conferinţa pe care urma s-o ţină a doua zi.

— De ce nu vă duceţi acolo ? l-a întrebat slujbaşul. Sau şi mai bine, la Universitate, unde ţine curs.

„En dépit des invasions, les Roumains sont très musicaux“. [2]

Această frază, citită de domnişoara Soos într-o broşură ilustrată, pe care o tot răsfoise în tren, nu se confirmase totuşi. Elveţianca picase noaptea în ţară, la vreme de frig şi de ploaie, şi nimeni pe-aici nu cînta, nici un român.

---

[1] Cunoaşte-i pe ceilalţi, nu pe tine însuţi !

[2] „În ciuda invaziilor, românii sînt foarte muzicali".

Intrase pe la Turnu-Severin, iar formalitățile de vamă și frontieră fuseseră lungi, minuțioase, pline de nervi. Un domn de lîngă ea, un tip cu barbă, foarte distins, care călătorea spre Odesa, fusese arestat. Asupra acestuia vameșii au găsit prospecte de puști și revolvere, plus niște cărțulii de rugăciuni. Una dintre aceste cărțulii fusese discret trecută domnișoarei, înainte ca individul să fie percheziționat. Domnișoara Soos a dat s-o restituie, domnul n-a mai vrut s-o ia, din broșura care a căzut jos, între cei doi, au sărit zeci de bilete de bancă falsificate, care s-au împrăștiat prin compartiment.

Elvețianca a scăpat cu bine din tevatura de la Turnu-Severin, după care și-a continuat drumul spre Craiova. A încercat să reia lectura broșurii ilustrate, la lumina slabă din plafonul compartimentului. O intriga ceea ce afla scris printre ilustrații :

„Pe parcursul timpului, Dacia a fost supusă la tot soiul de invazii barbare. De la nord, roxolanii și bastarnii, aparținînd triburilor germanice. De la sud, persanii și macedonenii, apoi romanii. De la est, cimerienii și sciții. De la vest, boiii și tauriscii, plus alte triburi celtice..."

Între timp, în tren au dat năvală niște puhoaie de țărani fioroși, cu cojoacele întoarse pe dos și cu căciuli flocoase, înarmați cu lopeți, hîrlețe, topoare. Nu se știa căror triburi aparțineau — roxolani, bastarni, boiii, taurisci ?, cineva din vagon i-a explicat domnișoarei că sînt autohtoni, duși să sape fortificații, undeva în munți. Apoi au urcat în vagon și soldați — nu se știa, din nou, căror arme sau epoci aparțineau ! — domnișoara Soos nu depășise în lectură rîndulețul care-i enumera pe cumani și tătari. Unul dintre ofițerii care intraseră în vagon era totuși destul de frumușel, o privea fără sfială, insistent, răsucindu-și mustața. Același domn părea foarte intrigat de un anume bagaj al domnișoarei Soos, o cutie de o formă ciudată, care ascundea un violoncel. Tînărul cu mustăcioară a zîmbit și a întrebat-o, într-o bună franceză, dacă ea este cea care cîntă la violoncel. Domnișoara Soos n-a răspuns. El a insistat, ea a precizat — pînă la urmă — că nu conversează cu domni care nu i-au fost prezentați.

A strîns lîngă sine cutia violoncelului şi a încercat să citească din broşura aceea despre barbari. Citind, cu ofensată seriozitate, domnişoara Soos se întreba cum vor fi îndurat femeile din acest spaţiu atîtea năvăliri.

La Piatra Olt, pasagerii au fost transbordaţi într-un alt tren, prevăzut cu vagoane de marfă, siliţi să călătorească în picioare, ca prizonierii. Un tînăr domn, un civil de această dată, a protestat vehement împotriva măsurii arbitrare, vociferînd împreună cu alte persoane. Acelaşi i-a spus domnişoarei Beatrix că vagoanele de clasă fuseseră cedate — cui credeţi ? — unor ultimi prizonieri otomani, care se repatriau. Vestea aceasta a stîrnit noi proteste — „— Poftim, ne-au călcat ţara şi-acum îi petrecem cu bezele, le punem tren la dispoziţiune !“ La aceste proteste s-a asociat mental şi domnişoara din Elveţia, care obţinuse bilet prin compania germană a drumurilor de fier. „— Atunci ?“ a întrebat ea. „— Este un abuz al autorităţii române, nu al nemţilor !“ a strigat acelaşi tînăr. „Aţi intrat în ţara abuzului.“ Tînărul a abuzat pînă la urmă de apropierea domnişoarei — înghesuiala era infernală ! — iar ea a răbdat ingerinţa, aproape sufocată. Voia să-l întrebe totuşi pe tînăr : „— Domnule, spuneţi-mi, otomanii cînd au apărut ?“, dar a socotit mai potrivit să iasă din indiviziune, punînd cutia violoncelului între ea şi barbar. Călătoria nu mai putea să dureze mult ; simţea că n-o mai ţin puterile. Ca să se înviorеze, domnişoara Soos alinta în minte un nume, Florica, îl tot repeta cu încăpăţînare, desfăcîndu-l sunet cu sunet, ca pe o floare. La plecarea din Berna, i se spusese că în română Florica înseamnă floare, „petite fleur“. Ce va fi, se întreba, castelul de la Florica, „Le chateau de Florica“, spre care călătorea ? Bine-nţeles în primul rînd o baie caldă. Apoi un dormitor alb, cu fereastră vastă, dînd spre un parc. Alături dormitoarele copiilor. La parter, sala de muzică, în care ar fi trebuit să depună violoncelul. Apoi o capelă, chiar şi fără orgă. Din aceeaşi broşură, domnişoara Soos aflase că românii cîntă din bucium, dar şi din cimpoi — un instrument pe care-l foloseau şi celţii !, cum şi dintr-un alt instrument curios : „la flûte de Pan“. Ce-o fi asta ?

Stația terminus era Pitești — *„Ville, residence administratif, centre économique et comerciale“* [1] — dar în clipa cînd conductorul a strigat numele stației, domnișoara Soos a refuzat să coboare, ea a văzut prin ușa deschisă a vagonului o masă de întuneric. A fost totuși invitată insistent să debarce, ba chiar ajutată să-și care bagajele, dar pe peron nimeni. Nimeni de la Florica nu sosise s-o primească, deși ea telegrafiase. Poate că totuși persoana trimisă în întîmpinare o aștepta în oraș. Uneori orașele erau ceva mai departe de gară. „— Acesta e orașul !“ i s-a spus, indicîndu-i-se o altă masă de întuneric.

A călătorit apoi prin întuneric, într-un car cu boi, pînă la Florica, unde poarta conacului era închisă, unde o haită de cîini a dat s-o sfîșie, unde argații curții, niște barbari înarmați cu ciomege, au scos-o ca și moartă din hărmălaia fiarelor. Nici măcar umbra vreunui castel.

— Domnule, unde mă aflu ? l-a întrebat domnișoara pe șeful de gară, după ce s-a întors la Pitești, în aceeași noapte.

Șeful de gară i-a demonstrat domnișoarei care revenise la Pitești, că familia Brătianu se mutase în Capitală, dar că la București nu se putea ajunge din pricina invaziei.

— Altă invazie ? s-a mirat ea. Dar cînd ? !

Domnișoara Soos i-a cerut imediat șefului de gară un bilet de întoarcere, pe ruta Pitești-Budapesta-Viena-Berna, plus asigurarea că nu va mai călători într-un vagon de marfă. Apoi a urcat vijelios în primul tren, cu puțin timp înainte de sosirea lui Ionel.

Trenul șerpuia printr-o liniște vastă. Parcă plutea. Nici măcar roțile nu se simțeau. Domnișoara Soos își auzea în schimb respirația, pe care și-a suspendat-o o clipă : era singură, într-un compartiment pustiu. Ceva îi lipsea totuși, dar ce ? ! Și-a dus palmele la tîmple. Trenul căpătase viteză. Avea biletul și pașaportul în poșetă. Totuși, ce ? ! A țipat locomotiva. A !, uitase, pe peronul gării Pitești, violoncelul, probabil tocmai în clipa cînd voia să-l întrebe pe șeful stației :

— *Mais où sont les roumains musicaux ?* [2]

---

[1] „Oraș, reședință administrativă, centru economic și comercial.“

[2] „— Dar unde sînt românii muzicali ?“

Colonelul Nigata s-a grăbit a doua zi spre sala în care domnul Hasdeu își ținea conferința, dar n-a mai găsit loc. Îl interesa acut subiectul : *„Predestinare, spirit universal, om“*. Afișul de la intrare era șocant : pe fond negru, deasupra titlului conferinței, străluceau cîteva semne criptice, trasate în alb : sigla infinitului, semnul delta, arborele vieții. Expunerea începuse însă, japonezul a fost obligat să rămînă în picioare, în spatele unor domni mult prea înalți, dincolo de care nu vedea nimic. Acei domni monopolizaseră spectacolul oratoric, obturînd vederea estradei pe care evolua conferențiarul, perdeluindu-i și vocea ; doar din cînd în cînd săreau, peste umerii acelor domni, așchii de fraze sau cuvinte disparate.

— Gîndul este o formă de energie... Gîndul are o putere materială, echivalentă forței cosmice din care emană...

Japonezul ar fi vrut să întrebe la ce fel de forță cosmică se referă vorbitorul, dar cei din față șușoteau, comentau probabil propoziția domnului Hasdeu, astfel încît restul gîndului s-a dus. Domnul Hasdeu pusese în relație gîndul cu „forța-timp“. O propoziție a fost debitată în franțuzește :

— *La pensée affecte la densité du temps* [1]...

La acest punct, prințul Nigata a încercat să-și facă loc mai în față, rugînd persoanele care-l blocau să-i permită accesul. Mica manevră l-a făcut să piardă niște propoziții esențiale, despre „timpul ca flux“, despre perceperea timpului prin așezarea în „vijelia temporală“, cea care preface totul la scara universului. Perceperea timpului, a mai înțeles prințul Nigata, se face „corporal“ :

— Așa cum Newton a simțit, cu trupul lui, nu numai pe o cale logică, puterea gravitațională. Așa cum Darwin a simțit cu trupul lui puterea evoluției, care este însă și regresivă, degeneratoare, domnilor !

Rumoare în sală, proteste. Asistența nu accepta probabil puterea unui timp degenerativ, voia „evoluțiune“, cu orice preț.

---

[1] — Gîndirea afectează densitatea timpului.

— Aşa cum Lamarck, a continuat vorbitorul, a simţit în el puterea transformismului.

— Aşa, da ! l-a aprobat sala.

— Aşa cum Cuvier a simţit corporal puterea catastrofelor.

Din nou rumoare, încă şi mai puternică. Vreo cîteva persoane erau gata să-l ia de gît pe domnul Hasdeu, care a ripostat :

— Acestea nu sînt descoperiri, domnilor, sînt contacte cu spiritul cosmic, cu puterile telurice şi astrale, care trec prin noi, dar numai unora dintre noi le ard conştiinţa.

Era o mustrare la adresa acelor domni care se agitaseră în stal. Vorbitorul a fulgerat în direcţia turbulenţilor, apoi s-a reîntors la sine :

— Şi-atunci aceştia, mari şi rari, descoperă cîte ceva. Nu, nu, să se înţeleagă limpede : şirurile de sîrguincioşi nu descoperă nimic, răscolesc doar o materie informă, trecînd ca şi furnicile pe lîngă diamante...

Din nou proteste, în vijelie, auditoriul se simţea probabil jignit. Domnul Hasdeu, printr-un gest providenţial, expulzase gloata din sală în rînd cu sîrguincioasele furnici care nu văd diamantele. În era sufragiului universal, mulţimea voia să aibă geniu. Cineva a şi strigat, provocator :

— Şi atunci ce este geniul ? Al cui este, mă rog ? !

— Geniul este instituirea forţei cosmice la nivelul raţiunii, a strigat Hasdeu. Pe care însă n-o poţi vedea dumneata. Eu n-am spus că mulţimile n-au geniu, cum pretinde cineva de aici, ci că nu sînt lăsate în pace să-l aibă. Sub strivirea unor oprimări de tot felul, naţiile nu-şi pot da în lumea de azi adevărata lor măsură, decît în vărsările nesăbuite de sînge sau în truda umilă, şi atunci îşi răzbună prin inşi ca cei numiţi, care nu mai sînt indivizi, ci sumă cvintesenţială. Aceştia iau în seama lor jugul comunicării cu universul, pînă cînd recad la condiţia de inşi, prin moartea comună sau prin propriile erori.

— Eroare ! a strigat cineva, dar savantul nu l-a luat în seamă, a continuat a-şi desfăşura ideea.

— Ei pierd comunicarea reală cu universul, atuncea cînd comit erori şi, în aceeaşi clipă, ei cad la pura comuni-

care senzitivă, precum cei de față. Apoi, avertizînd : Dar ei cad de sus !

A urmat un buf formidabil. În îmbulzeală, o persoană căzuse de pe scaun, cu scaun cu tot, sub presiunea mulțimii. Rîsetele dezlănțuite imediat au întrerupt expunerea, tocmai cînd conferențiarul îi sancționa pe cei aleși pentru căderea lor în condiția inșilor, fie prin moarte comună, fie prin propriile erori. Cel de jos s-a sculat de pe scaunul strivit, netezindu-și hainele cu jenă. Micul accident l-a impus atenției, l-a silit să acapareze involuntar interesul unei bune părți din sală, care a întors capul spre locul cu pricina. Domnul Hasdeu l-a privit pe acel nenorocit cu toată dușmănia. Apoi ridicîndu-și ochii spre plafon, a aruncat o întrebare, adresată în egală măsură oamenilor și astrelor :

— Dar cine-i iartă oare pe cei ce cad astfel ?

Iarăși s-a rîs, dar cu surdină. Tema căderilor a fost întoarsă pe toate fețele, savantul neconsimțind să admită — cu un absolutism grandios — abdicarea omului, a speciei, de la rolul său „cvintesențial". În focul perorației, domnul Hasdeu părea să-și rezerve sieși un asemenea rol, socotindu-se nici mai mult și nici mai puțin decît o „sumă cvintesențială". El izbutise deja să deștepte în ascultători acel fond naiv de încredere tulbure, care așteaptă doar un impuls din exterior, de sus, de la o estradă, ca să iasă la lumină și să capete forma unei certitudini asemănătoare revelației. Această stare fierbea în aer, ajunsese aproape de punctul critic, a atins punctul critic în clipa cînd cineva a aruncat întrebarea :

— Ce va fi mîine ?

Colonelul Nigata era obligat să-și facă loc, nu numai să audă dar și să-l vadă pe cel ce răspundea ; s-a decis să înfrîngă rezistența persoanelor care-i stăteau în față, care-și mențineau poziția cu un egoism monstruos, a avansat, dar au urmat proteste. Deținătorii pozițiilor avansate erau dispuși să piară decît să-și piardă locul, gata să sacrifice șirul expunerii și ascultarea, care au și fost compromise. Japonezul s-a infiltrat totuși cîțiva pași înainte, dar s-a rupt de translator. Auzea dar nu înțelegea. Cu un efort eroic, domnu Franz l-a ajuns din urmă și cei doi au ieșit în față, cînd conferința era pe ispră-

vite. Vorbitorul era evident istovit. Îşi ştergea cu o batistă fuiorul bărbii, aburit de o transpiraţie cosmică. Acum, savantul vorbea despre propriul său popor şi auditoriul a devenit şi mai atent. Din nou, prin ton, prin timbru, prin solemnitate, domnul Hasdeu părea sau chiar şi era o „sumă cvintesenţială".

— Sîntem aşezaţi la poalele celui mai lung lanţ vulcanic stins, de pe acest continent. Am fost contimporani cu toate marile diluvii. Noi tot venim spre astăzi, din lumile anterioare. Pe aici, prin jurul nostru, s-au prăbuşit lumi. Azi otomanii, ieri bizantinii, alaltăieri romanii. Eu mă refer însă la lumile anterioare acestora. Căci au fost şi alte lumi, inexistente azi, despre care hărţile actuale nu dau seamă. Cartografia aceasta, fără obiect, s-a născut mai tîrziu, într-o epocă de geografie instabilă, dar tot atît de efemeră, caducă. Răscolind singuri prin cenuşa acestor vulcani stinşi, privind cerul, am ajuns şi noi la nişte înţelesuri, care sînt tot atîtea certitudini.

Finalul a fost imprevizibil :

— Iată de ce, în culmea mizeriei în care se află azi, afirm că poporul român are un rol providenţial : să ateste prin chinul lui de acum şi dintotdeauna, funcţiunea binelui. Nouă ne revine misia de a lupta cu iraţionalul din istorie. Apoi şoptit, inaudibil : Dumnezeu are nevoie şi de români.

Hasdeu nu folosise locuţiunea „popor ales", ca la iudei, dar precis o presupunea.

Ca să se asigure că-l va întîlni pe domnul Hasdeu, colonelul Nigata s-a postat de dimineaţă în faţa Universităţii. Era într-o vineri, zi de curs, dar uneori profesorul nu venea. Domnul Hasdeu era capricios ca şi cerul lunii aprilie („Dacă vrei să fii cer, prevenea o zicere din Orientul adînc, nu-ţi alege luna aprilie.") Domnul Hasdeu îşi alesese pentru veşnicie această lună, clasică pentru inconstanţă în zodiacul răsăritean, în care japonezul credea.

Curios, în acea zi, profesorul a sosit la curs cu o promptitudine astronomică. Îl precedaseră studenţii, care veniseră în stoluri matinale, cum era normal, primăvara nu tulburase încă zelul lor studios.

Se ştia că prezenţa lui Hasdeu la catedră isca zgomot de fiecare dată, încă de la intrare. Colonelul Nigata fusese prevenit despre asemenea incidente, ba chiar primise recomandarea de a nu le rata : „— Nu rataţi incidentele de la intrare, sînt un preludiu la ce va urma !" Japonezul s-a şi instalat la intrare, între nişte admiratori care-l aşteptau pe savant. Acesta a şi apărut pe stradă, îndreptîndu-se spre grupul de admiratori cu pas egal, liniştit. Într-o lume care plutea, el părea singurul ins real, material, terestru, deşi aflat într-o perpetuă combustie, gata să dărîme de unul singur tot. Acum îl mîniase uşa principală a Universităţii, în faţa căreia s-a şi oprit :

— Şi uşile sînt mici, a tunat Hasdeu, uşi de pigmei ! pe aceste uşi nu pot ieşi oamenii mari pe care-i aşteaptă naţia.

Cîţiva profesori, care se aflau înăuntru şi ar fi vrut să iasă în stradă, aşteptau timoraţi ca domnul Hasdeu să intre, dar acesta nu intra, întîrzia în mustrarea uşilor şi a învăţămîntului universitar din România :

— Cine-a făcut această clădire n-a tăiat uşi de uriaşi, ci de pigmei. Naţia n-are nici unde, nici de la cine învăţa. Modele derizorii, rezultate invizibile, subminimale. Nimic pe măsura fantastică şi genială a naţiei. Ce se urmăreşte ? Pigmeizarea. Ce vrem noi ? Gigantizarea, adică statura noastră normală.

Demonstraţia aceasta era adresată unui public în dilemă, parţial aflat în incintă, parţial afară, în stradă. Nimeni nu cuteza să forţeze soluţia şi atunci profesorul a fost cel care a aruncat-o :

— Hai, ieşiţi !

— Dar intraţi, vă rugăm.

— Dar ieşiţi odată ca să se aerisească amfiteatrele. Şi către cei din spate : Căci ce profesori veţi găsi aici ? Nişte afonici, cacofonici, preţioşi, licenţioşi. Din învăţătura lor nu pot rezulta decît nişte fonfi, gîngavi, lingavi, nişte melci fără cochilie.

Auzind cuvîntul „melc-melci", japonezul a presupus că deja savantul intrase în tema expunerii sale de la cursul de semasiologie, o prelegere cu un titlu atractiv, pe care și-l notase : „Bourel, melc și culbec. Dacii și latinii într-o cochilie." Dar Hasdeu nu abordase subiectul propriu-zis, el l-a interpelat pe un domn, care îndrăznise totuși să se strecoare afară cu pălăria în mînă :

— Dumneata ce predai ?

Acela a răspuns speriat, ca și cum s-ar fi aflat în culpă :

— Matematicile, domnule Hasdeu.

Monstrul a fost vizibil descumpănit, avea pregătită o replică strivitoare pentru o altă situație :

— Credeam că filosofia, Schopenhauer !

A pătruns în sfîrșit în marele hol, ca un comandant de oaste, dar s-a oprit și a căutat cu ochii în jur, spre oastea adversă, reprezentată doar de trei-cinci inși lipiți de pereți. Nu i-a luat în seamă, s-a adresat din nou spatelui de front :

— Nu-i nici un motiv ca universitatea românească să producă nemți, franțuzi, ruși sau tuaregi.

Se referea probabil din nou la Schopenhauer, după el un tuareg, care făcea vogă în România, producînd prin imitație „tuaregi teutonici". Savantul era posedat de o furie nemărginită împotriva filosofiei sceptice, „filosofia demisiei", cum o numea el. Colonelul Nigata fusese prevenit, primind chiar și o explicație a acestei stări rele : domnul Hasdeu era rănit pentru faptul că un adept al lui Schopenhauer ajunsese ministru, pe cînd el nu. „— Într-o țară în care orice capsoman intră în guvern, numai eu să nu fiu ministru ? ! ar fi spus Domnia-Sa în mai multe rînduri. În drum spre sala de curs, el și-a aruncat încă o dată fulgerele spre oamenii puterii de la care emana în fond răul :

— Cauza principală a acestui trist haos se află în lipsa absolută de orice educație românească a cîrmacilor noștri, crescuți din leagăn într-o atmosferă cosmopolită. Ei cred a face un pas gigantic înainte cînd îndrăznesc a murmura, cu un aer de satisfacție, că sînt mai mult francezi decît nemți, precum domnii liberali. Sau mai mult nemți decît francezi, precum domnii conservatori.

Galeria a rîs zgomotos. Domnul Hasdeu era un spirit independent, motiv pentru care şi căzuse glorios în ultimele alegeri din toamnă, pentru un loc la Cameră. Între timp, împrăştia replici spre cei din jur, răspundea simultan la mai multe întrebări, arunca idei, respingea provocări, provoca. Aşa cum a făcut-o, comentînd o persoană care trecea în sens contrar :

— Cine a zis că există proşti cumsecade ? Să te ferească sfîntul de conspiraţia proştilor, care-s mai răi decît holera. Apoi către altcineva : Nu mai avem azi aorist în limba română, cum aveau romanii. A fost, dar nu mai e. Apoi către un jurnalist străin : Prin meridionalizare, slavii vor pierde din gravitate, iar aceasta va fi salutar pentru civilizaţie, căci slavii vor căpăta umor.

Prinţul Nigata a luat-o înainte ca să apuce un loc în sala de curs. În vastul amfiteatru, doar cîţiva inşi : un tînăr cu ochelari de miop, care examina nişte planşe cu scriere cuneiformă, o domnişoară cu aer de călugăriţă în călduri, probabil secretara lui Hasdeu. Cîţiva domni în vîrstă, probabil cercetători la Arhive, un ţăran cu sarică în spate, sigur cioban după straiele albe pe care le arbora. Sala s-a animat prin afluxul galeriei flotante, care abia a izbutit să umple trei şiruri de bănci. Şi totuşi mişcarea dădea senzaţia că incinta geme de lume, părea că aerul devenise irespirabil, chiar prinţul japonez, aşteptînd intrarea savantului, şi-a tamponat fruntea cu batista.

Prelegerea, dezvoltată imediat de domnul Hasdeu, a început într-o atmosferă de reculegere. Sfătos, cu un gest simplu, savantul a apucat în mînă obiectul lecţiei, lăsat într-o anume poziţie în prelegerea anterioară, întorcîndu-l cu faţa spre ascultători şi aruncînd asupra-i, de la primele vorbe, o lumină nouă. Japonezul nu cunoştea prelegerea premergătoare, n-a beneficiat de acea lumină nouă, a apreciat însă noutatea după fascinaţia cu care auditoriul sorbea cuvintele magicianului. Aceasta începuse prin a recita o poezioară de copii, o incantaţie adresată melcilor : „Melc, melc, codobelc, / Scoate coarne boureşti, / Şi te du la Dunăre / Şi bea apă tulbure..." Prinţul Nigata a surprins doar muzicalitatea produsului poetic, o eufonie care-l încîntase pe mocanul din prima bancă. Baciul a şi privit în jur ca să se facă văzut.

Peste o clipă numai, domnul Hasdeu s-a rupt însă de enunț și a țîșnit în nouri. Expunerea a devenit brusc ermetică. Tema lecției — o chestiune de lingvistică indo-europeană, abundînd în trimiteri erudite și în citate în mai multe limbi — era inaccesibilă pentru populația de ascultători, rămasă la sol, care totuși o urmărea ambițios, cu tenacitate, ba chiar cu unele căderi beatice, în transă. Domnișoara cu aer monahal părea transportată, cîțiva domni au rîs zgomotos atunci cînd Hasdeu a aruncat un fulger polemic, apoi mai multe fulgere — spre est, vest, nord, sud. Omul în strai de mocan urmărea speriat gesturile magului, smucindu-și capul în direcțiile sugerate, spre care oratorul țintea cu degetul. Cineva, de lîngă bărbatul cu ochi exotici, a șoptit făcînd cu ochiul spre Hasdeu :

— Îl atacă pe Parva.

— Cine e Parva ? a întrebat japonezul.

Un anume domn Parva publicase în toamnă, se pare, un studiu în care abordase involuntar și tema melc. Fără a o declara, Hasdeu era gelos. I se părea că i se furase melcul, și-și calma acum scandalizarea, atacîndu-l orbește nu numai pe Parva, dar o întreagă direcție de cercetare savantă, ai cărei reprezentanți se aflau la Viena, Paris, Londra, Boston și Roma. Din acest motiv, pur polemic, prelegerea domnului Hasdeu era digresivă și disproporționată. Argumentele împotriva preopinentului cădeau în grindini, cu voința de a anula obiectul de jos, spre care zeitatea discursivă se mai și apleca, deschizînd, din cînd în cînd, un ochi întrebător, curios : mai există ? Unul dintre argumentele preopinentului nedeclarat a fost totuși reținut de savant, apucat între degete de un capăt, tras în sus ca un elastic, apoi tot mai sus și mai sus, la o înălțime amețitoare — mocanul privea acum în sus, spre tavan — pînă cînd firicelul supraîntins a plesnit. Au urmat hohote de rîs.

Domnul Hasdeu avea talentul — poate geniul — de a forța rezistența materiilor, a ideilor, a persoanelor, pînă și a propriilor presupuneri științifice, dilatîndu-le pînă la proporții inimaginabile, în niște conexiuni și asociații care uluiau. Pînă la urmă, desigur, obiectul studiului dispărea, cum dispăruse și tema „Melc, melc", pe care savan-

tul, derutat, o căuta acum pretutindeni — ştia că uitase ceva, un amănunt ! —, prin buzunare, pe sub catedră, dincolo de fereastra deschisă, umbrită de zborul scurt al unui vrăbioi.

Dar de afară, din stradă, s-a auzit un ţipăt — „— Cazacii !“ — şi toată lumea din amfiteatru s-a repezit la ferestre. Militarul nipon a lepădat conduita politicoasă, şi-a rupt drum spre prima fereastră, ca să vadă incredibilul cu ochii lui : trupele străine năvăliseră în oraş. Intraseră cazacii, care treceau acum pe lîngă Universitate, în rînduri dese, avînd asupra-le echipamentul de luptă. Japonezul n-apucase să vadă steagul primei sotnii, care deja trecuse. Dar a urmat o a doua sotnie, apoi a treia, apoi a patra. Comandanţii nu salutau populaţia, cum ar fi fost în uz. Bucureştenii, opriţi în loc, urmăreau demonstraţia înlemniţi, fără răsuflare. Apoi, în uruitul roţilor, după cazaci, a intrat şi o formaţie de artilerie. Zgomotul fierăriei în caldarîm şi praful au inundat ferestrele amfiteatrului. Apoi valul de praf s-a lăsat lent, descoperind un oraş sur, alt oraş, încremenit ca în gheaţă.

Domnul Hasdeu era la catedră. A aşteptat ca persoanele din auditoriu să revină în bănci, să se aşeze, apoi a tuşit şi şi-a reluat expozeul :

— Să revenim la melc.

Nu l-a mai ascultat nimeni, cochilia melcului fusese sfărîmată.

La intrarea în Universitate, chiar pe uşa principală, prin faţa căreia perorase domnul Hasdeu, autoritatea imperială rusă urma să afişeze proclamaţia, tipărită cu buchii de-o şchioapă. Aceeaşi proclamaţie ar fi trebuit să fie afişată la Primăria Bucureştilor, la Parlament, la sediile principalelor instituţii ale statului, la şcoli şi la biserici, la toate răspîntiile urbei, cum se întîmplase anprimăvară şi la Iaşi. Textul, în română, franceză şi rusă, fusese imprimat pe acelaşi tip de hîrtie şi la aceeaşi

tipografie ca și textul precedent. Pînă și literele capitale cu care era imprimată prima formulă erau aceleași, sunînd ca goarnele :

„LOCUITORI AI BUCUREȘTIULUI !
Complicațiile politice survenite în ultimul timp fac indispensabilă ocupația temporară a orașului București de către trupele armatei imperiale ruse."

„Locuitorii Bucureștiului" se mișcau liniștiți pe străzi, în trăsuri sau pedestru, în mîini cu sau fără gazete — virtual interzise, cu sau fără arme albe — sigur interzise, pe lîngă vitrinele librăriilor încă pline de noutăți, pe lîngă fațadele edificiilor împodobite cu mari pancarde — pancardele victoriei — sau cu desene vesele, sau cu afișe frivole, sau cu caricaturi „contra domnilor de la guvern", pe lîngă localurile de petrecere în care se lansau cuplete hazlii — era în vervă mare I.D. Ionescu, șansonetisul ce-i încîntase pe bucureșteni cu o bucată de toată savoarea pe care lumea o fredona : „Avea un picior / foarte ușor / și o botină din cea mai fină ; / Am fost tentat / de-așa vînat, / de-o pulpă rondă, / de-o nimfă blondă", deși nimfele exotice dispăruseră, reveniseră în atențiunea publică nimfele locale, un nou contingent, proaspăt, ca și grădinile înmugurite, dar încă neînflorite, printre care flanau bărbați inconștienți la toate aceste iminente interdicții, femei fermecător inconștiente, copii involuntar inconștienți, alergînd spre școală sau venind de la școală, bătrîni fatal inconștienți, de pomană trecuți prin existență, de vreme ce toți — bătrîni, bărbați, femei, copii — se mișcau inocent mai departe, în lumina înghețată de april, neștiind nimic despre sentința care atîrna deasupra-le, sentință pronunțată la mii de kilometri distanță de acest oraș sudic, punct imobil la confinele a trei imperii. Sentința întîrzia să fie executată.

XIX

Sosise și Scara de la Tula, deși ordinul decisiv nu fusese încă transmis. Uriașul dispozitiv de observare, prevăzut cu multe scări din ce în ce mai mici, puse pe scripeți, trecuse anevoie Dunărea, îmbarcat pe o platformă largă, trasă de un remorcher. Pe țărmul drept pierduse o roată, pe celălalt una din tălpile de sprijin, depunerea în vagoane de cale ferată a pretins complicate manevre, la care au luat parte sute de salahori și tehnicieni. Întreagă, scara nu putea totuși călători cu trenul, și atunci a fost dezmembrată și transportată bucată cu bucată sau în grămezi. Drumul pe linia ferată strategică Frățești-București s-a făcut în două zile, înaintarea desfășurîndu-se prudent, pe un terasament nesigur.

Debarcarea, în marginea orașului, la centura de noroi a Bucureștilor — cînd s-a observat că scara e șchioapă — a pretins încă și mai dificile operațiuni. Ca să alunece spre destinație, scara ar fi trebuit pusă pe tălpi de sanie, niște gigantice tălpi din trunchiuri de stejar, care nu se puteau fabrica rapid. S-a optat, din nou, pentru transportul pieselor bucată cu bucată, pînă la un punct fix. Punctul fix era un loc plat, pe malul lacului Tei, nu departe de Palatul Ghica-Tei, unde s-a și început de zor reconstrucția. Ca punct de observație, scara ar fi trebuit să ofere o perspectivă asupra orașului, mai vastă decît aceea de pe Turnul Colții sau de pe Dealul Mitropoliei.

Construcția înainta totuși destul de greu, din pricina unor stricăciuni la scripeți și a lipsei unor balamale.

Balamalele s-au cumpărat destul de lesne din oraș, printr-un interpus, de la un magazin de fierărie, dar roțile de scripeți trebuiau turnate din nou la vreun arsenal, fie în fabrica de origine de la Tula. Fără scripeți, scara rămînea înțepenită. A apărut și un antreprenor local, care s-a interesat de lucrare, și-a oferit serviciile, în nădejdea unui cîștig. Acesta i-a prevenit pe lucrători că scara va rămîne inertă. Un militar bărbos l-a îndepărtat pe intrus, stropșindu-se la el și dîndu-i a înțelege că e vorba despre un obiectiv strategic strict secret. Antreprenorul s-a tras tras mai la o parte, dar n-a plecat, a urmărit în continuare lucrarea, cu satisfacția de a vedea că, pînă la urmă, scara nu se desfășura în sus, se poticnea. „— Nu v-am spus eu că se înțepenește ? !“ a strigat mustrător acel nea Niță. Cei din jurul scării l-au gonit pe sceptic cu înjurături, apoi s-au întors la munca lor. Antreprenorul voluntar dădea acum explicații altor curioși, în trecere pe acolo.

— Ce se face, domnule, aici ?

— O turlă de biserică.

Aceștia își făceau cruce și se îndepărtau. N-a putut fi îndepărtată însă numeroasa asistență în pielea goală, specifică acelei mahalale, care stătea lipcă în jurul binalei, pîndind lemnele de foc. Datorită inundațiilor, lacul Tei arăta ca Brahmaputra, iar unele grinzi ale scării au fost plutite de-a dreptul pe apă, dirijate la punctul fix cu prăjinile. Populația din mahala era prietenoasă, blajină, dar neîndemînatecă la corvezi, inaptă să care de ici-colo ceva. Era specializată, în schimb, în „dispariții miraculoase“, cînd o piesă de la scară, cînd alta — mai ales piesele mici — dispăreau fără urmă. Războiul cu țiganii din mahalaua Tei a întîrziat foarte mult lucrarea, care a căpătat totuși anvergură, se vedea și dinspre Centru.

Cum se vedea, din punctul opus, un smeu galben, înălțat pe cer de japonezii prințului Nigata. Smeul galben, cu cap și coadă de dragon, și scara, cu profilul ei de turlă, au fost singurele repere pe cerul fumegos al lunii aprilie, un reper imobil și negru, un altul mobil, colorat și sonor, amîndouă stranii deasupra orașului plat. Care se ciupea din cînd în cînd, ca să constate dacă mai există. Exista.

Capitala exista în continuare, între aceleaşi coordonate geografice, în absenţa „guvernatorului militar", contele Olsufiev, care întîrzia să apară. Era prezent în schimb „locţiitorul guvernatorului militar", colonelul Tugenhold, care stătea de dimineaţa pînă seara la comandamentul Diviziei a XI-a, la Sinteşti, plimbîndu-se nervos, iar noaptea dormind îmbrăcat, într-un pat de campanie. El ştia că are de îndeplinit o misiune specială, şi, militar de bună şcoală, scrupulos cu sine şi cu ceilalţi, era hotărît să ducă la îndeplinire ordinul pînă la literă.

Din păcate însă, acţiunea la care urma să participe era divizată şi ca faze de execuţie, şi ca răspunderi. Pentru ca Tugenhold să devină guvernatorul efectiv al Bucureştilor — contele Olsufiev avînd o funcţie pur decorativă ! —, trebuia ca oraşul să fie mai întîi ocupat şi predat spre administrare, cu formele în regulă. Pentru aceasta însă trebuiau îndeplinite trei condiţii, doar trei : 1) Să sosească Olsufiev ; 2) Drenteln să semneze ordinul decisiv ; 3) Ehrnrooth să ocupe cu divizia sa oraşul. Restul îi revenea.

În privinţa restului, nici o problemă. Nimeni nu trebuia să-l înveţe pe Tugenhold cum se administrează un oraş — nu altfel decît o cazarmă — dar această cazarmă trebuia mai întîi dezafectată şi pusă mai apoi în stare de funcţiune, conform cu „regulamentele de ocupaţie" pe care colonelul le avea în cap, de la regulamentul privind circulaţia şi paza, pînă la regulamentul privind comerţul, sănătatea publică, tavernele şi bordelurile. O primă măsură privea închiderea localurilor de petrecere şi a bordelurilor, cu expulzarea prostituatelor din Bucureşti şi cu aducerea unor alte profesioniste, civilizate şi igienice, de la Viena şi Berlin. De această acţiune importantă, atît pentru trupe cît şi pentru populaţia civilă, Tugenhold dorea să se ocupe personal. Aspectul oriental al acestor aşezăminte de uz discret îl umplea de fiori şi-l mînia. Îi dădeau fiori parfumurile din saloane şi din odăile de taină, care ascundeau mistere. Întîi, o dezinfecţie generală — var şi creolină. Apoi capoatele fetelor, papuceii,

șalurile, voalurile, voaletele, evantaiele și alte piese vestimentare, care mascau misterul. Trebuiau introduse uniforme. În sfîrșit, operația cea mai grea : reorganizarea acestor case, pe cartiere și grade militare și civile : pentru trupă, pentru subofițeri, pentru ofițeri, pentru ofițeri superiori, pentru civili (funcționari de stat, populație), cu introducerea bonurilor, pentru a se evita dezordinile, hărmălaia și înghesuiala, ca în Orient. Cei prinși fără bon trebuiau arestați. Tugenhold era un om moral, iar ca religie, protestant.

Pentru a se acomoda cu viitoarea situație, Tugenhold străbătuse orașul, de la bariera Giurgiului la Băneasa, împreună cu coloana de infanteriști și cazaci, care demonstrase cu cîteva zile înainte, prin fața Universității. Cu acest prilej, colonelul recapitulase mental și dispozițiile din „ordinul preliminar", și aplicația lor. Dispozițiile erau precise și sunau bine. Astfel, punctul *a* :

„Sînteți obligat să luați cele mai severe măsuri pentru menținerea ordinii în rîndul populației orașului, acționînd cu armele împotriva locuitorilor numai atunci cînd ei s-ar împotrivi cu armele."

Populația nu-i plăcea. Bucureștenii i se păreau colonelului nordic prea agitați, temperamentali, chiar zurbagii, ca toate detestabilele specii umane din sud. Nu era prea clar ce se putea aștepta de la acești oameni, care căscau gura la trupele străine, dar ordinul prevenea :

„În cazul unei rezistențe armate din partea populației, miliției sau gărzii naționale, după ce va fi somată să se supună, puteți să acționați cu cea mai mare energie, pînă la potolirea cu totul a mulțimii. Orice încercare, fie cît de mică, la construire de baricade, de tragere cu armele de la ferestre etc. va trebui reprimată cu energie."

Tugenhold observase atent, pe parcursul drumului, locurile unde s-ar fi putut construi baricade, cum observase atent și clădirile din București. Acestea îl linișteau : prea puține erau casele cu mai multe etaje, deci nu se putea trage periculos de la ferestre. Destul de modest arătau și edificiile publice, cel mai important edificiu — palatul princiar — era o simplă casă boierească, fără fason. Ca guvernator efectiv al orașului, Tugenhold voia să

se instaleze în alta, cea mai potrivită părîndu-i-se clădirea de pe Dealul Mitropoliei, care domina Bucureştii de sus.

De la Băneasa, colonelul s-a reîntors la Sineşti, ocolind oraşul prin exterior, pe la sud. Ordinul decisiv încă nu sosise. Generalul Ehrnrooth, şeful direct, stătea în aşteptare. Generalul Drenteln, şeful suprem al acţiunii, era taciturn.

*

Reîntors acasă, Iancu Ghica nu-şi afla nici de cum rostul, se plimba năuc pe străzi, riscînd tot soiul de apostrofări, unele neaşteptate :

— Ce cauţi, domnule, aici ? Locul dumitale e în altă parte !

— Şi locul lor e în altă parte, monşer, răspundea conu Iancu, dar iată că-i găsesc aici !

Ca să nu mai înfrunte astfel de vorbe, generalul s-a retras la domiciliu, unde l-a luat însă la refec coana Pulcheria, care nu se împăca cu scoaterea dumnealui din rol. Doamnei soacre i se părea că relaţiile cu Petersburgul fuseseră compromise din vina lui :

— Asta fiindcă nu te-ai purtat civilizat. Precis şi la Prohorini vei fi comis vreo mojicie ! Şi ameninţîndu-l cu lorgneonul : Te avertizez domnule, că aceea e o altă lume, cu alte legi.

— Ştiu, doamnă ! se apăra el.

— Trebuie să ştii că ruşii sînt foarte diferiţi de noi ! a mai adăugat ea.

— Dar asta chiar şi ei o recunosc ! a precizat generalul. Unul dintre cei mai luminaţi oameni de-acolo mi-a spus-o textual. Şi generalul a citat cuvintele acelui personaj ca să se facă crezut : *La Russie est l'envers de l'Europe. Votre domaine este dans le phénoménal, le nôtre*

dans le transcendant ; votre génie c'est la mesure, le nôtre l'excès. [1]

— O fi vreun zăpăcit, a respins coana Pulcheria. Eu una îi ştiu altfel, nişte oameni distinşi.

— Nu dumneata ai pretins că e o altă lume, cu alte legi ? a replicat generalul. Exact asta spun şi ei. Şi continuînd să citeze din spusele acelui personaj : *Nous vous ressemblons comme la main gauche à la main droite. La main droite et la main gauche ne peuvent pas se superposer exactement.* [2]

— Păi vezi ! a strigat victorioasă coana Pulcheria. Acel domn care e mai deştept decît voi toţi, ţi-a explicat exact cum stă situaţia. Se poate mîna dreaptă fără stînga ? Poate exista Europa fără Rusia ? Şi imperativ, dacă nu chiar imperial : Şi atunci de ce nu procedezi în consecinţă ? ! De ce vă purtaţi toţi ca şi cum n-aţi şti !... Şi cu energie : Dacă aşa stau lucrurile, şi stau chiar aşa, fiindcă Rusia nu e o ţară, e un fenomen, faceţi ce trebuie !... Să zicem c-ar cădea aici în Europa, în locul în care vă aflaţi voi, un meteorit gigantic.

Sosiseră tocmai nişte musafiri, care au fost introduşi de fecior de-a dreptul în sufragerie, unde tocmai căzuse „meteoritul". Persoanele au schiţat un gest mut de salut către gazde, fără a cuteza totuşi să întrerupă expunerea. Nici gazdele, Alexandrina şi Jean, n-au făcut-o, socotind oportun să aştepte a se consuma „fenomenul cosmic" al dizertaţiei focoase. Coana Pulcheria a continuat :

— Să zicem c-ar cădea un meteorit gigantic, precum piatra din Cabba sau o piatră şi mai mare, cît soarele. Ce-aţi face ?

În focul peroraţiei, coana Pulcheria a luat act de noii veniţi şi le-a făcut semn să se aşeze la masă. Aceştia s-au şi rînduit, cuminţi, pe locurile indicate, neîndrăznind să se atingă de aperitive, fiindcă bătrîna i-a inclus în auditoriu, adresîndu-li-se global :

---

[1] Rusia este inversul Europei. Domeniul vostru e fenomenalul, al nostru transcendentalul ; geniul vostru e măsura, al nostru excesul.

[2] Noi vă semănăm ca mîna stîngă cu mîna dreaptă. Mîna dreaptă şi mîna stîngă nu se pot suprapune exact.

— Domnilor, dacă această piatră incandescentă nu se mai poate întoarce înapoi în cer, căci nu se poate, atunci trebuie să vă acomodaţi cu ea.

Feciorul turna în pahare. Ridicînd brusc capul, unul dintre musafiri era gata să se ciocnească de carafa de cristal, care plutea pe deasupra lui şi, alarmat, a rămas pitit, ascultînd.

— Dacă în capul Europei nu va intra ideea că Rusia e un dat ceresc, atunci lumea îşi va sparge capul. Să ştiţi de la mine.

Dar în uşă apăruse Niki, fiul risipitor, pe care mama nu-l suporta, fiindcă Niki Blarenberg era întotdeauna de altă opinie, cel mai ades la antipod. Cumnatul Niki i-a spus mamei :

— Doamnă, dar noi nu vrem altceva decît ca piatra dumitale să se întoarcă înapoi, la locul ei, în cer.

— Taci ! a strigat conu Iancu. La ei orice mişcare, în sus sau în jos, duce la revoluţie.

*

Japonezul a fost primit de domnul Hasdeu într-o după amiază, dar fără însoţitor, cu condiţia specificată de a se dispensa de translator. Oaspetele asiatic a fost invitat nu la Arhive, nici la Universitate, ci acasă ; mai întîi impresionîndu-l casa. Aici totul era vechi, ca într-o librărie medievală, într-o pinacotecă sau într-un muzeu de antichităţi. Antichităţi speciale — nu greceşti şi nici romane, exclusiv arhaice : vase de lut de forme bizare, unele familiare pentru ochiul japonezului, amintind ceramica preimperială de pe Fluviul Galben, apoi nişte vîrfuri de lance de silex, dispuse pe cărţi, nişte statuete de pămînt înfăţişînd divinităţi, animale totemice sau oameni, care vor fi fost strămoşi ai unei civilizaţii necunoscute, probabil civilizaţia locală. La intrare, în dreapta, o piuă de piatră, iar la stînga pe jos, două elipse de gresie, suprapuse : o moară care va fi măcinat grîu, în urmă cu milenii.

Cabinetul de lucru arăta de asemenea bizar. Pe pereţi, hărţi străvechi, în gravură, înfăţişînd nişte lumi geografice inexistente azi. Dar şi cîteva planşe de anatomie. Şi

nişte planşe de geologie, trasate parcă cu mîna unui Humboldt. În una dintre aceste planşe era reprezentat un masiv muntos, secţionat pînă la bază ; acesta îşi dezvăluia succesiv circumvoluţiunile, legîndu-le în sus cu mişcările atmosferice, dispuse în straturi fumegoase. Întregul masiv comunica cu magma planetară şi cu astrele. Săgeţi indicatoare, cu legende în latină, explicau acel *Monstrum geologicum*. Cîteva instrumente de fizică — un barometru, o busolă, un astrolab — decorau peretele din spatele mesei de lucru, dintre fereastra vastă şi un dulap masiv încuiat cu lacăt. În aşteptare, prinţul Nigata a deschis cîteva cărţi, dintre cele aşezate pe duşumea, în stive : un exemplar din prima epocă a tiparului, manuscrise in folio, în pergament, împodobite cu miniaturi, o carte de magie, scrisă în sanscrită, o alta tot de magie, aparţinînd lui Newton. *Ex-librisul* domnului Hasdeu, cu pecetea sa nobiliară, marca ostentativ pagina de gardă a fiecărei cărţi. Dar profesorul lipsea. Persoana care l-a introdus în cabinetul de lucru l-a prevenit pe oaspete că savantul nu va întîrzia mult.

Hasdeu plecase dimineaţa, cu mult înainte de ora vizitei, spre Cîmpina, ca să ia aer. La Băneasa însă, trăsura cu care circula a fost oprită de un cordon de cazaci. Monstrul i-a privit fioros pe militarii stepei, a spus „Pardon !" şi a trecut mai departe. Mai încolo, masele de dragoni, grenadieri şi ulani, care se aliniau în adîncime, i-au făcut loc să treacă, dîndu-se în lături şi deschizîndu-i o pîrtie respectuoasă, nu se ştie de ce. Hasdeu citea între timp o gazetă, cu care se apăra şi de muşte. Aceeaşi pîrtie s-a redeschis la întoarcere, spre seară, aceeaşi gardă de cazaci l-a oprit la Băneasa, dar cu nervi. Monstrul a spus „— Pardon !", ca şi dimineaţă, dar cazacii l-au percheziţionat la piele. La fel ca şi pe prinţul Nigata, în urmă cu o săptămînă, la cealaltă barieră a oraşului. Furia Monstrului a fost cumplită, fiindcă, acasă, oaspetele din Extremul Orient sosise probabil de mult.

Acasă, fără a fi impacientat, japonezul aştepta răbdător. Ştiind că va comunica cu un om tradiţional, prinţul Nigata, care aparţinea el însuşi unei civilizaţii tradiţionale, pregătise nişte formule protocolare introductive, nişte frumoase politeţi, pe care să le ofere şi care să-i fie

apoi restituite de gazdă, în jocul primei ceremonii. Schimbul de formule, imaginat de prințul Nigata, ar fi urmat să fie cam acesta :

„— V-am cunoscut întîi prin nume. Numele dumneavoastră v-a precedat precum buzduganul din poveștile de la Carpați, ajungînd pînă la Tokio. Nu speram să am onoarea să vă privesc cu ochii mei".

Apoi replica lui Hasdeu :

„— Nu speram să am onoarea să salut Răsăritul Extrem în persoana unui prinț atît de erudit și rafinat. Mă miră că modestul meu nume reține atenția lumii orientale. E probabil o confuzie : de fapt e vorba de numele țării mele. Războiul a făcut-o cunoscută pe o cale neuzuală, atît de dureroasă".

„— Dureroasă spuneți ? Mi-aș îngădui să vă propun o rectificare : o cale eroică".

„— Mi-aș îngădui la rîndu-mi să vă rectific, reținînd pentru țara mea doar modesta strădanie de a fi, vădită prin simplul act de a cugeta".

Hărțuiala protocolară ar fi urmat, spre plăcerea ambilor, cu minciuni sublime și fandări grațioase, care i-ar fi făcut rînd pe rînd să roșească de bucurie :

„— Acest har al cugetării îl întrupați desăvîrșit dumneavoastră. O recunosc și mă înclin, ca om de arme".

„— Mă înclin la rîndu-mi în fața omului de arme, care mînuiește atît de subtil cugetarea. Cît mai rămîneți la București ?"

„— Cînd veți sosi în Japonia, la curtea din Tokio ?"

Gazda a suprimat însă aceste formule, într-un chip neașteptat de grosier. Intrînd în cabinetul de lucru, dommul Hasdeu i-a întins japonezului nu mîna, ci o gazetă berlineză cuprinzînd un articol care-l scandalizase, despre viitorul congres de pace.

— Poftim ce scriu ! Niște nemernici. Sînt nebuni de legat !... Aceștia și alții se poartă ca și cum ar fi singuri pe pămînt. Și direct : Știți ce este o pace demoniacă ?

Pe japonez, care venea dintr-o lume ce credea în existența demonilor, întrebarea nu l-a surprins. El a dat să-l confirme pe savant, avansînd observația că văzuse personal legiuni de demoni, batalioane și regimente, la bariera orașului, dar gazda l-a întrerupt și a continuat :

— Noi nu acceptăm demonii decît dacă şi ei consimţesc să intre în convenţia lumii, respectînd jocul. Or, ceea ce se vede e bătaie de joc.

S-a ridicat din fotoliul de la birou şi a început să se plimbe prin odaie, ca pe estrada catedrei, cînd, ignorînd auditoriul, medita de unul singur, obsedat numai de expunere. Proceda şi acum la fel, în faţa oaspetelui care îl aşteptase îngrozitor de mult. În expunerea abruptă a domnului Hasdeu erau chemaţi la judecată : Bismarck, cneaz Gorceakov, Abdul-Hamid, dar nu numai aceştia inculpaţi de azi, ci şi suverani, cancelari sau sfetnici ai unor imperii mai vechi, de mult dispărute, toţi stînd grămadă sub iminenţa unei sancţiuni capitale.

Între timp, un fecior a adus două felegene cu cafea, dulceaţă de smochine şi apă. O fetiţă, ca de cinci-şase ani, a intrat în încăpere, fără a lua act de străin, s-a strecurat sub masa de lucru a savantului, unde s-a pus să răscolească printre hîrtii. Tatăl i-a zîmbit şi a lăsat-o în pace. El şi-a reluat discursul de la un „iată că...", după ce a emis o constatare imprevizibilă :

— Creştinismul pentru noi e o vîrstă foarte recentă.

Statuetele de lut ars, dispuse pe poliţe, printre cărţi rare, îl confirmau : un bolovan oval de piatră — cap uman — rînjea sau zîmbea cu buze strînse, doar vag trasate, în dezacord cu o sprînceană, tot vag trasată, una singură. Nu se putea spune dacă această sculptură arhaică aparţinea omului sau naturii, deşi înfăţişa vizibil un cap uman. La fel ca un aristocrat asiatic, domnul Hasdeu n-avea vanitatea şi nici fervenţa adepţilor unor religii recente, precum în Asia budismul sau islamul, precum în Europa creştinismul, religii la care subscriau doar cei tineri în istorie. El era vechi, deci tolerant. Deşi intolerant din perspectiva clipei, pe care o trata visceral, convulsiv, precum un sălbatic :

— Dacă Bismarck, a urlat savantul, nu revine la înţelepciune, în lume va urma catastrofa. Apoi rîzînd : Dar cum ar reveni, cînd din nou barbarul nordic urcă la pupitrul istoriei ?

Încă nu începuse Congresul de pace, dar domnul Hasdeu proceda, în enunţurile sale, ca şi cum acest conclav de diplomaţi s-ar fi şi terminat.

— Pînă cînd, a mai strigat el, puterea să fie legată de barbaria posesiunii ? Şi ţintindu-l pe japonez : Sau sînteţi un posesiv !

Fetiţa se oprise în faţa străinului, pe care l-a întrebat ceva, întîi în româneşte, apoi în franţuzeşte. Prinţul Nigata a ezitat să-i răspundă. Hasdeu a sărit la o altă idee, pornind de la interogaţia copilei :

— De ce nu învăţaţi româneşte ? Însuşindu-vă limba română, puteţi învăţa dintr-o dată mai toate limbile europene, vă veţi simţi acasă pe-aici. Spre română puteţi s-o luaţi de oriunde, cel mai lesne prin latină. La marginea latinei se află excepţiile din română. Sanscrita vă este, nici vorbă, de mare folos, veniţi cu ea peste aproape toată Asia, pînă cînd atingeţi latina şi apoi româna. Ştiţi cîţi sînt de mulţi urmaşii latinei, pe globul pămîntesc ? O alianţă a popoarelor latine, ca aceea la care mă gîndesc eu, ar ţine piept cu succes şi pangermanismului şi panslavismului, ambele agresive azi.

— Limba română e o limbă antică ? a întrebat oaspetele.

— E antică prin latină, i-a răspuns savantul. Şi e antică printr-un fond încă şi mai vechi. Fiindcă, vedeţi, a mai spus el, în curgerea popoarelor intervin praguri, abateri, rupturi. În clipa de faţă, de exemplu, noi părem despărţiţi de lumea antică, printr-o ruptură. Adevăraţii noştri contemporani au murit odată cu marea faună a antichităţii. În vremea împăratului Justinian, în Munţii Haemus, în Balcani adică, răgea leul care se auzea pînă-n Carpaţi, iar pe-aici mugeau zimbrii. Din cei vechi, în peninsulă au mai rămas albanezii, la sud, iar la nord, spre Baltica, lituanienii. Ca să nu-i mai pomenim pe romanii din peninsula italică, italienii de azi, şi pe irlandezi, şi aceştia vechi. Acum avem alţi vecini, care au altă mentalitate. Ei încă nici azi nu s-au dumirit în ce lume au căzut, ce lume stabilă. La noi, de la o primă ochire, veţi recunoaşte omul antic.

Domnul Hasdeu părea a ţine, ca ultimă verigă, de aceeaşi faună străveche, acum dispărută. Avea în întreaga-i fiinţă ceva pregnant sălbatic, vădit nu numai prin barba învolburată, prin mustăţile şi sprîncenele stufoase, prin ochii iuţi, dar şi prin mişcarea de sălbătăciune, de

fiară mare care nu se lasă domesticită. Umanitatea lui — căci exista ! — era o umanitate de statuie. Cînd tăcea, semăna cu acele statui colosale, din templele vechi, care, neîngrijite de pelerini, riscă să se dizolve sub intemperii. Deşi şi umanitatea Monstrului era veche, a observat japonezul, ca a statuilor arhaice de lut, nearse bine în foc, din care, peste milenii, rămîne cîte un fragment, o mînă, suficientă să pună lumea în mirare. Prinţul Nigata aştepta răbdător ca din bizara alcătuire, animal-statuie, să apară şi omul. Acesta întîrzia să apară. În disperare de cauză, Nigata l-a întrebat pe Hasdeu despre piscul Omu.

— Ce reprezintă piscul Omu, un sfinx al acestui spaţiu ?

— O, nu e atît de înalt, precum muntele vostru sacru! a spus savantul.

Fetiţa aflată sub masă l-a completat :

— Piscul Omu are 2 507 metri, pe cînd muntele Fuji... Apoi spre tată : cît are, tată ?

Tatăl a dat din umeri, iar fetiţa a găsit imediat cifra pitită în memorie, fără alt ajutor. Ba a şi oferit-o nu în metri, ci în picioare britanice.

Amîndoi au rîs. Era probabil că fetiţa intervenea adesea cu precizări sau cu rectificări în discursurile erudite ale părintelui ei. Se vedea că e obişnuită cu reuniunile ştiinţifice din acel spaţiu, pe care le cenzura fără a cere permisiune. Micuţa domnişoară vorbea de altfel perfect franţuzeşte şi nemţeşte, uşor preţios, cum fac copiii precoci, care sînt mîndri de performanţele lor şcolare.

— Cum o cheamă ? a întrebat prinţul.

— Iulia, a răspuns tatăl, foarte fericit de progenitură. După care s-a aplecat spre copil, şoptindu-i ceva.

Apăruse şi omul.

Prinţul a apărut la trupele sale chiar în prima zi de paşte, cînd cerul se limpezise pe deplin şi în văzduh strălucea lumina. Micul alai de ofiţeri, în frunte cu Măria-Sa,

o luase pe Argeş în sus, pe Drumul maicilor, unde însă a fost oprit, silit să rămînă pe loc, printr-un răcnet straşnic, la distanţă de o bătaie de puşcă.

— Stai, parola !

Cu soldaţii care închideau valea nu s-au putut purta negocieri, ei au refuzat să-l recunoască pe vodă, să-l privească măcar la chip, conformîndu-se strict ordinului „Nici pasărea !". Comandantul escadronului era plecat departe, undeva la deal, şi alaiul princiar a trebuit să aştepte mai bine de un ceas, pînă cînd Arghir a revenit la faţa locului, să-i identifice pe străini.

— Parola ! a strigat de pe cal comandantul escadronului.

— Hristos a înviat ! i-a răspuns de pe calul său comandantul suprem.

Arghir s-a fîstîcit atît de tare încît a rămas mut, cu palma la chipiu şi cu un nod în gît. N-a putut să adeverească învierea, abia ce-a izbutit, cu opinteli, să-şi bîiguie raportul şi să ordone, cu un sughiţ, alinierea cavaleriei pentru onor.

Dar prinţul n-a trecut în revistă trupa — prima unitate pe care o întîlnea — decît după ce s-au împărţit ouăle roşii. Un om, un ou. Un ou îi revenise şi Alteţei-Sale. Apoi, cei doi bărbaţi călări, Arghir şi Vodă, s-au apropiat unul de altul, cu ouăle roşii în mîini.

— Hristos a înviat ! a vestit Măria-Sa.

— Adevărat a înviat ! a răspuns în cor toată suflarea. Oul lui Arghir nu s-a spart.

*

La ultima întîlnire, domnul Hasdeu l-a întîmpinat jovial pe prinţul Nigata, chiar exuberant, ca pe un vechi amic. Nu era singur însă, în sanctuar se mai afla cineva, un tînăr discipol cu care savantul convorbea focos. Japonezul a dat să se retragă, nu dorea să întrerupă discuţia, care se purta în româneşte, dar Hasdeu nu părea stînjenit de situaţie, a rugat oaspetele să rămînă pe loc şi i-a

făcut semn discipolului să-și continue expunerea, în nemțește, în franțuzește sau în altă limbă de uz universal.

— Îmi vine greu, s-a scuzat discipolul către oaspete. Sînt unele expresii locale, care nu pot fi traduse. Şi oarecum jenat : Discutăm cancanuri.

— Ba nu-s deloc cancanuri ! a protestat Hasdeu. Sînt lucruri monstruoase, care nu se pot petrece nicăieri în lume decît la noi. Şi somativ, către discipol : Te rog să continui !

Prințul Nigata a înțeles iute că acele „lucruri monstruoase" la care făcuse aluzie savantul nu se refereau la mişcarea trupelor străine în jurul oraşului, ci la duşmanii şi duşmăniile care-l încercuiau exclusiv pe domnul Hasdeu. Mic intrigant, discipolul îl alimenta zilnic pe savant cu fel de fel de veşti catastrofale, epitete infamante şi contestări, ațîțîndu-i și pe această cale predispozițiile vindicative. Din cîteva vorbe, chiar şi spuse în româneşte, japonezul s-a putut edifica :

— A zis (cutare) că nu ştiți sanscrita !...

— Cum ?

— ...şi a mai zis că sînteți un porc.

A urmat o erupție vulcanică. Războiul pentru nație, pe care era oricînd gata să-l ducă, părea acum un mic război local față de conflagrația pe care a dezlănțuit-o acelaşi domn Hasdeu numai pentru sine. Oricum, se umanizase, ieşise din statuie, încetase de a mai fi exponent, era un om fragil, un om cu foarte mulți duşmani şi foarte răi, cel puțin în proiecția sa.

— Şi pe ce se bazează cînd zice că nu ştiu sanscrita ? a mai întrebat, dar n-a mai ascultat răspunsul, a rîs homeric.

— Şi tot dumnealui, a continuat intrigantul, afirmă că vreți să țineți în ingenuitate poporul român, pentru ca astfel unicitatea dumneavoastră să fie asigurată. Cine flatează ignoranța poporului, superstiția, eresul ?

Scandalizarea domnului Hasdeu era fără margini ; abia stăpînindu-şi clocotul, el s-a întors cu fața spre oaspete, invocîndu-l ca martor :

— Domnule, fiindcă sînteți prezent aici, trebuie s-o ştiți : există în țara asta a noastră o pletoră de fameni care îşi închipuie că dacă poporul acesta nu ştie franțuzeşte

sau nemţeşte e sortit pieirii, că dacă n-a auzit pînă azi de Kant ori Schopenhauer n-ar merita un loc pe pămînt. Or eu ce zic ? Domnule, poporul nostru nu este incult, e numai analfabet. El e mai vechi decît logica acestui domn care m-a atacat şi are un mai adînc viitor decît sus-zisa cărţulie, scoasă recent. Să vă mai spun cum este acest ipochimen ? Apoi către discipol : Cum se spune în nemţeşte capsoman ?

Discipolul n-a găsit imediat cuvîntul, iar domnul Hasdeu s-a adresat furios japonezului :

— Poftim, dumneavoastră încă n-aţi învăţat româneşte, ca să ştiţi ce este un capsoman !

Din acest punct, domnul Hasdeu a fost cu totul pierdut pentru schimbul de idei, ba chiar şi pentru conversaţie, coborît din cer într-un unghi înfundat, împins de fapt acolo, unde s-a şi dus singur, cu voluptate, printr-o atracţiune ca şi magnetică. Nimeni nu se mai putea înţelege cu el, astfel încît japonezul i-a întors replica pe care Magul o adresase unuia care căzuse de pe un scaun, la conferinţa despre predestinare : „— Dar cine-i iartă, oare, pe cei ce cad astfel ?"

Totuşi în faţa somaţiei — ce este un capsoman ? — japonezul a obiectat : nu putea şi nici n-avea timp să înveţe o nouă limbă, atît de iute. Şi apoi, a mai întrebat, s-au rostit oare, în această limbă, adevărurile prime şi ultime ale lumii ? Savantul a surîs, mod de a spune că oaspetele nu pricepea o iotă despre ceea ce pînă atunci se discutase :

— În orice limbă, a replicat el, sînt cuprinse adevărurile prime şi ultime ale lumii. Eu vă îndemn doar să priviţi adevărurile generale de la acest meridian.

Dar care adevăruri, cele privind mizeria lumii ? Da, părea a spune savantul, căci acestea se confirmă şi prin povestea limbii române. În sfîrşit, Magul a surîs cu destindere. Întorcînd spatele duşmanilor, a trecut la prieteni. Şi-a ilustrat ideea, evocîndu-i pe cîţiva :

— Hugo Schuchard, un savant de la Viena, citeşte perfect româneşte. La fel Ascoli, din Italia. Recent, Max Müller, orientalistul de la Londra, mi-a cerut o gramatică a limbii române. I-am trimis „Cuvente din bătrîni", ca să

se descurce. Româna e o limbă de convergență. Știți ce comodă este ?

— Vorbiți ca și cum ați privi-o din exterior ! a observat străinul.

— Eu o contemplu și din interior, și din exterior. Simultan.

— N-a fost limba dumneavoastră maternă ?

— Domnul Hasdeu a avut mai multe limbi materne, a intervenit discipolul, aducînd o precizare adulatorie. Domnia-sa ar fi putut să se ilustreze în oricare dintre acestea.

Cel adulat astfel părea că nu reține elogiile facile. Voia mai mult. Eruditul părea oricum un monstru cu mai multe capete, vorbind simultan în toate acele limbi, minuțios înșirate : vreo douăzeci. Prințului Nigata i-a displăcut din nou vanitatea acestui om, care-l stăpînea precum o forță absolută. Fără această vanitate, Hasdeu ar fi putut semăna cu un guru din Himalaia, cu condiția să-și reprezinte altfel eternitatea. Nu un curs al onorurilor, ci absolutul. Japonezul s-a legat tocmai de acest cuvînt, absolutul, l-a rostit pentru a scoate discuția din impas, ridicînd-o mai sus. Savantul a fost lapidar în răspunsul său :

— Românii întrețin vechi raporturi cu absolutul, probă că și dăinuie.

Era limpede, pentru prințul Nigata, că domnul Hasdeu nu rîvnea să fie un înțelept, nu se gîndise probabil pînă atunci la o asemenea minimă chestiune — era și prea tînăr —, nu-și punea problema absorbirii în absolut, decît, poate, cu întreaga persoană, într-un fel de vizită oficială în empireu, care, mai mult ca sigur, i se înfățișa sub forma unei societăți academice, prezidată de un domn încă și mai capricios decît Domnia-Sa. O seamă de sfinți și alți intermediari din raiul creștin local îl deranjau, după cum o dovediseră niște strașnice înjurături de tip popular. El voia deci raporturi directe cu cel în cauză. În consecință, Absolutul ar fi trebuit să-i prezinte, mai întîi, un raport detaliat asupra situației de acolo, pentru ca savantul să poată aprecia dacă e convenabil să intre sau nu. Ar fi condiționat în mod sigur intrarea în empireu de niște excluderi prealabile. Un domn trebuia obligatoriu exclus — în această chestiune savantul părea intrata-

bil ! — un profesor de logică despre care mai fusese vorba, domnul Maiorescu.

Dar deja tensiunea se descărcase. Consolată, mica vanitate se trăgea în lături, eliberînd marele duh. Mai era și altceva : Hasdeu nu putea să nu simtă, cu fantastica lui percepție suprasenzorială, că ceva din tensiunea politică sau cosmică de la antipozi se descărcase. De unde căderea Magului în praful cotidian, de unde pierderea Absolutului din raza vederii, de unde substituirea Absolutului cu o persoană comună, un domn care mînuia logica. Acum respira ușurat, zîmbind candid. Precis rușii, și-a spus Nigata, se retrăseseră de la barierele orașului, discercuindu-l din grozava lor putere militară.

Consecință : domnul Hasdeu urcase din nou foarte sus, la rolul exponențial pe care și-l rezervase. Uitase cu totul de cei din jur, zbura himeric — vorbea acum despre limbile creole, „acești copii din flori ai latinei" — și ar fi fost o imprudență să-l întrerupă cineva. De unde și precipitarea, răspunsurile telegrafice, oracolare, pe care imediat le-a și oferit japonezului.

— Ce reprezintă o profeție ?

— Un prezent lărgit. O viziune primordială, trăită acut, extinsă asupra viitorului.

— Inteligența are vreun rost în istorie ?

— Inteligența sau logica ?

— Inteligența.

— Inteligența stă deasupra acestui neam al meu, ca o putere opresivă. El va fi cu adevărat puternic în clipa în care-și va da seama ce zăcămînt uriaș stă deasupra sa, în acest cîmp nevăzut. Nu pămîntul, deci. Șansa acestui neam se reazimă în sus.

Era un paradox, fiindcă punctul de reazim nu se putea plasa în sus, după Newton, ci în jos, cel puțin în sistemul astral pe care specia umană îl ocupa. Dar domnului Hasdeu, în acea clipă, nu-i păsa de Newton :

— Pe aici se vor putea dezvolta strălucit fizica pură, algebra, geometria, științele abstracte, a mai spus el. Românii nu văd obiecte, văd esențe.

— Ca grecii sau ca indienii ?

— Gîndul vechilor greci, noi cei de azi nu-l mai pricepem. Logosul lor e mut. Ei tac de-atunci ca peștii.

— Şi nu comunicăm totuşi prin aceste solilocvii ?

— Ba da, contemplăm toţi aceleaşi esenţe şi ne sîntem contimporani. Noi, voi, grecii de ieri, indienii de azi, ceilalţi, de mîine...

— Şi poezia ?

— Poezia le este prea lesne accesibilă românilor, poezie face la noi oricine. Pictură, la fel. N-o face oricine, dar toţi au ochi de pictor. Nu aici stă capacitatea noastră majoră. Va trebui să accelerăm ştiinţele numărului. Aţi vorbit cu cineva de pe la noi despre ştiinţele numărului ?

Deja nu-l mai putea prinde nimeni din urmă şi japonezul s-a ridicat. Au ieşit împreună afară, sub stele — puzderii — iar Hasdeu l-a condus pe omul exotic pînă la poartă. Nu-l părăsise exaltarea. Magul a ridicat ochii în sus. După o vreme a şoptit :

— Ce gălăgie fac stelele...

Ordinul decisiv nu sosea, întîrzia să sosească, nu sosea nici generalul conte Olsufiev, guvernator militar al Bucureştilor, un oraş care-şi pierduse răbdarea şi căzuse în cotidian. După sincopa ameninţării, urmase o destindere, o acceptare neputincioasă a răului, ca rău zilnic, precum o bătătură cu care piciorul, chinuit, într-un pantof nou, prea strîmt, se învaţă pînă la urmă, pe măsură ce încălţămintea se lasă, se învecheşte, se uzează, pe care n-o rabdă însă cînd durerea e acută. Cînd o ameninţare, fie şi cosmică, se prelungeşte, ea devine ca şi absentă, îşi pierde puterea de a îngrozi, se toceşte pe nesimţite, se macină, piere. Oamenii, mai ales mulţimile, se deprind cu vecinătatea catastrofelor, chiar cînd acestea se află la un pas sau cînd acestea stînd deasupra sînt gata să le cadă în cap. Chiar şi atunci, oamenii nu le mai văd, le ignoră, uită confundîndu-le cu aerul pe care îl respiră, cu praful pe care-l iau în picioare. Un astronom spusese că praful stelelor, rezultat din nişte catastrofe astrale, cade zilnic pe pămînt, în cantităţi torenţiale, dar greu vizibile ca şi ce-

nuşa vulcanilor, care la rîndu-i cade pe pămînt şi nimeni n-o ştie, nepăsîndu-i nimănui că praful pe care zilnic îl ia în picioare arde tălpile.

Un beţivan, proptit în pragul unei cîrciumi, care fusese zilnic ameninţat de familie cu catastrofa Bucureştilor, mai ales de consoartă, care-i striga : „— Nene, vine sfîrşitul lumii, vino-ţi în fire !“ pendula încă în nehotărîrea lui zilnică, dacă să intre sau nu în stabiliment. De obicei intra, refugiindu-se de teroarea de-afară, de spectrul sfîrşitului lumii — al secolului mai cu seamă ! —, cu care-l ameninţa şi în interior un amic. Între amicul (amicii) dinăuntru şi consoarta (familia, naţiunea) de afară, omul îşi pierduse uzul raţiunii. Intra şi ieşea, fără a mai şti încotro s-o apuce. Intrînd, ca să se vindece de spaimă, găsea amicii. Ieşind, găsea familia, naţiunea. La mijloc, lumea, niţel cam aburită. Totuşi reală, aievea, dacă stăteai s-o priveşti din prag. În prag erau ezitările cele mai mari, filosofice. Ultima dată, omul a procedat radical, intrînd. La ieşire, stupoare : lumea era aceeaşi.

— Monşer, a sughiţat el, ăştia cu gazetele lor spun gogoşi...

Îşi începuse meditaţia de unul singur şi a continuat-o, cu pauze, tot solitar :

— Unde-i catastrofa... ca s-o văz ? ! P-aici nu-se-pe... nu-se pe... nu se petrec decît... mofturi.

Totuşi, privind şi mai atent în jur, ascultînd cu încordare liniştea, adăstînd din adîncul ei un semn, care nu venea, beţivanul a rupt-o din loc spre casă, nu înainte de a mai spune :

— Undeva s-a spart băşica.

*

Generalul Drenteln ieşise din muţenie. A telegrafiat cifrat, la Petersburg :

„Prinţul Carol, plecat la trupele sale. Calmul populaţiei exasperant. Un război în Carpaţi ar depăşi, prin dificultăţi, campania de cucerire a Caucazului.

Dar se poate oare angaja un asemenea război în centrul Europei ?"

Peste un ceas, în care s-a plimbat cu pași măsurați, trei și trei, prin fața aparatului Morse, mașina a început a-și țăcăni răspunsul :

„Acțiunea nu se contramandează. Se amînă pentru o dată ulterioară."

*

Grădinile Bucureștilor stăteau gata-gata să înflorească ; cireșii abia se mai țineau. Încă o clipă, și, văzut de sus, orașul plat avea să arate ca o mare de alb. Prevestind această erupție, prințul Nigata atîrnase la coada smeului său, care acum plutea solemn în văzduh, o eșarfă de mătase aurie cu o inscripție în hieroglife :

„București, cireș incorigibil."

ブカレス —始末の悪い桜

Mult mai sus, în invizibil, deasupra cireșilor, vîjîia smeul lui Ștef.

XX

După scufundarea dealului, pe care se aflase cîndva un sat, din vechea lume împrejmuitoare mai rămăsese un fag. Fagul era acum stingher, pe muchea unei rîpe. Copacul n-a luat în seamă dezastrul de jos şi, la puţin timp după cutremur, şi-a reluat liniştit fierberea vitală. Zdruncinarea telurică l-a stînjenit oarecum, vreo cîteva dintre rădăcinile din adînc i-au fost clintite ; prin acele rădăcini fagul nu mai putea suge umezeală, iar sus, în coroană, cu timpul, o cracă avea să se chircească şi să se usuce. În rest, copacul nu simţea nimic. Pe la începutul lui martie, l-au podidit sumedenii de muguri, în april i-a dat frunza. O scrijelitură în scoarţă, făcută în alt veac, cu briceagul unui netot, crescuse diform, se lăţise, se alungise, se boboşase, răjghinînd acele slove pînă nu s-au mai putut citi. Rana s-a vindecat în veacul următor, a urcat mai sus o dată cu creşterea trunchiului, uscîndu-se şi scorţoşîndu-se, cum se usucă semnele de proprietate făcute de om, cu fierul înroşit, în ceafa animalelor de muncă.

Acolo sus, la acel loc vătămat, n-a mai ajuns însă mîna omului, doar apa. Scursă printre crăci, apa a scurmat în acea rană o scorbură. În scorbura destul de adîncă s-a cuibărit un roi de albine. Roiul îşi înnoia populaţia o dată la treizeci de zile, iar albinele nu ştiau dacă stupul lor era într-o scorbură de stîncă sau de copac. Apoi roiul s-a rupt în două — în timpul păcii de la Karlowitz —, o parte a zburat aiurea, lăsînd cealaltă jumătate pe loc, o populaţie împuţinată, care a şi murit la prima undă de frig, într-un

noiembrie. A urmat asediul Belgradului. Între timp, în scorbura fagului a intrat un alt roi de albine, care au și dispărut înainte ca arborele să încheie un singur cerc din creșterea lui anuală. Alte vietăți care se plimbau în sus și în jos, pe scoarța copacului, trăiau și mai scurt. Unele dintre gîngănii n-ajungeau, într-o generație, să urce de la rădăcină pînă la jumătatea trunchiului. Altele suiau ceva mai sus, depunîndu-și ouăle minuscule în jgheaburile scoarței, fără a putea să atingă totuși crengile, care irumpeau necontenit spre văzduh.

Răzlețit din pădurea care se scufundase, fagul se vedea din depărtări, mai ales coroana lui, care ocupa o parte însemnată a cerului, împînzind-o cu frunzele. I se vedea și trupul înalt, cu crăci gînjoase, închipuind o deltă. Viața copacului ținea de un alt calendar, mai vechi. Partea de jos a trunchiului era greu de cuprins de trei oameni, crescută parcă din vatra unei ere calde. În sus, copacul își strîmta treptat inelele, pe unele le repeta ca într-o stare pe loc, sugrumat de niște multe anotimpuri reci. El izbutise apoi, brusc, într-un alt anotimp, să țîșnească într-o vijelie de crăci, ramuri și frunze. Crescuse aproape nebunește în ultima sută de ani, după răzmerița lui Tudor, la o vîrstă tîrzie, cînd apucase tinerețea a cincea. Îl îndrăgiseră și ființele mai mari : jos, la poale, scurmau cu riturile mistreții, căutînd jir. Din cînd în cînd aceștia își frecau spinările de trunchiul fagului. Sus, între crengi, își clădiseră cuiburi niște zburătoare, care croncăneau, ciripeau, fluierau, piuiau, scoteau rînduri după rînduri de pui. La poale, sub frunzele căzute, în straturi îngroșate an după an, în mranița întunecoasă a începuturilor, și mai adînc, spre rădăcini și capilare, unde nu mai răzbea lumina, fermenta o viață tăcută, subtilă, dar vastă, tot atît de vastă ca și viața verde din coroana copacului.

Oamenii nu băgaseră în seamă fagul, copleșiți de zbaterea lor pedestră. De obicei oamenii nu vedeau copacii decît atunci cînd le erau de folos, amăgindu-se cu gîndul că numai ei se mișcă, arborii în schimb stau pe loc. Arborii stau pe loc, în schimb dispun de un alt fel de mișcare. Creșterea infinitezimală, inobservabilă, nu-i indispune, ca pe oameni. Ca să observe creșterea copacului, oamenii ar fi trebuit s-o vadă în timp, măsurînd-o cu o statură de

om la fiecare generaţie. Abia în cinci sau cincisprezece generaţii, înşirate în înălţime, oamenii ar fi putut atinge statura fagului, de la rădăcinile din adînc pînă la muguri. Acele generaţii — prima din vremea lui Neagoe Vodă Basarab, ultima din anul 1877 — nu puteau însă învia, se spulberaseră în vînt ca frunzele. Oamenii nu vedeau nici curgerea sevei în sus, smulgerea de sub strivirea gravitaţiei pe care o izbutea copacul. Indesite unele într-altele, comprimate, apoi redeslănţuite, clipele fagului ar fi împroşcat cerul cu o împrăştiere continuă de muguri — frunze-frunze-căzătoare, din care s-ar fi detaşat în ramificări mereu ţîşnind crăcile, crengile, ramurile, trunchiul, iar în jos, rădăcinile, în rămurişuri coborîtoare, ca atunci cînd în univers se sparge sămînţa unei galaxii.

Rămas stingher, răzleţit în timpul uman, copacul din marginea rîpei creştea.

*

În urmă cu un an, într-o noapte de martie, pe culoarul hotelului la care trăsese domnul Zagudi — după ce onor domnul Răşcanu binevoise să-şi alunge oaspeţii din casă, un bărbat tînăr fuma, în întuneric, cu vestonul între umeri. Şi domnul Zagudi fuma, dar din alt motiv. Ofiţerul era nervos, nu-şi găsea astîmpărul nici afară, nici în interior, ba la un anume moment, ascultînd zvonul de aripi din cer a vădit impulsul de a se căţăra pe acoperiş, ca să facă linişte. Domnului Zagudi i-a fost simpatic ofiţerul.

— Da, nu se poate dormi de răul lor ! a confirmat el. Şi încă p-aici e nimic, un simplu loc de pasaj, dar să vedeţi dumneavoastră ce-i acolo, la Dunăre ! Acolo chiar că-i nebunie...

Ofiţerul nu-l asculta, părea că-i purtat pe drumul aripilor ; domnul Zagudi a continuat a fuma şi a sporovăi prin întuneric, de unul singur :

— Acum e pe sfîrşite, o noapte, cel mult două şi gata. Dar să vedeţi cînd e-n toi. Să veniţi acolo, la faţa locului !...

Ofiţerul şi-a aprins încă o ţigară. În lumina chibritu-

lui, domnul Zagudi a văzut că are de-a face cu un marinar. A consemnat cu nedumerire :

— Mă surprinde că vă miraţi, cînd sînteţi om de apă, ca şi mine ! Înţeleg să se mire omul de rînd, omul de uscat. Acesta să-şi facă cruce, să scuipe-n sîn de uimire.

Domnul Zagudi nu cunoştea expresia „terian“, dar avea un acelaşi dispreţ pentru terieni, ca şi marinarul.

— Cine dă ocol pămîntului pe apă vede multe, a mai spus domnul Zagudi, dar ce vede pe-aici pe la noi, mai rar. Cred că nicăieri pe lume nu se vede ce-i p-aici.

Ofiţerul s-a ridicat şi a trecut la el în odaie. Domnul Zagudi l-a urmat pînă în prag. A văzut cum bărbatul s-a trîntit în pat, vîrîndu-şi capul sub pernă. Dar probabil că perna nu ajuta la nimic, nişte sunete străbăteau prin ea, îl torturau, căci individul se pîrjolea ca un pui în frigare, sub un jăratec ce se afla mai mult deasupră-i decît dedesubt.

— Ce fac ? a întrebat marinarul, fără a se ridica. De ce ţipă aşa, de ce se chinuiesc ? Fac amor prin aer ?

Domnul Zagudi a rîs, dar nu prea.

— Nu ţine mult, v-am spus ! a repetat el. O noapte, două. Şi în extaz : Domnule, eu vin din locul în care la ora asta-i apogeul. Ce-i p-aici e nimic, zburături, aşchii laterale, scîntei care se sting singure, pînă la Polul Nord. Nu ştiu ce-o fi la Polul Sud, dar cred că nu-i chiar aşa...

Domnul Zagudi s-a aşezat pe prag, în cămaşa de noapte cum era, dar înainte de a se aşeza, a luat poalele cămăşii şi şi-a şters faţa asudată. Ofiţerul rămăsese pe pat, în întuneric. Deasupra hotelului prin văzduhul geros, clocoteau vijelii de aripi, care lăsau în urmă ţipete. Cherhangiul a zîmbit, sieşi sau celuilalt :

— O, e doar un fragment. Ca să-nţelegeţi ceva, trebuie să vedeţi ansamblul. Care e altfel în fiecare an, ar trebui s-o ştiţi.

— Ce să ştiu ?

— Ce miracol e Dunărea, de la Cazane pînă la vărsare. Căci ştiţi ce sînt Cazanele ? Cazane !... Şi ştiţi ce-i o vărsare ? Debordare !

S-a ridicat apoi în picioare, fulgerat de o spaimă. I-a spus omului din pat, pe şoptite :

— Domnule, mie mi-e frică, la un caz că începe răz-

boiul să nu se strice minunea asta. Apoi tot el : Deși nu cred. N-au oamenii atîta putere. Dumneavoastră ce ziceți ?

Marinarul nu zicea nimic, rămăsese cu capul sub pernă. Domnul Zagudi părea încîntat că omul cu capul ascuns sub pernă e atît de simțitor la ceea ce se petrecea în văzduh.

— Pentru un aperitiv e bine. Dar să vă văz acolo, pe toți. Și adresîndu-se dintr-o dată unui vast auditoriu imaginar : Domnilor, vă spun, Dunărea de la Cazane la vărsare e un miracol pe care omenirea nu-l cunoaște, cum nu cunoaște nici nația română. Căci, ziceți-mi, cine pe Terra a auzit de balta Nedeia ? Dumneavoastră, de pildă, ați auzit ? Dar de Potelu ? Dar, mai înăuntru, de Greaca ? Așa cum nimeni n-a auzit, chiar azi, la ceas de război, de Rovine sau de Călugăreni ! Ce sînt aceste nume ? Niște necunoscute, ca și minunile pe care-am avut onoarea să le invoc adineaori. Căci lumea știe de Termopile, de Actium, de Phillae, de Potideea, de Austerlitz și de alte locuri în care s-au dat bătălii, în antichitate sau în era modernă, dar de Nedeia sau Posada a auzit cineva ? Iertați-mă, poate greșesc punînd p-același plan minunile naturii cu minunile umane, dar eu vorbesc despre necunoscut. Dumneavoastră, acum, dacă nu veniți cu mine la Dunăre, vă plasați în necunoscut. Adică nu mă credeți, ziceți că spun baliverne. Apoi răzgîndindu-se, cu foarte multă părere de rău : E drept, acum nu vă mai pot duce, azi-mîine bubuie tunul. Dar la anul ? Iată, vă propun un pariu. Nu pe bani, pe cuvînt de onoare. Dacă la anul, pe vremea asta, nu vă veți minuna, dumneavoastră personal, de ceea ce am să vă arăt eu, personal, acolo, să mă scuipați în față !

— Cine știe ce va fi la anul ! a șoptit marinarul.

— Ce să fie la anul ?! s-a revoltat domnul Zagudi. Căci Dunărea stă pe loc, deși curge. Vom mai muri noi careva, nu zic, așa-i la război, dar Dunărea tot acolo rămîne. Facem pariul ? Sau nu credeți în minunile naturii ?

Marinarul s-a ridicat în capul oaselor. Zîmbea și el, ca unei himere.

— De ce să nu cred ? a șoptit el, cu o credință simplă, curată, însuși credința cu care ferventii îl afirmă pe Dumnezeu.

— Nu, căci sînt mulți ăi care nu cred, l-a contrazis Zagudi, fiindcă s-a lățit această molimă a neîncrederii în minuni. Sînt unii, domnule, dumneavoastră trebuie s-o știți mai bine, care nici azi nu cred că pămîntul e rotund. Sau, revenind la cazul nostru, care nu cred că există în univers, balta Nedeia !... Dar balta Călărașilor, dar balta Brăilei ?... Cît privește Delta...

Cherhangiul s-a pierdut în acel ultim nume sub care zvîcnea o realitate tulburător de enigmatică de dinainte de cuvînt. Apoi trezindu-se din reverie :

— Veniți ?... Eu vă spun că le găsim pe toate la locul lor, și peste un an și peste o mie, căci cine să le strice ? ! Natura le-a făcut cam într-un milion de ani. Ca să le strice, i-ar trebui, după socotelile mele, cam tot pe-atît. Poate mai mult ceva, vreun milion și jumătate sau două. Cam atît i-ar trebui naturii ca să facă în această zonă de eden a Europei un deșert, un pustiu adică, un fel de Sahară în care oamenii să crape de foame. Apoi a rîs zgomotos. Ei bine, omul nu poate izbuti, așa ceva nu stă-n puterea lui, n-are cînd, oricît ar fi de fiară. Cît durează specia umană ? Și din nou a rîs zgomotos : Ha, ha !... Imposibil, vă rog să credeți, ca omul să poată strica ce-a zidit Dumnezeu p-aici. Noi ca mîine murim.

Marinarul se înviorase, uitase de fantasmele din cer. A aprins lumina în odaie. Avea în față un domn simpatic și plin de viață, care, cînd rîdea, etala măsele puternice, îmbrăcate în metal. Cum să nu-l creadă pe cuvînt și să-i prindă palma în palmă ? Marinarul a și promis pe loc domnului Zagudi, sub parola de onoare, că va veni la Dunăre, la balta Nedeia, peste un an. După care cei doi domni, marinarul și cherhangiul, au schimbat cărți de vizită.

*

Curgea și Dunărea, calm, orizontal. După apocalipsa revărsărilor, fluviul se liniștise. Bălțile îngroșate de icre stăteau gata să fete, iar răchitișurile sufocate de liane

ajunseseră de nepătruns. Cu greu, cei trei camarazi ai lui Nae Maican, locotenentul Mănescu, sublocotenenții Petricari și Garoflid își croiau drum, tăindu-și-l cu săbiile.

— Tot ce mai lipsește pe aici, a spus Mănescu, foarte asudat, sînt păsările Arara și crocodilii. Apoi ștergîndu-și sîngele de pe obraz, cu mîneca vestonului : E o lume prezidată de elementul feminin. De unde huzurul, luxurianța, cruzimea. Dunărea, domnilor, nu-i altceva decît o femelă, cum spunea Nae. Cea mai superbă de pe continent, nu-i așa ?, care-și face de cap aici la noi, ignorînd tot. Datorită ei, prin ea, trăiesc și celelalte femei-lighioane, pe care le adora camaradul nostru Nae : femeia-barză, femeia-vulpe, femeia-șarpe, femeia-fluture, femeia-lebădă, femeia-ibis, femeia-gîscă, femeia-rață, femeia-cal de apă, femeia-vidră, femeia-graur, femeia-mierlă, femeia-melc, femeia-pitulice...

Unul dintre camarazi, cel mai inocent, Luky Garoflid, a întors o față uimită spre locotenentul Mănescu, oprindu-l din înșiruirea glorioasă :

— Îi plăceau și ființele atît de mici ?

— Lui Nae ? ! Și explodînd : Domnule, mi-a zis o dată, nu te uita la fetița asta că-i mică, are o imensă energie. Cu cît sînt mai mici, cu atît sînt mai ale dracului.

Apoi locotenentul Mănescu a deschis o paranteză, ca să explice situațiunea în care se găsea camaradul Nae, atunci cînd povestea :

— Nae stătea întins în iarbă, cu fața în sus, așa cum stăm noi acum, ca să ne odihnim, și privea cum urcă pe degetul lui o buburuză. De fapt, spunea el, toate ființele-s vitale. La insecte, par examplu, cele mai vitale sînt țînțăroaicele din Amazonia.

Sublocotenentul Perticari a zîmbit : nu era exclus ca Nae să se fi iubit, cît era de nebun, chiar și cu o țînțăroaică din Amazonia. Mănescu izbutise a-și opri sîngele din tăietură. Luky Garoflid a persistat în a cere lămuriri :

— Să înțeleg că domnul maior Maican lăsa regnul uman la margine ?

— Într-un fel, da. Pe femeie, zicea el, a obosit-o civilizația. Fiindcă azi, iată ce mai avem : femeia-mătură, femeia-greblă, femeia-fus, femeia-par, femeia-grindă, femeia-ac și ață. Ca să nu mai vorbim de femeia-brici, feme-

ia-lanț, femeia-jug, femeia-drug, femeia-temniță, femeia-năsălie...

— Femeia-coasă, a șoptit Perticari ușor înfiorat.

— Nici vorbă că există și ea ! a confirmat locotenentul Mănescu. Ființa pe care a-i pomenit-o dumneata, chiar acum, e înzestrată tot cu atributul feminin. Și-n absolutul neființei ne întîlnim tot cu ea.

Privită astfel, chestiunea a dat ghidului un scurt fior. Tînărul domn și-a exprimat nedumerirea :

— Să înțeleg că prietenul dumneavoastră era un misogin ?

— Nae, misogin ? ! Și Mănescu a respins aserțiunea, cu ofensă : Vai domnule, cum puteți să spuneți una ca asta ! Păi ascultați : femeie-zare, femeie-zori, femeie-brumă, femeie-arșiță, femeie-fulger, femeie-foc, femeie-ger, femeie-abur, femeie-năzărire... Vă ajunge ? Eu unul mai pot continua. Nae era inepuizabil. O dată a comparat femeile cu prietrăriile scumpe : femeie-ambră, femeie-jad, femeie-ametist, femeie-matostat, femeie-piatra lunii, femeie-diamantă...

Intrigat, cu ochii orbiți de sclipirea pietrăriilor revărsate, tînărul ghid s-a oprit în loc și l-a întrebat pe locotenent :

— Dar cine-i Nae, domnilor ?

— Nae ? și locotenentul Mănescu a oftat. Nae a fost un camarad al nostru, n-am altfel cum să vă explic. El avea capacitatea spontană de a comunica fericit cu copiii, cu femeile și cu animalele: Intrînd gol, într-o baltă, cum ar fi aceasta, pe care o avem la picioare, se țineau broaștele după el. La fel copiii, pe care-i giugiulea, căzînd în mintea lor. La fel femeile, care se simțeau pline de feminitate, cînd Nae își arunca ochii spre ele. Incă Didina, una dintre amantele lui Nae, îi și spunea : — Tu nu vezi cum înfloresc cînd te uiți la ele ? Apoi tot ea, dar cu furii : — În fiecare rîde curva. Tot atunci a sărit la el să-l zgîrie : — Ce ai, Nae, de ce se smintesc toate după tine ? a strigat ea.

— Și ce avea ? a întrebat ghidul, avid să afle.

— Un har al lui, a răspuns locotenentul. Că era vorba de-un har, era limpede. Femeile nu-l acceptau ca prieten sau confident, ci doar ca amant. Nae ținea seama de pre-

ferinţa lor. Nici n-ar fi fost chip altfel, căci l-ar fi sfîşiat.

— Şi el ?

— Nae căuta universala perfecţiunii feminine. Căutînd-o, tot căutînd-o, el nu-şi dădea seama că de fapt chiar el reprezenta, pentru femei, bărbatul, cu toate păcatele lui irezistibile.

— Şi chiar era un păcătos ?

— În ce-l priveşte, el se considera doar un căutător avid, un imperfect, şi un infirm. Chiar el se întreba de unul singur : — Ce văd, domnule, la mine ? ! Vorbind între noi, Nae voia absolutul. Ca şi femeile, care dădeau iama-n el, fără milă, cu o cruzime de fiare.

Timid, Luky Garoflid a intervenit, din margine :

— Eu, odată, am vrut să-l întreb : domnule căpitan, căci pe atunci era căpitan, există şi femei urîte ? N-a apucat să-mi răspunză, nu-ş ce s-a întîmplat, la noi, la companie...

Locotenentul Mănescu i-a spulberat prompt nedumerirea :

— Păi să-ţi dau eu răspunsul lui. Femei urîte ? a strigat Nae, într-o bună zi. Unde-aţi văzut, domnilor, femei urîte ! Domnilor, femeile nu pot fi urîte, zicea Nae, fiindcă au principiul frumosului în chiar natura lor. Or, dacă acest principiu există, ţie, ca bărbat, ce-ţi rămîne să faci ? Să-l cauţi. Să-l descoperi. Să te dai de ceasul morţii pînă-l găseşti, sub orice formă ar fi. Dacă nu-l vezi, nu înseamnă că principiul nu există. Eu, spre o pildă, am iubit o dată una cu negi...

Cei trei militari, plus ghidul, s-au pus pe rîs. Mănescu a continuat :

— A sunat însă goarna, ofiţerii s-au repezit la unităţile lor, lăsîndu-şi neisprăvite cafelele, iar cînd am revenit cu toţii la popotă, discuţia a apucat alt curs. Toată lumea uitase de femeia aceea, dar Nae s-a întors asupra principiului. Nu, domnilor, ne-a spus el, femei urîte nu există. Fiecare are un ce, chiar şi o şchioapă. Dar să revin asupra micilor cusururi. Dumneavoastră mîncaţi fructe ? Eu mă omor după poame, fără alegere. Sigur că, aflîndu-mă în zona portocalelor, vreau mere. Vreau cireşe, toamna, cînd cad frunzele, vreau zmeură cînd lumea cumpără gutui, vreau...

Garoflid a intervenit din nou :

— Domnul maior mînca și fructe viermănoase ?

Era spre amiază. Cei patru săriseră într-o lotcă și vîsleau pe luciul unui ghiol împînzit de lintiță fragedă și de voaluri de mătásea broaștei. Lopeţile se împiedecau în franjurii vegetali, ambarcațiunea înainta greu, pînă la urmă a trebuit să fie împinsă cu ghionderul.

— Observați ? a spus ghidul. În mai puțin de o decadă, balta a ajuns de nerecunoscut. Peste cîteva zile, pe-aici va fi iadul. Iadul verde. Apoi după un răgaz : acum e timpul de dragoste al păsărilor. Tot aveți de văzut ceva...

Ghidul nu știa pentru ce veniseră ofițerii, avea să se lămurească mai tîrziu, pe o insulă, la bordeiul pescarilor, unde-i aștepta domnul Zagudi, arendașul acestui tărîm de la Dunăre. Din păcate, pe ofițeri îi chinuiau țînțarii ; locotenentul Mănescu, mai ales, era ținta lor. Ghidul, care a observat lupta corp la corp a ofițerului cu minusculele ființe, a glumit :

— Din păcate, nu pot să vă spun care sînt masculi, care femele. Pentru mine tot un drac, n-am perspicacitate la țînțari. Și mai apoi : Vă recomand însă un remediu primitiv : basamacul. Cum ajungem la cherhana, dăm cu basamac.

În curînd au și ajuns la cherhana. În gura gheţăriei se afla domnul Zagudi. Acesta, cum i-a văzut, s-a arătat scandalizat :

— Păi acum veniți, domnilor ? !

Locotenentul Mănescu, șeful grupului, era destul de încurcat. Omul care ar fi trebuit să sosească la această întîlnire lipsea. Oricum, Mănescu își făcuse datoria, el și camarazii lui sosiseră.

— Domnule Zagudi, a început el cu jenă, acum un an, exact pe vremea asta, camaradul Nae Maican a promis că vine aici. El nu știa însă ce-o să se întîmple...

Zagudi însă l-a întrerupt, dînd din mîini a neputință :

— Păi văd. Dar chiar dacă venea, venea de pomană. Acum ce mai putem face ? !

Camarazii au înțeles că se întîmplase o nenorocire, că evenimentul pentru care veniseră expirase sau fusese contramandat. Domnul Zagudi le-a și spus-o, prin învăluire, apoi direct :

— Domnilor, bătaia peştilor n-are o zi fixă. Gata, a trecut. Ce să vă mai arăt ? Dacă domnul Maican ar fi fost un om de onoare, cum pretindeţi, trebuia să fie prezent aici, la faţa locului, acu o săptămînă.

Cu destulă tristeţe, locotenentul Mănescu a lămurit faptul că Nae n-a mai putut veni. Era bolnav la pat, poate şi murise.

— Asta tocmai voiam să vă spun, daţi-mi voie să continui. Cînd Nae, acum un an, a promis că vine, el n-avea cum să ştie ce-o să se întîmple.

— În schimb, a mai adăugat locotenentul, sîntem noi prezenţi, în locul lui, ca trimişi ai domnului maior.

— Îmi pare rău, a spus domnul Zagudi, ceva mai îmbunat. Ar fi avut ce vedea, că anul ăsta a fost mai dihai decît anul trecut. Parcă a intrat dracu-n bălţi. Ce streche, ce nebunie...

— Chiar aşa ? ! s-a minunat Luky.

— Păi dumneavoastră ce credeţi ? Cînd i-am spus domnului Maican : domnule, vino să vezi bătaia peştilor, şi cînd el mi-a promis că vine, ştiam la ce-l chem. Şi arătînd spre întinderea iadului verde din adînc : Domnilor, războiul care-a trecut a fost un fleac pe lîngă bătaia crapilor din primăvara asta. Şi a somnilor. Şi a ştiucilor. Şi a pescărimii mărunte. Ca să nu mai spun de sturioni. Morunii şi nisetrii au urcat în turme pe Dunăre, din Marea Neagră pînă aici, şi-au pornit bătălia de cum s-a rupt gheaţa. Ăştia sînt fiare, nu glumă. Bastimente de război, dac-ar mai fi fost, şi poduri de pontoane, pline cu ruşi şi otomani, le-ar fi dărîmat pe toate cu cozile. Urgia lumii. Orgie...

Luky Garoflid asculta vrăjit, dar şi derutat :

— Nu înţeleg, de ce-a ţinut domnul maior să ajungă cu orice preţ aici ?

Locotenentul Mănescu zîmbea. Luky Garoflid nu fusese de faţă în clipa cînd, în urmă cu un an, după întîlnirea întîmplătoare cu Zagudi, Nae le spusese camarazilor : „— Auziţi, domnilor, ce se petrece în România, ce miracol, şi dumneavoastră habar n-aveţi ! Staţi aici şi nu ştiţi nimic. A trebuit să vin eu de pe mările lumii să aflu şi să vă spun !“ Un camarad l-a domolit, intervenind scep-

tic : Nu te lua, Nae, după minciunile unui grec. Ăștia spun și ce nu văd. Eu n-am încredere nici în Homer, dar mite în unul Zagudi. Căci și ăla, Homer, a scornit o poveste, cu frumoasa Elena, c-ar fi așa și pe dincolo, deși el n-o văzuse cu ochii lui, fiind orb. Nae însă credea orbește în ce-i spusese grecul și voia, mort-copt, să vadă miracolul pe care Zagudi îl profețea. — Domnilor, a hotărît el atunci, credeți, nu credeți, vă privește, dar eu unul, în aprilie anul viitor, voi fi la Dunăre. Dacă n-ajung cenușă, în Marea Neagră.

Ajungînd la acest punct, locotenentul Mănescu s-a înnegurat. Nu credea, o dată cu capul, că Nae nu va sosi aici, că era încă de pe atunci destinat unei alte călătorii. Socotind că ofițerul e indispus din pricina țînțarilor, tînărul ghid a intervenit grijuliu :

— Dați cu basamac ! V-am spus că-i singurul remediu...

Adusese din ghețărie o sticlă de basamac, pe care i-o tot întindea, cu lămuriri complete :

— Otrava aceasta e bună și exterior, și interior. Vindecă de usturime cît ai clipi. Căci, să știți, usturimea de țînțari se pune la inimă.

Același ghid, care vorbea ca un localnic, i-a spus ceva în grecește domnului Zagudi. Cherhangiul a dat imediat niște porunci. A fost aprins un foc de trestie uscată. Flăcările albe, pîlpîind în aerul parfumat, se topeau în lumină. Mănescu a tras o dușcă de basamac, apoi s-a întors cu gîndul la Nae. I-a venit în gînd discuția de atunci despre Zagudi și Homer. Același camarad sceptic a mai spus : „— Ce caută, domnilor, atîția greci p-aici pe la noi ?“ Nae, care nu era oricine, i-a dat peste nas ignorantului : „— Grecii, dragă, sînt p-aici pe la noi încă din antichitate. Unde-i o apă, o baltă cu pești, țop și grecul.“ Apoi zîmbindu-și numai sieși : „— Eu cred în povestea cu frumoasa Elena.“

Între timp, grecul numit Zagudi, care poruncise de masă, se zbuciuma, se zvîrcolea, nu-și afla locul, ca și cum l-ar fi tăiat niște crampe :

— Acum ce mă fac ? Căci dumneavoastră n-o să mă credeți, o să ziceți că sînt un grec nebun. Și cu disperare : Domnilor, de ce n-ați venit la timp ? Fenomenul acesta

n-are oră fixă. Dar vă asigur că e un fenomen... Ce știe lumea de la București despre ce se petrece aici ? Sau lumea de la Istanbul ? Sau de la Londra... Toți nu știu nimic, cum nu știm nimic noi, acum, despre ce se petrece în stele...

În jur însă nu se întîmpla nimic. În tăcerea junglei de aur se auzea cucul. Pescărimea care se incuba în mîluri, în boabele icrelor, avea să se reverse spre lume ceva mai tîrziu, cînd pîntecele bălților ar fi urmat să crape. După ce-a privit bălțile, domnul Zagudi s-a întors întristat spre ofițeri.

— Și ce s-a întîmplat cu onor domnul Nae, cînd a murit ?

— Dar n-a murit, domnule, a strigat locotenentul Mănescu, cutremurat de revoltă.

Domnul Zagudi a pus punct chestiunii :

— N-a murit, dar n-a venit !

Nu venise. Dar deja Nae intrase în legendă.

Prințesa n-a putut pricepe pentru ce, din ce cauză, fusese obligată să părăsească palatul din centru și să se mute, cu grabă mare, nu la Cotroceni, unde ar fi dorit, ci într-un loc obscur, la Azilul „Elena Doamna". Alteța-Sa a părăsit palatul în aceeași noapte cu prințul, adăpostindu-se la azil printre copii. Lucrurile imediat utile — piese de îmbrăcăminte, articole de toaletă, o carte de rugăciuni i-au fost aduse a doua zi de către o doamnă de onoare. Aceeași doamnă i-a adus un caiet cu adrese, echipamentul pentru lucrul de mînă — croșete, gheme, ace — și niște mape cu hîrtie de scris. Aducătoarea, care semăna ca profil și statură cu doamna Elisabeta, s-a reîntors la palat, cu ordinul de a se plimba din cînd în cînd prin dreptul ferestrelor deschise larg deși era frig. Dublura devenise prințesă, prințesa stătea la azil.

Fragila ființă a găsit totuși puterea de a se acomoda situației, nu din inconștiență, cum se presupunea, ci dintr-o bruscă înțelegere prin nimic anticipată. Doamna Elisabeta și-a redescoperit vocația ei monastică, implicată firesc în destinul unei prințese, care, dacă nu s-ar fi căsătorit, n-ar fi avut alt drum decît acela al pietății și al recluziunii într-un așezămînt monahal. Azilul „Elena Doamna" nu era un lăcaș monahal ci un așezămînt de binefacere, luat de Alteța-Sa sub ocrotire încă din prima lună de la sosirea în țară.

Contrar aparenței senine, al plutirii peste lucruri, prințesa era acomodată mental și cu posibilitatea unui al doilea drum, cuprins în destinul oricărui cap încoronat, drumul catastrofal al detronării și al exilului. Ideea o bîntuise încă din anul 1870, la puțin timp după sosirea în noua lume, barbară și ostilă, în care trebuia să viețuiască, făcîndu-și-o casă. În care, mai ales, trebuia să nască pui vii.

La azil a și cuprins-o, aproape instantaneu cu sosirea, o stare de facere, însoțită de spaimă, febră și spasme. Personalul auxiliar a sărit în ajutor, dar doamna a refuzat medicii. Voia să-și revină prin propriile forțe, să se redreseze singură, să înțeleagă. I s-a dat un calmant puternic, a adormit, apoi s-a trezit, s-a limpezit, dar n-a înțeles nimic. De ce, în fond, se afla la azil ? O repudiase el ? De ce ? !

Spre prînz, a cerut hîrtie de corespondență, condei și cerneală. Voia să-i scrie. Unde ? Alteța-Sa plecase oare din nou pe front ? Dar cînd se decretase război, mobilizarea generală ? Cei din jur au liniștit-o : prințul era acolo unde se cuvenea să fie — în misiune. Știa doamna unde anume, mai bine decît auxiliarii. Și atunci de ce să-i scrie ? Să stea liniștită, să-și potolească singură suferința. Ea a încercat, lăcrimînd, dar nu s-a liniștit.

Ca s-o sustragă spaimei, doamnele din suită au condus-o în dormitoarele copiilor. Copiii exercitau asupra prințesei o fascinație aparte : parc-ar fi intrat între fluturi sau între îngeri. Și prințesa, și copiii, reîntîlnindu-se, băteau din aripi, gungureau și-și zîmbeau. Tandra întîlnire a fost fericită și de astă dată : doamna s-a calmat, a căpătat chiar o dispoziție euforică ; ea s-a calmat, cum s-au calmat și pruncii, care, pînă atunci scînceau, plîngeau,

urlau, făceau urît. Dar reîntorcîndu-se în odaia temniță, a podidit-o plînsul, un nou acces de plîns. Din nou acel de ce, de ce ? O veche prietenă a bunicii Grădișteanu, o bătrînă doamnă care trăia la azil, a încercat să-i răspundă cu același ifos și cu același ton : „— Cum, doamnă, de ce, cînd sîntem rău așezați ?"

Prințesa și-a reamintit glasul Grădiștencei și din nou s-a calmat. A cerut gherghaful și ghemele de lînă și mătase. S-a apucat să brodeze, cu o mare osîrdie. Lucra la transpunerea, în tapiserie, a unui portativ muzical, însoțit de versuri, la care brodase și-n anul 1870, dar care nu-i ieșise bine atunci. Acum, poate, inspirația sau bunul Dumnezeu se învrednicea s-o ajute. Cu roșu urma a scrie cuvîntul *Romania* :

„Romania ! Wer sollte sie nicht lieben
Von denen die in dieser Runde sind ?
Gar mancher Fremdling ist ihr tren geblinden,
Dar Gast erst war, mit Weib, King, Kinderkind." [1]

Dar au început din nou spasmele. După spasme, grețuri. Directoarea azilului, în consens cu doamnele de onoare, a convocat medicii. Aceștia au și sosit. Într-un solemn cortegiu, în fruntea căruia se afla mareșalul curții. Doctorul Darsh, solicitat să vină ca simplu particular, fără drept de diagnostic autorizat, a opinat pentru o sarcină falsă.

De la Istanbul, semn fals de bunăvoință, turcii erau dispuși să-l restituie pe Robcănescu, la schimb cu prizonierii care deja ajunseseră acasă, răspîndindu-se din Anatolia pînă spre Golful Persic și pînă la fluviul Nil.

[1] „O, România ! Cine n-o îndrăgește
Din cei ai noștri strînși pe al ei ram ?
Oaspete-ntîi, străinul isprăvește
Fidel a-i fi cu-ai lui din neam în neam."

Faţă de această vastă suprafaţă, pe care se răspîndiseră foştii prinşi, Robcănescu reprezenta un punct. Conu Mihalache, primind telegrama, a respins însă punctul infim.

— Să şi-l ţină sănătoşi ! Apoi, cu stupoare, către Mitilineu : Dragă, dar Robcănescu e nebun, dacă acceptă să iasă din prizonierat ! Păi pun mîna nemţii pe el, cum află, căci are datorii şi la nemţi. Îl înhaţă imediat nemţii, creditorii germani, care nu cruţă. Nu-s blînzi, ca turcii. Şi blajin : Sfătuieşte-l, dragă, să rămînă pe veci la turci.

Mitilineu şi-a făcut sfînta cruce :

— Să-l sfătuiască turcii.

*

Absenţa generalului Iancu Ghica din circuitul diplomatic de la Petersburg s-a făcut resimţită, curios, tocmai la Londra, apoi şi la Viena. Cu întîrziere, pe o cale deviată, unda de şoc a cutremurului militar de la Bucureşti a ajuns pe Dunărea Superioară, în capitala celuilalt imperiu, mărginaş, unde, la o serată, ambasadorul britanic, aflat de şase ani în acelaşi post, s-a adresat ca din întîmplare lui Bălăceanu :

— V-am spus că în omleta care urmează să se facă în Balcani, nu-i nevoie să aduceţi şi ouăle voastre. De ce să le spargeţi inutil ?

Bălăceanu uitase cu totul de „chestiunea omletei" şi a fost surprins să-l vadă pe ambasadorul Majestăţii-Sale regina Marii Britanii preocupat de o reţetă culinară.

— Dar credeţi că le-am spart inutil ? a replicat consulul român care şi-a amintit pînă la urmă vechiul schimb de replici din preziua războiului.

— Va fi pace, înţelegi ? şi lord Buchanan, luîndu-l pe Bălăceanu de braţ, a insistat să-l asigure că va fi pace !

— Despre ce pace mai poate fi vorba ? a întrebat consulul român, degajîndu-şi braţul şi oprindu-se în loc.

— Va fi, te asigur ! Deja s-a şi stabilit unde ţinem congresul. La Berlin.

Bălăceanu s-a dumirit, în sfîrşit, şi-a repetat în gînd ştirea, apoi animat de instinctul profesional, a dat să se

retragă, ca să trimită informaţia la Bucureşti. Lord Buchanan l-a reţinut însă :

— Nu-i nici o grabă. Mai important pentru dumneata este să-l întîlneşti pe contele cancelar. Domnul Andrassy vrea să te vadă.

— Dar l-am întîlnit ieri !

— Vrea să te vadă azi, chiar acum, dacă se poate. Aveţi ceva urgent de soluţionat împreună.

Într-adevăr, ferestrele reşedinţei cancelarului erau luminate, contele Gyula îl aştepta pe consulul român, deşi nimic nu s-a legat în prima parte a conversaţiei. Cancelarul părea preocupat mai curînd de cancanuri decît de situaţia gravă de la Bucureşti. Curios, printre altele, contele era interesat de situaţia generalului Iancu Ghica, aflat de cîtva timp acasă.

— De ce nu se află domnul Ghica la Petersburg ?

— Dar v-am informat ! a replicat Bălăceanu. Acolo, la Petersburg se crease o situaţie ca şi insolubilă, generalul a fost convocat la Bucureşti pentru consultări.

— Şi din cauza asta lipseşte din post ? Pentru atîta lucru ? !

Contele Gyula părea mîhnit, nu izbutea să presupună despre ce consultări ar putea fi vorba, cînd totul în Europa mergea normal. Excelenţa Sa a şi spus :

— Mă mir. Recent, ambasadorul Rusiei, contele Novikov, mi-a zis aşa, în treacăt, că marele kneaz Gorceakov îi simte lipsa, la Petersburg.

— Lipsa cui ? !

— A domnului Ghica !

Contele Gyula a rîs cu multă plăcere, pronunţînd numele lui Iancu Ghica. Nici n-a simţit necesar să mai explice de unde provenea atîta simpatie. A glumit doar, cu bunăvoinţă, pe seama marelui kneaz :

— Toată lumea îl cunoaşte pe prinţul Gorceakov, inclusiv domnul Ghica. Apoi a rîs iar : Se certau atît de frumos amîndoi... Şi cu reproş : Pentru ce să le stricăm acest tête-à-tête, de bun augur pentru viitoarea pace !

Bălăceanu a dat din umeri, cu neputinţă — situaţia îl depăşea — iar contele Gyula a continuat a-i vorbi calm, menţinînd linia reproşului.

— Vedeţi, acum, pe ordinea de zi e chestiunea păcii. Nu mai putem tulbura atmosfera cu incidente minore...

— Excelenţă, a sărit Bălăceanu, dar ceea ce se petrece la Bucureşti socotiţi a fi un incident minor ?

— Ce se petrece la Bucureşti ? !

— Oraşul e încercuit de trupe...

— Habar n-am.

— Dar v-am informat.

— Imposibil. Acum o aflu pentru prima oară. Şi cu cea mai gravă figură : Te rog să verifici dacă cei de-acasă nu aiurează.

— Dar e vorba de o ameninţare *expresis verbis*, care a şi fost pusă în practică.

Inutil, contele Gyula părea că nu concepea aşa ceva, iar Bălăceanu, clocotind de revoltă, s-a întrebat dacă nu cumva el însuşi aiurează. Cancelarul l-a calmat, însă, intrînd în cadrilul minciunii galante, ca la Viena :

— Dragul meu, un război de cuvinte ! Chiar dacă vor fi fost p-acolo şi două, trei puşti, care n-au tras. Ar fi absurd să acordăm gravitate unor formule orale. Acestea, te rog să mă crezi, zboară uneori fără a lăsa nici o urmă. Priveşte pe fereastră, e primăvară. Apoi la ureche, şoptit : Uite, ţi-o spun între noi, cneaz Gorceakov nu-şi aminteşte nimic.

Ar fi fost într-adevăr absurd ca Bălăceanu să mai insiste. De altfel, contele Gyula nici nu mai dorea să prelungească întrevederea pe acest subiect, care părea epuizat. Cancelarul a sărit la cu totul altceva, în chip derutant :

— Cînd revine fiul dumneavoastră la Viena ?

Fiul lui Bălăceanu părăsise studiile la Viena, în urmă cu un an, cînd plecase voluntar pe frontul dunărean. Gestul plecării băiatului pe front fusese folosit de tată în combinaţia lui politică, Bălăceanu făcînd să se vadă semnificaţia, care a şi fost comentată în cercurile diplomatice din jur. Acum, cancelarul Andrassy insista ca piesa jucată să revină pe masă. În fond, războiul se terminase. Pentru ce băiatul — un student eminent — să irosească încă un an de studii, cînd deja pierduse un an ! Întors asupra acestei mici chestiuni de familie, Bălăceanu a respirat cu uşurare, apoi a spus :

— Cum trece timpul...

Era tîrziu, contele Gyula l-a condus pe consulul român pînă în hol, aşteptînd ca acesta să se îmbrace şi să-şi ia bicornul. Cancelarul era vădit într-o bună dispoziţie, părea pus pe şuetă, deşi ştia că diplomatul român e grăbit să transmită ştirile la Bucureşti. Bălăceanu insista totuşi să rămînă pe loc, aşteptînd încă ceva :

— Sînt bune toate aceste asigurări, a spus el, dar să le confirme printr-un semn...

— Va veni şi semnul ! l-a asigurat contele Gyula. Apoi din prag, încă şi mai amabil : Omagii doamnei Bălăceanu...

Iancu Ghica se găsea acasă, în halat şi papuci, şi-şi sorbea cafeaua, cînd un trimis de la minister a venit să-l aducă pe sus, aşa cum s-ar afla, mort-copt sau în orice altă stare. Generalul se obişnuise cu scoaterea lui din rol, trimitea spre politică — şi spre propria-i persoană — un surîs concesiv de om ieşit la pensie. „— Da, îi spusese el Alexandrinei, într-un rînd, sînt epoci care se dispensează de persoane, ca nişte piese de teatru care s-ar juca fără eroi. Contează doar epica, scîndura scenei şi asistenţa de la parter, galerie, logi, benoar. Eroii adevăraţi stau în culise, iar la rampă se exhibează intermediarii. Pînă şi suflerul are un rol mai mare." „—Cine e suflerul ?" l-a întrebat Alexandrina. „— Cine ? Duhul istoriei. Un duh care inspiră gesturile mulţimilor, împingînd la catastrofe."

Alexandrina nu voia să-l stînjenească din aceste dispoziţii sumbre, socotindu-le toane. Jean al ei era altfel croit, şi consoarta n-a ezitat să-l tîrască prin oraş pe la fel de fel de croitori. „— Pentru ce uniformă ?" a protestat el. „— Fiindcă în atîtea rînduri te-ai plîns că n-ai o uniformă corespunzătoare." „— Dar ce să fac cu ea, nu ştii că nu mai sînt la Petersburg ?" „— Nu-i nimic,

noi să avem pregătită uniforma." El s-a supus, dar n-avea nici o energie, se comporta la probe ca un mort, lăsîndu-se pe mîna meşterilor care îl tot măsurau, la gît, pe mijloc, de-a lungul şi de-a latul, printre picioare. Ca să nu pară cu totul inert, arunca glume : „— Uniforma aceasta ar fi mai potrivită pentru coana Pulcheria decît pentru mine. De ce n-o trimit pe ea la Petersburg ? Dacă guvernul vrea să facă o politică proţaristă, cel mai adecvat om e ea !" „— Cher ami, cum poţi să spui una ca asta ? !" „— Dacă guvernul vrea să facă o politică antiţaristă, a insistat el, atunci să-l trimită pe Niky !" „— Dragul meu, dar guvernul are propria lui politică". El era cu totul apatic : „— Crezi că mai are vreo una ?"

Acum, la cafea, comportîndu-se ca un pensionar, conu Iancu privea istoria de sus şi de departe, din perspectiva unui memorialist. Nici cu Alexandrina părea că nu se mai înţelege. Ea îi reproşase din nou apatia, el n-a găsit puterea să răspundă, stăteau amîndoi într-un tête-à-tête foarte stînjenit, despărţit de măsuţa pe care se afla serviciul de cafea. Trăsura de unire dintre soţ şi soţie a făcut-o o fiinţă mătăsoasă, de sub masă, motanul Iusuf, primit în dar de Iancu Ghica de la Savfet-Paşa. Generalul a întins mîna, l-a mîngîiat, a luat frumoasa fiinţă pe genunchi, apoi în braţe.

— Vai cît a crescut ! a remarcat el cu plăcere.

— Dar ştii că e pisică, nu motan, cum credeam noi ! i-a comunicat Alexandrina. Scrisorile tale din Petersburg, în care tot întrebai de Iusuf, aveau o falsă adresă. A trebuit să-i schimb numele. E o ea. Şi se numeşte Fatma.

— Fatma ? !

— Fatma ! Am comunicat amănuntul şi la Constantinopole... Ştii doar că se sondează o reluare a relaţiilor cu Poarta, care vor fi altele în noile condiţii.

— Cîte mai ştii !... Sînteţi grozave, voi femeile.

Alexandrina părea încîntată de această recunoaştere. I-a povestit :

— Cînd a început repatrierea prizonierilor turci, amicul Mitilineu de la minister m-a rugat să-i trimit doamnei Savfet-Paşa un semn de atenţie prin unul dintre ei. M-a vizitat un colonel otoman, fost comandant al redutei Griviţa doi. Ce turc gentil...

Generalul s-a îngrozit. Alexandrina lui era cu totul în nouri.

— Tu știi ce a însemnat reduta Grivița doi ? !

Era inutil să-i explice ; important era că Alexandrina se conformase sugestiei și schițase un prim gest către bunele raporturi viitoare. A întrebat-o :

— Și ce-ai trimis doamnei Savfet-Pașa ? Sper că nu vreun cîine ciobănesc.

Ea a făcut o grimasă de ofensă. Cît se schimbase omul ei ! Dacă nu intervenea ceva, Jean ar fi fost ca un mort.

— Dragă, i-a spus, văd că nu mai ai umor !

— Dar istoria are ? a strigat generalul, care se socotea acum cel mai păgubos om din lume.

N-a mai durat mult, el voia să se culce, dar a bătut la poartă curierul de la minister, cu ordinul ca generalul să fie adus urgent la conu Mihalache. Trăsura aștepta afară.

— Vezi că există un Dumnezeu ? ! i-a spus cu reproș Alexandrina.

— Poate pentru turci ! a răspuns el.

Generalul avea deja pe buze întrebarea : „— Ce s-a întîmplat ?“, o întrebare care însă nu-l privea pe el. I-a și pus-o lui Kogălniceanu, cum a deschis ușa cabinetului.

— Cum ce s-a întîmplat ! s-a zburlit conu Mihalache. Toată lumea te caută. Și cneaz Gorceakov, și Savfet-Pașa și lord Derby, și contele Gyula.

— Măi, măi, măi, a rîs el. Nu-și pot face jocurile fără mine ? !... Unde mă caută, de cînd mă caută, nu știu nimic !

— Te caută toți la Petersburg.

— Îmi comandasem tocmai o uniformă nouă...

— Coane Iancule, îți arde de uniformă ? Fugi ! Ai devenit un personaj !

A plecat în aceeași seară, fără să-și mai ia uniforma cea nouă, condus la gară de Alexandrina și de același ghiduș de profesie, de la minister. Acesta — nu se putea altfel ! — avea deja replica pregătită și i-a debitat-o, în clipa cînd sunase semnalul de plecare :

— Coane Iancule, mai bine să te prezinți la țar fără uniformă, dar să fii în formă, decît viceversa.

XXI

Călărind spre munți, unde urma să inspecteze noile fortificații, prințul avusese răgazul să mediteze și la ideea de onoare, un concept pe care timpul îl amendase, o dată cu retragerea Alteței-Sale din Capitală. Onoarea nu mai era legată de confruntarea directă, corp la corp, a unor armate, onoarea se pliase, devenise labilă, era compatibilă cu o retragere, ba chiar cu o înfrîngere, în perspectiva unei victorii finale, care să nu pice la hazard. Onoarea debuta prin a fi un act de prudență, mai curînd decît un act de curaj. Prudența, la rîndu-i, în noile condiții, devenise un act tehnic de prevedere militară. Prevederea obliga nu numai la o justă evaluare a posibilului, dar și, retrospectiv, la o justă evaluare a prevederilor anterioare, cele care, în actul militar — sau în actul logic — devin prejudecăți.

Retrăgîndu-se din București, prințul abandonase Capitala țării, precum odinioară voievozii cetatea lor de scaun. În urmă cu un an, înainte de începerea războiului, unii oameni politici agitaseră din nou ideea mutării Capitalei. „— Și unde s-o mutăm ? a întrebat prințul. În condițiile războaielor de azi, oriunde ne-am muta e riscant. Nu există un loc ferit." Mai era încă ceva : prințul nu concepea mutarea Capitalei din loc în loc, după vremi. El nu era un prinț vagantes, ci un stătător. Mai bine era — a și spus-o — ca orașul de reședință să rămînă pe loc, dar să fie fortificat. A revenit la proiectul lui mai vechi de fortificare a orașului, conceput încă din primii ani ai dom-

miei, un proiect matur chibzuit, trasat cu rigla și compasul pe hîrtie tehnică, proiect pe care timpul îl ameliorase însă, amendîndu-l din etapă în etapă.

Pînă la războiul din 1870, fortificarea cu ziduri continue era o tehnică tradițională. Dar a venit războiul din 1870, care a spulberat prejudecata zidului continuu. S-a demonstrat, fără drept de apel, că armele de foc, tunurile cu tragere lungă, dar și puștile dispuse supraetajat, țin loc de ziduri. Un zid de gloanțe și obuze, menținut într-un continuum, devine impenetrabil, pentru oricine ar fi încercat să-l escaladeze.

Apoi a venit, oportun experiența ultimului război, un război al redutelor. Această ultimă experiență pleda pentru apărarea de tip fort, cu forturi dispuse la distanță unele de altele, cu distanțe calculate astfel încît să nu lase inamicului nici un unghi mort, la atingerea liniilor de foc. O asemenea apărare de tip nou lăsa orașul simultan închis și deschis. Această tactică s-ar fi putut numi *apărare cu ziduri discontinue*. Din punct de vedere militar, ideea de continuum fusese înlocuită prin ideea de necontinuum, care nu se putea susține logic, părea aberantă. Cei vechi, indienii, elinii, romanii, chinezii n-ar fi putut gîndi așa, ei refuzau să conceapă ideea de discontinuu, de unde apărarea lor cu ziduri continue, precum zidurile poligonale ale cetăților eline, precum valurile romane, precum zidul chinezesc.

Prințul s-a oprit din marș, a descălecat, a acordat suitei un scurt popas lîngă izvor. A băut apă. A așteptat apoi ca animalele de călărie să se odihnească, să fie hrănite și adăpate. Ideea de continuum se excludea, iată, în timpul marșurilor : marșurile erau discontinue, Privite din unghiul popasurilor — și nu al mișcării — marșurile erau nu altceva decît o suită de puncte de popas. Geometric, această realitate apărea ca o contradicție între linie și punct. Linia devenea un șir de puncte, care se puteau distanța oricît unele de altele, menținîndu-și însă constanța de continuitate, în chip paradoxal.

Cei vechi refuzau să gîndească așa, nu puteau concepe mișcarea și nemișcarea cuprinsă într-o singură formulă, probă linia, probă apărarea cu ziduri continue, pre-

cum valurile romane sau zidul chinezesc. Acesta din urmă fusese o performanță absolută de continuitate, scoasă cu totul din uz de istoria războaielor. Căci nu era de conceput, decît în termenii absolutului, un atac continuu și simultan pe toată lungimea unei asemenea linii de o mărime astrală. Era cu mult mai probabil că chinezii, ca toți cei vechi, au intenționat să se exercite în ideea de continuum pînă la exasperarea geografiei, izbutind s-o și facă, într-un mod inutil.

Tactica neamului peste care domnea era alta : mai mergem și mai stăm. Ca la marșuri. O idee care-l contrariase la început, cu care se obișnuise între timp, pe care, iată, o accepta acum, cînd a dat ordinul de încălecare. Caii se învioraseră. Micul grup putea porni la drum. A și pornit, spre munți, care se înălțau pe orizont, ca niște ziduri. Un ofițer din suită s-a apropiat însă de prinț și l-a rugat să oprească :

— Măria-ta, te rugăm să oprești. Nu-i bine strînsă chinga.

A descălecat și a lăsat sergentul garde-corp să strîngă chinga calului. A reținut învățătura, care precis se exprima și-n vreun proverb : nu pleca la drum fără să strîngi chinga. A pornit mai departe spre zidurile munților, continuîndu-și gîndul.

Cei trei laboranți, nea Tașcu, Sabin și Theo se învîrteau în jurul aparatului cu lentile, microscopul, care nu mărea suficient. Oricît de insuficient ar fi fost, ce vedeau îi intriga, continua să-i intrige, și cei trei treceau cu rîndul la aparat, ca să se consolideze în neîntrerupta lor uluire.

— Da, a spus Sabin, ridicîndu-se de la măsuța aparatului și frecîndu-se la ochi. Trăiesc printre noi ființele de la începutul lumii. Monocelularele !

— Trăiesc și pluricelularele ! a ținut să adauge Theo.

— Trăiesc și ele, a convenit să aprobe nea Tașcu. Apoi încă o dată stupefiat : Domnilor, nu vă dați seama că n-a murit nimic ? !... Totul e viu. Ca la început.

— Atunci cine a murit ? a întrebat Sabin într-o mare derută.

— Mor numai indivizii, a spus nea Tașcu, deloc încîntat, cu o grimasă de dispreț.

— Nu se poate, l-a contrazis Sabin, mor și speciile. Asta e sigur. Și cu o ațîțare care-l făcea să-și frece mîinile : De mult voiam să vă propun o experiență, care nici măcar nu presupune multă bătaie de cap.

A luat o lamelă de sticlă, a uns-o cu „bulion vital" aflat într-un flacon închis ermetic, a potrivit lamela sub microscop. A deschis apoi o sticlă neagră, cu acid clorhidric din care, după scoaterea dopului, a emanat un fum înecăcios. Sabin pregătise o pipetă cu ajutorul căreia să extragă un strop de acid, dar nea Tașcu l-a oprit, s-a repezit și a astupat sticla.

— Știu ce vrei să faci, i-a spus el lui Sabin, dar nu-i edificator. Distrugi doar o colonie, care nu-i altceva decît o mulțime de indivizi. Specia n-o poți distruge, specia nu moare.

— Te înșeli !

— Tu te înșeli. Mor numai indivizii. Specia, nu !

*

Mai apărea un paradox, tot militar : apărarea nouă se scutea de zidurile în înălțime. Acestea nu numai că erau vulnerabile, pentru obuzele explozive, dar tirul artileriei escalada lesne orice ziduri, depășindu-le în zbor, printr-o boltă. Spatele zidului, practic, nu mai exista, putea fi matematic anihilat, fără ca dincolo de zid să pătrundă un singur soldat. Nu de soldați era nevoie, într-un război modern al artileriei, ci de obuze.

Încă un paradox : ca să se apere de obuze, fortul trebuia închis, deci forturi cu plafon din grinzi și bîrne de metal sau lemn. Orașe deschise, împrejmuite cu ziduri discontinue, dar forturi închise, escavate în pă-

mînt, ca nişte pivniţe. Nişte pivniţe bucşite de material exploziv, care puteau — la nevoie — să sară în aer împreună cu atacatorii. Se modifica în acest caz şi tehnica atacurilor în jet continuu, foarte dragă francezilor şi ruşilor, trecîndu-se la altceva, la un atac de tip nou : atacul exploziv. Asemenea renovări pretindeau însă o prefacere a ideilor strategice, tactice, tehnice, mai ales tehnice, inclusiv o prefacere a concepţiunilor generale despre război, care devenea — iată ! — altceva. De la ce trebuia pornit ? De la apărarea oraşului, obiectiv imediat, sau de la înfiinţarea grabnică a unei şcoli superioare de război ?

De la plecarea din Bucureşti, în tot răstimpul retragerii, prinţul gîndise la aceste chestiuni aproape continuu. Nimic nu-l disturba, nici inspecţiile la noile fortificaţii, nici participarea la instrucţia de luptă. Într-un singur moment şi-a suspendat cugetarea, în timpul unei vizite la o fortificaţie de pe Rîul Doamnei, cînd colonelul care conducea săpăturile i-a raportat prinţului faptul că noile ziduri, la care soldaţii trudeau, coincideau cu nişte ziduri mai vechi ale unei cetăţi de pămînt. În negura timpilor, o altă oştire băştinaşă construise o fortificaţie aproape asemănătoare. Noutatea aceasta i-a atras atenţia, şi prinţul a examinat vechile ziduri, foarte teşite, cu interes de arheolog.

Nimic mai normal ca pămîntenii de odinioară să se apere, să folosească abil atît teritoriul, eternul lor teritoriu, cît şi tehnica de care dispuneau pe atunci : săpăligi, cazmale, probabil cobiliţe de cărat pămîntul dintr-un loc în altul, dar şi topoare cu ajutorul cărora cioplisera pari şi bîrne, ca să lege zidurile. Într-un loc se vedea şi urma unui zid de piatră, ridicat din bolovani cioplţi sumar, pe o singură faţă.

Prinţului îi plăcea şi locul : cetatea primitivă domina valea Rîului Doamnei, punînd-o sub o pavăză militară. Cum doamnă însemna principesă, în limba veche, era clar că în trecute vremi bărbaţii acelei ţări arhaice, numită probabil Ţara Doamnei, îşi vor fi apărat doamna cu ziduri puternice şi cu piepturile lor. Mai la deal, i-a mai spus colonelul, foarte aproape de cetate, se aflau şi urmele unui sanctuar de pămînt, probabil preroman. Sol-

daţii găsiseră în acel loc nişte păpuşi de lut ars, idoliţe, cum le numeau ei, pe care le-au spart, idoliţele fiind nişte „închipuiri păgîne".

Prinţul a regretat această pierdere — erau probabil nişte valoroase piese arheologice ! — în schimb a fost înduioşat de credinţa naivă a soldaţilor, o altă credinţă decît cea a străbunilor lor.

— Curios este altceva, a mai spus colonelul. Această fortificaţie n-a fost niciodată folosită, ca şi cum pe aici nu s-ar fi dat nici o bătălie.

— Cum asta ! s-a mirat prinţul, care socotea faptul incredibil. Atunci pentru ce a mai fost construită fortificaţia ? !

— Probabil că războaiele s-au mutat de aici, mai la vale sau mai la deal, a răspuns colonelul.

Era ca şi cum istoria şi-ar fi mutat apele în altă parte, mai la deal sau mai la vale, abandonîndu-şi albia gata săpată. În acest caz, efortul oamenilor vechi, care înălţaseră fortificaţia, pregătind-o de luptă, dotînd-o cu de toate, fusese ca şi inutil. Istoria n-avusese trebuinţă de fortificaţia lor, scoţînd-o din uz, nejucată, printr-o simplă mutare în altă parte a fluxului temporal, mai sus sau mai jos, sau pe vreo laterală. Cînd Rîul Doamnei a revenit în vechea albie, peste o eră, a găsit fortificaţia abandonată, cu sanctuarul ei cu tot, un sanctuar care ţinea de o religie abandonată, religia unor închinători de idoli. Despre un fapt asemănător scrisese cîndva Tucidide, dar prinţul nu-şi mai amintea pasajul, nici faptul cu pricina, reţinuse cîndva doar atmosfera unui atac de noapte, cînd cetăţenii unei cetăţi eline fuseseră surprinşi de invadatori în somn. Zidurile de apărare au fost şi-n acest caz inutile. În oraşul acela antic, Palateea Beoţiei se pare, pe cetăţeni i-au biruit nu duşmanii, ci somnul. Mai importante decît zidurile erau veghea, nedormirea continuă, trezia. Da, acum îşi amintea pasajul din Tucidide, putea data şi evenimentul : era la puţin timp după cucerirea Eubeei, cînd în Argos era preoteasă Chrysis, cînd la Atena era arhonte Pythoforos, cînd pe Rîul Doamnei se înălţa probabil această fortificaţie, încă de pe atunci inutilă. Cît timp îi trebuia timpului ca să scoată din uz un gînd, un act, un zid ?

În laborator, discuţia dintre cei trei ajunsese la punctul critic. Sabin, în culmea revoltei, a strigat la bătrîn :

— Nea Taşcu, dar ce e specia pentru dumneata, o abstracţiune, o entitate metafizică ? ! Şi foarte decis : Iată, dacă vreau, eu pot distruge specia, individ cu individ.

— N-o poţi distruge, fiindcă n-o stăpîneşti ! a ripostat bătrînul, punînd în respingere şi un strop de fanatism. Nouă ne sînt accesibile, pentru distrugere, numai speciile superioare. Putem lucra distructiv numai la scara mare a vieţii, la capătul de sus, unde pierderile sînt groaznice. În jos, aici, la scara invizibilă, nu putem face nimic, înţelegi ? N-avem nici o putere.

Bătrînul se plimba prin încăpere într-o stare de agitaţie, care-i contaminase şi pe ceilalţi doi.

— Mie să nu-mi vorbiţi de indivizi şi specie, la scara lumii de care ne ocupăm ! a mai spus el. Aici, la acest nivel, distincţia între individ şi specie dispare. Asta mi-e sfînta cruce.

Ca să-şi întărească afirmaţia, nea Taşcu a făcut şi o cruce, cu cea mai ferventă cucernicie.

— Poate că noi nu observăm diferenţierea ! a obiectat Theo.

— Ba nu, a răspuns bătrînul, căci voi doi, cu utopia voastră, tocmai asta urmăriţi : să nu se vadă nici o diferenţiere.

Sabin s-a socotit insultat, Theo rîdea.

— Cînd am spus unul dintre noi aşa ceva ? a protestat Sabin, gata să se repeadă la bătrîn.

— N-o spuneţi, i-a replicat nea Taşcu, căci lumea s-ar îngrozi, dar presupun că asta urmăriţi. Şi direct provocator : Ce înseamnă „lumea maselor“, te rog să-mi spui ! Ce va fi asta ?... Apoi repezindu-se la microscop, bătrînul a scos lamela cu „bulion vital“ şi i-a pus-o sub ochi : Poftim, asta va fi !

Sabin nu-l mai putea răbda ; i-a aruncat cu obrăznicie :

— Mic burghez, care se sperie de viitor !

— Ba boier, care se sperie de viitor ! a respins bătrînul cu ofensă. Căci dacă vrei să ştii, în vinele mele curge şi-un şivoi de sînge aristocratic. Apoi solemn : Eu sînt pentru diferenţiere, domnule, şi pentru individualitate. Acesta-i sensul evoluţiunii, să ştiţi !

Theo rîdea cu toată gura :

— Dar cine te-a contrazis ? Noi vorbeam despre altceva. Dacă mor numai indivizii sau mor şi speciile...

Bătrînul părea nedomolit în susţinerile lui pătimaşe :

— În lumea nediferenţiată spre care tindeţi, a continuat el, indivizii se recopiază la infinit, prin progenitură. Eu am progenitură, eu mă pot trage la o parte, cum îmi recomandă şi feciorul meu : hodorogule, tu de ce mai exişti ?

Nea Taşcu ajunsese, în sfîrşit, la punctul lui dureros, la relaţia monstruoasă cu familia, de care se despărţise, în special cu feciorul cel mare, care-l teroriza. Theo a încercat să-l sustragă obsesiei :

— Să nu vorbim de Mircea, e un caz anormal !

— O fi, dar e progenitura mea. Deci iată produc monştri. Monştri care se vor perpetua în continuare, recopiindu-se ca în lumea primară. Va fi o lume a monştrilor.

— Va fi o altfel de lume, te asigur ! i-a strigat Sabin.

— N-am nevoie de asigurarea dumitale, l-a respins bătrînul. Am lumea de mîine sub ochi.

— Ce-ţi fulgeră prin cap ? E un fals tot ce spui ! a mai strigat Sabin.

— O fi, dar nu vreau să mai apuc ziua în care să fiu desminţit. ,,Lumea maselor", cu care atîta mi-aţi împuiat urechile, va fi de necontrolat, să ştiţi de la mine, ca şi lumea invizibilă.

Theo a încercat să readucă înţelegere în mica lor familie de numai trei inşi. Inşi, nu mase !

— Nea Taşcu, a început el, pacient, vorbeam despre raportul individ-specie. Dacă specia există prin fiecare individ, înseamnă că fiecare ins e un univers. Eu cred în asta. Cînd moare un ins, uite, ţi-o spun acum, piere un univers, o lume...

— Chiar ? şi bătrînul a surîs incredul. Apoi candid, dar cu o anume asprime : Ei bine, eu îţi aduc dovada că nu-i aşa, că nu piere nimic. Doar un ins.

Stînd pe scaun, nea Taşcu a făcut o mişcare bruscă : a smuls de sub vestă un pistol mic, i-a pus ţeava-n cerul gurii, a tras. Bubuitura a zguduit ferestrele. Theo a sărit în picioare prea tîrziu, cînd nea Taşcu era deja la podea, în sînge. Sabin n-apucase să-şi stingă ţigarea. Şi-a stins-o, mecanic, apoi a mormăit blazat :

— Putea să-şi pună pistolul altfel. În piept, nu în gură. Ce risipă de creier...

*

Ţarul i-a trimis prinţului, în sfîrşit, o fadă scrisoare de răspuns la epistola Alteţei-Sale din iarnă. Nici o referire la chestiunile în litigiu. Era semnul că lucrurile merg înainte, dar pe o altă cale : Congresul.

Prinţul a decis să rămînă în munţi.

XXII

Scădeau apele. Ceea ce fusese cîndva o ființă, mai apoi un stîrv plutitor, o insulă, nu mai era acum decît un lut indistinct, ținîndu-se încă deasupra, dar tinzînd către adînc, gata să se desfacă în lutul de la început, acela pe care Dunărea și-l face pat în drumul spre mare. Desfacerea era lentă, o cădere. Aceasta s-ar fi săvîrșit oricum, și fără zbaterea apei, și fără fierberea aerului, și fără vîlvătaia focului ceresc, trei puteri care macină necontenit materia. Materia insulei, nu vie, dar ținînd cîndva de viață, se măcina însă și singură, ca de la sine. Omul din care era alcătuită insula murise zilnic, fără a ști, încă de cînd era viu. El mai continuase a trăi fizic, încă o vreme, și după moarte, cînd unele părți ale trupului său, părul și unghiile tot îi mai creșteau, împinse înainte de o putere de dincolo de alcătuirea primă, care nu ținea seamă de nimic. Cum de nimic n-au ținut seama ființele care au atacat mai apoi aceeași alcătuire, nutrindu-se cu ea, pînă au lepădat-o, lăsînd-o ușoară și seacă, un lut primitiv. Acum acest lut stătea pe loc. În acest lut curat, spălat de ape, o pasăre și-a tipărit, în zig-zag, semnul ghearelor în formă de stea. Ordinea semnelor nu-i aparținea acelei zburătoare, cum nu-i aparținea nici sămînța pe care o înghițise și pe care a și eliminat-o, intactă, împreună cu găinațul, în lutul nou. Negăsind nimic de ciugulit, pasărea și-a luat zborul, cîrîind scurt. Nu găsise nimic de mîncare nici o altă ființă, un gîndac negru, un scarabeu lucios, care

scobise pe dedesubt o galerie, ridicînd deasupra, de-a lungul drumului său, un şir de munţi miniaturali. Nişte munţi care, deşi lăsau umbră, n-au dăinuit mult, i-a spulberat o pală de vînt.

Aproape de Deltă, apele fluviului nu se mai grăbeau, deşi nu-şi atinseseră ţinta. Ele erau ţinute în loc de uriaşa putere a creşterilor vegetale, de miriadele de liane şi ierburi, de îndesirea pădurii subacvatice de trestie şi stuf, care-i întîrzie curgerea lichidă, o istovesc. Fluviul se desface în trei braţe, care la rîndu-le se desfac în mii de braţe, în bălţi şi ghioluri, care, la rîndu-le, se desfac şi se şterg, de la an la an, într-o mişcare neîntreruptă, reală şi iluzorie. Amestecarea şi alegerea pămîntului din apă, desfacerea şi facerea sînt aici fără istov. Cum fără istov este petrecerea apei în aburi, prefacerea apei în aer, un aer care umflă pîntecele văzduhului, îngroşînd nourii mereu stătători, lăsaţi uneori grei ca ugerii pînă în sfîrcurile pădurilor de stuf, pînă în apă.

Acum nu erau nouri, seceta intensifica fojgăiala de viaţă, sfîşiată de ţipete, a Deltei. Urmele vietăţilor se vedeau, pîlpîiau în aer, fulgerau apa, lăsau dîră în mîl. Drojdiile existenţelor, biciuite de căldură, intraseră iarăşi în clocot, mai de timpuriu, sărind peste un prag şi făcînd să plesnească cu zgomot seminţele ciclului următor. Acest ciclu stătea încă în loc, nedecis, năzărind în gălbenuşul oului de pasăre sau broască, în larvele insectelor, în rizomii ascunşi în mîl ai stufăriilor, în tuberculii minusculi ai plantelor plutitoare, în sămînţăria de tot felul care îngroşa aerul. Timpul stătea încă pe loc, apăsînd cu greutatea făgăduinţelor lui tulburi, moartea precedentă, neistovită încă. Deşi viaţa se mutase la pragul următor, lăsînd în spate, fără a mai întoarce capul, schema ei minerală.

Insula plutitoare, uscată de arşiţă, îşi arăta în soare pămîntul virgin. Semnele tipărite în lutul ei se spulberaseră, în afară de unul, o singură stea, care avea şansa să se pietrifice, dăinuind îngheţat pînă într-o altă eră, cînd prefacerile telurice ar fi urmat să ridice acel semn din adîncul pămîntului din nou la suprafaţă, scoţîndu-l iarăşi la lumină, purificat şi enigmatic. Un singur eveniment — mecanic — s-a mai întîmplat totuşi în cuprinsul insu-

lei : sub izbirea unui val, o bucată din trupul de pămînt s-a rupt, eliberînd un ciolan gol, un fel de fluier, care s-a dus la fund. Căderea oblică l-a făcut să sune a mineral. Nisipul trăgea la nisip.

Instalarea, în munţi, la Mînăstirea, a însemnat pentru Păuna o scoatere din timp. Mica lume de aici se cîrmuia după un altfel de orar, cu alte evenimente. Unul dintre aceste evenimente fusese Blagoviştenia — ungerea Domnului în templu, apoi Floriile — intrarea Domnului în Ierusalim. Venise apoi Săptămîna Patimilor. Între timp, toate noutăţile legate de istoria umană fuseseră rînd pe rînd eliminate. Maicile, toate cîte fuseseră plecate în lume, se întorseseră de la poverile lor misionare, reintrînd cuminţi în aşezămînt. La punct fix, pe boltă, soseau şi stelele, aceleaşi constelaţii ca şi în urmă cu un an, cu un veac. Deşi aşezămîntul mai păstra încă urmele războiului, zidurile mai miroseau încă a murdărie, a prizonier (a bărbat), dar văzduhul se limpezise, deasupra cupolelor strălucea o lumină clară, purificatoare, îmbălsămată de respiraţia pădurilor de brad din preajmă. Această linişte, pe deplin încheiată, din zi în noapte, nu era ştirbită decît de sunetele clopotelor mici şi de dangătul clopotului mare, care interveneau la anume ore, după un orar cosmic, măsurat de astre. Cu acest nou orar, novicea s-a învăţat greu. Ea n-a mai fost lăsată să agonizeze pînă spre amiază, în aşternut, cufundată în letargia viselor, ci era trezită încă din zori, cînd suna toaca. „— Hai, soro, hai ! îi şoptea maica Evlampia, zgîlţîind-o uşor. Căci Domnul ne-a dat lumina ca să ne bucurăm de ea.“ Spălatul cu apă rece, fără ajutorul nimănui, şi nemîncatul pînă la amiază au fost iniţial pentru bolnavă un chin. Ca şi frigul din chilia maicii Evlampia, un frig care făcea vieţuitoarele din mînăstire să înţeleagă ce este frigul : o trezie. O trezie era şi lumina tare a răsăritului de zi, lumină pură, încă neaurită de astrul solar, o lumină inundînd stelele care îşi

istoveau treptat strălucirea. La acest ceas se săvîrşea utrenia, iar cînd călugăriţele ieşeau afară din lăcaş lumina era alta. Domnea un soare biruitor şi curat, o lumină care ustura ochii, supunînd cerul puterii focului, din nou o putere care trezea. Seara nu venea uşor. Era precedată de un asfinţit vast şi de un amurg prelung din care izvorau stelele. Puterea lor creştea pînă cînd vieţuitoarele din lăcaş, adunate la vecernie, le resimţeau arderea, şi aceasta biruitoare, îndemnînd la trezie. Sub mîna maicii Evlampia, bolnava a trebuit să se supună acestui program în care timpul de trezie era din ce în ce mai lung, iar timpul pentru somn din ce în ce mai restrîns şi concentrat. „— Luptă-te, maică, cu somnul !“

Această poruncă : „— Luptă-te cu somnul !“ a venit însă cu mult mai tîrziu, după ce bolnava, istovită de insomnii, a dormit zile şi nopţi în şir, nestînjenită de nimeni. Trezirea a fost înceată, la voia trupului suferindei. În această perioadă, Păuna a fost slujită de sora Anuţa, care-i dădea apă, mîncare, împreună cu care se preumbla de ici-colo, prin incinta lăcaşului. Tot maica Evlampia a dat porunca : „— Da mai ieşiţi şi p-afară !“ Afară erau poienele, pădurea, muntele. Curios, Anuţa uitase a mai vorbi franţuzeşte, umbla desculţă şi-i arăta Păunei tot soiul de minuni : „— Asta-i urzică. Stai să vezi cum înţeapă !... Asta-i brebenel. Asta-i melc.“ Într-o poiană, au întîlnit-o pe maica Raida, care păştea vacile mînăstirii. După întoarcerea de la Dunăre, maica Raida fusese trecută la vaci, din porunca stareţei, ca să nu fie ispitită a povesti „ce-i prin lume“.

Toate dispoziţiile maicii Evlampia se împlineau întocmai. O a doua lege a lăcaşului — de fapt prima lege — era ascultarea, porunca ascultării desăvîrşite, de la care nu se abătea nimeni, nici o fiinţă din roiul de maici. Păuna nu fusese inclusă acestei legi, nu încă ! dar ea observa cu cît zel se conformau maicile la porunca ascultării, fără urmă de protest. Primind porunca de a nu mai vorbi franţuzeşte, sora Anuţa s-a conformat, ca şi cum ar fi uitat acea limbă eretică, pe care o vorbeau mai cu seamă „desmăţaţii şi catolicii“. La fel, maica Raida îşi însuşise porunca de a nu povesti ce-i prin lume. Ea nici nu cunoş-

tea de altfel acest impuls. O clipă doar fusese „în iad“ şi-i ajungea. Maica Raida era preocupată de starea vitelor pe care le păzea, ajutîndu-se cu un ciomag. Cînd cele două surori, Păuna şi Anuţa, au întîlnit-o, maica mustăcioasă era mîniată pe un junc, care pînă atunci fusese viţel cuminte, dar nu se ştie cum şi de ce intrase necuratul în el. Animalul aci păştea, aci sărea în două picioare după vacile paşnice. Tot ea le-a povestit surorilor că în preajma coteţului mînăstirii se oploşise un cocoş. „Blestematul“ cînta cucurigu de cum se îngîna ziua cu noaptea, ba chiar la miezul nopţii, cînd maicile îşi făceau mătăniile. Acel cocoş venise probabil de sus, de pe munte, unde se afla un schit de călugări, cu rînduială achimită. Acea rînduială achimită însemna practicarea „treziei perpetue“, o performanţă jinduită de Haralambie, care se instalase acolo. Dat fiind că acel schit era locuit de bărbaţi, pentru maica Raida lăcaşul nu exista, îl indica doar prin gesturi, arătînd undeva în spate.

Sora Anuţa a plimbat-o pe bolnavă şi pe la „răzoarele maicilor“, prin grădinile din preajma mînăstirii, care erau cuprinse de febra muncilor de primăvară. Mînăstirea avea puţin pămînt. Ca să curme cu cerşitul ritual — deşi cerşitul era îngăduit de Dumnezeu —, maica Evlampia hotărîse ca acest puţin pămînt cît era să fie muncit cu vrednicie, din zori în noapte. Porunca muncii era la fel de aspră aici, ca şi porunca rugăciunii şi a treziei. Maica stareţă era moşneancă de neam, se purta cu lucrătoarele ca un vechil, ştiind să scoată din maici şi ultimul strop de sudoare. Cernăteasca, cum i se spunea — adăugase şi legea trudei, pentru ea surorile erau nimic altceva decît nişte „truditoare“, ca albinele dintr-un stup. După muncile de iarnă, la gherghefuri şi la războaiele de ţesut, moşneanca în sutană neagră scosese în afara zidurilor populaţia truditoare, împrăştiind-o în grădini şi livezi. Bolnava s-a plimbat şi pe aici, printre rugurile de frunze arse, printre maici care mînuiau ferăstraie, topoare, hîrleţe şi sape, înverşunate asupra pămîntului zgîrcit şi pietros. Ostenitoarele se adunau doar o dată pe zi pentru masa de obşte, seara, după vecernie.

În tot acest răstimp, maica stareţă a ignorat-o pe Păuna, tratînd-o ca pe o vieţuitoare anonimă, neîntre-

bînd-o nimic, nici de unde vine și nici cine este. A primit-o simplu pe lîngă sine și a lăsat-o mult timp în voia ei, cu nădejdea tacită că infirma ființă se va cuprinde pînă la urmă de viața roiului pe care stareța îl stăpînea. Aceeași maică Evlampia era în schimb acerbă cu însoțitoarea Păunei, sora Anuța, pe care o mustra, o muștruluia și chiar o prigonea. Stareța voia ca fata să lepede tot ce adusese din lume, pînă și amintirile despre război. O dădăcea și-n privința micilor deprinderi monastice : „— Ia să te văz cum faci crucea ?..." Sau aspru : „— Nu așa se face metania ! Te frîngi pînă la pămînt." Bolnava asista la acest ritual de purificare fără să participe, maica Evlampia încă nu-i cerea nimic. Nici un cuvînt despre marele taine, care ar fi așteptat-o cîndva, într-un timp îndepărtat. Despre lumea abandonată de Păuna, doar atît a spus, fără a i se adresa direct : „— Păi ce lume e aia, maică, lumea de la vale ! Aia-i valea plîngerii". Altă dată, cînd maica Anastasia, întoarsă de la cîmp, călcînd prescripția tăcerii, a adus vestea lepădată de un drumeț, că la București ar fi sosit Anticrist, stareța s-a făcut că nici nu aude. Abia într-un tîrziu, la sfîrșitul cinei, a spus : „— Să n-o credeți. Anticrist a plecat. Trecu și el așa, într-o inspecție, pe la noi. Dar nu i-a prea plăcut și s-a dus."

Păuna se simțea aci ca într-o vilegiatură, cu diferența că nimeni n-o mai supunea servituților mondene, nimeni n-o observa. Se înșela însă. Fiindcă, într-o anume zi, cînd Păuna a căutat în traista lăsată de Haralambie, în care avea cîteva lucruri intime, un nimic de toaletă, maica stareță a surprins-o asupra faptului și a făcut ochii mari. „— Aha ! a tresărit ea. Vasăzică ți-ai venit în fire." Apoi aspru : „— Ia să te muți de la mine. Să faci bine și să-ți iei chilia în primire. Nu mai ești o cucoană !"

Bolnava a zîmbit. Nu era strop de răutate în această asprime. Porunca nu lovea. Somnul scurt al bolnavei se isprăvise.

— Și unde voi locui ? a întrebat sora cea nouă.

— În chilia aceea, pe care singură ai să ți-o grijești !

Era dimineață, se aflau amîndouă în ceardac, maica Evlampia i-a indicat bolnavei cu degetul chilia de vis-à-

vis, chilia ladă de gunoi a maicii Anisia. Lîngă ușorul ușii erau rînduite uneltele de curățenie : mătura, fărașul, căldarea, plus o lopată de rînit la grajdurile de vite.

Sora Anuța fusese trimisă încă din zori la grădină, ca să semene lăptuci. Alte maici nu mai erau prin chilii, cu toatele se răspîndiseră în jurul mînăstirii, lăsînd stupul gol.

— Și eu plec, i-a spus stareța, care se pregătea să urce în docarul ei de vechil. Mă întorc diseară. Să te găsesc, fato, sănătoasă.

În munți, la Mînăstirea, părea că timpul stă.

XXIII

În retragerea sa la trupe, în munții Argeșului, prințul a primit încă un mesaj, printr-un porumbel voiajor :

La Berlin, avusese loc un atentat asupra kaiserului Wilhelm. Un student socialist trăsese trei focuri de pistol asupra împăratului, nereușind să-l doboare. Mesajul nu se încheia : la Istanbul, fusese descoperit un complot militar împotriva sultanului Abdul-Hamid. Mai departe, în mesaj se spunea că la Petersburg domnea liniștea. Acolo, încercarea de atentat ratase, deocamdată.

Prințul a eliberat porumbelul, după ce i-a legat de picior un bilet prin care confirma primirea mesajului. A rămas apoi în bivuac, istovit, fără a mai avea puterea să încalece și să plece la trupe. Lumea era sătulă de imperii, desigur. Dar și de împărați, ca persoane ? Dar, în acest caz, s-a mai întrebat Alteța-Sa, pe cînd regii ? Mai jos nu putea privi, spectacolul lumii i se părea inadmisibil. Sau se sfîrșea lumea ?

Prințesa se afla tot la Azilul „Elena Doamna“, în îngrijirea personalului de acolo. Din prudență, prințul, sfătuit de prefectul poliției, nu îngăduise reîntoarcerea sa

nici la palatul din Centru și nici la Cotroceni. Doamna Elisabeta era deci destinată unei lungi recluziuni, poate scurtă, pînă se limpezeau zările din jurul Capitalei.

Împăcată totuși cu condiția sa, prințesa izbutise să urce, după un timp, la un anume prag de seninătate. Între timp, se ruga. Nu pentru sine, ci pentru toți cei mari ai lumii, care se aflau în primejdie, *y compris* prințul Carol. Vestea despre atentatul de la Berlin o îngrozise. Pe loc, după primirea telegramei, pe doamnă o zguduise un frig anxios, cu spasme și cu senzație de vomă. Ca și-n timpul crizei din anul 1870, cînd în București se dezlănțuise iureșul manifestațiilor antidinastice, avîndu-i ca țintă pe cei doi, Ea și El, cînd prințul hotărîse să-și facă bagajele și să plece oriunde, fie și în Mexic. Lucra, pe atunci, cea de a doua linie posibilă a destinului, cea prin care cad purtătorii de coroane — prinți, regi, împărați. Amîndoi, bărbat și femeie, așteptau cu frigul în inimi sentința. Printr-un capriciu al mulțimilor, urma să li se refuze țara de adopțiune și casa, cum se întîmplase în istorie de multe ori, la români și la alte neamuri. Dar valul a trecut, ca orice val rău, iar de atunci prințesa, în fiecare seară, cînd se ruga, punea în rugăciunea-i lungă și cucernică o fierbinte implorare pentru dăinuirea tuturor caselor domnitoare din lume și pentru toți marii purtători de coroane, prenumerîndu-i pe rînd : kaiserul Wilhelm Întîi, țarul Alexandru al Doilea, împăratul Napoleon al Treilea — înainte de cădere, regina Victoria a Marii Britanii, împăratul Franz Iosif al Austro-Ungariei, excluzîndu-i desigur pe președinții de republici, pe sultan și pe ceilalți monarhi necredincioși, cum ar fi fost mikadoul Moutz-Hito și consoarta sa Haruko, fără a le purta acestora vreun resentiment, nici o umbră de antipatie sau vreo pică. Cum ar fi purtat pică sultanului Abdul-Hamid, cînd acesta căzuse din demnitatea puterii, ca de la sine ? Și ce resentiment să poarte împăratului Moutz-Hito și împărătesei Haruko, ambii fiindu-i în fond simpatici — le văzuse și pozele în Almanahul Gotha ! — ambii nefericiți, fiindcă n-aveau copii. După moartea prințului Sanadaru, care fusese înrudit cu casa imperială niponă, și putea aspira la tron, în lipsă de alți moștenitori, prințesa s-a gîndit cu reală simpatie la singurătatea mikadoului și

a consoartei sale, ambii loviţi de drama de a nu avea copii, ca şi perechea princiară din Bucureşti. Da, iată marea dramă ! şi-a spus doamna. Căci, în lipsă de moştenitori legitimi, la tron, ce se fac popoarele ?

La rugăciunile anterioare, pentru capetele încoronate, prinţesa a adăugat rugăciunile pentru progenituri, mulţimi de prinţişori imperiali şi regali, pe care-i ştia numai după nume. N-a fost omis din acest pomelnic ţareviciul Alexandr Alexandrîci, alintat în mod impropriu Alioşa, şi nici copilul acestuia, Nikolka, al cărui chip în medalion îl purta la gît. „Doamne, şoptea prinţesa, dacă măcar Nikolka ar fi apărat, acest copil care n-a făcut nici un rău !“ Cum se putea oare ca cineva să dorească răul unui copil sau al părinţilor acestuia, auguştii părinţi de care depindea lumea ? Sau se apropie sfîrşitul lumii ? Doamna nu putea accepta şi se ruga.

De cîtva timp prinţesa era totuşi încredinţată că va avea un copil.

Prorocirea despre sfîrşitul apropiat al lumii pusese în vînzoleală satele, care, necitind gazete şi nici depeşe diplomatice, n-aveau alt mijloc de-a afla de izbăvirea ultimă decît punîndu-se în mişcare către mînăstirea Căldăruşani, unde de cîtva timp fratele Gheorghe arunca spre mulţimi vorbe înfricoşate :

— Veseliţi-vă morţi şi vă bucuraţi voi strămoşi, căci pe voi cu adevărat vă izbăvi Hristos, vouă vă dete moşia cea dintîi, pămîntul din carele aţi fost făcuţi. Şi raiul vi-l dete, căci vouă vă dărui viaţa cea de dincolo, fără sfîrşit...

Lîngă prispa fratelui Gheorghe, veneau în puhoaie mulţimi de bătrîni, muieri, copii, schilozi, ca să-i asculte prorocirile şi să se întremeze cu un cuvînt. Smintitul profeţea însă intermitent, după toanele cerului de aprilie. Cînd un puhoi de oameni se retrăgea, nemulţumit de ceea ce auzise, venea altul, lacom să apuce cîte ceva, apoi altul, care se retrăgea ducînd vorba mai departe. Cu un ultim

puhoi a pătruns aproape de sfînt și baciul Șiclovan. A auzit niște vorbe, fără nici un înțeles :

— Sculați-vă voi, ca să intrăm noi ! Căci răul carele este aici afară, în lumea strîmtă nu-l mai putem îndura. Că urgisiți sîntem, și bătuți, și risipiți în pulberi sub roata carului lui Anticrist...

Oamenii din jurul baciului au înțeles că nu li se va da pămînt, nici după război, și au rămas pe loc, posomorîți, neștiind încotro să mai apuce. Nici Șiclovan n-avea ce alege din acele vorbe, după care nebunul s-a și retras, a stat închis în chilia lui cîteva ceasuri. Șiclovan a rămas pe loc în mulțime, neștiind ce să mai facă. Venise să-l întrebe pe sfînt unde-i pierise aurul, iar acum sfîntul dispăruse. O babă i-a spus însă că uneori smintitul revenea între oameni, ședea cuminte pe prispă și povestea cu glas potolit despre sosirea aceluiași Anticrist, ca și cum faptul acelei apariții grozave s-ar fi petrecut atunci, sub ochii lui.

— El vine, spunea un om din mulțime, reluîndu-i sfîntului cuvintele, dar nu știi cînd. El e ca mine și ca dumneata, căci are chip de om, nu de cîine, nici de fiară sălbatică, ba chiar poartă surtuc, precum dumnealui. Bună ziua, omule ! zici, dar omul nu-ți răspunde, căci nu mai e cărare de la om la om, și nici de la vecin la vecin.

Ascultătorii s-au uitat în jur cu spaimă, căutînd să identifice „omul cu surtuc", s-au uitat o clipă la Șiclovan, apoi l-au lăsat în pace, căci Anticrist putea să aibă și alt veșmînt. Ceea ce pe oameni îi speria era „lipsa cărărilor". Iată un lucru la care nimeni pînă atunci nu se gîndise, deși toți aveau cap, toți erau țărani. Cum avea să arate lumea dispărînd cărările și drumurile ? Încotro s-o mai apuci ? S-o iei așa, peste cîmp ? ! Dar și animalele, chiar sălbăticiuni de-ar fi fost, aveau drumuri ale lor, poteci, cărări, vecini de alte soiuri. Și păsările de asemeni. Acestea toate se mișcau după o rînduială. Cum adică să nu mai fie cărare de la om la om și de la vecin la vecin ? Sfîntul nu-i dumirise. Omul care-i auzise vorbele povestea mai departe :

— Și-atuncea, după ce-l cunoști pe cel rău care va veni ? Te uiți în jur și vezi codrii cu frunza căzută, mîncată de omidă. Și apele puturoase, bîhlite, pline de mîl și mormoloci. Și izvoarele lipsă. Și văzduhul puțind a pu-

cioasă și-a stîrv. Și întunecime peste tot va fi, ca și cînd lumea și-ar trage căciula pe ochi, și frig, foarte frig. Și de mîncare nimica altceva decît făină de piatră și de fier. Și ce mai vezi ?... Vezi drumul de fier. O șină colo, alta hăt dincolo de pădurea aia, și omul la mijloc, între ele, legat de mîini și picioare, și auzi dintr-acolo cum ea vine grohăind, mare, neagră...

— Cine-i ea ?

— Mașinăria care vine pe drumul de fier.

Mai înainte de a se instala la Căldărușani, fratele Gheorghe văzuse drumul de fier, dar amintirea îi rămăsese tulbure în minte, ca într-o ceață. Nu mai știa bine ce văzuse. Povestind despre „drumul necuratului“, el lărgea liniile, îndepărtînd o șină de cealaltă, ca-n Spania și în Rusia, unde drumul de fier era mai larg, ba și mai anapoda făcea, așezînd șinele pe cele două zări, aducînd să vină spre om, din convergența unui punct aerian, o mașină care înspăimînta lumea. El imita dihania, grohăind profetic. Apoi, ostenit, cădea la pămînt ca și mort, rămînînd așa ceasuri întregi. Cîte un pelerin îl uda cu apă, ca să-l învie. Acum, despre drumul de fier povestea un alt om, care repeta cuvintele sfîntului.

Baciul Șiclovan nu s-a lăsat impresionat de aceste cuvinte de groază. El călătorise și cu trenul și cu vaporul, și nu pățise nimic Mașina cu vapori nu era un rău decît pentru proști. „— Dacă proștilor, și-a zis el, le e frică de țug, apoi să nu se suie în țug.“ Prorocirea aceasta despre „țug“ nu i-a inspirat încredere, a devenit brusc rezervat, s-a gîndit să plece. Sosind la Căldărușani, baciul băgase de seamă că altă lume, lumea de condiție, nu se înghesuia să-l vadă pe sfînt decît așa, în trecere, ca pe o ciudățenie. Nici călugării de la mînăstire nu călcau pe la aceste adunări populare, în care mai ales muierile bătrîne îl ascultau pe nebun. Destul de îngroziți, monahii îi aduceau fratelui tainul de obște, retrăgîndu-se în grabă și lăsîndu-l în plata celui de sus. Cu atît mai puțin nu-l frecventa părintele Teofil. Șiclovan și-a zis că-i mai cuminte să se ducă să-l vadă pe părintele Teofil, un om luminat, fost episcop, acum în retragere, pe care-l cunoștea. S-a și dus, i-a sărutat mîna, a rămas cîteva clipe lîngă sfinția-sa, printre alți oaspeți simandicoși. Părintele tocmai oferea vizita-

torilor o explicație științifică a cazului, tălmăcind acele stări ale fratelui Gheorghe, într-un limbaj adecvat, din care baciul iar n-a ales mare lucru :

— După el, viitorul se compune din succesiuni de trecut și prezent, prăvălindu-se într-un timp fără fund. Dacă ar fi așa, cunoscînd trecutul și cunoscînd prezentul, am putea citi viitorul. Or nu-i așa, vă rog să mă credeți, spunea părintele Teofil, cu convingere. Nici unul dintre noi nu știm ce ne va aduce ziua de mîine, căci nu cunoaștem intențiile Celui etern. Tot ce știm este că această lume, care stă sub semnul accidentului, are un sfîrșit.

— E un excroc ? a întrebat cineva.

— O ! a protestat părintele Teofil. E un nefericit care vorbește-n dodii.

— Dar el cunoaște totuși unele încolțiri ale zilei de mîine, în bine sau în rău ! a obiectat același domn.

— Ce curaj este acela de a profeți răul ?

— M-au impresionat totuși acele cuvinte despre un timp cînd nu va mai fi cărare de la om la om, a spus o doamnă.

— Ce vă mirați, stimată doamnă, cînd aceasta se știe! Căci va veni vremea cînd părinții cu copii, frații cu frați, neam cu neam nu-și vor mai vorbi, și atunci cum vor fi toți aceștia lumea ?

Părintele Teofil s-a oprit însă, pentru a nu se angaja el însuși pe drumul profețiilor.

— Dar binele ? a mai întrebat cineva, o tînără frumoasă. Se pare că uneori acest biet frate Gheorghe ghicește ce va fi și-n bine.

Părintele Teofil a surîs cu îngăduință spre tînăra domnișoară :

— O, lucruri minime. El izbutește, e drept, să recunoască sexul puiului, numai atingînd oul. Ăsta-i pui, asta puică ! Sau sexul mielului numai privind oaia gravidă. Cine poate însă cunoaște ce va făta viitorul ? Părintele Teofil a privit în zare, dincolo de turlele mînăstirii, spre cerul tulbure : Toți privim acest pîntece umflat, diform, amenințător, care e ziua de azi.

Nici aici, Șiclovan nu s-a ales cu ceva, și atunci baciul a hotărît să se întoarcă la sfînt și să aștepte lîngă pragul acestuia cît o fi și-o fi. N-a așteptat mult. Smintitul a ieșit

brusc afară şi s-a uitat încruntat către lume. Nu vedea oamenii, dar, fără a-i privi, îi ţintuia cu degetul pe unii, aruncîndu-le vorbe cumplite :

— Tu vei muri ! i-a spus unuia, şi a trecut mai departe. Unei femei i-a spus : El nu se mai întoarce, degeaba îl aştepţi. Oprindu-se în dreptul lui Şiclovan, care s-a speriat, i-a zis : Tu nu mai ai oi !

Sărmanii din jur l-au privit înfioraţi pe Şiclovan, incluzîndu-l tagmei nenorociţilor bătuţi de destin. El nu arăta a cioban, după haine părea un orăşean, negustor avut, cum şi era. Şi-atunci cum de-i prorocise despre o pagubă în oi ? Mai potrivit ar fi fost ca nebunul să-i spună : „— O să-ţi arză casele !" Dar nebunul atît i-a spus : „— Tu nu mai ai oi !"

Şiclovan s-a întors acasă noaptea, prin întuneric, iar băciţa i-a întins o telegramă, primită din Crimeia, care nu era o glumă. Oile lui, douăzeci şi cinci de mii de oi, date în grija unui nepot, pe care-l chema tot Şiclovan, şi tot Semproniu, fuseseră pierdute. Vestea neagră, expediată prin oficiul telegrafic din Krasnodar, venise fulger la Bucureşti, via Viena. Cuvintele din telegramă izvorau de la acel nepot care semna Sempronie. Acesta îi scrisese sec : „Nu mai ai oi..."

Aflînd despre atentat, Sabin şi-a trîmbiţat entuziasmul :

— Va veni o eră a maselor, dragă Theo. Nea Taşcă avea dreptate, nu însă cum îşi închipuia el. Faţă de era precedentă, care avea o putere explozivă modestă, era maselor va fi cam ce e azi, faţă de pulberea neagră de puşcă, nitroglicerina lui Sobrero. Aceasta, e ştiut, dispune de o sălbatică forţă distructivă, care îngrozeşte. Să se sperie proştii. În prezent, domnul Alfred Nobel a domesticit această forţă, oferind-o lumii sub forma dinamitei.

XXIV

După atentatul de la Berlin, împotriva kaiserului, la Petersburg atmosfera a devenit încă şi mai încordată, ca şi cum s-ar fi tras asupra ţarului. Unele persoane oficiale regretau faptul că, în urmă cu o săptămînă, Curtea cu juri pusese în libertate pe Vera Zasulici, care încercase o ispravă asemănătoare cu cea a studentului fanatic din Germania. Pentru mai multă siguranţă, gărzile fuseseră dublate atît la Palatul de iarnă cît şi la Peterhof. S-au luat măsuri speciale de pază la reşedinţa ţareviciului, care-şi îngăduia prea ades gesturi necugetate : se plimba prin Capitală cu mîinile la spate şi cu Nikolka după el. Lumea petersburgheză excludea posibilitatea ca cineva, vreun nebun, să tragă într-un copil (copilul trebuia lăsat să mai crească). Cel mai potrivit ar fi fost ca nişte militari experimentaţi, chiar eroii războiului, să se ocupe cu paza familiei imperiale. Deja se prevedea pensionarea lui Trepov, actualul guvernator militar al Petersburgului, şi înlocuirea lui cu altcineva, un specialist în combaterea acţiunilor gen vendetta ; se vorbea de generalul Loris-Melikov, erou al războiului din Caucaz. Dacă Europa cîştigase războiul pentru combaterea sultanilor, de ce nu l-ar fi cîştigat şi pe acela pentru salvarea propriilor capete încoronate. În fond, numai Franţa era republică, dar şi intransigenta Mariană era acum dispusă să cînte-n corul împăraţilor.

În noile condiții, generalul Iancu Ghica se mișca la Petersburg mult mai ușor, deși umoarea oficialilor era sumbră, aproape funebră. La Ministerul de Externe cineva, un inițiat în mistere, i-a șoptit generalului că-i foarte probabil ca pacea să se încheie în coadă de pește, ceea ce ar fi fost de dorit de toată lumea. „— Niște mici sacrificii trebuie să facem toți, ca să fie pace !" i-a mai spus acel domn, recomandarea privind sacrificiile socotindu-se ca și acceptată.

Iancu Ghica știa că la Berlin, la Viena, la Londra, ca și la Petersburg erau în toi consultările oculte, după frumoasa expresie : „Se clocește ceva". Diplomații reveniseră cu brio în scenă, în timp ce militarii făceau strajă pe străzi, pe posturi de vardiști. Se insinuase chiar ideea că armatele nu sînt bune la nimic, de vreme ce soarta unui teritoriu se decide pînă la urmă la o masă, în fața unei hărți minuțios desenate, aproape de care se află și un bufet cu aperitive. Era notoriu că atracția aperitivelor, bine condimentate, excită gustul tăieturilor care se exercită sec, fără vărsări de sînge, pe platourile de bunătăți și pe hartă. Iancu Ghica trăia spaima pentru bucățica reprezentată pe hartă de țara lui, intrată acum pe mîna unor cartografi invizibili, experți în fabricarea unor țări ajustate, compensate, comprimate, bine colorate. Operațiile preliminare se făceau într-o desăvîrșită liniște — liniștea trebuitoare chirurgiei — deși nu într-un singur cabinet, în mai multe, astfel încît pentru o chestiune sau alta pacientul era trimis cînd la Viena („— Asta la Viena !"), cînd la Berlin („— Asta se va rezolva abia la Berlin !"), cînd la Londra („— Asta la Londra !"). Unanimă era cererea de a se menține liniștea ; unanim și generalizat era avertismentul de a păși în vîrful picioarelor, cu un deget dus la buze, ca în preajma sălilor de chirurgie, cînd se operează.

Un tulburent incorigibil, deși aflat la distanță, era Kogălniceanu, care submina starea de liniște precataleptică, din preajma Congresului de pace, bombardîndu-l pe Iancu Ghica cu telegrame fioroase. Fiecare telegramă cu instrucțiuni, primită de la Kogălniceanu era desfăcută de general cu imense precauțiuni, ca un colet conținînd ful-

minat de mercur. Conu Mihalache nu lua în seamă noile circumstanțe, tonul care acum făcea muzica, el o ținea drept ca glontele, ignorînd faptul că în diplomație se revenise la un dialog întortocheat, aproape normal. Ultima depeșă primită de la București, din nou în chestiunea teritorială, din nou în chestiunea articolului VIII, din nou în chestiunea retragerii trupelor, i-a dat generalului fiori. Știa că nu poate transmite kneazului Gorceakov, ca-n iarnă, un asemenea document, și i-a cerut ministrului să-și modereze tonul :

„Persister a faire remettre une telle protestation remplie d'expressions et d'allusions violentes me paraît de la dernière imprudence. Il ne faut pas exaspérer le colosse.“[1]

A trimis la poștă acest text, dar peste cîteva minute a mai adăugat o frază, pe care a expediat-o printr-un nou curier, ca întregire la primele :

„Je ne suis ni pour la violence ni pour le servilisme. Je suis pour une conduite ferme, ênergique mais courtoise, digne et correcte.“[3]

Iancu Ghica știa că în mod sigur conu Mihalache va face poza taurului înfuriat, și, pentru a preveni reacția ultraviolentă a ministrului său, a conceput încă o completare, pe care a expediat-o la poștă printr-un al treilea curier :

„Bref si je ne puis vous convaincre, si nous ne tombons pas d'accord pour cette question de forme, comme je ne saurais me prêter à lire ou à remettre une telle protestation, je viens vous prier de bien

---

[1] „A persista să fie remis un asemenea protest plin de expresii și aluzii violente îmi pare a fi ultima imprudență. Nu trebuie exasperat colosul.“

[2] „Nu sînt nici pentru violență, nici pentru servilism. Sînt pentru o conduită fermă, energică dar curtenitoare, demnă și corectă.“

vouloir aviser à mon rappel immédiat et d'envoyer une autre personne pour accomplir cette mission." [1]

Cel de-al treilea curier pe care Iancu Ghica îl trimisese la poştă era un finlandez, de curînd angajat pe postul celui de al doilea Oscar, valetul care dispăruse fără urmă, răpit de Ohrana. La întoarcere, finlandezul i-a adus conului Iancu gazetele proaspete. A deschis *Curierul de Petersburg* şi a rămas stupefiat : cu o zi în urmă, kaiserul Wilhelm fusese victima unui nou atentat. Europa împăraţilor se zguduia.

Din Berlin, Kogălniceanu primise încă un raport de la consulul Degrea, care se descurca destul de bine. Degrea fusese iniţial handicapat de prestigiul lui Maiorescu, de relaţiile pe care acesta le stabilise la Berlin. Cît timp fusese consul, Maiorescu se mişcase în lumea berlineză ca peştele-n apă. Şi totuşi, Degrea era mai bun, ca diplomat, decît Maiorescu ; el vedea în spaţiul german nişte mişcări şi nişte prefaceri pe care profesorul de logică nu le-ar fi putut observa, din prea multa lui simpatie faţă de loc. Degrea scria :

„Prinţul Bismarck nu joacă pe ziua de azi ci pe mîine. El a scos din dosare aşa-numitul plan Kunckel, clasat în urmă cu un an, printre hîrtiile moarte, cînd l-a scos la pensie şi pe modestul lui autor, un umil funcţionar de la secţia cifru a Ministerului de Externe. Planul Kunckel prevede un marş german spre răsărit, pe direcţia Orientul Apropiat—Orientul Mijlociu—Asia Anterioară—Asia Mare, sub forma unei

---

[3] „Scurt, dacă nu pot să vă conving, dacă nu cădem de acord asupra acestei chestiuni de formă, de înaltă importanţă, cum eu n-aş putea să mă pretez să citesc sau să înmînez un asemenea protest. vin a vă ruga să binevoiţi a aviza retragerea mea imediată şi trimiterea unei alte persoane care să poată îndeplini această misiune."

invazii paşnice. Vor porni deci spre porturile asiatice cohorte de negustori blonzi, fabricanţi de bere, şuruburi, şine de fier, locomotive, arme, cum şi domni cu mîinile în buzunare care vor oferi credite. Cu orice preţ, dar cu orice preţ, britanicii vor fi daţi afară din Orient. Se pregătesc şi cîteva mari expediţii ştiinţifice : geografice, arheologice, antropologice, filologice. Cînd nemţii pun laba pe un subiect, nu-l mai lasă din gheare pînă nu-l epuizează. (Chiar mie mi s-a cerut colaborarea la o enciclopedie de lingvistică — cu ce credeţi ? — cu un articol despre cuvintele turceşti şi persane din limba română !). Specialitatea nr. 1 a universităţilor germane va fi de aici înainte orientalistica. Se pregăteşte şi un aflux popular (de masă). Ţăranii săraci din Prusia şi Pomerania vor fi îndemnaţi să-şi părăsească pămînturile reci şi sterpe, să-şi ia lumea-n cap, ca să colonizeze (civilizeze) pămînturile fierbinţi ale Orientului, şi să se transforme în cultivatori de portocale şi lămîi, începînd cu Dobrogea şi isprăvind cu Pustiul Arabiei. (Numele domnului P.P. Carp, care ar vrea să colonizeze pămînturile româneşti cu ţărani germani, expediindu-i pe ţăranii români în America, face furori pe aici. Proiectul acesta este examinat cu toată atenţia.) În privinţa unei eventuale concurenţe, în cucerirea Asiei, imperiul german n-are bătaie de cap. Rusia e ca şi strivită după acest război victorios. Austro-Ungaria e ca un şarpe boa care ar fi înghiţit o turmă de bivoli. Durerile stomacale, crampele acestui imperiu îl vor face să crape. Anglia ? Despre Anglia vă voi vorbi mai tîrziu, în raportul următor. Ca şi despre Franţa, care dacă nu se aliază urgent cu Rusia e ca şi moartă.“

*

Conu Mihalache n-a retras şi nici n-a moderat nota pe care Iancu Ghica trebuia s-o înmîneze cabinetului de la Petersburg, în schimb a adăugat, la final, un pasaj din

scrisoarea-memoriu către baronul Jomini, din 31 ianuarie, text vechi dar cu valoare nouă :

„Pentru a exista şi a se menţine, orice prietenie rezidă într-un schimb constant de bune oficii şi garanţii de ataşament şi dezinteresare reciprocă. În ceea ce ne priveşte, ne-am manifestat în întregime prietenia faţă de Rusia. Este deci rîndul Rusiei de a ne ajuta acum şi de a înţelege că ţările mici, nu mai puţin ca cele mari, îşi au propriile lor sentimente de conservare şi de demnitate, că ele merg pînă la capătul datoriei pe care le-o impun aceste sentimente şi că în sfîrşit, pentru o mare naţiune, cum este a dumneavoastră, dragostea a cinci milioane de români, asigurarea că inimile şi braţele lor vor fi totdeauna gata, valorează mai mult decît o biată bucată de pămînt".

*

În cursul nopţii, Rufino a încercat să sondeze din nou cerul cu luneta, n-a izbutit, apoi s-a aşezat la masă şi i-a scris lui Costi Aldea :

„Din păcate nu cunoaştem cauza. Nouă ne scapă explicaţia cauzală, înaintăm orb. Înaintăm, dar nu pricepem ce se întîmplă în jur, nici sus, nici jos. Noi ne mişcăm într-o lume a efectelor, a căror pricină ne depăşeşte, căci se plasează fie deasupra capului nostru, în infinitul spaţiului sideral, fie sub picioarele noastre, în trecut, în infinitul timpului precedent, consumat. Sîntem legaţi spaţial de stele, de pulsaţia lor vie, iar temporal de o istorie anterioară, încă vie, care ne respinge mereu în sus şi înainte. Înaintarea noastră este de fapt o expulzare continuă. Tragem orbeşte, tot tragem, înhămaţi lanţului universal, care ne precede, ale cărui zale sîntem, care trece prin şi peste noi, făcîndu-ne captivi întregului pe care-l pierdem din vederea noastră scurtă. Libertatea ? Avem libertatea erorii, poftim !, dar n-avem înţelegere."

Scriind „poftim“, Rufino a vărsat călimara. Catastrofa i-a dat şi panică şi furie, isprăvite ambele într-o senzaţie umilitoare de neputinţă. „— Un fleac, poftim! şi-a spus Rufino, poate compromite pînă şi un gînd.“ Se simţea la cheremul fleacurilor, acum prizonier petei de cerneală lăţite pe hîrtie, care înecase rîndurile făcînd ilizibil scrisul. Trebuia să transcrie, dar mai întîi să se spele pe mîini. S-a spălat, s-a şters, dar nu s-a atins de balta neagră, în care-i sucombaseră ideile. A scris în continuare pe o filă nouă, trăgînd din cînd în cînd cu ochiul la balta neagră de alături, care-l ameninţa :

„Între timp, în ştiinţe, copiem orb natura. În rău. Ne amăgim că tot copiind-o o şi înţelegem. Dar n-o înţelegem, să fie limpede, imitaţia nu duce la nimic“.

Din nou balta de cerneală îl ameninţa. Rufino s-a tras cu scrisul spre colţul mesei, ferindu-se de agresiunea lichidului care continua să curgă lent spre el. Furios, a dat să se ridice şi să se mute în altă parte, dar a rămas pe loc ostentativ. Nu voia să piardă şirul ideilor. A scris mai departe :

„Noi dispunem doar de libertatea de a nu ne conforma legilor, de a nu le percepe măcar, grozăvindu-ne cînd izbutim să le sfruntăm, ca să întemeiem, ici şi colo, o ordine provizorie a haosului, o toleranţă din partea hazardului.“

Absurdă era şi pata de cerneală care tot curgea spre el. Rufino voia să-şi ducă la capăt ideea, orice s-ar fi întîmplat. Fenomenul fizic al unei bălţi de cerneală în expansiune nu-l putea împiedica să-şi formuleze un punct de vedere, mai ales cînd acel punct de vedere se referea la ştiinţele fizice, în mod expres la mecanică. Balta neagră avea o mişcare interţială care ar fi trebuit să se oprească pînă la urmă ca de la sine. Rufino a continuat :

„Să luăm ca exemplu de impas mecanica de azi, această ştiinţă atît de pacificată, a simplificărilor grosolane. În curînd, mecanica aceasta se va clasiciza, cu erorile ei cu tot. O vom depăşi, desigur. Va apărea, e de presupus, o altă mecanică, la polul opus. Polul opus ne atrage, de pe acum, în toate disciplinele. Veţi vedea, s-a zis cu unitatea! Or, abandonarea unităţii şi intrarea în diversitate este disoluţie şi moarte, cînd întregului i se întoarce spatele.“

Rufino a întors spatele bălţii de cerneală şi a continuat să scrie cu patimă :

„Va fi un nou cîmp al rătăcirilor, un alt cîmp orb. Acest pustiu al Arabiei nu va fi străbătut cu una cu două decît atunci cînd va năzări din nou la orizont unitatea ca un miraj. Nu va fi prea tîrziu ? De ce perpetua pendulare între o eroare nedepăşită şi între una nouă, care ne atrage cu făgăduinţa ei într-o şi mai cuprinzătoare capcană ? Proporţia acestei capcane se întinde sub ochii mei ca un imens hău negru."

Expresia „hău negru" era precis legată de pata de cerneală, care fusese transportată în mintea cugetătorului, înlăuntrul căreia lucra. De acel hău negru din minte, Rufino se ferea, nu voia să-l atingă. A şi scris :

„Ce doresc eu ? Un popas. Un dram de asceză în cunoaştere, ca să dobîndim, în sfîrşit, înţelegerea, ca să ştim cum să pornim mai departe. De ce libertatea n-ar începe prin a fi un refuz ?"

*

Într-o clipă de reculegere, îşi ordonase gîndurile şi Cerchez, fără însă a le nota :

— Să-i recunoşti realului calitatea intrinsecă de a fi. Să nu-l mutilezi ! Aici n-au ce căuta plasele logice.

Dar pentru un lucru atît de simplu, şi-a mai spus generalul, trebuia oare făcut un război ? Nu se putea ajunge la acelaşi rezultat, pe o altă cale ?

XXV

Deşi lumea părea ceva mai calmă, Brătianu nu se liniştise. Cînd armata română trecuse Dunărea, de fapt în noaptea premergătoare evenimentului, premierului îi albise părul, în cîteva ceasuri. La ziuă, s-a trezit cu părul alb. Nici un alt semn de bătrîneţe, cum nici pleşuvia precoce a conului Mihalache nu indica bătrîneţea, ci din nou rezultatul unui şoc emoţional. Acum, după război, mai ales după întoarcerea din turneul occidental, pe Brătianu îl teroriza alarma de a nu uita ceva, vreun lucru important. După întîmplarea cu domnişoara Soos, premierul nu mai suporta asemenea deraieri ale memoriei, pe care le socotea catastrofale. Era de vină oboseala, şirul de nopţi fără somn, tensiunea perpetuă, dar Brătianu devenise suspicios, i se părea că cineva — un duşman exterior ! — atentează la tezaurul care fusese, pînă mai înainte cu o clipă, memoria lui. Lucrînd cu Carada, colaboratorul lui în materie de finanţe, premierul a tresărit, la un anume moment, dîndu-şi seama că uitase o cifră :

— Poftim, iar am uitat o cifră !

— Sînt de vină imperiile — a strigat Carada, cu furie. Căci din cauza lor trebuie să ţinem minte absolut tot, pînă la fleacuri.

— Aiurea ! a respins şeful. Sînt de vină eu.

De la un timp, pentru Brătianu uitarea însemna un atac la persoană. Acum din nou uitase ceva, o cifră, în chestiunea financiară. Or, în cazul imperiilor se uitau supra-

fețe. Imperiile erau cu geometria plană, capitalul cu algebră și curbele statistice. Imperiile lucrau cu realități moarte — cartografii, cronologii, arhondologii —, capitalul cu realități vii, actuale sau viitoare, niște realități dinamice, rebele, recalcitrante, care nu intrau în nici un fel de forme.

— O, să vezi dumneata, a mai spus premierul, că ziua de mîine o să ne surprindă cu totul nepregătiți, dacă ne încăpățînăm a rămîne la fel ca ieri. Și mai apoi : Uită-te la statisticile astea ! — avea pe birou un vraf de statistici ale căror linii învîrtejite le resimțea în creieri. Poftim, a mai spus, curbele astea cresc aberant. Ele scapă cu totul previzibilului, ca și cum punctul din care emană s-ar plasa în necunoscut. Cum să mai poți anticipa asupra unei operațiuni financiare ? !

De la un timp, Brătianu se simțea smuls către un viitor nesigur, din fereastra căruia nu se mai vedea clar prezentul. Trecutul, plasat și mai înapoi, se încețoșa cu totul, sub un val gros de uitare. Sub această presiune, formidabilă, omului politic îi era greu să mai discearnă ce-a fost ieri. „— Chiar, s-a întrebat o dată, ce zi a fost ieri ?“ Și-a reamintit singur. Fusese miercuri, nu data calendaristică o uitase, ci numele zilei, miercurea și vinerea premierul postea —, dar și-a reamintit grație faptului că-n aceste două zile de post mînca doar pîine prăjită cu ceai de tei. Un amănunt culinar, antrenînd fiziologia, resuscitase memoria, care era, după cum se vedea, un act de trăire.

Altă dată, discutînd cu Ionel despre cei căzuți în război — cei mai mulți fiindu-i necunoscuți — premierul și-a amintit de clipa cînd a parcurs prima listă cu morți, transmisă după noaptea bătăliei de la Grivița. Un supliment la listă, o notiță volantă, s-a prelins atunci pe lîngă alte hîrtii și a căzut sub masa lui de lucru. Brătianu s-a aplecat s-o caute, iar Ionel, care nu dormea, l-a întrebat : „— Ce cauți ?“ „— Caut un om.“ A vrut ulterior să-și amintească numele acelui om, dar n-a izbutit decît cu ajutorul lui Ionel. „— Nu-ți amintești cum îl chema pe tînărul acela, un sublocotenent mi se pare, pe care l-am descoperit mai tîrziu printre morți ?“ „— Sublocotenentul Paciurea“, a răspuns prompt Ionel. „— Urma să fac o

vizită familiei !" şi-a amintit Brătianu, cu regret. „— Dar ai scris o scrisoare de condoleanţe. Mi-ai dictat-o mie !" a mai spus Ionel.

De la o vreme, Ionel, care încă era copil, devenise principalul auxiliar al memoriei lui Brătianu. Din păcate, premierul nu-şi putea lua cu el feciorul la congres — era prea mic ! —, dar se gîndea ca pentru unele chestiuni inefabile să apeleze telegrafic la memoria lui Ionel. Voia, simultan, să-i formeze băiatului memoria, să i-o facă activă şi selectivă. I-a şi spus, cu un sentiment de autodisculpare : „— Dragul meu, memoria nu-i o ladă de gunoi, să arunci tot în ea, orice inutilităţi." Şi exemplificînd : „— Kogălniceanu, spre exemplu, a scris în tinereţe un tratat despre limba ţiganilor, pe bază de memorie. Ce-a auzit şi el, în copilărie, pe la şatrele şi de la slugile de pe moşia lui tătîne-său. Se pare că lucrarea e proastă. Nimeni nu va putea învăţa ţigăneşte după cartea lui Kogălniceanu. Or, tu trebuie să procedezi altfel. Cînd ai de studiat o chestiune, dai memoria la o parte, ca şi cum n-ai şti nimic."

Aşa voia să procedeze şi-n chestiunea congresului, să se pregătească minuţios, ca şi cum n-ar fi ştiut nimic despre România. Nu era cazul să procedeze atît de radical, cîtă vreme acolo, la Berlin, nu urma să fie singur. Cu memoria propriu-zisă îl avea alături pe conu Mihalache. Începuse să capete admiraţie faţă de mintea-depozit a colaboratorului său. Din nou voia să se concilieze cu el. Dar dacă în ceea ce-l privea, intervenea din nou vreun lapsus ? Brătianu şi-a dus ambele mîini la tîmple. I-a spus lui Ionel :

— O forţă îngrozitoare, care ne va trage fie înapoi, fie înainte, va fi de aici încolo uitarea. Apoi tresărind : Cel mai rău, dragă, ar fi dacă n-am lua act că pe la noi, d-aici încolo, va curge altfel istoria.

În timpul marşurilor de noapte din aprilie, un soldat îşi pierduse baioneta. Posesorul n-a reclamat pierderea obiectului, care a fost totuşi găsit, tot în cursul lui aprilie. În

Monitorul Oficial a apărut peste puţin timp un anunţ care avertiza :

„Deţinătorul baionetei seria B 073739 este prevenit a veni s-o ridice de la sediul prefecturii Craiova, direct de la dl. Mărculescu. Contrar, obiectul se depune la Arsenalul Armatei“.

Tot din Berlin, unde se afla prezent pentru lucrările Congresului — care sta să înceapă — prinţul Nigata i-a telegrafiat lui Radu Mihail :

„La conacul Sinteşti se află un oleandru părăsit, gata să se usuce. Rog trimiteţi pe cineva să-l ude.“

Între timp, graţie domnului Hasdeu, în rafturile ministrului de externe se strînseseră cîteva mii de documente, pentru Berlin, toate pendinte de problema litigioasă. Mitilineu izbutise să le claseze şi să le ordoneze în dosare, muncind ca un hamal.

Văzînd această muniţie, ministrul i-a spus hamalului :

— Împachetează-le, dragă, vreau să le iau cu mine la Berlin. Mîine plecăm.

— De ce să le împachetez ? a replicat hamalul. La congres vor fi inutile.

I-a şi înmînat conului Mihalache o telegramă, prin care se notifica, din Berlin, că intervenţia ministrului român de externe, în eventualitatea că ar fi admis să-şi expună doleanţele, în cadrul înaltului conclav, nu va putea depăşi două sute de cuvinte.

„Veți fi ascultați, se spunea în telegramă, *dar nu auziți.“*

La București, ici și colo, se uitaseră și anume obiecte, utilaje militare, vehicule. Astfel, în Grădina Episcopiei, peste drum de palatul din Centru, rămăsese abandonat un cupeu negru, cu doi vizitii care moțăiau liniștit pe capră. Perechile care se plimbau prin grădină, printre arborii înfloriți, nu dădeau atenție echipajului care, fie aștepta pe cineva, fie fusese uitat de stăpîni. Caii își ronțăiau cuminți ovăzul, cu capul în traiste, din cînd în cînd, ori unul ori celălalt dintre vizitii îi adăpau, aducîndu-le apa cu o căldare de pînză cauciucată, de tip militar. Căldarea, care se plia pînă devenea plată, ar fi putut atrage atenția, dar n-a atras-o, pietonii își vedeau liniștiți de promenadă.

La fel, nu atrăsese nimănui luarea-aminte un domn tînăr, care își bea apatic șvarțul la fereastra cafenelei din colțul grădinii, de unde se putea supraveghea cu înlesnire atît palatul princiar cît și cupeul aflat în repaos. Din cînd în cînd, totuși, acest domn ieșea din cafenea, ca să verifice starea cupeului și a cailor. Cupeul arăta ca o cutie neagră, lăcuită în exterior și capitonată în interior, semănînd cu un dric austriac, din cele recent achiziționate la București pentru pompele funebre. Vehiculul părea să prezinte destulă siguranță : ușile se încuiau semiautomat, ferestrele erau prevăzute dinspre interior cu perdeluțe negre de satin, deși sticla era opacă. Trăgînd la o parte cînd o perdea, cînd pe cealaltă, tînărul domn observa cu satisfacție, de fiecare dată, că dincolo de sticlă nu se vede nimic. În interior, două banchete. O banchetă principală, cu pernele în piele neagră, și o banchetă mai îngustă și mai lungă, pentru trei persoane, dar fără perne, pentru însoțitori. Pasagerii însă lipseau. Aceștia ar fi trebuit să fie : prințul și prințesa — pe bancheta principală, și, pe cealaltă banchetă, un ofițer de gardă plus doi translatori — unul de română, unul

de germană. Un al doilea cupeu, de aceeași formă, plasat tot în apropierea palatului, lîngă biserica luterană, se prezenta ceva mai modest. Era cupeul pentru medic, un neamț, și pentru o infirmieră, tot o nordică, o doamnă spelbă, care ar fi trebuit s-o ajute pe principesă în lungul voiaj. În același cupeu, pe un taburet, mai era prevăzut și un gardian ras în cap, pe post de ordonanță a prințului. Ambele cupeuri urmau a fi precedate de un echipaj liber, un fel de docar, în care trebuiau să se înghesuie mai mulți ofițeri de pază, îmbrăcați în uniforme indistincte, fără semne de grad sau armă.

Deplasarea micului convoi ar fi urmat să se desfășoarea noaptea, sub protecția a două sotnii de cavaleriști de gardă, după un itinerariu bine pus la punct. În timp ce alte trei echipaje similare, pornind de la palatul din Centru, s-ar fi îndreptat spre gara orașului — simulînd, pentru eventualii martori ! — călătoria perechii princiare pe drumul de fier, spre apus, celălalt convoi, care i-ar fi cuprins într-adevăr pe ostateci, ar fi ieșit sprinten și nestingherit pe la Băneasa, îndreptîndu-se întins pe drumul răsăritului, către Rusia. Popasurile de etapă erau bine chibzuite, după un itinerariu pe care tînărul domn, care-și bea șvarțul, îl avea în buzunar. Mai întîi o scurtă oprire la un conac de pe Valea Buzăului, cumpărat de un interpus al antreprenorului Warșawski. Acest conac fusese evacuat de vechii proprietari, pus la dispoziția unor persoane cu pașaport străin, care așteptau zi și noapte oaspeți, cu samovarele clocotind pe masă. Apoi alt popas, pe valea Tutovei, la un alt conac, încă și mai bine pus la punct, cu mulți cai de schimb. Pentru cel de al doilea popas, colonelul Tugenhold trimisese un om în inspecție, ca să supravegheze stadiul pregătirilor și starea bivuacului. Mai departe urma a se evita Iașii, deși aici, dacă ar fi fost necesar, se putea conta pe asistența unui Roznovanu, vechi separatist, pe care șeful operației îl avea pe listă, ca rezervă. Se evita punctul Ungheni. Trecerea peste Prut urma a se face mai la vale, cu debarcarea la o moșie a Moruzeștilor, aceiași Moruzești amestecați în afacerile tulburi dintre Poartă și Rusia, la începutul veacului.

Tînărului domn, consumator de şvarţ, îi revenea totuşi numai prima parte a afacerii, arestarea prinţului şi conducerea cupeului cu ostateci pînă la barieră. Restul operaţiei nu-l privea, revenea unui subordonat minor, simplu cărăuş. Şi acesta era prezent, îşi bea zilnic ceaiul la o altă locantă, de lîngă hotelul Brofft — şi aceasta cu deschidere către palat, iar cînd individul dispărea, pentru micile necesităţi sau pentru alte somaţii, era înlocuit de un adolescent firav, cu părul bălai şi cu ochii cenuşii. Băietanul adresa din cînd în cînd matroanei de la tejghea o întrebare aparent fără sens, stupidă şi automatică, asemeni unui tic verbal :

— *Madame, je vous en prie, est-ce que vous avez, par hazard, des brioches à la confiture de griottes ?*
— *Non Monsierur, nous n'en avons pas.* [1]

Aceasta semnifica : se află perechea princiară în palat ? Colonelul Tugenhold fusese împotriva acestei parole : dacă totuşi, într-o bună zi, cineva din personalul locantei i-ar fi oferit clientului melancolic o brioşă cu dulceaţă de vişine ? Ce s-ar fi întîmplat, se declanşa prematur acţiunea ? Colonelul a primit totuşi asigurări că nimeni în acea locantă nu-i putea oferi clientului cu pricina brioşi cu dulceaţă de vişine, o prăjitură care nu era agreată la Bucureşti, fiindcă nici nu exista.

— Exclus să se întîmple vreo încurcătură ! i s-a spus.

— Dacă totuşi...

— Exclus !

Drept urmare, în acel punct, la locanta de lîngă hotelul Brofft, lucrurile se desfăşurau normal, cînd unul, cînd altul dintre cei doi clienţi, adresau matroanei de la tejghea întrebarea cuvenită :

— *Madame, je vous en prie, est-ce que vous avez, par hazard...*

---

[1] — Doamnă, vă rog, nu aveţi cumva din întîmplare brioşe cu dulceaţă de vişine ?
— Nu, domnule.

Apoi răspunsul ; apoi, mai tîrziu, sumar, eliptic :

— *Pas de brioches ?*

— *Pas.* [1]

Lucrurile se desfăşurau normal şi-n celălalt punct, la cafeneaua de lîngă Grădina Episcopiei, unde tînărul domn îşi consuma impasibil şvarţul, supraveghind palatul gol, cupeul gol.

Pînă cînd, într-o bună zi, cupeu şi supraveghetori au dispărut, ca şi cînd n-ar fi fost.

— *Pas de brioches ?*

— *Pas.*

Venise brusc căldura, căldurile albe de vară. Pămîntul suna din nou ca o tobă. Tot brusc, armatele imperiale au dispărut într-un zori de zi din jurul Bucureştilor. Cînd o mahalagioaică, dinspre Pantelimon, trezindu-se cu noaptea-n cap, a ieşit pe prispă să arunce afară gunoiul, n-a mai văzut scara de la Tula. Nici militarul cu ochean, care se tot chiora, din zori în seară, peste curţile mahalagiilor, nu mai era. Se făcuse nevăzut şi acel militar cocoţat în turlă, care-i nedumerise pe oamenii de jos încît aceştia îşi dădeau ghionturi şi se întrebau unii pe alţii, cu uimire : „— Ce vede, nene, ăla ? Ce tot vede ? ! Ne numără îmbucăturile ?"

Dispăruse scara, dispăruse omul cu ochean, dar văzduhul încă mai vuia spre răsărit. Muierea a lăsat pe prispă făraşul cu gunoi — nu se cuvenea să priveşti spre soare-răsare ţinînd gunoi în mînă ! — şi s-a întors slobod într-acolo, spre zarea de unde venea vuietul, punîndu-şi o palmă streaşină la ochi. Drumul soarelui era întunecat de trîmbe de colb, un colb care se tot retrăgea, pe măsură ce aurul sfîntului soare inunda cerul de vară.

[1] — Brioşe ?
— Nu.

Recruţii îşi continuau instrucţia, dar în regim normal. S-a revenit la temele anterioare, sărite din cauza evenimentelor, deschizîndu-se aceeaşi cărţulie, la paginile şi paragrafele omise cu o lună în urmă :

ÎNTREBARE : *Sîmbăta, ce îngrijire de curăţenie trebuie să aibă soldaţii ?*
RĂSPUNS : *Sîmbăta, în cursul zilei, ei scutură învelitorile şi bat saltelele, spală mesele şi băncile, lustruiesc curelele, curăţă armele şi rînduiesc toate efectele lor cu cea mai mare priveghere, pentru inspecţiunea de a doua zi.*

Nu era însă zi de sîmbătă, recruţii se aflau de o lună sub cerul liber, nici urmă de învelitori şi saltele, nici de mese şi bănci.

ÎNTREBARE : *Ce fac în adaos soldaţii în întîia sîmbătă a fiecărei luni ?*
RĂSPUNS : *Soldaţii spală geamurile şi pe dinăuntru, şi pe dinafară.*"

Nici urmă de cazarmă, nici de geamuri ; doar geamurile cerului.

În acalmia cosmică de după răsturnarea primăverii în vară, pe luciul apei răsăriseră nişte boboci de raţă sălbatecă. Soarele era curat, crescuse spre nămiezi, se ţinea singur în văzduh ; sub fulgerele lui albe lumea huzurea.

Abia ieşiţi din ouă, bobocii aurii de raţă pluteau ca de la sine pe apă. Nu-şi dădeau seama că vîslesc, nici fluxul apei nu-şi dădea seama că-i poartă, ca de la sine. Bobocii

de rață vedeau întîia oară lumea curgătoare a fluviului, fără a ști că se află de mult în ea, că sînt vechi — prin rățoi și prin rață, dar și noi — prin ouăle din care părinții ieșiseră, și tot așa înapoi, în susul apei și al timpului, pînă la ultimele nou-născute stele, din săptămîna precedentă, cu care bobocii de rață sălbatecă erau contemporani. Ei erau noi, dar aproape maturi. Maturi prin felul cum vîsleau, cu exuberanță, cu neputința stăpînirii de sine, de care nu răspundeau. Cum nu erau părinții lor, rățoiul și rața, care vîsleau cumpănit, veghind cu ochii vigili cîrdul vesel de boboci.

O muscă, la fel de inocentă ca și bobocii, a fost urmărită de trei dintre aceștia, din clipa cînd a apărut la orizont. Soarele era sus de tot și rămăsese-n loc. Jocul a ținut mult, cele trei rățuște s-au lăsat trase ca pe ață de infima zburătoare, aceasta la rîndu-i s-a lăsat captivată de hîrjoană, pînă cînd a dispărut, ca și cum n-ar fi fost, într-o gușă aurie, gușa unui boboc care avea să ajungă rățoi, pînă-n toamnă.

Rățoiul tată măcăia, satisfăcut de ispravă, ca și cum el ar fi înghițit musca.

După internarea Păunei la Mînăstirea, acasă au continuat a-i sosi scrisori, din țară și din străinătate, note de plată de la furnizori de rochii și bijuterii, ba chiar și un superb buchet de crini de seră, de ziua ei. La aceeași adresă și în aceeași zi a sosit, printr-un comisioner, un important colet pentru Parva, trimis de o foarte simandicoasă casă de modă. Anexat coletului era și un plic cuprinzînd o misivă scrisă în limbaj comercial :

„Stimate Domn,

fracul alăturat, achitat cu generozitate de Dvs., vă așteaptă de un an. Socotind că vă este de trebuință,

vi-l expediem la adresa indicată, deşi n-aţi mai trecut pe la noi pentru ultima probă.“

În cutia de carton, pe care jupîneasa a desfăcut-o, se afla într-adevăr un frac violet, avînd ataşată transversal, peste umeri, o eşarfă de mătase din care ar fi trebuit să fie răsucită cravata. Cravata era albă. Ca pentru nuntă.

SFÎRŞIT

AU APĂRUT

din ciclul „Zăpezile de-acum un veac“

— Scrisoare de la Rahova (V)	— 1977
— Te Deum la Grivița (III)	— 1978
— Noaptea otomană (VI)	— 1979
— Fluviile (II)	— 1980
— Ieșirea din iarnă (I)	— 1981
— Noroaiele (IV)	— 1982
— Zăpezile (VII)	— 1984
— Cutremurul (VIII)	— 1986
— Întoarcerea morților (IX)	— 1987

ÎN CURS DE APARIȚIE

— Ieșirea la mare (X)